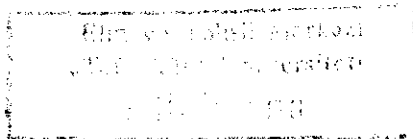

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ
CƏMIYYƏTİ

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİ
8, 10, 11-ci maddələrlə bağlı seçilmiş qərarlar

Milli Demokratiyaya Dəstək Fondu (NED)
Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondu

Redaktor:
İntiqam Əliyev

Tərcümənin müəllifləri:
Kamal Abbasov
İntiqam Əliyev

**Kitab Milli Demokratiyaya Dəstək Fondunun (NED) və
Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım Fondunun
maliyyə dəstəyi ilə dərc olunub**

A19 **Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. 8, 10, 11-ci maddələrlə
bağlı seçilmiş qərarlar.** Bakı, “İsmayıl” Nəşriyyat Poliqrafiya
Müəssisəsi, 2002-ci il, 576 səh.

Oxucuların diqqətinə təqdim edilən kitaba Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 8-ci (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ, 10-cu maddə (fikri ifadə etmək azadlığı), 11-ci (birləşmək azadlığı) maddələri üzrə işlərlə bağlı seçilmiş qərarları daxil edilib. Qərarlar ümumilikdə Strasburq orqanlarının təcrübəsi barədə kifayət qədər dolğun yaratmaqla yanaşı, Məhkəmə qərarlarının, o cümlədən İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın, onun əlavə Protokollarının öyrənilməsi, tətbiqi və tətbiqi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Vəsait praktika ilə məşğul olan hüquqşünaslar (hakimlər, vəkillər və hüquq mühafizə orqanlarının işçiləri və s.), insan hüquqlarının müdafiəsi və problemləri ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatlarının, dövlət orqanlarının nümayəndələri, həmçinin insan hüquqlarının bərqərar edilməsi, müdafiəsi, tədrisi və təbliği ilə məşğul olan digər şəxslər üçün nəzərdə tutulub.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarının yeganə autentik mətnləri onların ingilis və fransız dillərində olan mətnləri sayılır. Qərarların azərbaycan dilinə tərcümə mətnləri rəsmi xarakter daşımur.

1201000000

A ----- Lisenziya AB № 022062

125

© Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

ISBN 9952-409-04-6

Ön söz

1949-cu ildə təşkil edilən Avropa Şurası ən çox yaşı olan ümumavropa təşkilatlarından biridir. Onun əsas vəzifələri demokratiyanın möhkəmləndirilməsindən, insan hüquqlarının müdafiəsindən və hüququn aliliyinin təsdiqindən, habelə sosial, mədəni və hüquqi sahələrdə Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin qarşısında duran problemlərin həllinə birgə səylərlə yardım göstərməkdən ibarətdir. Yalnız Avropa Şurasının 5 may 1949-cu ildə Londonda qəbul edilmiş Nizamnaməsində sadalanan məqsəd və prinsiplərə əməl edən dövlətlər Avropa Şurasına üzv ola bilərlər.

Azərbaycan Respublikası 2001-ci ildə Avropa Şurasına üzv olub, 25 dekabr 2001-ci ildə isə ölkə parlamenti İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanı ratifikasiya edib və bundan sonra Konvensiya Azərbaycan Respublikasının ərazisində qüvvəyə minib. Azərbaycanın Konvensiyanı ratifikasiya etməsi ilə bağlı sənəd Avropa Şurasının Baş Katibinə təqdim edildikdən sonra 15 aprel 2002-ci ildə depozitə edilib və həmin tarixdən respublikanın yurisdiksiyası altında olan hər kəsin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ yaranıb.

Bütün iştirakçı dövlətlər üçün məcburi qüvvəyə malik olan bu mühüm beynəlxalq hüquqi akt 1948-ci il BMT İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsində formulə edilmiş əsas hüquq və azadlıqlara kollektiv təminat verilməsi üzrə ilk addımları əks etdirir. Onlar Konvensiyanın I fəslində (2-18-ci maddələr) və ona əlavə edilən Protokollarda sadalanır.

Avropa Konvensiyası 1948-ci il İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin özünəməxsus davamı və inkişafıdır. Lakin ondan fərqli olaraq, Konvensiya nəinki təməl insan hüquqlarını bəyan etdi, həm də onların müdafiəsinin xüsusi mexanizmini yaratdı. Əvvəlcə bu mexanizmə Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməyə görə məsuliyyət daşı-

yan üç orqan daxil idi – Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi. 1 noyabr 1998-ci ildə 11 Nəli Protokol qüvvəyə mindikdən sonra birinci adı çəkilən iki orqan daimi fəaliyyət göstərən vahid qurumla – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilə əvəz edildi. O, Avropa Şurasının yerləşdiyi yerdə – Strasburqda (Fransa) İnsan hüquqları sarayında yerləşir.

İlkin sistemə əsasən, fərdi ərizəçilərin və Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin verdiyi şikayətlərə ilkin olaraq Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası baxırdı. O, şikayətlərin qəbul olunması haqqında məsələni araşdırırdı və bu məsələ müsbət həll edildikdə, məcburi qüvvəyə malik olan yekun qərarının çıxarılması üçün işi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə verirdi. İş Məhkəməyə verilmədikdə, onu Nazirlər Komitəsi həll edirdi. 1 oktyabr 1994-cü ildən ərizəçilərə hüquq verildi ki, Komissiyanın qəbul olunan hesab etdiyi şikayətlər üzrə işlərini Məhkəməyə özləri təqdim etsinlər. Oxucunun tanış olacağı, Məhkəmənin qırx illik fəaliyyətinin nəticəsi olan qərarlar sözügedən ilkin sxemi əks etdirir; yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 11 Nəli Protokol qüvvəyə mindikdən sonra həmin sxem dəyişdirildi.

Avropa Məhkəməsi iştirakçı dövlətlərin Konvensiyanın normalarına dönmədən əməl etmələrini və həmin normaları həyata keçirmələrini təmin etməyə xidmət göstərir. O, bu vəzifəni fiziki şəxslərin, şəxslər qrupunun və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının verdiyi fərdi şikayətlər əsasında icraatına qəbul etdiyi konkret işlərə baxmaq və onları həll etmək yolu ilə həyata keçirir. Həmçinin Avropa Şurasına üzv olan dövlət başqa üzv dövlətin Konvensiyanı pozması haqqında şikayət verə bilər. 1959-cu ildə fəaliyyətə başlayan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi 1998-ci ilin sonunadək mindən artıq işə baxıb ki, bunların da böyük əksəriyyəti vətəndaşların şikayətləri üzrə işlərdir. Bu gün deyə bilərik ki, Konvensiyanın I bölməsində yer alan bütün normalar, habelə Protokolların həmin bölməni tamamlayan normaları Məhkəmənin qərarlarında şərh edildiyi kimi tətbiq olunur.

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanı ratifikasiya etməsi onun yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslərin, əgər onlar hüquqlarını pozulmuş hesab edərlərsə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etmələrinə imkan verir. Özü də şikayət Məhkəməyə verilməzdən əvvəl bəzi məcburi şərtlərə dəqiq şəkildə əməl etmək lazımdır.

Birincisi, şikayətin predmeti yalnız Konvensiya və onun Protokolları ilə təminat verilən hüquqlar ola bilər. Bu hüquqların siyahısı kifa-

yöt qədər genişdir, lakin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında yer almış bəzi hüquqlar orada yoxdur. Məsələn, ölkə Konstitusiyası Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqları əhatə etməklə yanaşı, bəzi başqa hüquqların da adını çəkir (“Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” adlanan III fəsildə), məsələn, əmək hüququ, sosial təminat hüququ və s. Bu hüquqlar Avropa Şurasının başqa bir Konvensiyasında – Avropa Sosial Xartiyasında əks olunub, lakin Məhkəmənin yurisdiksiyası yalnız İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya əsaslanır.

İkincisi, şikayəti yalnız zərərçəkən verə bilər. Hətta şikayəti şəxslər qrupu verdikdə belə, onların hər biri özünün konkret şəxsi pretenziyalarını sübuta yetirməlidir.

Üçüncüsü, şikayət səlahiyyətli orqan məsələyə baxıb yekun qərarı çıxardıqdan sonra altı aydan gec olmamaqla verilməlidir.

Dördüncüsü, yalnız Azərbaycan Respublikasının Konvensiyanı ratifikasiya etdiyi tarixdən sonra baş vermiş pozuntulardan şikayət vermək olar.

Beşincisi, şikayətin mahiyyəti üzrə qəbul olunan sayılması üçün ərizəçi öz hüququnun müdafiəsi üzrə bütün dövlətdaxili müdafiə vasitələrindən, ilk növbədə məhkəmə proseduralarından tam istifadə etməlidir.

Yuxarıda sadalanan qaydalardan bəzi hallarda istisnaların mümkünlüyünə yol verilsə də (ölkədaxili müdafiə vasitələrinin səmərəli olmadığı halda, birbaşa Məhkəməyə müraciət etmək və s.), ümumilikdə bunlar ümumi qaydalardır və onlara riayət edilməməsi şikayətin qəbul edilməyən sayılmasına səbəb ola bilər.

Konvensiyanın ratifikasiya olunması və Məhkəmənin yurisdiksiyasının tanınması həm də o deməkdir ki, Azərbaycan Respublikasının bütün dövlət hakimiyyəti orqanlarının, xüsusən məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti, onların qərarları və istifadə etdikləri proseduralar, eyni zamanda qanunvericilik orqanlarının qərarları Konvensiyanın müddələrinə zidd olmamalıdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlarla (Konstitusiya və referendum yolu ilə qəbul olunmuş aktlar istisna olmaqla) ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr arasında ziddiyyət yarandıqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətin məhkəmə sistemində münasibətdə ali instansiya deyil, buna görə də o, döv-

lət hakimiyyəti orqanının və ya milli məhkəmənin qəbul etdiyi qərarı ləğv edə bilmir, qanunvericiyə göstərişlər vermir, milli qanunvericilik və ya məhkəmə praktikası üzərində mücərrəd nəzarəti həyata keçirmir, hüquqi nəticələr doğuran tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair sərəncam vermək hüququna malik deyil. Məhkəmə Konvensiyanın tələblərinin həqiqətən pozulub-pozulmadığını müəyyən etmək üçün yalnız konkret şikayətlərə baxır. Lakin Məhkəmə “prencziyanın ədalətli əvəz ödənişi” olaraq, maddi və ya mənəvi zərərin maliyyə kompensasiyası şəklində, habelə işi udmuş tərəfin bütün xərclərinin ödənilməsi şəklində ödəniş təyin etməyə şəklində haqlıdır.

Məhkəmənin çoxillik praktikası ərzində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin bir dəfə də olsun Məhkəmənin qərarını yerinə yetirməməsi halı baş verməyib. Avropa Şurasının Nizamnaməsinə əsasən, belə halın baş verməsi dövlətin Avropa Şurasına üzvlüyünün dayandırılmasına və son nəticədə, Nazirlər Komitəsinin qərarına əsasən, dövlətin Avropa Şurasının tərkibindən çıxarılmasına səbəb ola bilər. Əgər həmin dövlət qeyd edərsə ki, qanunvericilik və ya məhkəmə praktikası dəyişdirilmədən Məhkəmənin nəzərdən keçirdiyi situasiya təkrar oluna bilər, bir qayda olaraq, onun zəruri dəyişiklikləri həyata keçirməsinə imkan verilir. Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsasən, Məhkəmənin qərarlarının icrasına nəzarəti Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi həyata keçirir. Həmin normanı həyata keçirməkdən ötrü o, təkə pul kompensasiyasının vaxtında ödənilməsinə nəzarət etmir, həm də nəzarət edir ki, Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlət daxili hüquq və ya məhkəmə praktikası ilə Avropa Şurasının standartları arasında Məhkəmənin aşkar etdiyi fərqləri aradan qaldırsın.

Məhkəmənin çıxardığı hüquqi qərar yalnız iş üzrə cavabdeh olan dövlət üçün məcburidir. Lakin çox vaxt Məhkəmənin qərarları milli həududlardan kənara çıxaraq, Konvensiyanın iştirakçısı olan digər dövlətlərin də hüququna və məhkəmə praktikasına təsir göstərir.

Müşahidə etmək çətin deyil ki, Məhkəmənin fəaliyyətinin ilk iyirmi ilinə aid olan qərarlar, bir qayda olaraq, sonrakı illərin qərarlarına nisbətən həcmcə genişdir və onların əsaslandırıcı hissəsi daha ətraflı və müfəssəldir. Yəqin ki, bu, müəyyən dərəcədə onunla bağlıdır ki, birinci iyirmi il ərzində Məhkəmə əllidən bir qədər artıq işə baxıb, 1998-ci il noyabrın 1-nə qədər işə, baxılan işlərin ümumi sayı minə yaxın olub. Lakin başlıca səbəb bunda deyil. Konvensiyanın tətbiq edilməsi üçün bir çox prinsiplər, qaydalar, hüquqi müddəalar məhz ilk iyirmi ildə işlənib hazırlanıb, məhz həmin dövrdə onun bir çox anla-

yışlarına və normalarına şərh verilib, sonrakı məhkəmə praktikası üçün vacib olan ilkin zəmin hazırlanıb. Bu gün Avropa Məhkəməsi, əvvəlki qərarlardan o qədər də asılı olmasa da, şübhəsiz ki, öz işində onları nəzərə alır.

Topluda yer alan qərarlar qısaldılmış şəkildə nəşr edilib. Onların adətən həcmcə xeyli geniş olan tam rəsmi mətnləri aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir: 1) prosedura (iş Məhkəməyə verilən andan məhkəmə dinləmələrinə qədər prosesual hərəkətlərin xronologiyası); 2) sözügedən iş üzrə daxili qanunvericilik və məhkəmə praktikası da daxil olmaqla, işin faktiki halları; 3) Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasında prosedura və Komissiyanın gəldiyi nəticələr; 4) nəhayət, ən iri hissə – qərarın geniş həcmli əsaslandırıcı hissəsindən və nəticə hissəsindən ibarət olan “Hüquq məsələləri”.

Bu mətnə hakimlərin ayrıca (xüsusi və tamamlayıcı) rəyləri məcburi qaydada əlavə edilir. Birinci, ikinci və üçüncü bölmələr ixtisarla dərc olunur. Dördüncü bölmə tam verilir. Qərarın tam rəsmi mətnində bölmələr üzrə ardıcıl nömrələnmə aparıldığına görə, qərarın mətni I-ci bənddən yox, qərarın tam mətnindəki nömrədən başlayır, çünki artıq qeyd edildiyi kimi, qərarın mətni ixtisarla verilir. Eyni səbəblərə görə, bu kitabdakı məndə qərarın elə bəndlərinə istinadlar vardır ki, həmin bəndlər kitabda yer almayıb.

Nəşr edilən qərarlar xronoloji qaydada ycrləşdirilib, bu isə Avropa Məhkəməsinin məhkəmə praktikasının təkamülünü izləməyə imkan verir. Qərarların çoxu geniş aspektli olduğuna görə, çox zaman onlar Konvensiyanın bir neçə maddəsinin müddəaları ilə, yaxud bir maddəsinin müxtəlif bəndlərinin müddəaları ilə bağlı olur.

Avropa Məhkəməsinin qərarlarının tərcüməsi kifayət qədər ağır və mürəkkəb işdir. Tərcümədə bacardıqca dəqiqliyə əməl etməyə səy göstərsə də, hər hansı məsələ ilə bağlı oxucuda şübhə yaranarsa, o, Məhkəmə qərarlarına fransız və ingilis dillərində olan rəsmi və autentik mətnlərinə müraciət edə bilər.

Rəsmi dillərdə məhkəmə qərarlarının toplusu uzun illər “Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin nəşrləri” (*“Publication of the European Court of Human Rights”*) adlanırdı və iki seriyada buraxılırdı: “A” (qərarların özlərinin mətnləri) və “B” (iş üzrə hazırlıq materialları və sair materiallar). 90-cı illərin əvvəllərində “B” seriyasının mövcudluğuna son qoyuldu və nəşrlər *“Reports of Judgments and Decisions”* adlandırılmağa başladı. Məhkəmə qərarlarında əvvəlki qərarlara istinad edilən zaman istifadə edilən forma bununla izah olunur.

Təqdim olunan bu kitab Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyətinin Məhkəmənin qərarlarının dilimizə tərcümə edilərək dərci sahəsində planlaşdırdığı işlərdən birincisidir. Hal-hazırda Konvensiyanın digər maddələri üzrə qərarların tərcüməsi sahəsində işlər davam edir və ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə o biri kitablar da işiq üzü görə biləcəkdir.

Bu silsilədən olan birinci kitaba isə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 8, 10, 11-ci maddələri ilə bağlı işlər üzrə seçilmiş qərarları daxil edilib. Həmin qərarların hər biri Strasburq orqanlarının təcrübəsi barədə kifayət qədər geniş təsəvvür yaratmaqla yanaşı, Məhkəmə qərarlarının, o cümlədən İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın, onun əlavə Protokollarının öyrənilməsi, tətbiqi və təbliği baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabın nəşri ilə bağlı göstərdiyi yardıma görə ABŞ-ın Milli Demokratiyaya Dəstək Fonduna (NED) və Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fonduna minnətdarlığımızı bildiririk.

**ŞƏXSİ HƏYATA VƏ AİLƏ HƏYATINA
HÖRMƏT HÜQUQU İLƏ BAĞLI
İŞLƏR ÜZRƏ QƏRARLAR**

OLSSON (OLSSON) İSVEÇƏ QARŞI

24 mart 1988-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

İşə aidiyyəti olan hadisələr zamanı ərizəçilər, İsveç vətəndaşları olan ərlə arvad – cənab Stiq Olsson və xanım Qun Olsson Göteborqda yaşayırdılar. Onların nikahda doğulmuş üç uşaqları vardı – müvafiq surətdə 1971, 1976 və 1979-cu il təvəllüdü Stiven, Helena və Tomas.

Göteborq şəhərinin Sosial problemlər üzrə 6 Növlü Dairə Şurası 1980-ci ilin yanvarında qərara aldı ki, uşaqları müşahidə altına almaq və ailənin sosial vəziyyətini öyrənmək lazımdır, 1980-ci ilin avqustunda isə, uşaqlar üzərində müvəqqəti nəzarət müəyyən edildi. Ailənin sosial vəziyyəti haqqında təqdim edilən məruzədə belə bir nəticə vardı ki, uşaqların inkişafı təhlükə altındadır, çünki onlar əlverişsiz şəraitdə yaşayırlar, onların valideynləri uşaqların qayğıya, tərbiyəyə və müdafiəyə olan tələbatlarını ödəməyə qadir deyillər və sentyabrın 16-da Şura uşaqları dövlət himayəsinə verməyi qərara aldı.

Sonradan Dairə inzibati məhkəməsi bu qərarı təsdiq etdi; ərizəçilərin Apellyasiya inzibati məhkəməsinə müraciəti rədd edildi və onların Ali inzibati məhkəməyə şikayət vermələrinə icazə verilmədi.

Sentyabr 1980-ci il tarixli qərar nəticəsində:

Stiven Göteborqda Əqli inkişafı zəif olan uşaqların işləri üzrə Şuranın rəhbərlik etdiyi internat məktəbinə yerləşdirildi, bir müddət sonra isə ərizəçilərin Göteborqdakı evindən təxminən yüz kilometr məsafədə yaşayan himayədar ailəyə verildi. O, iki ildən artıq orada qaldı, sonra isə eyni Şuranın idarə etdiyi, Göteborqdan təxminən səksən kilometr şimaldakı uşaq evinə köçürüldü.

Helena və Tomas müxtəlif himayədar ailələrə göndərildilər; onların evləri bir-birindən təxminən yüz kilometr məsafədə və Götəborqdan təxminən altmış kilometr şimal-şərqdə idi.

1982-ci ilin iyununda Şura görülən tədbirləri ləğv etmək barədə ərizəçilərin xahişini rədd etdi; 1983-cü ildən 1986-cı ilədək onların sonrakı şikayətləri də nəticəsiz qaldı. Bütün bu müddətdə, 1980-ci ildən başlayaraq, valideynlərin uşaqlarla görüşü məhdudlaşdırılmışdı.

Yalnız 16 fevral 1987-ci ildə Apellyasiya inzibati məhkəməsi Stivenin valideynləri ilə qovuşması haqqında qərar qəbul etdi və bu, həyata keçirildi. 18 iyun 1987-ci ildə Ali inzibati məhkəmə Helena və Tomas barəsində analoji qərar qəbul etdi, lakin Uşaqların dövlət himayəsinə verilməsi haqqında 1980-ci il Qanununa əsasən, buna müəyyən şərtlərlə və hər şeydən əvvəl uşaqların durumu ilə bağlı qeyd-şərt qoydu. Buna əsasən, Şura 1987-ci ilin iyunundan etibarən Helenanı və Toması himayədar ailələrdən götürməyi növbəti xəbərdarlığa qədər ərizəçilərə qadağan etdi; bu qərarı ləğv olunması xahişi ilə dəfələrlə etdikləri müraciətlər rədd edildi və məhkəmənin qərarı yalnız üç ildən sonra yerinə yetirildi.

B. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

10 iyun 1983-cü ildə Komissiyaya verilmiş şikayətdə ərizəçilər iddia edirdilər ki, onları uşaqlarından ayrına qərarlar Konvensiyanın 8-ci maddəsini, habelə onun 3, 6, 13 və 14-cü maddələrini və 1 Növlü Protokolun 2-ci maddəsini pozub. 15 may 1985-ci ildə şikayət qəbul olunan sayıldı.

Komissiya 2 dekabr 1986-cı il tarixli məruzəsində faktları müəyyən etdi və aşağıdakı fikirləri bildirdi:

- ərizəçilərin uşaqları üzərində dövlət himayəsinin təyin edilməsi haqqında qərar, ərizəçilərin yaşayış yerindən uzaq məsafədə yaşayan müxtəlif himayədar ailələrdə onların yerləşdirilmələri ilə birlikdə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusudur (beş səsə qarşı səkkiz səsle);

- Konvensiyanın 3, 6, 13 və ya 14-cü maddələrinin, yaxud I Növlü Protokolun 2-ci maddəsinin pozuntusu baş verməyib (yekdilliklə).

İş 13 mart 1987-ci ildə Komissiya tərəfindən və 13 aprel 1987-ci ildə İsveç Hökuməti tərəfindən Məhkəməyə verildi.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Məhkəmə araşdırmasının predmeti haqqında

54. Ərizəçilər öz şikayətlərində Konvensiyanın bir sıra güman edilən pozuntusunu qeyd ediblər; bunlar, birincisi, uşaqların hüquqi vəziyyəti haqqında İsveç qanunvericiliyinin, ikincisi, İsveç məhkəmə praktikasının nəticəsidir.

Məhkəmə yada salır ki, iş Konvensiyanın 25-ci maddəsi üzrə verilən şikayət əsasında araşdırılarkən o, öz işini, mümkün qədər konkret işə baxılması ilə məhdudlaşdırmağa məcburdur (*bax: F. İsveçrəyə qarşı iş* üzrə 18 dekabr 1987-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 128, səh. 16, bənd 31). Müvafiq surətdə, Məhkəmənin vəzifəsi İsveç hüququnu və onun tətbiqi praktikasını *in abstracto* qiymətləndirməkdə yox, cənab Olssonla xanım Olssonun işində onun tətbiqinin Konvensiyanın pozulmasına səbəb olduğunu və ya olmadığını müəyyən etməkdir.

55. Məhkəmədə dinləmə zamanı Hökumət bildirdi ki, Komissiya öz məruzəsində qəbul olunma haqqında 15 may 1985-ci ildə özünün qəbul etdiyi qərarın çərçivəsindən kənara çıxaraq, ətraflı öyrənilməyən və ya barəsində daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənmədiyi bir sıra tədbirləri nəzərdən keçirib (yuxarıda qeyd edilən tarix üçün). Müvafiq surətdə, Hökumətin fikrincə, Məhkəmə, birincisi, ərizəçilərin öz uşaqları ilə görüşmələri barədə Şuranın 21 oktyabr 1980-i il, 10 avqust 1982-ci il, 2 avqust 1983-cü il, 6 dekabr 1983-cü il və 30 oktyabr 1984-cü il tarixlərdə gördüyü tədbirləri, habelə Dairə inzibati məhkəməsinin

17 noyabr 1982-ci il tarixli qərarlarını nəzərdən keçirməməlidir, ikincisi, himayəçiliyin ləğvi haqqında ərizəçilərin xahişinin rədd edilməsinə aid olan, Şuranın 6 dekabr 1983-cü il və 30 oktyabr 1984-cü il tarixlərdə qəbul etdiyi qərarları nəzərdən keçirməməlidir (qərarın 30-cu və 31-ci bəndləri).

Bunun cavabında Komissiya bildirdi ki, o, özünün adi praktikasına, yəni məruzə tərtib edilən anda faktlar necədirsə, onların eləcə də nəzərdən keçirilməsinə əməl edib və bu işə Komissiyada baxılarkən Hökumət daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənmədiyi haqqında arqument irəli sürməyib.

56. Məhkəmə qeyd edir ki, yuxarıda adı çəkilən bütün qərarlar qəbul olunma və işin mahiyyəti üzrə Komissiyanın iclası keçirilməzdən əvvəl qəbul edilib (15 may 1985-ci il). Belə şəraitdə daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənmədiyi haqqında Hökumətin etiraz irəli sürməsinə heç nə mane olmurdu (*bax: Botsanonun işi* üzrə 18 dekabr 1986-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 111, səh. 19, bənd 44). Üstəlik, həmin iclasda ərizəçilərin öz uşaqları ilə görüşmək hüququna və dövlət himayəsinin ləğvi haqqında xahişlərinə dair məsələlərə toxunulub.

Bundan başqa, Məhkəmə Reqlamentinin 47-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, “ilkin etiraz irəli sürmək istəyən tərəf yaddaş qeydi təqdim etməmək niyyəti barədə həmin tərəfin Sədrə məlumat verdiyi andan gec olmayaraq, həmin etirazın ifadə edildiyi və və əsaslandırıldığı rəsmi bəyanat verməlidir”. İşin mahiyyəti üzrə bu cür sənəd təqdim edilməyib, həmçinin yuxarıda adı çəkilən bəyanat yalnız Məhkəmə iclasında irəli sürülüb. Buna görə də Hökumətin bəyanatı gecikmiş kimi bəyanat kimi rədd edilməlidir.

Şikayəti qəbul olunan hesab etmək barədə Komissiyanın qərarı Məhkəmənin işə baxmasının çərçivələrini müəyyən edir. Lakin prosesin yığcam olmasının maraqları baxımından o, başqa faktları da nəzərə ala bilər, bu şərtlə ki, onlar qəbul olunan hesab edilmiş şikayətlərin əsasında dayanan faktların davamı olsun (*bax: Uiksin işi* üzrə 2 mart 1987-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 114, səh. 21, bənd 37). Məhkəmənin fikrincə, yuxarıda

qeyd edilən tədbirlərə bu kateqoriyaya aid olan tədbirlər kimi baxmaq olar və deməli, onları nəzərə almaqla, Komissiya lazımi şəkildə hərəkət edib.

57. Digər tərəfdən, Helenanın və Tomasın himayədar ailələrdən qaytarılmasına qoyulan qadağan haqqında 1987-ci il tarixli qərarlar (qərarın 32-ci bəndi) əlavə şikayətin predmetidir; həmin şikayəti 23 oktyabr 1987-ci ildə cənab Olsson və xanım Olsson Komissiyaya veriblər. Bu şikayətdə qaldırılan hər hansı yeni məsələ Məhkəmənin bu qərarı ilə həll edilə bilməz (*bax: İsveç maşinistlərinin həmkarlar ittifaqının işi* üzrə 6 fevral 1976-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 20, səh. 13, bənd 34 və *Uiksin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara).

II. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

58. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, hakimiyyət orqanlarının uşaqları himayəyə götürmək qərarı, bu qərarın həyata keçirilməsi üsulu və hakimiyyət orqanlarının himayəçiliyi ləğv etməkdən imtina etmələri Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasına gətirib çıxarıb; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

Hökumət pozuntuya etiraz etdi, lakin Komissiya üzvlərinin çoxluğu onu təsdiq etdi.

59. Valideynlər və uşaqlar üçün bir yerdə olmaq ailə həyatının əsasıdır, bundan başqa, uşağın dövlət himayəsinə götürülməsi ilə təbii ailə münasibətləri kəsilir (*bax: W Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 8 iyul 1987-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 121,

səh. 27, bənd 59). Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki və Hökumət buna etiraz etmir ki, müzakirə edilən tədbirlər faktiki olaraq ərizəçinin ailə həyatına hörmət hüququnu həyata keçirməsinə müdaxilə deməkdir.

Bu cür müdaxilə qanunda nəzərdə tutulmayıbsa və 8-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun məqsəd və ya məqsədlər güdmürsə və həmin məqsədin və ya məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri” deyilsə, 8-ci maddənin pozulduğunu bildirir (yenə orada, səh. 27, 60 (a) bəndi).

B. “Qanunda nəzərdə tutulmuşdur”

60. Ərizəçilər inkar etmirdilər ki, hakimiyyət orqanları İsveç qanununa əsasən hərəkət edəblər. Lakin onlar bildirdilər ki, hakimiyyət orqanları 8-ci maddə baxımından “hüquqa uyğun” tədbirlər görməyiblər, çünki qanunvericilikdə diskresion səlahiyyətlərin tətbiqinə məhdudiyətlər qoyulmayıb və qanun elə qeyri-müəyyən formulə edilib ki, onun tətbiqinin nəticələrini qabaqcadan görmək mümkün olmayıb.

Hökumət bu fikrə etiraz etdi, lakin Komissiya Hökumətlə razılaşmadı.

61. Məhkəmənin “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsindən törəyən tələblər kimi müəyyən etdiyi tələblər içərisində aşağıdakılar vardır:

(b) Hər hansı norma konkret hərəkətin doğuracağı nəticələri müstəqil surətdə və ya ehtiyac olarsa, peşəkar yardım vasitəsi ilə, həmin şəraitdə ağılabatan hesab edilən ehtimal dərəcəsində vətəndaşın qabaqcadan görə bilməsi üçün kifayət qədər dəqiqliklə formulə edilməyibsə, “qanun” sayıla bilməz. Lakin təcrübə göstərir ki, mütləq dəqiqlik əlçatmazdır və formulların həddən artıq sərtliyindən qaçmaq və dəyişən şəraitin ardınca getmək zərurəti ona gətirib çıxarır ki, bir çox qanunlar qaçılmaz olaraq çox və ya az dərəcədə qeyri-müəyyən olan terminlərlə ifadə olunur

(*misal üçün bax: "Sandi tayms"ın işi* üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 30, səh. 31, bənd 49).

(*b*) "Qanunda nəzərdə tutulmuşdur" ifadəsi təkcə daxili hüquqa istinad etmir, həm də qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutaraq tələb edir ki, o, hüququn aliliyi prinsipinə uyğun olsun. Beləliklə, nəzərdə tutulur ki, *inter alia* 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə mühafizə edilən hüquqların həyata keçirilməsinə hakimiyyət orqanlarının özbaşına (qanunsuz) müdaxiləsinə qarşı daxili hüquqda müəyyən müdafiə tədbirləri mövcud olmalıdır (*bax: Melounun işi* üzrə 2 avqust 1984-cü il tarixli qərar. Seriya A, cild 82, səh. 32, bənd 67).

(*c*) Diskresion səlahiyyətlər nəzərdə tutan qanun öz-özlüyündə nəticəni qabaqcadan görmə tələbinə zidd deyil, bu şərtlə ki, diskresion səlahiyyətlər və onların həyata keçirilməsi üsulu, həmin tədbirlərin məqsədinin hüquqa uyğunluğu nəzərə alınmaqla, hakimiyyət orqanlarının özbaşına (qanunsuz) müdaxiləsindən fərdin adekvat müdafiəsini təmin etmək üçün kifayət qədər dəqiqliklə göstərilsin (*bax: Gillounun işi* üzrə 24 noyabr 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 109, səh. 21, bənd 51).

62. Bu işə tətbiq edilən İsveç qanunu, hamının təsdiq etdiyi kimi, öz terminologiyasına görə olduqca qeyri-müəyyəndir və xüsusən dövlət himayəsinin təyin edilməsi haqqında işlər üzrə qərarların həyata keçirilməsi barədə sərbəst mülahizə üçün kifayət qədər geniş hüdudlar təqdim edir. Məsələn, o, uşağın sağlamlığı və ya inkişafı təhlükə altında olduqda, real zərərin sübutunun təqdim olunmasını tələb etmədən hakimiyyət orqanlarının müdaxilə imkanını nəzərdə tutur (qərarın 35-ci və 37-ci bəndləri).

Digər tərəfdən, uşağın dövlət himayəsinə götürülməsini və bu qərarın həyata keçirilməsini tələb edən hallar o qədər rəngarəngdir ki, bütün halları nəzərdə tutan qanunun mövcudluğu, çətin ki, mümkün olsun. Əgər hakimiyyət orqanlarının hərəkət etmək hüquqları vurulan konkret zərər halları ilə məhdudlaşdırılısaydı, bu, uşaq üçün zəruri olan müdafiənin effektivliyini əsassız olaraq azaldardı. Həm də özbaşına (qanunsuz) müdaxiləyə qarşı

qarantiyalar onunla təmin olunur ki, qanunda nəzərdə tutulan səlahiyyətlərin, demək olar ki, hamısının həyata keçirilməsi bir neçə səviyyədə inzibati məhkəmələrə tapşırılıb və ya onların nəzarəti altındadır. Bu, uşaq üzərində himayəçiliyin təyin edilməsinə, onu ləğv etməkdən imtina etməyə və qərarların icrası üzrə bir çox tədbirlərə də aiddir (qərarın 44, 45 və 50-ci bəndləri). Bu qarantiyaları nəzərə almaqla, qanunla hakimiyyət orqanlarına verilən diskresion hüquqların həcmi Məhkəməyə kifayət qədər ağlabatan və 8-ci maddənin məqsədləri baxımından məqbul görünür.

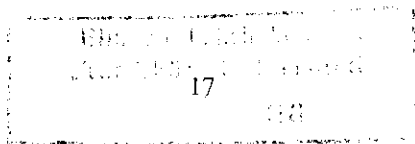
63. Beləliklə, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, hakimiyyət orqanlarının sözügedən müdaxiləsi “qanunda nəzərdə tutulmuşdu”.

C. Hüquqa uyğun məqsəd

64. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan bütün məqsədlərdən yalnız “sağlamlığın və ya mənəviyyatın mühafizəsi” onların uşaqları üzərində himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında qərara haqq qazandıra bilər, lakin qərar qəbul edilən anda sonuncuların sağlamlığını və ya mənəviyyatını real olaraq heç bir şey təhdid etmirdi.

Digər tərəfdən. Komissiya hesab etdi ki, bu qərarlar uşaqların maraqları naminə qəbul edilib və onların sağlamlığının və ya mənəviyyatının mühafizəsindən, habelə “digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının” müdafiəsindən ibarət qanuni məqsəd güdüb.

65. Məhkəmənin fikrincə, müvafiq İsveç qanunvericiliyi uşaqları müdafiə etmək məqsədi ilə qəbul edilib və bu halda onun hər hansı başqa məqsəd üçün istifadə olunmasını güman etmək üçün əsas vermir. Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən, Stivenin, Helenanın və Tomasın normal inkişafını təmin etməyə xidmət edən müdaxilə 8-ci maddənin 2-ci bəndindəki hüquqa uyğun məqsədlərə cavab verir və Komissiya bunu təsdiq etdi.

D. "Demokratik cəmiyyətdə zəruridir"

66. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, müzakirə edilən tədbirlərə "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olan tədbirlər kimi baxıla bilməz. Hökumət bu fikrə etiraz etdi, lakin Komissiyadakı çoxluq onu qəbul etdi.

I. Giriş

67. Məhkəmənin bərqərar olmuş praktikasına əsasən, "zərurilik" anlayışı müdaxilənin hansısa tələpə uyğun olduğunu və qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olduğu nəzərdə tutur. Müdaxilənin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmadığını müəyyən edərkən Məhkəmə nəzərə alır ki, Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərə müəyyən mülahizə sərbəstliyi verilir (*bax*: bir çox mənbələrlə yanaşı, *W Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara. Seriya A, cild 121, səh. 27, 60 (b) və (d) bəndləri*).

68. İş Məhkəmədə dinlənildikdən, Konvensiya orqanlarının "zərurilik" haqqında mübahisəli məsələni həll edən zaman hansı mövqeyi tutmalı olduqları barədə davamlı diskussiya baş verdi.

Komissiyanın nümayəndəsi Komissiya üzvlərinin çoxunun məsələyə yanaşmasını aşağıdakı qaydada ümumiləşdirdi: "milli məhkəmələrin qərarları çərçivəsində qalmaq və onları ətraflı öyrəndikdən sonra onların məzmununun uşaq üzərində dövlət himayəsi təyin edilməsi üçün yetərli əsasların olub-olmadığına dəlalət edib-etməməsi barədə nəticə çıxarmaq". O, Komissiya üzvlərinin azlığının bu məsələyə yanaşmasını qısaca aşağıdakı qaydada ümumiləşdirdi: "milli məhkəmələrin qərarları çərçivəsində qalmaq və əmin olmaq ki, onların motivasiyası ondan xəbər verir ki, bu qərarlar işin hallarına əsaslanmayıb və dövlət himayəsi təyin edilməsi üçün yolverilməz olan normalardan və meyarlardan istifadə edilib". Mahiyyətə məsələ milli məhkəmənin "zəruriliyi" düzgün müəyyən edib-etməməsindən ibarətdir. Hökumət azlığın nöqtəyi-nəzərinə üstünlük verərək əlavə etdi ki, milli haki-

miyyəət orqanlarına geniş mülahizə dairəsi verilib və onların qərarlarının vicdanla, lazımi ehtiyatla və ağılabatan əsaslarla qəbul edilmədiyini zənn etməyə əsas yoxdur.

Məhkəmənin ardıcıl olaraq əməl etdiyi yanaşma (həmin yanaşmadan geri çəkilmək üçün əsas yoxdur) yuxarıda qeyd edilən nöqtəyi-nəzərlərdən bir qədər fərqlənir. Hər şeydən öncə, onun nəzarəti cavabdeh dövlətin öz diskresion hüququnu ağılabatan şəkildə, ehtiyatla və vicdanla həyata keçirib-keçirməməsini müəyyən etməklə məhdudlaşmır (bax: "*Sandi tayms*"ın işi üzrə yuxarıda adı çəkilən *inter alia* qərara. Seriya A, cild 30, səh. 36, bənd 59). Daha sonra, özünün nəzarət yurisdiksiyasını həyata keçirərkən Məhkəmə etiraz doğuran qərarlara bütövlükdə sözügedən işin kontekstindən kənar baxmaqla kifayətlənə bilməz; nəzərdən keçirilən müdaxiləni əsaslandırmaq üçün gətirilən motivlərin "işə aid və yetərli" olub-olmadığını müəyyən etmək lazımdır (bax: başqa mənbələrlə yanaşı, *Lingensin işi* üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 103, səh. 25-26, bənd 40).

69. 8-ci maddənin pozulması barədə nəticəni Komissiyadakı çoxluq ərizəçilərin uşaqları üzərində himayəçiliyin təyin edilməsi və onların ərizəçilərin yaşadığı yerdən uzaqda yaşayan müxtəlif himayədar ailələrdə yerləşdirilməsi haqqında qərarlarla əsaslandırdı. Bu mənada Məhkəmə Hökumətin belə bir nöqtəyi-nəzərini bölüşdürür ki, bu məsələlərə ayrılıqda baxılmalıdır, çünki onların zəruriliyinin qiymətləndirilməsinə aid olan amillər və mülahizələr fərqli ola bilər.

2. Uşaqlar üzərində himayəçiliyin təyin edilməsi və onun ləğvindən imtina edilməsi

70. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, onların uşaqları üzərində himayəçiliyin təyin edilməsinə heç bir ehtiyac yox idi; onlar *inter alia* bəyan edirdilər ki, uşaqların təhlükədə olmalarına dəlalət edən heç bir konkret fakt yox idi. Buna görə də hakimiyyəət orqanlarının bu qərarlarına haqq qazandıran tutarlı səbəblər möv-

cud deyildi, həmçinin himayəçilik rejimini ləğv etməyə dair onların xahişini rədd etmək üçün hər hansı əsaslı motiv də yox idi.

Hökumət bu fikirlərə etiraz etdi. Komissiyadakı çoxluq əmin deyildi ki, işin faktiki vəziyyəti uşaqlar üzərində himayəçiliyə haqq qazandıracaq dərəcədə təhlükəli olub; eyni zamanda, Komissiya qeyd etdi ki: "hımayəçiliyin nə üçün ləğv edilməməsi aydındır".

71. Mahiyyət üzrə məsələyə keçməzdən əvvəl bəzi ilkin müddəalar üzərində dayanmaq lazımdır. Yuxarıda adı çəkilən *W Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə qərarında Məhkəmə 8-ci maddədə implisit qaydada (dolayısı ilə – **tərc.**) bəzi prosessual tələblər yer alıb, məsələn, bu cür işlərə baxılarkən valideynlər "öz maraqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün qərarlar qəbul edilməsi prosesində kifayət qədər böyük rol oynamalıdırlar" (Seriya A, cild 121, səh. 26, bənd 64).

Məhkəmə Komissiya ilə razıdır ki, himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında qərarlara münasibətdə bu tələbə əməl edilib. Cənab Olsson və xanım Olsson Şuranın 16 sentyabr 1980-ci il (burada onların uşaqları üzərində himayəçiliyin təyin edilməsi məsələsi müzakirə edilirdi) və 1 iyul 1982-ci il tarixli (burada himayəçilik rejiminin ləğvi haqqında Olssonların xahişi rədd edildi) qərarlarından əvvəl keçirilən və onların işlərinə baxılan bəzi iclaslarda iştirak ediblər (qərarın 10, 11, 12 və 27-ci bəndləri). Onlar həmçinin Dairə inzibati məhkəməsində və Apellyasiya inzibati məhkəməsində işin dinlənilməsində iştirak ediblər və məhkəmə araşdırmasının bütün mərhələlərində öz vəkilləri ilə təmsil olunublar.

(a) Himayəçiliyin təyin edilməsi

72. 30 dekabr 1980-ci il tarixli qərarında (Məhkəmənin qərarınının 13-cü bəndinə bax) Dairə inzibati məhkəməsi uşaqları üzərində himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında Şuranın 16 sentyabr 1980-ci il tarixli qərarını təsdiq etmək üçün aşağıdakı əsasları irəli sürdü:

(a) bir neçə il ərzində uşaqlar evdə əlverişsiz şəraitdə yaşayıblar, çünki onların valideynləri uşaqların qayğıya, stimula, nəzarətə tələbatını ödəmək iqtidarında olmayıblar;

(b) Stiven və Tomas əqli inkişaf baxımından, hər üç uşaq isə nitq qabiliyyəti baxımından hiss olunacaq dərəcədə geridə qalıblar;

(c) belə bir ciddi təhlükə vardı ki, Helena valideynlərinin evində qalsaydı, onun inkişafı dayanardı;

(d) bir sıra illər ərzində görülən qabaqlama tədbirləri uğursuz olmuşdu;

(e) valideynləri onları zəruri qayğı ilə əhatə etməyə və onlara təhsil verməyə qadir olmadıqlarına görə uşaqların sağlamlığı və inkişafı təhlükə altında idi.

Tamamilə aydındır ki, bu əsasların uşaqları dövlət himayəsinə götürmək haqqında qərara “birbaşa aidliyyəti” vardır. Lakin ailənin parçalanması dövlət tərəfindən ciddi müdaxilədir. Bu cür addım uşağın maraqları naminə kifayət qədər inamlı və sanballı mülahizələrlə əsaslandırılmalıdır; Komissiyanın düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi, himayənin yalnız uşağın maddi vəziyyətini yaxşılaşdırması yetərli deyil. Yuxarıda qeyd edilən əsasları 8-ci maddənin məqsədləri baxımından “yetərli” hesab etməyin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək üçün Məhkəmə işə, xüsusən də qərarın qəbul edilməsindən əvvəlki hallara məcmu halında baxmalıdır (*bax*: qərarın 68-ci bəndinə).

73. Şura 16 sentyabr 1980-ci ildə himayəçilik haqqında qərar qəbul edəndək sosial məsələlər üzrə bir neçə ayrı-ayrı idarə bir-birindən asılı olmayaraq Olssonlar ailəsinin işləri ilə məşğul olmuşdu; onlar 1979-cu ildə öz fəaliyyətlərini koordinasiya etmişdilər, bundan sonra həkim-psixiatrlar qrupu işin gedişini izləyirdi (*bax*: qərarın 9-cu bəndinə). Ailəyə kömək etmək məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər görüldü və bir neçə xüsusi müşavirə keçirilmişdi ki, orada bu məsələ müzakirə olunmuşdu (*bax*: qərarın 9, 10 və 11-ci bəndlərinə). Buna görə də demək olmaz ki, dövlət orqanları bu işə onun halları barəsində adekvat informasiyaya malik olmadan müdaxilə etmişlər.

Şuranın qərarı uşaqların vəziyyətinin öyrənilməsi üçün onlar müvəqqəti nəzarətə götürüldükdən sonra sosial xidmətlər tərəfindən hazırlanmış ətraflı məruzəyə əsaslanırdı. Məruzədə belə nəticə çıxarılmışdı ki, valideynlərinin onların qayğıya, həvəsləndirilməyə və nəzarətə olan tələbatlarını ödəməyə qadir olmaması ucbatından uşaqların inkişafı təhlükə altındadır, çünki onlar əlverişsiz şəraitdə yaşayırdılar (*bax*: qərarın 12-ci bəndinə).

Öz növbəsində, bu məruzədəki nəticələr baxılan işin halları ilə yaxşı tanış olan bir sıra şəxslərin ifadələri ilə və təkcə doktor Boseus tərəfindən yox, həm də psixoloq Helena Fagerberq-Moss tərəfindən imzalanan tibbi məruzə ilə təsdiq edilirdi. Onlar hər ikisi ailə ilə təmasda olan qrupa daxil idilər, H. Fagerberq-Moss isə hələ qrup yaradılmamış Helena və Tomasın inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün onlarla görüşür, habelə ərizəçilərin evlərinə baş çəkirdi.

Tibbi məruzədə qeyd edilirdi ki, ərizəçilər özləri əqli cəhətdən geridə qalan şəxslər hesab olunurlar; sonrakı müayinə göstərdi ki, onlar orta səviyyəli əqli qabiliyyətlərə malikdirlər (*bax*: qərarın 9 və 12-ci bəndlərinə). Lakin Apellyasiya inzibati məhkəməsinin 16 fevral 1987-ci il tarixli qərarında qeyd etdiyinə görə (*bax*: qərarın 31-ci bəndinə):

“Olssonların uşaqları üzərində himayənin təyin olunmasına dair qərardan belə çıxır ki, bunun üçün başlıca əsas cənab Olssonun və xanım Olssonun güman edilən əqli geriliyi olmayıb. Məruzədə, məsələn, Stivenin əqli inkişafdən açıq-aşkar geridə qalmasına görə və hər üç uşağın nitq qabiliyyətində geridə qalmalarına görə, “valideynlərin uşaqlarına qancedici qayğı və tərbiyə səviyyəsi təmin etməyə qadir olmamaları” məcburi müdaxilənin əsası kimi qeyd edilir.

Komissiyadakı azlığın qeyd etdiyi kimi, Dairə inzibati məhkəməsinin 30 dekabr 1980-ci il tarixli qərarı yalnız Şuranın sərəncamında olan sənədlərə əsaslanmırdı. Məhkəmədə ilkin olaraq işin dinlənilməsi aparılmışdı, orada xanım Olssonu və uşaqları vəkil təmsil edirdi, doktor Boseus isə ekspert qismində dinlənilirdi (*bax*: qərarın 13-cü bəndinə), beləliklə, Məhkəmənin bu iş haqqında öz rəyini formalaşdırması üçün yaxşı imkanı vardı.

Üstəlik, bu qərara həm Apellyasiya inzibati məhkəməsində, həm də Ali inzibati məhkəmədə baxılmışdı, lakin onlar qərarı dəyişiklik etmədən olduğu kimi saxlamışdılar (*bax*: qərarın 14 və 15-ci bəndlərinə).

74. Yuxarıda qeyd edilənlərin işığında Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, etiraz doğuran qərar “yətərli” əsaslarla möhkəmləndirilmişdi və İsveçin hakimiyyət orqanlarının onlara verilən mülahizə sərbəstliyinin hüdudları daxilində belə düşünmək üçün ağlabatan əsasları vardı ki, xüsusən ilkin tədbirlər nəticə vermədiyinə görə, uşaqları himayəyə götürmək lazımdır.

(b) Qəyyumluğun ləğv edilməsindən imtina

75. 17 noyabr 1982-ci il tarixli qərarında (*bax*: qərarın 28-ci bəndinə) Dairə inzibati məhkəməsi ərizəçilərin uşaqları üzərində himayəçiliyin ləğvindən imtina edən Şuranın 1 iyul 1982-ci il tarixli qərarını təsdiq etmək üçün aşağıdakı əsasları irəli sürdü.

a) Stiven valideynlərinə baş çəkdikdən sonra himayədar ailəyə qayıtdıqda, müxtəlif narahatlıqlar keçirirdi və yenə də özünü pis aparmağa başlamışdı, 28 iyun 1982-ci il tarixdə valideynlərinin yanına getməsi onun üçün uğursuz nəticələrə səbəb oldu;

b) Stivenin himayədar ailəsi ilə və Şura ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək ərizəçilər üçün çətin idi;

c) ərizəçilər uşaqlara qancedici qayğıni təmin etməyə və təhsil verməyə qadir olmadıqlarını əvvəlki kimi yenə də dərk etmirdilər, buna görə də belə bir narahatlıq vardı ki, himayənin ləğvi uşaqların sağlamlığı və inkişafı üçün böyük risk ola bilər.

Sözügədən halda bu əsaslar uşaqların himayəçilik altında saxlanması üçün “yerinə düşən” əsaslardır. Lakin onların “yətərli” olub-olmaması məsələsi sonradan hərtərəfli araşdırma tələb edir.

76. Yada salmaq lazımdır ki, Şuranın himayəçiliyin ləğvindən imtina etməsi sosial xidmətlərin tərtib etdiyi məruzələrə əsaslanırdı; həmin məruzələrdə belə nəticə çıxarılırdı ki, həmin dövrdə valideynlər uşaqlara zəruri dəstək verməyə və onların inkişafını stimullaşdırmağa qadir deyillər (*bax*: qərarın 27-ci bən-

dinə). Öz növbəsində, bu məruzələr, psixoloq Helena Fagerberq-Moss da daxil olmaqla, işin halları ilə yaxşı tanış olan şəxslərin rəyləri ilə müdafiə edilirdi. Ən başlıcası, istər Dairə inzibati məhkəməsinin qərarı, istərsə də həmin qərarı təsdiq etmiş Apellyasiya inzibati məhkəməsinin qərarı tək-cə yazılı sübutlara əsaslanmır, həm də ərizəçilərin iştirakı ilə işin dinlənilməsinin nəticələrinə əsaslanırdı. Özü də Apellyasiya inzibati məhkəməsinin bu qərarı ləğv edilmədi (*bax*: qərarın 29-cu bəndinə).

Düşünmək olardı ki, uşaqlar himayə altında olduqları müddətdə onların əlverişli inkişafı, xüsusən də 1982-ci il üçün ərizəçilərin vəziyyətinin açıq-aşkar yaxşılaşması və sabitləşməsi (hər iki fakt Dairə inzibati məhkəməsinin qərarında qeyd edilib) uşaqların bundan sonra da himayəçilik altında olmalarının əleyhinə dəlalat edir. Lakin Məhkəmə hesab edir ki, himayəçiliyi ləğv etməmək qərarı haqlı qərardır, çünki himayəçiliyin ləğvi haqqında məsələni ortaya qoyan vəziyyətin yaxşılaşmasını ağlabatan əsasla sabit vəziyyət kimi qiymətləndirmək olmaz; uşaq əvvəlcə valideynlərinə qaytarılısaydı, sonra yenə də himayəyə verilsəydi bu, açıq-aşkar onun onun maraqlarına zidd olardı.

77. Yuxarıda qeyd edilənlərin işığında, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, 1982-ci ildə İsveçin hakimiyyət orqanlarının himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında qərarların qüvvədə qalmasını düşünmək üçün “yeterli” əsasları vardı. Həmçinin sonradan vəziyyətin dəyişməsi müəyyən edilmədi və qərarlar 1987-ci ilin birinci yarısında ayrı-ayrı vaxtlarda tamamilə ləğv ediləndək qüvvədə qaldı (*bax*: qərarın 30 və 31-ci bəndlərinə).

3. Himayəçiliyin müəyyən edilməsi haqqında qərarın icrası

78. Ərizəçilərin fikrincə, etiraz doğuran qərarların yerinə yetirilməsi 8-ci maddənin pozulmasına gətirib çıxarıb. Onlar *inter alia* uşaqların bir-birindən və valideynlərinin evindən böyük məsafədə yerləşən müxtəlif himayədar ailələrə yerləşdirilməsinə, uşaqlarla görüşməyə məhdudiyətlər qoyulmasına və məhdudiyətlərin şərtlərinə, habelə yerləşdirildikləri ailələrdə uşaqların həyat şəraitinə istinad edirdilər.

79. Hökumət buna etiraz edərək bildirdi ki, uşaqların himayədar ailədə yerləşdirilməsinə dair tədbirlər vicdanlı surətdə qəbul edilib, onlar ağılabatan olub və xüsusi hallar onlara haqq qazandırıb. Məsələn, o, aşağıdakı amillərə istinad edirdi: valideynlərin, əvvəllər Stiven barəsində etdikləri kimi, uşaqları geri götürmə təhlükəsi (*bax*: qərarın 17-ci bəndinə); uşaqların uşaq evlərində həddən artıq uzun müddətə qalmasından yaxa qurtarmaq niyyəti, habelə uyğun gələn himayədar ailələrin məhdud sayı; Stivenin xüsusi tələbatları; həmin tələbatlar onun Ek ailəsində yerləşdirilməsinə səbəb oldu, həmin ailə ilə o, artıq tanış idi, özü də onun sonrakı köçürülməsi yalnız onun təbii valideynləri və tərbiyəçiləri ilə münafişlərlə izah olunurdu (*bax*: qərarın 17-ci bəndinə). Hökumət belə fikir bildirdi ki, Helenanın “qardaşı Tomasa görə öz üzərinə həddən artıq məsuliyyət götürməyə” meylli olmasını və bu iki uşağın xüsusi tələbatlarını nəzərə alaraq (*bax*: qərarın 12-ci bəndinə), onları eyni himayədar ailədə yerləşdirmək qeyri-real və “psixoloji cəhətdən yersiz” olardı. Hökumət həm də son anda yaranan çətinliklərə və bu iki uşağı eyni kəndə göndərmək barədə ilkin niyyəti yerinə yetirməyin mümkün olmamasına istinad etdi (*bax*: qərarın 19-cu bəndinə).

Daha sonra Hökumət bildirdi ki, Stivenin himayədar ailədəki valideynlərinə cənab Olssonun və xanım Olssonun düşmənçilik münasibəti, habelə əvvəllər onu həmin ailədən götürməyə cəhd etmələri onların Helena və Tomasla görüşmələrinə qoyulan ilkin məhdudiyətlərə və sonrakı məhdudiyətlərə haqq qazandırır (*bax*: qərarın 24-cü bəndinə). Hökumət həmçinin qeyd etdi ki, istənilən halda ərizəçilər hər üç uşaqları ilə görüşmək hüququndan tam istifadə etməyiblər.

80. Komissiya kimi Məhkəmə də hesab edir ki, göndərilənləri ailələrdə uşaqların həyatının keyfiyyəti qanecici olmayıb. Buna görə də ərizəçilərin bununla bağlı şikayətləri rədd edilməlidir.

81. Qərarların icrasının digər aspektlərinə gəlincə, Məhkəmə hər şeydən əvvəl qeyd etmək istərdi ki, ümumiyyətlə uşaqların övladlığa götürülməsi məsələsi, görünür, meydana çıxmayıb.

Himayəçilik haqqında qərarlar şərait imkan verən kimi ləğv edilməli olan müvəqqəti tədbirlər idi və bu qərarların həyata keçirilməsi üzrə istənilən tədbirlər Olssonlar ailəsinin birləşməsindən ibarət son məqsədə uyğun olmalı idi.

Əslində İsveçin hakimiyyət orqanlarının atdığı addımlar bu məqsədə zidd olub. Ailə üzvlərinin sərbəst və müntəzəm ünsiyyətlinə əngəl törədən maneələr yarandıqda, onlar arasındakı əlaqələr və onların uğurla qovuşması perspektivi istər-istəməz zəifləyir. Helena ilə Tomasın valideynlərindən və Stivendən bu qəddər böyük məsafədə yerləşdirilmələri (*bax*: qərarın 18-ci bəndinə) faktı onlar arasındakı mümkün əlaqələrə mənfi təsir göstərməli idi. Valideynlərin öz uşaqları ilə görüşmələrinə hakimiyyət orqanlarını qoyduğu məhdudiyətlər vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi; hərçənd ki, uşaqlarının himayədar ailələrinə ərizəçilərin münasibəti bu məhdudiyətlərə müəyyən qədər haqq qazandırır (*bax*: qərarın 26-cı bəndinə). İstisna etmək olmaz ki, harmonik münasibətlər qurmaq cəhdlərinin uğursuzluğu qismən ailə üzvləri arasında böyük məsafə olmasından doğmuşdu. Doğrudur, Helena ilə Tomas arasında müntəzəm əlaqələr mövcud idi, lakin onların bir ailədə yerləşdirilməməsinə dair Hökumətin irəli sürdüyü əsaslar (*bax*: qərarın 79-cu bəndinə) inandırıcı görünür. Bu da həqiqətdir ki, Stivenin xüsusi qulluğa ehtiyacı vardı, lakin onu digər iki uşaqdan ayıran böyük məsafəyə haqq qazandırmaq üçün bu, kifayət deyil.

Apellyasiya inzibati məhkəməsi 16 fevral 1987-ci il tarixli qərarında (*bax*: qərarın 31-ci bəndinə) ərizəçilərin Helena və Tomasla görüşmələrinə dair situasiyanı şərh etdi.

“Əlbəttə, bir tərəfdən Olssonlar, digər tərəfdən isə, Helena, Tomas və onların müvafiq himayədar ailələri arasında arasında olduqca pis münasibətlərin yaranmasında təkcə Olssonlar təqsirkar deyillər. Lakin Apellyasiya inzibati məhkəməsi bunu qərribə sayır ki, uşaqların valideynlərinin himayədar ailələrə mənfi münasibəti ona gətirib çıxarıb ki, Olssonlar balaca uşaqlarını iki ildən artıq görməyiblər və hətta telefonla onlarla ünsiyyətdə olmağa hər hansı maraq göstərməyiblər. Hətta Sosial problemlər üzrə Şuranın, məsələn, valideynlərin nümayəndələrinin hərəkətləri

və uşaqların öz mövqeyi sayəsində ailələr arasında daha yaxşı münasibətlər qurmasına mane olan müəyyən çətinliklər olsa belə, yaxşı olardı ki, Şura daha çox fəallıq göstərsin, məsələn, valideynlərin imkanını uşaqlarla yalnız üç ayda bir dəfə görüşmək hüququ ilə məhdudlaşdırmaydı”.

82. İsveçin hakimiyyət orqanlarının vicdanla hərəkət etmədiklərini güman etməyə heç bir əsas yoxdur. Lakin hər hansı tədbirləri Konvensiya baxımından “yetərli” hesab etmək üçün bu azdır (*bax*: qərarın 68-ci bəndinə); bununla bağlı obyektiv meyar tətbiq etmək lazımdır. Hökumətin arqumentlərinin öyrənilməsi əsas verir ki, hakimiyyət orqanlarının qərarları qismən inzibati xarakterli çətinliklərdən törəyib, lakin ailə həyatına hörmət hüququ kimi fundamental sahədə bu cür mülahizələr ikinci dərəcədə də aşağı rol oynamalıdır.

83. Yekunda, yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, qeyd etmək lazımdır ki, qərarların icrası üçün görülən tədbirlər onları qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib hesab etməyə imkan verən “yetərli” əsaslarla möhkəmləndirilməyib (ərizəçilərin əməkdaşlıq etmək niyyətinin olmamasına baxmayaraq). Müvafiq surətdə onlar, hakimiyyət orqanlarına verilən mülahizə sərbəstliyinə baxmayaraq, “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmayıb.

D. Ümumi nəticə

84. Bütün deyilənləri yekunlaşdıraraq, belə nəticə çıxarmaq olar ki, himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında qərarların özləri və ya onların qüvvədə olması yox, məhz onların icrası 8-ci maddəni pozur.

III. Konvensiyanın 3-cü maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

85. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, onlar Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozuntusunun qurbanı olublar; həmin maddədə deyilir:

“Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır”.

Ərizəçilərin fikrincə, onlar aşağıdakıların nəticəsində qeyri-insani rəftara məruz qalıblar:

a) kifayət qədər əsas olmadan uşaqlarının onlardan alınması;

b) Stivenin tez-tez bir evdən başqasına köçməsi, ailədə ona pis münasibətin olması və onun Əqli inkişafı zəif olan uşaqların işləri üzrə Şuranın rəhbərlik etdiyi internatda yerləşdirilməsi (*bax: qərarın 17-ci bəndinə*);

c) polisın iştirakı, belə ki, bir dəfə Stiven və Tomas valideynlərinin evindən götürülərkən polisın köməyindən istifadə edilmişdi.

Hökumət bu fikirlərə etiraz etdi.

86. Komissiya hesab etdi ki, o, (a) bəndində qaldırılan əsas mübahisəli məsələlərə öz məruzəsində, 8-ci maddənin kontekstində artıq baxıb və 3-cü maddə üzrə ayrıca sual meydana çıxmır. Məhkəmə də bu fikirdədir.

Məhkəmə həmçinin Komissiyanın gəldiyi belə bir nəticəni bəyəndi ki, Stivenlə pis rəftar edilməsi haqqında fikirlər əsaslı deyildi. Cənab Olssonun və xanım Olssonun (b) və (c) bəndlərində istinad etdikləri digər məsələlərə gəlincə, Məhkəmənin fikrincə, onlara “qeyri-insani rəftar” kimi baxıla bilməz.

87. Buna görə də 3-cü maddənin pozuntusu baş verməyib.

IV. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

88. Cənab Olsson və xanım Olsson bildirdilər ki, milli məhkəmə instansiyalarında iş dinlənilərkən onlara “ədalətli araşdırma” imkanı verilməyib və deməli, onlar Konvensiyanın 6-cı maddəsinin qurbanı olublar; həmin maddədə deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən... işinin ədalətli... araşdırılması hüququna malikdir”.

İsveçin məhkəmə praktikasına dair şikayətlərdən əlavə (*bax: qərarın 54-cü bəndinə*), ərizəçilər həm də məhkəmələrin ekspert

qismində çıxış edən doktor Boseusun ifadələrinə həddən artıq əhəmiyyət vermələrinə (hərçənd ki, o, Şuranın eksperti idi) və bu ifadələrin məhkəmədə necə qəbul edilməsinə istinad edirdilər; daha geniş planda ərizəçilər onların psixi sağlamlığı haqqında və öz uşaqlarının qayğısına qalmaq qabiliyyəti haqqında lazımı arayışları əldə etməyə məhkəmələrin guya qadir olmamasına istinad edirdilər.

Hökumət bu fikirlərə etiraz etdi və Komissiya onları rədd etdi.

89. Doktor Boscus Dairə inzibati məhkəməsi tərəfindən iki dəfə dinlənilib: birinci dəfə 18 dekabr 1980-ci ildə ekspert qismində (*bax*: qərarın 13-cü bəndinə) və ikinci dəfə 4 noyabr 1982-ci ildə ərizəçilərin vəkilinin xahişi ilə çağırılmış şahid qismində (*bax*: qərarın 28-ci bəndinə).

Bir həkim kimi o, tibbi rəyi imzalayan şəxslərdən biri olub; Şuranın 16 sentyabr 1980-ci ilə tarixli qərarı qismən həmin rəyə əsaslanıb (*bax*: qərarın 12-ci bəndinə). Bu cür işdə onu ekspert kimi 1980-ci ildə dinləmək tam ağılabatan idi, çünki işin halları barədə onun geniş məlumatı vardı. Onun məhkəmə araşdırmasında iştirakı o halda şübhə altına alınma bilərdi ki, ərizəçilərin onu çarpaz dindirməyə məruz qoymalarına və ya onun ifadələrini təkzib etmək üçün əks-ekspert cəlb etmələrinə imkan verilməməsi müəyyən edilsin (sözügədən halda bu baş verməyib).

Doktor Boscusun ifadələrinin məhkəmədə necə qəbul edilməsi barədə şikayət 1982-ci il dinləmələrinə aiddir. Lakin Məhkəmə əmin deyil ki, ərizəçilərin gətirdikləri nümunələr: xanım Boseusun ifadə verməzdən əvvəl məhkəmə zalında olması, Dairə inzibati məhkəməsinin həqiqəti söyləmək vəzifəsini ona xatırlatmaması və onun bəzi suallara cavab verməsinə təkid etməməsi işin araşdırılmasının ədalətsiz olduğunu iddia etmək üçün kifayətdir.

90. 6-cı maddənin pozulması haqqında ərizəçilərin ümumi fikirlərinə gəlincə, yada salmaq lazımdır ki, onlar məhkəmələrdə öz vəkilləri ilə təmsil olunmuşdular və məqsədəuyğun hesab etdikləri materialları və ya arqumentləri təqdim etmək imkanına

malik idilər. 1982-ci ildə məhkəmə iclasında doktor Boseusu şahid qismində dinləmək xahişini təmin etməkdən Apellyasiya inzibati məhkəməsinin imtinası yeganə istisna idi (*bax*: qərarın 29-cu bəndinə), lakin həmin vaxt o, artıq Dairə inzibati məhkəməsi tərəfindən dinlənilmişdi.

Məhkəmə bütövlükdə milli məhkəmə prosedurasını nəzərdən keçirərək, onun ədalətsiz olması barədə və İsveç məhkəmələrinin bu işi lazımi şəkildə aparmadıqları nəticə çıxarmağa imkan verən heç bir şey tapmadı.

V. 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

92. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, onların hüquqlarının pozulmasına səbəb olan müdaxilə obyektiv məlumatlara yox, onların "sosial mənşəyinə" əsaslanırdı və deməli, onlar ayrı-seçkiliyin qurbanıdılar, belə ki, bu, 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozuntusudur. 14-cü maddədə deyilir:

"Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır".

Komissiya işin materiallarında Hökumətin etiraz etdiyi bu fikri təsdiq edən heç bir şey tapmadı.

93. Məhkəmə Komissiyanın fikrini bölüşdürür və buna görə də bu şikayəti rədd edir.

VI. 1 Nəli Protokolun 2-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

Ərizəçilər iddia edirdilər ki, Konvensiyanın 1 Nəli Protokolunun 2-ci maddəsinin ikinci cümləsinin pozuntusu baş verib; həmin maddədə deyilir:

"Dövlət təhsil və tədris sahəsində öz üzərinə götürdüğü

funksiyaları yerinə yetirərkən, valideynlərin öz dini və fəlsəfi baxışlarına müvafiq olan təhsil və tədrisi təmin etmək hüququna hörmət edir”.

Ərizəçilər sübut etməyə çalışırdılar ki, pozuntu baş verib, çünki:

a) Tomas müəyyən dini konfessiyaya mənsub olan ailədə yerləşdirilmişdi. Himayədar ailənin üzvləri onu özləri ilə kilsəyə aparırdılar (*bax*: qərarın 20-ci bəndinə), halbuki ərizəçilər istə-mirdilər ki, onların uşaqları dini tərbiyə alsınlar;

b) uşaqların valideynlərdən uzaqda və himayədar ailələrin seçilməsində onlarla məsləhətləşmədən himayədar ailələrdə yer-ləşdirilməsi Olssonlar ailəsini uşaqlarının təhsilinə təsir göstər-mək imkanından məhrum edib.

Hökumət bu fikirlərə etiraz etdi. Komissiya onlardan birinci-sini rədd etdi, ikincisi barədə isə hər hansı fikir bildirmədi.

95. Məhkəmə Komissiya ilə razıdır ki, uşaqlar üzərində dövlət himayəsi faktının özü ərizəçilərin I Nəli Protokolun 2-ci maddəsi üzrə bütün hüquqlarını itirmələri üçün əsas deyil.

Lakin Məhkəmə də, əvvəlcə Komissiyanın etdiyi kimi, qeyd edir ki, cənab Olsson və xanım Olsson özlərini ateist adlandırsalar da, onlar İsveç kilsəsini tərk etməyiblər (*bax*: qərarın 8-ci bəndi-nə) və uşaqlarının ateist ruhunda tərbiyə olunmasında onların xüsusi marağının olmasına dair hər hansı ciddi dəlillər yoxdur (işin son mərhələləri istisna olmaqla).

Cənab Olsson və xanım Olsson heç bir cəhət göstərmədilər ki, himayə altında olduqları müddətdə uşaqlarının aldıkları ümu-mi təhsil onların uşaqlara vermək istədikləri təhsildən faktik ola-raq nə iləsə fərqlənsin.

96. Belə hallarda I Nəli Protokolun 2-ci maddəsinin hər han-sı pozuntusu nəzərə çarpmır.

VII. 1 Növlü Protokolun 2-ci maddəsi ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 13-cü maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

97. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, 1 Növlü Protokolun 2-ci maddəsinin Tomasın dini tərbiyəsinə onların mane ola bilməmələrinə ibarət pozuntusuna qarşı onların heç bir hüquqi vasitəsi olmayıb. Buna görə də onlar Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulmasının qurbanı olublar; həmin maddədə deyilir:

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

98. Məhkəmə Komissiya ilə və Hökumətlə razı olduğunu ifadə edir ki, ərizəçilərin yuxarıdakı fikri rədd edilməlidir. 1980-ci il Qanunu qüvvəyə mindikdən sonra istənilən valideyn Sosial problemlər üzrə Şuranın uşaqların himayədar ailəyə verilməsi haqqında qəbul etdiyi qərardan Dairə inzibati məhkəməsinə şikayət edə bilərdi (*bax: qərarın 50-ci bəndinə, in fine*), biz hələ Dairə inzibati şurasına müraciət etmək imkanını demirik. Həm bu tarixə qədər, həm də ondan sonra ərizəçilər himayəçiliyin ləğvini tələb edərkən uşaqların dini tərbiyəsi haqqında məsələ qaldırıla və baxıla bilərdi (*bax: qərarın 49-cu bəndinə, in fine*). İstifadə olunmayan bu hüquqi müdafiə vasitələrinin 13-cü maddə baxımından “effektiv” olmayacağını söyləməyə imkan verən heç bir şey yoxdur.

VIII. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

99. Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən:

“Əgər Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər orqanlarının qəbul etdiyi qərar və ya tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tamamilə və ya qismən ziddir, habelə həmin Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın və ya bu cür tədbirin nəticələrinin əvəzinin qismən ödənilməsinə

yol verir, onda Məhkəmənin qərarı ilə, zərurət olduqda, zərər çəkmiş tərəfə ədalətli əvəz verilməlidir”.

Ərizəçilər bu maddəyə əsasən 30 milyon İsveç kronu məbləğində mənəvi zərərin, habelə 884.500 İsveç kronu məbləğində məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsini tələb ediblər. Birinci məbləğ onlara və uşaqlarına beş bərabər payda ödənilməlidir (əgər Məhkəmə onu yalnız ərizəçilərə ödəmək barədə sərəncam verməsə).

A. Zıyan

100. Məhkəmə iclasında Hökumət öz mövqeyində qalsa da, hər halda bildirdi ki, zərərin əvəzinin ödənilməsi üçün məbləği həddindən artıq hesab edir. Komissiyanın nümayəndəsi də bu fikirdə oldu ki, tələb olunan məbləğ qeyri-mütənasib dərəcədə yüksəkdir; o, hesab etdi ki, 300.000 İsveç kronuna bərabər məbləğ ağılabatan və ədalətli olardı.

101. Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin qeyd-şərtinə baxmayaraq, bu məsələ qərar qəbul edilməsi üçün hazırdır (Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 1-ci bəndi). Məhkəmə hər şeydən əvvəl qeyd edir ki, 27 iyul 1987-ci ildə ərizəçilərin təqdim etdikləri xahişdə (ərizədə) yer almış uşaqlara vurulan zərərin əvəzinin ədalətli ödənişi haqqında tələbi qəbul edə bilməz; bu araşdırmada ərizəçilər yalnız cənab Olsson və xanım Olssonundur.

102. Bu işdə Məhkəmənin müəyyən etdiyi 8-ci maddənin pozuntusu yalnız himayəçilik haqqında qərarların həyata keçirilmə metodlarından törəyib (*bax*: qərarın 84-cü bəndinə). Bu, o deməkdir ki, həmin qərarların özləri ilə bağlı ərizəçilərin ədalətli əvəz ödənişinə hüquqları yoxdur. Söhbət yalnız uşaqlardan ayrıldıqlarına görə və Helena ilə Tomasın bir-birindən və valideynlərinin evindən uzaq məsafədə yerləşdirilməsi və uşaqlarla görüşməyin məhdudlaşdırılması ilə bağlı onlara döyən ziyandan gedə bilər.

Məhkəmənin fikrincə, heç bir şübhə yoxdur ki, bu hallar cənab Olsson və xanım Olsson üçün böyük narahatlıqlar yaradıb və

hər şeydən öncə onlarda, ciddi həyəcan doğurub və onlara iztirablar gətirib. Uşaqlarla tez-tez və müntəzəm təmasda olma xeyli dərəcədə çətinləşmişdi və bütün ailənin bir yerə toplanması imkanları minimal idi. Ərizəçilərin ailəsi üçün kədərli nəticələr doğuran belə vəziyyət tam yeddi il ərzində davam edib.

Bu amilləri kəmiyyətcə qiymətləndirmək mümkün deyil. 50-ci maddənin tələb etdiyi kimi, Məhkəmə ədalət əsasında bu cür qiymətləndirməni həyata keçirərək, bu maddə üzrə cənab Olssona və xanım Olssona birlikdə 200.000 İsveç kronu təyin edir.

B. Məhkəmə xərcləri və məsrəflər

103. 884 500 İsveç kronu məbləğində məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin ödənilməsi haqqında ərizəçilərin tələbi aşağıdakı hesablamaların əsasında tərtib edilmişdi:

a) iş milli instansiyalardan keçərkən onların vəkiliyin 901 saat ərzində işinə görə 630.700 İsveç kronu (saatda 700 İsveç kronu) və bununla bağlı xərclərə görə 14.600 İsveç kronu;

b) iş Komissiyadan və Məhkəmədən keçərkən 335 saat ərzində görülən işə görə 234.500 İsveç kronu (eyni tarif üzrə) və bununla bağlı xərclərə görə 4.700 İsveç kronu.

Hökumət bir neçə baxımdan bu tələblərə etiraz edərək, sübut etməyə çalışdı ki, məsələn, milli məhkəmələrdəki araşdırma zamanı ödənilən qonorarlar və çəkilən xərclər barədə ərizəçilərin tərtib etdiyi smeta kifayət qədər dəqiq deyil. Tələb edilən məbləğ qismən işə Strasburqda Konvensiya orqanlarında baxılması üçün əhəmiyyətli olmayan məsələlər üzrə görülən işə və qismən də görülməsi zəruri olmayan işə aiddir. Strasburqda işin araşdırılmasında saathesabı ödəniş məqbul olsa da, işə milli məhkəmələrdə baxılarkən, bu, həddən artıq yüksək ödənişdir; və işin Strasburqdan keçməsi prosesində ərizəçilərin vəkiliyin sərf etdiyi sözügedən vaxt bütün ağılabatan hüdudları aşıb. Hökumət vəkillərin qonorarı qismində 290.000 İsveç kronu məbləğində və məhkəmə xərclərinə görə 12.800 İsveç kronu məbləğində ümumi kompensasiya məbləğini ödəməyə hazır olduğunu ifadə etdi, bu şərtlə ki,

cənab Olssonun və xanım Olssonun Məhkəmə tərəfindən təsdiq edilməyən tələbləri mütənasib olaraq azaldınsın.

Komissiyanın nümayəndəsi ərizəçilərin tələb etdiyi ödəniş məbləğini həddən artıq yüksək hesab etdi, o, Hökumətin bir çox iradları ilə razılaşdı və hesab etdi ki, ərizəçilərə təklif olunan məbləğlər Məhkəmə tərəfindən qiymətləndirmədə istinad nöqtəsi ola bilər.

104. 50-ci maddəyə əsasən əvəzin ödənişi o xərclərlə və məsrəflərlə bağlı təyin edilə bilər ki, onlar a) zəruri olsun və milli məhkəmə sistemi vasitəsi ilə hər hansı qanun pozuntusunun qarşısını almaq və ya onu düzəltmək üçün zərər çəkmiş tərəflərini həqiqətən ödəmiş olsun, bu işə, vəziyyəti düzəltmək üçün Komissiya və daha sonra Məhkəmə tərəfindən təsdiq edilməlidir; b) məbləğlər baxımından ağılabatan olsun (bir çox mənbələrə yanaşı, bax: *Feldbrüggenin işi* üzrə 27 iyul 1987-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 124-A, səh. 9, bənd 14).

105. (a) Məhkəmə müəyyən etdi ki, nə himayəçiliyin təyin edilməsi haqqında qərarın özü, nə də onu ləğv etməkdən imtina 8-ci maddənin pozulmasına gətirib çıxarıb (bax: qərarın 84-cü bəndinə). Müvafiq surətdə, himayəçilik haqqında qərarların həyata keçirilməsindən fərqli olaraq, milli instansiyalarda işə baxılarkən ərizəçilərin atdığı addımlar bu məsələyə aid olduğu dərəcədə (özü də kifayət qədər geniş dərəcədə), xərclər və məsrəflərlə bağlı 50-ci maddəyə əsasən onların əvəzi ödənilməməlidir. Üstəlik, tələb olunan bəzi məbləğlər, məsələn, İsveçdə və xaricdə diqqəti bu işə və guya Stivenin yerləşdirildiyi uşaq evində baş verən qətlin araşdırılmasına cəlb etmək üçün ərizəçilərin vəkili-nin jurnalistlərlə təmaslarına aid məbləğlər "zəruri" sayıla bilər. Digər məsrəflər Məhkəmənin baxdığı işin çərçivələrindən kənar olan məsələlərə, məsələn, Helenanı və Toması onların himayədar ailələrindən götürməyin qadağan edilməsinə aiddir (bax: qərarın 57-ci bəndinə).

b) Strasburqda işin araşdırılmasına aid xərclərə və məsrəflərə gəlincə, Hökumət inkar etmir ki, ərizəçilər Avropa Şurasından alınmış məhkəmə yardımının hesabına ödənilən məbləğlərə əlavə olaraq, bəzi məbləğləri ödəmək öhdəliyini öz üzərlərinə götür-

rüblər (*bax: İntsenin işi* üzrə 28 oktyabr 1987-ci il tarixli *inter alia* qərarı. Seriya A, cild 126, səh. 22, bənd. 56). Lakin hər halda Məhkəmə Hökumətin fikrinə şərik deyil ki, tələb olunan məbləğ həddən artıqdır. O, həmçinin razıdır ki, təyin edilən məbləğ belə bir faktı əks etdirməlidir ki, ərizəçilərin kifayət qədər ciddi şikayətlərinin bəziləri təmin edilməyib (*bax: Conston və başqalarının işi* üzrə 18 dekabr 1986-cı il tarixli qərarı. Seriya A, cild 112, səh. 39, bənd 86).

106. Məhkəmə yuxarıda qeyd edilən bütün amilləri, habelə məhkəmə yardımını qaydasında Avropa Şurası tərəfindən ödənilən müvafiq ödənişləri nəzərə alaraq və məsrəflərin qiymətləndirilməsini ədalət prinsipi əsasında apararaq, hesab edir ki, cənab Olsson və xanım Olsson 150.000 İsveç kronu məbləğində məhkəmə xərclərinin kompensasiyası hüququna malikdirlər.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Məhkəmə araşdırmasının predmetinə dair Hökumətin etirazını yekdilliklə *rədd etdi*;
2. Beş səsə qarşı on səslə *qərara aldı ki*, uşaqlar üzərində hiymənin təyin edilməsi haqqında qərar və onun qüvvədə saxlanması Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu deyil;
3. Üç səsə qarşı on iki səslə *qərara aldı ki*, qeyd olunan qərarın icra edilmə metodlarının tətbiqi nəticəsində 8-ci maddənin pozuntusu baş verib;
4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin pozuntusu baş verməyib;
5. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin, 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin, 1 Növlü Protokolun 2-ci maddəsinin, həmin 2-ci maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozuntusu baş verməyib;
6. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, ərizəçilərə 200.000 (iki yüz min) İsveç kronu məbləğində mənəvi zərəri və 150.000 (yüz əlli min) İsveç kronu məbləğində məhkəmə xərcləri və məsrəfləri

örizəçilərə (iki nəfərə) ödəmək vəzifəsi İsveçin üzərinə qoyulsun;

7. Qalan məbləğin əvəzinin ədalətli ödənişi haqqında tələbi yekdilliklə rədd etdi.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilib və 24 mart 198-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilib.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

Rolf Rissdal
Södr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Rəqlamentinin 52-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR RİSSDALIN, TOR VİLYALMSONUN BİRGƏ QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusuna gəldikdə, biz Məhkəmənin qətnaməsini yalnız qismən dəstəkləyə bilərik.

I. Giriş

Uşaqların himayəyə götürülməsi haqqında dövlət orqanlarının qəbul etdiyi qərar əsasında uşaqların valideynlərindən ayrılması ailə həyatına dövlət orqanlarının ciddi müdaxiləsidir. Bu mənada valideynləri və uşaqları qanunsuz müdaxilədən müdafiə etmək çox vacibdir. Müvafiq dövlət bunu nümayiş etdirməyə qadirdir olmalıdır ki, valideynlərin baxışları və maraqları lazımi şəkildə nəzərə alınıb və qərarların qəbul edilməsi prosesi bütünlüklə elə qurulub ki, görülən tədbirlər uşaqların maraqlarının müdafiəsi üçün zəruridir.

İnzibati məhkəmələrdə məhkəmə araşdırmasının mümkünlüyü və həmin məhkəmələrin uşaqların himayəyə götürülməsi və bu qərarın hansı şəkildə icra edilməsi haqqında məsələyə ətraflı

baxmaq səlahiyyəti müvafiq İsveç qanunvericiliyinin mühüm cəhətidir.

Müəyyən edilib ki, bu işin meydana çıxmasına səbəb olan hadisələrdən xeyli əvvəl müxtəlif sosial idarələr Olsson ailəsinin problemləri ilə ciddi şəkildə məşğul olurdular. Ailə terapiyası metodları tətbiq edilirdi, lakin nəticə uğursuz idi. Sosial problemlər üzrə Dairə Şurası və səlahiyyətli milli məhkəmə orqanları tərəfindən faktların və halların araşdırılmasına əsasən, valideynlər uşaqların tərbiyəsi ilə qaneedici şəkildə məşğul olmaq iqtidarında deyildilər, bu isə, 1980-ci ilin avqust-sentyabr aylarında bir növ fəvqəladə vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxardı və bunun nəticəsində Şura qərara aldı ki, uşaqları himayəyə götürmək zəruridir.

II. Himayənin təyin edilməsi haqqında qərar

Biz Məhkəmənin bu fikrini bölüşdürürük ki, bu qərar və onun 1987-ci ilədək qüvvədə saxlanması, müvafiq surətdə qərarın 71-74-cü və 75-77-ci bəndlərində qeyd edilən əsaslara görə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulması demək deyil. Bu kontekstdə biz iki faktı qeyd etmək istərdik: birincisi, Şuranın 16 sentyabr 1980-ci il tarixli qərarı Dairə inzibati məhkəməsinin (30 dekabr 1980-ci il) və Apellyasiya inzibati məhkəməsinin (8 iyul 1981-ci il) yaxşı əsaslandırılmış qərarları ilə təsdiq edilmişdi; ikincisi, himayəçiliyi ləğv etməkdən Şuranın sonrakı imtinası Dairə inzibati məhkəməsinin (17 noyabr 1982-ci il) və Apellyasiya inzibati məhkəməsinin (28 dekabr 1982-ci il) inandırıcı şəkildə əsaslandırılmış qərarları ilə təsdiq edilirdi.

III. Qərarların icrası

Məhkəmə qərarının 78-ci bəndində qeyd edilir ki, ərizəçilər:
i) uşaqlarının müxtəlif evlərdə və bir-birindən və valideynlərindən uzaq məsafədə yerləşdirilməsindən; *ii)* himayədar ailələrdə

uşaqlarla görüşməyin xüsusi şərtlərindən və məhdudiyətlərindən; *iii*) oradakı həyat şəraitindən şikayət ediblər.

Biz, Məhkəmənin etdiyi kimi, ilk növbədə qeyd etmək istədik ki, qərarları icra edərkən İsveçin hakimiyyət orqanlarının vicdanla hərəkət etmədiklərini güman etməyə əsas verən heç bir şey yoxdur.

Yuxarıda qeyd edilən sonuncu şikayətə gəldikdə, burada biz Məhkəmənin bu fikrini bölüşdürürük ki, himayədar ailələrdə uşaqlara göstərilən qayğının keyfiyyətinin qanəedici olmadığını təsdiq edən dəlillər onda yoxdur. Müvafiq surətdə, bu şikayət rədd edilməlidir.

Helena və Tomasın Göteborqdan uzaqda yaşayan ailələrə verilməsi barədə şikayətə gəldikdə, biz hər şeydən əvvəl qeyd etmək istədik ki, indiki halda olduğu kimi, qərara müvəqqəti tədbir qismində baxıldıqda, adətən uşaqları valideynlərinin evindən uzaqda olmayan himayədar ailələrdə yerləşdirmək məqsədəuyğun hesab edilir. Lakin cənab Olssonun və xanım Olssonun 1980-ci ilin payızındakı davranışı (onlar Stiveni apararaq gizlətməmişdilər) ilə əlaqədar olaraq, Şuranın belə bir qərarı tamamilə ağlabatan idi ki, Helena və Tomas Göteborq rayonunda himayədar ailəyə verilməzlər. Onların Göteborqdan belə uzaq məsafədə himayədar ailədə yerləşdirilmələri tam uğursuz görünür, lakin bu iki uşağın spesifik tələbatlarını təmin etməyə qadir olan və bunu arzu edən himayədar valideynlər tapmaq kifayət qədər çətin idi. Bizim fikrimizcə, onların hər ikisinin eyni ailəyə verilməsinin məqsədəuyğun olmaması haqqında Şuranın nöqtəyi-nəzəri qəbul edilməlidir. Üstəlik, biz məmnunluqla qeyd edirik ki, Şura həqiqətən onları eyni kənddə yaşayan ailələrdə yerləşdirməyə çalışıb, lakin bu, mümkün olmayıb, çünki seçilmiş ailələrdən biri sonda uşağı qəbul etməkdən imtina edib. İstənilən halda, milli hakimiyyət orqanları bu baxımdan geniş mülahizə sərbəstliyi hüddudlarına malik olmalıdır, çünki müvafiq qərar, uyğun gələn himayədar ailənin olması və qəyyumluğa götürülən uşaqların tələbatları da daxil olmaqla, bir sıra faktların hərtərəfli qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır.

Uşaqlarla görüşməyin məhdudlaşdırılmasına gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, Dairə inzibati məhkəməsi iki halda onları təsdiq edib və onun 30 oktyabr 1985-ci il tarixli qərarından sonra cənab Olsson xanım Olsson Apellyasiya inzibati məhkəməsində sonrakı araşdırmada bu məsələ ilə bağlı öz şikayətlərini geri götürüblər (*bax*: Məhkəmənin qərarının 24-cü bəndinə). Üstəlik, onlar uşaqlarla görüşmək hüquqlarından tam istifadə etməyiblər və bütövlükdə uşaqlarla əlaqələrə gəldikdə, ərizəçilərin bütün davranışı bir çox cəhətdən himayədar ailələrlə və sosial məsələlərlə məşğul olan təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək niyyətinin olmasına dəlalət edir (*bax*: Məhkəmənin qərarının 25-ci və 26-cı bəndlərinə).

Bu işin xüsusi hallarını və səlahiyyətli milli orqanlara verilən mülahizə hədudlarını nəzərə alaraq, biz bu nəticəyə gəldik ki, himayə haqqında qərarın icrası üçün görülən tədbirlər yetərli əsaslarla zəruri sayıla və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib hesab edilə bilər və deməli, onlar Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasına səbəb olmayıb.

HAKİMLƏR PİNEYRO FARİYANIN, PETTİNİN, UOLŞANIN, RUSSONUN VƏ DE MEYERİN AYRICA RƏYİ

Biz bu fikirdəyik ki, istər mübahisəli qərarlar, istərsə də onların icrası ərizəçilərin ailə həyatına hörmət olunmasına təminat verən hüquqlarına haqsız qəsd idi.

Biz hesab edirik ki, belə bir faktı qəbul etmək olmaz ki, fəvqəladə hallar istisna olmaqla, ilkin məhkəmə qərarı olmadan uşaqlar valideynlərindən alınə bilər.

Üstəlik, biz hesab edirik ki, bu işdə sözügedən tədbirlərin həqiqətən "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olması sübuta yetirilməyib.

KLASS (KLASS) VƏ BAŞQALARI ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASINA QARŞI

6 sentyabr 1978-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Almaniya vətəndaşları prokuror Herhard Klass, vəkil Peter Lubberger, hakim Yurgen Nusbrux, vəkillər Hans-Yurgen Pol və Diter Zelb bu iş üzrə ərizəçilərdir. Cənab Nusbrux Heydelberqdə, qalanları Manheyimdə yaşayırlar.

AFR Əsas Qanununun 10-cu maddəsinin 2-ci bəndini (1968-ci il redaksiyasında) inkişaf etdirmək məqsədi ilə qəbul edilmiş 13 avqust 1968-ci il *qanunu* (G 10 Qanunu) yazışmanın, poçt göndərişlərinin, telefon danışıqlarının məxfiliyi hüququnu məhdudlaşdırmışdır. Bu Qanuna etiraz edən ərizəçilər dövlətin müvafiq qanunvericilik tədbirləri müəyyən etmək hüququnu inkar etmirlər, lakin bu Qanunun Konvensiya ilə uyğunsuzluğunu onda görürlər ki, o, maraqlı şəxslərin bu cür tədbirlər barədə xəbərdar edilmələri vəzifəsini hakimiyyət orqanlarının üzərinə qoymamış və bununla da bu tədbirlərə məhkəmə qaydasında etiraz etmək imkanını istisna etmişdir.

Bu məsələ ilə bağlı ərizəçilər AFR-ın Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmişlər; o, hesab etmişdir ki, 13 avqust 1968-ci il qanununun, hətta sözügedən xəbərdarlıq görülmə tədbirlərin məqsədinə ziyan vurmada edilə bilsə də, müşahidə altında olan şəxsə xəbərdarlıq edilməsinə yol verməyən hissəsi Əsas Qanuna uyğun deyildir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ərizəçiləri qane etməmişdir, həmçinin onlar hesab etmişlər ki, bu sahədə hüquqların məhkəmə qaydasında müdafiəsini bundestaqın yaratdığı iki xüsusi orqanın nəzarət funksiyaları ilə əvəz etmək vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqlarının təminatı ilə bir araya sığmır.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

18 iyun 1971-ci ildə Komissiyaya verdikləri şikayətdə ərizəçilər bildirmişlər ki, Əsas Qanunun 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi və 13 avqust 1968-ci il qanunu Avropa Konvensiyasının insan hüquqlarının müdafiəsinə dair üç maddəsinə, yəni 6-cı maddənin 1-ci bəndinə (mülki və ya cinayət məhkəməsində qərəzsiz məhkəmə araşdırması hüququ), 8-ci maddəyə (şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, mənzil və yazışma sirtinə hörmət məxfiliyi hüququ) və 13-cü maddəyə (Konvensiyada əksini tapmış hüquqlar pozulduğu halda milli orqan qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə hüquq) ziddir.

9 mart 1977-ci il məruzəsində Komissiya aşağıdakı fikri ifadə etmişdir:

- istər ərizəçilərin “mülki hüquqlar” anlayışına əsaslandıkları hissədə (iki nəfər bitərəf qalmaqla bir səsə qarşı on bir səsə), istərsə də “cinayət ittihamı” anlayışına əsaslandıkları hissədə (yekdilliklə) Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmamışdır;

- nə 8-ci, nə də 13-cü maddələr pozulub.

14 iyul 1977-ci ildə Komissiya işi Məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. 25-ci maddənin 1-ci bəndi haqqında

30. İstər öz qeydlərində, istərsə də dinləmələrdə Hökumət rəsmi surətdə Məhkəməni Komissiyaya verilmiş şikayəti “qəbul olunmayan” elan etməyə çağırmışdır. O, bildirmişdir ki, ərizəçilər 25-ci maddənin 1-ci bəndi baxımından “qurban” hesab edilə bilməzlər; həmin bənddə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Komissiya Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən biri tərəfindən bu Konvensiyanın tanıdığı hüquqların pozulmasının qurbanı

olduqlarını iddia edən istənilən şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya xüsusi şəxslər qrupundan Avropa Şurası Baş katibinin ünvanına göndərilən şikayəti qəbul edə bilər, bu şərtlə ki, barəsində şikayət verilən Razılığa gələn Yüksək Tərəf Komissiyasının bu cür şikayətləri qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığını bildirsin”.

Hökumətin fikrincə, ərizəçilər bildirməmişlər ki, potensial şəkildə olsa da, onların hüquqları pozulmuşdur; yəqin ki, onlar müşahidə obyektinə olmaq kimi sırf ehtimal əsasında, mübahisə doğuran qanunvericiliyə ümumi və mücərrəd şəkildə Konvensiya işığında yenidən baxılmasını tələb edirlər.

31. Dinləmələrdə Komissiya nümayəndələrinin cavabından belə nəticə çıxır ki, Komissiya belə bir məsələdə Hökumətlə razıdır ki, ərizəçilərin 25-ci maddənin 1-ci bəndi baxımından “qurban” statusuna iddia edə bilib-bilməmələrini müəyyənləşdirmək Məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir. Lakin Komissiyanın şikayətin məqbulluğu haqqında qərarına Məhkəmənin yenidən baxması baxımından Komissiya Hökumətlə razılaşmamışdır.

Komissiyanın nümayəndələri hesab edirlər ki, Hökumət “Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasının qurbanı” anlayışına həddindən artıq sərt tələblər irəli sürmüşdür. Onların fikrincə, 8-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən hüquqlarının pozulmasının qurbanı hesab edilmək üçün insanın elə vəziyyətdə olması kifayətdir ki, onun gizli müşahidə obyektinə olmaqdan ehtiyat etmək üçün məntiqə uyğun əsasları olsun; ərizəçilər təkcə güman edilən qurban hesab edilməməlidirlər; onlar iddia edə bilərlər ki, 8-ci maddəyə əsasən hüquqlarının pozulmasının birbaşa qurbanı olmuşlar, çünki mübahisə doğuran Qanuna əsasən Almaniya Federativ Respublikasında təxribat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərlə təmas yaratmaqda şübhə doğuran hər bir kəs həqiqətən gizli müşahidə obyektinə ola bilər; bu cür riskin mövcudluğunun özü ünsiyət azadlığının məhdudlaşdırılmasıdır.

Əsas nümayəndə hesab edir ki, şikayət başqa səbəbə görə haqlı olaraq məqbul hesab edilmişdir. Onun fikrincə, güman edilən pozuntu, zəruri şəkildə Konvensiyada olan, lakin adı çəkil-

məyən şəxsi hüquqa aiddir; bu, dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən və hər hansı şəxsin Konvensiya ilə təmin olunan hüquq və azadlıqlarına müdaxilə edən istənilən məxfi hərəkət barədə həmin şəxsin əqlabatan müddətdə məlumat alma bilmək hüququdur.

32. Məhkəmə özünün təcrübəsində məhkəmə kök salmış belə bir prinsipi təsdiq edir ki, əgər iş ona lazımi proseduraya uyğun olaraq verilmişdirsə, məqbulluq barədə məsələ çərçivəsində Komissiyada qaldırıla bilən məsələlər də daxil olmaqla, Məhkəmənin faktla və hüquqla bağlı dinləmələr prosesində ortaya çıxan bütün məsələləri araşdırmaq hüququ vardır. Bu nəticə Konvensiyanın 27-ci maddəsinin şikayətlərin məqbulluğuna dair Komissiyaya verdiyi səlahiyyətləri heç də zəiflətmir. Həmin maddənin Komissiyanın üzərinə qoyduğu vəzifə işlərin seçilməsindən ibarətdir; Komissiya şikayətləri baxılmaq üçün ya qəbul edir, ya da qəbul etmir. Onun məqbul hesab etmədiyi şikayətləri qəbul etməkdən imtina etməsindən, məqbulluq barədə qərar verilməsində olduğu kimi, şikayət verilə bilməz; qərarlar tamamilə müstəqil surətdə qəbul olunur (*bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı* iş üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 12, səh. 29 və 30, 47-ci və 54-cü bəndlər; həmçinin *bax: 9 fevral 1967-ci il tarixli "Belçikada dillər haqqında" iş* üzrə ilkin etirazla bağlı qərara. Seriya A, cild 5, səh. 18; *Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 24, səh. 20, bənd 41 və *İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 25, səh. 63, bənd 157).

Bu iş Konvensiyanın 25-ci maddəsi baxımından "qurban" anlayışının *inter alia* şərhinə aiddir; bu məsələ artıq Komissiyada qaldırılmışdı. Buna görə də Məhkəmə özünün həmin maddə üzrə ortaya çıxan məsələyə baxmaq səlahiyyətini təsdiq edir.

33. 24-cü maddə Razılığa gələn Tərəflərin hər birinin digər Razılığa gələn Tərəfin Konvensiyanın "güman edilən istənilən pozuntusu"na yol verməsi haqqında məsələni Komissiyaya verməsinə imkan verir; ayrıca şəxs, qeyri-hökumət təşkilatı və ya şəxslər qrupu 25-ci maddəyə əsasən şikayət vermək hüququna

malik olmaq üçün "bu Konvensiya tərəfindən tanınan hüquqlarının... pozulmasının qurbanı olduqlarını" elan etməlidirlər.

Beləliklə, 24-cü maddədə göstərilən digər şərtlərə əməl edildikdə, bir dövlətin başqa dövlətə qarşı verdiyi şikayətin qəbul edilməsi üçün Konvensiyaya əməl olunmasına ümumi marağın kifayət olmasından ibarət 24-cü maddənin nəzərdə tutduğu vəziyyətdən fərqli olaraq, 25-ci maddə tələb edir ki, hər bir ayrıca ərizəçi, barəsində ərizə verdiyi pozuntuların faktiki qurbanı olmalıdır (*bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 25, səh. 90-91, bənd. 239 və 240). 25-ci maddə ayrı-ayrı şəxslərə *actio popularis*-ə bənzər bir şey vermir; o, ayrı-ayrı şəxslərin hər hansı qanunun Konvensiyanı pozmasını güman etdiklərinə görə həmin qanundan *in abstracto* şikayət vermələrinə imkan vermir. Prinsip etibarı ilə fərdi ərizəçinin belə bir iddia irəli sürməsi kifayət deyil ki, qanunun mövcudluğu onun Konvensiya ilə müəyyən edilmiş hüququnu pozur; bunun üçün həmin qanunun ona ziyan vurmaqla tətbiq edilməsi lazımdır. Lakin Komissiyanın və Hökumətin qeyd etdiyi kimi, qanunun tətbiqi üzrə hətta hər hansı konkret tədbir olmasa belə, ayrı-ayrı şəxslər onun təsirini hiss edirlərsə, o zaman qanunun mövcudluğu özlüyündə ayrı-ayrı şəxslərin hüquqlarını poza bilər. Bununla bağlı Məhkəmə xatırladır ki, 25-ci maddəyə əsasən verilmiş şikayətlərdən doğan əvvəlki iki işdə o, sözügedən nəticələri törətmiş qanunla rastlaşmışdır: "*Belçikada dillər haqqında*" işdə və *Kyeldsen, Busk Madsen və Pedersenin işində* Məhkəmə Konvensiyanın və I Növlü Protokolun təhsil haqqında qanunvericiliklə uyğunluğunu araşdırmalı olmuşdur (*bax: 25 iyul 1968-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 6; 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 23, xüsusən səh. 22-23, bənd 48*).

34. Şəxslərin Komissiyaya müraciəti qaydasını müəyyən edən 25-ci maddə Konvensiyanın hüquq və azadlıqların təmin edilməsi mexanizmində aparıcı həlqədir. Bu mexanizm Konvensiyayı pozmuş hər hansı hərəkətin ona ziyan vurduğunu hesab edən şəxsin Komissiyaya həmin pozuntu barəsində şikayət vermək imkanını ehtiva edir, bu şərtlə ki, məqbulluq üçün lazım olan

digər şərtlərə əməl olunsun. Sözügedən işdə belə sual ortaya çıxır ki, həmin şəxs, onda etiraz doğurmuş hərəkətlər məxfi olduğuna görə, mənafeyinə toxunan hər hansı konkret hərəkəti göstərə bilmirsə, Komissiyaya şikayət vermək imkanından məhrum edilməlidir? Məhkəmənin fikrincə, Konvensiyanın real səmərəliliyi belə hallarda Komissiyaya müraciət etmək imkanı olmasını tələb edir. Belə olmasaydı, Konvensiyaya əməl edilməsinin təmin olunması mexanizminin səmərəsi xeyli dərəcədə azalardı. Konvensiya və onun institutları ayrı-ayrı şəxslərin müdafiəsi məqsədi ilə yaradılmışdır və buna uyğun olaraq, Konvensiyanın prosessual normaları elə tətbiq edilməlidir ki, fərdi müraciətlər sistemi səmərəli olsun.

Buna görə də Məhkəmə təsdiq edir ki, şəxs müəyyən şərtlər daxilində iddia edə bilər ki, o, məxfi tədbirlərin və ya bu cür məxfi tədbirlərə yol verən qanunvericiliyin mövcudluğu ilə əlaqədar baş vermiş pozuntunun qurbanıdır və bu zaman onun həmin tədbirlərə faktiki məruz qalmasını təsdiq etməsinə ehtiyac qalmaz. Hər bir halda həmin şərtlər Konvensiyanın təsbit etdiyi hansı hüququn və ya hüquqların pozulmasından, etirazların hansı məxfi tədbirlərə qarşı irəli sürülməsindən və ərizəçi ilə bu tədbirlər arasında nə kimi əlaqə olmasından asılı olaraq müəyyən edilməlidir.

35. Bu mülahizələrin işığında indi müəyyən etmək lazımdır ki, ərizəçilər mübahisə doğurmuş konkret qanuna istinad edərək, 25-ci maddə baxımından Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasının qurbanı olduqlarını iddia edə bilərlərmi? Bu zaman 8-ci maddə əsas hesab edilir.

36. Məhkəmə qeyd edir ki, dövlət məxfi müşahidə tətbiq edərsə və bu, müşahidə altında olan şəxslər üçün naməlum qalır və bunun nəticəsində həmin şəxslərin şikayət vermələri mümkün deyilsə, o zaman 8-ci maddənin təsiri xeyli dərəcədə heçə endirilə bilər. Belə olan surətdə şəxslə bu cür rəftar olunması 8-ci maddəyə zidd ola bilər və ya həmin maddənin şəxsə verdiyi hüquqdan onu tamamilə məhrum edə bilər, bundan xəbərsiz olan həmin şəxs isə nə milli səviyyədə, nə də Konvensiyanın institutla-

rında hüquqi müdafiədən istifadə etmək imkanına malik olacaq.

Bununla əlaqədar olaraq, xatırlatmaq lazımdır ki, Federal Konstitusiyaya Məhkəməsi 15 dekabr 1970-ci il tarixli qərarının (*bax*: yuxarıda 11-12-ci bəndlərə) motiv hissəsində aşağıdakıları qeyd etmişdir:

“Qanuna qarşı konstitusiyon şikayət vermək üçün ərizəçi təsdiq etməlidir ki, təkcə qanunun tətbiqi ilə bağlı hərəkətlər yox, həm də qanunun mövcudluğunun özü onun əsas hüquqlarından hər hansı birinin birbaşa və bilavasitə pozulmasıdır”.

II. 8-ci maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

39. Ərizəçilər bildirirlər ki, etiraz doğuran qanunvericilik maraqlı şəxsi müşahidə tədbirlərinin tətbiqindən xəbər tutmaq imkanından məhrum etdiyinə görə və o, həmin tədbirlərdən Məhkəmə qaydasında şikayət edə bilmədiyinə görə Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuş olur; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

40. Əsas Qanunun 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, yazışmanın, poçt göndərişlərinin və telefon danışıklarının məxfiliyinə qoyulan məhdudiyət yalnız qanuna uyğun olaraq tətbiq edilməyə də bilər. G 10 Qanununun §1-in 1-ci maddəsi bəzi orqanların məktubları və poçt göndərişlərini açmalarına və onlara baxmalarına teleqraf məlumatlarını oxumalarına və telefon danışıklarının dinləmələrinə və lentə yazmalarına yol verir (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə). Məhkəmənin 8-ci maddə üzrə məsələyə baxması yalnız bu cür hərəkətlərə sanksiya verilməsi problemi ilə

məhdudlaşır və misal üçün, Cinayət Prosesual Məcəlləsinə uyğun olaraq həyata keçirilən məxfi müşahidəni əhatə etmir (bax: yuxarıda 25-ci bəndə).

41. Həll ediləli olan birinci məsələ bundan ibarətdir ki, yuxarıda göstərilən müşahidə tədbirlərinə imkan verən, etiraza səbəb olmuş qanunvericilik ərizəçinin 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə təmin olunan hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilədirmi və əgər bu belədirsə, nə dərəcədə müdaxilədir.

Telefon danışqları 8-ci maddənin 1-ci bəndində konkret göstərilməsə də, Məhkəmə də Komissiya kimi hesab edir ki, belə danışqlar sözügedən maddədə əks olunmuş “şəxsi həyat” və “yazışma” anlayışlarına daxildir.

Komissiya öz məruzəsində belə bir fikir ifadə etmişdir ki, alman qanunvericiliyinin nəzərdə tutduğu məxfi müşahidə 8-ci maddənin 1-ci bəndində təsbit olunmuş hüququn həyata keçirilməsinə müdaxiləyə bərabərdir. Hökumət bu qaydaya nə Komissiyada, nə də Məhkəmədə etiraz edib. Aydınır ki, icazə verilən, artıq müəyyən şəxsə bir dəfə tətbiq edilmiş istənilən müşahidə tədbiri, nəticədə dövlət hakimiyyətinin hər hansı orqanı tərəfindən həmin şəxsin şəxsi həyatına və yazışmalarına hörmət bəslənməsi hüququnu həyata keçirməsinə müdaxiləyə gətirib çıxaracaqdır. Bundan başqa həmin qanunvericiliyin mövcudluğunun özü, bu qanunvericilik kimə tətbiq edilə bilərsə, həmin şəxslərin müşahidə olunması təhlükəsi ilə əlaqədardır; həmin təhlükə poçt və telefon rabitəsi xidmətlərindən istifadə azadlığı ilə qaçılmaz surətdə ziddiyyətə girir və ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına və yazışmalarına hörmət bəslənməsi hüququnu həyata keçirməsinə “dövlət orqanlarının müdaxiləsidir”.

Məhkəmə istisna etmir ki, etiraz doğuran qanunvericilik, habelə ona uyğun olaraq icazə verilən tədbirlər insanın mənzil toxunulmazlığına hörmət bəslənməsi hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxiləyə gətirib çıxara bilər. Lakin Məhkəmə bu dinləmələrdə həmin məsələni həll etməyi zəruri hesab etmir.

42. Bu işdə 8-ci maddədən törəyən başlıca problem sözügedən müdaxilənin həmin maddənin 2-ci bəndinin şərtləri ilə bağlı

haqlı olub-olmaması məsələsidir. 2-ci bəndin Konvensiyanın təmin etdiyi hüquqdan istisnalar nəzərdə tutduğuna görə, o, məhdud şərh olunmalıdır. Polis dövlətinə xas olan vətəndaşları məxfi şəkildə müşahidə etmək hüququna, Konvensiyaya uyğun olaraq, yalnız o halda dözmək olar ki, o, demokratik institutların qorunması üçün olduqca zəruri olsun.

43. Yuxarıda göstərilən “müdaxilə”nin 8-ci maddəni pozması üçün, o, 2-ci bəndə uyğun olaraq, ilk növbədə “qanunda nəzərdə tutulmalıdır”. İndiki halda bu tələbə əməl olunmuşdur, belə ki, “müdaxilə” Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin öz səlahiyyətləri çərçivəsində 15 dekabr 1970-ci il tarixli qərarı ilə dəyişdirdiyi akt da daxil olmaqla, Parlamentin qəbul etdiyi aktların tətbiqinin nəticəsidir (*bax*: yuxarıda 11-ci bəndə). Əlavə olaraq Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumətin və Komissiyanın göstərdikləri kimi, hər bir konkret müşahidə tədbiri qanunvericiliyin müəyyən etdiyi ciddi şərtlərə və prosessual normalara uyğun olmalıdır.

44. İndi 8-ci maddənin 2-ci bəndində formulə olunan digər şərtlərin yerinə yetirilib-yetirilmədiyini müəyyənləşdirmək lazımdır. Komissiyanın və Hökumətin fikrincə, etiraz doğurmuş qanunun icazə verdiyi müdaxilə “dövlət təhlükəsizliyinin mənafeləri naminə” və (və ya) “iğtişaşların və cinayətlərin qarşısını almaq məqsədi ilə” “demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdur”. Hökumət Məhkəmədə bildirmişdir ki, bundan başqa, “...ictimai asayişin mənafeləri naminə” və “başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi” üçün həyata keçirilən müdaxilə də haqlı müdaxilədir.

45. G 10 Qanunu məhdudlaşdırma tədbirlərinin hansı məqsədlə tətbiq edilməsini dəqiq müəyyən etməklə onları məhdudlaşdırır. Həmin qanunda nəzərdə tutulur ki, “azad demokratik konstitusiyon qayda”nı, “Federasiyanın və ya Torpağın mövcudluğunu, yaxud təhlükəsizliyini”, respublika ərazisində “(müttəfiq) silahlı qüvvələrin təhlükəsizliyini” və ya “Berlin Torpağında üç dövlətin hər hansı birinin qoşunlarının təhlükəsizliyini” təhdid edən “labüd təhlükədən” müdafiə olunmaq üçün səlahiyyətli hakimiyyət orqanları yuxarıda qeyd edilən məhdudiyətləri sanksiyalı

yalaşdırıla bilərlər (*bax*: 17-ci bəndə).

46. Məhkəmə Hökumətin və Komissiyanın rəyinə şərik çıxaraq, hesab edir ki, həqiqətən də G 10 Qanununun məqsədi, 8-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən, dövlətin təhlükəsizliyini qorumaqdan və (və ya) iğtişaşların, yaxud cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir. İndiki halda Məhkəmə Hökumətin qeyd etdiyi sonrakı məqsədlərin də işə aid olub-olmaması məsələsini həll etməyə ehtiyac duymur.

Digər tərəfdən, etiraz doğuran Qanunun nəzərdə tutduğu vəsitələrin yuxarıda göstərilən məqsədə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olan tədbirlərin çərçivəsində qalıb-qalmasını müəyyənləşdirmək lazımdır.

47. Ərizəçilər alman qanunvericiliyinin müşahidə üçün geniş səlahiyyətlər verdiyi hissəsinə etiraz etməyərək, həmin səlahiyyətləri və deməli, demokratik dövlətin zəruri müdafiə vəsitəsi kimi 8-ci maddənin 1-ci bəndinin təmin etdiyi hüququn məhdudlaşdırılmasını qəbul edirlər. Lakin ərizəçilər hesab edirlər ki, totalitarizmə doğru ilk baxışdan nəzərə çarpmayan geriləməyə yol verməmək üçün 8-ci maddənin 2-ci bəndi həmin səlahiyyətlərin həyata keçirilməsinin demokratik cəmiyyətdə əməl edilməli olan hədlərini müəyyən edir. Onların fikrincə, etiraz doğuran qanunvericilikdə mümkün sui-istifadələrə qarşı müvafiq təminatlar çatışmur.

48. Komissiyanın nümayəndələrinin qeyd etdiyi kimi, Məhkəmə 8-ci maddə çərçivəsində müdafiənin imkanlarını qiymətləndirərkən, iki mühüm amili nəzərə almaya bilməz. Birincisi - casusluq vəsitələri sahəsində və buna müvafiq olaraq, müşahidə vəsitələri sahəsində texnikanın nailiyyətləri, ikincisi - son illər Avropada terrorçuluğun inkişafıdır. Hazırda demokratik cəmiyyətlər casusluğun və terrorçuluğun təkmilləşdirilmiş formalarının təhlükəsi altındadırlar və dövlətin belə təhlükələrə qarşı səmərəli əks-tədbirlər görmək, öz yurisdiksiyası çərçivəsində təxribatçı ünsürlərə qarşı məxfi müşahidə tədbirlərini həyata keçirmək imkanı olmalıdır.

Buna görə də Məhkəmə təsdiq edir ki, qanunvericiliyin

mövcudluğu müstəsna hallarda milli təhlükəsizliyin mənafeləri naminə və (və ya) iğtişaşların, yaxud cinayətlərin qarşısını almaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruridir.

49. Müşahidə sisteminin fəaliyyət göstərmə şərtlərinin müəyyən edilməsinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, milli qanunvericinin müəyyən diskresyon (yəni öz mülahizəsinə əsasən hərəkət etmə) səlahiyyətləri vardır. Təbiidir ki, Məhkəmə bu sahədə nəyin məqsədəuyğun olmasına milli hakimiyyət orqanlarının verdiyi qiyməti özünün verdiyi qiymətlə əvəz etməkdə haqlı deyildir (müqayisə et: *De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş* üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərarı. Seriya A, cild 12, səh. 45, 46, bənd. 93; *Qolderin işi* üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərarı. Seriya A, cild 18, səh. 21, 22, bənd 45; *Engel və başqalarının işi* üzrə 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən çıxarılmış 8 iyun 1976-cı il tarixli qərarı. Seriya A, cild 22, səh. 41, 42, bənd 100; *Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərarı. Seriya A, cild 24, səh. 22, bənd 48).

Hər halda, Məhkəmə qeyd edir ki, bu, Razılığa gələn Tərəflərin, yurisdiksiyaları altında olan insanları məxfi müşahidəyə məruz qoymaqla, qeyri-məhdud fəaliyyət sərbəstliyinə malik olmaları demək deyildir. Demokratiyanı müdafiə etmək adı altında bu cür qanunun demokratiyanı sarsıda və hətta məhv edə biləcəyini dərk edərək, Məhkəmə qeyd edir ki, Razılığa gələn Tərəflər casusluğa və terrorçuluğa qarşı mübarizə naminə lazım bildikləri istənilən hərəkəti edə bilməzlər.

50. Məhkəmə əmin olmalıdır ki, hansı müşahidə sistemi tətbiq edilsə də, sui-istifadələrə qarşı adekvat və səmərəli təminatlar mövcuddur. Bu cür qiymət nisbi xarakter daşıyır, o, işin bütün hallarından: mümkün tədbirlərin mahiyyətindən, həcmindən və müddətindən, həmin tədbirlərin sanksiyalaşdırılması üçün zəruri olan əsaslardan, bu cür hərəkətlərə icazə vermək, onları yerinə yetirmək və onlara nəzarət etmək səlahiyyətinə malik orqanlardan, və milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqi müdafiə vasitələrinin növlərindən asılıdır.

Buna görə də etiraz doğuran qanunvericiliyin müəyyən etdi-

yi, sonra isə Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin 15 dekabr 1970-ci il qərarı ilə dəyişdirilən məxfi müşahidə sisteminin fəaliyyəti Konvensiya işığında nəzərdən keçirilməlidir.

51. G 10 Qanununa əsasən, müşahidə tədbirlərini tətbiq etməzdən əvvəl bəzi məhdudlaşdırıcı şərtləri yerinə yetirmək lazımdır. Belə ki, yol verilən müşahidə tədbirləri yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, müəyyən şəxsin hal-hazırda və ya keçmişdə hər hansı ciddi cinayət hərəkətlərini planlaşdırmasından və ya həyata keçirməsindən şübhələnmək üçün faktiki əsaslar olsun; tədbirlər yalnız o halda sanksiyalaşdırıla bilər ki, araşdırılan halların başqa metodlarla müəyyən edilməsi uğursuzluğa məruz qalsın və ya çox çətin olsun; lakin hətta bu halda da yalnız şübhə edilən konkret şəxs və ya onun gözlənilən "əlaqələr"i müşahidə altında ola bilər (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə). Dəməli, etiraz doğuran qanunvericilik tanışlıq xarakterli müşahidə və ya ümumi müşahidə adlandırılan müşahidəyə icazə vermir.

Müşahidə yalnız yazılı təqdimata əsasən, səbəblər göstərilməklə sanksiyalaşdırıla bilər və belə təqdimatı yalnız müəyyən xidmətlərin rəhbəri və ya onun müavini verə bilər; bu məsələyə dair qərarı isə kanslərdən müvafiq səlahiyyətlər almış federal nazir, yaxud da vəziyyətdən asılı olaraq, torpağın ali administrasiyası çıxarmalıdır (*bax*: 18-ci bəndə). Buna müvafiq olaraq, qanuna görə, yalnız kifayət qədər əsas olduqda tədbirlər görülməsini təmin edən inzibati prosedura mövcuddur. Buna əlavə olaraq, qanun tələb etməsə də, səlahiyyətli nazir praktikada, təcili hallar istisna olmaqla, ilkin razılıq üçün G 10 Komissiyasına müraciət edir (*bax*: yuxarıda 21-ci bəndə).

52. G 10 Qanununda həm də müşahidə tədbirləri görülməsi-nə və onlardan istifadə etmək nəticəsində əldə edilən informasiyanın işlənməsinə aid sərt şərtlər formülə edilmişdir. Sözügedən tədbirlər maksimum üç ay ərzində qüvvədə qalır və yalnız yeni təqdimata əsasən bərpa oluna bilər; tələb olunan şərtlər artıq mövcud olmadıqda və ya daha tədbirlərə ehtiyac olmadıqda, tədbirlərə dərhal son qoyulmalıdır; bu yolla əldə edilən informasiya və sənədlər başqa məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz və əgər

qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün sənədlərə daha ehtiyac olmazsa, onlar dərhal məhv edilməlidir (*bax*: yuxarıda 18-ci və 20-ci bəndlərə).

Tədbirlər görülməsinə ilkin nəzarəti hakim qismində işləmək üçün ixtisasa malik olan vəzifəli şəxs həyata keçirir. Həmin vəzifəli şəxs bu Qanuna uyğun olaraq istifadə edilə bilən və sözügdən tədbirlərə aidiyyəti olan məlumatları səlahiyyətli orqanlara verməzdən əvvəl əldə edilmiş informasiyanı öyrənir; o, əldə edilən bütün digər məlumatları məhv edir (*bax*: yuxarıda 20-ci bəndə).

53. G 10 Qanununa əsasən, müşahidə tədbirlərinin sanksiyalaşdırılmasından və icra olunmasından Məhkəmə qaydasında şikayət vermək istisna olunur, lakin əvəzində Əsas Qanunun 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, xalqın seçilmiş nümayəndələrindən təyin edilən iki orqan: Parlament Şurası və G 10 Komissiyası tərəfindən sonrakı nəzarət və ya yoxlama nəzərdə tutulur.

Səlahiyyətli nazir ən azı altı ayda bir dəfə G 10 Qanununun təbiiq barədə Parlamentin beş üzvündən ibarət Parlament Şurası qarşısında hesabat verməlidir; Parlamentin üzvləri Bundestaq tərəfindən parlament fraksiyalarına proporsional olaraq təyin edilir; bu zaman Şurada müxalifət də təmsil olunur. Bundan əlavə, nazir sanksiyalaşdırdığı tədbirlər barədə hər ay G 10 Komissiyasına hesabat təqdim etməlidir. Praktikada o, bu Komissiyanın ilkin rəzılığını alır. Komissiya *ex officio* həyata keçirilən və ya müşahidədə altında olduğunu güman edən şəxsin ərizəsinə əsasən görülən tədbirlərin zəruriliyi və qanuniliyi barədə qərar çıxarır; əgər o, hər hansı tədbiri qanunsuz və ya əsassız elan edərsə, nazir dərhal həmin tədbirə son qoymalıdır. Komissiyanın üzvləri Hökumətlə məsləhətləşmələrdən sonra Bundestaqın cari fəaliyyət müddəti üçün Parlament Şurası tərəfindən təyin olunur; onlar öz funksiyalarını icra etməkdə tam sərbəstdirlər, onların ünvanına isə heç bir göstəriş yönəli bilməz (*bax*: yuxarıda 21-ci bəndə).

54. Hökumət hesab edir ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndi məxfi müşahidəyə məhkəmə nəzarətini tələb etmir və G 10 Qanununa əsasən müəyyən edilmiş nəzarət sistemi həqiqətən vətəndaşların

hüquqlarını səmərəli müdafiə edir. Ərizəçilər, digər tərəfdən, bu sistemi məhkəmə nəzarəti prinsipləri ilə müqayisədə kifayət etməyən “siyasi nəzarət forması” kimi qiymətləndirirlər. Buna görə də məhdudlaşdırma tədbirlərinin sanksiyalaşdırılmasına və həyata keçirilməsinə nəzarət proseduralarının, etiraza səbəb olmuş qanunvericilikdən doğan “müdaxilə”ni “demokratik cəmiyyətdə zəruri olan” çərçivədə saxlamağa kifayət edib-etməməsini müəyyənləşdirmək zəruridir.

55. Müşahidə tədbirlərinə nəzarət üç mərhələdə həyata keçirilə bilər: müşahidə sanksiyalaşdırılan zaman, müşahidə həyata keçirilən zaman və müşahidə bitdikdən sonra. İlk iki mərhələyə gəldikdə, məxfi müşahidənin təbiəti və məntiqi diktə edir ki, tək-cə müşahidə yox, həm də onu müşayiət edən nəzarət maraqlı şəxsin xəbəri olmadan baş verməlidir. Sözügedən şəxs öz seçiminə görə səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi aramaq imkanından məhrum olduğuna və heç bir nəzarət icraatında bilavasitə iştirak edə bilmədiyinə görə çox vacibdir ki, müəyyən edilən proseduralar özlüyündə vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi üçün müvafiq və bərabər təminatlar versinlər. Nəzarət prosesində 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından zəruri həddi keçməmək üçün demokratik cəmiyyətin dəyərlərinə mümkün qədər vicdanla əməl olunmalıdır. Demokratik cəmiyyətin əsas prinsiplərindən biri hüququn aliliyi prinsipidir, Konvensiyanın Preambulasında həmin prinsip birbaşa qeyd olunur (*bax: Qolderin işi* üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 18, səh. 16-17, bənd 34). Hüququn aliliyi prinsipi *inter alia* nəzərdə tutur ki, icra hakimiyyəti orqanlarının ayrı-ayrı şəxslərin hüquqlarına müdaxiləsi səmərəli nəzarət altında olmalıdır; həmin nəzarəti, heç olmazsa sonuncu instansiya qismində, adətən məhkəmə sistemi təmin etməlidir; məhkəmə nəzarəti proseduranın müstəqilliyini, qərəzsizliyini və lazımı qaydada olmasını ən yaxşı şəkildə təmin edir.

56. G 10 Qanununun müəyyən etdiyi müşahidə sistemi çərçivəsində məhkəmə nəzarəti istisna olunmuş və hakim işləyə bilmək üçün ixtisası vəzifəli şəxsin, habelə Parlament Şurasının və G 10 Komissiyasının həyata keçirdikləri ilkin nəzarətlə əvəz

edilmişdi.

Məhkəmə hesab edir ki, konkret işlərdə, bütövlükdə demokratik cəmiyyət üçün məhvedici nəticələrə səbəb ola biləcək sui-istifadə halları ehtimalı böyük olan sahədə, prinsip etibarını ilə nəzarət funksiyalarını Məhkəmənin yerinə yetirməsi arzu olunandır.

Hər halda, Məhkəmə G 10 Qanununun müəyyən etdiyi nəzarət təminatının və digər təminatların təbiətini nəzərə alaraq, belə nəticəyə gəlmişdir ki, məhkəmə nəzarətinin istisna edilməsi demokratik cəmiyyətdə hesab edilən şeylərin həddini keçmir. Parlament Şurası və G 10 Komissiyası müşahidə aparan orqanlardan asılı deyillər və səmərəli və daimi nəzarəti həyata keçirmək üçün kifayət qədər səlahiyyətə və hakimiyyətə malikdirlər. Bundan başqa, demokratik xarakter Parlament Şurasının tərkibində də əks olunur. Bu orqanda müxalifət də təmsil olunur və buna görə də Bundestaq qarşısında hesabat verən səlahiyyətli nazirin sanksiyalaşdırdığı tədbirlərə nəzarətin həyata keçirilməsində iştirak etmək imkanına malikdir. Bu vəziyyətdə obyektiv qərar vermək üçün iki nəzarət orqanına kifayət qədər müstəqil orqan kimi baxıla bilər.

Buna əlavə olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, müşahidə altında olduğunu güman edən şəxs G 10 Komissiyasına şikayət etmək imkanına və ya Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququna malikdir (*bax*: yuxarıda 23-cü bəndə). Lakin Hökumətin bildirdiyinə görə, bu hüquqi müdafiə vasitələrini yalnız müstəsna hallarda iş salmaq olar.

57. *A posteriori* nəzarətə gəldikdə isə, maraqlı şəxsin iştirakı ilə məhkəmə nəzarətini müşahidə bitdikdən sonra istisna edib-çəkməyi müəyyənləşdirmək lazımdır. Sonrakı xəbərdarlıq məsələsi bu məsələ ilə sıx çulğalaşır, çünki vətəndaşa, onun xəbəri olmadan görülən tədbirlər barədə xəbərdarlıq edilməsə (o, hətta sonradan onların qanuniliyindən də şikayət edə bilməz), onun məhkəməyə müraciət etmək imkanı azdır.

Ərizəçilərin 8-ci maddəyə əsasən başlıca şikayəti bundan ibarətdir ki, maraqlı şəxs sonradan heç bir zaman müşahidəyə xitam verilməsi barədə xəbərdar edilmir və buna görə də səmərəli

məhkəmə müdafiəsi vasitəsindən istifadə etmək iqtidarında olmur. Ərizəçilər ehtiyat edirlər ki, şəxsin xəbəri olmadan bu tədbirlər düzgün həyata keçirilməyə bilər və ya onun hüquqlarının nə dərəcə pozulduğunu yoxlamaq imkanı olmaya bilər. Onların fikrincə, müşahidə tədbirləri bitdikdən sonra məhkəmənin həyata keçirdiyi səmərəli nəzarət demokratik cəmiyyətdə zəruridir; sui-istifadə hallarını yalnız bu cür aradan qaldırmaq olar; məxfi müşahidəyə müvafiq nəzarət olmadıqda, 8-ci maddənin verdiyi təminatlar sadəcə ləğv edilir.

Hökumətin fikrincə, Federal Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı ilə nəzərdə tutulan maraqlı şəxsin sonradan xəbərdar edilməsi (*bax*: yuxarıda 11-ci və 19-cu bəndlərə) 8-ci maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə uyğun gəlir. Lakin Hökumət hesab edir ki, məxfi müşahidənin səmərəsi, əgər bu, araşdırmanın məqsədlərinə mane olursa və ya mane ola bilərsə, tədbirdən nə əvvəl, nə də sonra məlumatın yayılmamasından asılıdır. Hökumət qeyd edir ki, xəbərdarlıq edildikdən sonra məhkəməyə müraciət etmək hüququ istisna edilmir və şəxsə vurulan istənilən ziyanın əvəzinin ödənilməsinə *inter alia* tələb etməyə imkan verən müxtəlif hüquqi vasitələr əlçatan olur (*bax*: yuxarıda 24-cü bəndə).

58. Məhkəmənin fikrincə, bütün hallarda sonrakı xəbərdarlığın praktikada tələb edilməsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək zəruridir.

Bir sıra müşahidə tədbirləri hansı fəaliyyətin və ya təhlükənin əleyhinə yönəlsə, həmin fəaliyyət və ya təhlükə sözügedən tədbirlər bitdikdən sonra illərlə, hətta on illərlə uzana bilər. Artıq başa çatmış tədbirə məruz qalmış olan hər bir şəxsin sonradan xəbərdar edilməsi, aparılan müşahidənin ilkin səbəbi olan uzunmüddətli məqsədi xeyli dərəcədə təhlükə altında qoya bilər. Bundan əlavə, Federal Konstitusiya Məhkəməsinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, belə xəbərdarlıq kəşfiyyət xidmətlərinin iş metodlarının və fəaliyyət sahəsinin aşkarlanmasına, hətta ola bilsin ki, onların agentlərinin üzə çıxarılmasına səbəb ola bilər. Məhkəmənin fikrincə, nə qədər ki, etiraza səbəb olan qanunvericilikdən doğan "müdaxilə"yə prinsip etibar 8-ci maddənin 2-ci bəndinin

işığında haqq qazandırmaq olar, müşahidə bitdikdən sonra şəxsin məlumatlandırılmaması faktı özlüyündə bu maddə ilə bir araya sığmaya bilməz, çünki məhz şəxsin xəbərdar edilməməsi “müdaxilə”nin sərəməsini təmin edir. Bundan başqa, yada salmaq lazımdır ki, Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin 15 dekabr 1970-ci il tarixli qərarına əsasən, müşahidə tədbirləri bitdikdən sonra, sözügedən məhdudiyətin məqsədini riskə məruz qoymamaqla, maraqlı şəxsin xəbərdar edilməsinə imkan olan kimi o, bu barədə xəbərdar edilməlidir (*bax*: yuxarıda 11-ci və 19-cu bəndlərə).

59. Ərizəçilər istər ümumiyyətlə xəbərdarlıqla, istərsə də sonrakı xəbərdarlıqla bağlı, etiraz etdikləri qanunvericiliyin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinin tələblərinə cavab verməməsi barədə fikirlərini əsaslandırarkən, daim sui-istifadə təhlükəsinə istinad etmişlər. İstənilən sistemdə ədalətsiz, səhlənkər və ya həddindən artıq cəfəşanlıq göstərən vəzifəli şəxs tərəfindən qeyri-hüquqi hərəkətlərin baş verə biləcəyini tamamilə istisna etmək mümkün olmadığına görə, Məhkəmə bu cür hərəkətlərin mümkünlüyü ehtimalını və onlardan qorunmaq üçün verilən təminatların olmasını nəzərə almalıdır.

Məhkəmə etiraz doğurmuş qanunvericiliyi *inter alia* sözügedən dəlillər işığında öyrənmişdir (*bax*: yuxarıda 51-ci və 58-ci bəndlərə). Məsələn, Məhkəmə qeyd edir ki, G 10 Qanununda müşahidə tədbirlərinin təsirini minimuma endirmək və onların Qanuna ciddi surətdə əməl edilməklə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün işlənilmiş qaydalar öz əksini tapmışdır. Praktikada bunun əksini göstərən sübutlar və qeydlər olmadıqda, Məhkəmə belə bir mövqedən çıxış etməlidir ki, Almaniyada müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanları sözügedən qanunvericiliyi lazımı şəkildə tətbiq edirlər.

Məhkəmə Komissiyaya ilə razıdır ki, Konvensiya sisteminə, demokratik cəmiyyətin müdafiəsi tələbləri ilə xüsusi şəxslərin hüquqları arasında razılaşdırma yaratmaq xasdır (*bax*: “Belçikada dillər haqqında” iş üzrə 23 iyul 1968-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 6, səh. 32, bənd 5). Konvensiyanın Preambulasında deyildiyi kimi, “əsas azadlıqlara əməl olun-

ması, bir tərəfdən həqiqi demokratik sistemdən, digər tərəfdən isə insan haqlarının ümumən necə başa düşülməsindən və onlara necə əməl olunmasından asılıdır". 8-ci maddənin kontekstində bu, o deməkdir ki, 1-ci bəndin şəxs üçün təmin etdiyi hüquqların həyata keçirilməsi ilə, bütövlükdə demokratik cəmiyyətin müdafiəsi üçün 2-ci bənddən doğan məxfi müşahidəni tətbiq etməyin zəruriliyi arasında tarazlıq axtarmaq lazımdır.

60. Bu mülahizələrin və etiraz doğuran qanunvericiliyin ətraflı öyrənilməsinin işığında Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, alman qanunvericisi haqlı olaraq hesab edir ki, 8-ci maddənin 1-ci bəndinin təmin etdiyi hüquq həyata keçirilərkən sözügedən qanunvericilikdən törəyən müdaxilə dövlət təhlükəsizliyinin mənafeləri naminə və iğtişaşların və cinayətlərin qarşısının alınması üçün demokratik cəmiyyətdə zəruridir (*bax*: 8-ci maddənin 2-ci bəndinə). Buna müvafiq olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmamışdır.

III. 13-cü maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

61. Ərizəçilər həm də iddia edirlər ki, 13-cü maddə pozulmuşdur; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

"Bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozuntu rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir".

62. Ərizəçilərin fikrincə, Razılığa gələn Tərəflər 13-cü maddəyə əsasən, Konvensiyanın hər hansı pozuntusunun baş verməsi ehtimalı olduqda, səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi təqdim etməyə borcludurlar; bu qaydanın başqa cür şərhli mənasız olardı. Digər tərəfdən, həm Hökumət, həm də Komissiya hesab edirlər ki, Konvensiyanın başqa maddəsinin təmin etdiyi hüquq pozulmamışdırsa, 13-cü maddəni tətbiq etmək üçün əsas yoxdur.

63. İsveç lokomotiv sürücülərinin həmkarlar ittifaqının işi üzrə 6 fevral 1976-cı il tarixli qərarında, faktiki olaraq səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinin olduğunu müəyyən edən Məhkəmə

hesab etmişdir ki, o, 13-cü maddənin yalnız Konvensiyanın başqa maddəsi ilə təmin edilən digər hüquq pozulduqda tətbiq edilib-edilməməsi məsələsini həll etməli deyil (Seriya A, cild 20, səh. 18, bənd 50; həmçinin *bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı* iş üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 12, səh. 46, bənd 95). Bu işdə Məhkəmə alman qanunvericiliyinə görə müvafiq müdafiə vasitələrinin səmərəliliyi məsələsinə baxanadək 13-cü maddənin tətbiqi məsələsini həll edəcəkdir.

64. 13-cü maddədə göstərilir ki, Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqları “pozulmuş” hər bir insanın, hətta “həmin pozuntunu rəsmi şəxs kimi çıxış edən şəxslər törətsələr belə”, milli hakimiyyət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmaq hüququ vardır. Hərfi mənada mətn belə təəsürat oyadır ki, hər bir kəsin yalnız “pozuntu” baş verdikdən sonra milli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmaq hüququ vardır. Lakin şəxs əvvəlcə müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanına həmin məsələ ilə bağlı şikayət verməyə, milli hakimiyyət orqanları qarşısında “pozuntu” faktını müəyyən edə bilməz. Deməli, Komissiyadakı azlığın bildirdiyi kimi, Konvensiyanın müəyyən edilmiş pozuntusunun mövcudluğu 13-cü maddənin tətbiqi üçün ilkin şərt ola bilməz. Məhkəmə hesab edir ki, 13-cü maddə tələbinə görə, hər hansı şəxsin fikrincə, Konvensiyanı pozan hərəkətlər nəticəsində ona ziyan vurulmuşdursa, həmin şəxs milli hakimiyyət orqanları qarşısında hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmalıdır ki, onlar şikayətə baxsınlar və zərurət olarsa, şəxs ona vurulmuş ziyanın əvəzini ala bilsin. Beləliklə, 13-cü maddəni Konvensiyanın təmin etdiyi hüquq və azadlıqlarının pozulduğunu hesab edən hər bir kəs üçün “dövlət orqanı qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri”ni təmin edən maddə kimi şərh etmək lazımdır.

65. Müvafiq olaraq, Məhkəmə 8-ci maddənin ərizəçilərə təmin etdiyi hüququn pozulmasını aşkar etməsə də, alman qanunvericiliyinin ərizəçilərə “dövlət orqanı qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri”ni verib-verməməsini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Ərizəçilər iddia etmirlər ki, faktiki olaraq onlara tətbiq edilən

konkret müşahidə tədbirlərinə münasibətdə, guya Konvensiya ilə təmin olunan pozulmuş hüquqlarına qarşı onların səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi olmamışdır. Onların şikayəti daha çox onlarda etiraz doğuran Qanunun məzmununda gördükləri çatışmazlığa qarşı yönəlmişdir. Onlar bəzi hallarda müəyyən şikayət formalarının mövcudluğu ilə razılaşıaraq, qeyd edirlər ki, Qanun özü hətta onlara imkan vermir ki, konkret müşahidə tədbirləri ilə bağlı Konvensiya ilə təmin olunan hüquqlarına müdaxilənin baş verib-verməməsini öyrənə bilsinlər; bununla da Qanun onları milli qanunvericilik çərçivəsində səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən məhrum edir. Bu fikirlərlə nə Komissiya, nə də Hökumət razıdır. Deməli, ərizəçilər qanunvericiliyin özünə qarşı etiraz etsələr də, Məhkəmə alman qanunvericiliyinə görə, hansı hüquqi müdafiə vasitələrinin faktiki əlçatan olmasını və mövcud şəraitdə onların səmərəli olub-olmamasını *inter alia* öyrənməlidir.

66. Məhkəmə qeyd edir ki, əvvəla, ərizəçilər Federal Konstitusiyaya Məhkəməsində sözügedən qanunvericiliyin onların yazışma sirlinə hörmət bəslənməsi hüququna və Məhkəmənin əlçatan olması hüququna uyğunluğu barəsində mübahisə açarkən, 13-cü maddə baxımından “səmərəli vasitələr”dən istifadə etmişlər. Etiraf edilməlidir ki, bu Məhkəmə orqanı ərizəçilərin şikayətlərini Konvensiya əsasında yox, Əsas Qanun əsasında öyrənmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsində ərizəçilərin istinad etdikləri hüquqlar, pozulması barədə onların Konvensiya orqanlarına müraciət etdikləri hüquqlarla mahiyyətcə eynidir (müqayisə üçün *bax: İsveç lokomotiv sürücüləri həmkarlar ittifaqının işi* üzrə 6 fevral 1970-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərarı. Seriya A, cild 20, səh. 18, bənd 50). 15 dekabr 1970-ci il tarixli qərarı oxuyarkən aydın olur ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi ona təqdim edilən şikayəti ölkənin Əsas Qanununda əksini tapmış *inter alia* əsas prinsiplərin və demokratik dəyərlərin işığında diqqətlə öyrənmişdir.

67. G 10 Qanununa görə, konkret müşahidə tədbirlərinin təbiqinə münasibətdə “səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinin olub-olmaması” məsələsinə gəldikdə isə, ərizəçilər bildirirlər ki, orqa-

na “dövlət orqanı” kimi anlayış vermək üçün o, 13-cü maddədə qeyd edildiyi kimi, ilk növbədə qərəzsiz və Məhkəmə müstəqilliyi təminatlarından istifadə edən üzvlərdən ibarət olmalıdır. Bunun cavabında Hökumət bildirmişdir ki, 6-cı maddədən fərqli olaraq 13-cü maddə tələb etmir ki, hüquqi müdafiə yalnız Məhkəmə vasitəsi ilə həyata keçirilsin.

Məhkəmənin fikrincə, 13-cü maddədə qeyd edilən dövlət orqanlarının sözün dəqiq mənasında Məhkəmə orqanları olması vacib deyil (*bax: Qolderin işi* üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 18, səh. 16, bənd 33). Lakin hər halda dövlət orqanının malik olduğu səlahiyyətlər və prosessual təminatlar həmin orqanın səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi təqdim edib-etməsinin müəyyənləşdirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir.

68. “Səmərəli vasitələr” anlayışı, ərizəçilərin fikrincə, nəzərdə tutur ki, maraqlı şəxs əldə edilən sonrakı məlumatın köməyi ilə özünün təminat verilən hüquqlarına istənilən yolverilməz qəsd edilməsinə qarşı özünü müdafiə etmək imkanına malik olmalıdır. Həm Hökumət, həm də Komissiya 13-cü maddədə nəzərdə tutulan hüquq, 8-ci maddənin etiraz doğuran Qanuna irəli sürdüyü tələbə əməl olunması ilə nə dərəcədə şərtlənilsə, o dərəcədə bununla razılaşıblar.

Məhkəmə artıq qeyd etmişdir ki, məhz tədbirlərin məxfiliyi maraqlı şəxslərin, xüsusən müşahidə davam edən zaman, hüquqi müdafiə vasitələrini müstəqil tapmaq cəhdi etmələrini çox mü-rəkkəb və ola bilsin ki, qeyri-mümkün edir (*bax: yuxarıda 55-ci bəndə*). Məxfi müşahidə və onunla bağlı olan hər bir şey elə hallardır ki, Məhkəmə bunları təəssüf hissi ilə də olsa, müasir demokratik cəmiyyət şəraitində dövlət təhlükəsizliyinin mənafeələrini təmin etmək və iğtişaşların və cinayətlərin qarşısını almaq üçün zəruri hesab etmişdir (*bax: yuxarıda 48-ci bəndə*). Konvensiya bütövlükdə şərh olunmalıdır və buna görə də Komissiyanın məruzəsində qeyd etdiyi kimi, 13-cü maddənin istənilən şərh Konvensiyanın məntiqinə uyğun gəlməlidir. Məhkəmə 13-cü maddəni, elə şərh və ya tətbiq edə bilməz ki, müşahidə tədbirlərinin səmərəliliyini təmin etmək baxımından marağı olan şəxsə

xəbərdarlıq edilməməsinin 8-ci maddə ilə bir araya sığması kimi onun özünün gəldiyi nəticə faktiki olaraq ləğv edilmiş olsun (*bax*: yuxarıda 58-60-cı bəndlərə). Buna müvafiq olaraq, Məhkəmə ardicıl surətdə hesab edir ki, 8-ci maddə baxımından sözügedən şəraitdə xəbərdarlığın olmaması 13-cü maddənin pozulmasına gətirib çıxara bilməz.

69. Bu araşdırmanın məqsədlərinə nail olmaqdan ötrü “səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi” 13-cü maddə baxımından o deməkdir ki, sözügedən hüquqi vasitə, istənilən məxfi müşahidə sistemində Məhkəməyə müraciət etmənin xüsusi qaydası nəzərə alınmaqla, ən yüksək dərəcədə səmərəlidir. Buna görə də alman qanunvericiliyinə əsasən ərizəçilərin ixtiyarında olan müxtəlif hüquqi müdafiə vasitələrinin “səmərəli” olduğunu müəyyənləşdirmək üçün onları nəzərdən keçirmək lazımdır.

70. G 10 Qanununa əsasən nəzərdə tutulan tədbirlərə icazə verilməsi və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı Məhkəməyə müraciət etmək imkanı olmasa da, hər halda bəzi başqa hüquqi müdafiə vasitələri özlərini məxfi müşahidə obyektinə hesab edən şəxslər üçün əlçatandır: onlar G 10 Komissiyasına və Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət vermək imkanına malikdirlər (*bax*: yuxarıda 21-ci və 23-cü bəndlərə). Etiraf etmək lazımdır ki, bu hüquqi müdafiə vasitələrinin səmərəsi məhduddur və onlara prinsip etibarını ilə yalnız müstəsna hallarda əl atmaq olar. Lakin bu işin halları ilə bağlı hansı başqa hüquqi müdafiə vasitəsinin daha səmərəli olmasını təsəvvür etmək çətindir.

71. Digər tərəfdən, Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin 15 dekabr 1970-ci il tarixli qərarına əsasən səlahiyyətli dövlət orqanları müşahidə tədbirləri başa çatdıran kimi maraqlı şəxsi xəbərdar etməyə borcludurlar, bu şərtlə ki, həmin xəbərdarlıq arzuolunmaz nəticələrə səbəb olmasın (*bax*: yuxarıda 11-ci və 19-cü bəndlərə). Sözügedən xəbərdarlıq edilən andan məhkəmə müdafiəsinin müxtəlif vasitələri istənilən şəxs üçün əlçatan olur. Hökumətdən aldığı informasiyaya əsasən həmin şəxs aşağıdakıları edə bilər: ziyanın əvəzinin ödənilməsi barədə mülki-hüquqi iddia qaldırmaq; İnzibati Məhkəmədə G 10 Qanununun ona tətbiq edil-

məsinin qanuniliyinin və icazə verilən müşahidə tədbirlərinin həmin Qanuna uyğunluğunun yoxlanmasına nail olmaq; sənədlərin məhv edilməsi və ya əgər mümkündürsə, geri qaytarılması barədə iddia qaldırmaq; nəhayət, bu hüquqi vasitələrin heç birinin nəticəsi olmazsa, Əsas Qanunun pozulmasının baş verib-verməməsi barədə qərar çıxarılması üçün Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək (*bax*: yuxarıda 24-cü bəndə).

72. Müvafiq surətdə, Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı konkret vəziyyətdə hüquqi müdafiə vasitələrinin ümumi həcmi, alman qanunvericiliyinə uyğun olaraq, 13-cü maddənin tələblərinə cavab verir.

IV. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin güman edilən pozuntusu haqqında

73. Ərizəçilər həm də bildirirlər ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdur; həmin bənddə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Hər bir kəs, onun mülki hüquqları və ya vəzifələri müəyyənləşdirilərkən, yaxud ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına baxılarkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz Məhkəmə tərəfindən məntiqə uyğun müddət ərzində işin ədalətlə və açıq şəkildə araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı ictimaiyyətə elan edilir, lakin mətbuat və ictimaiyyət proses müddətində və ya onun müəyyən hissəsi ərzində demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai asayiş və ya dövlət təhlükəsizliyi mülahizələrinə görə, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları tələb etdikdə və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi üçün, yaxud da aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallarda (Məhkəmənin fikrincə, ciddi zərurət olan dərəcədə) məhkəmə iclaslarına buraxılmaya bilərlər”.

74. Ərizəçilərin sözlərinə görə, etiraz doğuran qanunvericiliyə əsasən görülə bilən müşahidə tədbirləri 6-cı maddənin 1-ci bəndi baxımından “mülki hüquqlar”a müdaxiləyə və “cinayət ittihamı” irəli sürülməsinə bərabərdir. Onların mülahizələrinə görə, qanunvericilik bu maddəni pozur, çünki o, müşahidə tədbirləri

başə çatdıqdan sonra maraqlı şəxsin xəbərdar edilməsini bütün hallarda nəzərdə tutmur və həmin tədbirlərin qanuniliyini yoxlamaq üçün məhkəməyə müraciət edilməsini istisna edir. Digər tərəfdən, Hökumət və Komissiya razıdırlar ki, bu işin halları 6-cı maddənin istər mülki hüquqi, istərsə də cinayət hüquqi aspekti baxımından həmin maddənin təsir dairəsinə düşür.

75. Məhkəmə hesab edir ki, bu işin hallarında G 10 Qanunu, sözügedən şəraitdə yazışmaya, poçt göndərişlərinə və telefon danışıqlarına məxfi nəzarəti sanksiyalaşdırarkən heç də 8-ci maddəyə zidd deyildir (*bax*: yuxarıda 39-60-cı bəndlərə).

Məhkəmə bu nəticəyə gəldiyinə görə, 6-cı maddədə (həmin maddənin tətbiq edilməsi mövqeyindən çıxış etsək) təsbit olunmuş məhkəmə müdafiəsinin təminatlarının müşahidə tədbirlərinin tətbiq edilib-edilməməsi barədə qərara şamil edilib-edilməməsi məsələsinə ayrı-ayrılıqda iki mərhələdə: müşahidənin başə çatması barədə xəbərdarlıqdan əvvəl və sonra baxılmalıdır.

Nə qədər ki, kimisə müşahidə altına almaq qərarı qanuni əsaslara görə məxfi qalır, həmin qərar 6-cı maddə baxımından maraqlı şəxsin təşəbbüsü ilə məhkəmə nəzarətinə məruz qala bilməz; nəticədə, bu qərar zəruri olaraq həmin maddənin tələbləri çərçivəsindən kənara çıxır.

Qərar yalnız müşahidə başə çatdıqdan sonra yuxarıda göstərilən qaydanın təsir dairəsinə düşə bilər. Hökumətdən alınmış məlumat əsasən maraqlı şəxs tədbirin başə çatması barədə xəbərdar edilən kimi onun sərəncamında hüquqlarının pozulmasına qarşı müxtəlif hüquqi vasitələr olur; həmin hüquqi müdafiə vasitələri 6-cı maddənin tələblərinə cavab verir (*bax*: yuxarıda 24-cü və 71-ci maddələrə).

Buna müvafiq olaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, 6-cı maddəni tətbiq etmək mümkün olsa da, o, pozulmamışdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, ərizəçilərin Konvensiyanın 25-ci maddəsi baxımından pozuntunun qurbanı olduqlarını iddia edə bilib-bilməmələri məsələsinə Məhkəmənin həll etmək səlahiyyəti

ti vardır;

2. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, ərizəçilər yuxarıda adı çəkilən maddə baxımından pozuntu qurbanı olduqlarını iddia edə bilərlər;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 8-ci, 13-cü və ya 6-cı maddələri pozulmamışdır.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmişdir, hər iki mətn autentikdir; 6 sentyabr 1978-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Qrefye əvəzi
Herbert Petsold
Qrefye müavini

Sədr əvəzi
Jerar Viarda
Sədr müavini

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 50-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimin ayrıca rəyi əlavə olunur.

HAKİM PİNEYRO FARİNYANIN AYRICA RƏYİ

Mən Məhkəmə qərarında öz əksini tapmış nəticələrlə razıyam, lakin bu razılıq başqa əsaslara görədir.

1. G 10 Qanunu §1, 1-ci maddədə səlahiyyətli dövlət orqanlarının məhdudiyətlər tətbiq edə bildiyi aşağıdakı konkret halları nəzərdə tutur: yazışmaları və poçt göndərişlərini açmaq və nəzərdən keçirmək, teleqraf məlumatlarını oxumaq, telefon danışqlarını dinləmək və lentə yazmaq. Həmin qanun sözügedən orqanlara *inter alia* “azad demokratik konstitusiyaya qaydası”nı, “Federasiyanın və ya Torpağın mövcudluğunu və ya təhlükəsizliyi”ni, respublika ərazisində “(müttəfiq) silahlı qüvvələrin təhlükəsizliyi”ni və ya “Berlin Torpağında üç ölkədən birinin qoşunları”nın təhlükəsizliyini təhdid edən “xüsusi təhlükə”dən müdafiə etmək məqsədi ilə bclə hərəkət etmək səlahiyyəti verir. Qanunun 2-ci §-in 1-ci maddəsinə əsasən, bu tədbirlər yalnız keçmişdə və ya hazırda Cinayət Məcəlləsinə əsasən cəzalandırılmalı olan hərəkətləri, məsələn, dövlətin əmin-amanlığına və təhlükəsizliyinə

qarşı (1-ci §-in 1-ci yarımbəndi), demokratik qaydaya (2-ci §-in 1-ci yarımbəndi), xarici təhlükəsizliyə (3-cü §-in 1-ci yarımbəndi) və müttəfiq silahlı qüvvələrin təhlükəsizliyinə qarşı (5-ci §-in 1-ci yarımbəndi) cinayət hərəkətlərini planlaşdırmaqda və ya həyata keçirməkdə şəxsdən şübhələnməyə əsas verən faktiki ilkin məlumatlar olan yerdə görülə bilər (*bax*: Məhkəmə qərarının 17-ci bəndinə).

G 10 Qanunu hansı şəxslərə tətbiq edilə bilər, həmin Qanunun mövcudluğu faktının özü həmin şəxslər üçün belə bir real təhlükə yaradır ki, onların şəxsi və ailə həyatına, yazışmalarına hörmət bəslənməsi hüququ həyata keçirilərkən onlar müşahidə altında ola bilərlər.

Buna görə də aydındır ki, şəxs iddia edə bilər ki, o, Konvensiyanın 25-ci maddəsi baxımından pozuntunun qurbanıdır. Deməli, ərizəçilərdə birbaşa maraq vardır (*Jose Alberto dos Reis.Codigo do Processo Civil Anotado, v. 1 p. 77*), bu isə Komissiyaya müraciət etmək üçün ideal şərtidir (*Carnelutto. Sistema del didritto processuale civile, v. 1, p. 361, 366*).

Mənim fikrimcə, ərizəçilər təhdidin qurbanlarıdır və buna görə də iddia edə bilərlər ki, onlar 25-ci maddə baxımından pozuntunun qurbanıdır.

2. Narahatlıq doğuran bir məsələni qısaca xatırlatmaq lazımdır; bu da ondan ibarətdir ki, 8-ci maddənin çoxluğun rəyindən doğan, qərarın 56-cı bəndində əks olunmuş şərhə heç də təhlükəsiz olmayan nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün order, səbəblər əsaslandırılmaqla, ya torpağın ali hakimiyət orqanının səlahiyyətinə aid hallarda həmin orqan tərəfindən, ya da kanslərdən səlahiyyət almış federal nazir tərəfindən yazılı təqdimata əsasən verilir. Kanslər bu funksiyaları daxili işlər nazirinə və müdafiə nazirinə tapşırılmışdır. Onların hər biri öz səlahiyyəti dairəsində tədbirlərin tətbiqinə dair şəxsən qərar çıxarmalıdır (1-ci maddənin 5-ci bəndinin 1-2-ci yarımbəndləri; *bax*: Məhkəmə qərarının 19-cu bəndinə).

Orderə əsasən tədbirlərin icrasına nəzarəti hakim işləmək üçün ixtisasa malik olan vəzifəli şəxs həyata keçirir (1-ci maddə-

nin 7-ci bəndinin 1-ci yarımbəndi) (*bax*: Məhkəmə qərarının 20-ci bəndinə).

Hesab edirəm ki, demokratik cəmiyyətdə hakimiyyət bölgüsü əsas prinsipdir və tədbirlərin tətbiqi üçün order yalnız cinayət hərəkətlərinin tezliklə həyata keçiriləcəyini və ya artıq həyata keçirilməkdə olduğunu göstərən faktiki dəlillər olduqda verildiyinə görə, həmin prinsip tələb edir ki, tədbirlərin tətbiqi barədə əmr, alman qanunvericiliyində faktiki olaraq nəzərdə tutulduğu kimi, müstəqil hakim tərəfindən verilsin (*bax*: Məhkəmə qərarının 22-ci bəndinə).

Mənim üçün belə bir halla razılaşmaq çətindir ki, cinayət hərəkətlərinin tezliklə həyata keçiriləcəyini və ya artıq həyata keçirilməkdə olduğunu göstərən faktiki dəlillərin olub-olmamasını siyasi orqanlar müstəqil həll edə bilərlər.

3. İctimai mənafelər naminə hərəkət edən dövlətlər, Razılığa gələn Yüksək Tərəflər kimi, Konvensiyanı başqa dövlətin tövəyə biləcəyi istənilən pozuntudan müdafiə edirlər; belə pozuntular demokratiya üçün təhlükə yarada və ya onu təhdid edə bilər; qanunun dərc edilməsinin özü həmin təhdid edilməni doğura bilər.

Fərdi şikayətlər üzrə işlərdə göstərmək zəruridir ki, sözügedən təhdidə və ya təhlükəyə əlavə olaraq, Konvensiyanın pozuntusu da baş vermişdir və ərizəçilərin bildirdiklərinə görə, onlar bu pozuntunun qurbanıdırlar.

Şübhə yoxdur ki, hər hansı şəxsə yönələn qanunun necə icra olunacağı barədə həmin qanunda göstəriş olmadıqda bu qanun hüquqları poza bilər.

Bu, elə bir haldır ki, məsələn, qanun müəyyən məntəqədə yaşayanların təhsil sisteminin bəzi müəssisələrinə yolunu bağlayır və ya qanun cinsi tərbiyəni tədris proqramının məcburi predmetlərindən birinə çevirir: bu qanunlar, onların həyata keçirilməsi üzrə hər hansı konkret tədbir olmadan tətbiq edə bilərlər (*bax*: "Belçikada dillər haqqında" iş və *Kyeldsen, Busk Madsen və Pedersenin işi*).

G 10 alman qanununa münasibətdə, bu, belə deyildir. Qa-

nunvericilik aktı həqiqətən telefon danışqlarının dinlənilməsini və poçt göndərişlərinin yoxlanışını nəzərdə tutur, lakin o, belə tədbirlərin hədlərini müəyyən edir və onların həyata keçirilməsi metodlarını tənzimləyir.

Qanunda müşahidə barədə ümumi planda danışılır. Əks halda, qanunun icrası onun özündə nəzərdə tutulmuş olardı.

Əksinə, onun müəyyən etdiyi tədbirləri torpağın ali hakimiyyət orqanlarının və ya səlahiyyətli federal nazirin konkret qərarı olmadan tətbiq etmək olmaz, özü də nazir, bundan əlavə, cinayət hərəkətinin həyata keçirilə biləcəyini və ya artıq həyata keçirilməkdə olduğunu göstərən faktiki dəlillərin olub-olmamasını həll etməlidir.

Beləliklə, yalnız müşahidə tədbirləri sanksiyalaşdırılan və hər hansı ayrıca şəxsə tətbiq edilən zaman dövlət hakimiyyət orqanının sözügedən ayrıca şəxsin şəxsi və ailə həyatına və yazışmalarının məxfiliyinə hörmət bəslənməsi hüququna müdaxiləsi barədə məsələ ortaya çıxır.

Sub judice işinə gəldikdə isə, bir tərəfdən ərizəçilər G 10 Qanununun onlara qarşı faktiki olaraq tətbiq edilib-edilmədiyini bilmirlər (*bax*: Məhkəmə qərarının 12-ci bəndinə), digər tərəfdən isə, cavabdeh qismində çıxış edən Hökumət bildirir ki, onun bundan şübhələnmək üçün əsası yoxdur ki, Əsas Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən qəbul edilmiş qanunvericilik aktının müəyyən etdiyi müşahidə tədbirləri ərizəçilərə münasibətdə bir dəfə də olsun sanksiyalaşdırılmamış və ya tətbiq edilməmişdir.

Bu cür tədbirlər nə bir və ya daha çox hüquq pozuntusunda bilavasitə şübhə edilən şəxs kimi, nə də G 10 Qanununun 1-ci maddəsinin 2-ci §-nın 2-ci yarımbəndində göstərilən mənada üçüncü tərəf kimi ərizəçilərə qarşı tətbiq edilmişdir. Həmçinin başqa şəxsə qarşı yönələn müşahidə tədbirlərinin, hiss oluna biləcək dərəcədə, dolayı yolla ərizəçilərə təsir göstərməsi məsələsi də ortaya çıxır.

Nəhayət, ərizəçilərin səhv üzündən, məsələn səhv salınmış telefon nömrəsinə görə, müşahidə predmeti olmaları məsələsi də ortaya çıxır, çünki belə hallarda maraqlı şəxsi müşahidə tədbir-

ləri barədə xəbərdar edirlər (*bax: Məhkəmə qərarının 13-cü bəndinə*).

Məhkəmə öz adından Komissiyaya müraciət etmək səlahiyyətinə malik olmayan şəxslərlə bağlı halları yox, yalnız bu işin hallarını nəzərə ala bilər (*bax: Engel və başqalarının işi üzrə 8 iyun 1976-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 22, səh. 43, bənd 106*).

Bütün bu əsaslara görə, mən də Məhkəmə kimi belə nəticəyə gəlirəm ki, işdə Konvensiyanın *sub judice* pozuntusu aşkar edilməmişdir.

EYRİ (AIREY) İRLANDİYAYA QARŞI

9 oktyabr 1979-cu il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

1933-cü il təvəllüdlü İrlandiya vətəndaşı xanım Eyrinin əvvəllər onu döyməyə görə məhkum edilmiş əri 1972-ci ilin iyununda Korkdakı ailə ocağını tərk edib. O, yaşamaq üçün oraya qayıtmayıb.

O vaxt İrlandiyada boşanma yolu ilə nikahın pozulması mümkün deyildi. Lakin ərlə arvad ayrı yaşamaq haqqında saziş bağlaya bilərdilər. Əri ilə bu cür saziş bağlamağa bir neçə uğursuz cəhd etdikdən sonra xanım Eyri, 1972-ci ildən başlayaraq, ayrı yaşamaq haqqında məhkəmə qətnaməsi çıxarılmasına nail olmağa çalışdı; həmin qətnaməni Yüksək Məhkəmə çıxarır. O, hüquqşünaslarla məsləhətləşdi, lakin onun tapşırığı ilə hərəkət etməyə razılıq verən heç bir kəsi tapmadı. Bu cür işlərə görə pulsuz məhkəmə yardımı göstərilmiş, xanım Eyrinin isə məhkəmə prosesinin dəyərini ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti yox idi.

B. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Komissiyaya 14 iyun 1973-cü il tarixli şikayətində xanım Eyri iddia edirdi ki, əri tərəfindən qəddar rəftara məruz qalıb və dövlət əvvəlcə onu müdafiə etməyib, indi isə ailə qəti şəkildə dağıldıqdan sonra ayrı yaşamaq haqqında məhkəmə qərarı əldə etmək imkanından məhrum edib. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 2-ci bəndi pozulub, çünki proses bəna olduğuna görə o, məhkəməyə müraciət etmək hüququndan məhrum olub, habelə ailə münasibətləri sahəsində hüquq və vəzifələrə təminat verən məhkəmə prosedurası yoxdur. Ərizəçi həm də hesab edirdi ki, ayrı-seçkiliyə məruz qalıb (14-cü maddə), çünki imkanlı adamlar

rın istifadə edə bildikləri məhkəmə müdafiəsindən məhrum olub.

7 iyul 1977-ci ildə şikayət qismən qəbul olunan sayıldı.

9 mart 1978-ci il tarixli məruzəsində Komissiya aşağıdakı fikri bildirdi:

- ərlə arvadın ayrı yaşamalarına nail olmaqdan ötrü ərizəçinin məhkəməyə müraciət etməsi üçün dövlətin real imkan təmin edə bilməməsi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusudur (yekdilliklə);

- bu rəyi nəzərə alaraq, şikayətlərə 13-cü və 14-cü maddələrə (yekdilliklə), yaxud 8-ci maddəyə görə (bir səsə qarşı on iki səsə, bir nəfər bitərəf qalmaqla) şikayətlərə baxmağa ehtiyac yoxdur.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. İlkin məsələlər

16. Hökumət iddia edirdi ki, xanım Eyrinin şikayəti belə bir əsasə görə qəbul olunan deyil ki, birincisi, o, açıq-aşkar əsassızdır, ikincisi, bütün daxili müdafiə vasitələri tükənməyib.

Komissiyanın fikrincə, prosesdə yaranan faktlara aid məsələlər və hüquq məsələləri barədə Məhkəmənin fikir söyləmək səlahiyyəti vardır, lakin o, hər halda qərar çıxara bilməz ki, Komissiya səhvən şikayəti qəbul olunan hesab edib. Onun əsas nümayəndəsinin dinləmənin gedişində bildirdiyi kimi, işə mahiyyət üzrə baxılarkən Məhkəmənin diqqət mərkəzində ola bilər, lakin Məhkəmə apellyasiya instansiyası kimi çıxış edə bilməz.

17. Bununla bağlı Məhkəmə iki prinsipə istinad edir. Birinciyə görə, qəbul olunma barədə Komissiyanın qərarlarından şikayət verilə bilməz, ikinciyə görə isə, geniş səlahiyyətlərə malik Məhkəmə, iş ona verildikdən sonra əvvəlcə Komissiyanın qarşısında duran qəbul olunma barəsində məsələləri də həll edə bilər (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli

inter alia qərara. Seriya A, cild 28, səh. 17, bənd 32). Bu prinsiplərin birgə götürülməsi göstərir ki, Məhkəmə bu cür məsələlərə baxarkən apellyasiya instansiyası kimi hərəkət etmir, sadəcə işə mahiyyəti üzrə baxılmasına imkan verən şərtlərin yerinə yetirilməsini yoxlayır.

18. Hökumət şikayətin hər hansı əsası olmadığını və beləliklə də, mahiyyətə məzmunuz olduğunu iddia edərkən, bu cür ilkin etiraza Komissiyada birinci növbədə baxılmalıdır (Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci bəndi). Həmin ilkin etiraz rədd edildikdən sonra Komissiya işi mahiyyəti üzrə araşdıraraq pozuntu olub-olmaması sualına cavab verməlidir (Konvensiyanın 31-ci maddəsi). Şikayətin əsasının olmamasından və pozuntunun olmamasından ibarət iki nəticə arasında fərq Məhkəmə üçün o mənada əhəmiyyət daşıyır ki, hər iki halda o, yekun qərarını çıxarmalıdır.

Daxili müdafiə vasitələrinin tükənməsi haqqında məsələ isə başqa məsələdir. 26-cı maddədə öz əksini tapan qayda beynəlxalq orqanlar qarşısında hərəkətlərinə görə dövlətləri, əgər onların öz hüquq sistemləri çərçivəsində vəziyyəti düzəltmək imkanları varsa, məsuliyyətdən azad edir (*bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş* üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 12, səh. 29, bənd 50). Dövlətlərin Konvensiya üzrə məsuliyyətinin hansı məqamdan sonra başlamasını müəyyən edən bu qayda əvvəlki abzasda söylənilən məsələlərdən fərqli olan məsələləri qaldırır.

Müvafiq surətdə, Məhkəmə Hökumətin ilkin etirazlarından birincisi barədə qərar çıxarmağa borclu deyil, lakin ikincisi barədə bunu etməlidir, xüsusən ona görə ki, Hökumət onu Komissiya qarşısında qaldırıb, özü də vaxtında qaldırıb (*bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, cild 30, bənd 54).

19. Hökumət təkid edir ki, ərizəçi müxtəlif istiqamətlər üzrə daxili müdafiə vasitələrini tükətməyib.

(a) Birincisi. qadın ayrı yaşamaq haqqında əri ilə saziş bağlaya bilərdi və ya 1976-cı il Qanuna əsasən, "qadağancedici əmr", yaxud alimentlər tələb edə bilərdi (qərarın 10-cu və 12-ci bəndləri).

Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın 26-cı maddəsi yalnız şikayətin predmeti olan pozuntu ilə bağlı müdafiə vasitələrinin tükənməsini tələb edir. Üzərində xanım Eyrinin təkid etdiyi pozuntu bundan ibarətdir ki, onun işində dövlət ayrı yaşamaq məsələsini həll etmək üçün məhkəməyə müraciət etmək imkanını təmin edə bilməyib. Lakin nə ərlə arvadın barışıq sazişi, nə qadağancedici əmrin verilməsi, nə də dolanacaq üçün alimentlərin təyin edilməsi həmin müraciət imkanını verir. Müvafiq surətdə, Məhkəmə etirazın bu hissəsini qəbul edə bilməz.

(b) İkincisi, Hökumət belə bir hala xüsusi əhəmiyyət verir ki, ərizəçi vəkilin köməyi olmadan Yüksək Məhkəmə qarşısında dayana bilərdi. O, həmçinin iddia edirdi ki, ayrı yaşamaq haqqında məhkəmə qərarın qadına heç bir şey verməyəcəkdi.

Məhkəmə xatırladır ki, 26-cı maddədə xüsusi olaraq istinad edilən beynəlxalq hüquq yalnız elə hüquq vasitələrinə müraciət etməyi tələb edir ki, eyni vaxtda “maraqlı şəxslər üçün ölçətan olsun və... onların şikayətlərinin həllini təmin etmək üçün yetərli olsun” (*bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, cild 33, bənd 60*). Lakin Məhkəmə eyni vaxtda xanım Eyrinin Yüksək Məhkəməyə real müraciət imkanının olmaması ehtimalı haqqında 6-cı maddənin 1-ci bəndi əsasında şikayətini həll etmədən onun öz işini özünün aparmasının “daxili hüquqi müdafiə vasitəsinə” bərabər olub-olmadığını qiymətləndirə bilməzdi. Ərlə arvadın ayrı yaşaması haqqında qərarın ərizəçiyə heç nə verməyəcəyi barədə dəlil onun şikayətinin digər aspekti ilə, yəni hər hansı real ziyanın vurulub-vurulmaması məsələsi ilə sıx bağlıdır. Hökumətin bu dəlilinə Məhkəmə bir qədər sonra işə mahiyyəti üzrə baxarkən qayıdacaqdır.

II. Ayrılıqda götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi haqqında

20. 6-cı maddənin 1-ci bəndində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən,

qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əğlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə oxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər”.

Xanım Eyri *Qolderin işi* üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərara istinad edir; orada Məhkəmə bu bəndi elə şərh edib ki, o, mülki hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirmək üçün məhkəməyə müraciət edə bilmək hüququnu əhatə edir. Ərizəçi iddia edir ki, prosesin əlçatmaz dərəcədə bahalıq ərhlə arvadın ayrı yaşaması haqqında qərar çıxarılması üçün onun Yüksək Məhkəməyə müraciət etməsinə mane olub, bu işə yuxarıda adı çəkilən müddəanın pözuntusudur.

Komissiya bu fikirlə yekdilliklə razılaşdı, lakin Hökumət buna etiraz etdi.

21. Ərizəçi ərhlə arvadın ayrı yaşaması haqqında qərar əldə etmək istəyir. Şübhəsiz ki, bu cür məhkəmə araşdırmasının nəticəsi 6-cı maddənin 1-ci bəndi baxımından *a fortiori* “mülki hüquq və vəzifələrə” aid olan “mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi üçün həlledici əhəmiyyət” daşıyır, buna görə də o, bu hala tətbiq edilə bilər (*bax: Köniqin işi* üzrə 28 iyun 1978-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 27, səh 30 və 32, bənd. 90 və 95). Bundan başqa, məhkəmədə bu məsələyə etiraz edilməyib.

22. “6-cı maddənin 1-ci bəndi hər bir insanın mülki hüquq və vəzifələrinə aid istənilən tələbə məhkəmədə baxılması hüququna təminat verir” (*bax: Qolderin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, cild 18, bənd 36). Müvafiq surətdə, bu, xanım Eyrinin ərhlə arvadın ayrı yaşaması haqqında məsələnin həlli üçün Yüksək Məhkəməyə müraciət edə bilmək hüququna da şamil edilir.

23. Bu mərhələdə Hökumətin belə bir fikrini nəzərdən keçirmək yerinə düşər ki, ərizəçi bu məsələnin müsbət həllindən heç bir şey udmur (*bax*: qərarın 19 (b) bəndinə).

Məhkəmə mülahizələrin bu yönümünü rədd edir. Ərlə arvadın ayrı yaşaması İrlandiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan vasitədir və müvafiq şəraitdə hər bir kəsə ondan istifadə etmək imkanı verilməlidir. Hüquqi vasitəni seçmək hüququ maraqlı şəxsə məxsusdur və xanım Eyrinin seçiminin işin konkret hallarına başqa vasitələrdən daha az uyğun gələn bu hüquqi vasitə üzərinə düşməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

24. Hökumət iddia edir ki, ərizəçinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etmə imkanı olub, çünki o, vəkilin köməyi olmadan oraya müraciət edə bilərdi.

Məhkəmə öz-özlüyündə bu cür imkana işi həll edən arqument kimi baxmır. Konvensiya nəzəri və ya xəyali hüquqları yox, praktikada həyata keçirilə bilən və effektiv olan hüquqları təmin etməyə yönəlib (*bax*: *Belçikada dillər haqqında iş* üzrə 23 iyul 1968-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 6, səh. 31, bənd 3 *in fine* və 4; *Qolderin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara. Seriya A, cild 18, bənd. 35 *in fine*; *Lüdiqe, Belkasem və Koçun işi* üzrə 28 noyabr 1978-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 29, səh. 17-18, bənd 42; *Marksın işi* üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərara. Seriya A, cild 31, səh. 15, bənd 31). Xüsusən bu, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun demokratik cəmiyyətdə daşdığı əhəmiyyət mənasında məhkəməyə müraciət etmək hüququna aiddir (*bax*: *Delkurun işi* üzrə 17 yanvar 1970-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 11, səh. 15, bənd 25). Buna görə də müəyyən etmək lazımdır ki, vəkilin yardımı olmadan xanım Eyrinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etməsi effektiv olacaqmı, o, öz işini düzgün və inandırıcı şəkildə təqdim edə biləcəkmə?

Hökumətin və Komissiyanın bu problemə baxışları bir-birinə ziddir. Məhkəmə üçün açıq-aydındır ki, ərizəçinin ərini vəkil təmsil etsəydi, onu isə təmsil etməsəydi, ərizəçi əlverişsiz vəziyyətdə olardı. Bundan başqa, Məhkəmənin fikrincə, hətta Höku-

mətin nümayəndəsinin qeyd etdiyi kimi, özünü şəxsən təmsil edən tərəflərə hakimin yardımı nəzərə alındıqda belə, ərizəçinin öz işini effektiv apara bilməsini güman etmək qeyri-real olardı.

İrlandiyada ər-lə arvadın ayrı yaşaması haqqında qərar, proseduranın nisbətən sadə olduğu dairə məhkəməsində yox, yalnız Yüksək Məhkəmədə nail olmaq mümkündür. İrlandiyanın ailə hüququ sahəsində mütəxəssis olan cənab Alan C. Şatter Yüksək Məhkəməni ədalət mühakiməsi sistemində ən az dərəcədə əlçatan olan məhkəmə hesab edir, özü də təkcə ona görə yox ki, “orada təmsil olunmaq üçün ödəniş olduğu yüksəkdir”, həm də ona görə ki, “iddialarla, o cümlədən ər-lə arvadın ayrı yaşaması haqqında iddialarla müraciət etmək prosedurası çox mürəkkəbdir” (*Family Law in the Republic Ireland, Dublin, 1977, p. 21*).

Bu cür prosədə incə məsələlərə toxunulması ilə yanaşı (həmin proses ərin (arvadın) xəyanətinin, intim münasibətlərin qeyri-təbii praktikasının, yaxud sözügedən halda olduğu kimi, qəddarlığın sübuta yetirilməsini tələb edir), faktları müəyyən etmək üçün ekspertlərə müraciət etmək, məhkəməyə çağırılmalı və dindirilməli olan şahidləri axtarmaq lazım gəlir. Üstəlik, ər-lə arvad arasındakı münasibətlər çox vaxt o dərəcədə emosional olur ki, işə obyektiv baxılmasına mane olur.

Bu əsaslara görə Məhkəmə xanım Eyrinin vəziyyətində olan insanın (qərarın 8-ci bəndi) öz işini effektiv apara bilməsini tamamilə qeyri-real hesab edir. Bu nöqtəyi-nəzər Hökumət nümayəndəsinin Məhkəmənin suallarına verdiyi cavablarla məhkəməyə təqdim edilir; onlar göstərir ki, 1972-ci ilin yanvarından 1978-ci ilin dekabrınadək ərizəçilər ər-lə arvadın ayrı yaşması haqqında 255 məhkəmə prosesinin istisnasız olaraq hamısında vəkillə təmsil olunublar (qərarın 11-ci bəndi).

Məhkəmə yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə çıxarır ki, Yüksək Məhkəmə qarşısına şəxsən çıxmaq imkanı ərizəçiyə effektiv müraciət hüququ vermir və buna görə də o, istifadə edilməsi 26-cı maddə ilə tələb olunan pozulmuş hüququn daxili müdafiə vasitəsi deyil (*bax*: qərarın 19 (b) bəndinə).

25. Hökumət bu hal ilə Qolderin işi arasında belə bir əsasla görə fərq qoymağa çalışır ki, orada ərizəçi dövlətin onun qarşısında qoyduğu “obyektiv maneə” ucbatından məhkəməyə müraciət etmək imkanından məhrum idi: daxili işlər naziri ona məsləhətləşmək üçün vəkilə müraciət etməyi qadağan etmişdi. Hökumət iddia edirdi ki, bunun əksinə olaraq, bu işdə dövlətdən gələn “obyektiv maneə” yoxdur və sonuncu tərəfindən qəsdən edilən və məhkəməyə müraciət etməyə mane olan hərəkətlər yoxdur; müraciət imkanının olmaması hakimiyyət orqanlarının sayəsində yox, yalnız xanım Eyrinin şəxsi hallarının sayəsində olub və buna görə İrlandiya məsuliyyət daşıya bilməz.

Bu iki işin halları arasındakı fərq, şübhəsiz ki, düzgün qeyd edilsə də, Məhkəmə Hökumətin bundan çıxardığı nəticə ilə razı deyil. Birincisi, hüquqi maneə kimi faktiki maneə də Konvensiyanı poza bilər (*bax*: yuxarıda adı çəkilən *Qolderin işi* üzrə qərara, səh. 13, bənd 26). Üstəlik, Konvensiya üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi zaman-zaman dövlətin müəyyən pozitiv hərəkətlər etməsini tələb edir; belə hallarda dövlət sadəcə passiv qala bilməz və “hərəkətlə diqqətsizlik arasında fərq yoxdur” (*bax*: *Marksın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən *mutatis mutandis* qərara, səh. 15, bənd 31 və *De Vilde, Ooms və Versipin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən *mutatis mutandis* qərara, cild 14, səh. 10, bənd 22). Məhkəməyə effektiv müraciət hüququnu təmin etmək vəzifəsi bu cür öhdəliklər kateqoriyasının təsir dairəsinə düşür.

26. Hökumətin əsas dəlili Komissiyanın belə bir fikri ilə razılaşmamaq üzərində qurulur ki, mülki hüquqi mübahisələr zamanı dövlət pulsuz hüquqi yardım təqdim etməlidir. Hökumət bildirir ki, əslində Konvensiyada bu cür yardım haqqında yalnız bir dəfə (6-cı maddənin 3 (c) bəndində) cinayət prosesinə münasibətdə, özü də qeyd-şərtlərlə danışılır. Komissiyanın öz praktikasında da Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi tətbiq edilərkən pulsuz hüquqi yardım hüququnun tanınması üçün nümunə yoxdur. İrlandiya Konvensiyanı ratifikasiya edərkən, 6-cı maddənin 3 (c) bəndi barədə bilərəkdən qeyd-şərt edərək, cinayət işləri üzrə hüquqi yardıma dair öz öhdəliklərini məhdudlaşdırıb.

Lakin buradan *a fortiori* nəticə çıxmır ki, o, mülki işlər üzrə qeyri-məhdud hüquqi yardım təqdim etməyə susmaqla razılıq verib. Konvensiya dövləti iqtisadi və sosial tərəqqi yoluna təhrik etmək mənasında şərh edilməməlidir. Həmin tərəqqi tədrici xarakter daşmalıdır.

Məhkəmə başa düşür ki, gələcəkdə sosial-iqtisadi hüquqların həyata keçirilməsi xeyli dərədə sözügedən dövlətlərdəki vəziyyətdən (xüsusən maliyyə vəziyyətindən) asılıdır. Digər tərəfdən, Konvensiya bu günkü şərait baxımından şərh edilməlidir (*bax: Marksın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, səh. 19, bənd 41) və o, qüvvədə olduğu sahələrdə insanın real və praktiki müdafiəsinə yönəlib. Konvensiyada əsas etibarlı ilə mülki və siyasi hüquqlardan danışılarsa da, reallaşma prosesində onların çoxu sosial-iqtisadi cizgilər əldə edir sosial-iqtisadi xarakterli nəticələrə gətirib çıxarır. Buna görə, Komissiya kimi Məhkəmə də hesab edir ki, Konvensiyanın şərhinin sosial-iqtisadi sahəyə toxunması halı öz-özlüyündə bu cür şərhə qarşı həlledici argument olmamalıdır; bu sahə ilə Konvensiyanın məzmunu arasında dəqiq sərhəd mövcud deyil.

Bundan başqa, Məhkəmə Komissiyanın nəticələrinə dair Hökumətin nöqtəyi-nəzərini bölüşdürmür.

Məhkəməyə müraciət edə bilməyən xanım Eyriinin situasiyasının qiymətləndirilməsi predmeti “mülki hüquq və vəzifələr” olan bütün situasiyalara şamil edilməməlidir. Müəyyən hallarda məhkəmə qarşısına şəxsən, vəkilin köməyi olmadan çıxmaq imkanı 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab verəcəkdir; bu, hətta Yüksək Məhkəməyə müraciət barəsində də istisna deyil. Praktikada çox şey konkret hallardan asılıdır.

Çəkişən şəxslərin “mülki hüquq və vəzifələri” müəyyən edilərkən onların məhkəməyə effektiv müraciət hüququnu təmin etməklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu məqsəd üçün istifadə edilən vasitələrin seçilməsində dövlətə sərbəstlik verir. Hazırda İrlandiyada ailə hüququ sahəsindəki işlər üçün tətbiq edilən hüquqi yardım göstərilməsi sistemi (qərarın 11-ci bəndi) belə vasitələrdən biridir, lakin başqa vasitələr də vardır, məsələn, prosc-

duranın sadələşdirilməsi. İstənilən halda hansı tədbirləri görməyə dair tövsiyə vermək, xüsusən də göstəriş vermək Məhkəmənin funksiyasına daxil deyil; Konvensiyanın tələb etdiyi şey budur ki, şəxs 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olmayan şərtlərlə məhkəməyə müraciət etmək hüququndan real istifadə etsin (*bax: Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqı haqqında iş* üzrə 27 oktyabr 1975-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərarı. Seriya A, cild 19, səh. 18, bənd. 39; *Marksın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərarı, səh. 15, bənd 31).

Beləliklə, 24-cü bəndin sonunda çıxarılan nəticədə nəzərdə tutulmur ki, “mülki hüquqlara” aid bütün mübahisələr həll edilərkən dövlət pulsuz hüquqi yardım təqdim etməlidir. Konvensiya bu cür geniş nəticə çıxarmaq üçün əsas vermir.

6-cı maddənin 3 (c) bəndi yalnız cinayət prosesinə aiddir. Lakin mülki işlər üzrə mübahisələr üçün bu cür qaydanın olmasına baxmayaraq, məhkəməyə real müraciət imkanını təmin etmək üçün vəkilin yardımı zəruri olduqda, yaxud müəyyən katqoriyaya aid işlər üzrə hüquqi nümayəndəlik bəzi iştirakçı dövlətlərin daxili qanunvericiliyinə əsasən, yaxud prosesin mürəkkəbliyi ucbatından məcburi olduğuna görə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bəzi hallarda vəkilin yardımı təqdim etməyə dövləti məcbur edə bilər.

6-cı maddənin 3 (c) bəndi barədə İrlandiyanın qeyd-şərtini 6-cı maddənin 1-ci bəndi üzrə öhdəliklərə aid qeyd-şərt kimi şərh etmək olmaz: buna müvafiq olaraq, onun iş aidiyyəti yoxdur.

27. Ərizəçi onu məhkəmədə təmsil etmək istəyən vəkil tapa bilmədi. Komissiya bu nəticəyə gəldi ki, bunun səbəbi bununla bağlı olan xərcləri ödəməyin qeyri-mümkün olmasıdır. Hökumət bu nəticə ilə bağlı şübhəsini bildirdi, lakin Məhkəmə onu həqiqətə uyğun hesab edir, bunu təkzib edən heç bir dəlil ona təqdim edilməyib.

28. İşin bütün hallarını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, xanım Eyri ərhlə arvadın ayrı yaşaması haqqında məsələni həll

etmək üçün Yüksək Məhkəməyə real müraciət hüququna malik olmayıb. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

III. 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə haqqında

29. Pozulmuş hüququn müdafiəsi vasitəsi kimi ərlə arvadın ayrı yaşaması haqqında qərara nail olmaq maliyyə vəsaiti olmayanlara nisbətən maliyyə vəsaiti olanlar üçün daha asan olduğuna görə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə pozulmaqla, ərizəçi özünü “əmlak əlamətinə” görə ayrı-seçkiliyin qurbanı hesab edir.

Komissiya bu fikirdədir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bərdə onun goldiyi nəticənin işığında ərizəyə 14-cü maddə baxımından baxmağa ehtiyac yoxdur. Hökumət bu bərdə heç nə bildirməyib.

30. 14-cü maddə (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması) müstəqil fəaliyyət göstərmir, o, Konvensiya ilə müdafiə edilən hüquqlardan hər birinin müdafiəsinin xüsusi vasitəsidir (*bax: Marksın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən *inter alia* qərara, səh. 15-16, bənd 32). Həmin hüquqları əks etdirən maddələr həm ayrıca, həm də 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə pozula bilər. Əgər Məhkəmə hesab edirsə ki, Konvensiyanın maddələrindən birinin pozuntusu həm də 14-cü maddənin pozuntusu ilə bağlıdır, o iş həm də sonuncu maddənin işığında baxmalıdır, xüsusən o hallarda ki, mübahisə predmeti olan hüquqdan istifadə ilə bağlı açıq-aşkar bərabərsizlik işin mühüm aspektini təşkil edir. Lakin bu, sözügedən işdə aşkar edilən 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusuna aid deyil; müvafiq surətdə, Məhkəmə bu işə 14-cü maddənin işığında baxmağı zəruri saymır.

IV. 8-ci maddə haqqında

31. Xanım Eyri iddia edir ki, İrlandiya ailə hüququ məsələləri üzrə əlçatan məhkəmə prosedurasını təmin etməməklə,

onun ailə həyatına hörmətsizlik nümayiş etdirib və bununla da, 8-ci maddəni pozub; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı mühafizə etmək üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsinə mane olmağa yol verilmir”.

Komissiya öz məruzəsində belə fikir ifadə etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulması barədə onun gəldiyi nəticənin işığında, şikayəti 8-ci maddəyə əməl edilməsi baxımından nəzərdən keçirməyə ehtiyac yoxdur. Lakin şifahi dinləmələr zamanı əsas nümayəndə iddia edirdi ki, bu maddə də pozulub. Hökumət bu fikrə etiraz edirdi.

32. Məhkəmə belə hesab etmir ki, mahiyyətə dövlətin hərəkətlərindən yox, onun hərəkətsizliyindən şikayət edən xanım Eyrinin şəxsi və ya ailə həyatına İrlandiyanın “müdaxiləsindən” danışmaq olar. Lakin 8-ci maddənin əsas vəzifəsi dövlət hakimiyyəti orqanlarının özbaşına (qanunsuz) müdaxiləsindən fərqi müdafiə etmək olsa da, o, dövləti sadəcə bu cür müdaxilədən çəkinməyə məcbur etmir: bu neqativ göstərişdən əlavə, ondan elə pozitiv öhdəliklər də törəyə bilər ki, onlar şəxsi və ya ailə həyatına real hörmətdən ayrılmaz öhdəliklər vasitəsidir (*bax: Marksın işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, səh. 15, bənd 31*).

33. İrlandiyada şəxsi və ya ailə həyatının bir çox aspektləri qanunla tənzimlənir. Nikaha gəldikdə, qanun ərlə arvadın birgə yaşamasını nəzərdə tutur, lakin bəzi hallarda məhkəmə qaydasında ayrı yaşamaq nəzərdə tutula bilər; bu, belə bir faktın təsdiqidir ki, şəxsi və ya ailə həyatının müdafiəsi bəzən birgə yaşamaq vəzifəsindən azad olunmanı tələb edə bilər.

Şəxsi və ya ailə həyatına həqiqi hörmət İrlandiyanın üzərinə elə hüquqi müdafiə vasitələri yaratmaq vəzifəsini qoyur ki, həmin vasitələrə əl atmaq istəyən hər kəs üçün onlar həqiqətən əl-

çatan olsun. Lakin ərizəçinin belə vasitələri olmayıb; Yüksək Məhkəməyə müraciət etmək imkanı olmayan xanım Eyri (*bax: qərarın 20-28-ci bəndlərinə*) ayrı yaşamaq faktının hüquqi cəhətdən təsdiqini əldə etmək iqtidarında olmayıb və bununla da, 8-ci maddənin pozulmasının qurbanı olub.

V. 13-cü maddə haqqında

34. Barəsində şikayət etdiyi pozuntulara qarşı dövlət orqanına müraciət etmək yolu ilə effektiv hüquqi müdafiə vasitələrindən məhrum olduğunu iddia edən xanım Eyri 13-cü maddəyə istinad edir; həmin maddədə deyilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

Komissiya belə fikir ifadə etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulması haqqında onun gəldiyi nəticənin işığında şikayəti 13-cü maddə baxımından nəzərdən keçirməyə ehtiyac yoxdur. Hökumət bu məsələyə dair fikir bildirməyib.

35. Xanım Eyri İrlandiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan ərflə arvadın ayrı yaşamaq hüququnu həyata keçirmək istəyirdi. Məhkəmə artıq qeyd edib ki, bu situasiya 6-cı maddənin 1-ci bəndi baxımından “mülki hüquqlar” müddəasının təsiri altına düşür (*bax: qərarın 21-ci bəndinə*) və hesab edir ki, 8-ci maddə İrlandiyanın üzərinə vəzifə qoyur ki, xanım Eyrinin sərəncamına özünün şəxsi həyatına hörmət hüququnu məhkəmə qaydasında həyata keçirməkdən ibarət real imkan təqdim etsin (*bax: qərarın 33-cü bəndinə*). 13-cü maddə və 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu konkret işdə bir-birini tamamladığına görə, Məhkəmə 1-ci maddənin tələblərinə əməl olunub-olunmamasını müəyyən etməyə ehtiyac görmür: onlarda sərtlik daha azdır və sonuncu maddənin tələbləri onları tamamilə əhatə edir (*bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən 18 iyun 1971-ci il tarixli mutatis mutandis qərara, cild 46, bənd 95*).

VI. 50-ci maddə haqqında

36. Dinləmələr zamanı ərizəçinin vəkili Məhkəməyə məlumat verdi ki, Konvensiyanın pozulması təsdiq edilərsə, onun müştərisi üç məsələyə görə 50-ci maddə üzrə ədalətli əvəz almaq istərdi: nikah dağılarkən hüquqi müdafiə vasitələrinin real surətdə əlçatan olması; ağrıya, əzablara və ruhi həyəcanlara görə pul kompensasiyası; çəkilən xərclərə görə, əsasən vəkillərin haqqının ödənilməsinə görə və xüsusi xarakterli digər məsərəflərə görə pul kompensasiyası. Sonuncu iki məsələ üzrə kompensasiyanın məbləği müəyyən edilməyib.

Hökumət 50-ci maddənin tətbiqi məsələsi haqqında qeydlərini bildirmədi.

37. Müvafiq surətdə, sözügedən məsələ Məhkəmə Reqlamentinin 47 *bis* maddəsi əsasında irəli sürülsə də, həll edilmək üçün hələ hazır deyil. Beləliklə, Məhkəmə, cavabdeh dövlətlə ərizəçi arasında razılaşma imkanını nəzərə alaraq, bu məsələnin həllini təxirə salmağa və sonrakı proseduranı müəyyən etməyə borcludur (Reqlamentin 50-ci maddəsinin 3-cü bəndi və Reqlamentin 5-ci bəndi).

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

I. Hökumətin ilkin etirazları barəsində:

1. Şikayətin açıq-aşkar əsassızlığı haqqında Hökumətin etirazını yekdilliklə *rədd etdi*;

2. Bir səsə qarşı altı səslə Hökumətin etirazının daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənməməsinə aid hissəsini (19 (a) bəndi) *rədd etdi*;

3. Etirazın ikinci hissəsini (19 (b) bəndi) mahiyyəti üzrə baxılmaq üçün yekdilliklə *əlavə etdi*, lakin işə mahiyyəti üzrə baxdıqdan sonra onu bir səsə qarşı altı səslə *rədd etdi*.

II. İşin mahiyyəti haqqında:

4. İki səsə qarşı beş səslə *qərara aldı ki*, ayrılıqda götürülməklə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;

5. Üç səsə qarşı dörd səslə *qərara aldı ki*, işə 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin işığında baxmağa ehtiyac yoxdur;

6. Üç səsə qarşı dörd səslə *qərara aldı ki*, 8-ci maddə pozulub;

7. Üç səsə qarşı dörd səslə *qərara aldı ki*, işə 13-cü maddənin işığında baxmağa ehtiyac yoxdur;

8. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 50-ci maddənin tətbiqi haqqında məsələ həll olunmaq üçün hələ hazır deyil;

müvafiq surətdə,

(a) bu məsələnin həllini bütünlüklə *təxirə salır*;

(b) bu qərarı aldıqdan sonra iki ay ərzində Komissiyayı, Hökumətlə ərizəçinin əldə edə biləcəyi barışıq sazişi haqqında bildiriş də daxil olmaqla, bu məsələ üzrə öz qeydlərini Məhkəməyə təqdim etməyə *dəvət edir*;

(c) sonrakı prosedura haqqında məsələnin həllini *təxirə salır*.

Fransız və ingilis dillərində həyata keçirilib (özü də hər iki mətn autentikdir) və 9 oktyabr 1979-cu ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilib.

Mark-Andre Eysen
Qrefye

Jerar Viarda
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Rəqlamentinin 50-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM O'DONOXYUNUN XÜSUSİ RƏYİ

Mən Məhkəmənin qərarındakı əsas meyllə və başlıca nəticələrlə razılığa bilmədiyimə görə, düşünürəm ki, əvvəlcə ümumi

mövqeyi ifadə etməli, sonra isə Konvensiyanın sözügedən məd-
dələri üzrə Məhkəmənin qərarlarını qısaca nəzərdən keçirməli-
yəm.

A. Ümumi qeydlər

Heç kim etiraz etməz ki, Konvensiya mülki işlər üzrə pulsuz hüquqi yardım almaq hüququnu nəzərdə tutmur. Bu, çoxlu sayda məhkəmə işlərindən və hadisələr zəncirindən törəyir ki, bunlar da 1978-ci ilin martında Nazirlər Komitəsinin (78)8 Növlü Qətnamə qəbul etməsinə gətirib çıxardı; Qətnamə sözügedən sahədə yardıma və məsləhətlər verilməsinə dair müddəaların işlənilib hazırlanması niyyəti barədə çoxlu diskussiyalara və qayğı dolu mülahizələrə səbəb oldu. Qətnamə üzv dövlətlərin hökumətlərinə “Qətnamənin əlavəsində ifadə olunmuş prinsiplərin təcridən kök salması məqsədi ilə zəruri saydıqları” tədbirləri görməyi tövsiyə edirdi. Bu prinsiplər aztəminatlılara pulsuz hüquqi yardımdan və məsləhətlər verilməsindən ibarətdir. Bu prinsiplərin təcridən tətbiq edilməsinin qeyd olunması göstərir ki, iştirakçı dövlətlərdəki situasiyaların fərqi nəzərə alınıb. Cavabdeh Hökumətin 1979-cu ilin sonunadək qanunvericiliyə ailə işləri üzrə hüquqi yardım göstərilməsi haqqında normaları daxil etmək niyyəti Məhkəmənin diqqətinə çatdırıldı. Adətən sosial islahat xarakterli qanunvericiliyin ləngidiyini nəzərə alaraq, hesab etmirəm ki, Nazirlər Komitəsinin tövsiyələrinin yerinə yetirilməsinin gecikdirilməsini təqsirli hal saymaq olmaz.

Ərizəçi Konvensiyada hüquqi yardım almaq hüququnun nəzərdə tutulmadığını bilsə də, düşünür ki, onun Yüksək Məhkəməyə müraciət hüququ bu cür hüquqi yardımın olmamasına görə pozulub. Bu fikri müdafiə etmək üçün *Qolderin işi* üzrə Məhkəmənin qərarından sitat gətirilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, orada Qolderin məhkəməyə müraciət etməsinə mane olan pozitiv qadağan vardı, lakin xanım Eyrinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etməsi üçün hər hansı maneə və ya qadağan mövcud olmayıb. Mən hələ hüquqşünas peşəsinin nümayəndələrinin yardımını və ya müdaxiləsi olmadan İrlandiyanın istənilən məhkəməsində istəni-

lən şəxsin mülki iş qaldırmaq hüququ və azadlığı barədə danışıram. Xanım Eyrinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etmək üçün və ya onunla əlaqəyə girmək üçün formal və ya qeyri-formal şəkilə hər hansı səy və ya cəhd göstərməsinə dair heç bir sübut yoxdur. Eyni zamanda, xanım Eyrinin təqdim etdiyi sənədlər göstərir ki, o, İnsan Hüquqları Komissiyası ilə sərbəst əlaqə saxlayıb və nikahın etibarsız sayılması üçün kilsənin rəhbər orqanları ilə geniş yazışmalar aparıb.

“Avaralığ” haqqında işdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinin təsir dairəsində olan şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malik məhkəmənin olmamasını bizim Məhkəmə Konvensiyanın pozuntusu elan etdi. Bu işdə belə çatışmazlıq yoxdur. Yüz ildən artıq yaşa malik vasitə – ayrı yaşamaq haqqında iddianın Yüksək Məhkəməyə təqdim edilməsi xanım Eyrinin sərəncamında idi. Ola bilsin ki, bu vasitənin qədimliyi və hətta qərar müsbət olduqda belə, onun nəticələrinin qeyri-təkmilliyi bu vasitəyə getdikcə daha az əl atılmasına səbəb olub. Lakin başqa izah da vardır. Bu proseduranı boşanma haqqında *a mensa et thoro* iddia ilə qarışdırırlar, bu isə dolaşıqlığa gətirib çıxarır, çünki ərlə arvadın ayrı yaşaması, adətən başa düşdüyümüz mənada boşanmadan, yəni *a vinculis* boşanmadan fərqlənir. Tərəflərin razılaşması əsasında ayrı yaşamağa nail olmaq daha rahatdır və əgər hədələrdən və ya fiziki zorakılıqdan müdafiə gərəkdirsə, yerli məhkəmədə qadağanedici əmr əldə etmək olar. Ayrı yaşamaq haqqında məhkəmə qərarı tərəflərin ailə statusunu dəyişmir və nikaha xitam vermir. Eyni zamanda, mən razıyam ki, xanım Eyrinin müraciət etmək istədiyi hüquqi proseduranın seçilməsi onun öz işidir.

Aydındır ki, Komissiyanın məruzəsinin 14-cü bəndində yer alan faktlara və onların təsdiqinə istinad etmək yerinə düşər; orada Timoti Eyrinin davranışı barədə hər hansı öhdəlik müəyyən edilməyib. Ər-arvad Eyrilərin nikahının dağıldığını göstərən kifayət qədər material mövcuddur. Aydındır ki, arvadının vəkilinin təsvirində Timoti Eyri içki düşkünü və davakar kimi görünməlidir, belə ki, onun qarşısında arvadı daim qorxu içərisində titrəyir. Bəs faktlar necədir? Xanım Eyri yalnız bir dəfə ərini ona hücum

etməkdə təqsirləndirərək məhkəməyə verib. 1972-ci ilin yanvarında barışıq hakimi cavabdehi 25 pens cərimə etdi, lakin cavabdehin sonrakı davranışına dair əmr verməkdən imtina etdi. Hakim bu hərəkətləri özünü doğrultdu, çünki o vaxtdan sataşmaq, hədə-qorxu gəlmək və ya ailəyə məxsus evə soxulmaq cəhdlərinə dair Timoti Eyriyə qarşı onun arvadı heç bir ərizə təqdim etməyib. Üstəlik, 1978-ci ilin dekabrında əri işsiz qalana qədər hakim tənəyini etdiyi alimentləri ona ödəyib. Faktiki olaraq, şərait ucubətindən ərlə arvadın tam ayrılması baş verib. Məni təəccübləndirən odur ki, ayrı yaşamaq haqqında sazişi imzalamaqdan ötrü arvadının vəkilinin kontoruna gəlməkdən imtina etməsini təsdiqləməsindən başqa, Timoti Eyridən hər hansı ərizə almaq üçün heç bir cəhd edilməyib. Xanım Eyrinin davranışına şərh verməkdən imtina edən Komissiyanın təkminliliyindən nümünə götürməyi Məhkəmənin lüzumsuz sayması təəssüf doğurur.

Məhkəmə vasitəsi ilə ayrı yaşamaq statusu əldə etməyə get-gedə az müraciət edilməsinin digər səbəbi bundan ibarətdir ki, həmin qərar nikahı pozmur. 1857-ci ildən 1922-ci ilədək ölkə Birləşmiş Krallığın tərkibində olarkən İrlandiyalıların *a vinculis* boşanmaya müraciət etmələrini güman etmək sadələvhlük olardı. O vaxtlar yekun qərarını qüdrətli Lordlar Palatası qəbul edirdi, yalnız o, bu məntiqsizliyə son qoya bilərdi. 1857-ci ildən 1922-ci ilədək olan dövrdə bu vasitəyə yalnız iyirmi dəfə əl atılması göstərir ki, bunun İrlandiyanın sınavi vətəndaşlarına nikahı pozmağa dair hüquqi imkan verməsini söyləmək çox çətinidir.

İrlandiya Konstitusiyasının müəyyən etdiyi qayda heç bir şübhə doğurmur. Mövqeyin sərtliyi Məhkəmənin bəzi üzvlərinə bir qədər qərribə görünəcəkdir, lakin başa düşmək lazımdır ki, yüz ildən artıq müddətdə İrlandiya hüququ nikahın pozulması yolunda çoxlu sayda əngəllər yaradırdı.

Avropa Məhkəməsi həmişə çalışıb ki, üzv dövlətlərin hüququna hər hansı konstitusiyon və ya qanunvericilik dəyişiklikləri etməyə dair tövsiyələr və ya təkliflər verməkdən yayınsın.

Üzv dövlətlərin hüququnda son vaxtlar nikaha xitam verilməsi üsullarında dəyişikliklər baş verib. Nikaha xitam verilməsi-

nə imkan verən çoxlu sayda qanunlar mövcuddur və tamamilə aydındır ki, boşanmaya qoyulmuş konstitusiyon qadağan nəticəsində İrlandiyanın sərt mövqeyini tam başa düşmək və qiymətləndirmək boşanmanın asanlıqla və tez başa gəldiyi ölkələrdən çıxmış şəxslər üçün çətin olur. Lakin heç kim iddia etmir ki, Konvensiyanın hər hansı maddəsində bu məsələyə dair göstəriş vardır.

B. Məhkəmə qərarı haqqında şəxsi qeydlər

11-ci bənd

Ayrı yaşamaq haqqında 255 iddiadan yalnız 30-u barəsində məhkəmə qərarı çıxarılıb, bu isə mənim belə bir nöqtəyi-nəzərimi təsdiq edir ki, arxaik (köhnədən qalma – *tərcüməçi*) prosedura ailə mübahisələrinin çoxsaylı iştirakçıları üçün o qədər də cəlbədicə deyil və əsas etibarını ilə uşaqlar barəsində mübahisələr yaranıqda və ya nikah vaxtı əldə edilən əmlakla bağlı fikir ayrılıqları olduqda buna əl atırlar. Timoti Eyrinin ayrı yaşamağa razı olub-olmayacağı Məhkəməyə məlum deyil və bizə yalnız onun 1972-ci ildən sonrakı davranışına əsasən bu barədə mülahizə yürütmək qalır, belə ki, o, alimentlərin ödənilməsi haqqında məhkəmə əmrini yerinə yetirməklə, faktiki olaraq ayrı yaşamaq situasiyasını etiraf edib. Bütün məhkəmə mübahisələrində etibarlı bələdçi qismində statistik hesablamalara bel bağlamaq cəhdləri qaçılmaz olaraq uğursuzluğa gətirib çıxarır: bu mübahisələr o dərəcədə fərdi və rəngarəngdir ki, bir çox hallarda onları kompüterləşdirmək olmur.

13-cü bənd

Şikayətdə yer alan belə bir fikir təsdiqini tapmayıb ki, Timoti Eyrini alkoholizmdən müalicə etmək nəzərdə tutulurdu, onun 1978-ci ilədək işləməsi və bütün bu müddət ərzində alimentləri ödəməsi faktları isə Məhkəmənin istənilən qərarında qeyd ediləməli idi. Cibində bir quruş pul olmadan qaçmış ərdən ödəniş al-

maq üzrə dünyanın hər hansı ölkəsində təsirli və ya nəticə verən prosedura işlənib hazırlamasından mənim xəbərim yoxdur.

18-ci bənd

Mənim başa düşdüyümə görə, “avaralıq” haqqında işdəki pozuntu bundan ibarət idi ki, Belçika dövləti öz qanunvericiliyində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən şikayətlərə baxan və onlar üzrə qərarlar çıxaran müstəqil məhkəmənin mövcudluğunu nəzərdə tutmamışdı. Burada vəziyyət başqa cürdür və belə məhkəmə (Yüksək Məhkəmə nəzərdə tutulur) bir çox illərdir ki, mövcuddur. Buna görə də “avaralıq” haqqında işin bu hala aidiyyəti yoxdur.

19-cu bənd

Bir sıra başqa ölkələrdən fərqli olaraq, İrlandiya hüququnda vəkilə müraciət etmək imkanı olmayan şəxs Yüksək Məhkəmədən yardım istəyə və onu ala bilər. Örlə arvadın ayrı yaşaması haqqında məsələni həll etmək üçün xanım Eyrinin Komissiyaya çatdırdığı məlumatların yetərli olub-olmadığını dəqiqləşdirən məlumatları Yüksək Məhkəmədən almaq olduqca yerinə düşərdi və faydalı olardı. Bu başlıca məsələ üzrə hər hansı dəlillərin olmaması şübhəyə haqq qazandırır və mən 6-cı maddənin pozulduğunu təsdiq etmək üçün tələb olunan sübutları görmürəm.

20-ci bənd

Bu iş ilə *Qolderin işi* üzrə məhkəmə qərarı arasındakı fərq mənim üçün açıq-aşkardır. Xanım Eyri üçün heç bir qadağan qoyulmayıb və onun qarşısında maneələr olmayıb. Konvensiyanın mülki işlərdə təminat vermədiyi hüquqi yardımın ona göstərilməməsi, mənim fikrimcə, xanım Eyrinin işinə Yüksək Məhkəmənin baxmayacağı barədə sübutsuz nəticə çıxarmaq şəklində şərh edilə bilməz və şərh edilməməlidir.

24-cü bənd

Mən razıyam ki, Konvensiyanın təminat verdiyi hüquqlar praktiki olaraq həyata keçirilə bilən və effektiv olmalıdır. Bu işdə problem sadə ola bilərdi, yəni: qəddarlığın sübutu varmı? Bu işin necə təqdim edilməsinə əsasən həmin işdə 6-cı maddənin pozulması barədə təkid etmək mənim təməl prinsip hesab etdiyim prinsipləndən geri çəkilmək demək olardı, həmin prinsipə görə, Konvensiyanın pozuntuları xanım Eyrinin Yüksək Məhkəmədə şəxsən dinlənilməyəcəyi haqqında çıxarılan nəticə kimi sübutsuz olaraq qəbul edilməməli, pozitiv olaraq sübuta yetirilməlidir. Mən yenə də İrlandiyada ailə hüququnun unikal olması barədə və onun tarixi və xüsusiyyətləri ilə tanış olmayanların üzləşdiyi çətinliklər barədə ümumi qeydlərimə istinad etmək istərdim.

25-ci bənd

Mən bu məsələ üzrə Məhkəmənin gəldiyi nəticə ilə razılaşmadığımı qeyd etməliyəm. Əlbəttə, maneə Konvensiyanı poza bilər, bu şərtlə ki, həmin maneəyə dair sübutlar olsun. Burada mən bir daha qeyd etməliyəm ki, biz gümanlar və ehtimal xarakterli nəticələr dairəsində qalırıq.

26-cı bənd

Məhkəmə təsdiq etməli idi ki, 6-cı maddənin işığında Yüksək Məhkəməyə müraciət imkanı heç də bütün hallarda vəkilin yardımını və ya iştirakını tələb etmir. *Habeas corpus* əmrinin verilməsi haqqında Yüksək Məhkəmənin istənilən hakiminə ünvanlanan vəsatətlər çox vaxt olduqca qeyri-formal şəkildə və hər hansı hüquqi yardım olmadan icra edilir, onlar tutulmanın (həbsin) şikayət predmeti olan istənilən formasına (hətta o, mülki mübahisə ilə bağlı olsa da) şamil edilir. Lakin bu etirafa baxmayaraq, Məhkəmə xanım Eyrinin bu işdəki situasiyasının özünün və uşaqlarından birinin qanunsuz olaraq tutulmasına qarşı şikayət təqdim etdiyi situasiya ilə oxşar olmasını görmək istəmir.

27-ci bənd

Xanım Eyrinin məsləhət aldığı bir və ya bir neçə hüquqşünasdan hər hansı məlumatın istənilməsini göstərən materiallar işdə yoxdur. Bu, yenə də məhkəmə qərarında pozitiv sübutlar olmadan ehtimallar əsasında qurulan mülahizələrin olduğunu göstərən nümunədir. Nəticələrin əsasında “ehtimal xarakterli mülahizələrin” durduğu yerdə mən Konvensiyanın pozulduğunu təsdiq edə bilmərəm.

28-ci bənd

Bu xüsusi rəydə sadalanan əsaslara görə, mən 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu görmürəm.

29-cu və 30-cu bəndlər

Mən 6-cı və 14-cü maddələr əsasında ayrı-seçkiliyin hər hansı sübutunu görmürəm.

31-33-cü bəndlər

Yuxarıda sadalanan əsaslara görə mən 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edilmiş saya bilmərəm.

36-cı və 37-ci bəndlər

50-ci maddəyə əsasən ədalətli əvəz ödənişi haqqında məsələ, əlbəttə ki, təxirə salınmalıdır.

HAKİM TOR VİLYAMSONUN XÜSUSİ RƏYİ

Bu işdə heç kim etiraz etmir ki, ərizəçi, xanım İoanna Eyri, İrlandiyanın Yüksək Məhkəməsinə verdiyi ərlə arvadın ayrı yaşaması haqqında iddia üzrə hüquqi nümayəndəliyin tam dəyərini

ödəmək imkanında deyil. O, iddia edir ki, Konvensiyanın 6, 8, 13 və 14-cü maddələri pozulub. İşin hallarına dair hüquqi sənədlər təqdim edilib, lakin Hökumətin nümayəndəsi Məhkəmədə də təkid etdi ki, Komissiya şikayəti qəbul olunmayan elan etməli idi.

Belə bir sualın qoyuluşundan başlamaq istərdim ki, Konvensiyaya əsasən cavabdeh dövlət ərizəçiyə məhkəmə yardımını göstərməyə və bununla da, onun Yüksək Məhkəmədən ayrı yaşamaq rejimi barədə xahiş etməsinə imkan yaratmağa borcludurmu?

Həç kim şübhə etmir ki, formal mənada ərizəçinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etmək imkanı vardır.

Yüksək Məhkəmənin ona verə biləcəyi hüquqi müdafiə vasitələrindən onun istifadə etməsinə imkan verməyən hər hansı hüquq norması, nazirin və ya vəzifəli şəxsin qərarı mövcud deyil.

Ərizəçinin dediyinə görə, İrlandiya hüququna görə formal olaraq onun üçün açıq olan hüquqi vasitələrdən olan istifadə etməsinə mane olan çətinliklər faktiki xarakter daşıyır. Bu çətinliklər onun İrlandiya xəzinədarlığına ödəməli olduğu ödənişlərə aid deyil, ya da olduqca cüzi dərəcədə aiddir. Ödənişlər əsas etibarlı ilə onu Yüksək Məhkəmədə təmsil edən hüquqşünasların zəhmət haqqına aid olmalı idi.

Bunu nəzərə alaraq, mən, o qədər də tərəddüd etmədən, lakin təəssüflə, bu nəticəyə gəlirəm ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müraciət etmək üçün ərizəçinin əsası yoxdur. Mən orada iştirakçı dövləti mülki işlər üzrə pulsuz hüquqi yardım göstərməyə məcbur edən norma görmürəm, bu isə əslində mübahisənin predmetidir. Şəxsin Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarının həyata keçirilməsini tələb etməyə qadir olması və ya olmaması bir neçə əsasa söykənə bilər, bunlardan biri də onun maliyyə vəziyyətidir. Əlbəttə, məsələnin məhz bu cür olması təəssüf doğurur. Konvensiyanı ratifikasiya etmiş dövlətlər planetin bizə aid hissəsində iqtisadi və sosial inkişafa yönələn tədbirləri görmüşlər və görməkdə davam edirlər. Lakin Konvensiyanın əsasında duran ideyalar, habelə onun formulları aydın şəkildə göstərir ki, o, bizim bu işdə üzləşdiyimiz problemlərdən fərqli problemlərlə məşğuldur. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqları-

nin müdafiəsi haqqında Konvensiyanı geniş şərh etmək yolu ilə yoxsulluğa qarşı müharibəni udmaq mümkün deyil. Konvensiya, onun verdiyi hüquqdan istifadə üçün maliyyə qabiliyyətini həmin hüququn tərkib hissəsi kimi baxılacaq dərəcədə mühüm saydıqda, bunu beləcə də bəyan edir. Bu, 6-cı maddənin 3-cü bəndindən görünür. Bu, belə olmadıqda, Konvensiya necə, nə vaxt və hansı maliyyə vəsaitlərinin təqdim edilməsi barədə heç bir şey demir. Hər halda insan hüquqları institutunun inkişafının indiki mərhələsində Konvensiyanın hər hansı başqa şərhə elə problemlərin meydana çıxmasına gətirib çıxara bilər ki, onların yığınını və mürəkkəbliyini qabaqcadan görmək mümkün deyil, lakin şübhəsiz ki, onlar Konvensiyanın və onun yaratdığı təsisatların səlahiyyətləri çərçivəsindən kənar olacaqdır.

Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusuna gəlincə, tamamilə aydındır ki, buraya 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsaslanan şikayətdəki ilə eyni faktlar cəlb olunub. Mənim fikrimcə, 8-ci maddənin şərhində çox böyük çətinliklə bu nəticəyə gəlmək olur ki, xanım Eyrinin şəxsi və ailə həyatına hörmət etmək vəzifəsi ərlə arvadın ayrı yaşaması haqqında işin Yüksək Məhkəmə tərəfindən həllində yardımı da əhatə edir. Bununla bağlı mən Konvensiyada maliyyə yardımı göstərmək öhdəliyinin olmaması barədə yuxarıda deyilənlərə istinad etməyi yetərli sayıram. Mənim üçün bu, 6-cı maddənin 1-ci bəndində olduğu kimi, 8-ci maddə barəsində də əhəmiyyətlidir.

Mən bu işdə nə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin, nə də 8-ci maddənin pozulduğu fikrində olsam da, inkar etmək olmaz ki, işdə sadalanan faktlar onların qüvvəsi dairəsindədir. Beləliklə, 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə, yuxarıda qeyd edilən maddələrdən birinin və ya hər ikisinin pozuntusunu tapmaq üçün hüquqi imkan mövcuddur; 14-cü maddədə *inter alia* bəyan edilir ki, bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlar əmlak vəziyyətinə əsasən hər hansı ayrı-seçkilik olmadan təmin edilməlidir. Ərizəçinin Yüksək Məhkəməyə müraciət etməsinə mane olan hər hansı hüquqi maneə yoxdur. Bəyan edilən çətinliklər faktiki xarakter daşıyır. Bundan başqa, onlar ərizəçinin İrlandiya Hökuməti ilə

qarşılıqlı münasibətlərindən daha çox hüquqşünas peşəsinin nümayəndələri ilə qarşılıqlı münasibətlərinə aiddir. Bununla əlaqədar olaraq, habelə yuxarıda qeyd edilən dəlillərə görə, mən bu işdə 14-cü maddənin pozuntusunu görmürəm.

Ərizəçi Konvensiyanın 13-cü maddəsinə istinad edərək iddia edirdi ki, o, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə, 8-ci və 14-cü maddələrə əsasən təqdim edilən müdafiədən ötrü müraciət edərkən, onun “dövlət orqanı qarşısında effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi” olmayıb. Nə Hökumət, nə də Komissiya nə əvvəllər, nə də dinləmələr zamanı 13-cü maddəyə aid dəlillərə toxunublar. Görünür, Komissiyanın məruzəsindən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ərizəçinin iddiasına görə, pozuntu ondan ibarət olub ki, hüquqi yardım sisteminin olmamasını kompensasiya edə bilən alternativ hüquq müdafiə vasitəsi olmayıb. Belə dəlil 6-cı maddənin 1-ci bəndinin, 8-ci və (və ya) 14-cü maddələrin pozulduğunu nəzərdə tutur və mənim nöqtəyi-nəzərimdən baxılırsa, onun qüvvəsi yoxdur. Digər və ola bilsin ki, daha əhəmiyyətli arqument bundan ibarət olardı ki, ərizəçi Konvensiyada təsbit edilən hüquqlarının pozulduğuna istinad etdiyinə görə, hüquqi yardım almaq hüququna malik olub-olmadığını yoxlamaq üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitəsinə ümid bəsləməyə haqlı idi. Bu cür dəlil *Klass və başqalarının işi* üzrə qərarında Məhkəmənin əməl etdiyi xəttə uyğun olardı. Lakin bu dəlil Məhkəmədə inkişaf etdirilmədi və ərizəçinin həddən artıq yüksək xərcləri ödəmədən Hökumətə və ya məhkəmələrə müraciət etmək üçün bütün vətəndaşlara verilən adi vasitələrdən istifadə edə bilməməsinin sübutları yoxdur. Bu əsaslara görə mən bu işdə 13-cü maddənin pozuntusunu görmürəm.

HAKİM EVRİQENİSİN XÜSUSİ RƏYİ

Üç məsələ üzrə Məhkəmədəki çoxluqla razılığa bilmədiyimə dərinədən təəssüflənirəm. Mənim razılışmamağım aşağıdakı mülahizələrdən törəyir:

1. Ərizəçi iddia edir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsi pozulub. Məsələn, o, şika-

yətlənir ki, əmlak vəziyyətinə görə ayrı-seçkilik münasibətinin qurbanı olub: onun maliyyə durumu nəzərə alınmaqla, ərlə arvadın ayrı yaşaması haqqında məhkəmə prosesinin yüksək dəyəri, faktiki olaraq, onun ədalət mühakiməsinə müraciət imkanının qarşısına sədd çəkib.

Məhkəmə bu şikayətə baxmalı idi. Bir tərəfdən, məhkəmə qərarındakı yanaşmaya əməl etsək və onun formullarını qəbul etsək (qərarın 30-cu bəndi), şübhə ola bilməz ki, sözügedən tələbi irəli sürərkən ərizəçi əmlak vəziyyətinə əsaslanan və bu işin fundamental aspekti olan rəftardakı “açıq-aşkar bərabərsizlikdən” şikayətlənirdi. Digər tərəfdən, ayrılıqda götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulmasını Məhkəmənin təsdiq etməsi, onu həmçinin işə 14-cü maddənin prizmasından baxmaqdan azad etmir. Hesab edirəm ki, Məhkəmə qərarın 30-cu bəndində düzgün hərəkət edərək, 14-cü maddəni nəzərə almaqla, Konvensiyanın maddələrinin pozulub-pozulmamasından asılı olaraq, fərqləndirmə aparır. Konvensiya ilə mühafizə edilən hüquqdan istifadədə ayrı-seçkilik qoyulması bizi 14-cü maddə ilə üz-üzə qoyur; bu maddə müəyyən edir ki, həmin ayrı-seçkilik Konvensiyada nəzərdə tutulan sözügedən hüququn pozuntusu ilə əlaqədardır, yoxsa onun əhatə dairəsindən kənardadır. 14-cü maddədə baxımından “istifadə” sözü iki ifrat hal arasında – Konvensiya ilə mühafizə edilən hüququn rədd edilməsi və onun milli hüquq sisteminə həyata keçirilməsi arasında yarana bilən bütün situasiyaları əhatə etməlidir. Bu səbəblərə görə mən “6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin güman edilən pozuntusu haqqında qərar lazımdır” sualına (məhkəmə qərarının nəticə hissəsinin 5-ci bəndi) müsbət cavab verdim.

2. Mən 8-ci maddənin pozulmadığına səs verdim (məhkəmə qərarının 31-33-cü bəndləri və nəticə hissəsinin 6-cı bəndi). Faktiki olaraq, mən bu maddənin müddələrinin birbaşa və ya dolaylı pozuntusunu görmədim. Mənim fikrimcə, Məhkəməyə təqdim edilən faktlar maddi hüquqa yox, onun prosessual aspektinə aid pozuntunu göstərir, buna görə də pozuntu 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə əhatə olunur.

3. Mənim fikrimcə, Məhkəmə 13-cü maddənin pozuntusuna əsaslanan tələbə baxmalı idi (məhkəmə qərarının 34-35-ci bəndləri və nəticə hissəsinin 7-ci bəndi). 6-cı maddənin 1-ci bəndində qeyd edilən məhkəmə araşdırması mülki hüquqlara, yəni sözügedən halda, məhkəmə qərarına əsasən, ərlə arvadın ayrı yaşamaq hüququna aiddir. Digər tərəfdən, 13-cü maddədə adı çəkilən hüquqi müdafiə vasitəsi Konvensiya ilə mühafizə edilən təməl hüquqlara aiddir, yəni sözügedən halda, 6-cı maddənin 1-ci bəndində görə, ədalət məhkəməsinə müraciət hüququna aiddir. Müvafiq surətdə, bu iki maddədə yer alan normalar bir-birini qarşılıqlı surətdə əhatə etmir.

DADCEN (DUDGEON) BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞA QARŞI

22 oktyabr 1981-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Şimali İrlandiyada Şəxsiyyətə qarşı cinayətlər haqqında 1861-ci il qanununa və Cinayət qanunvericiliyində dəyişikliklər etmək haqqında qanuna əsasən, qeyri-təbii cinsi əlaqələr və kobudcasına ədəbsizlik, şəxsi dairədə və ya ictimaiyyət qarşısında baş verməsindən asılı olmayaraq, cinayət qaydasında cəzalandırılan əməllərdir; bu əməllər iki il müddətinə azadlıqdan məhrum etmədən (kobudcasına ədəbsiz hərəkətlərə görə) ömürlük həbsə dək (qeyri-təbii cinsi əlaqələrə görə) cəza müəyyən edilməsinə səbəb olur. Yetkin qadınlar arasında könüllü cinsi əlaqələr cinayət hesab olunmur.

Ruhi xəstələrə, hərbi qulluqçulara və ticarət donanmasının dənizçilərinə aid bəzi istisnalarla, bağlı qapılar arxasında və kişi cinsinə mənsub 21 yaşlı və ondan yuxarı iki şəxsin arasında baş vermiş homoseksual xarakterli aktlar Cinsi hüquq pozuntuları haqqında 1967-ci il qanunu qəbul edildikdən sonra İngiltərədə və Uelsdə, habelə Cinayət mühakimə icraatı haqqında 1980-ci il qanunu qəbul edildikdən sonra Şotlandiyada daha cinayət hesab edilmir.

1978-ci ilin iyulunda Birləşmiş Krallığın Hökuməti qanun layihəsi dərc etdi; layihənin əsas məqsədi Şimali İrlandiya qanunvericiliyini İngiltərədə və Uelsdə qüvvədə olan hüquqla uyğunlaşdırmaq idi. Lakin bu problem Şimali İrlandiya əhalisi ilə müzakirə edildikdən sonra Birləşmiş Krallığın Hökuməti 1979-cu ilin iyulunda elan etdi ki, o, qanun layihəsini geri çağırır.

Birləşmiş Krallığın təbəəsi, 1946-cı il təvəllüdü, İrlandiyada yaşayan cənab Dadcen homoseksualistdir. Cənab Dadcen bir müddət Homoseksualizm haqqında Şimali İrlandiya qanununa

yenidən baxılması uğrunda kampaniyada iştirak etmişdir. 1976-cı ilin yanvarında cənab Dadcen homoseksual meyllərinə dair polisdə uzunmüddətli dindirməyə məruz qalmışdır. Sonra ona qarşı cinayət işi başlamaq istəmişlər, lakin 1977-ci ilin fevralında cənab Dadcenə elan edilmişdir ki, o, qanuna əsasən təqib edilməyəcəkdir.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Cənab Dadcen 1976-cı ilin mayında Komissiyaya verdiyi şikayətdə bildirmişdir ki, Şimali İrlandiyanın cinayət hüququ yetkin kişilər arasında könüllü şəxsi homoseksual münasibətləri qadağan etməklə, onun Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan azad şəxsi həyata malik olmaq hüququna əsassız müdaxiləyə yol verir. O, həmçinin bildirmişdir ki, Konvensiyanın 14-cü maddəsi pozulmaqla baş vermiş ayrı-seçkiliyin qurbanıdır, çünki Birləşmiş Krallığın başqa hissələrində homoseksualistlərin, habelə Şimali İrlandiyanın özündə heteroseksualistlərin və lesbiyanların qarşılaşdığına nisbətən daha ciddi məhdudiyətlərlə qarşılaşır. 3 mart 1978-ci ildə şikayət əsasən qəbul edilən sayılmışdır.

Komissiya 13 mart 1980-ci il məruzəsində faktları müəyyən edərək, aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir:

- kişi cinsinə mənsub olan 21 yaşdan aşağı şəxslər arasında könüllü şəxsi homoseksual münasibətlərə hüquqi qadağan qoyulması 8-ci maddənin (iki səsə qarşı səkkiz səs) və 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin (bir nəfər bitərəf qalmaqla bir səsə qarşı səkkiz səs) pozuntusu deyil;

- kişi cinsinə mənsub olan 21 yaşdan yuxarı şəxslər arasında sözügedən münasibətlərə hüquqi qadağan qoyulması ərizəçinin 8-ci maddə baxımından şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququnu pozur (bir səsə qarşı doqquz səs);

- əvvəlki bənddə qeyd edilən qadağanın 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddəni pozub-pozmaması məsələsinə baxmağa ehtiyac yoxdur (bir səsə qarşı doqquz səs).

Komissiya 18 iyul 1980-ci ildə işi Məhkəməyə göndərmişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. 8-ci maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

A. Giriş

37. Ərizəçi bildirir ki, Şimali İrlandiya qanunvericiliyinə əsasən, o, homoseksual meylləri ilə əlaqədar olaraq, cinayət qaydasında təqib olunma riskinə məruz qalır, sözügedən qanunların mövcudluğu faktına görə, habelə incidilmə və şantaj məruz qalma qorxusuna görə daim iztirab və əsəb gərginliyi içəri-sindədir. O, 1976-cı ilin yanvarında evində axtarış aparıldığına görə polisi ittiham etmişdir; axtarışdan sonra polis homoseksual əlaqələri barədə onunla dindirmə aparmışdır. Onun axtarış zamanı alınmış şəxsi kağızları bir ildən artıq vaxt keçdikdən sonra geri qaytarılmışdır.

Ərizəçi bildirir ki, o, şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququna, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmaqla, haqsız müdaxilədən əziyyət çəkmiş və əziyyət çəkməkdə davam edir.

38. 8-ci maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud məənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

39. Homoseksualizmin özü yox, kobudcasına ədəbsizliyin və uşaqbazlığın konkret aktları qadağan altında olsa da (*bax*: yuxarı-

da 14-cü bənd), şübhə yoxdur ki, ərizəçinin şikayətinin predmeti olan homoseksual praktika qadağan olunan əməllər sırasına düşür. Bütün tərəflər - Hökumət, Komissiya və ərizəçi bu işə məhz belə yanaşırlar. Qadağan edilən hərəkətin ictimaiyyət qarşısında və ya şəxsi çərçivədə baş verməsinin, tərəfdaşların yaşının, könüllü razılığın olub-olmamasının əhəmiyyəti yoxdur. Cənab Dadcenin ərizəsindən aydın görünür ki, onun şikayəti, mahiyyətcə, birgə razılığa əsasən onun başqa kişilərlə bağlı qapılar arxasında həyata keçirə biləcəyi homoseksual xarakterli aktların Şimali İrlandiya qanunlarına əsasən cinayət kimi cəzalandırılan əməl hesab edilməsinə qarşı yönəlmişdir.

V. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin nəzərdə tutduğu hüququn pozulması haqqında

40. Komissiya göstərilən qanunların mövcudluğu ilə bağlı ərizəçinin qorxu və əsəb gərginliyi keçirməsi barədə qeyd etdiklərinin həqiqiliyinə şübhələnmək üçün əsas görmür. Komissiya yekdilliklə qərara gəldi ki, nəzərdən keçirilən qanun 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə təmin olunan ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququnu pozur, çünki o, homoseksual xarakterli könüllü şəxsi aktları qadağan edir (*bax: Komissiyaın məruzəsinin 94-cü və 97-ci bəndləri*).

Hökumət bu dərəcədə irəliyə getməsə də, etiraz etmir ki, cənab Dadcen bilavasitə həmin qanunların təsir dairəsinə düşür və buna görə də Konvensiyanın 25-ci maddəsi baxımından özünü qurban hesab etmək hüququna malikdir. Hökumət həm də Komissiyaın rəyinə etiraz etmir.

Məhkəmə Komissiya ilə razılaşmamaq üçün bir səbəb görmür. Nə qədər ki, etiraz doğuran qanunvericilik qüvvədədir, o, 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından ərizəçinin şəxsi həyatına (onun cinsi həyatı da daxil olmaqla) hörmət bəslənməsi hüququna daimi müdaxilə olaraq qalır. Ərizəçi ilə bağlı konkret halda həmin qanunvericiliyin mövcudluğunun özü onun şəxsi həyatına birbaşa və daimi təsir göstərir (*bax: Marksın işi üzrə 13 iyun*

1979-cu il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 31, səh. 13, bənd 27): o, ya qanuna hörmət edir və hətta homoseksual yönümü baxımından meyilli olduğu şəxsi cərcivədə və könüllü, lakin qadağan edilmiş cinsi aktlara girmir, ya da bu həmin hərəkətlərə yol verir və beləliklə də, özünü cinayət qaydasında təqib olunma təhlükəsinə məruz qoyur.

Qanunvericiliyin köhnəliyini söyləmək olmaz. O, yaşı 21-dən az olan kişilər arasında razılıq əsasında şəxsi cərcivədə uşaqbazlıq aktlarına münasibətdə tətbiq edilmişdir və indi də tətbiq edilir (*bax*: yuxarıda 33-cü bənd). 21 yaşından yuxarı kişilərə gəldikdə isə, belə hallarda qanunvericiliyin tətbiqi ilə bağlı hakimiyyət orqanlarının dəqiq siyasəti yoxdur (*bax*: yenə orada). Həm də cinayət təqibi təhlükəsi ilə yanaşı xüsusi şəxs tərəfindən cinayət işi qaldırılması imkanı həmişə qalır (*bax*: yuxarıda 29-cu bənd).

Bundan başqa, 1976-cı ilin yanvarında həyata keçirilmiş polis araşdırması cinayət işi qaldırılmasına gətirib çıxarmasa da, mahiyyətə sözlügedən qanunla bağlı spesifik icra tədbiri idi, bu isə cənab Dadcenin şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququnun birbaşa pozuntusudur (*bax*: yuxarıda 33-cü bənd); bu tədbir həm də göstərdi ki, ərizəçinin daim məruz qaldığı təhlükə tamamilə real təhlükədir.

S. Məhkəmənin qeyd etdiyi pozuntuya bəraət axtarmaq haqqında

42. Hökumətin fikrincə, Şimali İrlandiyanın homoseksual münasibətlər haqqında hüququ 8-ci maddəni pozmur; onu 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə əsaslandırmaq olar. Bu fikrə həm ərizəçilər, həm də Komissiya etiraz etmişlər.

43. 8-ci maddənin 2-ci bəndinin təsir dairəsinə düşmək üçün, həmin maddənin 1-ci bəndini pozmaları ehtimal olunan hakimiyyət orqanlarının hərəkətləri qanunda nəzərdə tutulmalı, bir və ya bir neçə hüquqa uyğun məqsəd güdməli və yuxarıda qeyd edilən məqsədləri həyata keçirmək üçün demokratik cə-

miyyətdə zəruri olmalıdır (*bax: Yanq, Ceyms və Uebsterin işi* üzrə 13 avqust 1981-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 44, səh. 24, bənd 59).

44. Şübhə yoxdur ki, bu üç şərtədən birincisi göz qabağındadır. Komissiyanın məruzəsinin 99-cu bəndində qeyd edildiyi kimi, müdaxilə tamamilə qanunda nəzərdə tutulmuşdur, çünki o, 1861-ci və 1885-ci il qanunlarının göstərişlərindən, habelə ümumi hüquqdan doğur (*bax: yuxarıda 14-cü bənd*).

45. Daha sonra müəyyənləşdirmək lazımdır ki, hakimiyyət orqanlarının müdaxiləsi həqiqətənmi əxlaqın müdafiəsi və başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün, yəni Hökumətin qeyd etdiyi hüquqa uyğun iki məqsəd üçün həyata keçirilmişdir.

46. 1861-ci və 1885-ci il qanunları cinslər arasındakı münasibətlər sahəsində başlıca əxlaq konsepsiyasının həyata keçirilməsini təmin etmək üçün qəbul edilmişdir. Əvvəlcə onlar İngiltərədə və Uelsdə, İrlandiyanın (o zaman hələ bölünməmiş) bütün ərazisində qüvvədə olmuşlar, 1885-ci il qanunu isə həm də Şotlandiyada qüvvədə olmuşdur (*bax: yuxarıda 16-cı bənd*). Son illər həmin qanunvericiliyin təsir dairəsi İngiltərə və Uelslə (1967-ci il qanunu qəbul edildikdən sonra), habelə Şotlandiya (1980-ci ildən) ilə məhdudlaşmışdır. Bəzi istisnalarla 21-dən artıq yaşı olan kişilər arasında könüllü şəxsi homoseksual münasibətlər həmin ərazilərdə daha cinayət deyildir (*bax: yuxarıda 17-18-ci bəndlər*). Eyni zamanda Şimali İrlandiya qanunvericiliyi dəyişiklik edilmədən qalmışdır. Bu, Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, onunla bağlıdır ki, Birləşmiş Krallığın Hökuməti Şimali İrlandiya əhalisinin təklif olunan dəyişiklikləri kəskin etirazla qarşılamaı ilə üzləşmişdir; orada belə fikir üstünlük təşkil etmişdir ki, qanunvericilikdə dəyişiklik edilməsi Şimali İrlandiya cəmiyyətinin mənəvi ruhuna mənfi təsir göstərəcəkdir (*bax: yuxarıda 25-26-cı bəndlər*). Belə şəraitdə Şimali İrlandiyada kök salmış əxlaq prinsipləri çərçivəsində mənəviyyatı qorumaq etiraz doğuran qanunvericiliyin əsas məqsədi olaraq qalır.

47. Komissiya və Hökumət bu fikirdədirlər ki, qanunverici-

lik gəncləri arzuolunmaz və zərərli təsirdən, yaxud təzyiqdən qorumağa can atdığı dərəcədə həm də başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yardım göstərir. Məhkəmə təsdiq edir ki, qanunvericiliyin məqsədlərindən biri cəmiyyətin gənc insanlar kimi müdafiəsiz qalan üzvlərini homoseksualizmin doğurduğu nəticələrdən qorumaqdır. Lakin hər halda bu kontekstdə başqa şəxslərin hüquq və azadlıqları ilə mənəviyyatın müdafiəsi arasında sərt hədd qoyulması süni hesab edilməlidir. Mənəviyyatın müdafiəsi bütövlükdə cəmiyyətdə mənəvi ruhun və əxlaqi dəyərlərin qorunmasını nəzərdə tuta bilər (*bax*: Komissiyanın məruzəsinin 108-ci bəndi), lakin həm də Hökumətin qeyd etdiyi kimi, cəmiyyətin ayrıca hissəsinin, məsələn, məktəblilərin əxlaqının və ictimai rifahının mənafeələrini mühafizə edə bilər (*bax*: *Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 24, səh. 25, bənd 52 *in fine*). Beləliklə, yetkin olmadıqlarına, əqli çatışmazlıqlarına və ya başqalarından asılı vəziyyətdə olmalarına görə xüsusi müdafiəyə ehtiyacı olan ayrı-ayrı şəxslərin və ya əhali qrupunun mənəvi maraqlarının və ictimai rifahının müdafiəsi mənasında başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi yeganə aspektə - mənəviyyatın müdafiəsinə yönəldilmiş olur (*bax*: "*Sandi tayms*"ın işi üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 30, səh. 34, bənd 56). Buna görə də Məhkəmə məhz belə yanaşmaya əsasən, qeyd edilən hər iki məqsədi nəzərə alacaqdır.

48. Komissiyanın öz məruzəsində ədalətli olaraq qeyd etdiyi kimi (101-ci bənd), bu işə münasibətdə 8-ci maddənin məzmunu ilə bağlı yaranan əsas məsələ hazırda qüvvədə olan etiraz doğurmuş qanunvericiliyin saxlanması nə dərəcədə demokratik cəmiyyətdə zəruri olmasından ibarətdir.

49. İnkar etmək olmaz ki, digər seksual davranış formaları kimi, kişi homoseksualizminin müəyyən cinayət-hüquqi reqlamentasiyasına da demokratik cəmiyyətdə zəruri bir şey kimi cinayət hüququ normaları vasitəsi ilə haqq qazandırmaq olar. Bu sahədə cinayət hüququnun əsas funksiyası, Volfendenin məruzəsindəki sözlərlə desək (*bax*: yuxarıda 17-ci bənd), şok vəziyyəti-

nə salan və təhqir edən hər bir şeydən vətəndaşları qorumaq üçün ictimai qaydanı və ədəb qaydalarını saxlamaqdan ibarətdir. Bundan başqa, müəyyən nəzarətə olan tələbatı hətta şəxsi cərcivədə baş verən könüllü cinsi münasibətlərə də şamil etmək olar, bunu, xüsusilə (Volfendenin məruzəsindən daha bir sitat) başqa şəxslərdən, məsələn, yeniyetməliyinə görə, bədəcə və ruhən zəifliyinə görə, təcrübəsizliyinə görə, yaxud fiziki, xidməti və ya iqtisadi asılılıq vəziyyətində olmasına görə xüsusilə kövrək olan şəxslərdən istifadə etməyə və onları yoldan çıxarmağa qarşı kifayət qədər təminat vermək tələb olunan yerdə etmək lazımdır. Praktikada bu cür münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlərdə mövcuddur. Lakin Şimali İrlandiyanın hüququ Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin çoxunun hüququndan onunla fərqlənir ki, o, kişilər arasında kobudcasına əxlaqsızlıq aktlarını və uşaqbazlığı, onların hansı şəraitdə baş vermələrindən asılı olmayaraq, ümumiyyətlə qadağan edir. Məhkəmə bu sahədə qanunvericiliyin bütövlükdə cəmiyyətin əxlaqi ilə birlikdə həm də müəyyən ictimai qrupların mənafelərinin müdafiəsi üçün lazım olduğunu etiraf etməklə, Şimali İrlandiya hüququnun etiraza səbəb olan normalarının, habelə onların tətbiqi praktikasının cəmiyyətin qarşısındakı vəzifələrin həlli üçün və məqsədlərinə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri bir şey kimi baxılan cərcivədə olub-olmamasını araşdırmalıdır.

50. Nəyin demokratik cəmiyyətdə zəruri olmasını qiymətləndirmək üçün lazım olan bir sıra prinsiplər, habelə Konvensiya baxımından hüquqa uyğun olan məqsədlərə nail olmaq üçün görülən tədbirlər Məhkəmənin praktikasında formulə edilmişdir.

51. Əvvəla, zəruri sifəti bu kontekstdə faydalı, məntiqə uyğun, yaxud rahat sözləri kimi o qədər də çoxmənalı deyil, lakin o, sözügedən müdaxilənin həyata keçirilməsinə mühüm ictimai tələbatın olmasını nəzərdə tutur (*bax: Həndisaydın yuxarıda göstərilən işi üzrə qərar, səh. 22, bənd 48*).

52. İkincisi, ilkin olaraq məhz milli hakimiyət orqanları hər bir konkret halda bu mühüm ictimai tələbatı qiymətləndirməli-

dirlər. Müvafiq surətdə, onlar müəyyən mülahizə sərbəstliklərini saxlayırlar. Lakin hər halda onların qərarları Məhkəmənin nəzarəti altında olur (*bax: yenə orada, səh. 23, bənd 49*). Sandi taymsın işi üzrə qərarın nümunəsində aydın görünür ki, hüquqa uyğun konkret məqsədə münasibətdə hüquqların məhdudlaşdırılmasına yol verən mülahizə sərbəstliyinin hədləri müxtəlif ola bilər (səh. 36, bənd 59). Hökumət Həndisaydın işi üzrə Məhkəmənin qərarından belə nəticə çıxarmışdır ki, ictimai əxlaqın müdafiəsindən söhbət getdikdə hakimiyyət orqanlarının mülahizə dairəsinin həddi daha geniş olur. Həndisaydın işi üzrə qərarla Məhkəmənin qeyd etdiyinə görə, müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif yerlərdə, xüsusən bizim dövrdə əxlaq ənənələrinə irəli sürülən tələblərə baxışların eyni olmaması faktı, habelə sözügedən tələblərin konkret məzmununa dair fikirlərini ifadə edərkən, öz ölkələrinin real həyatı ilə daimi və bilavasitə əlaqə sayəsində dövlət orqanlarının beynəlxalq hakimlərə nisbətən prinsipçə daha yaxşı vəziyyətdə olmaları şübhəsizdir (səh. 22, bənd 48).

Lakin mülahizə sərbəstliyinin həddi təkcə məhdudlaşdırıcı tədbirlərin məqsədindən yox, həm də əməlin öz təbiətindən asılıdır. Bu iş şəxsi həyatın ən intim aspektlərinə aiddir. Buna uyğun olaraq, dövlət hakimiyyəti tərəfindən müdaxilənin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində sadalanan məqsədlər baxımından hüquqa uyğun olması üçün həqiqətən ciddi əsaslar olmalıdır.

53. Konvensiyanın başqa maddələri kimi 8-ci maddədə də zərurət anlayışı demokratik cəmiyyət anlayışı ilə sıx bağlıdır. Məhkəmənin təcrübəsinə əsasən, məhdudiyəti dözümlülük və açıqlıqla səciyyələnən cəmiyyətdə zəruri hesab etmək üçün həmin məhdudiyət qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olmalıdır (*bax: Həndisaydın işi üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 23, bənd 49 və Yanq, Ceyms və Uebsterin işi üzrə qərar, səh. 25, bənd 63*).

54. Məhkəmənin vəzifəsi yuxarıdakı yanaşmalar və prinsiplər əsasında etiraz doğurmuş müdaxiləni əsaslandırmaq hakimiyyət orqanlarının dəlillərinin 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından la-

zımı qaydada və əsaslı olmasını müəyyənləşdirməkdir (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 23-24, bənd 50). Yetkin kişilər arasında homoseksual münasibətlərin əxlaqi aspektləri barədə qiymətləndirici mühakimə yürütmək Məhkəmənin vəzifəsinə daxil deyil.

55. Əvvəlcə Komissiyanın gəldiyi nəticələrlə razılaşmayan Hökumətin arqumentlərinə nəzər salmaq məqsədə müvafiqdir; həmin nəticələrə görə, cinayət işi qaldırmaq təhlükəsi altında yaşı 21-dən yuxarı olan kişi cinsinə mənsub şəxslər arasında şəxsi çərçivədə könüllü homoseksual aktların qadağan edilməsi 8-ci maddənin 2-ci bəndinin şərtlərinə uyğun gəlməyən bir məsələ kimi hüquqa uyğun deyil (*bax: yuxarıda 35-ci bənd*).

56. Hökumət hər şeydən əvvəl diqqəti Şimali İrlandiyada və Böyük Britaniyada ictimai rəylərin əxlaq məsələlərinə münasibətlərində olan dərin fərqlərə yönəlmişdir. Onun sözlərinə görə, Şimali İrlandiya cəmiyyəti daha mühafizəkardır. O, dini amillərə daha çox əhəmiyyət verir; qanunların, o cümlədən heteroseksual münasibətlərə dair qanunların daha sərt xarakteri buna dəlalət edir (*bax: yuxarıda 15-ci bənd*).

Ərizəçinin fikrincə, Hökumət gerçəklikdə baş verənləri çox şişirtmişdir, lakin Məhkəmə təsdiq edir ki, bu cür fərqlər müəyyən dərəcədə həqiqətən mövcuddur və onları nəzərə almaq lazımdır. Hökumətin və Komissiyanın qeyd etdikləri kimi, Şimali İrlandiyada əxlaqın müdafiəsi haqqında tələbləri nəzərə almaqla, hakimiyyət orqanlarının sözügedən tədbirlərinə Şimali İrlandiya cəmiyyətində mövcud olan əhval-ruhiyyəyə diqqət yetirərək yanaşmaq lazımdır.

Analoji tədbirlərin Birləşmiş Krallığın başqa hissələrində və ya Avropa Şurasının üzvü olan başqa dövlətlərdə zəruri olmaması faktı heç də o demək deyil ki, onlar Şimali İrlandiyada zəruri hesab edilə bilməz (*bax: Sandi taymsın işi* üzrə *mutatis mutandis* qərar, səh. 37-38, bənd 61; habelə *Həndisaydın işi* üzrə qərar, səh. 26-28, bənd. 54 və 57). Bir ölkə daxilində müxtəlif mədəni birliklərə mənsub olan vətəndaşlar yaşayan yerlərdə dövlət hakimiyyəti müxtəlif (istər əxlaqi, istərsə də sosial) imperativlər qar-

şısında qala bilər.

57. Hökumətin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, bütün bunlardan belə nəticə çıxır ki, Şimali İrlandiyada cinsi münasibətlər sahəsində əxlaqi mühit (onun vətəndaşları tərəfindən qanunvericilikdə təklif olunan dəyişikliklərin mənfi qarşılınması da bunu təsdiq edir) milli hakimiyyət orqanlarının, onlara verilən mülahizə sərbəstliyindən istifadə etməklə, nəzərə almaqda haqlı olduqları amillərdən biridir. Məhkəmə təsdiq edir ki, güclü əks-təsir mövcuddur ki, bunun da əsasında qanunvericilikdəki dəyişikliklərin İrlandiya cəmiyyətinin əxlaqi köklərini ciddi surətdə sarsıtacağına Şimali İrlandiya icmasının çoxlu sayda nüfuzlu və hörmətli üzvlərinin saxta olmayan səmimi inamı durur. Bu əks-təsir (habelə Məşvərət Komissiyasının 1977-ci ildə əks mənada verdiyi tövsiyələr - *bax*: yuxarıda 22-ci bənd) Şimali İrlandiyada əxlaq qarşısında irəli sürülən tələblərə və burada kök salmış əxlaqi dəyərləri mühafizə etmək üçün zəruri olan tədbirlərə ictimaiyyətin baxışlarını əks etdirir.

Bu nöqtəyi-nəzərin doğru və ya yanlış olmasından asılı olmayaraq (əlbəttə, o, bu problemə münasibətdə başqa birliklərin nöqtəyi-nəzərindən fərqlənə bilər), onun Şimali İrlandiya cəmiyyətinin müəyyən təbəqələrində mövcudluğu faktının özü, əlbəttə ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından əhəmiyyətə malikdir.

58. Hökumət qeyd edir ki, bu nəticəni Şimali İrlandiyadakı xüsusi konstitusiyon vəziyyət də möhkəmləndirir (*bax*: yuxarıda 19-20-ci bəndlər). 1921-ci ildən (Şimali İrlandiya Parlamenti ilk dəfə iclasa toplanan zaman) 1972-ci ilədək olan dövrdə (Parlamentin son iclası zamanı) ümumi sosial problemlər sahəsində Şimali İrlandiya qanunvericiliyi Şimali İrlandiyanın özünün səlahiyyət dairəsində idi. Özü də onun dəyişdirilməsi də istisnasız olaraq İrlandiya Parlamentinə təhkim olunmuşdu. Vestminster birbaşa idarəçilik tətbiq edərkən Birləşmiş Krallığın Hökuməti bu sahədə qanunlar yaradılarkən öz üzərinə Şimali İrlandiya xalqının istəklərini bütünlüklə nəzərə almaq öhdəliyi götürdü.

Birbaşa idarəçilik şəraitində Şimali İrlandiyanın ictimai rəyini diqqətlə dinləmək zərurəti xüsusilə aşkar nəzərə çarpır. Lakin

hər halda etiraz doğuran qanunvericiliyin Konvensiya baxımından saxlanması zərurətini qiymətləndirərkən Məhkəmə birbaşa idarəçilik dövründə (ümid bəslənirdi ki, bu, müvəqqəti olacaqdır) qərarları artıq Şimali İrlandiyanın keçmiş Hökumətinin və Parlamentinin yox, Birləşmiş Krallığın hakimiyyət orqanlarının vermələrini prinsipial hesab etmir.

59. Şübhəsiz ki, mürəkkəb və ziddiyyətli şəraitdə Birləşmiş Krallığın Hökuməti vicdanla və ehtiyatla hərəkət etmişdir. O, cəmiyyətdə əks nöqtəyi-nəzərlərin olmasını nəzərə almaqla, tarazlaşdırılmış qərarlar qəbul etmək üçün maksimum səy göstərmiş və sonda belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, Şimali İrlandiyada qanunvericilikdəki istənilən dəyişikliklərə güclü müqavimət vardır və bu istiqamətdə sonrakı addımları atmaq məqsədəuyğun deyil (misal üçün *bax*: yuxarıda 24-cü və 26-cı bəndlər). Lakin barəsində ərizəçinin şikayət verdiyi hərəkətləri tətbiq etmək yolu ilə onun şəxsi həyatına müdaxilə edilməsi məsələsində problemə qeyd edilmiş (ümumi) yanaşma həlledici amil ola bilməz (*bax*: *Sandi taymsın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 36, bənd 59). Milli hakimiyyət orqanlarının müəyyən mülahizə sərbəstliyini saxlamalarına baxmayaraq, məhz Məhkəmə Hökumətin dəlillərinin kifayət edib-etməməsi, yəni müdaxilənin ictimai tələbata mütənəsibliyi məsələsi barədə qəti qərar qəbul etməlidir (*bax*: yuxarıda 53-cü bənd).

60. Nəzərdən keçirilən qanunları şübhə altına almaq hüququnu təsdiq etməklə, Konvensiya insan şəxsiyyətinin sırf şəxsi təzahürlərini müdafiə etməyə can atır (*bax*: yuxarıda 52-ci bəndin 3-cü yarımbəndi).

Qüvvədə olan qanunvericiliyin qəbul edildiyi dövrlə müqayisədə homoseksualizm probleminin anlamı homoseksual davranışa daha çox dözümlülük nümayiş etdirməyə doğru dəyişmişdir. Bu işin baxılma predmetinin cinayət işi qaldırma tələb etməsinə Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin çoxunda daha inanmırlar. Məhkəmə bu məsələdə milli qanunvericiliklərdəki təkamülü görməyə bilməz (*bax*: *Marksin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, 19-cu səhifə, 41-ci bənd və *Tayrerin işi* üzrə 25 aprel 1978-

ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 26, səh. 15-16, bənd 31). Şimali İrlandiyanın özündə də hakimiyyət dairələri son illərdə öz hərəkətlərinə cavab vermək iqtidarında olan, yaşı 21-dən artıq kişilər arasında könüllü şəxsi homoseksual münasibətlərlə bağlı cinayət qanununun tətbiq edilməsinə əl atmırlar. İş üzrə materiallarda heç bir şey bu halın Şimali İrlandiyada əxlaqa zərərli təsir göstərməsinə dəlalət etmir və ya ictimaiyyətin qanunun daha sərt tətbiqini tələb etməsi faktları yoxdur. Belə şəraitdə iddia etmək olmaz ki, cəmiyyətdə bu münasibətləri cinayət qaydasında cəzalandırmağa israrlı tələbat vardır; onların müdafiyyə ehtiyacı olan cəmiyyət üzvlərinə zərərli təsir göstərməsini təsdiq edən kifayət qədər dəlillər yoxdur; bu halın bütövlükdə cəmiyyətə təsir göstərməsi barədə məlumatlar da yoxdur. Mütənəsbiliyə gəldikdə isə, Məhkəmə hesab edir ki, qüvvədə olan qanunvericiliyin dəyişdirilməsinin əleyhinə gətirilən dəlillər, homoseksual meyilləri olan insanın (ərizəçi də onlardan biridir) həyatı üçün bu qanunların törətdiyi zərərli nəticələr nəzərə alınmaqla, xüsusilə inandırıcı deyil. Homoseksualizmi əxlaqa zidd hal hesab edən cəmiyyət üzvlərinin homoseksualistlərə daha çox hüquqlar verilməsindən şok vəziyyətinə düşəcəklərinə, bunu özləri üçün təhqir hesab edəəcəklərinə və bundan narahat olacaqlarına baxmayaraq, hər halda bu əhval-ruhiyyə, yetkin insanlar arasında qarşılıqlı razılığa əsasən homoseksual münasibətlərdən söhbət gətdikdə, cinayət qaydasında cəza tətbiq etmək üçün əsas ola bilməz.

61. Bununla əlaqədar olaraq, Hökumətin gətirdiyi dəlillər bu iş üçün əhəmiyyətsiz olmasa da, etiraz doğuran hüquq normalarını qüvvədə saxlamaq zərurətinə haqq qazandırmaq üçün kifayət deyil, çünki onların ümumi nəticəsi öz davranışına görə məsuliyyət daşımaq iqtidarında olan, kişi cinsinə mənsub yetkin insanlar arasında könüllü şəxsi homoseksual münasibətlərə cinayət hüquq qadağanı müəyyən etməkdir. Eyni dərəcədə homoseksualizmə qarşı Şimali İrlandiyada mövcud olan xoşagəlməz münasibət, habelə qanundakı istənilən yumşalmanın mövcud mənəviyyət prinsiplərini korlayacağından cəmiyyətin narahatlığı ərizəçinin şəxsi həyatına bu dərəcədə müdaxilə üçün əsas ola bilməz. Dekriminalaşdırma təqdir etmə demək deyil. Buna görə də əhalinin

ayrı-ayrı təbəqələrinin islahatlardan yanlış nəticə çıxaracağı qorxusu mövcud qanunvericiliyi haqq qazandırılı bilməyən xüsusiyyətli ilə birlikdə qüvvədə saxlamaq üçün tutarlı əsas deyil.

Yuxarıda söylənilənlərin qısa yekunu belədir: Şimali İrlandiya hüququna əsasən cənab Dadcenin məruz qaldığı məhdudiyət, hətta mümkün cəzanın sərtliyindən asılı olmayaraq, öz mütləq xarakterinə görə qarşıya qoyulan məqsədlərə mütənasib deyil.

62. Komissiyanın fikrincə, ərizəçinin qanuna görə yaşı 21-dən az olan kişilərlə cinsi akta girmək imkanından məhrum edilməsi başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi üçün zəruri olduğuna görə buna haqq qazandırmaq olar (*bax*: məruzənin 105-ci və 116-cı bəndləri). Hökumət bu nəticə ilə razıdır, lakin cənab Dadcen ona etiraz edərək hesab edir ki, kişilər arasında könüllü homoseksual aktlar üçün qanunun müəyyən etdiyi yaş həddi Şimali İrlandiyanın qüvvədə olan qanunvericiliyində heteroseksualistlər və lesbiyanlar üçün müəyyən edilən, yəni 17 yaş olmalıdır (*bax*: yuxarıda 15-ci bənd).

Məhkəmə, məsələn, yaşları az olduğuna görə xüsusilə müdafiəsiz olan şəxslərdən tamah məqsədi ilə istifadə edilməsinə və onların yoldan çıxarılmasına yol verməmək üçün demokratik cəmiyyətdə homoseksual davranış üzərində müəyyən nəzarətin olmasının zəruriliyini artıq etiraf etmişdir. Lakin ölkədə ictimai əxlaqın müdafiəsi üçün nə cür təminatların tələb edilməsini ilk növbədə məhz milli hakimiyyət orqanları həll etməlidirlər. Məsələn, məhz onlar hansı yaşa qədər olan şəxslərə cinayət qanunvericiliyi ilə müvafiq müdafiə təqdim edilməsini müəyyən etməlidirlər (*bax*: yuxarıda 52-ci bənd).

D. Nəticə

63. Cənab Dadcen şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququna əsassız müdaxilə edilməsindən əziyyət çəkmiş və əziyyət çəkməkdə davam edir. Dcməli, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur.

II. Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

64. 14-cü maddədə deyilir:

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər status kimi hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

65. Ərizəçi iddia edir ki, o, 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozulması səbəbindən ayrı-seçkiliyin qurbanıdır: qüvvədə olan cinayət hüququna əsasən, Birləşmiş Krallığın başqa hissələrindəki kişi homoseksuallara nisbətən, habelə Şimali İrlandiyanın özündə heteroseksualistlərə və lesbiyanlara nisbətən onun şəxsi həyatı daha çox müdaxiləyə məruz qalır. Məsələn, o, bildirir ki, 14-cü maddə könüllü cinsi münasibətlərin istənilən növü üçün eyni yaş həddi nəzərdə tutur.

66. 14-cü maddəyə müraciət edərkən, Komissiya və Hökumət yaşı 21-dən az və 21-dən yuxarı olan şəxslərin homoseksual münasibətləri arasında fərq qoyurlar.

Məhkəmə 8-ci maddə ilə bağlı belə qərara gəlmişdir ki, gənclərə hansı yaş həddinədək cinayət hüquq müdafiəsi təqdim etməyi məhz milli hakimiyyət orqanları müəyyənləşdirməlidirlər (*bax*: yuxarıda 62-ci bənd). Hazırda Şimali İrlandiya qanunvericiliyi bu bərdə heç bir şey demir. Əgər həmin yaş həddi müəyyən edilsəydi, 14-cü maddəyə əsasən məhkəmə araşdırması predmeti yarana bilərdi.

67. Məhkəmə Konvensiyanın hər hansı maddəsinin eyni vaxtda həm ayrıca, həm də 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə pozuntusunu tanıyarkən, ayrılıqda götürülmüş 14-cü maddəyə müraciət etmək tələb olunmur. Mübahisənin əsas aspekti açıq-aşkar ifadə olunmuş ayrı-seçkilik olarsa, bu, başqa məsələdir (*bax*: Eyrinin işi üzrə 9 oktyabr 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 32, səh. 16, bənd 30).

68. İndiki halda sonuncu şərt mövcud deyil (*bax*: yuxarıda 14, 17 və 18-ci bəndlər). Bundan başqa, cənab Dadcen özü etiraf

edir ki, Məhkəmənin 8-ci maddənin pozulmasını təsdiq etdiyi halda bu məsələ öz əhəmiyyətini itirir.

69. Ərizəçi bildirir ki, onun 14-cü maddə üzrə şikayətinin əsas aspekti bundan ibarətdir ki, Şimali İrlandiyada heteroseksualların və lesbiyanların cinsi münasibətlərindən fərqli olaraq, kişilər arasında homoseksual aktlar, könüllü və şəxsi çərçivədə həyata keçirilsə belə, cinayət qaydasında təqib olunur.

Bu işdə əsas məsələ ondan ibarətdir ki, Şimali İrlandiyada müəyyən homoseksual münasibətlərin istənilən şəraitdə təqib olunduğu qanunvericilik mövcuddur. Ərizəçinin 14-cü maddə üzrə şikayəti, başqa yönümdən də olsa, buna dəlalət edir. 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etmiş Məhkəmənin əsas şikayət tərəfindən əhatə olunan şikayət üzrə qərar çıxarmasına ehtiyac yoxdur (bax: Deveyerin işi üzrə 27 fevral 1980-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 35, səh. 30-31, bənd 56 *in fine*). Ərizəçinin şəxsi həyatına müdaxilə öz həcminə və mütləq xarakterinə görə 8-ci maddənin pozulmasına doğru apardığı üçün (bax: 61-ci bənd *in fine*), eyni hüquqa münasibətdə daha az məhdudiyətlərə məruz qalan başqa şəxslərlə müqayisədə ərizəçinin ayrı-seçkiliyə məruz qalmasının müəyyən edilməsinin hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Buna görə də iddia etmək olmaz ki, münasibətlərdəki bərabərsizlik bu işin mühüm aspektlərindən biridir.

70. Bununla əlaqədar olaraq, bu işə 14-cü maddəyə əsasən baxmağı zəruri hesab etmir.

III. 50-ci maddənin tətbiq edilməsi

71. Cənab Dadcenin vəkili bildirmişdir ki, Məhkəmə pozuntuya baş verdiyini təsdiq edərsə, onun müştərisi 50-ci maddə üzrə ədalətli əvəz ödənilməsini üç səbəbə görə tələb edəcəkdir. Əvvəla, 1976-cı ilin yanvarında polis araşdırmasının nəticəsi kimi əzginlik, mənəvi əziyyət və iztirab; ikincisi, cənab Dadcenin 17 yaşından başlayaraq daimi qorxu və stress vəziyyətində olması və nəhayət, üçüncüsü, məhkəmə xərcləri və sair xərclər. Və-

kil birinci məsələyə görə 5.000 funt sterlinq, ikinci məsələyə görə 10.000 funt sterlinq və üçüncü məsələyə görə 5.000 funt sterlinq istəmişdir.

Öz növbəsində Hökumət Məhkəməyə bu məsələ üzrə qərarı təxirə salmaq xahişi ilə müraciət etmişdir.

72. Bu məsələnin Məhkəmə Reqlamentinin 47 bis maddəsi çərçivəsində qaldırılmasına baxmayaraq, hal-hazırda o, qərar üçün hazır deyil, buna görə də ona baxılması təxirə salınmalıdır. Məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq, hesab edir ki, o, Reqlamentin 50-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən Palataya qaytarılmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Dörd səsə qarşı on beş səsle *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur;

2. Beş səsə qarşı on dörd səsle *qərara aldı ki*, 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə ilə əlavə olaraq işə baxmağa ehtiyac yoxdur;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 50-ci maddənin işə tətbiq edilməsi haqqında məsələ həll edilmək üçün hələ hazır deyil;

(a) müvafiq olaraq həmin məsələyə baxılmasını təxirə saldı;

(b) Reqlamentin 50-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən həmin məsələni Palataya qaytardı.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmişdir və ingilis mətni autentikdir; 22 oktyabr 1981-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

Con Kremona
Hakim

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə Məhkəmə Reqlamentinin 50-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin əlavə rəyləri əlavə edilir.

HAKİM ZEKİANIN XÜSUSİ RƏYİ

Mən yalnız Məhkəməyə Hökumət tərəfindən Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmasını tapmağa imkan verən başlıca məqama toxunacağam.

Şimali İrlandiyada hələ də qüvvədə olan 1861-ci və 1885-ci il qanunları kişilər arasında kobudcasına ədəbsizliyi, habelə uşaqbazlığı qadağan edir. Məhkəmənin fikrincə, indiki şəkildə bu normalar homoseksualist olan ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət bəslənməsi hüququnu pozur. Bu işdə mübahisənin əsas predmeti homoseksual münasibətləri cinayət elan edən yuxarıda göstərilmiş qanunların sözügedən normalarının əxlaqın, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmamasıdır, çünki belə zərurət Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinin işığında bu normaların etibarlı olması üçün ilkin şərtidir.

İşə dair bütün faktları və fikirləri nəzərə almaqla, mən Məhkəmə üzvlərinin çoxunun gəldiyi nəticəyə əks olan nəticəyə gəldim. Bu işdə Hökumətin pozuntuya yol vermədiyini düşünməyimin səbəblərini göstərməyə keçirəm.

1. İstər xristian, istərsə də müsəlman dini homoseksual münasibətləri və sodomiyanı eyni dərəcədə pisləyir, çünki onların əxlaq barədə təsəvvürləri xeyli dərəcədə dini inanclara əsaslanır.

2. Son dövrlərdə bütün sivil ölkələr pederastiyaya və uşaqbazlığa görə, habelə bunlara bənzər qeyri-təbii cinsi münasibətlərə görə cinayət qaydasında cəza verirdilər.

Kiprdə hələ də İrlandiyanın şimalında 1861-ci və 1885-ci il qanunlarının təsbit etdiyi normalara analoji olan cinayət hüququ normaları qüvvədədir.

Məsələn, 1929-cu ildən qüvvəyə minmiş Kipr Cinayət Məcəlləsinin 154-cü fəslinin 171-ci bəlməsində deyilir:

(a) başqa şəxslə qeyri-təbii cinsi əlaqədə olan və ya (b) kişi cinsindən olan şəxsə özü ilə qeyri-təbii cinsi əlaqədə olmağa imkan verən hər bir şəxs ağır cinayət əməli törətməkdə təqsirkardır

və 5 il müddətinə həbs cəzasına məhkum edilir.

173-cü bölməyə əsasən, bu cür cinayəti törətməyə cəhd edən hər bir şəxs 3 il müddətinə həbs cəzasına məhkum edilir.

Əlbəttə, bir tərəfdən məni qərəzli hesab edə bilərlər, çünki mən kipurli hakiməm. Lakin digər tərəfdən, hesab etmək olar ki, mən bu məsələdə daha əlverişli vəziyyətdəyəm və həmin qanunlar ləğv edilərsə və ya homoseksualistlərin xeyrinə dəyişdirilərsə, Kiprdə və Şimali İrlandiyada ictimai hiddətin partlayışının baş verəcəyini qabaqcadan söyləyə bilərəm. Hər iki ölkənin əhalişi kifayət qədər dindardır və ənənəvi əxlaqi dəyərlərə əməl edir.

3. 8-ci maddənin 1-ci bəndinin işığında homoseksualistin şəxsi həyatına hörmətlə yanaşma haqqında məsələyə baxarkən, xüsusilə qeyri-təbii və əxlaqa zidd cinsi münasibətlərə insanların çoxunun qəti şəkildə etiraz etdiyi ölkədə, əks fikirdə olan insanlara hörmətlə yanaşmanın zəruriliyini unutmamaq olmalıdır. Sözsüz ki, Konvensiyanın 8-10-cu maddələrinə və 1 Nəli Protokolun 2-ci maddəsinə əsasən, demokratik cəmiyyətdə insanların çoxu həm də dini və əxlaqi inanclarına hörmət bəslənməsi hüququna, uşaqlarını özlərinin dini və fəlsəfi baxışlarına uyğun surətdə oxutmaq və tərbiyə etmək hüququna malikdirlər. Demokratik cəmiyyətdə qanun çoxluq tərəfindən yaradılır. Şəxsi həyata hörmətlə yanaşarkən, çoxluğun bu dərəcədə yüksək qiymətləndirdiyi əxlaqi ənənələri müdafiə edən qanunu qüvvədə saxlamaq zərurətini qiymətləndirməmək mənə qəribə gəlir və məni təəssüfləndirir.

Yetkin insanlar arasında şəxsi homoseksual münasibətlərin qanuniləşdirilməsi sözügedən ölkədə ciddi narazılıq doğurur. Buna görə də Hökumət əxlaqın və ictimai qaydanın müdafiəsi üçün mövcud qanunu qüvvədə saxlamağı zəruri hesab etmişdir.

4. Əgər homoseksualist fizioloji, psixoloji və sair səbəblərə görə həqiqətən real əzablara və izzətə məruz qaldığını iddia edərsə və bu zaman qanun həmin halları nəzərə almaqdan imtina edərsə, homoseksualistin cəzası daha yüngül ola bilər və ya o,

hətta cəzadan tamamilə azad edilə bilər. Sözügedən halda məsələ bu cür qoyulmamışdır, lakin ərizəçi bunu etsəydi, dövlətdaxili müdafiənin bütün vasitələrini tükənmiş hesab etmək olardı. Ərizəçi faktiki olaraq, ümumiyyətlə homoseksualizmə görə təqibə məruz qalmamışdır.

Bu iş üzrə araşdırmadan görünür ki, ərizəçi Konvensiyanın 8-ci maddəsinin I-ci bəndinə əsasən intim homoseksual əlaqələri davam etdirmək azadlığını tələb edir.

Burada müzakirə edilən qanunvericiliyin tətbiqi ilə bağlı məhkəmələrə az sayda iş daxil olması barədə çox danışıldı. Bəziləri belə nəticəyə gəldilər ki, Şimali İrlandiyanın əhalisi onların ölkəsində homoseksualizmin praktiki olaraq təqib edilməməsinə biganədirlər. Lakin bu fakt həm də ona dəlalət edə bilər ki, belə hüquq pozuntularına burada nadir hallarda rast gəlinir və mövcud qanunvericiyə təcili dəyişikliklər etməyə ehtiyac yoxdur.

5. Bizim Məhkəmənin artıq bərqərar olmuş praktikası İnsan haqlarına dair Avropa Konvensiyasının 8-10-cu maddələrinin işində əxlaqın təbiətinin və hədlərinin necə başa düşülməsi, onun milli qanunvericilik tərəfindən müdafiəsinin zərurilik dərəcəsini necə qiymətləndirmək barədə bəzi göstərişlər vermişdir:

“A” Əxlaq barədə təsəvvürlər ayrı-ayrı ölkələrdə müxtəlif vaxtlarda müxtəlif cürdür. Əxlaq barədə vahid Avropa anlayışı yoxdur. Milli hakimiyyət orqanları öz ölkələrində üstün əxlaqi dəyərləri qiymətləndirərkən beynəlxalq hakimlərə nisbətən daha yaxşı vəziyyətdədirlər (*bax: Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 24, səh. 22, bənd 48).

Şübhə yoxdur ki, Şimali İrlandiyada hökmran olan mənəvi mühit nəzərdən keçirilən qanunvericiliyin dəyişdirilməsinə müqavimət göstərir, çünki əks halda o, mənəviyyatsızlığı bu və ya digər dərəcədə qanuniləşdirmiş olardı.

“V” Dövlət hakimiyyəti orqanları əxlaqın və üçüncü şəxslərin hüquqlarının, yəni Konvensiyanın müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan hüquqların müdafiəsi üçün milli qanunvericiliyin müəyyən edə biləcəyi məhdudiyətlərin dərəcəsini daha yaxşı

qiymətləndirmək iqtidarındadırlar.

Milli qanunvericilikdə dəyişiklik etmək səlahiyyətinə malik olan Qanunverici məclis bu addımdan çəkinərək hesab etmişdir ki, sözügedən qanunun qüvvədə saxlanması mövcud əxlaqın müdafiəsi və ölkə əhalisinin asayışı üçün zəruridir. bütүн iştirakçı dövlətlər qeyri-məhdud olmayan müəyyən mülahizə sərbəstliyi hüququna malikdirlər.

İşə aid bütүн faktları, hüquq normalarını və yaranmış vəziyyətin tam qiymətləndirilməsinin əsas prinsiplərini nəzərə almaqla, mən hesab etmirəm ki, Şimali İrlandiyada ötən əsrdə qəbul edilmiş, kobudcasına ədəbsizliyi və homoseksualizmi qadağan edən mövcud qanunları qüvvədə saxlamaq zərurəti yox olmuşdur; bu ölkənin əxlaqını və vətəndaşlarının hüquqlarını müdafiə etmək üçün onlara hələ ehtiyac var. Buna görə də mən belə nəticəyə gəlmişəm ki, Hökumət İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyanı pozmamışdır.

HAKİMLƏR EVRİGENİSİN VƏ QARSIYA DE ENTERRİANIN XÜSUSİ RƏYİ

İşə həm də 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin işığında baxmaq lazım gəlmişdir barədə düşünərək, biz aşağıdakı səbəblərə görə özümüzü məhkəmə qərarının qərar hissəsinin 2-ci bəndinin əleyhinə səs verməyə borclu hesab etdik.

Hecç olmazsa, Şimali İrlandiyada kişilər və qadınlar arasında olan homoseksual münasibətlərə, homoseksualist kişilərə və heteroseksualistlərə yanaşmalar arasındakı fərqi (*bax*: qərarın 65-ci və 69-cu bəndləri) 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddəyə əsasən nəzərdən keçirmək lazım idi; ərizəçi öz arqumentlərində buna istinad etmişdir. Hətta Eyrinin işi üzrə qərar Məhkəmənin qeyd etdiyi və bu iş üzrə qərar istifadə edilmiş məhdudlaşdırıcı formulu (67-ci bənddə: işin əsas aspektini təşkil edən dəqiq ifadə olunmuş ayrı-seçkilik) nəzərə almaqla, bu işdə oxşar şəraitin olmadığı iddia etmək çətin olardı. İstənilən halda Eyrinin işi üzrə 14-cü maddəyə verilmiş məhdudlaşdırıcı şərh bu

başlıca maddəni onun mahiyyətindən və Konvensiyanın əsas hüquq normaları sistemindəki rolundan məhrum edir.

HAKİM MATŞERİN XÜSUSİ RƏYİ

I. 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqa əsassız qəsdin olub-olmaması barədə

Mən Məhkəmənin arqumentlərinin ümumi istiqaməti ilə razılaşsam da, hər halda işin faktiki tərəfi ilə bağlı bir qədər başqa nöqtəyi-nəzərin tərəfindəyəm. Buna görə də mən məhkəmə qərarının Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulduğunu nəzərdə tutan hissəsi ilə razılaşa bilmərəm. Öz mövqeyimi aşağıda ifadə etməyə cürət edirəm.

8-ci maddə heç də tələb etmir ki, dövlət, hansı formada təzahür etməsindən asılı olmayaraq, homoseksualizmə heteroseksualizmin ekvivalenti kimi baxsın və buna müvafiq olaraq, qanun hər iki halda eyni cür yanaşma nümayiş etdirdir.

Digər tərəfdən, yuxarıda söylənilənlər heç də o demək deyil ki, bağlı qapılar arxasında həyata keçirilən könüllü homoseksual aktlara görə cinayət təqibi (xüsusi hallar, məsələn, qulluq mövqeyindən sui-istifadə halları və ya sözügedən hərəkətin birgə yaşayış şəraitində, misal üçün, qapalı tədris müəssisələrində, kazarmalarda və s.-də baş verdiyi hallar istisna olmaqla) müvafiq cəmiyyətin hüquqa uyğun surətdə (həm də Konvensiyanın məqsədləri üçün) qoruyub saxlamaq istədiyi əxlaqi dəyərlərin müdafiəsi üçün 8-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən zəruridir. Buna görə də mən Məhkəmə qərarında əksini tapmış 8-ci maddənin, xüsusən bu maddənin 2-ci bəndinin şərhinə dair bu iş üzrə dəlillərin ümumi mənası ilə razıyam.

Lakin bununla bağlı iki arqument vardır ki, mən onları dəstəkləyə bilmərəm.

51-ci bənddə zəruri sifətinin müdaxilənin həyata keçirilməsinə mühüm ictimai tələbat olduğunu nəzərdə tutmasından söhbət gedir (*Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərara

istinad edilən hissə. Seriya A, 24-cü cild, 48-ci bənd). Lakin mənim fikrimcə, 8-ci maddənin 2-ci bəndinin işığında bu məqsədin hüquqa uyğun olmasını qəbul edərkən, həmin məqsədə nail olmaq üçün görülən bütün tədbirləri zəruri hesab etmək lazımdır, əks halda həqiqətən məqsədə nail olmaq mümkün olmayacaqdır. Məhz bu kontekstdə, məqsəd və vasitələrin mütənasibliyi meyarlarını əlavə etməklə, bu və ya digər tədbirin tətbiq edilməsinin zəruriliyi barədə mübahisə etmək olar (*bax*: 54-cü və 60-cü bəndlər *in fine*). Zəruri sifəti yalnız tədbirlərə (vasitələrə) aid olduğuna görə, məqsədin özünün hüquqa uyğun olmasını qiymətləndirməyə imkan vermir, bu isə, görüldüyü kimi, həm də zəruri anlayışını mühüm ictimai tələbat anlayışı ilə əlaqələndirərkən məhkəmə qərarının nəyə nal olduğuna qiymət verməyə imkan vermir.

Daha sonra, 60-cü bəndə əsasən (ikinci abzas), Şimali İrlandiya hakimiyyət orqanlarının bu problemə dözümlü münasibətinin bu regionda aparıcı olan mənəvi dəyərləri sarsıtınasını iş üzrə materiallarda heç bir şey sübut etmir. Bunu hər cür sübut etmə qüvvəsindən məhrum olan sırf mücərrəd arqument hesab etməyə bilmərəm.

Mənim qərarla razılaşmamağım ilk növbədə hüquq normalarının və tətbiq edilən tədbirlərin qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır; ərizəçinin şikayətinə əsasən, o, məhz bunlara görə *in concerto* qurbana çevrilmişdir və hələ də etiraz doğuran qanunvericiliyinin potensial qurbanı olaraq qalmaqdadır.

(a) Hökumət iddia edir ki, 1972-ci ildən 1980-ci ilədək bu işə bənzər işlərdə cinayət təqibi ümumiyyətlə olmamışdır. Bu fikrə heç kim etiraz etmir və o, həqiqətə uyğundur. Ümumi hüquqa əsasən, ittiham orqanı cinayət işinə xitam vermirsə, sözügedən təqib xüsusi şəxslərin xahişi ilə də həyata keçirilə bilər. Lakin belə prosedurada da sözügedən bütün dövr ərzində bu cür cinayət təqibi nümunələri olmamışdır (29-30-cu bəndlər).

Bütün bunlardan mən belə nəticə çıxarıram ki, praktikada yetkin şəxslər tərəfindən könüllü və şəxsi çərçivədə həyata keçirilən homoseksual hərəkətlərə görə Şimali İrlandiyada cinayət

qaydasında təqib yoxdur. Heç də gizli fəaliyyət göstərməyən bir sıra assosiasiyaların mövcudluğu (ərizəçi onlardan birinin katibidir) cinayət qaydasında təqiblərin olmadığına dəlalət edir (məruzəsinin 30-cu bəndində Komissiya azı beş ədəd belə assosiasiya sadalamışdır). Assosiasiyalar homoseksual münasibətlərin leqallaşdırılması uğrunda kampaniyalar aparırlar, onların üzvlərinin çoxu isə sözügedən əlaqələrdə olurlar (bunu başa düşmək çətin deyil) və bunu gizlətmirlər.

Belə olan şəraitdə, müvafiq qanunvericiliyin ərizəçiyə tətbiq edilməsi nəticəsində (40-41-ci bəndlər) onun keçirdiyi qorxunun, iztirabların və psixoloji stressin mövcudluğu mənə o qədər də inandırıcı görünmür, halbuki bu, Komissiyada və Məhkəmədə şübhə doğurmamışdır.

Deyilənləri yekunlaşdıraraq, hesab edirəm ki, bu işdə hərfi mənada qanunun mətnini yox, Şimali İrlandiyada faktiki vəziyyəti, yəni kişi homoseksualizminə ən azı on il ərzində səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarının konkret münasibətini nəzərə almaq lazımdır.

Müvafiq olaraq, burada vəziyyət bu qərarın istinad etdiyi (41-ci bənd) Marksın işinin hallarından köklü surətdə fərqlənir (13 iyun 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 31, bənd 27). Həmin işdə, barəsində şikayət verilən Belçika mülki hüquq normaları bilavasitə ərizəçilərə tətbiq edilmişdi, bu səbəbdən onlar ailə həyatında iztirablara məruz qalmışdılar. Bu işdə isə nəzərdən keçirilən qanunvericilik formal olaraq qüvvədədir, lakin faktiki olaraq tətbiq olunmur və ərizəçi şəxsi həyatını hakimiyyət orqanları tərəfindən hər hansı müdaxilə olmadan öz mülahizəsinə əsasən qura bilər.

Əlbəttə, ərizəçi və onun arxasında duran təşkilatlar daha artıq nəticəyə, dəqiq desək, qüvvədə olan qanunların dəqiq ifadə olunmuş, formal ləğvinə, yəni homoseksualizmi, bundan törəyən bütün nəticələrlə birlikdə (məsələn, cinsi tərbiyə tərbiyə aid məsələlərdə), heteroseksualizmin ekvivalenti olan variant elan edən özünəməxsus xartiya qəbul edilməsinə nail olmağa can atırlar. Lakin bu faktın Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tələblərinə heç

bir aidiyyəti yoxdur.

(b) Polisin 21 yanvar 1976-cı ildə ərizəçiyə qarşı hərəkətlərinə (30-31-ci bəndlər) başqa yöndən də nəzər salmaq olar. O andakı konkret şəraitdə polis Narkotiklər haqqında 1971-ci il qanununa əsasən verilmiş axtarış orderinə əsasən hərəkət etmişdir. Axtarış zamanı polis ərizəçinin homoseksual meyllərinə dəlalət edən kağızlar tapmışdır. Polisin araşdırmanı davam etdirməsinin səbəbi bundan ibarət idi ki, o, ərizəçinin yetkinlik yaşına çatmayanlarla homoseksual əlaqədə olub-olmamasını aydınlaşdırmalı idi. Hamıya məlumdur ki, homoseksualistlər arasında bu cür praktika geniş yayılmışdır, ərizəçinin könüllü homoseksual münasibətlər üçün yaş həddinin azaldılmasının lehinə kampaniyada iştirak etməsi faktı isə hər şeyi aşkarlayır. Araşdırma geniş miqyaslı polis əməliyyatı fonunda aparılmışdır; həmin əməliyyatdan məqsəd evdən qaçmış yeniyetməni axtarmaq idi, hesab olunurdu ki, o, homoseksualistlərlə əlaqədədir. Bundan əlavə, Dadənin işi üzrə dosyeni səlahiyyətli məhkəmə orqanları bağlamışdılar.

Bütün bu faktlara toplu halında qiymət verərək, mən belə nəticəyə gəlirəm ki, ərizəçi şəxsi həyatına müdaxilənin qurbanı olduğunu iddia edə bilməz. Bu əsaslara görə, hesab edirəm ki, bu işdə 8-ci maddə pozulmamışdır.

II. 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

Ərizəçi hesab edir ki, 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə üç (və hətta dörd) məqamla bağlı pozulmuşdur: (a) Birləşmiş Krallığın ayrı-ayrı hissələrində müxtəlif qanunların mövcudluğu; (b) yaş həddindəki fərqlər; (s) və (d) cinayət qanunvericiliyinin kişi və qadın homoseksualizminə, habelə homoseksualist və heteroseksualist münasibətlərə müxtəlif cür yanaşması.

Bu cür əlaqəyə könüllü razılıq vermək üçün müəyyən edilən yaş həddinə gəldikdə isə, burada Məhkəmə haqlı olaraq qeyd edir ki (66-cı bəndin ikinci abzasında), onun müəyyən edilməsi ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aiddir.

Məhkəmə üzvlərinin çoxunun dəlilləri aşağıdakılardan ibarətdir: kişi homoseksualizmi Şimali İrlandiyanın cinayət hüququna əsasən, tərəfdaşların yaşından asılı olmayaraq cəzalandırılır. Buna görə də yalnız yaş həddi müəyyən edildikdə 14-cü maddə çərçivəsində problem yarana bilər. Bu dəlil tamamilə aydındır və ona nəsə əlavə etməyə ehtiyac yoxdur.

Səlahiyyətli hakimiyyət orqanları həqiqətən yaş həddinə münasibətdə fərqli yanaşma nümayiş etdirir və yalnız yetkin şəxslər arasında könüllü homoseksual əlaqələrə qarşı dözümlülük nümayiş etdirirlər. Hesab edirəm ki, olduqca açıq-aşkar olduğuna görə izaha ehtiyacı olmayan səbəb üzündən, bu fərq 14-cü maddənin işığında tamamilə legitimdir, buna görə də ayrı-seçkilik ittihamı irəli sürmək üçün əsas vermir.

Başqa şikayətlərə gəldikdə (a,s,d), Məhkəmə üzvlərinin çoxu bildirir ki, Konvensiyanın maddələrindən birinin pozulmasını təsdiq edərkən, Məhkəmə adətən işə 14-cü maddə çərçivəsində baxmamalıdır. Açıq-aşkar ifadə olunmuş ayrı-seçkilik mövqeyindən yanaşma işin başlıca aspekti olduqda, vəziyyət dəyişir (*bax: Eyrinin işi* üzrə 9 oktyabr 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 32, bənd 30). Sonuncu şərt bu işdə mövcud deyil. Bundan başqa, işdə həmçinin deyilir ki, konkret məsələ daha ümumi məsələ ilə əhatə olunduqda, həmin məsələnin mahiyyəti üzrə qərar çıxarmağa ehtiyac yoxdur (*bax: Deveyerin işi* üzrə 27 fevral 1980-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 35, bənd 56 *in fine*). Məhkəmə bu işdə məhz bu mövqedən çıxış edir. Belə şəraitdə Məhkəmə üzvlərinin çoxu, ərizəçinin hər şeydən əlavə, eyni hüququ həyata keçirərkən daha az məhdudiyətlərə məruz qalan başqa şəxslərlə müqayisədə ayrı-seçkiliyə məruz qalıb-qalmamasının müəyyən edilməsində hüquqi baxımdan məqsədəuyğunluq görmürlər.

Təəssüf ki, mən mülahizələrin bu cür gedişi ilə razılaşa bilmərəm. Mənim fikrimcə, Məhkəmə Konvensiyanın hər hansı normasının pozuntusu ilə bağlı qərar qəbul etməli olduğuna görə, şikayət məqbul hesab edildiyi halda, qarşısında qoyulan problemə mahiyyətə cavab verməklə, həmin məsələ üzrə qərar çıxarmalıdır. Məhkəmə 14-cü maddənin tətbiq dairəsini, maddənin özünün praktiki əhəmiyyətini itirəcək dərəcədə məhdudlaşdıran

formullardan istifadə etməklə, bu vəzifədən imtina edə bilməz.

Yəqin ki, mövcud fərqlərin çox az olduğu elə fəvqəladə hallar olur ki, həmin fərqlər, aid olduğu şəxslərə fiziki və ya mənəvi ziyan vurmur. Mövcud fərqlərin obyektiv və məntiqə uyğun izahını tapmaq bəzən çətin olsa da, bizim işdə 14-cü maddə çərçivəsində heç bir ayrı-seçkilik yoxdur. Məncə, yalnız belə şəraitdə *de minimis non curat praetor*” prinsipi tətbiq edilə bilər (bax: Marksın işi üzrə mənim *mutatis mutandis* ayrıca rəyim, 58-ci səhifə). Lakin mən hesab etmirəm ki, həmin şərtlər bu işdə mövcuddur və buna görə də güman edirəm ki, burada ərizəçinin şikayəti ilə bağlı 14-cü maddəyə münasibətdə müəyyən mövqedə durmaq lazım idi.

(a) Federal dövlətə xas olan daxili qanunvericilikdəki müxtəliflik özlüyündə ayrı-seçkiliyin səbəbi ola bilməz, buna görə də bu cür müxtəlifliyə haqq qazandırmaya ehtiyac yoxdur. Bunun əksini iddia etmək federalizmin mahiyyətini tamamilə inkar etmək demək olardı.

(s) və (d) Homoseksual və heteroseksual davranışın xarakterləri arasındakı fərq aşkardır və bu iki davranış tipi heç də bir-birinin eyni olmayan əxlaqi və sosial xarakterli problemlər yaradır. Homoseksual davranışın iki tipinin - kişi və qadın homoseksualizminin cəmiyyət qarşısında irəli sürdüyü problemlərin istər təbiətində, istərsə də miqyasında real fərqlər mövcuddur. Beləliklə, cinayət hüququnun onlara müxtəlif cür yanaşması tamamilə əsaslıdır və buna obyektiv olaraq haqq qazandırmaya olar.

Buna müvafiq olaraq, mən belə nəticəyə gəlirəm ki, ərizəçinin istənilən şikayəti ilə bağlı, bu işdə 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə pozulmamışdır.

HAKİM PİNEYRO FARİNYANIN XÜSUSİ RƏYİ

Hörmətli həmkarlarıma bu iş üzrə Birləşmiş Krallığın Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozması barədə baxışları və nəticələri ilə razılaşa bilmərəm.

Mənim fikrimcə, bu işdə qurban yoxdur, pozuntu qurbanı olmayan şəxslərin şikayətlərinə baxmaq isə Məhkəmənin səlahiyyəti

yətinə aid deyil.

Polisin həyata keçirdiyi əməliyyat (*bax*: 33-cü bənd) homoseksualizmə qarşı mübarizə ilə yox, Narkotiklər haqqında 1971-ci il qanununun icrası ilə bağlı idi.

Polis araşdırması geniş miqyaslı əməliyyat çərçivəsində aparılmışdır. Onun məqsədi evdən qaçmış yeniyetməni tapmaq olmuşdur, onun homoseksualistlərlə əlaqədə olması güman edilirdi (hakim Matşerin xüsusi rəyi). Bu polis araşdırması cənab Dedcen barəsində hər hansı cinayət işi qaldırılmasına səbəb olmamışdır (41-ci bənd).

Ərizəçi homoseksual münasibətlərin leqallaşdırılması uğrunda kampaniya aparan təşkilatın katibi olsa da və onun homoseksual meyilləri sübuta yetirilsə də, iş üzrə dosye hakimiyət orqanları tərəfindən bağlanmışdır.

Mən bu nəticəyə gəlirəm ki, Homoseksualizm haqqında qanun ərizəçiyə qarşı tətbiq edilmədiyinə görə o, qurban deyildir.

Bu işdə qurban olmadığına görə yekunda 8-ci maddənin və ya 8-ci maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozuntusunun olmadığı təsdiq edilməlidir.

Daha sonra qeyd etmək istərdim: İnkər etmək olmaz ki, seksual davranışın digər formaları kimi, kişi homoseksualizminin cinayət hüququ normaları vasitəsi ilə müəyyən reqlamentasiyasına demokratik cəmiyyətdə zəruri hal kimi haqq qazandırmaq olar... Bundan əlavə, müəyyən nəzarətin olması zəruriliyini hətta şəxsi çərçivədə həyata keçirilən könüllü cinsi münasibətlərə də şamil etmək olar (49-cu bənd).

HAKİM UOLŞUN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

*Ərizəçi Konvensiyanın 25-ci maddəsi çərçivəsində qurban-
dır mı?*

1. Şimali İrlandiya hüququ mahiyyətcə homoseksualizmi hüquq pozuntularına aid etmir və heç də bütün homoseksual hərəkətləri mühakimə etmir. 1885-ci il qanunu bu işə baxılarkən

tənqid predmeti olan iki qanunvericilik aktından biridir ki, onun fəal homoseksual davranışa birbaşa həsr edilməsini söyləmək olar. Həmin qanun kişi cinsinə mənsub olan şəxslər arasında şəxsi çərçivədə və ya ictimaiyyət qarşısında kobudcasına ədəbsiz hərəkətlərin edilməsini cinayət elan edir. 1861-ci il qanununun şərtləri (ərizəçi bunlarla da razı deyil) eyni dərəcədə heteroseksual və homoseksual münasibətlərə tətbiq edilmişdir. Ərizəçinin şikayəti Homoseksual münasibətlər haqqında 1861-ci il qanununun yalnız elə növ qaydalarının tətbiqinə qarşı yönəlmişdir ki, bunlar mübahisə doğuran maddədə qeyd olunmuşdur. Bu işdə Məhkəmə belə münasibətlərin yalnız bir növünə, yəni kişilər arasında qeyri-təbii cinsi əlaqələrə toxunur.

2. 1885-ci il qanunu kobudcasına ədəbsizliklə səciyyələnən hər hansı spesifik hərəkətlərə anlayış vermir, sadəcə kobudcasına ədəbsizliyi qadağan edir. Kişi cinsinə mənsub olan şəxslər arasında ədəbsiz hərəkətlər *per se* cinayət deyil, onların içərisində yalnız kobudcasına ədəbsiz olanlar cəzaya məruz qalır. Məhz hansı hərəkətlərin bu kateqoriyaya düşməsinə işin konkret hallarından asılı olaraq məhkəmə həll edir.

3. Ərizəçi 1861-ci il və 1885-ci il qanunlarının qadağan etdiyi hərəkətləri nə vaxtsa etdiyini, etmək istədiyini, yaxud etmək niyyətində olduğunu bildirməmişdir. Mahiyyət etibarı ilə o, hər hansı qadağan edilmiş hərəkətlərdə iştirak etmək istəsəydi, qanun tətbiq edilən zaman onun hüquqi nəticələri ərizəçinin şəxsi həyatına müdaxiləyə səbəb olardı, halbuki onun şəxsi həyatının müdafiəsi Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin olunur. Həkimyyət orqanları qanunvericilik normalarına əsasən ona qarşı heç bir tədbir görməmişlər.

4. Polis ərizəçinin həqiqətən homoseksual münasibətlərdə olması ilə maraqlanmışdır. Etiraz doğurmuş qanunvericiliyin hər hansı normasına əsasən, burada cinayət tərkibi olub-olmaması Məhkəməyə məlum deyil. Polisi bu işlə maraqlanmağa sövq edən sənədlər Narkotiklər haqqında qanun icra edilərkən aparılan axtarış zamanı aşkar edilmişdir. Ərizəçinin homoseksual münasibətləri ilə bağlı araşdırmanı *inter alia* davam etdirmək üçün

ondan polis məntəqəsinə getməyi xahiş etmişlər. Ərizəçi polis məntəqəsinə getməyə könüllü razılıq vermişdir. Əgər ərizəçini, onun iradəsi əleyhinə, yalnız onun güman edilən hüquqa zidd münasibətləri barədə dindirməni davam etdirmək üçün polis məntəqəsinə gətirsəydilər, o, Şimali İrlandiya qanununa əsasən, hüquqa zidd olaraq azadlıqdan məhrum etmənin qurbanı kimi, adi mülki məhkəmədə ziyanın əvəzinin ödənilməsi barədə iddia qaldıra bilərdi. Ərizədən aşkar görünür ki, ona qarşı güc tətbiq edilməmiş və gücün tətbiqi planlaşdırılmamışdır və onun polis məntəqəsinə gəlişi tamamilə könüllü olmuşdur. Polis məntəqəsində ona məlumat verilmişdir ki, o, suallara cavab verməyə və ya hər hansı fikir bildirməyə borclu deyildir. Hər halda belə fikir bildirilmişdir, lakin onun məzmunu Məhkəməyə məlum deyil. Həmin fikrin ittihamedicisi və ya bəraətverici xarakter daşdığını Məhkəmə bilmir. Polis və ya ittiham xidməti ərizəçinin homoseksual fəaliyyəti ilə bağlı ona qarşı cinayət işi qaldırmamışlar.

Polisin axtarış üçün orderi olduğuna görə ərizəçinin mənzil toxunulmazlığı hüququnun pozulması barədə heç bir məsələ ortaya çıxmamışdır. Ərizəçi orderin düzgün rəsmiləşdirilməməsi və polisin gəlişi barədə heç bir şikayət verməmişdir. Polis, yazışmalar və gündəliklər də daxil olmaqla, ərizəçinin bir neçə şəxsi kağızını müsadirə etmişdir. Həmin kağızların narkotiklərlə bağlı cinayətlərdə ərizəçidən şübhələnməyə aidiyyəti olub-olmaması barədə Məhkəməyə məlumat verilməmişdir. Ərizəçi kağızların alınması ilə bağlı heç bir şikayət verməmişdir.

5. Tamamilə aydındır ki, ərizəçinin işinin predmeti, hər şeydən əvvəl, hakimiyət orqanlarından onun hüquqlarına əməl edilməsini tələb etməkdir. Şəxsən ərizəçinin özünə gəldikdə isə, bu iş çətin ki, *quia timet* iddiasına bərabər tutula bilər. Cinayət təqibindən zərər çəkməyən ərizəçi mahiyyət etibarını ilə Konvensiya üzvü olan ölkənin qanunvericiliyinin iki normasını yoxlamağı Məhkəmədən xahiş edir. Lakin Məhkəmə bəyanat xarakterli qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik deyil. Onun vəzifəsi ərizəçinin (ərizəçiyə ziyan vurmuş) hüququnun pozulub-pozulmamasını müəyyənləşdirməkdir. Zənnimcə, Məhkəmə öz üzəri-

nə başqa funksiyalar götürsəydi və ərizəçinin pozuntu qurbanı olmadığı vəziyyətləri araşdırsaydı, bu, Konvensiya iştirakçısı olan bütün dövlətlər üçün uzağa gedib çıxan nəticələrə səbəb olardı.

6. Mənim fikrimcə, ərizəçi Konvensiyanın 25-ci maddəsi baxımından qurban olduğunu sübut etməmişdir və deməli, Məhkəmənin qərar çıxarmasına nail olmaq hüququna malik deyil.

8-ci maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

7. Ərizəçi 25-ci maddə baxımından qurban hesab edilərsə, o zaman onun işinə 8-ci maddənin tətbiqini araşdırmaq lazımdır.

8-ci maddənin 1-ci bəndi bunları nəzərdə tutur: Hər bir kəs şəxsi və ailə həyatına, mənzil toxunulmazlığına və yazışmalarının məxfiliyinə hörmət bəslənməsi hüququna malikdir. Bu işdə ailə həyatına aid olan məsələ yoxdur. Buna görə də şikayətin mahiyyəti faktiki olaraq bundan ibarətdir ki, ərizəçi, yəqin ki, şəxsi çərçivədə, homoseksual hərəkətlər etmək hüququna malik olmaq iddiasındadır.

8. Araşdırılmalı olan birinci məsələ 8-ci maddənin 1-ci bəndinin mənasından ibarətdir. Ola bilsin ki, privacy ingilis sözüne təklikdə qalmaq hüququ kimi anlayış verməklə onun mənasını açan ən yaxşı və ən qısa hüquqi formulu Uorren və Brendis vermişlər. Burada 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə mütləq hüquq kimi nəzərdə tutulan şəxsi həyata hörmət bəslənməsi hüququnu şəxsi həyat çərçivəsindəki davranışın xarakterindən asılı olaraq şərh etmək lazım gəlib-gəlməməsi və 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, heç bir vəziyyətdə bu hüququn pozulmasına yol verməmək məsələsi ortaya çıxır.

8-ci maddənin 1-ci bəndinin müdafiə etdiyi şəxsi həyat mahiyyətcə özünün müəyyən formaları ilə məhdudlaşır. İnsan şəxsiyyəti istənilən konkret halda şəxsi həyatında onun özü və ətrafdakılar üçün zərərli və hətta təhlükəli meyillər nümayiş etdirə bilər. Görünür, Məhkəmə sözügedən halda şəxsi həyatın bir və ya birdən çox insana aid olmasını mühüm amil hesab etmir. Hə-

min ehtimalı bu işin məqsədlərindən ötrü tətbiq etsək, ərizəçinin razılaşmadığı müdaxiləyə haqq qazandıрмаğın mümkün olub-olmaması məsələsi ortaya çıxır (8-ci maddənin 2-ci bəndi). Öz növbəsində qeyd etmək lazımdır ki, qarşılıqlı əlaqədə olan şəxsi həyatın və ya şəxsi əxlaqın ictimai təzahürləri bu maddənin 2-ci bəndindəki hədlərlə məhdudlaşır. Əgər müdaxilə olmuşdursa, o, şübhəsiz ki, qanuna əsasən həyata keçirilmişdir. 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə bağlı yaranan sual bundan ibarətdir: qanunun icazə verdiyi müdaxilə sağlamlığın və ictimai əxlaqın, habelə başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi?

9. Buradan qanunun məqsədi barədə dünyanın özü qədər köhnə olan bir sual doğur. Qanun üçün əhəmiyyəti olmayan əxlaq dairəsi mövcuddurmu, yoxsa qanun əxlaqi ənənələrə əməl edilməsinə lazımi qaydada nəzarət etməlidir? Bizim dövrdə bu sualı Birləşmiş Krallığın hüquqsünaslığı və hüququn fəlsəfi əsasları kontekstində professor Hart və lord Devlin artıq müzakirə etmişlər. Bunlardan birincisi Con Stüart Millin ötən əsrdə ifadə etdiyi fəlsəfi baxışları ümumi şəkildə qəbul etmiş, digəri isə hesab etmişdir ki, əxlaq hüquqla sıx bağlıdır. Lord Devlin bildirir ki, qanun cəmiyyətin müdafiəsi üçün mövcud olduğuna görə o, təkcə ayrıca fərdi əxlaqsızlıqdan, istismardan və hüquqlarının pozulmasından qorunmalıdır, həm də cəmiyyəti və onun siyasi və hüquqi baxışlarını (bunlarsız insanlar birgə yaşaya bilməzlər) müdafiə etməlidir. Fərdin loyallığı kimi onun mənəviyyəti də cəmiyyət üçün əhəmiyyətsiz deyil. O, bunlarla tərəqqi edir, bunlarsız isə məhv olur.

Lord Devlin həm də qeyd edir ki, İngiltərənin cinayət hüququ nəinki əvvəlcədən əxlaq məsələləri ilə məşğul olmuşdur, həmçinin əxlaqi prinsiplərə əməl olunmasına nəzarət etməkdə davam edir. Barəsində cinayət işi qaldırılmış və onun mənəviyyəyə qarşı cinayətlər kateqoriyasına aid etdiyi əməllər içərisində (bunların cəmiyyətə ziyan vurub-vurmamalarının mübahisəli olmasına baxmayaraq) evtanaziya, yəni şəxsin xahişi ilə onu öldürmək, kütləvi intiharlar, duellər, abortlar, bacı və qardaşların cinsi

əlaqədə olmaları da vardı. Bütün bu hərəkətlər başqalarına ziyan vurmadan şəxsi çərçivədə həyata keçirilə bilər və heç də əxlaqsızlıq, yaxud başqalarının istismarı demək deyil. Lakin sözügedən şəxslərin qeyd etdiyi kimi, heç kim o dərəcədə uzağa getmir ki, şəxsi həyatın əxlaqi tərəfinə aid olan bütün bu problemləri cinayət qanunvericiliyi çərçivəsindən kənara çıxarsın.

10. Görünür, Birləşmiş Krallıq həqiqətən hesab edir ki, prinsip etibarını ilə o, əxlaqsızlıqla qanunvericilik qaydasında mübarizə apara bilər. Birləşmiş Krallığın müasir qanunvericiliyində bir sıra cinayət qanunları əxlaqi prinsiplərə əsaslanır və həmin hüquq normalarının təyinatı cəmiyyətdə əxlaq qaydalarına əməl edilməsini təmin etməkdir. Heyvanlara əzab verən insanların bundan həzz almaları əxlaqi baxımdan ittiham edildiyinə görə heyvanlara qarşı qəddarlıq qeyri-qanuni hərəkətdir. Qumar oyunlarını məhdudlaşdıran və ya qadağan edən qanunlar həmin oyunların cəmiyyətin üzvü kimi oyunçunun xarakterinə təsir edən etik tərəfinə toxunur. İrqi ayrı-seçkiliyə qarşı yönələn qanunvericiliyin məqsədi ictimai əxlaqın formalaşmasından, habelə cəza tətbiq etməklə insan davranışını dəyişməkdən ibarətdir.

11. İngilis hüquqşünaslığında, daşıyıcısı Con Stüart Mill olan, əxlaqa və qanuna münasibətdə əks nöqteyi-nəzər bundan ibarətdir ki, qanun şəxsi əxlaq məsələlərinə, ictimai qaydanı mühafizə etmək və vətəndaşları onlar üçün məhvedici və təhqiramiz olan şeylərdən qorumaq üçün zəruri olan həddən artıq müdaxilə etməməlidir. Bu nöqteyi-nəzərə uyğun olaraq, əxlaqın, məsələn, fikir və inam azadlığı kimi elə sahəsi mövcuddur ki, daha çox hər bir şəxsin vicdanı ilə bağlı məsələdir. Volfendenin Komitəsi öz tövsiyələrində yetkin kişilər arasında homoseksual münasibətlərə qanunun müdaxilə etməməsini məsləhət görməməklə, qismən bu nöqteyi-nəzərə istinad edir. Bununla bağlı Volfendenin Komitəsi bildirmişdir:

Bizim həlledici hesab etdiyimiz daha bir əlavə arqument qalır, bu, cəmiyyətin və qanunun şəxsi əxlaq məsələlərində seçim azadlığına verməli olduqları böyük əhəmiyyətdən ibarətdir. Hətta cəmiyyət qəsdən, qanunun köməyi ilə cinayət və günah sahə-

lərini bərabərləşdirirsə, qanun üçün, qısaca desək, heç bir əhəmiyyəti olmayan mənəviyyat və mənəviyyatsızlıq sahələri mövcud olaraq qalmalıdır. Bunu demək heç də mənəviyyatsızlığı bağışlamaq və ya təqdir etmək demək deyildir.

Volfenden Komitəsinin məruzəsinin bu aspekti Məhkəməyə məlumdur (*bax*: məhkəmə qərarının 60-61-ci bəndləri).

12. Məhkəmə həm də başqa şəxslərdən, məsələn, yaşının az olması, bədəncə və ruhən zəif olması, təcrübəsiz olması və ya fiziki, xidməti, yaxud iqtisadi asılılıq vəziyyətində olması üzündən köməkətsiz olan şəxslərdən istifadə etməyə və onların əxlaqını korlamağa qarşı kifayət qədər təminat verə bilməklə bağlı Volfendenin məruzəsindəki könüllü şəxsi homoseksual münasibətlərə müəyyən nəzarətin olmasının zəruriliyinə aid nəticələrlə razılaşıb (bax: qərarın 49-cu bəndi). Daha sonra Məhkəmə təsdiq edir ki, təkcə cəmiyyətin ayrı-ayrı təbəqələrinin yox, həm də bütövlükdə cəmiyyətin mənəvi ruhunun müdafiəsi üçün hüquq normasının olması zəruridir (yenə orada). Lakin təcrübə göstərir ki, başqalarından istifadə etmə və onların əxlaqını pozma təkcə gənclərlə, bədəncə və ruhən zəif olanlarla, təcrübəsizlərlə və ya fiziki, mənəvi, yaxud iqtisadi asılılıqda olanlarla məhdudlaşmır.

13. İnsanın homoseksual münasibətlərdə iştirak etməyə razılıq verməsi faktı onun təbiətən homoseksualizmə meyli olmasının sübutu deyil. Anadangəlmə instinktə və ya fiziki konstitusiyaya görə homoseksualist olan şəxslərlə (bu, sağalmaz hesab olunur) normal cinsi inkişafın olmamasına görə və ya vərdiş üzündən, yaxud da bu kimi başqa səbəblər üzündən (homoseksualizmin bu növünü sağaltmaq mümkündür) homoseksualist olanlar arasında fərq qoymaq lazımdır. Sağalmaz olanlara gəldikdə, onların hərəkətlərinə normadan kənarlaşma və ya fiziki nətəmamlıq kimi baxmaq və belə şəxslərlə mərhəmət və dözümlülüklə davranmaq lazımdır; yol vermək olmaz ki, onlar nəzarət altına ala və barəsində məsuliyyət daşıya bilmədikləri meyllərin qurbanı olsunlar. Lakin bu meyllər bilavasitə hərəkətlərdə ifadə olunarkən başqa problemlər də yaranır. Məhkəmənin təsdiq etdi-

yinə görə, nəzarət altına alınması zəruri olan əxlaqsızlıq və cəmiyyətin müdafiə edilməli olan mənəvi ruhu, görünür, təbii meyillərin qeyri-təbii münasibətlərə çevrilməsi ilə sıx bağlıdır. Hətta fərz etsək ki, iki şəxsdən birində sağalmaz təbii meyillər vardır, ikinci şəxsdə bu, olmaya da bilər. Məlumdur ki, kişi cinsindən olan heteroseksualistlərin və panseksualistlərin çoxu belə münasibətlərə sağalmaz meyilləri olduğuna görə yox, cinsi ehtiras xatirinə girirlər. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, bu işdə ərizəçinin şikayəti kişi cinsinə mənsub olan şəxsin təbiətən homoseksual əlaqələrə meyilli olması ilə əlaqədar məsələdir. Bunun əksi sübut edilmədiyinə görə, Məhkəmə bunu əsas kimi qəbul etmiş və öz qərarında yalnız kişi cinsinə mənsub olan homoseksual meyilli şəxslər arasındakı münasibətlərə toxunmuşdur (misa üçün *bax*: qərarın 32, 41 və 60-cı bəndləri).

14. Cəmiyyətin əxlaqi dəyərlərinin qorunmasında dövlətin maraqlı olduğu təsdiq edilirsə, o zaman dövlətin həmin məqsədlərə nail olmaq üçün zəruri hesab etdiyi qanunları qəbul etmək hüququ vardır. Hüququn aliliyi cəmiyyətin buna mənəvi razılığından asılıdır, demokratiya şəraitində qanun mücərrəd olaraq bundan kənarlaşa bilməz. Qanun bu konsensusun tələblərinin həddini artırarsa və ya əksinə, azaldırsa, belə qanun həqarətli münasibət doğurur. Qanunun köməyi ilə xeyirxahlıq toxumu əkmək olmaz, lakin o, xeyirxahlıq uğrunda mübarizəni həddindən artıq mürəkkəbləşdirsə, əxlaqsızlıq toxumu əkməmiş olar. Belə vəziyyət ölkədəki mənəvi ruhun aşılmasına gətirib çıxara bilər. Son nəticədə qanuna verilən bəraət onun əxlaqi məqsədlərə qulluq etməsi ilə bağlıdır. Cəmiyyətə dağıdıcı təsir göstərən əxlaqsızlıq formalarının çoxunun qadağanedicilik qanunvericiliyin və ya cinayət qanunvericiliyinin təsir dairəsinə düşməməsi bir həqiqətdir. Lakin bu, cəmiyyətin mənəvi ruhuna mənfi təsir göstərmir və buna dəlalət edir ki, praktiki olaraq əxlaqa zidd davranışın bütün sahələrini əhatə edən səmərəli qanunvericilik yaratmaq mümkün deyil. Bu sahədə qanunların qəbul edildiyi yerlərdə tədbirli qanunvericinin cəmiyyətdəki əxlaqın vəziyyətindən narahat olması göz qabağındadır.

Bununla bağlı nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Volfenden Komitəsinin yetkin kişilər arasında homoseksual münasibətlərin cinayət qaydasında təqib edilməməsi barəsində tövsiyələrinin çoxu belə bir inama əsaslanır ki, bu cür qanunu tətbiq etmək çox çətindir və əgər tətbiq edilərsə, o, çox güman ki, başqa bir şərə, məsələn, şantajə rəvac verməklə, faydadan çox ziyan gətirəcəkdir. Vacib deyil ki, bu, hər bir yerdə baş versin. Ayrı-ayrı cəmiyyətlərdə müvafiq şərtlər müxtəlif ola bilər.

Təcrübə göstərir ki, özlüyündə cinayət hüququna zidd olmaayan müəyyən cinsi münasibətlər: ərין və ya arvad xəyanəti, qadın homoseksualizmi və kişi homoseksualizmi qanunla qadağan edilmədiyi yerlərdə cəmiyyətin mənəvi ruhunu təhqir edərsə, şantaj obyektı ola bilər.

15. Cinslər arasındakı münasibətlərdə əxlaq ümumi əxlaqın yalnız bir hissəsidir və cinsi münasibətlər sahəsində əxlaqın yalnız şəxsi əxlaq olması, yoxsa ictimai əxlaqla qırılmaz surətdə bağlı olması məsələsindən yan keçmək olmaz. Seksual davranışa instinktin tələbatından daha çox mədəniyyət təsir göstərir. Mədəniyyətin bəzi meylləri yanlış məqsədlərə də səbəb ola bilər. Qanunun seksual davranışı reqlamentləşdirməli olan normaları və göstərişləri mədəni və ictimai institutları formalaşdıran mühüm amildir.

16. Zənnimcə, iştirakçı dövlətlərin çoxunda yetkin kişilər arasında şəxsi seksual münasibətlərin cinayət qaydasında cəzalandırılmalı olan əməl hesab edilməməsi faktına Məhkəmənin istinad etməsinə (bu qərarın 60-cı bəndi) dəlil kimi baxmaq olmaz. Avropa Şurasına iyirmi bir ölkə daxildir. O, Türkiyədən İslandiya qədər və Aralıq dənizindən qütb dairəsinə qədər ərazini tutur və olduqca rəngarəng mədəni və əxlaqi dəyərləri əhatə edir. Məhkəmə qeyd edir ki, homoseksual davranışa aid qanunlarla bağlı iştirakçı dövlətlərdəki əhəmiyyətli dəyişiklikləri görməyə bilməz (yenə orada). Bundan homoseksual davranış reqlamentləşdirən hüquqda vahid Avropa norması barədə danışmağın mümkünlüyü barədə nəticə çıxarmaq kədərli hal olardı.

17. Şimali İrlandiyada dini inanclara ciddi əməl edirlər və

həmin inanclar seksual əxlaq sahəsində insanların böyük əksəriyyətinin dünyagörüşünə bilavasitə təsir göstərir. Bu baxışların kişi homoseksualizminə, o cümlədən pederastiyaya aid hissəsi, ola bilsin ki, Avropadakı digər cəmiyyətlərin baxışlarından kəskin fərqlənir. Bu faktın çatışmazlıq olub-olmaması ən azı mübahisəli məsələdir. Qeyri-təbii seksual praktikaya bu cür münasibət bütün tarix boyu yəhudi, xristian və müsəlman etikasını şərtləndirən münasibətdən o qədər də fərqlənir.

18. Birləşmiş Krallığın cinayət hüququ heç vaxt vahid olmamışdır, çünki ölkədə bir neçə hüquq sistemi mövcuddur. Məhkəmə etiraf edir ki, bir ölkədə müxtəlif toplumlar vardırsa, səlahiyyətli hakimiyət orqanları əxlaqi və ictimai xarakterli müxtəlif tələblərlə qarşılaşa bilərlər (qərarın 56-cı bəndi). Məhkəmə həmçinin etiraf edir ki, barəsində şikayət verilmiş tədbirlərə Şimali İrlandiya cəmiyyəti kontekstində baxmaq lazımdır (yenə orada). Birləşmiş Krallığın Hökuməti Birləşmiş Krallıqda qüvvədə olan istənilən hüquq sistemindəki dəyişikliklər üçün məsuliyyət daşdığına görə, o, homoseksual davranışa aid qanunvericilikdə dəyişiklik edilməsi ilə bağlı Şimali İrlandiya əhalisinin rəyini aydınlaşdırmışdır. Ola bilsin ki, Hökumət qanunvericilikdəki dəyişikliklərin Şimali İrlandiya cəmiyyəti üçün doğuracağı nəticələrə qiymət verməkdə səhvə yol verir, lakin o, hər halda vəziyyəti Məhkəməyə nisbətən daha yaxşı qiymətləndirə bilər. Yəqin ki, cinayət sanksiyaları bu problemin çox da arzu edilən həlli üsulu deyil, lakin həmin problemi Şimali İrlandiyadakı real şəraitin işığında qiymətləndirmək lazımdır.

Bütün mədəni cəmiyyətlərdə seksual əxlaq xüsusilə həssas mövzudur, seksual sahədə əxlaqsız davranışın bəzi növlərinin doğurduğu nəticələrə isə, məsələn, işgəncələrə, alçaldıcı və qeyri-insani rəftara verilən qiymət qədər dəqiqliklə qiymət vermək heç də asan deyil. Bu halda Məhkəmənin bu iş üzrə qərarda (60-cı bənd) Tayrerin işinə istinad etməsi o qədər də inandırıcı deyil. Güman etmək olar ki, Marksın işi üzrə qərarın da bu işə birbaşa aidiyyəti yoxdur.

19. Hətta güman etsək ki (şəxsən mən belə hesab etmirəm), Şimali İrlandiya xalqı homoseksual praktikaya münasibəti baxı-

mından Avropa Şurasının başqa ölkələrinin xalqları ilə müqayisədə geridə qalmışdır, bu, əsasən qiymətləndirici mülahizə olacaqdır; həmin mülahizə bütünlüklə ilkin səbəbdən asılıdır. Qanun hal-hazırda homoseksual münasibətlərin qadağan olunan növlərinə icazə versəydi (müdafiəyə ehtiyacı olanlara təminat verməklə), bunun nəticələrinin Şimali İrlandiya cəmiyyəti üçün necə olacağını müəyyənləşdirmək çətin olardı. Belə bir ehtimala cəsarət edirəm ki, bu problemi təhlil etmiş Hökumət onu Məhkəməyə nisbətən daha yaxşı qiymətləndirə bilər, həm də Məhkəmə dövlətin bu sahədəki qanunvericilik səlahiyyətini qəbul edir və yalnız qüvvədə olan qanunvericiliyin nəticələrinin mütənasibliyinə şübhə ilə yanaşır.

20. Qanunun rolu ictimai əxlaqa təsir etməkdən ibarətdir və əgər cavabdeh Hökumət qanunvericilikdə nəzərdə tutulan dəyişikliklərin cəmiyyətin əxlaqi dəyərlərinə dağıdıcı təsir göstərəcəyi fikrindədirsə, o zaman o, mənim fikrimcə, qüvvədə olan qanunvericiliyi olduğu kimi saxlamaqda haqlıdır. Məhkəmənin qərarı heç də homoseksual təcrübənin, o cümlədən cinayət qaydasında cəzalandırılan praktikanın faktiki olaraq əsas insan haqlarına aid olması demək deyildir. Lakin hər halda homoseksual və heteroseksual münasibətlər arasındakı fərqi aradan qaldırmağa can atanlar bu qərarı alqışlaya bilərlər.

21. Volfendenin məruzəsində qeyd olunur ki, cinayət hüququnun funksiyalarından biri ictimai qaydanın və nəzakət qaydalarının qorunması, habelə başqalarından istifadə etməyə və onların əxlaqını korlamağa qarşı kifayət qədər təminatlar verilməsidir və kişi cinsinə mənsub olan şəxsləri kobudcasına ədəbsiz hərəkətlərə təhrik etməni və ya təhrik etməyə cəhd etməni, həmin əməldə cinayət tərkibi olub-olmamasından asılı olmayaraq, bundan sonra da cinayət hesab etmək tövsiyə olunur. Yetkin şəxslər, könüllü razılıqları olsa belə, zəiflikləri üzündən yoldan çıxarıla və istifadə oluna bilərlər. Zənnimcə, bu, elə sahədir ki, qanunvericiliyə geniş fəaliyyət azadlığı və geniş mülahizə sərbəstliyi verilir; qanunvericiliyin heç bir şüurlu cəmiyyət tərəfindən qəbul edə bilməyən şəkildə olduğu hallar istisna olmaqla, həmin fəaliyyət azadlığına və mülahizə sərbəstliyinə qəsd etmək olmaz.

Mənim fikrimcə, bu işdə bizim belə halla rastlaşdığımızın sübutu yoxdur.

22. Amerika Birləşmiş Ştatlarında ölkə Konstitusiyasında nəzərdə tutulan şəxsi həyatın (privacy-prayvəsi) toxunulmazlığının təminatlarına dair mühüm məhkəmə prosesi keçirilmişdir. Ali məhkəmə və digər məhkəmələr, sodomiya da daxil olmaqla, nikahdakı cinsi həyatı nəzarət altına almaq məqsədi daşıyan qanuna qarşı ər-arvadın prayvəsi hüququnu müdafiə etmişlər. Lakin bu məhkəmələr ər-arvad cütlərinə verdikləri prayvəsinin konstitusiyon təminatlarını homoseksual münasibətlərə və ya nikahdan kənar heteroseksual sodomiyaya şamil etməkdən imtina etmişlər. Başqa sözlə, ictimai maraq məhkəmələri nikahdaxili mütləq prayvəsini və nikahdaxili seksual davranışdakı prayvəsini tanımağa vadar etmişdir.

Ailə cəmiyyətin əsas özəyi olduğuna görə, ər-arvadın prayvəsi hüquqlarının mənafeləri, təbii ki, nikahdan kənar cinsi münasibətlər sahəsinə, xüsusən pozğun və əxlaqa zidd münasibətlər sahəsinə nisbətən dövlət üçün daha vacibdir. Nikahdan kənarda prayvəsiyə güclü tələbat yoxdur; o, öz təbiətinə görə məhz nikah münasibətlərində üstünlük təşkil etməlidir.

23. Qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində şəxsi və ailə həyatından söhbət gedir. *Ejusdem generis* qaydasını tətbiq etsək, bunu, məsələn, öz fəlsəfi və dini prinsiplərinə əsasən uşaqları tərbiyə etmək və ya ailə həyatındakı davranışında xarici müdaxilədən azad olmaq hüququ (bu, şəxsiyyətin ümumi və başlıca hüququdur) kontekstində şəxsi həyata aid anlayış kimi şərh etmək olar. Homoseksualizm isə buna iddia edə bilməz.

24. Mənim fikrimcə, bu işdə Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmamışdır.

14-cü maddə

25. Mən Məhkəmənin Konvensiyanın 14-cü maddəsinə aid qərarı ilə razıyam.

NİMİTS (NIEMIETZ) ALMANİYAYA QARŞI

16 dekabr 1992-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

İxtisasca vəkil olan AFR vətəndaşı M.Nimits Brizqau üzərindəki Frayburq şəhərinin sakinidir. Bir neçə il Bunte liste adlı yerli siyasi partiyanın sədri olmuşdur; bu partiyanın tərkibində antiklerikal işçi qrup fəaliyyət göstərmişdir.

9 dekabr 1985-ci ildə sözügedən antiklerikal işçi qrupun adından Frayzinq rayon məhkəməsinin hakiminin adına Frayburq poçt şöbəsindən faksla məktub göndərilmişdir; məktub bu məhkəmədə baxılmaqda olan cinayət işinə aid olmuşdur. Onun altında Klaus Veqner imzası vardı, sonradan məlum olmuşdur ki, bu, uydurma imzadır. Məktubda hakimin ünvanına təhdidlər vardı, o, klerikal mövqedə ittiham olunurdu. Klaus Veqnerə qarşı cinayət işi qaldırılmışdır. Bunte liste üçün poçt göndərişləri poçt şöbəsindəki abonent qutusuna, sonra isə 1985-ci ilədək ərizəçinin ofisinə göndərildiyinə görə, Klaus Veqnerin şəxsiyyətini açan istənilən sənədi tapmaq və götürmək üçün ərizəçinin ofisində *inter alia* axtarış aparmaq üçün order verilmişdir. Axtarış 13 noyabr 1986-cı ildə aparılmış, lakin bir nəticə verməmişdir. Klaus Veqner tapılmadığına görə sonradan ona qarşı cinayət işinə xitam verilmişdir.

Öz növbəsində cənab Nimits Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 304-cü maddəsinə əsasən ofisdə aparılan axtarışın qeyri-qanuni olması barədə şikayətlə məhkəməyə müraciət etmişdir.

27 mart 1987-ci ildə Münhenin I-cı Torpaq məhkəməsi ərizəçinin şikayətini belə bir əsasa görə qeyri-məqbul elan etmişdir ki, axtarış artıq həyata keçirilmişdir və axtarış üçün orderin qeyri-qanuni elan edilməsində hüquqi maraq yoxdur. Federal Konstitusiyaya Məhkəməsi axtarış üçün orderin və Torpaq məhkəməsi-

nin qərarının qeyri-qanuniliyi barədə ərizəçinin şikayətini qəbul etməkdən imtina etmişdir. Onun verdiyi şikayət, uğur qazanmağa kifayət qədər şansı olmadığına görə, 18 avqust 1987-ci ildə rədd edilmişdir.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Ərizəçi 15 fevral 1988-ci ildə Komissiyaya verilən şikayətində bildirmişdir ki, onun mənzil toxunulmazlığına və yazışmalarının məxfiliyinə hörmət bəslənməsi hüququ (Konvensiyanın 8-ci maddəsi), habelə 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsi və Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulmuşdur, çünki o, daxili hüquqi müdafiə vasitələrindən məhrum edilmişdir. Şikayət 5 aprel 1990-cı ildə qismən qəbul edilən sayılmışdır.

29 may 1991-ci il məruzəsində Komissiya işin hallarını müəyyən etmiş və yekdilliklə belə nəticəyə gəlmişdir ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur və 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsi üzrə ayrıca mübahisəli məsələ yoxdur.

Komissiya 17 iyul 1991-ci ildə işi Məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

26. Cənab Nimits bildirmişdir ki, onun vəkillik kontorundakı axtarış Konvensiyanın 8-i maddəsinin pozulmasına gətirib çıxarmışdır; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə

tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

Ərizəçinin şəxsi həyatına və mənzilinə haqsız müdaxilə baş verdiyinə görə Komissiya bununla razılaşmışdır.

A. Müdaxilə baş vermişdirmi?

27. Komissiyanın rəyinə etiraz edən Hökumət bildirmişdir ki, 8-ci maddə vəkillik kontorundakı axtarışa qarşı müdafiə müəyyən etmir; Konvensiya bir tərəfdən şəxsi həyat, mənzil; digər tərəfdən isə peşə həyatı, işgüzar həyat və xidməti binalar arasında dəqiq hədd qoyur.

28. Hökumətin fikrincə, Cənab Nimitsin şəxsi həyatına və mənzilinə müdaxilə baş verməsi nəticəsinə gələn Komissiya vəkil və müştəri arasındakı inamla bağlı münasibətlərə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. 8-ci maddənin verdiyi təminatların həcmi müəyyənləşdirmək üçün bu amilin meyar olub-olmaması məsələsində Məhkəmə Hökumətin şübhələrinə şərikdir. Peşə fəaliyyəti və işgüzar fəaliyyət həmişə bu və ya digər dərəcədə məxfilik elementini ehtiva edə bilər; bu meyar qəbul edilərsə, bu, demarkasiya xəttinin çəkilməsində bir çox çətinliklərə gətirib çıxara bilər.

29. Məhkəmə şəxsi həyata dəqiq anlayış verməyi mümkün və ya zəruri hesab etmir. Bunu, hər bir kəsin istədiyi kimi öz şəxsi həyatı çərçivəsində yaşaya biləcəyi intim dairə ilə məhdudlaşdırmaq və bununla da bütün xarici aləmi bu dairədən kənarlaşdırmaq həddən artıq sərt mövqe olardı. Şəxsi həyata hörmət bəslənməsi həm də müəyyən dərəcədə başqa şəxslərlə münasibətlərə girmək və bu münasibətləri inkişaf etdirmək hüququnu ehtiva etməlidir.

Bundan başqa, görünür, şəxsi həyatın bu cür başa düşülməsinin peşə və işgüzar xarakterli fəaliyyəti istisna etməsini göstərən prinsiplial əsaslar yoxdur; insanların çoxunun xarici aləmlə münasibətləri inkişaf etdirmək üçün məhz işdə xeyli dərəcədə (bəlkə də ən çox) şansı olur. Bu nöqtəyi-nəzəri belə bir fakt təs-

diq edir ki, Komissiyanın haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, insanın həyatının məhz hansı hissəsinin peşə həyatına və işgüzar həyata aid olmasına heç də həmişə dəqiq hədd qoymaq olmur. Xüsusən insan humanitar ixtisasa malik olduqda, onun işi sözügedən kontekstdə o dərəcədə onun şəxsi həyatının tərkib hissəsinə çevrilə bilər ki, həmin şəxsin konkret anda hansı qisimdə fəaliyyət göstərməsini müəyyənləşdirmək qeyri-mümkün olar.

Barəsində şikayət verilən tədbirin peşə fəaliyyətinə aid olmasına görə insanı 8-ci maddənin təqdim etdiyi müdafiədən məhrum etmək, Hökumətin fikrincə, bərabərsizliyə gətirib çıxara bilər, çünki belə müdafiə yalnız ondan ötrü əlçatan olaraq qala bilər ki, peşə və qeyri-peşə fəaliyyəti o dərəcədə sıx çülgələşmişdir ki, onlar arasında hədd qoymağa heç cür imkan yoxdur. Övvəllər Məhkəmə bu cür hədd müəyyən etmirdi: məsələn, işgüzar və şəxsi telefon danışıqları dinlənilərkən, o, hesab edirdi ki, şəxsi həyata müdaxilə baş vermişdir (*bax: Yuviq Fransaya qarşı* iş üzrə 24 aprel 1990-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 176-V, səh. 41, bənd 8 və səh. 52, bənd 25) və axtarış istisnasız olaraq işgüzar fəaliyyətlə bağlı olduqda, Məhkəmə 8-ci maddənin tətbiqinin istisna olunmasını əsaslandırmaq üçün yalnız bu hala istinad etmirdi (*bax: Çappel Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 30 mart 1989-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 152-A, səh. 12-13, bənd 26 və səh. 21-22, bənd 51).

30. Mənzil (ingilis mətnində *home*) sözünə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, iştirakçı dövlətlərin bəzilərində, məsələn, Almaniyada (*bax: yuxarıda 18-ci bənd*) o, xidməti binalara da şamil edilir. Bundan əlavə, bu cür şərh mətnin fransız variantı ilə tam həmahəngdir, çünki "*domicile*" sözü "*home*" sözünə nisbətən daha geniş anlayışa malikdir və vəkillik ofisi tipli işgüzar ofisə şamil edilə bilər.

Bu anlayışlar arasında həm də ona görə həmişə dəqiq hədd qoymaq mümkün olmur ki, peşə fəaliyyətinə və ya işgüzar fəaliyyətə aid olan fəaliyyəti insan yaşadığı mənzildə də uğurla həyata keçirə bilər və əksinə, peşə sahəsinə aid olmayan işlərlə ofisdə və ya kommersiya xarakterli xidməti binalarda məşğul ola

bilər.

“Home” və *domicile* sözlərinə dar mənada şərh verilməsi, şəxsi həyat anlayışının məhdud mənada başa düşülməsində olduğu kimi, bərabərsizlik təhlükəsinə gətirib çıxara bilər (*bax*: yuxarıda 29-cu bənd).

31. Ümumiyyətlə desək, müəyyən peşə fəaliyyətini və işgüzar fəaliyyəti və ya xidməti binanı əhatə edən şəxsi həyat və mənzil sözlərinin şərhı 8-ci maddənin predmeti və məqsədi ilə, yəni hakimiyyət orqanlarının özbaşına müdaxiləsindən ayrı-ayrı şəxslərin müdafiəsi ilə daha həmahəng olardı (*bax*: *Marks Belçikaya qarşı* iş üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 31, səh. 15, bənd 31). Bu cür şərh Razılığa gələn Dövlətlərin əl-qolunu o qədər də bağlamayacaqdır, çünki onlar 8-ci maddənin 2-ci bəndinin imkan verdiyi dərəcədə özlərinin müdaxilə hüquqlarını qoruyub saxlayacaqlar; söhbət peşə fəaliyyətindən və işgüzar fəaliyyətdən və ya xidməti binalardan getdikdə, bu hüquq daha geniş ola bilərdi.

32. 8-ci maddənin tətbiq edilə bilməməsinə etiraz edən, yuxarıda qeyd edilmiş ümumi mülahizələrə, işin konkret hallarına aid olan daha bir amili əlavə etmək lazımdır. Münhenin sahə məhkəməsinin verdiyi orderdə Klaus Veqnerin şəxsiyyətini açan sənədləri tapmaq və götürmək göstərişi vardı (*bax*: yuxarıda 10-cu bənd). Axtarış aparılan müştərilərə aid məlumatların olduğu dörd kartoteka şkafına, habelə altı ədəd şəxsi dosyeyə baxmışlar (*bax*: yuxarıda 11-ci bənd); onların hərəkətləri istər-istəməz həm yazışmaları, həm də 8-ci maddə baxımından bu anlayışa daxil olan digər materialları əhatə etməli idi. Bununla bağlı qeyd etmək kifayətdir ki, bu maddədə həyat sözündən fərqli olaraq, yazışma sözünün yanında sifət yoxdur. Bir sıra işlərdə (misal üçün *bax*: *Sonnenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı* iş üzrə 20 iyun 1988-ci il tarixli qərar. Seriya A, 137-ci cild və *Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 25 mart 1992-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 233). Məhkəmə hətta 8-ci maddənin tətbiqi imkanını ona görə nəzərdən keçirməmişdir ki, yazışma peşə xarakteri daşmışdır.

33. Yuxarıda deyilənlər Məhkəmənin təsdiq etməsinə əsas verir ki, ərizəçinin ofisində axtarış aparılması onun 8-ci maddə üzrə hüquqlarının pozulmasıdır.

V. Müdaxilə qanunda nəzərdə tutulmuşdurmu?

34. Ərizəçi bildirmişdir ki, sözügedən müdaxilə qanunda nəzərdə tutulmamışdır, çünki o, faktlara yox, şübhələrə əsaslanmış və bununla da Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 103-cü maddəsinin tələblərinə cavab verməmişdir (*bax*: yuxarıda 19-cu bənd); bundan başqa, həmin müdaxilə peşə sirrini müdafiə edən hüquq normalarından yan keçməklə edilmişdir.

35. Məhkəmə bu arqumentin rədd edilməsi barədə Komissiya və Hökumətin fikri ilə razıdır. O, qeyd edir ki, Münhenin 1-ci Torpaq məhkəməsi və Federal Konstitusiyaya Məhkəməsi axtarışı yuxarıda qeyd edilən Məcəllənin 103-cü maddəsi baxımından qanuni hesab etmişlər (*bax*: yuxarıda 15-16-cı bəndlər və 19-cu bənd) və Məhkəmə həmin məhkəmələrin fikrindən fərqlənən başqa fikir söyləməyə əsas görmür.

S. Sözügedən müdaxilə hüquqa uyğun məqsədlər güdmüşdürmü?

36. Komissiya kimi Məhkəmə də təsdiq edir ki, müdaxilə 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından hüquqa uyğun məqsədlər, yəni cinayətin qarşısını almaq və başqa şəxslərin hüquqlarını, məsələn, məktubun göndərildiyi hakimin ləyaqətini müdafiə etmək məqsədi güdmüşdür.

D. Müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi?

37. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə belə fikirdədir ki, Münhen sahə məhkəməsinin gətirdiyi əsaslara görə, sözügedən müdaxiləni demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab etmək olar (*bax*: yuxarıda 10-cu bənd). Məhkəmə bu məsələyə baxmaqda davam

etməyə ehtiyac görmür, o, artıq belə nəticəyə gəlmişdir ki, etiraz doğurmuş tədbir həmin tədbirin məqsədlərinə mütənəsib olmuşdur; ərizəçi və Komissiya da bu nəticə ilə razıdırlar.

Tamamilə doğrudur ki, axtarış aparılmasına səbəb olmuş hüquq pozuntusu təkcə təhqir yox, həm də hakimə təzyiq göstərmək cəhdidir. Lakin orderdə heç bir məhdudiyət qoyulmadan təhqiramiz məktubun müəllifinin şəxsiyyətini açan sənədləri tapmaq və götürmək kimi həddindən artıq ümumi göstərişlər olmuşdur; bu fakt xüsusi əhəmiyyətə malikdir, çünki vəkillik kontorundakı axtarış müstəqil müşahidəçilərin iştirakı kimi xüsusi prosedura təminatları ilə müşayiət olunmamışdır. Bundan əlavə, nəzərdən keçirilmiş materialların təbiətinə diqqət yetirdikdə, aydın görünür ki, axtarış peşə sirlərinə sözügedən şəraitə uyğun gəlməyən dərəcədə müdaxilə etmişdir; bununla əlaqədar olaraq, xatırlatmaq lazımdır ki, vəkilin peşə sirlərinə müdaxilə edilməsi ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən müəyyən nəticələr törədə bilər və bununla da Konvensiyanın 6-cı maddəsinin təmin etdiyi hüquqları poza bilər. Üstəlik bunun ictimaiyyətə çatdırılması is-tər müştərilərinin, istərsə də bütövlükdə cəmiyyətin gözündə ərizəçinin peşə nüfuzuna mənfi təsir göstərə bilərdi.

E. Nəticə

38. Beləliklə, Məhkəmə hesab edir ki, 8-ci maddə pozulmuşdur.

II. 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

39. Cənab Nimits həm də bildirmişdir ki, vəkil kimi onun nüfuzuna ziyan vurmaqla, axtarış 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinə pozmuşdur; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

Hər bir fiziki və ya hüquqi şəxs öz əmlakından maneəsiz olaraq istifadə etmək hüququna malikdir. Cəmiyyətin mənafeələri naminə və qanunda və beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinin

də nəzərdə tutulan şərtlərlə bağlı hallar istisna olmaqla, heç kim öz əmlakından məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı qaydalar dövlətin mülkiyyətdən ümumi maraqlara uyğun olaraq, yaxud da vergilərin və ya digər yığımların, yaxud cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün istifadə edilməsinə nəzarəti həyata keçirməsi üçün zəruri hesab etdiyi qanunlara əməl edilməsini təmin etmək hüququnu heç bir halda məhdudlaşdırmır.

40. Məhkəmə axtarışın 8-ci maddənin işığında ərizəçinin peşə nüfuzuna potensial təsirini artıq nəzər almışdır və Komissiya ilə razıdır ki, bu məsələyə I Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin işığında baxmağa ehtiyac yoxdur.

III. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

41. Konvensiyanın 50-ci maddəsində deyilir:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə orqanlarının və ya digər hakimiyyət orqanlarının çıxardığı qərar, yaxud gördüyü tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə əgər sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın, yaxud tədbirin törətdiyi nəticənin əvəzini yalnız qismən ödəməyi nəzərdə tutur, o zaman zərurət olduqda, Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

42. Məhkəmənin 16 dekabr 1991-ci ildə aldığı məktubda (*bax*: yuxarıda 4-cü bənd) ərizəçi xahiş etmişdir ki, Məhkəmə vəkil kimi ərizəçinin nüfuzuna vurulmuş ziyanı görə ona 50-ci maddəyə əsasən öz mülahizəsi üzrə müəyyən etdiyi şəkildə və həcmdə kompensasiya müəyyən etsin.

43. Məhkəmə bu xahişlə razılaşa bilməz.

Ərizəçi 8-ci maddənin pozulmasının ona maddi ziyan vurduğunu sübut etməmişdir. Əgər bu, ona müəyyən dərəcədə mənəvi ziyan vura bilmiş olsa da, Məhkəmə də Komissiya nüməyəndəsi kimi hesab edir ki, pozuntunun təsdiq edilməsinin özü kifayət qədər ədalətli əvəz ödənilməsidir. Cənab Nimits xahişinin

Almaniyadakı və Strasburqdakı məhkəmə xərclərini və məsrəfləri ehtiva etdiyini dinləmələrdə bildirsə də, o, həmin xərclərlə bağlı konkret əsaslar təqdim etməmişdir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. *Qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur;*
2. *Qərara aldı ki, 1 Nöli Protokolun 1-ci maddəsi üzrə ayrıca mübahisəli problem yaranmır;*
3. *Ərizəçinin ədalətli əvəz ödənilməsi haqqında tələbini rədd etdi.*

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 16 dekabr 1992-ci ildə Strasburqda İnsan haqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

BUQHANEMİ (BOUGHANEMI) FRANSAYA QARŞI

24 aprel 1996-cı il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Tunisdə doğulmuş 1960-cı il təvəllüdlü ərizəçi 1968-ci ildə Fransaya gəlib və ölkədən çıxarılan qədər ailəsi ilə orada yaşayıb. Ərizəsi 19 iyun 1993-cü ildə ondan uşaq doğmuş Fransa vətəndaşı ilə (xanım S. ilə) faktiki nikah münasibətlərində olub və 5 aprel 1994-cü il tarixdə uşağı rəsmən tanıyıb.

Əvvəllər o, müxtəlif cinayətlərə görə, o cümlədən aradüzəldənlik (sutenyorluq) etdiyinə görə, ümumi müddəti təxminən dörd olmaqla azadlıqdan məhrum edilib.

1988-ci il martın 8-də daxili işlər naziri belə bir əsasa görə onun ölkədən çıxarılması haqqında sərəncam imzaladı ki, onun Fransa ərazisində olması ictimai qaydaya təhlükədir (2 noyabr 1945-ci il tarixli (sonrakı dəyişikliklərlə) Ordonansın 23-cü və 24-cü maddələri). Ölkədən çıxarılma haqqında sərəncam 12 noyabr 1988-ci ildə icra edildi, lakin ərizəçi Fransaya qayıtdı və orada qanunsuz yaşadı.

10 avqust 1990-cı ildə daxili işlər naziri ölkədən çıxarılma haqqında sərəncamın ləğv edilməsi barədə Buqhaneminin vəsətətinə rədd cavabı verdi. Ərizəçi imtinadan Lion şəhərinin inzibati məhkəməsinə şikayət verdi, lakin 26 fevral 1991-ci ildə məhkəmə şikayəti rədd etdi. 7 dekabr 1992-ci ildə məhkəmənin qərarı Dövlət Şurası tərəfindən təsdiq edildi.

Ərizəçi ölkədən çıxarılma haqqında sərəncamı yerinə yetirmədiyinə görə həbs edildi və üç ay azadlıqdan məhrum edildi. 12 oktyabr 1994-cü ildə o, Tunisə göndərildi.

B. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

3 iyun 1993-cü ildə 8-ci maddənin pozuntusu barədə Komissiyaya verilən şikayətdə ərizəçi şəxsi və ailə həyatına hörmət

hüququnun pozulduğunu güman edirdi. 29 avqust 1994-cü ildə şikayət qəbul olunan sayıldı.

Məsələni barışıq sazişi əsasında həll etməyə dair nəticəsiz qalan cəhdlər etdikdən sonra Komissiya 10 yanvar 1995-ci ildə məruzə hazırladı; orada faktlar müəyyən edildi və belə bir fikir ifadə edildi ki, 8-ci maddənin pozuntusu baş verib (beş səsə qarşı iyrmi bir səsə).

Komissiya və Fransa hökuməti müvafiq surətdə 1 mart və 20 aprel 1995-ci ildə işi Məhkəməyə göndərdilər.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

31. Cənab Buqhaneminin bildirdiyinə görə, Fransa hakimiyət orqanları tərəfindən onun ölkədən çıxarılması onun şəxsi və ailə həyatına müdaxilədir və Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən hüquqlarını pozub; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

Hökumət bu fikrə etiraz edir, Komissiya isə başqa fikirdədir.

A. 8-ci maddənin 1-ci bəndi

32. Hər şeydən əvvəl müəyyən etmək lazımdır ki, ərizəçi 8-ci maddənin 1-ci bəndi baxımından Fransada onun “şəxsi və ailə

həyatının” olmasına istinad edə bilərmə?

33. Hökumətin fikrincə, ərizəçi valideynləri, qardaşları və bacıları ilə onun arasında real və möhkəm bağlar olduğunu sübuta yetirə bilmədi. Yuxarıda sadalanan qohumların hamısı Fransada yaşayır, lakin ölkədən çıxarılan anda 34 yaşlı olan ərizəçi artıq çoxdandır ki, ayrıca yaşayırdı. İnzibati məhkəmələr tərəfindən öyrənilən heç bir sənəd ərizəçinin ailəsindən yardım alması barədə fikrini təsdiq etmədi.

Ərizəçinin öz ailə həyatına istinad etməsinə gəlinə, bunlar nəzərə alın bilməz, çünki birgə həyat faktı və atalığın təsdiq edilməsi onun ölkədən çıxarılması haqqında qərardan və Dövlət Şurasının 7 dekabr 1992-ci il tarixli qərarından sonra baş vermişdi. Ərizəçi Fransaya qanunsuz olaraq qayıtdıqdan sonra bərqərar edilən bu münasibətlər ailə həyatının mövcudluğunun təsdiqi rolunu oynaya bilməz. Buqhanemi ilə birgə yaşamış qadının 6 dekabr 1994-cü ildə söylədiklərindən belə nəticə çıxır ki (*qərarın 16-cı bəndi*), onların birgə həyatına ərizəçinin axırncı tutulma tarixi olan 28 iyul 1994-cü ildən və onun *a fortiori* təkrar Tunisə göndərilməsinin tarixi olan 12 oktyabr 1994-cü ildən çox-çox əvvəl qəti şəkildə son qoyulub. Cənab Buqhanemi uşağı yalnız 5 aprel 1994-cü ildə, yəni o, 19 iyun 1993-cü ildə doğulandan on ay sonra tanıyıb, halbuki, Fransa qanunvericiliyinə görə o, bunu doğuşdan əvvəl də edə bilərdi, özü də uşağın anası buna mane ola bilməzdi. Yeri gəlmişkən, 3 iyun 1993-cü ildə Komissiyaya təqdim edilən şikayətdə uşağın doğuşunun gözlənilməsi barədə heç nə deyilmir. Bu fakt ərizəçi tərəfindən yalnız şikayətə 5 may 1994-cü il tarixli əlavələrdə xatırlanır. Üstəlik, ata ilə oğul arasında, çox güman ki, elə bir əlaqə yaranmayıb ki, birincinin ölkədən çıxarılması ilə pozula bilsin. Nəhayət, cənab Buqhanemi uşağına maddi yardım etməsi, onun tərbiyəsində iştirak etməsi və ya sair valideyn hüquqlarını həyata keçirməsi barədə heç bir sənəd təqdim etməyib.

34. Komissiya hesab edir ki, ölkədən çıxarılma haqqında qərarın icrası ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu həyata keçirməsinə müdaxilədir.

35. Məhkəmə hesab edir ki, cənab Buqhanemi ilə xanım S. arasında ailə münasibətlərinin mövcudluğuna dair Hökumətin şübhələri əsassız deyil: onların ailə həyatı, görünür, yalnız cənab Buqhaneminin ölkəyə qanunsuz qayıdışından sonra başlayıb və bir il davam edib, o, ölkədən təkrar çıxarılan anda və hələ uşağın doğuşundan xeyli əvvəl onlar artıq birlikdə yaşamırdılar.

Lakin hər halda ərizəçinin Fransada şəxsi və ailə həyatının olmadığı barədə nəticəyə çıxarmaq olmaz.

Ərizəçi xanım S-nin doğduğu uşağı, gec də olsa, öz uşağı kimi tanıdı. Hətta ana və ata birgə yaşamasalar da və uşağın nikahda, yaxud nikahdan kənar doğulmasından asılı olmayaraq, şəxslə onun uşağı arasında mövcud olan bağlar 8-ci maddənin əsaslandırıldığı ailə anlayışına daxildir (*bax: Berrehab Niderlanda qarşı* iş üzrə 21 iyun 1988-ci ilə tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 138, səh. 14, bənd 21 və *Gül İsveçrəyə qarşı* iş üzrə 19 fevral 1996-cı il tarixli qərar. *Reports*, 1996-I, səh. 173-174, bənd 32). Müstəsna hallarda sonrakı hadisələr bu bağları qıra bilsə də (*bax: yuxarıda adı çəkilən Gülü'n işi* üzrə qərar), bu işdə nə uşağı gec olaraq tanımaqla bağlı, nə də ərizəçinin uşağa qarşı güman edilən münasibəti ilə bağlı belə hallar vardır.

Bundan başqa, cənab Buqhaneminin valideynləri və onun qardaşları və bacıları qanuni əsaslarla Fransada yaşayırlar və onların arasında hər hansı ailə bağlarının mövcud olmamasının sübutu yoxdur.

Ölkədən çıxarıldığına görə ərizəçi qohumlarından və uşağın-dan ayrı düşüb. Beləliklə, ölkədən çıxarılmaya 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüququn həyata keçirilməsinə müdaxilə kimi baxıla bilər.

B. 8-ci maddənin 2-ci bəndi

36. Bununla əlaqədar olaraq, müəyyən etmək lazımdır ki, ölkədən çıxarılma 2-ci bəndin şərtlərinin təsiri altına düşürmü, yəni, o, "qanunda nəzərdə tutulmuşdumu", hüquqa uyğun olan bir

və ya bir neçə məqsəd güdürdümü və onun və ya onların həyata keçirilməsi üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri” idimi?

1. *“Qanunda nəzərdə tutulmuşdur”*

37. İşin materiallarından belə nəticə çıxır ki, cənab Buqhaneminin ölkədən çıxarılması barədə qəbul edilmiş qərar Əcnəbilərin Fransaya gəlmələri və orada yaşamaları haqqında 2 noyabr 1945-ci il tarixli Ordonansın (sonrakı dəyişikliklərlə) 23-cü və 24-cü maddələrinə əsaslanıb (*bax*: qərarın 18-ci və 19-cu bəndlərinə).

2. *Hüquqa uyğun məqsəd*

38. Hökumət və Komissiya hesab edirlər ki, yuxarıda qeyd edilən müdaxilə Konvensiyaya tam uyğun gələn məqsədlər güdüb: “ictimai qaydanın mühafizəsi” və “cinayətlərin qarşısının alınması”. Məhkəmə də eyni nəticəyə gəldi.

3. *“Demokratik cəmiyyətdə zəruridir”*

39. Hökumət iddia edir ki, yuxarıda adı çəkilən müdaxilə qarşıya qoyulan məqsədlərə mütonasibdir. O, ərizəçinin çəxlu hüquq pozuntusu törətdiyini və sonuncu cinayətin ağırlığını qeyd etdi; həmin cinayət nəticəsində ərizəçi “xüsusilə ağır formada aradüzəldənlik” etdiyinə görə məhkum edilmişdi. Hökumət həmin cinayəti müşayiət edən ağırlaşdırıcı halları göstərdi: zorakılıq aktları, iştirakçıların olması, qurbanı metropoliya xaricində fahişəliklə məşğul olmağa məcbur etmə.

Eyni zamanda, ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına müdaxiləni şişirtmək lazım deyil: o, Fransada yaşayan ailəsi ilə xüsusilə sıx bağların mövcudluğunu, faktiki olaraq heç vaxt işləmədiyi bu ölkədə sosial həyata hər hansı şəkildə qoşulduğunu sübuta yetirməyib. Bundan başqa, yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra o, Fransa vətəndaşlığı almaq üçün vəsatət verməyib. Üstəlik, məlum olduğu-

na görə, o, Tunis vətəndaşlığı ilə kifayətlənməyərək, Tunislə əlaqələrini mühafizə edib: onun valideynləri tunislidirlər, uşaqlığı Tunisdə keçib və Fransada tunisliylərlə oturub-durub, ərəb dilində, ya da hər halda onun işlək dialektində danışır. Bundan başqa, o, on səkkiz yaşına qədər Tunisdə yaşadığına görə, tam aydındır ki, onun tərbiyəsinin əsasları, məsələn, məktəb təhsili aldığı ilk iki il ərzində, orada qoyulub. Yeri gəlmişkən, o, həmin ölkə ilə bütün əlaqələri kəsdiyini bildirməyib. Nəhayət, görünür, onun tunisli dairələrlə işgüzar münasibətləri vardır. Qıssası, onun həyatı təkcə Fransa ilə məhdudlaşmır.

40. Komissiya bu dəlili rədd etdi. Cənab Buqhaneminin şəxsi və ailə həyatına müdaxilənin dərəcəsi məsələsi barədə Komissiya qeyd edir ki, o, Fransaya səkkiz yaşında gəlib və birinci dəfə 1988-ci ildə 28 yaşında, ikinci dəfə isə 1994-cü ildə 34 yaşında Tunisə göndərilənə qədər orada yaşayıb. Onun bütün ailəsi Fransadadır və orada o, fransız qadınla yaşayıb, ondan uşağı vardır və 5 aprel 1994-cü ildə onu öz uşağı kimi tanıyıb. Bununla əlaqədar olaraq, Komissiyanın nümayəndəsi xanım S-nin 15 iyun 1994-cü ildə Komissiyaya göndərdiyi məktubun məzmununu xatırlatdı (*bax*: qərarın 16-cı bəndinə). Hüquqi nöqteyi-nəzərdən ərizəçi əcnəbi olsa da, Fransa ilə onu ailə bağları və sosial tellər bağlayır və Hökumət sübuta yetirə bilmədi ki, ərizəçinin vətəndaşlıqdan başqa Tunislə nəsə əlaqəsi vardır. Beləliklə, ölkədən çıxarılmaya səbəb olan ittihamların ağırlığına baxmayaraq, bir tərəfdən qarşıya qoyulan məqsədlər, digər tərəfdən isə, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ arasında ədalətli tarazlıq təmin olunmayıb.

41. Məhkəmə qeyd edir ki, ictimai qaydanın təmin edilməsi üzrə iştirakçı dövlətin üzərinə düşən məsuliyyət, məsələn, qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq prinsipinə əsasən və müqavilələr üzrə onun öhdəlikləri çərçivəsində əcnəbilərin ölkəyə gəlmələrinə və orada qalmalarına nəzarət etmək və onların içərisində hüquq pozuntuları törədənləri ölkədən çıxarmaq hüququnda ifadə olunur.

Lakin onların qərarları demokratik cəmiyyətdə 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə mühafizə edilən hüququ poza bildiyinə görə, həmin qərarlara son dərəcə zəruri olan sosial tələbatla haqq qa-

zandırılmalı və onlar hüquqa uyğun məqsədlərə uyğun gəlməlidir (digər qərarlarla yanaşı həmçinin *bax: Belcudi Fransaya qarşı* iş üzrə 26 mart 1992-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 234-A, səh. 27, bənd 74 və *Nəsri Fransaya qarşı* iş üzrə 13 iyul 1995-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 320-B, səh. 25, bənd 41). Müdaxilənin “zəruriliyi” haqqında qərar çıxararkən, Məhkəmə bu məsələ üzrə iştirakçı dövlətə verilən mülahizə hədudlarını nəzərə alır (müsal üçün *bax: Berrehabın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, cild 15, bənd 28).

42. Məhkəmənin vəzifəsi bunu müəyyənləşdirməkdən ibarətdir ki, ölkədən çıxarılma zamanı müvafiq maraqlar arasında, yeni bir tərəfdən ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, digər tərəfdən isə ictimai qaydanın mühafizəsi və cinayətlərin qarşısının alınması arasında tarazlığa əməl edilibmi?

43. Cənab Buhqanemi səkkiz yaşında Fransaya gəlib və 1968-ci ildən 1988-ci ilədək qanuni əsaslarla orada qalıb, gizli şəkildə oraya qayıtdıqdan sonra isə 12 oktyabr 1994-cü ilədək orada olub. O, təhsilinin əsas hissəsini Fransada alıb. Onun valideynləri və on nəfər bacı-qardaşı da orada yaşayırlar, onlardan beşi məktəbdə oxuyur, səkkizi Fransada doğulub və ikisi Fransa vətəndaşlığına malikdir. Bundan başqa, o, Fransada Fransa vətəndaşı olan qadınla yaşayıb və onun uşağı 5 aprel 1994-cü ildə doğulsa da, həmin uşağı 19 iyun 1993-cü ildə öz uşağı kimi tanıyıb.

44. Lakin ərizəçi Tunis vətəndaşlığını saxlayıb və görünür, Fransa vətəndaşı olmağa heç vaxt can atmayıb. Ola bilsin ki, o, Hökumətin iddia etdiyi kimi, Tunislə vətəndaşlıqdan başqa hər hansı digər əlaqələri də saxlayıb: Komissiyada o, ərəb dilini bil-mədiyini, vətəni ilə bütün əlaqələri kəsdiyini, Fransadan qovulana qədər oraya qayıtmadığını söyləməyib.

Məhkəmə həmçinin hesab edir ki, bu işin halları *Müstəqim Belçikaya qarşı* (18 fevral 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 193), *Belcudi Fransaya qarşı* və *Nəsri Fransaya qarşı* (*bax: yuxarıda qeyd edilən qərarlara*) işlərin hallarından fərqlənir; həmin işlərdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulması barədə qərar çıxarmışdı.

Məhkəmə buna xüsusilə böyük əhəmiyyət verir ki, cənab Buqhaneminin ölkədən çıxarılması haqqında qərar onun təxminiən dörd illik ciddi rejimli həbs cəzasına məhkum edilməsindən sonra qəbul edilmişdi, bunun üç ili xüsusilə təhlükəli formada aradüzəldənlik (sutenyorluq) etməyə görə təyin edilmişdi (*baş*: qərarın 8-ci və 39-cu bəndlərinə). Sonuncu cinayətin ağırlığı, habelə ərizəçinin törətdiyi əvvəlki hüquq pozuntuları əsaslı şəkildə onun əleyhinə olan dəlillərdir.

45. Yuxarıda qeyd edilənlər nəzərə alınmaqla, Məhkəmə hesab etmir ki, ərizəçinin ölkədən çıxarılması hüquqi məqsədlərə münasibətdə qeyri-mütənasib tədbir olub. Beləliklə, 8-ci maddənin pozuntusu baş verməyib.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

İki səsə qarşı yeddi səslə *qərar çıxardı* ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmayıb.

Fransız və ingilis dillərində həyata keçirilib və 24 aprel 1996-cı ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilib.

Herbert Petsold
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və A Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM PETTİNİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Çoxluq kimi mən də səs verdim ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmadığı təsdiq edilsin. Lakin mən hesab edirəm ki, başqa motivdən çıxış etmək lazım idi.

İşin xüsusi halları (residivist cinayətkar, aradüzəldən) nəzərə alınarsa, Konvensiyanın 1-ci maddəsindən çıxış etmək (həmin maddədə dövlətin cinayətkar residivistləri ölkədən çıxarmamaq öhdəliyi nəzərdə tutulmur) və ona əsasən, ailə həyatına hörmət

hüququnun pozulmadığı barədə qərar çıxarmaq daha yaxşı olardı. Ailə həyatı ailə üzvlərinin sıx birliyini nəzərdə tutur, bu isə xüsusilə ağır formada aradüzəldənliklə bağlı fəaliyyətə ziddir.

Yuxarıda qeyd edilənlər nəzərə alınarsa, müdaxilənin olub-olmadığını təhlil etmək zərurəti aradan qalxardı. Qardaşların və bacıların olması öz-özlüyündə ailə həyatını yaratmır (*bax*: bu qərarın 43-cü bəndinə). Bundan başqa, çoxluq dəqiqləşdirmədi ki, 8-ci maddəyə əsaslanan şikayət üzrə, özü də ölkədən çıxarıldıqdan sonra qanunsuz olaraq ölkəyə qayıdan və orada gizli yaşayan əcnəbinin təqdim etdiyi şikayət üzrə Məhkəmənin praktikası necə olub.

Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, ölkədən çıxarılma üzrə Məhkəmənin baxdığı işlər, bu sahədə iştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinin hüdudları müəyyən edilməklə, onların Avropa siyasətinin işlənib hazırlanmasının zəruriliyini göstərir. Belə hallarda ictimai qayda ilə ərizəçinin konkret maraqları arasında ədalətli tarazlıq axtarmaqdan söhbət getmir.

Cəmiyyətin və ailənin maraqlarını aradüzəldənlik fəaliyyəti ilə bağlı maraqlarla müqayisə etmək olmaz. Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər həmçinin aradüzəldənlərin fahişəliyə məcbur etdikləri qadınların müdafiəsinin zəruriliyini nəzərə almalıdırlar.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər içərisində Fransa kimi ailələrin birləşməsi siyasətini yeridən ölkələr azdır.

HAKİM MARTENSİN XÜSUSİ RƏYİ

1. Bu işdə Məhkəmə yəqin də cəmiyyətə inteqrasiya etmiş əcnəbinin ölkədən çıxarılması məsələsi ilə üzləşdi; o, on səkkiz yaşından Fransaya gəlib, iyirmi iki il ölkədə qaldıqdan sonra ölkədən çıxarılıb və o vaxta qədər valideynləri, qardaşları və bacıları kimi orada yaşayıb.

2. Bu məsələyə baxmağın bir neçə yolu vardır.

3. Əlbəttə ki, bu, Məhkəmədəki çoxluğun indiyədək getdiyi yoldur. İstinad edilən ideya budur ki, Konvensiya əcnəbiləri, hət-

ta onlar ölkədə kök salsalar da, ölkədən çıxarılmıqdan müdafiə etmir. Lakin onlar Konvensiyaya istinad edə bilərlər, çünki ölkədən çıxarılmı onların ailə həyatına hörmət hüququnu pozan müdaxilədir. Bu halda Məhkəmə həll etməlidir ki, müdaxiləyə 8-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından haqq qazandırmaq olarmı?

4. Bu əənəvi yanaşmada iki açıq-aşkar çatışmazlıq vardır.

Birincisi, cəmiyyətə inteqrasiya etmiş bütün əcnəbilərin heç də hamısının ailə həyatı yoxdur.

İkincisi, bu, hüquqi müəyyənliyin olmamasına gətirib çıxarır. Milli inzibati orqanlar və məhkəmələr qabaqcadan deyə bilməzlər ki, bu cür əcnəbinin ölkədən çıxarılması ilə bağlı şikayət qəbul olunan hesab ediləcəkmı? Milli hakimiyyət orqanları üçün Məhkəmədəki çoxluğun ayrıca hər bir hala fərdi yanaşması lotereya kimi bir şeydir, Məhkəmə üçünsə, bu, problemlərin mənbəyidir. Problemlər doğrudan da yaranır, çünki Məhkəmə, baxılmaq üçün ona verilmiş işin əsaslılığı ilə barəsində qərar çıxarmış olduğu işlərin əsaslılığı arasında, demək olar ki, mümkünsüz olan müqayisələr aparmalı olur. Axı *Müstəqim Belçikaya qarşı* (18 fevral 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 193), *Belcudi Fransaya qarşı* (26 mart 1992-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 234-A13 iyul 1995-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 320-B, səh. 25, bənd 41), *Nəsri Fransaya qarşı* (13 iyul 1995-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 320-B) və *Buqhanemi Fransaya qarşı* kimi işləri müqayisə etmək, yumşaq desək, heç də asan deyil. Bu halda nə etməli: cəzaların və hökmlərin sayını və ağırlığını sadəcə müqayisə etməli, yoxsa şəxsi halları da nəzərə almalı? Açıq-aydındır ki, Məhkəmədəki çoxluq sonuncu yanaşmanı seçdi və müqayisə aparmığı mümkün saydı, lakin mən (Məhkəməyə nə qədər hörmət bəsləsəm də) belə bir hissədən yaxa qurtara bilmirəm ki, bu cür müqayisənin nəticələri bir qədər iradəli xarakterlidir.

5. Yuxarıda qeyd edilən çatışmazlıqlardan birincisi, cəmiyyətə inteqrasiya etmiş əcnəbilərin ölkədən çıxarılmasının istənilən halda onların şəxsi həyatına müdaxilə olduğunu etiraf etməklə, asanlıqla aradan qaldırıla bilər. Mən *Belcudinin işinə* aid qərarla üst-üstə düşən rəyimdə bu cür yanaşmanın lehinə çıxış etdim. Bu

yanaşmanı həmçinin hakimlər De Meyer, Morenilla və Vildhaber bölüşdürürlər. Mənə elə gəlir ki, bu cür yanaşmada məhkəmə praktikası xeyli dərəcədə yaxşı olardı. Ümid etmək istərdim ki, Məhkəmə qərarının “ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna” istinad edən 42-ci bəndinin formulu Məhkəmənin buna can atmasının təsdiqidir.

6. Lakin şəxsi həyat mövqeyindən yanaşma, öz-özlüyündə, əlbəttə ki, ənənəvi baxışdakı ikinci çatışmazlığı aradan qaldırmır, çünki bu zaman həm də müəyyən etmək lazımdır ki, şəxsi həyata müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı?

7. İstənilən qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq üçün yalnız bir yol vardır: əvvəlcə hakim De Meyerin, sonra isə hakim Morenillanın müdafiə etdiyi müddəanı təsdiq etmək. Onlar bu mövqedən çıxış edirlər ki, bütün ömürlərini (yaxud demək olar ki, bütün ömürlərini) hər hansı dövlətdə keçirmiş əcnəbilər həmin dövlətin vətəndaşlarına bərabər tutulmalıdırlar. Vətəndaşların ölkədən çıxarılması 4 Növlü Protokolun 3-cü maddəsinin 1-ci bəndi ilə (P 4-3-1) qadağan olunub, hakimlər De Meyer və Morenilla bildirirlər ki, cəmiyyətə inteqrasiya etmiş əcnəbilərin ölkədən çıxarılması Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən qadağan edilir. Bu müddəanın qəbul edilməsi ilə bütün qeyri-müəyyənliklər aradan qalxır, çünki 3-cü maddə istisnalara yol vermir. Bu cür yanaşma zamanı həmin əcnəbinin ölkədən çıxarılması, onun törətdiyi cinayətlərdən asılı olmayaraq, Konvensiyanın pozuntusudur.

8. Mən bu mövqeyi bölüşdürsəm də, burada istisnaların ola bilməyəcəyini təsdiq etmək mənim üçün çətinidir. Bununla əlaqədar olaraq, hesab edirəm ki, bir qayda olaraq, cəmiyyətə inteqrasiya etmiş əcnəbilərin ölkədən çıxarılması onların şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozuntusu olsa da, xüsusi hallarda bu cür çıxarılmaya haqq qazandırmaq olar. Hesab edirəm ki, *Nəsrinin işi* üzrə hakim Vildhaber qərarla üst-üstə düşən rəyi, istisnalara münasibətdə mənə nisbətən daha az sərtlik nümayiş etdirməyə meylli olsa da, eyni istiqamətdədir.

9. Əgər Məhkəmə təsdiq etsəydi ki, bu cür əcnəbinin ölkədən çıxarılması prinsipinə onun şəxsi həyatına hörmət hüququnun

pozuntusudur, lakin müstəsna hallarda, məsələn, əcnəbi olduqca ağır hüquq pozuntularına görə, məsələn, dövlət əleyhinə cinayətlərə görə, siyasi və ya dini terrorizmə görə, yaxud narkobizneslə məşğul olmağa görə məhkum edilibsə, buna haqq qandırmaq olar, o zaman, mənim fikrimcə, əcnəvi yanaşmanın ikinci çatışmazlığını, yəni öncədən görmənin mümkünsüzlüyünü xeyli məhdudlaşdırmaq olardı.

10. Mən razıyam ki, xüsusilə ağır formada aradüzəldənlik ciddi, üstəlik ikrah doğuran cinayətdir, lakin eyni zamanda hesab edirəm ki, bu işlə əlaqədar o, “adi cinayətlər” kateqoriyasının təsiri altına düşür; bu cinayətlərin ağırlığı o qədər də böyük deyil ki, onları cəmiyyətə inteqrasiya etmiş əcnəbinin ölkədən çıxarılmasına haqq qazandıra bilən müstəsna hallara aid etmək mümkün olsun, çünki bu cür cinayətlər barəsində cinayəti qabaqlamaq üzrə adi tədbirlər və sanksiyalar, sözügedən ölkənin vətəndaşlarının törətdikləri hüquq pozuntuları barəsində olduğu kimi, yetərli olmalıdır.

11. Bu səbəblərə görə mən Konvensiyanın pozulmasının təsdiq edilməsinə səs verdim.

HAKİM BAKIN XÜSUSİ RƏYİ

Məhkəmədəki çoxluq kimi, mən də hesab edirəm ki, ölkədən çıxarılma haqqında əmr ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına müdaxilədir. Mən razıyam ki, ölkədən çıxarılma qanunda nəzərdə tutulub və hüquqa uyğun məqsəd güdür.

Eyni zamanda, çoxluğun fikrinin əleyhinə olaraq hesab edirəm ki, demokratik cəmiyyətdə ölkədən çıxarılma haqqında əmr vermək zərurəti yox idi, çünki o, qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənəsb deyil və müvafiq olaraq, bu işdə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasına gətirib çıxarıb.

Mənim fikrimcə, ərizəçinin ailə bağlarının və sosial bağlarının böyük hissəsi Fransa ilə bağlıdır. Onun valideynləri və on nəfər bacı-qardaşı Fransada yaşayırlar, bu ailənin səkkiz üzvü isə

orada doğulublar. Fransada onun uşağı vardır, hərçənd ki, onlar arasındakı əlaqənin dəqiq xarakteri aydınlaşdırılmamış qalır.

Bütün bu amilləri nəzərə alaraq, habelə ərizəçinin Tunis səkiz yaşında türk etnosini, gündəlik danışıq dilini bilmək üçün yetkin şəxsə lazım olan səviyyədə ərəb dilini bilməməsini və “təhsilinin çox hissəsini Fransada almasını” nəzərə alaraq, mən bu nəticəyə gəldim ki, qorunan maraqlar arasında ədalətli tarazlıq təmin olunmayıb. Belə şəraitdə ölkədən çıxarılma cinayətlər və iğtişaşlar törədilməsinin qarşısını almağa o qədər də kömək etməyərək, ərizəçinin şəxsi və ailə həyatını tamamilə poza bilər.

Mənim üçün həm də Məhkəmənin belə bir dəlili inandırıcı deyil ki, “ərizəçinin ölkədən çıxarılması haqqında qərar hökmün çıxarılmasından sonra qəbul edilib” və “sonuncu cinayətin ağırlığı və əvvəlki məhkumluqları ona xeyli ziyan gətirir”.

Bununla əlaqədar olaraq, hesab edirəm ki, ömrünün çox hissəsini (iyirmi iki ilini) Fransada keçirmiş ərizəçiyə qarşı rəftar həmin ölkənin vətəndaşlarına qarşı olan rəftardan xeyli dərəcədə olverişsiz olmamalıdır. O, cinayətlər törədib və buna görə məhkum edilib. Əgər cəza öz-özlüyündə cinayətə adekvatdırsa və ona uyğundursa (əslində bu, belə də olmalıdır), o zaman ölkədən çıxarılmanı da buna əlavə etmək, mənim fikrimcə, o deməkdir ki, fərdin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsi ilə müqayisədə, cinayətlərin qarşısının alınmasına və hüquq qaydasının müdafiəsinə həddən artıq əhəmiyyət verilir.

LOİZİDU (LOIZIDOU) TÜRKİYƏYƏ QARŞI

18 dekabr 1996-cı il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Ərizəçi, Kipr vətəndaşı xanım Titina Loizidu ölkənin şimalında, Kireniyada boya-başa çatıb, orada ona məxsus bir neçə torpaq sahəsi vardı. 1972-ci ildə xanım Loizidu ərə getdi və əri ilə Nikosiyaya köçdü. Kipr yunan və türk hissələrinə bölündüyünə görə, 1974-cü ildən başlayaraq, o, yuxarıda adı çəkilən mülkiyyətinə daxil olmaq imkanından məhrum oldu.

19 mart 1989-cu ildə Kipr yunanlarının “Qadınların evlərinə qayıtması uğrunda” təşkilatından olan qadınlar, bölücü xətti keçmək niyyətlərini qabaqcadan bəyan edərək, yürüş təşkil etdilər. Nümayişin iştirakçıları Nikosiyadan Limbiya kəndinə gəldilər, orada onlar bufer zonasını və türk qoşunlarının yerləşdiyi xətti keçə bildilər. Xanım Loizidu da daxil olmaqla, bir neçə qadın türk icmasının polisləri tərəfindən həbs edildi. Elə həmin gün onları BMT-nin Nikosiyadakı nümayəndələri azad etdilər və yunan icmasının ərazisinə göndərdilər.

B. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Xanım Loizidu 22 iyul 1989-cu ildə Komissiyaya şikayətlə müraciət edərək bildirdi ki, onun tutularaq həbs edilməsi Konvensiyanın 3, 5 və 8-ci maddələrinin pozuntusudur. O, həmçinin belə hesab edirdi ki, onun torpaq öz mülkiyyətinə girməsinin mümkünsüzlüyü 1 Nöhl Protokolun 1-ci maddəsinin davamlı pozuntusudur.

8 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsində Komissiya Konvensiyanın 3-cü maddəsinin (yekdilliklə), Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin (dörd səsə qarşı doqquz səsə), ərizəçinin

şəxsi həyatı ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsinin (iki səsə qarşı on bir səsə), ərizəçinin yaşayış yeri ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsinin (dörd səsə qarşı doqquz səsə) və Konvensiyanın I Nəli Protokolunun 1-ci maddəsinin (beş səsə qarşı səkkiz səsə) pozulmadığı barədə fikir söylədi.

Bu, Kipr hökumətinin Məhkəməyə verdiyi ikinci iş idi, çünki qabaqca, 1995-ci ilin martında Loizidunun Türkiyəyə qarşı başqa bir işinə baxmışdı; orada əsas predmet *ratione loci*, *ratione persone*, *ratione temporis* ilkin şərtləri, habelə bəzi başqa məsələlər idi ki, onlar da, ilkin şərtlər kimi, Kiprdə yaranan situasiyadan və Türkiyənin Şimali Kipr Türk Respublikasını öz tərkib hissəsi kimi tanımaqdan imtina etməsindən törəyirdi (*Reports*, 310-cu cild).

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

31. Xanım Loizidu və Kipr hökuməti qeyd edirlər ki, ölkənin şimal hissəsi türklər tərəfindən işğal edildikdən sonra ərizəçinin öz mülkiyyətinə daxil olmaq imkanı rədd edilib. Müvafiq surətdə, o, həmin mülkiyyətə istədiyi kimi sərəncam vermək imkanından məhrum edilib. Yaranmış vəziyyət ərizəçinin I Nəli Protokolun 1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan öz əmlakından mənasız istifadə etmə hüququna haqsız müdaxilədir, həmçinin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən onun yaşayış yerinin toxunulmazlığına olan hüququnun pozuntusudur.

Türkiyə hökuməti bu şikayətə etiraz edərək, hər şeydən əvvəl qeyd etdi ki, Məhkəmə həmin şikayətə baxmaq üçün *ratione temporis* səlahiyyətə malik deyil.

I. Hökumətin ilkin etirazları

32. Məhkəmə bu iş çərçivəsində Hökumətin ilkin etirazları üzrə yuxarıda adı çəkilən qərarla gəldiyi nəticələri və rəyləri

xatırladır. Orada söhbət ondan gedirdi ki, Konvensiyanın 46-cı maddəsi, 22 yanvar 1990-cı il tarixli Bəyannaməsində Türkiyənin etdiyi kimi, iştirakçı dövlətlərə Məhkəmənin yurisdiksiyasını yalnız o faktlara baxmaqla məhdudlaşdırmaq hüququ verir ki, onlar ratifikasiya fərmanlarının saxlanması üçün təhvil verilməsindən sonra baş verib və müvafiq surətdə, həmin yurisdiksiya ərizəçisinin mülkiyyət hüququnun davamlı olaraq pozulmasına dair o faktlara şamil edilir ki, onlar 22 yanvar 1990-cı ildən sonra baş vermiş olsun. İndi Məhkəmə *ratione temporis* etirazla bağlı qaldırılan məsələlərin mahiyyəti üzrə qərara müraciət etməlidir (*Loizidu Türkiyəyə qarşı iş* üzrə 23 mart 1995-ci il tarixli qərar (ilkin etirazlar); Seriya A, cild 310, səh. 33-34, bənd. 102-105).

A. Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsaslanan ərizənin mətni

33. Bu işin mahiyyəti üzrə yaddaş qeydində Kipr Hökuməti bildirir ki, Türkiyənin ratifikasiya haqqında ərizəsinin mətni ikili şərhə yol verir. Sonuncu cümlədə “faktlar” sözündən sonra verənlərin olmaması ona gətirib çıxarır ki, “ratifikasiya fərmanlarının saxlanması üçün təhvil verilməsindən sonra baş verən” ifadəsinin “faktlar” sözünə, yoxsa “qərarlar” sözünə yoxsa aid olması aydın olmur (*bax*: qərarın 24-cü bəndinə). Kipr Hökuməti həm də Türkiyənin ərizəsinin Konvensiyanın 25-ci maddəsinə aid olan hissəsi barədə analoji qeyd bildirib. Kipr Hökumətinin iddia etdiyinə görə, əgər ratifikasiya haqqında ərizədə *ratione temporis* barədə dəqiq və birmənalı məhdudiyət göstərilməyibsə, Konvensiyanı tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olan bütün orqanlar öz yurisdiksiyalarını həyata keçirərkən, Konvensiyanın ratifikasiya edilmə tarixindən əvvəl baş vermiş faktlara müraciət edə bilərlər. Lakin Kipr Hökumətinin iddia etdiyinə görə, sözügedən halda, bu, baş verməyib.

34. Məhkəmə belə hesab edir ki, bu dəlilin əsası yoxdur. Məhkəmənin fikrincə, həmin mətn Kipr Hökumətinin təklif etdiyi kimi oxunarsa, o zaman onun son cümləsi tamamilə anlaşılmaz olar. Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 46-cı maddə-

sinə əsasən ratifikasiya fərmanlarının saxlanmaq üçün təhvil verilmə tarixindən əvvəl baş verən faktlara aid bütün məsələləri Məhkəmənin səlahiyyətlərindən çıxarmaq barədə Türkiyə Hökumətinin niyyətləri sonuncu cümlənin formulundan tamamilə aydın olur və məntiqi olaraq həmin cümlədən törəyir. Komissiya Konvensiyanın 25-ci maddəsi barədə Türkiyənin ərizəsinin mətnini məhz bu cür şərh etdi (*bax*: 4 mart 1991-ci il tarixli *Krisostomos, Papakrisostomu və Loizidu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə (*D.R.* 68, səh. 250-251, bənd 50-60) şikayətlərin (şikayətlər birləşdirilib) qəbul ediləliyi haqqında qərar №15299/89, 15300/89 və 15318/89).

B. Tərəflərin başqa dəlilləri

35. Türkiyə Hökuməti öz növbəsində bildirir ki, Kiprin şimalında “özəl mülkiyyətlərin ləğvi” prosesi 1974-cü ildən başlayıb və Şimali Kipr Türk Respublikasının (ŞKTR) 7 may 1985-ci il tarixli Konstitusiyasının 159 (1)(b) maddəsinə əsasən geriyyə qüvvəsi olmayan ekspropriasiya (müsadirə) formasını alıb (*bax*: qərarın 18-ci bəndinə). Beynəlxalq hüquq baxımından bu cür müsadirəyə haqq qazandırmaq olar. Bununla əlaqədar olaraq, Hökumət bildirir ki, ŞKTR demokratik və konstitusion dövlətdir. ŞKTR konstitusiyası referendumla qəbul edilib. Respublika ölkədəki siyasi və inzibati dəyişikliklər prosesində öz müqəddəratını təyin etmə hüququ uğrunda mübarizə aparan kiptli türklər tərəfindən yaradılıb. Beləliklə, ŞKTR müstəqil qanunlar qəbul etməyə haqlıdır. Bundan başqa, Kiprin şimalında hakimiyyətin avtonom xarakteri Böyük Britaniya məhkəmələrinin bir neçə qərarlarında təsdiq edilib (*Hesperides Hotels Ltd and Another v. Aegean Turkish Holidays Ltd and Another (1977). Weekly Law Reports, v. 3, p. 656, habelə Polly Peck International Plc v. Asil Nadir and Others. All England Reports, 1992, v. 2, p. 238*).

Əvvəlcə Komissiya, sonra isə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi *Krisostomos və Papakrisostomu Türkiyəyə qarşı işdə*

ərizəçilərin tutulmasını və həbsdə saxlanmasını qanuni hesab edərək, ŞKTR-in müvafiq qanunlarının qüvvədə olduğunu təsdiq etdilər (*bax*: Komissiyanın 8 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsinin 143-170-ci bəndlərinə və 19 oktyabr 1995-ci il tarixli *DH 245 Nəli Qətnaməyə*).

Türkiyə Hökumətinin fikrincə, beləliklə, faktiki olaraq hələ 22 yanvar 1990-cı ildən xeyli əvvəl, ən azı 7 may 1985-ci ildən xanım Loizidunun torpağa sahibliyinə son qoyulub. *Papamixolopulos və başqaları Yunanıstan qarşı* iş üzrə Məhkəmənin 24 iyun 1993-cü il tarixli qərarı kifayət qədər diqqətəlayiqdir (həmin işdə Məhkəmə ərizəçinin hüququna davamlı müdaxilə olduğunu aşkar etdi), çünki Yunanıstan Hökuməti heç bir *ratione temporis* etiraz irəli sürməyib.

Deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, bu işdə Məhkəmə, ratifikasiyası zamanı 46-cı maddəyə əsasən Məhkəmənin yurisdiksiyası barədə edilən qeyd-şərti nəzərə almalıdır. Beləliklə, Məhkəmə *ratione temporis*-ə əsasən ərizəçinin şikayətinə baxmamalıdır.

36. Kipr Hökuməti tərəfindən şikayəti müdafiə edilən xanım Loizidu bildirdi ki, 1974-cü ildən o, öz mülkiyyətinə daxil ola bilmir və müvafiq surətdə, onun üzərində hər cür nəzarəti itirib, bu isə onun istər Konvensiya, istərsə də bir sıra beynəlxalq məhkəmələr tərəfindən tanınan hüquqlarının davamlı pozulmasına dəlalət edir. O, qeyd etdi ki, Konvensiyanı şərh edərkən beynəlxalq hüququn prinsiplərinə əməl etmək lazımdır, həmin prinsiplərə əsasən, 1985-ci il ŞKTR Konstitusiyasının qüvvəsi yoxdur (dünya ictimaiyyəti də bunu qəbul edir), çünki bu sənəd Türkiyənin hüquqa zidd qüvvə tətbiq etməsi nəticəsində meydana çıxıb. Bundan başqa, türk hakimiyyət dairələrinin siyasəti, Konvensiyanın 14-cü maddəsini və ümumi beynəlxalq hüquq normalarını pozmaqla, irqi ayrı-seçkiliyə əsaslanır. Bununla əlaqədar olaraq, ŞKTR-in müsadirəyə aid normaları hüquqi qüvvəyə malik ola bilməz.

37. Kipr Hökumətinin bildirdiyinə görə, artıq uzun müddətdir ki, Kipr yunanları işğal edilmiş ərazidə öz mülkiyyətlərindən

maneəsiz istifadə etmək hüququndan məhrum ediləblər. Lakin Türkiyə Hökuməti inkar edir ki, bu situasiya onların mülkiyyət hüququnu itirmələrinə gətirib çıxarıb. Buna sübut olaraq, o, Torpaqdan və ona bərabər tutulan mülkiyyətdən istifadə qaydası haqqında 28 avqust 1995-ci il tarixli Qanunu göstərir; Hökumətin bildirdiyinə görə, həmin qanunun məqsədi işğal edilmiş ərazilərdə Kipr yunanlarının mülkiyyətinə qoyulan məhdudiyətlərin azaldılmasıdır. Bu, həm də belə bir fakla təsdiq olunur ki, Türkiyə 1987-ci ildə Nazirlər Komitəsində yaydığı memorandumunda bildirib ki, Kiprin şimal hissəsində yunan mülkiyyətinin hər hansı müsadirəsi baş verməyib.

38. İlk etirazlar məsələsinə dair dinləmədə Komissiya nümayəndəsinin izah etdiyi kimi, Komissiya hesab edir ki, xanın Loizidunun I Nəli Protokolun I-ci maddəsi, habelə Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə şikayətləri bir çox hallarda davamlı xarakter daşıyan pozuntulara aiddir. Buna görə də ilkin etirazlara dair yazılı qeydlərində Komissiya nümayəndəsi belə bir fikir bildirdi ki, Məhkəmə bu şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malikdir, çünki onlar 22 yanvar 1990-cı ildən sonrakı dövrə də aiddir. Bundan əlavə, işin mahiyyəti üzrə dinləmələrdə Komissiya nümayəndəsi, ərizəçinin dəstəyi ilə, Türkiyənin 1985-ci il Konstitusiyasına aid olan və əvvəllər iş Komissiyada araşdırılarkən qeyd edilməyən yeni faktlara istinad etmək hüququnu itirib-itirməsi barədə məsələyə baxmağı Məhkəmədən xahiş etdi.

C. Məhkəmənin verdiyi qiymət

39. Türkiyənin yeni faktlara istinad etmək hüququnu itirməsi məsələsi barədə Məhkəmə qeyd edir ki, əvvəllər Komissiyanın müəyyən etdiyi tamamlayıcı və izahedici faktlara istinad etmə prinsipiə istisna olunmur, bu şərtlə ki, Məhkəmə şikayətə mahiyyətcə baxarkən, həmin yeni faktların sözügedən işə aidiyyəti olduğunu hesab etsin (*bax: Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 24 fevral 1995-ci il tarixli qərar, Scriya A, cild 307-B, səh.*

51, bənd 73 və *Qustafson İsveçə qarşı* iş üzrə 25 aprel 1996-cı il tarixli qərar. *Reports*, 1996-II, cild 655, bənd 51).

40. Bu işdə *ratione temporis* etiraz barədə məsələ, iş Komissiyada araşdırılan zaman Türkiyə Hökuməti tərəfindən qaldırılrsa da, şikayətin qəbul edilənliyi barədə Komissiyanın 4 mart 1991-ci il tarixli qərarında ərizəçi barədə pozuntunun davamlı, daimi xarakter daşıyıb-daşımaması məsələsi müzakirə edilməyib və təhlil olunmayıb. Qeyd etmək lazımdır ki, bu məsələyə ilkin etirazların Məhkəmədə müzakirəsi mərhələsində toxunulsa da, o, yalnız işin mahiyyəti üzrə araşdırma zamanı ətraflı analizin predmeti olub, çünki yuxarıda qeyd edilən yeni faktlar ilk dəfə Türkiyə Hökumətinin memorandumunda, habelə Kipr Hökumətinin yaddaş qeydində göstərilib. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, müddətin axımını dayandıran qaydanın tətbiq edilməməsini mümkün sayır.

41. Məhkəmə xatırladır ki, o, Konvensiyanın pozulmasının davamlı xarakterini təsdiq edib və Konvensiya orqanlarının səlahiyyətlərinin zaman çərçivəsini müəyyən edib (*bax: Papamixalopoulos və başqaları Yunanıstanə qarşı* iş üzrə 24 iyun 1993-cü il tarixli *inter alia* qərar. Seriya A, cild 260-B, səh. 69-70, bənd. 40 və 46; həmçinin *Aqroteksim və başqaları Yunanıstanə qarşı* iş üzrə 24 oktyabr 1995-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 330, səh. 22, bənd 58).

Beləliklə, əgər ərizəçi Konvensiyanın I Növlü Protokolunun 1-ci maddəsinin və Konvensiyanın 8-ci maddəsinin işığında torpaqların qanuni mülkiyyətçisi sayılarsa (Məhkəmə bu məsələni hələ təhlil etməlidir), bu iş davamlı xarakter daşıyan pozuntulara aiddir.

42. Məhkəmə Türkiyə Hökumətinin belə bir fikrini nəzərə aldı ki, “özəl mülkiyyətlərin ləğvi” prosesi 1974-cü ildən başlayıb və Şimali Kipr Türk Respublikasının (ŞKTR) 7 may 1985-ci il tarixli Konstitusiyasının 159-cu maddəsinə əsasən geriyyə qüvvəsi olmayan ekspropriasiya (müsadirə) formasını alıb” (*bax: qərarın 35-ci bəndə*). Bu fikrin formulu onu bildirir ki, Türkiyə Hökumətinin nöqtəyi-nəzərinə, ərizəçi torpağa olan mülkiyyət hü-

ququnu 7 may 1985-ci ilə qədər itirilməyib. Bundan sonra Məhkəmə Türkiyə Hökumətinin bəyanatına əsaslanaraq, bu mövqedən çıxış edəcəkdir ki, mülkiyyət hüququnun itirilməsi ŞKTR Konstitusiyasının 159-cu maddəsinə əsasən 1985-ci ildə baş verib (*bax*: qərarın 18-ci bəndinə).

Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 541 Nəli (1983-cü il) Qətnaməsini xatırladır; həmin Qətnamə ŞKTR-in yaradılmasını hüquqi cəhətdən qüvvəsiz elan etmiş və dünya ictimaiyyətini Kipr adasında Kipr Respublikasından başqa hər hansı digər dövləti tanımamağa çağırmışdı. Təhlükəsizlik Şurası 550 Nəli Qətnaməsində (11 may 1984-cü ildə qəbul edilib) də eyni çağırışla müraciət etmişdi. 1983-cü ilin noyabrında Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi də ŞKTR-in yaradılmasını pislədi və dünya birliyinin bütün ölkələrini ŞKTR-i tanımamağa çağırdı (*bax*: qərarın 19-21-ci bəndlərinə). Avropa Birliyi də analoji mövqə tutdu (*bax*: qərarın 22-23-cü bəndlərinə). Bundan əlavə, bütün diplomatik və müqavilə münasibətlərində, habelə beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində Kipr Respublikasının qanuni hökuməti qismində bütün dünyada məhz Kipr Hökuməti tanınır müəyyən edib (*bax*: *Kipr Türkiyəyə qarşı* iş üzrə ərizələrin mümkünlüyü haqqında Komissiyanın 26 may 1975-ci il tarixli 6780/74 və 6950/75 Nəli qərarlarına. *D.R.* 2, cild 125, səh. 148-149; həmçinin *Kipr Türkiyəyə qarşı* iş üzrə 10 iyul 1978-ci il tarixli 8007/77 Nəli qərara. *D.R.* 13, səh. 220).

43. Məhkəmə xatırladır ki, Konvensiya 23 may 1969-cu il tarixli Beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında Vyana Konvensiyası tərəfindən müəyyən edilən qaydalar əsasında şərh edilməlidir; 31-ci maddəsinin 3(c) bəndində “iştirakçılar arasındakı münasibətlərdə tətbiq edilən beynəlxalq hüququn bütün müvafiq normalarını” nəzərə almağın zəruriliyindən danışılır (*bax*: *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli *inter alia* qərara. Seriya A, cild 18, səh. 14, bənd 29; həmçinin *Conson və başqaları İrlandiyaya qarşı* iş üzrə 18 dekabr 1986-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 112, səh. 24, bənd 51 və *Loizidu-*

nun işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara (ilkin etirazlar), səh. 27, bənd 73).

Məhkəmənin fikrincə, Konvensiyanın əsasında duran prinsiplər real vəziyyətdən təcrid olunmuş halda şərh edilə və tətbiq edilə bilməzlər. İnsan hüquqları haqqında müqavilə olan Konvensiyanın xüsusi xarakterini nəzərə alaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 49-cu maddəsinin icrası ilə bağlı Məhkəmənin səlahiyyətlərinə dair mübahisəli məsələləri həll edərkən, həm də beynəlxalq hüququn bütün müvafiq normalarını nəzərə almalıdır.

44. Beynəlxalq praktika və Kiprdəki vəziyyət haqqında yuxarıda qeyd edilən qətnamələrin (*bax*: qərarın 42-ci bəndinə) aydın və kəskin formulları nəzərə alınarsa, tamamilə aydın olar ki, dünya ictimaiyyəti ŞKTR-i beynəlxalq hüquq baxımından dövlət hesab etmir. Yalnız Kipr Respublikasının Hökuməti Kiprdə qanuni hökumətdir və müvafiq surətdə, insan hüquqlarının, həmçinin milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsinə dair beynəlxalq normalara hörmətlə yanaşmağa borcludur. Bu cür vəziyyətlərdə Məhkəmə Türkiyə Hökumətinin istinad etdiyi ŞKTR Konstitusiyasının 159-cu maddəsi kimi hüquq normalarına, Konvensiyanın məqsədləri baxımından hüquqi qüvvəyə malik normalar kimi baxa bilməz.

45. Məhkəmə yuxarıda qeyd edilən rəylə kifayətlənir və bu situasiyada ŞKTR-in qanunvericilik aktlarının və inzibati aktlarının qanuniliyi barədə ümumi nəzəri mülahizələr söyləməyi nə arzu olunan, nə də zəruri hesab etmir. Lakin hər halda Məhkəmə qeyd edir ki, analoji hallarda beynəlxalq hüquq bəzi hüquqi sövdələşmələrin və hərəkətlərin, məsələn, doğumun, ölümün və nikahın qeydiyyatının qanuniliyini tanıyır, çünki “bunların nəticələrinə əhəmiyyət verilməməsi bu və ya digər ərazinin sakinlərinin yalnız zərərinə ola bilər” (bununla əlaqədar *bax*: Təhlükəsizlik Şurasının 276 Növlü (1970-ci il) Qətnaməsinə baxmayaraq, Cənubi Afrika tərəfindən Namibiyanın işğalının davam etməsinin doğurduğu hüquqi nəticələr barədə məşvərətçi rəy (BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi, *Reports*, 1971, cild 16, səh. 56, bənd 125)).

46. Deməli, ərizəçi ŞKTR-in 1985-ci il Konstitusiyasının 159-cu maddəsinə əsasən mülkiyyət hüququnu itirmiş sayıla bilməz. Türkiyə Hökuməti heç bir əlavə dəlil təqdim etmədi, həmçinin Məhkəmə də ərizəçinin mülkiyyət hüququnun itirilməsinə səbəb ola bilən başqa hüquqi müddəalar və normalar aşkar etmədi. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, Kiprin qanuni Hökuməti ardıcıl olaraq bəyan edib və bəyan edir ki, Kiprin şimal hissəsində daşınmaz əmlaka sahib olan kipli yunanlar, o cümlədən ərizəçi öz hüquqi titullarını qoruyub saxlamaqda davam edirlər və yenə də həmin mülkiyyətə sərbəst sərəncam vermək imkanına malik olmalıdırlar. Görünür, xanım Loizidu da məhz bu mövqedə durur.

47. Buradan belə nəticə çıxır ki, 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinin və Konvensiyanın 8-ci maddəsinin işığında ərizəçiyə bundan sonra da torpağın qanuni mülkiyyətçisi kimi baxılmalıdır. Beləliklə, Məhkəmə *ratione temporis* etirazı rədd edir.

II. 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

48. Ərizəçi iddia edir ki, Kiprin şimal hissəsində onun öz mülkiyyətinə daxil olmaq hüququnun uzun müddət rədd edilməsinə görə və bunun nəticəsində həmin mülkiyyət üzərində nəzarəti itirməsinə görə məsuliyyəti türk Hökuməti daşıyır. Xanım Loizidu belə hesab edir ki, bu situasiyada 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsi pozulub; həmin maddədə deyilir:

“Hər bir fiziki və ya hüquqi şəxs öz əmlakından məncəsiz istifadə etmək hüququna malikdir. Cəmiyyətin maraqları naminə və qanunla və beynəlxalq hüququn prinsipləri ilə nəzərdə tutulan şərtlərlə məhrum etmə istisna olmaqla, heç kəs öz əmlakından məhrum edilə bilməz.

Bundan əvvəlki müddəalar mülkiyyətdən ümumi maraqlara uyğun olaraq istifadə edilməsinə nəzarəti həyata keçirmək üçün və ya vergilərin, yaxud digər yığımların və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri olan qanunların yerinə yetirilmə-

sini təmin etmək üzrə dövlətin hüquqlarını heç bir vəchlə məhdudlaşdırmır”.

A. Məsuliyyət məsələsi

49. Xanım Loizidu *ratione materiae* ilkin etirazlar məsələsi barədə öz arqumentlərini davam etdirərək (*Loizidu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə qərar, ilkin etirazlar, *bax*: 32-ci bəndə, səh. 22-23, bənd. 57-58), bu işin o mənada müstəsna iş olmasında təkid edir ki, onun əmlakdan məncəsiz istifadə hüququnu pozan hakimiyyət, ərazisində onun mülkiyyəti olan ölkənin yeganə qanuni Hökuməti deyil. Bu xüsusiyyət onu nəzərdə tutur ki, 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinə əsasən, Kiprin şimal hissəsindəki mülkiyyəti barədə ərizəçinin hüquqlarının pozulmasına görə Türkiyənin cavabdeh olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən, Məhkəmə beynəlxalq hüquqa əsasən dövlətin məsuliyyəti prinsipini nəzərə almalıdır. Bununla bağlı xanım Loizidu belə bir məsələyə dair tənqidi mülahizələr söylədi ki, Komissiya onun öz mülkiyyətinə daxil olmaq hüququnu həyata keçirməsinə maneə törədən türk vəzifəli şəxslərinin rolu məsələsinə həddən artıq çox diqqət yetirib. Onun fikrincə, hətta sübut edilsə ki, bu şəxslərin davamlı xarakter daşıyan pozuntuya bilavasitə aidiyyəti var, bu halda da beynəlxalq ümumi hüquqa əsasən dövlətin özünün məsuliyyəti yaranmaya bilməz.

Daha sonra ərizəçi iddia edir ki, dövlətin məsuliyyəti konsepsiyası belə bir realist idcuya əsaslanır ki, dövlət öz hərəkətlərinə görə hesabat verməlidir. Dövlət öz ərazisində baş verən bütün hadisələrə görə, hətta həmin hadisələr dövlətin faktiki nəzarət etdiyi ərazidən kənar da baş versə belə, məsuliyyət daşıyır. Hətta vəzifəli şəxslərin səlahiyyət həddini aşma kimi tövsif edilən hərəkətləri dövlətin məsuliyyətinə səbəb ola bilər.

Xanım Loizidunun bildirdiyinə görə, beynəlxalq hüquq normalarına əsasən, müəyyən əraziyə görə məsuliyyət daşıyan dövlət, hətta bu ərazidə yerli idarəçilik bərqərar olduqda belə, məsuliyyət daşımaqda qalır. Hüquqa zidd qüvvə tətbiq etmə nəticəsin-

də bu cür yerli idarəçiliyin qanunsuz olmasından və ya qanuniliyindən asılı olmayaraq, istər protektorat barəsində, istərsə də başqa növ ərazi barədə sözügedən hüquqi vəziyyət mümkündür. Bu zaman dövlət səlahiyyətlərin verilməsi yolu ilə, öz öhdəliklərini pozmağa görə məsuliyyətdən qaça bilməz, bu, xüsusən Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Konvensiya ilə təminat verilən hüquq və azadlıqların təmin edilməsinə yönələn öhdəliklərə aiddir.

Ərizəçi iddia edir ki, ŞKTR-in yaradılması hüquqi baxımdan qüvvəsizdir və Türkiyə istisna olmaqla, heç bir dövlət və ya beynəlxalq təşkilat ŞKTR-i tanımayıb. Tamamilə aydındır ki, Kipr Respublikası adanın Türkiyə tərəfindən işğal edilmiş hissəsində vəziyyətə görə məsuliyyət daşıya bilməz və bu səbəbdən, buna görə məsuliyyət Türkiyənin üzərinə düşür. Əks halda Kiprin şimal hissəsində insan hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət baxımından hüquqi vakuum olardı. Bu cür hüquqi vakuumun qəbul edilməsi Konvensiyanın əsasını təşkil edən insan hüquqlarının müdafiəsinin effektivliyi prinsipinə zidd olardı. İnandırıcı sübutlar vardır ki, Türkiyə adanın işğal edilmiş hissəsinə tam nəzarət edir. Xanım Loizidu daha sonra əlavə etdi ki, Məhkəmə bu iş üzrə ilkin etirazlara baxma mərhələsində Türkiyənin müəyyən yurisdiksiyaya malik olması barədə nəticəyə gəlib və bununla da Məhkəmə Türkiyənin işğal etdiyi ərazidə insan hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət daşdığını ehtimal etmiş olur.

50. Kipr Hökumətinin bildirdiyinə görə, Türkiyə ölkənin şimal hissəsində effektiv hərbi və siyasi nəzarəti həyata keçirir. Müvafiq surətdə, beynəlxalq hüquq normalarına əsasən, o, adanın şimal hissəsində idarəçiliyin qanunsuz və marionet rejimə verilməsi bəhanəsi ilə öz öhdəliklərini yerinə yetirməkdən imtina edə bilməz.

51. Türkiyə Konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada Kiprin şimal hissəsində yurisdiksiyanı həyata keçirməsini inkar edir. Birincisi, o, yada salır ki, Komissiya məhkəmə praktikasında qəbul edildiyi kimi, Türkiyənin yurisdiksiyası "Kipr türklərinin nəzarəti altında olan Kiprin bütün şimal ərazisi-

nə yox, yalnız sərhəd ərazisinə şamil edilir” (bax: ərizələrin qəbul edilənliyi haqqında Komissiyanın 6780/74, 6950/75 və 8007/77 Növlü qərarlarına, qərarın 42-ci bəndi). İkincisi, Hökumət nəzarət və məsuliyyət prezumpsiyası ilə bağlı ərizəçinin dəlillərini rədd edir. Bu baxımdan belə bir fakt çox əlamətdardır ki, Komissiya *Krisostomos və Papakrisostomu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə 8 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsində hesab etdi ki, ərizəçilərin Kiprin şimal hissəsində həbs olunmasında, həbsdə saxlanmasında və onlar üzərindəki məhkəmədə Türkiyə təqsirkar deyil. Bundan başqa, Məhkəmə Türkiyə hakimiyyət orqanları tərəfindən həbsxana müdiriyyətinə nəzarətin əlamətlərini aşkar etmədi, o, eyni zamanda, ərizəçinin (Loizidunun) işində Kipr türklərinin hakimiyyət orqanları tərəfindən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə nəzarəti də aşkar etmədi (bax: qərarın 32-ci bəndinə).

Türkiyə Hökuməti həmçinin bildirir ki, Konvensiyanın 1-ci maddəsində qeyd edilən yurisdiksiya, beynəlxalq hüquqa əsasən dövlətin məsuliyyəti haqqında müddəa ilə eyni şey deyil. Konvensiyanın 1-ci maddəsi bu cür məsuliyyət nəzərdə tutmur. Türkiyə Hökumətinin fikrincə, bu norma belə bir məsələnin sübuta yetirilməsini tələb edir ki, etiraz doğuran hərəkətlər həqiqətən cavabdeh dövlətin hakimiyyət orqanları tərəfindən, yaxud bilavasitə onların nəzarəti altında həyata keçirilib, habelə həmin hakimiyyət orqanları güman edilən pozuntu zamanı ərizəçi barəsində effektiv yurisdiksiyanı həyata keçiriblər.

Hökumət daha sonra bildirir ki, bu hadisələrə yuxarıda qeyd edilən bucaq altında baxılırsa, Türkiyə bu cür nəzarəti ümumiyyətlə həyata keçirə bilməzdi və onun yurisdiksiyası ərizəçiyə şamil edilməyib, çünki 22 yanvar 1990-cı ildən başlayaraq, ərizəçinin mülkiyyəti barədə məsuliyyəti Kiprin türk icmasının rəhbərliyi öz üzərinə götürüb; həmin icma konstitusion yolla ŞKTR-i yaradıb və Türkiyə dövləti adından yox, ŞKTR adından yurisdiksiyanı həyata keçirməyə başlayıb.

Bununla əlaqədar olaraq, Türkiyə Hökuməti bir daha qeyd etdi ki, ŞKTR demokratik və konstitusion dövlətdir və siyasi baxımdan hər hansı başqa dövlətdən, o cümlədən Türkiyədən asılı

deyil. ŞKTR Türkiyə tərəfindən yox, öz müqəddəratını təyin etmə hüququna əsasən Kipr türkləri tərəfindən idarə olunur. Türkiyənin silahlı qüvvələri ŞKTR rəhbərliyinin razılığı ilə yalnız Kipr türklərinin müdafiəsindən ötrü Kiprin şimal hissəsindədir. Türkiyənin silahlı qüvvələri, yaxud Türkiyə Hökuməti Şimali Kipr Türk Respublikasının idarə olunması funksiyasını həyata keçirmirlər. ŞKTR-in müstəqillik dərəcəsini qiymətləndirmək üçün nəzərə almaq lazımdır ki, ölkədə siyasi partiyalar mövcuddur və demokratik seçkilər keçirilir. ŞKTR Konstitusiyasının layihəsi Təsis məclisi tərəfindən hazırlanıb və ümumxalq referendumunda qəbul edilib.

52. Məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsi məsələsinə gəldikdə, Məhkəmə xatırladır ki, o, *Loizidu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə qərarında (ilkin etirazlar, səh. 23-24, bənd 62) qeyd edib ki, mövcud məhkəmə praktikasına görə, Konvensiyanın I-ci maddəsinə əsasən "yurisdiksiya" Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin milli əraziləri ilə məhdudlaşmır. İştirakçı dövlətin məsuliyyəti cəmi dərəcədə o hallara da aid edilir ki, həmin dövlətin hakimiyyət orqanlarının istənilən hərəkəti və ya hərəkətsizliyi onun ərazisindən kənarında müəyyən nəticələrə gətirib çıxarır.

Bu iş barəsində Məhkəmə hesab edir ki, dövlətin məsuliyyəti haqqında beynəlxalq hüquq prinsiplərinin işığında belə bir məqam xüsusilə vacibdir ki, qanuni və qanunsuz hərbi əməliyyatlar nəticəsində dövlət milli sərhədlərindən kənarında olan ərazi üzərində effektiv nəzarəti həyata keçirmək imkanı öldə etdikdə də, dövlətin məsuliyyəti haqqında məsələ ortaya çıxıb bilər.

Konvensiya ilə təmin edilən hüquq və azadlıqları həmin ərazidə təmin etmək üzrə öhdəliklər Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətin əraziyə nəzarət etməsi faktından törəyir və bu, nəzarətin həmin ölkənin silahlı qüvvələri tərəfindən, yaxud həmin dövlətə tabe olan yerli administrasiya tərəfindən həyata keçirilməsindən asılı deyil (*bax: Loizidu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə qərar, ilkin etirazlar, yenə orada).

53. Məhkəmə problemin ümumi kontekstini nəzərdən qaçır-mamaq şərti ilə, daha sonra bu işin konkret məsələlərinə baxmağı lazım bilir.

54. Məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsi məsələsi həll edilərkən, Məhkəmə üçün bu vacibdir ki, Türkiyə Hökuməti təsdiq edib ki, ərizəçi mülkiyyət üzərində nəzarəti türk qoşunlarının Kipin şimal hissəsini işğal etməsi və bu ərazidə Şimali Kipr Türk Respublikası yaradılması nəticəsində itirib (*bax*: yuxarıda adı çəkilən qərara, ilkin etirazlar, səh. 24, bənd 63). Bundan başqa, Türkiyə Hökuməti belə bir fakta da etiraz etmir ki, türk qüvvələri ərizəçinin öz mülkiyyətinə daxil olmasına dəfələrlə maneə yaradıblar (*bax*: qərarın 12-13-cü bəndlərinə).

Lakin Türkiyə Hökuməti məhkəmə araşdırması zamanı Türkiyənin bu iş üzrə məsuliyyətini dəfələrlə inkar edib. O, bildirib ki, Türkiyənin ordu bölmələri yalnız ŞKTR-in müstəqil və suveren hakimiyyət orqanlarının razılığı ilə hərəkət ediblər.

55. Məhkəmə xatırladır ki, Konvensiyaya əsasən, faktların müəyyən edilməsi və yoxlanması hər şeydən əvvəl Komissiyanın vəzifəsidir (28-ci maddənin 1-ci bəndi və 31-ci maddə). Lakin Məhkəmə Komissiyanın çıxardığı nəticədən asılı deyil və sərəncamında olan bütün materialları nəzərə almaqla, faktları qiymətləndirməkdə sərbəstdir (*bax*: *Kruz Varas və başqaları İsveçə qarşı* iş üzrə 20 mart 1991-ci il tarixli *inter alia* qərara. Seriya A, cild 201, səh. 29, bənd 74; *Klass Almaniyaya qarşı* iş üzrə 22 sentyabr 1993-cü il tarixli qərara. Seriya A, cild 269, səh. 17, bənd. 29; habelə *Makkann və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 27 sentyabr 1995-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 324, səh. 50, bənd 168).

56. Komissiya hesab edir ki, sərhəd ərazisinə tam nəzarəti həyata keçirən türk qoşunları Kiprdə olduğuna görə, ərizəçi Kiprin şimal hissəsinə getmək hüququndan məhrum olub (*bax*: Komissiyanın 8 iyul 1993-cü il tarixli hesabatına, səh. 16, bənd 93-95). Komissiyanın rəyindən göründüyü kimi, həmin nəzarət əsas etibarilə ilə bufer zonası çərçivəsində hərəkət azadlığına aiddir (*bax*: qərarın 59-cu və 61-ci bəndlərinə). Lakin Məhkəmə ərizə-

çinin uzun müddət öz mülkiyyətinə daxil olmaq imkanından məhrum olmasına və onun üzərində nəzarəti tam itirməsinə görə Türkiyənin təqsirinin olub-olmaması məsələsini həll etmək üçün işin materiallarını özü qiymətləndirməlidir.

Ərizəçinin və Kipr Hökumətinin güman etdiyi kimi, ŞKTR-in hakimiyyət orqanlarının siyasəti və hərəkətləri üzərində nəzarəti həqiqətən Türkiyənin həyata keçirdiyini müəyyən etməyə ehtiyac yoxdur. Kiprin şimal hissəsində çoxlu sayda Türkiyə qoşunlarının olduğunu nəzərə almaqla (*bax*: qərarın 16-cı bəndinə), tam aydındır ki, Türkiyə ordusu adanın bu hissəsinə tam nəzarət edir, bu isə sözügedən işin halları ilə bağlı ŞKTR-in hakimiyyət orqanlarının siyasətinə və hərəkətlərinə görə Türkiyənin məsuliyyət daşmasına gətirib çıxarır (*bax*: qərarın 52-ci bəndinə). ŞKTR-in hakimiyyət orqanlarının sözügedən siyasətinin və hərəkətlərinin nəticələrini öz üzərində hiss etmiş və hiss edən şəxslər Konvensiyanın 1-ci maddəsi baxımından faktiki olaraq Türkiyənin yurisdiksiyası altına düşürlər. Beləliklə, Konvensiyanın təminat verdiyi hüquq və azadlıqları təmin etmək üzrə Türkiyənin öhdəlikləri Kiprin şimal hissəsinə də şamil edilir.

Bu nəticə Məhkəməni beynəlxalq hüquq normalarının işığında Türkiyənin 1974-cü ildə Kiprə hərbi müdaxiləsinin qanuniliyinə və ya qanunsuzluğuna dair tərəflərin yuxarıda qeyd edilən arqumentləri barədə fikir söyləmək zərurətindən azad edir. Qeyd edildiyi kimi, dövlətin Konvensiya üzrə məsuliyyətinin müəyyən edilməsi bu cür analiz tələb etmir (*bax*: qərarın 52-ci bəndinə). Bununla əlaqədar olaraq, xatırlatmaq kifayətdir ki, dünya birliyi Kipr Respublikasının Hökumətinə adada yeganə qanuni Hökumət kimi baxır və beynəlxalq hüquq baxımından ŞKTR-in dövlət kimi legitimliyini (qanuniliyini) tanımaqdan dəfələrlə imtina edib (*bax*: qərarın 44-cü bəndinə).

57. Yuxarıda qeyd edilən mülahizələrdən göründüyü kimi, ərizəçinin Kiprin şimal hissəsində yerləşən mülkiyyətinə daxil olmaq hüququndan uzun müddət məhrum edilməsi və öz mülkiyyəti üzərində nəzarəti tam itirməsi, Konvensiyanın 1-ci maddəsi-

nə əsasən, Türkiyənin “yurisdiksiyası” altına düşür. Beləliklə, bu cür situasiyaya görə Türkiyə məsuliyyət daşıyır.

B. Mülkiyyət hüququna müdaxilə

58. Ərizəçi və Kipr Hökuməti qeyd edirlər ki, Komissiyanın şərhinin əksinə olaraq, onların şikayəti mülkiyyətə daxil olmaq hüququndan məhrum edilmə ilə məhdudlaşmayaraq, yaranmış situasiyanı daha geniş kontekstdə əhatə edir. Məsələ bundan ibarətdir ki, xanım Loizidu öz mülkiyyətinə daxil olmaq hüququnu davamlı olaraq həyata keçirə bilmədiyinə görə, faktiki olaraq, onun üzərində hər cür nəzarəti, o cümlədən ondan istifadə etmək, onu satmaq, miras qoymaq, girov qoymaq, öz torpağını yaxşılaşdırmaq və sadəcə, onun üzərində sevinc hissi ilə yaşamaq imkanını itirib. Məhkəmənin praktikasına uyğun olaraq, belə situasiyaya mülkiyyətin *de facto* müsadirəsi kimi baxıla bilər. Ərizəçi və Kipr Hökuməti hesab edirlər ki, mülkiyyətin formal müsadirəsi baş verməyib, lakin faktiki müsadirə cəhdi olub və ŞKTR-in müvafiq qanunvericilik aktları beynəlxalq hüquqla bir araya sığmır.

59. Türkiyə Hökumətinin və Komissiyanın fikrincə, bu iş yalnız mülkiyyətə daxil olmağa aiddir. Özü də onlar hesab edirlər ki, öz əmlakından maneəsiz istifadə etmə hüququ ölkə boyunca sərbəst yerdəyişmə hüququnu əhatə etmir.

Türkiyə Hökuməti həmçinin bildirir ki, əgər Məhkəmə ölkədəki *de facto* siyasi vəziyyəti nəzərə almadan qərar çıxarsa ki, xanım Loizidu öz mülkiyyətinə maneəsiz daxil olmaq hüququna malikdir, bu, Kipr probleminin həllinin yeganə məqbul üsulu olan Kiprin iki icmasının nümayəndələri arasındakı danışıqlar prosesinin gedişinə ziyan gətirər.

60. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə qeyd edir ki, xanım Loizidunun ərizəsinin mümkünlüyü barədə Komissiyanın qərarından aydın olur ki, I Növlü Protokolun I-cı maddəsinə əsasən, onun şikayəti mülkiyyətə fiziki giriş məsələsi ilə məhdudlaşmır. Onun Komissiyaya verdiyi şikayətdən məlum olur ki, şikayəti

mahiyyəti bundan ibarətdir ki, Türkiyə xanım Loiziduya öz mülkiyyətinə daxil olmaq imkanı verməkdən imtina etməklə, "ərizəçinin mülkiyyətçi kimi hüququnu, o cümlədən onun öz mülkiyyətindən manəsisiz istifadə etmə hüququnu son on altı il ərzində də im pozur, bu isə 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusudur" (bax: Komissiyanın 8 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsinə, səh. 21 və *Krisostomos, Papakrisostomu və Loizidu Türkiyəyə qarşı iş* üzrə qəbul edilənlilik haqqında qərara. *D.R.* 68, səh. 228).

61. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Məhkəmə bununla razılaşa bilməz ki, ərizəçinin şikayəti yalnız onun sərbəst hərəkət azadlığı hüququnun pozulmasına aiddir. Beləliklə, 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsi bu işə tətbiq edilə bilər.

62. 1-ci maddənin pozuntusunun baş verib-vermədiyi məsələsinə gəldikdə, Məhkəmə özünün gəldiyi belə bir nəticəni xatırladır ki, bu maddənin məqsədlərindən ötrü ərizəçiyə torpağın qanuni mülkiyyətçisi kimi baxılmalıdır (bax: qərarın 39-47-ci bəndlərinə).

63. 1974-cü ildən başlayaraq, ərizəçinin öz mülkiyyətinə daxil olmaq hüququ rədd edildiyinə görə, o, faktiki olaraq, mülkiyyət üzərində nəzarəti və həmçinin ondan istifadə etmək imkanını tamamilə itirib. Bu davamlı imtinaya, 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlara müdaxilə kimi baxılmalıdır. Bu işin xanım Loizidu və Kipr Hökuməti tərəfindən istinad edilən müstəsna halları nəzərə alınmaqla (bax: qərarın 49-50-ci bəndlərinə), bu cür müdaxiləyə, 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin birinci və ikinci bəndləri çərçivəsində mülkiyyətdən məhrum edilmə kimi və ya ondan istifadəyə nəzarət etmə kimi baxıla bilməz.

Lakin həmin müdaxilə, şübhəsiz ki, sözügedən maddənin birinci cümləsində yer alan normanın qüvvəsi altına düşür, yəni öz əmlakından manəsisiz istifadə hüququnun pozuntusudur. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə hesab edir ki, hüquqi xarakterli manəə kimi, bu hüququn həyata keçirilməsinin faktiki olaraq mümkün-süzlüyü də Konvensiyanın pozuntusudur (bax: *Eyri İrlandiyaya*

qarşı iş üzrə 9 oktyabr 1979-cu il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 32, səh. 14, bənd 25).

64. ŞKTR-in hərəkətlərinə haqq qazandırmaq üçün zərurilik doktrinasına, habelə mülkiyyət hüquqları haqqında məsələnin Kiprin yunan və türk icmaları arasındakı danışıqların predmeti olmasına istinad etməkdən əlavə, Türkiyə Hökuməti ərizəçinin öz mülkiyyətinə olan hüquqlarını pozmaqda təqsirləndirilən Türkiyəyə haqq qazandıran hər hansı başqa arqument gətirmədi.

İzah edilmədi ki, 1974-cü ildə ölkənin cənub rayonlarından şimala köçürülən Kipr türklərinin yerləşdirilməsi zərurəti ərizəçinin öz mülkiyyətinə olan hüquqlarının tam rədd edilməsinə necə haqq qazandıra bilər; bu rədd etmə, kompensasiya ödəmədən mülkiyyətin sonrakı müsadirəsi məqsədli ilə mülkiyyətə daxil olmanın qəti və davamlı olaraq rədd edilməsinə formasını almışdır.

Mülkiyyət haqqında məsələnin iki Kipr icması arasındakı danışıqların predmeti olması faktı da, Konvensiyanın normalarının işığında, yaranmış vəziyyətə haqq qazandıra bilməz.

Bclə şəraitdə Məhkəmə hesab edir ki, bu işdə 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verib və həmin pozuntu mövcud olmaqda davam edir.

III. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

65. Xanım Loizidu həmçinin iddia edir ki, hakimiyyət orqanları Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndini pozaraq, onun mənzil toxunulmazlığı hüququna yolverilməz müdaxilə ediblər; həmin maddədə deyilir:

“Hər bir kəsin... mənzil toxunulmazlığı... hüququ vardır”.

Bununla əlaqədar olaraq, xanım Loizidu qeyd etdi ki, o, Kireniyada boya-başa çatıb və orada onların bir neçə nəslə yaşayıb. Ərizəçinin atası və babası həmin ərazidə hörmətli həkim olublar. 1972-ci ildə xanım Loizidu ərə gedərək, daimi yaşamaq üçün Nikosiyaya köçüb. Lakin o, Kireniyada tikintisi 1974-cü ildə başlanmış binadakı mənzillərdən birində yaşamaq istədi. Kiprin şimal

hissəsinin işğalı nəticəsində (*bax*: qərarın 12-ci bəndinə) binanın tikintisini bitirmək mümkünsüz olub. Sonrakı hadisələr onun doğma şəhərə qayıtmasına mane olub.

66. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə göstərilən sahədə ərizəçinin mənzili olmayıb. Məhkəmənin fikrincə, 8-ci maddə baxımından “mənzil” anlayışını sözügedən torpaq sahəsinə aid etmək, çətin ki, mümkün olsun; həmin sahədə bina tikilməli idi və bundan sonra ərizəçi orada yaşamaalı idi. Eyni ilə, insanın boya-başa çatdığı, nə vaxtsa onun ailəsinin yaşadığı, lakin indi onun yaşamadığı ölkənin ərazisinə münasibətdə də həmin anlayışdan istifadə etmək olmaz.

Beləliklə, Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən ərizəçinin hüquqlarının pozuntusunu aşkar etmədi.

67. Konvensiyanın 50-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər orqanlarının qəbul etdiyi qərar və ya tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tamamilə və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın və ya bu cür tədbirin nəticələrinin əvəzinin qismən ödənilməsinə yol verir, onda Məhkəmənin qərarı ilə, zərurət olduqda, zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz verilməlidir”.

68. Ərizəçi yaddaş qeydində ziyanın əvəzinin ödənilməsi haqqında aşağıdakı tələbləri ifadə edib: (a) 1987-ci ilin yanvarından başlayaraq torpaqdan gələn gəlirin itirilməsində ifadə olunan maddi zərərin əvəzinin ödənilməsi qismində 531 900 Kipr funtu; (b) mənəvi zərərin kompensasiyası – yuxarıda qeyd edilən maddi zərərin məbləğinə ekvivalent olan məbləğdə; (c) I Növlü Protokolun 1-ci maddəsinə əsasən ərizəçiyə öz hüququnu gələcəkdə həyata keçirmək imkanının verilməsi; (d) konkret məbləğlər göstərilmədən məhkəmə xərələrinin və məsrəflərin ödənilməsi.

Türkiyə Hökuməti öz memorandumunda bu məsələlərlə bağlı fikir bildirməyib. Tərəflər həmçinin işə mahiyyəti üzrə baxılarkən, bu məsələləri Məhkəmədə müzakirə etməyiblər.

69. Bu işdə müstəsna halların olduğu şəraitdə Məhkəmə hesab edir ki, 50-ci maddənin tətbiqi məsələsi, həmin məsələ üzrə

qərar çıxarmaqdan ötrü hələ hazır deyil. Buna görə də bu məsələni təxirə salmaq lazımdır. Onun həlli üzrə sonrakı prosedura, Türkiyə Hökuməti ilə ərizəçi arasında razılıq əldə edilməsi imkanı nəzərə alınmaqla, müəyyən edilməlidir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Altı səsə qarşı on bir səslə *ratione temporis* ilkin etirazı rədd etdi;

2. Altı səsə qarşı on bir səslə *qərar çıxardı* ki, ərizəçinin öz mülkiyyətinə daxil olmasına imkan verməkdən imtinaya görə və bundan sonra ərizəçinin öz mülkiyyəti üzərində nəzarəti itirməsinə görə məsuliyyət Türkiyənin üzərinə düşür;

3. Altı səsə qarşı on bir səslə *qərar çıxardı* ki, 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsi pozulub;

4. Yekdilliklə *qərar çıxardı* ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmayıb;

5. Yekdilliklə *qərar çıxardı* ki, Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi məsələsi həll edilmək üçün hazır deyil və müvafiq olaraq:

(a) bu məsələni *təxirə saldı*;

(b) Türkiyə Hökumətini və ərizəçini sonrakı altı ay ərzində bu məsələ üzrə yazılı qeydlərini təqdim etməyə, o cümlədən, əldə etdikləri istənilən razılaşma barədə Məhkəməyə məlumat verməyə *çağırdı*;

(c) sonrakı proseduranı *təxirə saldı* və lazım gələrsə, həmin proseduranı müəyyən etmək üzrə səlahiyyətləri Palata Sədrinə *verdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilib və 18 dekabr 1996-cı il tarixdə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilib.

Rolf Rissdal
Sədr

Herbert Petsold
Qrefye

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və A Məhkəmə və Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrı-ayrı rəyləri əlavə edilir.

HAKİM VİLDHABERİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ, HƏMİN RƏYƏ HAKİM RİSSDAL DA QOŞULUB

Məhkəmə Türkiyənin bəyan etdiyi belə bir fikrə bilərəkdən cavab verməyib ki, ŞKTR Kipr türkləri tərəfindən yaradılıb, bununla onlar öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu həyata keçiriblər (*bax*: qərarın 35-ci bəndinə). Həqiqətən, bu cür bəyanat əvvəlcədən iflasa məhkumdur.

Son dövrlərdə bəynəlxalq praktikada öz müqəddəratını təyin etmə hüququ praktiki baxımdan dekolonizasiya (müstəmləkəçilikdən azad olma – **tərc.**) hüququ ilə eyni idi və faktiki olaraq, yalnız ona bərabər tutulurdu. Son illərdə faktın başa düşülməsində konsensus əldə edilib ki, xalq o halda öz müqəddəratını təyin etməyə çalışsın bilər ki, insan hüquqları müntəzəm və kobud şəkildə pozulmuş olsun və həmin xalq qeyri-demokratik metodların və ayrı-seçkilik metodlarının köməyi ilə hakimiyyət orqanlarında təmsil olunmasın və yaxud kifayət qədər təmsil olunmasın. Əgər bu təsvir doğrudursa, o zaman öz müqəddəratını təyin etmə hüququ insan hüquqları və demokratiya sahəsində elementar normaların bərpasına xidmət edən vasitədir.

Sözügedən halda Məhkəmə Konvensiyanın müəyyən müddələrinin pozulduğunu qeyd edən ərizəçi ilə, habelə Türkiyə Hökumətinin simasında cavabdehlə üzləşib ki, o, həmin pozuntulara görə məsuliyyəti öz üzərindən götürmək üçün ŞKTR-in öz müqəddəratını təyin etmə hüququna istinad edir. Məhkəmə, öz müqəddəratını təyin etmə hüququna iddia edən ŞKTR-i tanımaqdan imtina edən dünya birliyinin rəyi ilə hesablaşmaq zərurəti ilə də üzləşir.

1983-cü ildə dünya birliyi ŞKTR-i bəynəlxalq hüququn subyekti olan yeni dövlət kimi tanımaqdan imtina etməklə (*bax*: qərarın 42-ci bəndinə), onun Kipr Respublikasından ayrılmaq yolu

ilə öz müqəddəratını təyin etmə hüququna olan iddialarını qeyd-şərtsiz rədd etmiş oldu. O zaman insan hüquqlarının və demokratiyanın müdafiəsi sahəsində öz müqəddəratını təyin etmə hüququ ilə beynəlxalq hüquq normalarına əməl etmə zərurəti arasında, indi olduğu kimi, bu qədər sıx olaqə yox idi. ŞKTR Kıprdə əhalinin azlıq təşkil edən hissəsi – Kıpr türkləri tərəfindən yaradılmışdı, hazırda onlar Kıprin şimal hissəsində çoxluq təşkil edirlər. Əhalinin bu hissəsi ona öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun verilməsini tələb edir. Lakin Şimali Kıpr Türk Respublikasının 1985-ci il Konstitusiyasına əsasən, o, öz ərazisində yaşayan Kıpr yunanlarına öz müqəddəratını təyin etmə hüququ verməkdən imtina edir. Bu müddəə belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki, öz müqəddəratını təyin etmə hüququ, sözügedən halda olduğu kimi, insan hüquqlarını və demokratik prinsipləri bütün vətəndaşlar və ictimai strukturlar üçün möhkəmləndirmirsə və bərpa etmirsə, dünya birliyinin apardığı ŞKTR-i tanımaq siyasəti ilə hesablaşmamaq olmaz.

HAKİM BERNHARDTIN XÜSUSİ RƏYİ, HƏMİN RƏYƏ HAKİM LOPEZ ROXA DA QOŞULUB

Mən *ratione temporis* ilkin etirazın qəbul edilməsinə səs verdim və LNəli Protokolun pozulduğunu müəyyən edən Məhkəmənin qərarı ilə razı deyiləm. İşin iki əsas aspektini müzakirə etməzdən əvvəl, mənim fikrimcə, ümumi xarakterli bözi qeydlər etmək lazımdır.

1. Bu işin unikal xüsusiyyəti ondadır ki, ərizəçi ilə bağlı konkret situasiyanı mürəkkəb tarixi inkişafdən və ondan heç də az mürəkkəb olmayan olmayan Kıprdəki hazırkı situasiyadan ayırmaq mümkün deyil. Məhkəmənin qərarı faktiki olaraq təkcə xanım Loiziduya yox, Kıprin şimal hissəsində mülkiyyətə malik olmuş və ya malik olan on minlərlə, yaxud həтта yüz minlərlə Kıpr yunanlarına aiddir. O, Kıpr türklərinin də maraqlarına aid ola bilər. Kıprin cənub hissəsindəki mülkiyyətlərinə onların daxil olmaq imkanına maneələr yaradır. Nəhayət, bu qərar üçüncü öl-

kələrin o nümayəndələrinə də təsir göstərə bilər ki, onların evləri və əmlakları olan yerlərə getmək imkanını rədd edilir. Kıprın iki hissəsi arasında sərhəd zolağının mövcudluğu olduqca acınacaqlı vəziyyətə gətirib çıxarır, belə ki, xeyli insan öz mülkiyyətinə və əvvəlki yaşayış yerinə daxil olmaq imkanından məhrum olur.

Böyük Palatanın hakimlərinin çoxu kimi, mən də şübhə etmirəm ki, Türkiyə yaranmış situasiyaya görə xeyli dərəcədə məsuliyyət daşıyır. Lakin bu dramatik vəziyyətə başqa iştirakçı şəxslər və hadisələr də cəlb edilib. Kıprda 1974-cü il çevrilişi həmin vəziyyət üçün çıxış nöqtəsi olub. Sonra adaya Türkiyənin müdaxiləsi baş verib, əhali ölkənin şimalından cənubuna, cənubundan isə şimalına köçüb, həmçinin başqa hadisələr də baş verib, bunlardan biri də Şimali Kipr Türk Respublikasının elan edilməsidir. Dünya birliyi onu suveren dövlət kimi tanımaqdan imtina edib. Bunun nəticəsində, bir növ "dəmir divar" yaradılıb ki, o, iyirmi ildən artıqdır ki, mövcuddur. Sərhəddə vəziyyətə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qüvvələri nəzarət edirlər. Kıprın birləşməsinə dair bütün danışıqlar və ya danışıq cəhdləri indiyədək uğursuz olub. Buna görə məsuliyyəti kim daşıyır? Yalnız bir tərəfi? Bu suala və bir sıra başqa suallara düzgün cavab vermək olarmı, habelə qüvvədə olan hüquqi müddəaları nəzərə almaqla, müvafiq nəticələr çıxarmaq olarmı?

Xanım Loizidunun işi, Türkiyənin hərbi hakimiyyət dairələrinin onun mülkiyyətinə və ya hərəkət azadlığına qarşı yönələn konkret hərəkətlərinin nəticəsi deyil. Bu, 1974-cü ildə sərhədlərin yaradılmasının nəticəsidir və həmin sərhədlər indiyədək bağlıdır.

2. Türkiyə yalnız 22 yanvar 1990-cı ildən sonra baş verən faktlarla bağlı Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə razılaşıb. Bu, həmin tarixdən əvvəlki hadisələrə, hətta onlar cavabdeh dövlətin Konvensiya üzrə öhdəliklərinin pozuntusu olsa belə, hüquqi qiymət vermək imkanını istisna edir.

Konvensiya orqanları "davamlı pozuntu" anlayışı ilə, yəni müəyyən keçid tarixinə qədər mövcud olan və indiyədək davam edən pozuntu anlayışı ilə razılaşıblar. Mən bu konsepsiya ilə tam

raziyam, lakin onun tətbiq dairəsini və hüdüdlərini nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, əgər hər hansı şəxs keçid tarixindən əvvəl və sonra həbsxanada olubsa, yaxud konkret əmlak həmin tarixdən əvvəl qanunsuz olaraq mənimsənilibsə və indiyədək həmin vəziyyətdə qalırsa (*Papamixalopulosun işi* üzrə 24 iyun 1993-cü il tarixli qərar. Seriya A, cild 260-B), bu cür pozuntu, şübhəsiz ki, Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşür; o, keçid dövründən sonra baş verən faktları və halları təhlil etməlidir. Bu cür işlərdə əsas məsələ hakimiyət orqanlarının faktiki davranışdır, sözügedən halda həmin davranış dövlətin İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası üzrə öhdəliklərinə uyğun deyil.

Müəyyən tarixi hadisələr, məsələn, sərhəddin bağlanması kimi hallara gətirib çıxarıqda, başqa hüquqi situasiya yaranır, bu isə, bir çox hallarda avtomatik olaraq, arzuolunmaz nəticələrə səbəb olur. Sözügedən işdə həmin hadisələr 1974-cü ildə baş verib və xanım Loizidunun Kiprin şimal hissəsindəki mülkiyyətinə daxil olmaq imkanı qapanıb. Bu hüquqi situasiya Şimali Kipr Türk Respublikasının 1985-ci il Konstitusiyası qəbul ediləndən əvvəl və sonra, həmçinin Konstitusiyaya əsasən müsadirə baş verməmişdən əvvəl mövcud olub. Mən müsadirənin qanuniliyi barədə Məhkəmənin şübhələrinə (*bax*: qərarın 45-47-ci bəndlərinə) şərik çıxıram, lakin bu, sözügedən işdə həlledici amil deyil. Türkiyə "bu bəyanatın saxlanmaq üçün təhvil verildiyi tarixdən sonra baş verən faktlar barəsində" Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanıyıb. 1974-cü ildə sərhəddin bağlanması, mənim fikrimcə, mühüm faktdır. Buna görə də "davamlı pozuntu" anlayışını sərhəddin bağlanmasından sonra baş verən və indiyədək davam edən situasiyaya aid etmək lazım deyil.

Bununla əlaqədar olaraq, Türkiyənin irəli sürdüyü *ratione temporis* ilkin etiraz, mənim fikrimcə, hüquqi cəhətdən kifayət qədər əsaslıdır.

3. Hətta mən bu məsələ üzrə Məhkəmə üzvlərinin çoxluğuna qoşulsaydım da, mən yenə 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusunu aşkar edə bilməzdim. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Kiprin şimal hissəsində türk qoşunlarının olması olduqca mürək-

kəb hadisələr zəncirinin yalnız bir həlqəsidir. Loizidunun işi üzrə ilkin etirazlar haqqında qərar (23 mart 1995-ci il. Seriya A, cild 310) deyilir ki, Türkiyə Kıprın şimalında türk hərbiçilərinin və ya mülki şəxslərin konkret hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıya bilərlər. Lakin sözügedən halda biz xüsusi situasiya ilə, yəni BMT qoşunları tərəfindən qorunan faktiki sərhədlə qarşılaşmışıq, bu işə Kıpr yunanlarının adanın şimal hissəsinə getmələrini və öz torpaqlarındakı evlərində yaşamalarını mümkünsüz edir. Türk qoşunlarının orada olması və Türkiyənin ŞKTR-i dəstəkləməsi həzırkı situasiyanın saxlanmasında mühüm amildir. Lakin mən hesab etmərəm ki, Məhkəmənin qərarı ilə razılaşmalıyam; həmin qərar belə bir ehtimala əsaslanır ki, Türkiyənin Kıprda mövcudluğu qanunsuzdur və buna görə də adanın şimal hissəsində praktiki olaraq baş verən hər bir şey üçün Türkiyə məsuliyyət daşıyır.

HAKİM BAKIN XÜSUSİ RƏYİ

Ərizəçinin şikayət obyektini olan pozuntunun davamlı xarakter daşıyıb-daşmadığını və ya ərizəçinin mülkiyyətinin uzunmüddətli nəticələr doğuran müsadirəsindən ibarət ayrıca akt olduğunu bu işdə müəyyən etmək kifayət qədər çətindir. Mən həmkarlarımların çoxu ilə razıyam ki, Hökumətin *ratione temporis* ilkin etirazlarına dair qərarın çıxarılması bu suala verilən cavabdan asılıdır.

İşin faktlarına əsaslanaraq, mən bu rəyə gəldim ki, 1974-cü ildə Türkiyənin hərbi əməliyyatları nəticəsində xanım Loizidu mülkiyyət üzərində nəzarəti tam itirib. Həmin vaxtdan o, mülkiyyətinə sahiblik edə və ondan istifadə edə bilməyib, həmçinin oraya daxil ola da bilməyib. Buna görə də sözügedən halda onun mülkiyyətinin *de facto* müsadirəsindən söhbət gedə bilər.

Lakin hər halda 1974-cü ildən 1985-ci ilədək olan dövrdə ərizəçi özünün mülkiyyətçi titulu saxlayıb. O, ŞKTR-in 7 may 1985-ci il Konstitusiyasının 159 (1)-cu maddəsinin icrası məqsədi ilə qəbul edilmiş formal müsadirə aktına əsasən mülkiyyətə olan hüququnu itirib, həmin Konstitusiya *de facto* mövcud olan situasiyanı nizama salmaq məqsədi güdürdü.

Mən beynəlxalq ictimaiyyətin ŞKTR-i tanımaması barədə, habelə bunun nəticələri barədə Məhkəmənin fikrinə şərik çıxsam da, Hökumətin hüquqi normalara istinad etməsi mənim üçün vacibdir. Məsələn burasındadır ki, sözügedən halda mülkiyyətlə bağlı hüquqi situasiya Mərkəzi və Şərqi Avropanın keçmiş kommunist ölkələrində mövcud olan situasiya ilə çox yaxındır. Dünya ictimaiyyəti tərəfindən (bunu yaddan çıxarmaq olmaz) tanınan bu ölkələrdə də, milliləşdirmə haqqında qanunlara və digər hüquqi aktlara əsasən, uzun müddət ərzində mülkiyyətin müsadirəsi prosesi gedirdi. Həmin dövlətlərdə mülkiyyətin əsaslı şəkildə yenidən bölüşdürülməsinə gətirib çıxaran bu cür hərəkətlərə, vaxtı ilə onların dünya ictimaiyyəti tərəfindən tanınmasına istinad etməklə, daim haqq qazandırmaq olmaz.

Digər tərəfdən, belə hesab etmək olmaz ki, ŞKTR Konstitusiyasının 159-cu maddəsi və bəzi başqa hüquqi aktlar yalnız ona görə hüquqi qüvvədən tam məhrumdurlar ki, dünya ictimaiyyəti ŞKTR-i müstəqil qurum kimi tanımayıb. Məhkəmənin qərarının 45-ci bəndində haqlı olaraq qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq hüquq elə hüquqi razılaşmaların və hüquqi hərəkətlərin qanuniliyini tanıyır ki, “bunların nəticələrinə əhəmiyyət verilməməsi bu və ya digər ərazinin sakinlərinin yalnız zərərinə ola bilər”. Lakin bu tezisə həqiqi mənası özünün doğru şərhini gözləyir (keçmiş kommunist ölkələrində bu yaxınlarda qəbul edilən və hüquqi baxımdan xeyli fərqli olan mülkiyyət məsələlərinə dair aktlar buna tam aydınlığı ilə dəlilət edir). Lakin hər halda bu prinsip, ŞKTR-də baş verənlərlə analogi situasiyalarda (həmin situasiyalarda cəmiyyətin maraqları mülkiyyət məsələlərini müəyyən qədər tənzimləməyi hakimiyyət orqanlarından tələb edir və hətta ola bilsin ki, onları buna məcbur edir) daşınmaz əmlakla bağlı məsələlər həll edilərkən, müəyyən qədər tətbiq edilir. Mənim fikrimcə, ərizəçi barəsində yaranan vəziyyətin ümumən 1985-ci ildə ŞKTR-in yaradılması dan edildikdən sonra mülkiyyətin yenidən bölüşdürülməsinin qanuniliyinin qəbul edilməməsinin və bunun tanımamasının nəticəsi olub-olmaması məsələsini həll edərkən, Məhkəmə bu prinsipi nəzərə almalıdır.

1985-ci ilədək ərizəçinin mülkiyyətinin *de facto* müsadirəsinin, həmçinin ŞKTR-in 1985-ci il Konstitusiyasının mülkiyyət məsələlərinə aid müvafiq müddəalarının xarakterini nəzərə almaqla, Məhkəmənin belə bir fikri ilə razılaşmaya bilmərəm ki, ərizəçinin şikayəti uzun müddət davam edən situasiyaya aiddir. Məhkəmənin yurisdiksiyası yalnız 22 yanvar 1990-cı ildən sonra baş verən hadisələrə şamil edildiyinə görə, Hökumətin *ratione temporis* etirazını kifayət qədər əsaslı saymaq olar.

HAKİM YAMBREKİN XÜSUSİ RƏYİ

I.

1. İlk etirazlara dair Məhkəmənin qərarının əsasını *ratione temporis* etiraz təşkil edir. Məhkəmə bu fikirdədir ki, müvafiq məhdudiyətlərin düzgün şərh və tətbiqi işin mahiyyəti üzrə hüquqla və faktla bağlı mürəkkəb məsələlər qoyur (23 mart 1995-ci il tarixli qərarın 103-cü və 104-cü bəndləri).

Buradan belə nəticə çıxır ki, Məhkəmə hər şeydən əvvəl ərizəçinin mülkiyyət hüquqlarının 22 yanvar 1990-cı ildən sonra da pozulmaqda davam etməsi barədə ərizəçinin fikirlərini təhlil etməli və ərizəçinin torpağın qanuni mülkiyyətçisi olaraq qaldığını və yaxud qalmadığını müəyyən etməli idi. Bu isə, öz növbəsində həmin tarixədək onun mülkiyyətinin itirilməsinə (yaxud itirilməməsinə) aid halların qabaqcadan müəyyən edilməsindən asılı idi: bu, vahid aktın qəbul edilməsi yolu ilə baş vermişdimi, əgər belədirsə, o zaman hansı aktın? Yoxsa ərizəçi faktiki olaraq mülkiyyətini ŞKTR-in 7 may 1985-ci il Konstitusiyasının 159-cu maddəsinə əsaslanan, uzun sürən və geriye qüvvəsi olmayan müsadirə ilə başa çatmış proses nəticəsində itirmişdi?

2. Həmkarlarımdan ibarət çoxluğun bu fikri ilə razılaşa bilmərəm ki, xanım Loizidu özünün mülkiyyətçi titulunu itirə bilməzdi və deməli, ona yenə də torpağın mülkiyyətçisi qismində baxmaq lazımdır. Digər tərəfdən, ərizəçinin və cavabdeh dövlətin təqdim etdikləri, həmçinin Məhkəmənin müəyyən etdiyi fakt-

ların təhlilindən sonra, mən bunun əksi olan nöqtəyi-nəzər barəsində də, yəni ərizəçinin öz mülkiyyətinə olan hüququnu itirməsi barədə də əmin deyiləm. Müvafiq surətdə, bu şübhələr mənim *ratione temporis* ilkin etirazları rədd etməyimə imkan vermir.

3. Analoji səbəblərə görə, mən həmçinin tərəddüd içərisindəyəm ki, ərizəçinin öz mülkiyyətinə daxil olmasına icazə verməkdən imtina edilməsi mülkiyyət üzərində tam nəzarətin tam itirilməsinə, yəni I Növlü Protokolun I-ci maddəsində nəzərdə tutulan ərizəçinin öz əmlakından maneəsiz istifadə etmək hüququna müdaxiləyə gətirib çıxarıbmı? Müvafiq surətdə, mən razı deyiləm ki, mülkiyyətə daxil olmağa icazə verilməməsinə və bundan sonra ərizəçinin mülkiyyət üzərində nəzarəti itirməsinə görə məsuliyyət Türkiyənin üzərinə qoyulmalıdır, həmçinin onunla da razı deyiləm ki, I Növlü Protokolun I-ci maddəsinin pozuntusu baş verib (qərarın nəticə hissəsinin 2-ci və 3-cü hissələri).

4. İşə Məhkəmədə baxılarkən ilkin etirazlar üzrə səsvermədən sonra və mahiyyət üzrə səsverməyə qədər maraqlı vəziyyət yarandı ki, bu barədə mən qeyri-rəsmi fikir bildirərək danışmaq istərdim.

Yaddaş qeydi oxunanda və dinləmələr zamanı ərizəçinin qəbulunun mümkünlüyü məsələsinə baxılarkən və qərara dair səsvermənin yekun mərhələsində biz Komissiya üzvlərinin səslərinin “dəqiq” hesablanmasına dair diskussiyanın şahidi olduq. Aydın oldu ki, Komissiyanın hər bir üzvü aşağıdakı üç variantdan hər hansı birini seçə bilər: (a) ilkin etirazlar əsaslı olduğuna və işə mahiyyəti üzrə baxılmasına ehtiyac olmadığına görə Konvensiyanın pozulmadığı barədə qərar çıxarmaq; (b) həm ilkin etirazlar əsaslı olduğuna, həm də işə mahiyyəti üzrə baxılmasının nəticəsinə görə Konvensiyanın pozulmadığı barədə qərar çıxarmaq; (c) ilkin etirazlarla razılaşmaq mümkün olsa da, işə mahiyyəti üzrə baxılmasına əsasən pozuntu mövcud olduğuna görə Konvensiyanın pozulmadığı barədə qərar çıxarmaq.

Coxluğu təşkil edən və I Növlü Protokolun I-ci maddəsinin pozulmadığına səs verən səkkiz Komissiya üzvündən üçü işə mahiyyəti üzrə baxıldıqdan sonra pozuntunun olmaması ilə razılaşdı.

Bu işin qəbul oluna bilməməsinə səs verən beş Komissiya üzvü (a) ya işə mahiyyəti üzrə baxılması mərhələsində pozuntunun mövcudluğu barədə rəylərini əsaslandırmadılar (Kipr Hökumətinin mövqeyi), (b) ya da bu məsələ üzrə öz rəylərini əsaslandırdılar (məncə, bu, Komissiyanın sədri cənab Trekselin rəyi idi, hərçənd ki, o, bunu bir qədər başqa cür formulə etmişdi).

Hər iki halda, ilk baxışdan belə görünür ki, bu məsələdə iki prinsipial mövqe mümkündür:

(a) Birincisi, ərizənin qəbul olunmasının mümkünlüyünə və Hökumətin etirazlarına dair səsvermə və ikincisi, işə mahiyyəti üzrə baxılmasına dair səsvermə bir-birindən asılı deyil. Məhkəmənin səlahiyyəti haqqında məsələ prosedura baxımından müstəqildir, lakin işin mahiyyətinə münasibətdə faktiki hallar, qanunvericilik və ya hakimin fəlsəfi baxışları nəzərə alınmaqla, həmin məsələ heç cür müstəqil ola bilməz. Məsələn, hakim təmkinlilik prinsipinə əməl etməklə və cyni vaxtda işin mahiyyətinə də əhəmiyyət verməklə, əənənəvi olaraq ilkin etirazın lehinə səs verə bilər.

Üstəlik, bu işə “skandinav doktrinası”, yəni indiki halda olduğu kimi, bir neçə mərhələdə baxılan işlər üzrə çoxluğun qərarına azlığın hörmət etməsi prinsipi tətbiq edilərsə, o zaman ilkin etirazlar məsələsində azlıqda qalan hakim dərhal çoxluğun fikrinə qoşulmalıdır. Səlahiyyət məsələsi haqqında qərarla əlaqədar olan hakim öz fikrini ifadə etməklə və səsvermədə iştirak etməklə, işin mahiyyəti üzrə həllində iştirak etməlidir.

(b) Səsvermənin yuxarıda qeyd edilən iki mərhələsinin, yəni ilkin etirazlar haqqında məsələyə dair səsvermənin və işin mahiyyətinə dair səsvermənin qarşılıqlı surətdə asılı olmasından çıxış edən başqa bir nöqtəyi-nəzər də vardır. Əgər hakim əmindirsə ki, ilkin etiraz yaxşı əsaslandırılıb, o, pozuntunun olmadığına səs verməlidir, çünki bu problem Məhkəmənin səlahiyyəti xaricindədir və deməli, Məhkəmə işin mahiyyəti üzrə qərar qəbul etməməlidir. Əgər həmin hakimin xüsusi rəyi üstünlük təşkil etsəydi, Məhkəmə qərar qəbul etməyə bərelü olmaz, ərizəçinin şikayəti

mahiyyəti üzrə araşdırılmaz və müvafiq olaraq, pozuntu da aşkar edilməzdi.

Bu iş yuxarıda qeyd edilən iki variantdan o mənada fərqlənir ki, *ratione temporis* ilkin etiraza dair qərar işin mahiyyətinin bəzi aspektlərinin təhlilindən asılı olub. Buna görə də iki variantdan birinin seçilməsi bütün imkanları əhatə etməyib. Mənə gəlincə, mən Məhkəmə tərəfindən aşkar edilən və mülkiyyət hüququ və mülkiyyətə nəzarət məsələlərinə aid olan faktları yalnız ilkin olaraq təhlil etdikdən sonra bu nəticəyə gəldim ki, Məhkəmə, *ratione temporis* qeyd-şərtinə görə, bu işi mahiyyəti üzrə həll etməməli idi.

Qərarın nəticə hissəsinin ikinci və üçüncü bəndləri ilə mənim razılaşmamağım yuxarıda (*b*) bəndində qeyd edilən bütün dəlillərlə, habelə işin mahiyyətini yalnız ilkin olaraq qismən dərk etməyimlə, həmçinin aşağıda qeyd edəcəyim bəzi başqa səbəblərlə şərtlənir.

II.

Güman edilən ilkin (“bir dəfə baş verən”) pozuntu, mənim fikrimcə, hələ 1974-cü ildə və hətta ondan da əvvəl baş vermiş hadisələrin əsil hüquqi qeyri-müəyyənliyi barədə təsəvvür yaratmır. Çətin ki, Məhkəmə Türkiyənin müdaxiləsinin beynəlxalq sazişlərə, habelə beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə uyğun olub-olmamasını tələb olunan dəqiqliklə qiymətləndirmək üçün yetərincə imkanlara və səlahiyyətlərə malik olsun.

Mən aşağıdakıları mənə xatırlatdığına görə həmkarım hakim Vildhaberə minnətdaram. ŞKTR-in BMT və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınmaması dövlətlərarası səviyyədə nəticələr doğurur. Nəticədə ŞKTR hökuməti qanunvericilik yaratmaq və ya beynəlxalq hüquq sahəsində əhəmiyyət daşıyan öz hüquq normalarını dəyişmək imkanına malik deyil. Lakin ŞKTR administrasiyasının hüquqi aktlarının etibarsız olmasını iddia etmək mübaligə olardı. Məsələn, ŞKTR-in rəsmi orqanlarında bağlanan və onun ərazisində qeydə alınan nikah ŞKTR-in yurisdiksi-

yasından kənar da hüquqi nəticələrə malik olur. Eyni ilə, ŞKTR-də qeydiyyatla alınmaqla Kiprin şimal hissəsində mülkiyyətin bir özəl şəxsdən digərinə keçməsi dünyanın istənilən ölkəsində hüquqi nəticələrə malik olacaqdır.

Keçmişdə belə vəziyyətlər başqa ölkələrdə də yaranıb. Məsələn, İkinci dünya müharibəsindən sonra Çexoslovakiya ilə Almaniya arasında münasibətlərin dinc yolla nizamlanması prosesində qərar qəbul edilmişdi ki, Münhen sazişi qanuni qüvvəyə malik deyil. Lakin özəl şəxslər arasında mülkiyyət hüququnun ötürülməsi ilə bağlı olan əqdlər öz qüvvəsini saxlamışdı.

1974-cü ildə Şimali Kiprdə baş verən hadisələr xanım Loizidunun mülkiyyətini itirməsini əsaslandırmaq üçün öz-özlüyündə kifayət deyildi. Məsələn, əvvəlki *status quo* (əvvəlki vəziyyət – **tərc.**) 1975-ci və ya 1976-cı ildə bərpa olunsaydı, ərizəçi öz mülkiyyətini itirməzdi. Lakin *status quo* indiyədək bərpa olunmayıb. Belə təsəvvür yarana bilər ki, xanım Loizidu 1974-cü ildə birdəfəlik akt nəticəsində mülkiyyətindən məhrum olmayıb, lakin mülkiyyətin başqasına keçməsinin həqiqətən baş verməməsi olduqca mübahisəli görünür.

Məhkəmə ilk dövrlərdəki praktikasında bu cür məsələlərlə bağlı həmişə konkret situasiyalarla üzləşib. Məsələn, *Papamixalopulos və başqaları Yunanıstanla qarşı iş* üzrə 24 iyun 1993-cü il tarixli qərarla məsələ hakimiyət orqanlarının milli məhkəmənin qərarını yerinə yetirməkdən imtina etmələri ilə bağlı idi. Bu işdə söhbət başqa şeydən gedir, yəni söhbət ondan gedir ki, xanım Loizidunun mülkiyyət hüququ 1974-cü il hadisələri nəticəsində, yaxud hətta sonradan “mülkiyyətin ötürülməsi” nəticəsində pozulub.

Ehtimal etmək olar ki, müəyyən vaxt keçdikdən sonra ŞKTR-də baş verən hadisələr mülkiyyət hüququnun dəyişməsinə gətirib çıxara bilərdi, yəni hazırkı vaxta qədər davam edən daimi pozuntu olmazdı. Türkiyə Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanımasını bəyan etdiyi vaxtdək Kiprin şimal hissəsində, yəqin ki, müvafiq qanunvericilik aktları qəbul edilərdi.

“Uzun müddətli pozuntu” doktrinası müəyyən başlanğıcın, yəni ilkin pozuntunu təşkil edən hadisənin olmasını və sonra bu cür pozuntuların davam etməsini nəzərdə tutur. Mənim fikrimcə, *Titina Loizidunun* işində Məhkəmə bu konsepsiyanın hər iki tərkib hissəsi üçün lazımi yer tapa bilməyib. Bu cür mülahizə məni *ratione temporis* etirazın tətbiqinin mümkünlüyü haqqında *inter alia* nəticəyə gətirib çıxardı.

6. 1974-cü ildə yaranmış vəziyyət indi də olduğu kimi qalır. İndiyədək aydın deyil ki, münaqişənin hansı tərəfi və ya hansı kompromiss qərar “son uğur” əldə edəcəkdir. Yalnız əraziyə uzun müddət nəzarət etmə “son uğurla” eyniləşdirilə bilmədiyinə görə, ŞKTR-in *de facto* saxlanıb-saxlanmayacağı və əgər saxlanacaqsa, hansı formada: federasiya və ya konfederasiya kimi, müstəqil dövlət və ya başqa formada saxlanacağı tam aydın deyil. İstənilən halda ərizəçi barəsində Şimali Kipr Türk Respublikasının hüquqi aktlarının qanuniliyi finaldan (sonluqdan) asılıdır. Münaqişənin *post facto* beynəlxalq və ya ikitərəfli nizamlama formasında son nəticəsi istənilən halda ŞKTR-in respublika yaradıldıqdan sonra qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarının tanınması məsələsini və (və ya) həmin aktların qəbul edilməsindən qabaqkı ilkin statusa qayıtmaq məsələsini həll edəcəkdir.

7. Milli və ya beynəlxalq hakim öz mövqeyinin fəal və ya təmkinli olacağını müəyyənləşdirməzdən əvvəl, bir qayda olaraq, təhlil etməlidir ki, iş vahid nöqtəyi-nəzərə yol verirmi, o, qərar qəbul edilməsi üçün hazırdır mı, yoxsa ziddiyyətli, yaxud siyasi xarakter daşıyır?

Ola bilsin ki, Məhkəmənin qərarı Kipr probleminin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olmaq işində BMT-nin, Avropa Şurasının və digər beynəlxalq təşkilatların söylərinə ziyan gətirəcəkdir. Lakin yekun qərarının mümkün siyasi nəticələri baxımından bu işin “siyasi təbiəti” nəzərə alınmamalıdır. Bütün məhkəmə qərarları (istər milli, istərsə də beynəlxalq) ən azı bir neçə sosial və siyasi nəticələrə malik olur.

Bu işin “siyasi təbiəti”, mənim fikrimcə, hakimiyyətlərin bölgüsü sistemində məhkəmələrin, o cümlədən Strasburqdakı

Konvensiya orqanlarının tutduğu yerlə bağlıdır. Özü də məhkəmələr, məsələn, hakimiyyətin qanunvericilik və icra qanadlarının rolundan fərqlənən rol oynamalıdırlar. Məhkəmələr müəyyən edilmiş hüquq normalarına uyğun olaraq, fərdi və konkret hallarda qərarlar çıxarırlar. Onların, bir qayda olaraq, normativ aktlar vasitəsi ilə və ya hüquq islahatı həyata keçirmək yolu ilə həll edilən geniş miqyaslı və kompleks problemlərlə işləmək təyinatı yetərinə deyil.

Beynəlxalq məhkəmənin qarşısında da eyni ilə bu cür dilemmələr durur, mənim fikrimcə, o, konkret işin həddlərindən kənara çıxan məsələlərdə, xüsusən onlar icmalararası münasibətlərin konkret strukturu ilə qırılmaz surətdə bağlı olduqda, öz fəaliyyətini bir qədər təmkinli, yəni konservativ tərzdə həyata keçirməlidir. Bu konkret işə gəlinə, 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinin pozulması haqqında Məhkəmənin qərarı yüz minlərlə bu cür işlərin meydana çıxmasına gətirib çıxara bilər ki, həmin işlərdə ərizəçilər istər Komissiyanın, istərsə də Məhkəmənin bu precedenti rəhbər tutacaqlarına bel bağlamaq üçün qanuni əsaslara malik olacaqlar. Sözügedən halda ondan danışmaq olar ki, Məhkəmə, faktiki olaraq, beynəlxalq ümumi hüquqa aid geniş məsələlər dairəsi üzrə uzaq hədəfli nəticələr doğuran qərar qəbul edir.

8. Bundan başqa, bu iş Məhkəmənin başqa məsələdəki roluna toxuna bilər; həmin məsələ barədə mən həmkarım hakim Vildhaberlə fikir mübadiləsi etmək şərəfinə nail oldum. Bu qərar Məhkəmənin gələcəkdə Xorvatiya, Bosniya və Herseqovina, Rusiya kimi yeni iştirakçı dövlətlərə aid işlərə necə baxacağına təsir göstərə bilər. Məhkəmə Xorvatiyanın Kraina rayonunda, Serbiya Respublikasında, Bosniya və Herseqovinanın müxtəlif hissələrində və ya Çeçenistanda baş verənləri təhlil etməli olacaq. Konvensiyanın qoruduğu insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının bu yerlərdə güman edilən pozuntuları, ola bilsin ki, "sadəcə yüz minlərlə mümkün məhkəmə işləri ilə" yox, milyonlarla ölçülə bilər.

Mən belə bir prinsiplial nöqtəyi-nəzərə dərin hörmət bəsləyirəm ki, barəsində hüquq pozuntusunun baş verdiyi insanların sa-

yından asılı olmayaraq, Məhkəmənin yeganə vəzifəsi əsas insan hüquqlarının təmin edilməsinə nəzarətdir. Digər tərəfdən, mənə elə gəlir ki, insan hüquqlarına əməl olunması məsələsində Məhkəmənin işinin effektivliyini ciddi təhlil etmək üçün bir çox səbəblər vardır. Məsələn, söhbət iri miqyaslı icmalararası, etnik və (və ya) siyasi münaqişələrin həlli ilə qırılmaz surətdə bağlı olan bu iş kimi fərdi işlərdən getdikdə, insan hüquqlarına əməl olunması problemi daha mürəkkəb xarakter alır.

9. Son nəticədə yuxarıda qeyd edilən mülahizələrin məcmusu məni bu işdə təmkinli mövqə tutmağa və *exemptio ratione temporis* əsaslarla razılaşmağa vadar edir.

HAKİM PETTİNİN XÜSUSİ RƏYİ

Mən bir sıra səbəblərə görə Məhkəmə üzvlərinin azlığı ilə birgə 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğunun öleyhinə səs verdim.

“Müvafiq müzakirələrdən sonra tərəflərin ilkin etirazları təhlil etmələri ilə məhdudlaşan açıq məhkəmə baxışı zamanı həmin etirazlar araşdırılarkən, Məhkəmə problemi tam şəkildə nəzərə ala bilmədi və bu hallar bütün bu etirazların məsələnin mahiyyətinə daxil edilməsinin xeyrinə rol oynadı. Bu günkü gündə nəzəriyyə hüquqşünaslar türk bəyanatının təhlilini sadə məsələ saymırlar (*bax: Claudio Zanghi, Christian Tomuschat, Walter Kalin, Pierre-Henri Imbert, Christopher Lush* və başqaları).

Suverenlik və yurisdiksiya anlayışlarından başlayaraq situasiyaya verilən ümumi qiymət bu meyarlara yenidən baxılmasını (“işğal”, “anneksiya”, Cenevrə konvensiyalarının Kiprin şimal hissəsinə tətbiq edilməsi, “beynəlxalq münasibətlərin həyata keçirilməsi”) o əsasla görə mümkün edir ki, BMT həmin əsasla görə həm Kiprin şimal hissəsinin dövlət kimi tanınması və ya tanınmaması problemini, həm də BMT Nizamnaməsinin tətbiq edilməsi problemini təhlil etdi (*bax: Təhlükəsizlik Şurasının 930 Növlü Qətnaməsinə*). Konvensiya orqanları bu növ çətinliklərlə üzləşdikdə onların məsuliyyəti, müvafiq ölkələrdə Konvensiya norma-

larını onların məqsəd və vəzifələrinə uyğun surətdə tətbiq etmək yolu ilə fərdlərin maraqlarının və əsas insan hüquqlarının geniş müdafiəsini təmin etmək üzrə iştirakçı dövlətlərin qarşılıqlı öhdəliklərini əks etdirir” (şəxsi xüsusi rəy. Seriya A, cild 310, səh. 43-44).

“Əlbəttə, yurisdiksiya anlayışı Razılığa gələn Yüksək Tərəfin ərazisi ilə məhdudlaşmır. Bu konsepsiya onun səbəbini dəqiq başa düşmək üçün lazımdır ki, Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlə münasibətdə yurisdiksiya nə üçün mövcud olmalıdır, habelə o, hansı formada və nə cür həyata keçirilməlidir? Biz diqqəti ona cəlb edirik ki, 62-ci bənddə istinad edilən *Drozd və Yanusek Fransaya və İspaniyaya qarşı* iş üzrə qərarında Məhkəmə pozuntunun olmaması barədə qətnamə qəbul etmişdi.

Hətta iştirakçı dövlətin məsuliyyəti öz ərazisindən kənarında hərbi əməliyyatlar aparması nəticəsində yaranırsa, bu, onun yurisdiksiyasının həyata keçirilməsini nəzərdə tutmur. 64-cü bənddə faktların təsdiq edilməsi yurisdiksiya məsələsini həll etmək üçün meyarlar yaratmır. Buna görə də bizim fikrimizcə, Məhkəmənin 62-ci bənddə iddia etdikləri ilə 64-cü bənddə gəldiyi nəticə arasında ziddiyyət mövcuddur. Qərarın nəticə hissəsinin 2-ci bəndi üzrə səsvermə zamanı bu ziddiyyət yenidən yaranır. Məhkəmə etirazlar məsələsi üzrə qərar çıxarmazdan əvvəl məsələnin mahiyyətinə varmalı idi, yəni kimin yurisdiksiyaya malik olduğunu və kimin malik olmadığını müəyyən etməli idi” (mənim hakim Gölküklü ilə birgə xüsusi rəyim, səh. 35).

Mən, o zaman olduğu kimi, *ratione temporis* etirazı dəstəkləməyin, habelə *ratione loci* ilə *ratione personae* arasında fərq qoymağın xeyrinə çıxış edirəm.

Nə təkrar müzakirələr, nə də yaddaş qeydləri işin faktiki tərəfinin qiymətləndirilməsinə zəruri konkretlik gətirdilər. 1 Növlü Protokola dair tərəflərin arqumentləri həm də mülkiyyətdən istifadə hüququnun pozulmasına görə məsuliyyəti kimin üzərinə qoymaq məsələsinə aydınlıq gətirmədi, hərçənd ki, mülkiyyətin ərazisinə sərbəst daxil olma bir zonadan başqasına sərbəst hərəkət etməkdən asılıdır.

Məhkəmə üzvlərinin çoxu, əsas etibarını ilə 1974-cü ildə Şimali Kipr rayonuna girişin olmaması və bunun mülkiyyət üzərində nəzarətin tam itirilməsinə gətirib çıxarması nəticəsində bu işdə 1 Nəli Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğunu aşkar etdi. Bu hüquq sözügedən maddənin birinci cümləsində yer alıb. Məhkəmə üzvlərin çoxu hesab edir ki, hakimiyyət orqanlarının bu cür müdaxiləsinə haqq qazandırmaq olmaz və Türkiyə Hökumətinin ünvanına tənqid söyləyir, çünki o, Məhkəməyə izah edə bilməyib ki, yaşadıkları yerlərdən 1974-cü ildə qovulmuş türk icmasından olan qaçqınlara mənzil verilməsinin zəruri olması xanım Loiziduya qarşı görülən tədbirlərə nə cür haqq qazandıra bilər? Daha sonra Məhkəmə bildirdi ki, o, Türkiyə Hökumətinin hərəkətlərinə haqq qazandırmaq üçün gətirilən dəlillərlə razılaşa bilməz. İstənilən halda, düşünürəm ki, bu mülahizələr subsidiar xarakter daşıyır.

Əgər baş vermiş hadisələr qaçqınların köçürülməsi əməliyyatını qaçılmaz edibsə, o zaman bu fakt yol verilmiş pozuntuya haqq qazandıra bilər. Bu halda işin faktiki tərəfini təhlil etmək lazımdır. Loizidunun işinə elə mövqedən baxmaq olmaz ki, guya söhbət kompensasiya ödənilmədən adi hüquq çərçivəsində faktiki ekspropriasiyadan gedir. Kiprin hər iki icmasının sakinlərini əhatə edən insanların bir zonadan başqasına köçürülməsi beynəlxalq miqyaslı hadisələr nəticəsində baş verib və onların səbəbləri Loizidunun işinin bu və ya digər faktlarında yox, dövlətlərarası münasibətlər sahəsindədir.

1974-cü ildən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Kiprin şimal hissəsinə Türkiyə qoşunlarının müdaxiləsinə beynəlxalq hüquq baxımından təcavüz kimi qiymət vermədiyinə görə, BMT-nin, Avropa Şurasının və Avropa İttifaqının vasitəçiliyi ilə bu problem üzrə bir sıra danışıqlar aparılıb. Məhkəmə həmin müdaxilənin qanuni olub-olmaması məsələsinə baxmayıb (*bax*: qərarın 50-ci bəndinə). BMT-nin beynəlxalq qüvvələrinin iki icma arasındakı sərhəd boyunca yerləşdirilməsi insanların bir zonadan digərinə hərəkətini mümkünsüz edib. Buna görə məsuliyyət təkcə Türkiyə Hökumətinin üzərinə düşür.

Məhkəmənin Kipr Respublikası və ŞKTR barədə beynəlxalq ictimaiyyətin fikrinə istinad etməsi (*bax*: qərarın 56-cı bəndinə) aydın deyil. “Beynəlxalq ictimaiyyətin” uzun illər qabaqkı rəyini 1996-cı ildə etiraz doğurmayan rəy kimi təqdim etmək mümkündürmü? Məhkəmənin fikrinə görə, belə çıxır ki, 1974-cü il münaqişəsinin nəticələrinə görə təkcə Türkiyə məsuliyyət daşıyır. Mənim fikrimcə, bu qədər mürəkkəb diplomatik situasiya beynəlxalq qüvvələrin rolunun Komissiyanın nümayəndə heyəti tərəfindən bilavasitə yerindəcə davamlı və ətraflı araşdırılmasını tələb edir. Yalnız bundan sonra Məhkəmə Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən qərar çıxara bilər.

ŞKTR-in statusu və məsuliyyəti məsələsini daha ətraflı təhlil etmək lazım idi. Həqiqətən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası ŞKTR-i BMT-yə qəbul etməyib. Lakin ŞKTR-in tanınmaması ona milli və beynəlxalq səlahiyyətlər verilməsi yolunda maneə deyil (*bax*: qərarın 51-ci bəndinə). Bu vəziyyət Tayvanla bağlı halı xatırladır.

Məhkəmə təsdiq edir ki, ŞKTR-in hakimiyyət orqanları mülki hüquq və xüsusi hüquq sahəsində, doğumun, ölümün, nikah bağlanması qeydiyyatı sahəsində qərarlar qəbul ediblər. Xanım Loizidunun şikayətinin mahiyyəti üzrə çoxlu qeyri-müəyyənliklər vardır ki, Məhkəmənin iclasında onlara cavab verilmədi. 1974-cü ildən başlayaraq, ərizəçi Kiprin şimal hissəsində yaşamaq, yoxsa özünün mülkiyyət hüququnu müdafiə etmək üçün Kipr Respublikasının məhkəmələrinə müraciət etmək məsələsinə dair qərar qəbul etməyib, halbuki o, bildirib ki, yalnız Kipr Respublikası bütün ada barəsində qanuni yurisdiksiyaya və suverenliyə malikdir. Xanım Loizidu ilk dəfə Komissiyaya 1989-cu ildə müraciət edib. Bu zaman o, əvvəllər BMT-nin silahlı qüvvələrinin nümayəndələrinə sərhədi keçməyə və Kiprin şimal hissəsinə daxil olmağa icazə üçün müraciət etməsi barədə sübut təqdim etməyib. Onun ərizəsi əsas etibarilə mülkiyyətinə daxil olmaq məsələsinə aid idi. Mülkiyyətdən istifadə imkanının itirilməsi yerli hakimiyyət orqanlarının aksiyaları ilə yox, əsasən sərhəd zonasının yaradılması ilə izah olunur.

Məhkəmə müvafiq yurisdiksiyanı yalnız 22 yanvar 1990-cı ildən başlayaraq əldə edib (qərarın 32-ci bəndi). Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsaslanan Türkiyənin Bəyannaməsinin formulu-nun məqbulluğu məsələsindən asılı olmayaraq, xanım Loizidunun mülkiyyət hüququnun daimi pozuntusunun mövcudluğu aşkar deyildir. Əksinə, 1974-cü ildə dövlət çevrilişi vaxtından 1985-ci ildə hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən mülkiyyətin faktiki ekspropriasiyası dövrünə qədər, habelə ölkədə baş verən, səbəblərinə Komissiya aydınlıq gətirə bilmədiyi iğtişaşlar zamanı bu cür pozuntular nadir xarakter daşıyırdı. Beləliklə, xanım Loizidunun mülkiyyət hüququnun pozulması məsələsini Kiprin bütün türki icmasının düşdüyü tarixi situasiyadan ayırmaq çəti-yən mümkün deyil. “Davamlı pozuntu” termini həqiqi vəziyyətə uyğun gəlmir və Komissiya məruzəsinin 97-ci və 98-ci bəndlərində bunu qeyd edib.

Qeyd etmək lazımdır ki, Komissiya araşdırmanı Türkiyənin yurisdiksiyanı sərhəd zonasında, yoxsa Kiprin bütün şimal ərazisində həyata keçirməsi məsələsi ilə məhdudlaşdırdı (*bax*: 6780/74, 6950/75 və 8077/77 Növlü şikayətlərə). Bu zaman Komissiya bu nəticəyə gəldi ki, yuxarıda qeyd edilən hallarda ərizəçinin tutularaq həbs edilməsində və onun məhkəmə prosesinə məruz qalmasında Türkiyə təqsirli sayıla bilməz (*bax*: qərarın 51-ci maddəsinə və Türkiyə Hökumətinin yaddaş qeydinin 114-cü bəndinə). 8 sentyabr 1993-cü il tarixli məruzəsində Komissiya ŞKTR-in statusu barədə qərar çıxarmaqdan yayındı.

Məhkəmənin “*Müqəddəs monastırlar*” işi kimi işlərə baxarkən hüquqların davamlı pozuntusu kimi anlayış verdiyi situasiya ilə bu vəziyyətin heç bir ümumi cəhəti yoxdur. Özü də “davamlı pozuntu” anlayışının tətbiq dairəsini və hüdudlarını müəyyən etmək lazım idi.

1974-cü ildə dövlət çevrilişindən və Türkiyə öz qoşunlarını Kiprin şimal hissəsinə yeritdikdən sonra tərəflərin məsuliyyətindən, 1974-cü ildən sonrakı və ŞKTR yaradıldıqdan sonrakı (həmçinin Türkiyənin Avropa Şurasına qəbul edilmək barədə ərizə verdikdən sonrakı) dövrə aid beynəlxalq problemlərə yanaşmada

beynəlxalq ictimaiyyətin qətiyyətsiz hərəkətlərindən asılı olmayaraq, nəzərə almaq lazımdır ki, iki icmanın (beynəlxalq hüquq baxımından milli azlıq sayılmayan icmaların) qarşılıqlı münasibətləri problemi xanım Loizidunun ayrıca işinin və I Növlü Protokola əsasən onun hüquqlarının məhkəmədə araşdırılmasından daha çox siyasət və diplomatiya sahəsinə aiddir. Həmçinin xatırlatmaq lazımdır ki, 1990-cı ildən başlayaraq Kiprdə hər iki icma arasında qarşılıqlı münasibətlər məsələsinə dair Məhkəməyə heç bir şikayət verilməyib. Bu, Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin, yalnız beynəlxalq ictimaiyyətin müdrikliyi ilə lazımı səmərə yönəldilə bilən xaosluq tarixi hadisələr qarşısında diplomatik təmkin nümayiş etdirmələrinin aşkar sübutudur.

HAKİM GÖLKÜNÜN XÜSUSİ RƏYİ

Mən bütün məsələlərdə, ilk növbədə Türkiyə Hökumətinin *ratione temporis* ilkin etirazının rədd edilməsi məsələsində Məhkəmə üzvlərinin çoxluğu ilə razı deyiləm. Bu xüsusi rəyin zəruriliyi hər şeydən əvvəl onunla izah olunur ki, bu işdə Konvensiya ilə və Məhkəmənin bütün praktikası ilə yaradılmış konseptual sistemlərin çərçivəsindən kənara çıxan hüquqi və siyasi çətinliklər vardır.

I. Birincisi, bu işdə ciddi metodoloji səhvlər vardır. Bu iş üzrə ilkin etirazlara dair xüsusi rəyimdə qeyd etdiyim kimi (23 mart 1995-ci il tarixli qərar), *Loizidu Türkiyəyə qarşı* işdə əsas hüquqi problem Konvensiya baxımından yurisdiksiya və məsuliyyət məsələsidir. Məhkəmə nəinki bu problemi həll etmir, həm də siyasi fəaliyyət sahəsinə, yəni Kiprin şimal hissəsində Türkiyənin hansı qisimdə yerləşməsinin müəyyən edilməsinə cəsarətlə müdaxilə edir. Eyni vaxtda Məhkəmə Şimali Kipr Türk Respublikasının mövcudluğunun qanuniliyi haqqında “fikir” söyləyir. Hər iki məsələ Məhkəmənin yurisdiksiyası xaricindədir. Onların həlli başqa beynəlxalq təşkilatların işidir. Başqa sözlə, yəqin ki, siyasi təşkilatlar tərəfindən həll edilməli olan bu cür işlər seriyasının prototipi ola biləcək iş üzrə “qərar qəbul etmək” imkanına malik olmaq

üçün Məhkəmə özünün məlumatlar bazasını yaradıb. Hər dəfə Konvensiyanın Strasburqdakı nəzarət orqanları beynəlxalq müqavilələrin və ya sazişlərin aid məsələlərlə üzləşərkən, həmişə olduqca yüksək dərəcədə ehtiyatlılıqla hərəkət ediblər. Özü də müvafiq şikayətlərə baxılması onların qəbul olunmasının mümkünlüyü məsələsinin həlli mərhələsindən uzağa getməyib. Məsələn, maraqlıdır ki, hətta bu işdə Komissiya ərizəçinin mülkiyyətdən qanunsuz olaraq məhrum edilməsinə dair şikayəti üzrə 8 iyul 1993-cü il tarixli məruzəsində məntiqə uyğun şəkildə bunları qeyd edib: “Komissiya hesab edir ki, bu işlə bağlı “Şimali Kipr Türk Respublikasının” statusunu araşdırmağa ehtiyac yoxdur”. Komissiya qeyd etdi ki: “19 mart 1989-cu ildə ərizəçinin həbsinə gətirib çıxarmış Kiprin şimal hissəsinin ərazisində qadınların nümayişi Kiprdə bufer zonası rejiminin pozuntusu idi... Ərizəçinin tutularaq həbs edilməsinə gətirib çıxaran qaydalar həmin zonanın müdafiəsi məqsədlərinə xidmət edir. Buna görə də hakimiyyət orqanlarının hərəkətlərini zorakılıq hesab etmək olmaz” (bax: Komissiyanın məruzəsinin 82-ci bəndinə). Eyni ilə, *Krisostomos və Papakrisostomu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə məruzəsində Komissiya qeyd etdi ki: “...tərəflər arasında ərizəçilərin həbs edildiyi rayonun statusu haqqında mübahisəni həll etmək Komissiyanın vəzifəsinə daxil deyil. Bu məsələdə Komissiya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinin məruzəsinin 11 (b) bəndinə və Demilitarizasiya zonası haqqında 1989-cu il sazişinin 6-cı bəndinə istinad edir...” (bax: Komissiyanın məruzəsinin 153-cü bəndinə).

2. Yurisdiksiya məsələlərinə gəlincə, Məhkəmənin qərarı onun öz praktikası çərçivəsindən kənara çıxır.

Hər dəfə Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətin hüquq qaydasının hüdudları çərçivəsində yurisdiksiyadan söhbət getmədikdə, Konvensiyanın *ratione loci* tətbiqindən danışmaq hüquqi cəhətdən düzgün deyil. Bu məsələdə mən *Loizidu Türkiyəyə qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərarda ifadə edilən xüsusi rəyimə, habelə Konvensiyanın Honkonq barəsində tətbiqinə aid 16137/90 Növlü ərizənin qəbul olunmasının mümkünlüyü haqqında Komissi-

yanın 12 mart 1990-cı il tarixli qərarına istinad edirəm (DR 65, cild 334 və s.).

Kipr Türkiyəyə qarşı iş üzrə 26 may 1975-ci il tarixli qərarında (6780/74 və 6950/75, DR 2, cild 136) Komissiya analoji fikri ifadə etdi. Bu qərar aydın göstərir ki, belə halda söhbət Konvensiyanın *ratione loci* tətbiqindən yox, *ratione personae* tətbiqindən gedir.

Belə yanaşma Komissiyanın bir sıra başqa qərarlarında izah edilib və dərinləşdirilib; həmin qərarlarda o, belə bir fikir ifadə etdi ki, vəzifəli şəxslərin, o cümlədən diplomatik işçilərin və konsulluq işçilərinin hərəkətləri “fərdləri və mülkiyyəti o dərəcədə dövlətin yurisdiksiyasına verir ki, həmin vəzifəli şəxslər fərdlər və mülkiyyət bərsində hakimiyyəti həyata keçirməyə başlayırlar” (ərizə № 17392/90, DR 73, cild 193 və (ərizə № 7547/76, DR 12, cild 73).

Drozd və Yanusekin işi üzrə qərarında Məhkəmə: “Andorra Knyazlığı Fransa-İspaniya kondominumu olmadığı kimi, Fransa Respublikasının və İspaniya Krallığının ümumi ərazisi də deyil” fikrini ifadə etdikdən sonra, *ratione loci* yurisdiksiyasının olmadığı barədə nəticə çıxardı. Məhkəmə yalnız bundan sonra *ratione personae* yurisdiksiyasının mövcud olub-olmaması məsələsinə qayıtdı. *Krisostomos və Papakrisostomunun işi* üzrə məruzəsində Komissiya qeyd etdi ki: Yuxarıda təsvir edilən hadisələri nəzərdən keçirərək və ərizəçilərin tutulmasında və onların 19 iyul 1989-cu il tarixli həbsindən sonra onlara qarşı məhkəmə araşdırmalarında Türkiyə hakimiyyət orqanlarının bilavasitə iştirakının sübutlarını aşkar etməyərək, Komissiya qeyd edilən faktlara görə məsuliyyəti Konvensiyaya əsasən Türkiyənin üzərinə qoymaq üçün əsas görmür (*bax*: Komissiyanın məruzəsinin 170-ci bəndinə).

Bu məhkəmə qərarı əvvəlki praktikaya son qoyur, çünki bu işdə *ratione personae* yurisdiksiyasının mövcudluğu məsələsi həll edilərkən, *ratione loci* yurisdiksiyasının mövcudluğunu müəyyənləşdirməyin meyarlarından qərarla əsassız olaraq istifadə edilir. Beləliklə, Məhkəmə ilk dəfə olaraq öz qərarını beynəlxalq

hüququn müddəaları ilə əsaslandırır, bu isə Məhkəmənin Konvensiya ilə müəyyən edilən səlahiyyətlərinin hüdudlarından kənara çıxmaqdır. Bu qərarda Məhkəmə Türkiyənin hüquq sistemini Kiprin şimal hissəsinin hüquq sisteminə proyeksiya edərək, bu cür yanaşmanın siyasi və hüquqi nəticələrinin qayğısına qalmır.

3. Mən bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, Kiprin şimal hissəsi nəinki Türkiyənin yurisdiksiyası altına düşmür, həm də orada siyasi və sosial baxımdan suveren, müstəqil və demokratik hakimiyyət mövcuddur. Bu dövlətin dünya ictimaiyyəti tərəfindən hüquqi cəhətdən tanınması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Konvensiya tətbiq edilərkən həlledici element məsələnin faktiki və məzmunca vəziyyətidir. Komissiya və Məhkəmə dəfələrlə qeyd ediblər ki, Konvensiyanın 1-ci maddəsində başa düşülən anlamda “yurisdiksiya” anlayışı həm *de facto* yurisdiksiyanı, həm də *de jure* yurisdiksiyanı əhatə edir. Kiprin şimal hissəsində istər *de jure*, istərsə də *de facto* hüquq boşluğu mövcud deyil. Necə adlandırılmasından və hansı kateqoriyaya aid edilməsindən asılı olmayaraq, orada özünün hüquq sistemi və dövlət hakimiyyəti ilə birlikdə siyasi cəhətdən mütəşəkkil cəmiyyət mövcuddur. Bu üçün Tayvanın mövcudluğunu inkar etmək kimin ağına gələr? Elə buna görə də ərizəçilərin tutulmasının qanuni olub-olmadığın müəyyənləşdirmək üçün Komissiya *Krisostomos və Papakrisostomunun işi* üzrə məruzəsində Türkiyənin qanunvericiliyini yox, Kiprin şimal hissəsində mövcud olan qanunvericiliyi təhlil etdi (*bax: Komissiyanın məruzəsinin 148, 149 və 174-cü bəndlərinə*).

4. İndi isə məsələnin mahiyyətinə gəlib çatıram. Mən Türkiyə Hökumətinin *ratione temporis* ilkin etirazının lehinə, habelə 1 Növlü Protokolun 1-ci maddəsinin pozulması haqqında nəticənin əleyhinə səs verdim. Məhkəmə sədrinin müavini olan hakim Bernhardtın öz xüsusi rəyində doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, işin iki əsas aspektini müzakirə etməzdən əvvəl ümumi xarakterli bəzi qeydlər etmək lazımdır.

Mən hakim Bernhardtın xüsusi rəyində aşağıdakıların söyləndiyi hissə ilə tam razıyam: “Bizim işin unikal xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, ərizəçi ilə bağlı konkret situasiyanı Kiprdəki mü-

rəkkəb tarixi inkişafdən və Kiprdəki daha da mürəkkəb cari vəziyyətdən ayırmaq mümkün deyil. Məhkəmənin qərarı faktiki olaraq təkcə xanım Loiziduya aid deyil, həm də Kiprin şimal hissəsində mülkiyyətə malik olan və ya malik olmuş minlərlə, yaxud hətta yüz minlərlə kiprli yunanlara aiddir. O, Kiprin cənub hissəsində mülkiyyətlərinə daxil olmalarına maneələr yaradılan kiprli türklərin maraqlarına da aid ola bilər. Nəhayət, bu qərar evləri və əmlakı ola yerlərə getmələrinə icazə verilməyən üçüncü ölkələrin nümayəndələrində də öz əksini tapa bilər. Kiprin iki hissəsi arasında sərhəd zolağının mövcudluğu elə vəziyyətə gətirib çıxarır ki, xeyli sayda insan öz mülkiyyətinə və əvvəlki mənzilinə daxil olmaq imkanından məhrum olur”.

Kiprin türk və yunan icmaları arasında münaqişə Yunanıstanla açıq-aşkar ittifaq təşkil etmək niyyəti güdən Kipr yunanları tərəfindən həyata keçirilmiş 1974-cü il dövlət çevrilişi sayəsində baş verdi, bununla bağlı bütün dünya ictimaiyyəti Kipr dövlətinin başçısını pisləmişdi. Yuxarıda qeyd edilən dövlət çevrilişindən sonra Türkiyə üç maraqlı dövlət (Türkiyə, Böyük Britaniya və Yunanıstan) tərəfindən bağlanan Təminatlar haqqında müqaviləyə əsasən, Kipr Respublikasının müdafiəsini təmin etmək üçün müdaxilə etməyə məcbur oldu. Müqavilə bu ölkələrə hüquq verirdi ki, vəziyyət tələb etdikdə, ayrılıqda və ya hamısı birlikdə müdaxilə etsinlər. 1974-cü ilin iyulunda dövlət çevrilişi həyata keçirildikdən sonra vəziyyət həqiqətən həmin müdaxiləni tələb edirdi. Özünü də mən 1963-cü ildən başlayaraq daim ölkədə baş verən qanlı hadisələri və insidentləri bilərəkdən yada salmıram.

Təminatlar haqqında müqavilənin müvafiq maddəsinin tətbiqi Kiprdə əvvəlki siyasi vəziyyəti dəyişdi və 1963-cü ildən başlayaraq iki icma arasında müşahidə olunan ayrılmanı daimi etdi.

Mən hakim Bernhardtla razıyam ki, 1974-cü il dövlət çevrilişindən sonra Kipr dramına bir sıra başqa iştirakçı şəxslər və hadisələr, o cümlədən “əhalinin ölkənin şimalından cənubuna və cənubundan şimalına köçməsi” cəlb olunmuşdu. Daha sonra cənab Bernhardt davam edir: “Nəticədə bir növ “dəmir divar” yaradıldı ki, o, iyirmi ildən artıq mövcuddur. Sərhəddə Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının qüvvələri vəziyyətə nəzarət edirlər. Kiprin birləşməsinə dair bütün danışıqlar və ya danışıq cəhdləri indiyədək uğursuz olub. Buna görə kim məsuliyyət daşıyır? Yalnız bir tərəfmi? Bu və bir sıra başqa suallara aydın cavab vermək və qüvvədə olan hüquqi müddəalar nəzərə alınmaqla, müvafiq nəticələr çıxarmaq olarmı? Xanım Loizidunun işi Türkiyə hərbi hakimiyyət dairələrinin onun mülkiyyətinə və hərəkət azadlığına qarşı yönəlmiş konkret hərəkətlərinin nəticəsi deyil. Bu, 1974-cü ildə sərhəddin yaradılmasının və indiyədək bağlı olmasının nəticəsidir”.

BMT qoşunlarının nəzarəti altında bufer zonası yaradıldıqdan sonra insanların şimaldan cənuba və əksinə hər hansı hərəkətləri qadağan olundu. Bu, yalnız Türkiyə və Kipr hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı razılığı əsasında baş verdi. Belə şəraitdə 80 000 kiprli türk Kiprin cənubundan şimalına köçdü.

Bu xüsusi rəyin əvvəlində bildirdiyim kimi, bir daha qeyd etməliyəm ki, bu işdə biz siyasi situasiya ilə üzləşmişik. Buna görə də işin siyasi aspektlərini onun hüquqi aspektlərindən ayırmaq mümkün deyil.

Bizim Məhkəmə üçün bu işin həm də başqa siyasi aspektləri də vardır. Məhkəmənin qərarı, şübhəsiz ki, Avropa Şurasına üzv olan yeni dövlətlər üçün, məsələn, əvvəllər kommunist rejimlərinin mövcud olduğu Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri üçün kökləri İkinci dünya müharibəsinə gedib çıxan gələcək işlərdə müvafiq nəticələr doğuracaqdır.

Türkiyə yalnız 22 yanvar 1990-cı ildən sonra baş vermiş hadisələr barəsində Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanıyıb və tanıyır. Bu məhdudiyət bu tarixə qədər baş vermiş hadisələrə dair, hətta onlar cavabdeh dövlətin Konvensiya çərçivəsindəki öhdəlikləri ilə bir araya sığmasa belə, bütün hüquqi həlləri istisna edir.

Konvensiya orqanları “davamlı pozuntular”, yəni müəyyən keçid tarixinə qədər başlayan və ondan sonra da davam edən pozuntular anlayışı ilə razılaşıdılar. Lakin bu anlayışı rəhbər tutsaq, onun tətbiq dairəsini və hüdudlarını müəyyən etmək tamamilə zəruri olacaqdır. Sözügedən tarixə qədər və ondan sonra fərd həbsxanaya salındıqda və ya torpaqlar qanunsuz tutulduqda, dai-

mi pozuntuların həqiqətən baş verməsi, həmçinin keçid dövründən sonrakı dövrün Məhkəmənin yurisdiksiyası atına düşməsi heç kimdə şübhə doğurmur. Hakim Bernhardt kimi, mən də hesab edirəm ki, bu işdə vəziyyət bir qədər başqa cürdür, çünki müəyyən tarixi hadisələr, “məsələn, bir sıra hallarda hökmən arzuolunmaz nəticələr doğuran sərhəddin bağlanması kimi hallara” gətirib çıxarıb. Əgər bu, başqa cür olsaydı, Konvensiya orqanları tarixi hadisələr baş verdikdən bir çox illər sonra onlara yenidən baxmaq kimi çətin vəzifə ilə, habelə Konvensiyanın müddəalarının geriyə qüvvəyə malik olması problemi ilə üzləşərdilər.

Loizidu Türkiyəyə qarşı işdə məhz bufer zonasının, yəni müvafiq sazişə əsasən BMT qüvvələri tərəfindən hər iki icmanın təhlükəsizlik qüvvələri ilə birgə mühafizə olunan özünəməxsus sərhəd rayonunun mövcudluğu Kıprın cənub rayonlarında yaşayan kipiqli yunanların Kıprın şimal hissəsində yerləşən mülkiyyətlərinə daxil olmalarına, habelə həmin rayonda məskunlaşmalarına imkan vermir. 1990-cı ildən əvvəl, yəni Türkiyə Məhkəmənin yurisdiksiyasını tanıyana qədər baş vermiş həmin bufer zonasının yaradılması bu rayonda siyasi vəziyyəti *de facto* “donduran” birləşmə akt idi. Buna görə də bu halda biz, heç də Məhkəmə üzvlərinin çoxluğunun düşündüyü kimi, “davamlı vəziyyətlə” rastlaşmırıq. Deməli, söhbət “davamlı pozuntudan” getməməlidir. Komissiya öz məruzəsində aşağıdakıları bildiren zaman məhz bu mövqedə olub: “Nümayişin digər iştirakçıları ilə birlikdə bufer zonasını keçərkən həbs edilmiş ərizəçi tələb edir ki, bufer zonasının mövcudluğundan asılı olmayaraq, ona Kıprın bütün ərazisi boyunca sərbəst hərəkət etmək hüququ verilsin. O, öz şikayətini bununla əsaslandırır ki, Kıprın şimal hissəsində ona məxsus olan mülkiyyət vardır”. Daha sonra məruzədə deyilir: “Komissiya təsdiq edir ki, hərəkət azadlığının məhdudlaşdırılması (azadlıqdan məhrum edilmə və ya konkret rayonun müəyyən statusa malik olması nəticəsində) dolayısı ilə başqa məsələlər, məsələn, mülkiyyətə daxil olmağa da toxuna bilər. Lakin bu, o demək deyildir ki, azadlıqdan məhrum edilmə və ya bəzi ölkənin rayonlarına daxil olmaq hüququnun məhdudlaşdırılması | Növl

Protokolun 1-ci maddəsi ilə təmin olunan hüquqları bilavasitə pozur. Başqa sözlə, öz əmlakından maneəsiz istifadə hüququ hərəkət azadlığı hüququnu əhatə etmir”. Müvafiq surətdə, Komissiya bu nəticəyə gəlir ki, bu işdə Konvensiyanın I Növlü Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verməyib (*bax*: Titina Loizidunun Türkiyəyə qası şikayəti üzrə Komissiyanın məruzəsinə, bənd. 97, 98 və 101).

Z FİNLANDİYAYA QARŞI

25 fevral 1997-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Finlandiya vətəndaşı olan ərizəçi Konvensiyaya uyğun surətdə şikayət üçün əsas olmuş hadisələr zamanı X-in həyat yoldaşı olmuşdur. Onlar 1995-ci ilin sentyabrında boşanmışlar. Hər ikisi QİÇS daşıyıcısıdır.

1991-ci ilin dekabrından 1992-ci ilin sentyabrınadək cənab X seksual xarakterli bir sıra cinayətlər törətmişdir. 1992-ci il martın 10-da o, zorlamaya görə, hökmün icrası təxirə salınmaqla, azadlıqdan məhrumctınə cəzasına məhkum edildi, bundan sonra isə o, şüurlu surətdə öz qurbanlarını QİÇS-ə yoluxma riskinə məruz qoyduğuna görə, ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürməyə bir neçə cəhddə ittiham edildi. Qanının analizinin nəticələrinin müsbət olması 1992-ci il martın 19-dan etibarən ona məlum idi.

Helsinki şəhər məhkəməsindəki cinayət proseslərinin gedişində ərizəçini müalicə etmiş bir neçə həkim və psixiatr ərizəçinin xəstəliyi barədə ifadə verməyə məcbur olmuşlar. Xanım Z özü ifadə verməkdən imtina etmişdir, həkimlərin ifadələrinə isə, cənab X-in QİÇS-ə yoluxduğunu hansı tarixdən bildiyini və ya bundan şübhələnməyə hansı tarixdən əsas olduğunu müəyyənləşdirmək üçün ehtiyac vardı. Bundan əlavə, cənab X-in və xanım Z-in xəstəlik tarixçələri onların müalicə olunduqları xəstəxanada polis axtarışı zamanı götürülmüş və bu sənədlərin fotosurətləri işin materiallarına əlavə edilmişdir. Dinləmələr qapalı keçsə də, məhkəmə iclasları haqqında hesabatlar ən azı iki dəfə iri qəzətlərdə dərc olunmuşdur.

1993-cü il mayın 19-da Helsinki şəhər məhkəməsi cənab X-i xəstəliyə yoluxdurma vasitəsilə ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürməyə cəhdə görə və zorlamaya görə üst-üstə yeddi il həbs

cəzasına məhkum etmişdir. Məhkəmə qərarının qərar hissəsi və onun nəyə əsaslanması elan edilmişdir. Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, cənab X-in və onun qurbanlarının məxfilik müddətinin daha uzun olması barədə xahişlərinə baxmayaraq, məhkəmə qərarının tam mətni və işin materialları on il ərzində qapalı olaraq qalmalıdır.

Prokurorluq, cənab X və onun qurbanları apellyasiya vermiş və 14 sentyabr 1993-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsindəki dinləmələrdə məhkəmə sənədlərinin daha uzun müddətə məxfi qalması barədə xahiş etmişlər.

10 dekabr 1993-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsi şəhər məhkəməsinin qərarını təsdiq etmiş və əlavə olaraq cənab X-i daha iki cinayətə görə mühakimə etmişdir; bu, onun azadlıqdan məhrum edilməsinin ümumi müddətinin artaraq on bir ildən də bir qədər çox olmasına gətirib çıxarmışdır. Cənab X ilə xanım Z-in adlarının və onların QİÇS-ə yoluxma hallarının tam əks olduğu hökmü jurnalistlər üçün əlçatan olmuşdur. Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin müəyyən etdiyi məxfilik müddətini artırmamışdır.

26 sentyabr 1994-cü ildə Ali Məhkəmə ərizəçinin kassasiya şikayətini rədd etmiş, məxfilik müddəti əvvəlki kimi qalmışdır; məhkəmə materialları 2002-ci ildən açıq olacaqdır.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

21 may 1993-cü ildə Komissiyaya verilmiş şikayətində ərizəçi bildirmişdir ki, onun şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququ (Konvensiyanın 8-ci maddəsi) pozulmuşdur. 28 fevral 1995-ci ildə şikayət qəbul edilən sayılmışdır.

2 dekabr 1995-ci il tarixli məruzəsində Komissiya işin hallarını müəyyən etmiş və yekdilliklə belə nəticəyə gəlmişdir ki, 8-ci maddə pozulmuşdur və 13-cü maddənin pozulub-pozulmamasını araşdırmağa ehtiyac yoxdur.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

60. Ərizəçi bildirmişdir ki, o, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasının qurbanı olmuşdur; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir”.

61. Hökumət həmin fikrə etiraz etmiş, Komissiya isə bu nəticəyə gəlmişdir ki, sözügedən maddə pozulmuşdur.

A. Mübahisənin predmeti haqqında

1. Tibbi məlumatların yayılması barədə fikir

62. Komissiyaya təqdim etdiyi şikayətdə ərizəçi QİÇS infeksiyasının daşıyıcısı kimi tam şəkildə onun adının və tibbi diaqnozun mətbuatda açıqlanmasına, habelə onunla əmək müqaviləsinin pozulmasına yol vermiş Finlandiyanın hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətsizliyini də başqa məsələlərlə birlikdə qeyd etmişdir. Şikayətin məqbulluğu barədə Komissiyanın qərar qəbul etməsindən sonra və Komissiyadakı araşdırmanın gedişində əldə edilmiş yeni məlumatların işığında ərizəçi əlavə olaraq bildirmişdir ki, sözügedən informasiya mətbuata polis və ya digər dövlət orqanlarının köməyi ilə yol tapmışdır.

Məhkəməyə göndərdiyi məktubda ərizəçi öz mövqeyini izah etməyə çalışmışdır. Onun şikayətinin predmeti prosesin mətbuatda işıqlandırılması və onun işdən çıxarılması yox, cavabdeh dövlətin təqsiri üzündən informasiyanın sızmasıdır. Onun fikrincə, bu faktın özü 8-ci maddənin pozulmasıdır.

63. Hökumət işin hallarının açıq-aşkar olmasına istinad edərək, şikayəti real məzmunundan məhrum olan bir şey hesab etmişdir.

64. Komissiya informasiya sızması ilə bağlı məsələyə mahiyyətə baxmağa ehtiyac duymamış və Komissiyanın nümayəndəsi Məhkəmədəki dinləmələrdə əlavə etmişdir ki, bu məsələ ilə bağlı gətirilən sübutlar tam deyildir.

65. Məhkəmə həm də ərizəçi barədə məxfi tibbi məlumatların sızmasını müəyyən edilmiş hesab etməmişdir; əks halda cavabdeh dövlət 8-ci maddənin işığında məsuliyyət daşıya bilərdi.

2. *Ayrı-seçkilik haqqında fikir*

66. Ərizəçi Məhkəmədə bildirmişdir ki, Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı həm irqi mənsubiyyətinə görə onun keçmiş ərinə, həm də cinsi mənsubiyyətinə görə onun özünə qarşı qərəzli olmuşdur. Onun şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququna müdaxilə belə bir halla izah olunurdu ki, o, Afrikadan olan zəncinin arvadıdır.

67. Hökumət yuxarıda qeyd edilən fikirlərə etirazını bildirmişdir. İşə Komissiyada baxılarkən ərizəçi Konvensiyanın 14-cü maddəsinə istinad etməmişdir. Deməli, Məhkəmədə işin bu aspektinə baxılmamalıdır.

68. Komissiyanın nümayəndəsi bu problemlə bağlı heç bir fikir bildirməmişdir.

69. Məhkəmənin fikrincə, ərizəçinin ona qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi barədə fikri onun Komissiya tərəfindən məqbul hesab edilən şikayətlərinə əlavə deyil; bu, ayrıca və yeni şikayətdir, Komissiya onun məqbulluğu barədə qərar qəbul etməmişdir (həmçinin *bax: Olsson İsveçə qarşı (№2)* iş üzrə 27 no-

yabr 1992-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 250, səh. 30-31, bənd 75 və *Şuler-Tsqragen İsveçrəyə qarşı* iş üzrə 24 iyun 1993-cü il tarixli qərar. Seriya A, cild 263, səh. 20, bənd 60).

3. Nəticə

70. Məhkəmə işə baxılmasını yalnız ərizəçinin şikayətində öz əksini tapmış məsələlərlə, yəni aşağıdakılarla məhdudlaşdırır: (1) onun ərinə qarşı cinayət prosesinin gedişində həkimlərin ifadə vermələri barədə göstəriş verilməsi; (2) onun xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və işin materiallarına əlavə olunması; (3) 2002-ci ildən başlayaraq bu materialların ictimaiyyət üçün açıq olması barədə qərar çıxarılması; (4) Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında onun tam adının və tibbi diaqnozunun açıqlanması.

V. Ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququna müdaxilə baş vermişdirmi?

71. Şübhəsiz ki, barəsində şikayət verilən müxtəlif tədbirlər ərizəçinin 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə təmin olunan şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququna müdaxilədir. Məhkəmə başqa cür düşünmək üçün əsas görmür. Buna görə də o, həmin maddənin 2-ci bəndinin şərtlərinə əməl edilib-edilməməsi məsələsini öyrənməlidir.

S. Müdaxiləyə haqq qazandırmaq olardımı?

1. Qanunda nəzərdə tutulmuşdur

72. Ərizəçi şikayət etmişdir ki, etiraz doğurmuş dörd tədbirin hamısı onun tibbi məlumatlarının X-ə qarşı məhkəmə araşdırılmasında açıqlanmasından doğmuşdur; bu, Prosessual Məcəllənin 17-ci fəslinin §3 23-cü maddəsinə əsasən baş vermişdir (*baş*: yuxarıda 46-cı bənd) və ərizəçinin fikrincə, həmin maddə olduqca qeyri-müəyyəndir və bu səbəbdən də təhlükəlidir. Bu maddə

cinayət prosesində tibbi məlumatları araşdırıla bilən şəxslər qrupunun dairəsini müəyyən etmir. Qanun həm də maraqlı şəxslərə bu cür tədbirlər görülmədək dinlənilə bilmək və həmin tədbirlərə etiraz etmək hüququ vermir. Xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və işin materiallarına əlavə edilməsi üçün hətta məhkəmə qərarı da tələb olunmamışdır. Beləliklə, qanunda nəzərdə tutulmuşdur formulundan doğan dəqiqlik və qabağı görə bilmək tələblərinə qanunun cavab verdiyini təsdiq etmək olmaz.

73. Komissiyanın və Hökumətin fikrinə şərik çıxan Məhkəmə, etiraz doğurmuş tədbirlərin daxili hüquqa uyğun gəlməməsini və ya sözügedən qanunun nəticələrini qabaqcadan görməyin mümkün olmamasını təsdiq edən, qanunda nəzərdə tutulmuşdur formulunun keyfiyyət baxımından irəli sürdüyü tələblərə cavab verməyən heç bir şey aşkar etməmişdir.

2. Hüquqa uyğun məqsəd

74. Ərizəçi bildirmişdir ki, onun haqqında tibbi məlumatlar X-in işindəki etiraz doğurmuş tədbirləri 8-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq hüquqa uyğun məqsəd güdən tədbir hesab etmək baxımından əhəmiyyət daşımamışdır.

75. Lakin ərizəçinin X-ə qarşı məhkəmə araşdırmasının nəticəsi üçün mühüm olan halları *ex post facto* qiymətləndirməsinə əsaslanan bu arqument Məhkəməyə inandırıcı görünməmişdir. Həqiqətən mühüm olan məsələ isə səlahiyyətli hakimiyət orqanlarının etiraz doğurmuş tədbirləri görərkən hüquqa uyğun məqsəd güdüb-güdməmələrini müəyyənləşdirməkdir.

76. Məhkəmə, bununla əlaqədar olaraq, Hökumətlə və Komissiya ilə razıdır ki, o zaman bu iş üzrə istintaq hərəkətləri (*bax*: yuxarıda 23, 26 və 29-32-ci bəndlər) cinayətlərin qarşısını almağa və başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməyə yönəlmişdi.

77. On illik məxfilik müddətinə gəldikdə isə, Məhkəmə hesab edir ki, cəmiyyət məhkəmə proseduralarının şəffaflığının təmin edilməsində və bununla da məhkəmələrə inamın qorunub

saxlanmasında maraqlıdır (yuxarıda 33, 35 və 36-cı bəndlər). Finlandiya qanununa əsasən, bu məhdudiyyət, məxfilik müddəti bitdikdən sonra cəmiyyətin istənilən üzvünün işin materialları ilə tanış olmaq hüququndan istifadə etməsinə imkan verir. Buna görə də Hökumətin və Komissiyanın təklif etdiyi kimi, belə demək olar ki, həmin məhdudiyyət başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir.

Digər tərəfdən, Hökumətdən və Komissiyadan fərqli olaraq, Məhkəmə hesab etmir ki, həmin müddətin cinayətlərin qarşısını almaq məqsədi güddüyünü düşünmək olar.

78. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında ərizəçinin tam adının və tibbi diaqnozunun açıqlanmasına gəldikdə isə (*bax*: yuxarıda 36-cı bənd), Məhkəmə, Hökumətdən və Komissiyadan fərqli olaraq, 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan hüquqa uyğun məqsədlərdən hər hansı birinin qarşıya qoyulduğuna şübhə ilə yanaşır. Lakin Məhkəmə işin aşağıda 113-cü bənddə göstərilən hallarını nəzərə alaraq, bu məsələ ilə bağlı öz mövqeyini müəyyənləşdirməyi zəruri hesab edir.

3. Demokratik cəmiyyətdə zəruridir

(a) Məhkəmədə çıxış edənlərin dəlilləri

(i) Ərizəçi və Komissiya

79. Ərizəçi və Komissiya bu fikirdədirlər ki, 8-ci maddənin işığında ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququ demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab edilməsi mümkün olmayan müdaxilənin obyektinə olmuşdur.

Lakin bu məsələ ilə bağlı onların gəldiyi nəticələr fərqlənir. Ərizəçi ayrılıqda götürülmüş hər bir tədbirin 8-ci maddəni pozduğunu bildirdiyi halda, Komissiya pozuntuya məcmu halında baxaraq, onun baş verdiyini təsdiq edir. Komissiyanın nümayəndəsi izah etmişdir ki, ayrı-ayrı tədbirlərlə onların nəticələri arasında böyük asılılıq olduğuna görə ümumi qiymət ədalətli tarazlı-

ğın müəyyən edilməsi (bu işə qarşıya qoyulan məsələnin həlli üçün vacibdir) üçün daha yaxşı əsasdır.

Onların dəfəllərində də müəyyən fərqlər olmuşdur. Bunları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

80. Ərizəçinin bildirdiyinə görə, sözügedən tədbirlərin qarşıya qoyduğu hüquqa uyğun məqsəd ilə onun tam adının və tibbi diaqnozunun məxfi saxlanması maraqları arasında məntiqə uyğun mütənasiblik olmamışdır.

Həkimlərə və ərizəçinin psixiatrına ifadə vermək barədə göstəriş verilməsinə gəldikdə isə, X-in ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürmə cəhdi ilə bağlı üç yox, beş epizoda görə mühakimə olunması hökmü heç də sərtləşdirməmişdir və çətin ki, X-in qurbanlarına ziyanın əvəzinin ödənilməsi imkanını vermişdir. İstənilən halda yerdə qalan iki epizodla bağlı onu seksual xarakterli cinayətlərə görə ittiham edəcəkdilər. Finlandiya qanunvericiliyinə əsasən QİÇS infeksiyasının istənilən daşıyıcısının xəstəliyin mümkün mənbəyi barədə öz həkiminə məlumat vermək vəzifəsini nəzərə alaraq (*bax*: yuxarıda 44-cü bənd), sözügedən göstərişlər Finlandiyada QİÇS infeksiyasının potensial və faktiki daşıyıcılarının qan analizi vermələrinin və tibbi yardım üçün müraciət etmələrinin qarşısını ala bilər.

Xəstəlik tarixçəsinin götürülməsinə və işin materiallarına əlavə edilməsinə gəldikdə (*bax*: yuxarıda 31-32-ci bəndlər), tamamilə aydındır ki, həmin sənədlərin xeyli hissəsində X-in QİÇS infeksiyasına yoluxduğunu nə zaman öyrənməsini müəyyənəlməyə üçün həlledici əhəmiyyət daşıya biləcək məlumat yox idi. Z-in X-lə əlaqədar ifadələrinin protokolunda bəzi izahatlar vardır, lakin onlar yalnız nəzəri əhəmiyyət daşıyır. Şəhər məhkəməsi sənədlərin götürülməsi nəticəsində əldə edilən bütün məlumatları işə əlavə etməyə borclu deyildi.

Bu halların fonunda protokolların tanış olmaqdan ötrü artıq on ildən sonra, yəni 2002-ci ildə açıq olması barədə qərar haqlı deyil.

Apellyasiya Məhkəməsinin öz qərarında ərizəçinin tam adını və onun sağlamlığının vəziyyətini elan etməsinə, xüsusən də

bu məlumatları iri fin qəzetinə çatdırmasına ehtiyac yox idi (*bax*: yuxarıda 43-cü bənd); bu hal ərizəçinin şəxsi və peşə həyatı üçün xüsusilə məhvedici olmuşdur. Apellyasiya Məhkəməsindəki dinləmələrdə X-in vəkili tam aydınlıqla söylədi ki, Z özü haqqında hər hansı məlumatın dərc olunmasını istəmir.

81. Komissiya ərizəçidən fərqli olaraq əmin idi ki, bu tədbirlər mahiyyətə haqlı tədbirlər idi, çünki milli hakimiyyət orqanları X-in QİÇS-ə yoluxmasından nə zaman xəbər tutduğunu öyrənməyə çalışmışdılar. Komissiya belə bir mövqedən çıxış etmişdir ki, xəstəliyə yoluxdurma yolu ilə ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürmə cəhdinin araşdırılması mühüm ictimai və şəxsi mənafeləri müdafiə edir.

Ərizəçi kiçik Komissiya da bu fikirdədir ki, 8-ci maddənin 2-ci bəndinin işığında həmin tədbirlər kifayət qədər təminatlarla müşayiət olunmamışdır.

82. Komissiya hər şeydən əvvəl qeyd etmişdir ki, nə baş həkim L-ə ifadə vermək barədə birinci göstəriş haqqında (*bax*: yuxarıda 23-cü bənd), nə də ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və araşdırmanın materiallarına əlavə edilməsi haqqında ərizəçiyə qabaqcadan xəbərdarlıq edilmişdir (*bax*: yuxarıda 31-32-ci bəndlər). İstintaq hərəkətləri haqqında ərizəçiyə lazımı qaydada məlumat verilmədiyinə görə, o, həmin hərəkətlərə qarşı etirazını səmərəli surətdə bildirə bilməmişdir. Bununla əlaqədar olaraq ərizəçi bildirmişdir ki, o, məhkəmə işində tərəf qismində olmadığına görə və məhkəmə dinləmələri qapalı olduğuna görə onun öz nöqtəyi-nəzərin məhkəmənin diqqətinə şəxsən çatdırmaq imkanı olmamışdır.

Nəyə görə bütün həkimləri dinləməyə ehtiyac duyulması (*bax*: yuxarıda 23, 26, 29 və 30-cu bəndlər) və dindirməni məhdudlaşdırmaq və bununla da etiraza səbəb olmuş müdaxiləni minimuma endirmək üçün hansı tədbirlərin görülməsi (əgər bu tədbirlər ümumiyyətlə görülmüşdürsə) tam aydın deyil.

83. Bundan əlavə, polis, müəyyən sənədləri istintaq dosyesindən çıxarmaqla, heç olmazsa ərizəçinin xəstəlik tarixçəsindən məlumat sızmasının qarşısını almaq üçün tam ehtiyatla hərə-

kət etməsinin əlamətləri görünür.

Ərizəçi bildirmişdir ki, xəstəlik tarixçəsinin götürülməsinə və araşdırma materiallarına əlavə olunmasına etirazını bildirmək üçün onun heç bir hüquqi müdafiə vasitəsi olmamışdır.

84. Finlandiya qanunvericiliyinə görə məhkəmə dosyesini 40 ilədək məxfi saxlamaq mümkün olsa da (*bax*: yuxarıda 52-ci bənd) və proses zamanı bütün tərəflər 30 illik müddət barədə xahiş etsələr də, şəhər məhkəməsi 10 illik müddətlə kifayətlənmək qərarına gəlmiş (*bax*: yuxarıda 35-ci bənd) və Apellyasiya Məhkəməsi onun qərarını dəstəkləmişdir (*bax*: yuxarıda 36-cı bənd).

Hətta ərizəçinin məxfilik müddəti barədə qərara yenidən baxmaq xahişi ilə Ali Məhkəməyə müraciət edə biləcəyini ehtimal etsək, bu, ona heç bir təminat verə bilməzdi. Ona Apellyasiya Məhkəməsində dinlənilə bilmək imkanı verən hüquq norması yox idi, bu məsələ üzrə dinlənilən bütün tərəflər isə müddətin uzadılması barədə nəticəsiz qalan xahişlər etmişdilər (*bax*: yuxarıda 36-cı bənd).

85. Bundan başqa, Apellyasiya Məhkəməsi öz qərarını dərc etməklə, ərizəçinin tam adını və onun QİÇS infeksiyasının daşıyıcısı olması faktını açıqlamışdır (*bax*: yuxarıda 36-cı bənd). Bu tədbirə qarşı çıxmaq üçün onun əlində səmərəli vasitələr olmamışdır.

(ii) Hökumət

86. Hökumət ərizəçinin və Komissiyanın gəldiyi nəticələrlə razı deyil. Hökumətin fikrincə, etiraz doğuran bütün tədbirlərin müvafiq və kifayət qədər əsasları vardı və onlar, mövcud təminatları nəzərə almaqla, qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlərə mütənasib olmuşlar. O, Məhkəməyə hər bir tədbiri ayrılıqda nəzərdən keçirməyi təklif etmişdir.

87. Hökumətin bildirdiyinə görə, həkimlərin və ərizəçinin psixiatrının ifadələri və ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin məhkəməyə təqdim edilməsi onun mühakimə olunmasında və ehtiyat-

sızlıq üzündən adamöldürmə cəhdində ittihamın beş bəndindən ikisi üzrə hökm çıxarılmasında həlledici olmuşdur (*bax*: yuxarıda 33-cü və 36-cı bəndlər). Bu hərəkətlərin məqsədi X-in QİÇS infeksiyasına yoluxmasından nə zaman xəbər tutması və ya xəstəliyin daşıyıcısı olmasından nə zaman şübhələnməsi barədə məlumat almaq olmuşdur.

88. Daha sonra Hökumət bildirmişdir ki, axtarılan məlumatın təbiəti, cinayətin ciddiliyi və müttəhimə nəyin gözləməsi ilə əlaqədar olaraq bütün həkimləri dinləməyə ehtiyac vardı.

Həkimlərin və psixiatrın ifadə vermələri barədə göstərişləri şəhər məhkəməsi vermiş və ərizəçinin etirazları 3 mart 1993-cü ildə baş həkim L onun məktubunu məhkəmədə oxuyan zaman ərizəçinin etirazları şəhər məhkəməsinin diqqətinə çatdırılmışdı (*bax*: yuxarıda 29-cu bənd).

89. Bundan əlavə, Hökumət bildirmişdir ki, X-in QİÇS infeksiyasının daşıyıcısı olduğundan nə zaman xəbər tutması və ya bundan nə zaman şübhələnməsi məsələsinə potensial olaraq bütün tibbi sənədlərin aidiyyəti olduğuna görə, bütün materialların toplu halında götürülməsi və işə əlavə olunması əsaslı idi. QİÇS infeksiyasının simptomlarının müxtəlifliyini və xəstəliyin QİÇS-ə əlaqədar olmasını müəyyənləşdirməyin çətinliyini nəzərə alaraq, səlahiyyətli məhkəmələrin bütün materialları öyrənə bilməsi vacib idi. Məlumatlardan hər hansı birinin istisna edilməsi onların etibarlılığına şübhə yarada bilərdi.

Buna əlavə olaraq, Hökumət qeyd etmişdir ki, ərizəçi Cənabət işləri araşdırılarkən məcburi tədbirlərdən istifadə olunması haqqında 1987-ci il qanununun 4-cü fəslinin 13-cü maddəsinə əsasən materialların götürülməsinə etiraz edə bilərdi (*bax*: yuxarıda 49-cu bənd).

90. Ədalət mühakiməsinin aşkarlığının ictimai əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Hökumət hesab etmişdir ki, hazırkı şəraitdə məxfiliyi on illə məhdudlaşdırmaq məntiqə uyğundur. Xanım Z şahid kimi çıxış edərkən, sağlamlığı barədə məlumatların məxfi qalması və Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında adının tam şəkildə göstərilməməsi haqqındakı xahişini dəqiq bildirməmişdir.

91. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında ərizəçinin X-in arvadı olmasına istinad edilməsi məhkəmənin motivi üçün zəruri element idi (*bax*: yuxarıda 36-cı bənd). Məhkəmə qərarında onun tam adının olması faktının iş üçün əhəmiyyəti yox idi və əgər o, bu barədə öz istəyini bildirsəydi, cinayətlərin başqa qurbanları ilə olduğu kimi, onun da adının çəkilməsindən qaçmaq olardı.

92. Hökumət, bundan əlavə, dövlət qulluqçularının məxfilik şərtini pozmalarına qarşı Finlandiya qanunlarına əsasən ərizəçi üçün əlçatan olan mülki hüquqi və cinayət hüquqi müdafiə vəsi-tələrini göstərmiş, habelə parlament ombudsmanına və ya Ədalət mühakiməsi Kanslerinə müraciət etmək imkanını qeyd etmişdir (*bax*: yuxarıda 52-56-cı bəndlər).

93. Yuxarıda qeyd edilənlərin işində Hökumət belə fikirdə olmuşdur ki, fin hakimiyət orqanları bu problemlə bağlı malik olduqları mülahizə sərbəstliyi həddində hərəkət etmişlər və buna müvafiq olaraq, etiraz doğurmuş tədbirlərdən heç biri Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu deyildir.

(b) Məhkəmənin verdiyi qiymət

94. Etiraz doğurmuş tədbirlərin demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmamasını müəyyənləşdirmək üçün Məhkəmə onların əsaslandırılmasından ötrü gətirilən dəlillərin bütün işin kontekstində inandırıcı olmasını və kifayət edib-etməməsini, habelə qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlərə mütənəsib olub-olmamasını araşdırır.

95. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin təmin etdiyi kimi, şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququnun həyata keçirilməsi üçün şəxsi xarakterli məlumatları (özü də tək-cə tibbi xarakterli məlumatların yox) müdafiə etməyin fundamental əhəmiyyətini nəzərə alır. İnsanın sağlamlığı barədə məlumatların məxfiliyinə hörmət bəsləmək Konvensiyanın bütün iştirakçılarının hüquq sistemlərinin olduqca mühüm prinsiplərindəndir. Tək-cə xəstələrin şəxsi həyatına

hörmət bəsləmək yox, həm də onların həkim korpusuna və bü-tövlükdə səhiyyə xidmətinə olan inamını mühafizə etmək çox mühümdür.

Bu cür müdafiə olmadan tibbi yardıma ehtiyacı olanlar lazı-mi müalicə üçün zəruri olan şəxsi və ya intim xarakterli məluma-tın yayılmasından və hətta belə yardım üçün müraciət etməkdən çəkinə bilər və bununla da öz sağlamlıqlarını, xəstəlik yoluxucu olduqda isə cəmiyyətin sağlamlığını təhlükə altında qoymuş olurlar (*bax*: 24 oktyabr 1989-cu ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən bəyənilmiş Səhiyyədə və sosial müəssisə-lərdə QİÇS infeksiyasının etik problemlərinə dair R (89) 14 Nəli tövsiyələr, o cümlədən tibbi məlumatların sirtinin qorunması barədə ümumi qaydaların 165-ci bəndi).

Buna görə də daxili qanunvericilik insanın sağlamlığı barədə bu cür məlumatların yayılmasının və ya elan edilməsinin (bu, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin verdiyi təminatlarla bir araya sığmır) aradan qaldırılması üçün lazımi təminatlar verməlidir (*bax*: Şəxsi xarakterli məlumatlarla avtomatlaşdırılmış şəkildə iş görülən zaman şəxslərin müdafiəsi haqqında Konvensiyanın *mutatis mutandis* 3-cü maddəsinin 2 (s), 5, 6 və 9-cu bəndləri, *Serie de traites europieues*, cild 108, Strasburq, 1981-ci il).

96. Yuxarıda qeyd olunan mülahizələr QİÇS-ə yoluxmuş şəxslər haqqında məlumatların məxfiliyinin qorunması baxımın-dan xüsusilə vacibdir. Belə məlumatların yayılması həmin şəxslərin şəxsi və ya ailə həyatına, habelə sosial vəziyyətinə və peşə fəaliyyətinə həlledici təsir göstərə və onları ostrakizm riskinə məruz qoya bilər. Bu, insanların müəyyən qisminin diaqnostika-dan və ya müalicədən yayınmasına səbəb ola bilər, bu isə pande-miyanın qarşısını almaq üçün cəmiyyətin qabaqlayıcı tədbir gör-mək səylərini boşa çıxara bilər (*bax*: yuxarıda adı çəkilən R (89) 14 Nəli tövsiyələrinə əlavə qeydlər, 166-168-ci bəndlər). Sözü-gedən məlumatın məxfiliyinin qorunmasının maraqları, müdaxi-lənin qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olub-olmaması müəyyən edilərkən böyük çəkiyə malikdir; belə müda-xilə ilk növbədə ictimai maraqları müdafiə etmirsə, o, Konvensi-

yanın 8-ci maddəsi ilə bir araya sığmır.

İnsanın QİÇS-ə yoluxması barədə məlumatlar çox həssas və şəxsi xarakter daşdığına görə, pasiyentin razılığı olmadan bu cür məlumatların yayılmasına və ya elan edilməsinə yönəlmiş istənilən dövlət tədbiri, səmərəli müdafiəni təmin etmək üçün müəyyən edilən təminatlar kimi, Məhkəmə tərəfindən hərtərəfli araşdırılır (*bax: Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə tarixli mutatis mutandis 22 oktyabr 1981-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 45, səh. 21, bənd 52; İohansen Norveçə qarşı iş üzrə 7 avqust 1996-cı il tarixli qərar, Reports, 1996-III, səh. 1003-1004, bənd 64*).

97. Məhkəmə həm də qəbul edir ki, tibbi məlumatların sirrinin qorunması üzrə pasiyentin və bütün cəmiyyətin maraqları öz əhəmiyyətinə görə araşdırmanın maraqlarından və cinayətlərin cəzalandırılmasının və məhkəmə icraatının aşkarlığını təmin etməyin maraqlarından arxada ola bilər, bu şərtlə ki, həmin maraqların daha mühüm olması sübuta yetirilmiş olsun (*bax: Məlumatların qorunması haqqında yuxarıda adı çəkilən 1981-ci il Konvensiyasının mutatis mutandis 9-cu maddəsi*).

98. Yadda saxlamaq lazımdır ki, Məhkəmə prosesdəki şahid ifadələrindən hansılarının işə bilavasitə aidiyyəti olmasına milli hakimiyyət orqanlarının verdikləri qiyməti özünün verdiyi qiymətlə əvəz etməməlidir (*misal üçün bax: Yohansenin işi üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 1006-1007, bənd 73*).

99. Şəxsi xarakterli məlumatların dərc olunmaq üçün açıq olması məsələsinə gəldikdə isə, Məhkəmə hesab edir ki, bir tərəfdən məhkəmə icraatının aşkarlığının maraqları, digər tərəfdən həmin məlumatların məxfiliyinin qorunmasında tərəfin və ya üçüncü şəxsin maraqları arasında ədalətli tarazlığı müəyyən etmək üçün milli hakimiyyət orqanlarına geniş mülahizə dairəsi vermək lazımdır. Həmin mülahizə dairəsinin hədləri maraqların təbiəti və mühümlüyü və müdaxilənin dərəcəsi kimi amillərdən asılı olacaqdır (*misal üçün bax: Leander İsveçə qarşı iş üzrə 26 mart 1987-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 116, səh. 25, bənd 58; Manussakis və başqaları Yunanıstana qarşı iş üzrə 26 sentyabr*

1996-cı il tarixli *mutatis mutandis* qərar. *Reports*, 1996-IV, bənd 44).

100. Məhkəmə ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququna edilmiş etiraza doğuran müdaxiləni məhz bu çərçivədə araşdırır.

Müxtəlif tədbirlər xarakterinə görə bir-birindən fərqləndiyinə görə müxtəlif məqsədlər güdmüş və ərizəçinin şəxsi və ailə həyatını müxtəlif dərəcədə pozmuşdur, Məhkəmə bu tədbirlərin hər birinin zəruriliyini növbə ilə araşdırır.

101. Lakin Məhkəmə ilkin olaraq qeyd edir ki, ərizəçi bilavasitə səlahiyyətli hakimiyyət orqanları tərəfindən dinlənilmək imkanına malik olmasa da, sözügedən tədbirlər görülənədək onlar ərizəçinin fikirləri və maraqları ilə tanış idilər.

Ərizəçinin bütün həkimləri ifadə vermək barədə müxtəlif sərəncamlara qarşı etirazlarını bildirmiş və beləliklə də, ərizəçi barədə tibbi məlumatların sirtinin qorunmasında onun maraqlarını fəal surətdə müdafiə etməyə cəhd göstərmişlər. Məhkəmə prosesinin ilkin mərhələsində ərizəçinin baş həkim L-ə göndərdiyi ifadə verməmək haqqında xahişin əks olduğu və bununla bağlı dəlillərin gətirildiyi məktub şəhər məhkəməsində oxunmuşdur (*bax*: yuxarıda 23, 26, 29 və 30-cu bəndlər).

Məktubdan belə nəticə çıxır ki, cyni səbəblərə görə, o, xəstəlik tarixçəsini götürmək və onu məhkəmə işinə əlavə etmək yolu ilə özü barədə tibbi məlumatların yayılmasına (bir neçə gün sonra bu baş vermişdir) etiraz edəcəkdi (*bax*: yuxarıda 31-ci və 32-ci bəndlər). Ərizəçinin sözlərinə görə, onun vəkili məhkəmə prosesinin gedişində ərizəçi barəsindəki tibbi məlumatlardan istifadə edilməsinə qarşı ərizəçinin etirazlarına prokurorun diqqətini cəlb etmək üçün mümkün olan hər şeyi etmişdir.

Bundan əlavə, Apellyasiya Məhkəməsi məxfilik müddətinə on il məhdudiyət qoyulması barədə qərarı təsdiq etməzdən əvvəl həmin müddətin uzadılması barədə ərizəçinin xahişini X-in vəkili vasitəsilə almışdır (*bax*: yuxarıda 35-ci bənd).

Belə şəraitdə Məhkəmə əmindir ki, məhkəmədə baş verənlər ərizəçinin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğun olan mövqə-

yini lazımi şəkildə nəzərə almağa imkan verirdi (*bax: W. Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 8 iyul 1987-ci il tarixli mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 121, səh. 28-29, bənd. 62-64 və *Yohansenin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 1004-1005, bənd 66). Beləliklə, proseduranın özü həmin maddənin pozulduğuna dəlalət edir.

Məhkəmə belə bir faktı da nəzərə alır ki, Hökumətin Məhkəməyə yönəlmiş ərizəsinə əsasən, sənədlərin götürülməsinə qarşı ərizəçinin şəhər məhkəməsində etirazını bildirmək imkanı olmuşdur (*bax: yuxarıda 49-cu bənd*). Ali Məhkəmənin 1 sentyabr 1995-ci il qərarından görüldüyü kimi, həm də fin qanunvericiliyi ona, fəvqəladə proseduraya əl atmaqla, Apellyasiya Məhkəməsinin qərarının işin məxfiliyini 2002-ci ilədək olan müddətlə məhdudlaşdıran hissəsinin ləğv edilməsini tələb etmək imkanı vermişdir (*bax: yuxarıda 40-cü bənd*).

(i) Həkimlərə və ərizəçinin psixiatrına ifadə vermək barədə göstərişlər

102. Həkimlərin və ərizəçinin psixiatrının ifadə vermələrini tələb edəndə göstərişlərə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, Z fin qanunvericiliyinə əsasən ərinə qarşı ifadə verməmək hüququndan istifadə etdiyinə görə bu tədbirlərə əl atılmışdı (*bax: yuxarıda 14, 17 və 21-ci bəndlər*). Məqsəd yalnız X-in QİÇS-ə yoluxmasından nə zaman xəbər tutduğunu və ya bundan nə zaman şübhələndiyini həkimlərdən öyrənməkdən ibarət idi. O zaman onların ifadələri X-in 19 mart 1992-ci ildə QİÇS infeksiyası analizinin müsbət nəticələri məlum olduqdan sonra törədilmiş seksual cinayətlərdə təqsirli olub-olmamasını müəyyənləşdirməkdə həlledici ola bilərdi. Şübhəsiz ki, səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanlarının belə düşünmək hüququ vardır ki, mühüm ictimai maraqlar araşdırmanın xeyrinə və ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürmə cəhdinə görə ittihamın üç yox, bütün beş bəndi üzrə X-in cəzalandırılmasına dəlalət etmişdir.

103. Daha sonra Məhkəmə qeyd edir ki, fin qanununa əsa-

sən, ərizəçinin aydın ifadə olunmuş razılığı olmadan onun həkimlərindən çox az hallarda, yəni altı ildən az olmamaqla azadlıqdan məhrum etmə cəzasına səbəb olan ciddi cinayət əməlləri ilə bağlı istintaqla və ittihamın irəli sürülməsi ilə əlaqədar ifadə verməyi tələb etmək olar (*bax*: yuxarıda 46-cı bənd). Həkimlər polisdə ifadə verməkdən imtina etdiklərinə görə onları şahid kimi məhkəmədə dindirmək barədə məhkəmə orqanından - şəhər məhkəməsindən sanksiya alınmışdır (*bax*: yuxarıda 28-ci bənd). Dindirmə şəhər məhkəməsində bağlı qapılar arxasında keçirilmişdir; məhkəmə, şahid ifadələrinin protokolları da daxil olmaqla, bütün sənədlərin məxfi qalması barədə qabaqcadan göstəriş vermişdir (*bax*: yuxarıda 19-cu və 23-cü bəndlər). Prosesdə iştirak edənlərin hamısının üzərinə həmin materiallara məxfi materiallar kimi yanaşmaq öhdəliyi qoyulmuşdur, həmin öhdəliyin pozulması fin qanunlarına əsasən mülki və/və ya cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilərdi (*bax*: yuxarıda 53-56-cı bəndlər).

Beləliklə, etiraz doğurmuş göstərişlər nəticəsində ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına müdaxilə ciddi surətdə məhdudlaşdırılmış və sui-istifadə hallarına qarşı səmərəli və müvafiq təminatlarla müşayiət olunmuşdu (həmçinin *bax*: *Klass və başqaları Almaniya Federativ Respublikasına qarşı iş* üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 28, səh. 23-24, bənd. 49-50 və *Leanderin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 25, bənd 60).

Bununla əlaqədar olaraq, ərizəçinin həkimlərinin şahid ifadələri vermələri barədə məhkəmə sərəncamlarını şübhə altına almaq üçün Məhkəmənin əsası yoxdur (*bax*: yuxarıda 23, 26 və 30-cu bəndlər). Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, şahid ifadələrinə nə dərəcədə ehtiyac olmasını ilk növbədə milli hakimiyyət orqanları həll etməlidirlər və bu məsələdə Məhkəmə onların nöqtəyi-nəzərini özününkü ilə əvəz edə bilməz (*bax*: yuxarıda 98-ci bənd).

104. X-ə qarşı məhkəmə araşdırmasının qapalı olması, habelə işin xüsusi xarakterli olması kimi yuxarıda göstərilən amillərin işığında ərizəçinin dəlilləri Məhkəməni inandırmamışdır ki, ifadə vermək barədə sərəncamlar QİÇS infeksiyasının potensial və

faktiki daşıyıcılarını diaqnostikadan və tibbi yardım üçün müraciətdən çəkindirə bilər.

105. Yuxarıda qeyd edilənlərin işığında Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin həkimlərinin ifadə verməyə cəlb edilməsi işin halları ilə kifayət qədər əsaslandırılmışdı və hüquqa uyğun məqsədin diktə etdiyi tələblərə uyğun idi. Həmin tədbirlər və məqsədlər arasında məntiqə uyğun nisbətəin olması da Məhkəməni qane edir. Müvafiq olaraq, bu məsələ ilə bağlı 8-ci maddə pozulmamışdır.

(ii) Ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və onun araşdırma materiallarına əlavə olunması

106. Ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və araşdırmanın materiallarına əlavə olunması həkimlərin şahid qismində dəvət olunması barədə sərəncamlar verilməsinə əlavə olunan tədbirlər idi. Sonuncular kimi birinci tədbirlər də ərizəçinin ərinə qarşı ifadə verməkdən imtina etməsi kontekstində verilmişdi və bunların məqsədi X-in QİÇS-ə yoluxmasından nə zaman xəbər tutduğunu və ya xəstəlik daşıyıcısı olmasından nə zaman şübhələndiyini müəyyənləşdirmək idi. Bunlar eyni dərəcədə mühüm olan ictimai maraqların müdafiəsinə əsaslanırdı (*bax*: yuxarıda 102-ci bənd).

107. Bundan əlavə, həmin tədbirlər sui-istifadələrə qarşı məhdudiyətlər və təminatlarla müşayiət olunurdu (*bax*: yuxarıda 103-cü bənd). Materialların götürülməsini müəyyən edən normalar ciddi surətdə məhdud çərçivəli idi (*bax*: yuxarıda 46-cı və 48-ci bəndlər). Daha bir mühüm cəhət bundan ibarət idi ki, sənədlər qapalı məhkəmə iclasında təqdim edilmişdi və şəhər məhkəməsi bu qərar gəlmişdi ki, onlar məxfi hesab edilməlidir və şahid ifadələri kimi bu tədbir də eyni hüquqi müdafiə qaydaları və vasitələri ilə təmin olunmuşdu (*bax*: yuxarıda 23-cü və 53-56-cı bəndlər).

108. Bu da doğrudur ki, həkimlərin və psixiatrın verdikləri şahid ifadələrindən fərqli olaraq, tibbi dosyenin götürülməsi

məhkəmə tərəfindən sanksiyalaşdırılmamış, prokurorun sərəncamına əsasən həyata keçirilmişdi (*bax*: yuxarıda 31-ci bənd).

Hər halda Cinayət işləri araşdırılarkən məcburi tədbirlərdən istifadə edilməsi haqqında qanunun 4-cü fəslinin 2 (2)-ci maddəsinə əsasən, xəstəlik tarixçəsinin məcburi qaydada götürülməsi bunu nəzərdə tuturdu ki, ərizəçinin həkimləri ibtidai istintaq müddətində həmin sənədlərin məzmunu barədə ifadələr verməli idilər və bunu etmək onların borcu idi (*bax*: yuxarıda 48-ci bənd). Sənədlərin götürülməsinin qanunla müəyyən edilən şərtləri həkimlərin ifadə vermələri barədə sərəncamların şərtləri ilə eyni idi.

Bundan başqa, hələ sənədlər götürülməmişdən əvvəl şəhər məhkəməsi belə qərara gəlmişdi ki, həkimlərdən ən azı ikisi dinlənilməlidir, bir qədər sonra isə o, tələb etdi ki, bütün digər həkimlər də ifadə versinlər (*bax*: yuxarıda 23, 26 və 30-cu bəndlər). Sənədlər götürüləndən bir gün sonra şəhər məhkəməsi onların hamısını işin materiallarına əlavə etmək qərarına gəldi (*bax*: yuxarıda 32-ci bənd). Artıq qeyd olunduğu kimi, ərizəçinin sənədlərin götürülməsinə şəhər məhkəməsində etirazını bildirmək imkanı olmuşdu (*bax*: yuxarıda 49-cu və 101-ci bəndlər).

Buna görə də Məhkəmə hesab edir ki, sənədlərin götürülməsinin məhkəmə qərarına əsasən yox, prokurorluğun sərəncamına əsasən həyata keçirilməsi faktı özlüyündə 8-ci maddəyə zidd deyil.

109. Sənədlərin bir hissəsinin işə aidiyyəti olmaması və onlardan heç birinin X-ə qarşı prosesdə həlledici rol oynamaması barədə ərizəçinin iddiasına gəldikdə, Məhkəmə bir daha təkrar edir ki, milli məhkəmələr ilk növbədə müəyyən sənədlərin nə dərəcədə məqsədəuyğun olmasını müəyyənləşdirməlidirlər və bu məsələdə onların qərarlarını öz qərarları ilə dəyişdirmək Məhkəmənin səlahiyyətinə daxil deyil (*bax*: yuxarıda 98-ci bənd). X-in QİÇS-ə yoluxmasından ilk dəfə nə zaman xəbər tutması və ya bundan nə zaman şübhələnməsi məsələsinə dair informasiyanın müxtəlifliyi ilə bağlı Hökumətin irəli sürdüyü dəlilləri nəzərdə tutaraq (*bax*: yuxarıda 89-cu bənd), Məhkəmə

milli hakimiyyət orqanlarının verdiyi qiymətdən şübhələnmək üçün əsas görmür.

110. Buna görə də Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və istintaq materiallarına əlavə olunması ərizəçinin maraqlarını üstələyən kafi və əsaslı arqumentlərlə təsdiq edilmişdir. Sözügedən tədbirlərin qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlərə mütənasib olması Məhkəməni qane edir və buna uyğun olaraq, Məhkəmə həm də bu məsələ ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulmasını görmür.

(iii) Tibbi məlumatların məxfilik müddəti

111. Həmin müddət barədə şikayətə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, məxfiliyin on illə məhdudlaşdırılması məhkəmə prosesindəki tərəflərin, habelə daha uzun məxfilik müddəti barədə xahiş edənlərin istəklərinə və maraqlarına uyğun deyil (*bax*: yuxarıda 35-ci bənd).

112. Məhkəmə əmin deyil ki, on illik müddət müəyyən edərkən milli məhkəmə ərizəçinin maraqlarına kifayət qədər əhəmiyyət vermişdir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, müvafiq məlumatın məhkəmədə onun razılığı olmadan səslənməsi nəticəsində onun şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququ artıq ciddi müdaxiləyə məruz qalmışdır. On ildən sonra ərizəçi barəsindəki tibbi məlumatlar aşkarlıq predmeti olarkən onun məruz qalacağı sonrakı müdaxilənin üstün hüquqi əhəmiyyətə malik olması üçün tibbi məlumatların daha uzun müddətə məxfi saxlanması ərizəçinin maraqları ilə müqayisədə kifayət hesab edilə biləcək əsası yoxdur. 2002-ci ildən başlayaraq materialları aşkarlıq predmeti etmək barədə qərar, icra ediləcəyi təqdirdə, 8-ci maddə pozulmaqla, ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququna qeyri-mütənasib olan müdaxiləyə bərabərdir.

Lakin Məhkəmə yalnız yuxarıda göstərilən nəticə ilə kifayətlənir, çünki dövlət Konvensiyanın 53-cü maddəsinə əsasən öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün milli hüquq qaydasında istifadə edilən vasitələri özü seçməlidir (*bax*: *Marks Belçikaya*

qarşı iş üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 31, səh. 25-26, bənd 58).

(iv) Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında ərizəçinin tam adının və sağlamlığının vəziyyəti barədə məlumatın elan edilməsi

113. Nəhayət, Məhkəmə QİÇS infeksiyasının daşıyıcısı olan ərizəçi barədə tam məlumat da daxil olmaqla Apellyasiya Məhkəməsinin qərarının mətbuatda yayılmasına haqq qazandırmaq üçün kifayət qədər əsasın olub-olmamasını araşdırmalıdır (*bax*: yuxarıda 36-cı və 43-cü bəndlər).

Fin qanunlarına əsasən Apellyasiya Məhkəməsinin, birincisi, məhkəmə qərarında ərizəçini tanımağa imkan verən hər hansı adı çəkməmək, ikincisi, çıxarılmış qərarın qısa variantını, qərar hissəsini dərc edərək və məhkəmənin hansı qanunu tətbiq etdiyini göstərərək, qərarın məxfiliyini müəyyən müddət üçün mühafizə etmək səlahiyyətinə malikdir (*bax*: yuxarıda 52-ci bənd). Şəhər məhkəməsi tənqid üçün əsas verməyərək, faktiki olaraq məhz bu cür hərəkəti etmişdir (*bax*: yuxarıda 33-cü bənd).

Ərizəçinin Apellyasiya Məhkəməsindən onun tam adının və sağlamlığının vəziyyətinin göstərilməməsini kifayət qədər aydın xahiş edib-etməməsindən asılı olmayaraq, həmin məhkəmə X-in vəkili vasitəsi ilə ərizəçinin məxfilik müddətinin uzadılaraq on ildən artıq olması istəyindən xəbərdar idi (*bax*: yuxarıda 35-ci bənd). Buradan aşkar məlum olur ki, ərizəçi sözügedən məlumatın yayılmasının əleyhinə idi.

Belə olan şəraitdə və 112-ci bənddə deyilənləri nəzərə almaqla, Məhkəmə hesab etmir ki, mübahisə doğurmuş materialın dərc olunmasına inandırıcı səbəblərlə haqq qazandırmaq olar. Deməli, müvafiq informasiyanın dərc olunması ərizəçinin 8-ci maddə ilə təmin olunan şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququnun pozulmasına səbəb olmuşdur.

114. Beləliklə, Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, (1) ərizəçinin həkimlərinin ifadə vermələrini tələb edən sərəncamlarla və (2) onun xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və istintaq materiallarına əlavə olunması ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmamışdır.

Digər tərəfdən, Məhkəmə hesab edir ki, (3) müvafiq tibbi məlumatlar artıq 2002-ci ildə aşkarlıq predmeti olarsa, bu, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusudur, (4) çünki Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında ərizəçinin tam adının və onun xəstəliyi ilə əlaqədar tibbi məlumatların dərc edilməsi ilə bağlı pozuntu baş vermişdir.

II. Konvensiyanın 13-cü maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

115. Ərizəçi həm də bildirmişdir ki, 8-ci maddəyə əsasən hər bir tədbirə etiraz bildirməkdən ötrü hüquqi müdafiə vasitələrinin olmaması Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulmasına gətirib çıxarmışdır; həmin maddədə deyilir:

Bu Konvensiya tərəfindən tanınan hüquq və azadlıqları pozulmuş hər bir kəsin, hətta həmin pozuntu rəsmi şəxs qismində hərəkət edən şəxslər tərəfindən törədilsə belə, dövlət orqanı qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmaq hüququ vardır.

116. Komissiya 8-ci maddə üzrə şikayətlərlə bağlı müəyyən etdiyi işin hallarını nəzərə almaqla, 13-cü maddənin də pozulub-pozulmamasını müəyyənləşdirməyi zəruri hesab etməsə də, Hökumət bu nöqtəyi-nəzərə etirazını bildirmişdir.

117. Məhkəmə işin hallarına 8-ci maddənin çərçivəsində baxaraq (*bax*: yuxarıda 101, 103, 107 və 109-cu bəndlər), onlara 13-cü maddənin işığında nəzər salmağı zəruri hesab etmir.

III. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

118. Ərizəçi Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən ədalətli əvəz ödənilməsini tələb etmişdir; həmin maddədə deyilir:

Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ belə qərarın və ya tədbirin doğurduğu nəticələrin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman zəruri olduqda Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur.

A. Mənəvi ziyan

119. Ərizəçi maddi ziyanın əvəzinin ödənilməsini tələb etməmiş, lakin onun barəsindəki tibbi məlumatların mətbuat vasitəsilə geniş yayılması nəticəsində çəkdiyi mənəvi ziyanın əvəzinin ödənişi kimi ona 2 milyon fin markası verilməsini Məhkəmədən xahiş etmişdir.

120. Hökumətin fikrincə, pozuntunun etiraf edilməsinin özü kifayət qədər ədalətli əvəz ödənişi olardı. Hər halda ərizəçiyə çatacaq kompensasiya X-in törətdiyi cinayətlərin qurbanı olmuş dörd nəfərin hər birinə veriləcək kompensasiyaların səviyyəsini aşmamalıdır; özü də burada ən böyük məbləğ 70.000 fin markası olmuşdur.

121. Komissiya nüməyəndəsi bu məsələ ilə bağlı heç bir fikir bildirməmişdir.

122. Məhkəmə ərizəçinin tam adının və onun barəsindəki tibbi məlumatların Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında açıqlanması nəticəsində ona mənəvi ziyan dəyməsi faktını müəyyən olunmuş hesab etmişdir. Məhkəmə hesab edir ki, təkə pozuntu faktını etiraf etməklə müvafiq ədalətli əvəz ödənişi təmin ediləcəkdir və buna görə də kompensasiya ödənilməlidir. Kompensasiyanın məbləği müəyyən edilərkən Məhkəmə özünü milli

praktikadan asılı hesab etmir, lakin ona istinad edə bilər. Məhkəmə, ədalət prinsipinə əsaslanaraq, ərizəçiyə 100.000 fin markası məbləğində müvafiq əvəz ödənişi müəyyən edir.

V. Məsərəflər və xərclər

123. Ərizəçi daha sonra aşağıdakı bəndlər üzrə 239.838 fin markası məbləğində məhkəmə xərclərinin və məsərəflərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmişdir:

(a) daxili məhkəmə araşdırmaları zamanı cənab Fridmanın işinə görə 4.800 fin markası;

(b) işə Komissiyada baxılarkən məhkəmə qonorarlarına çəkilən xərclər - cənab Fridmana 126.000 fin markası və cənab Şeyninə 24.000 fin markası;

(s) məktub tərtib edilməsi də daxil olmaqla, işə Məhkəmədə baxılarkən məhkəmə qonorarlarına çəkilən xərclər - cənab Fridmana 16.800 fin markası cənab Şeyninə 24.000 fin markası;

(d) Məhkəmədə çıxış edən vəkillər üçün 49.800 fin markası;

(e) tərcümə xərcləri üçün 8.838 fin markası.

Saatı 600 fin markası hesabı ilə 385 saatlıq iş üçün ödənilmiş yuxarıda göstərilən məhkəmə qonorarlarının üzərinə müvafiq əlavə dəyər vergisinin məbləği əlavə olunmalı, Avropa Şurasının məhkəmə yardımı hesabına alınmış məbləğlər isə yuxarıdakı məbləğlərdən çıxılmalıdır.

124. (a) bəndi ilə razılaşan və (c) bəndinə etiraz etməyən Hökumət (b), (s) və (d) bəndlərində göstərilən saatların sayını həddindən artıq hesab edir.

125. Komissiyanın nümayəndəsi bu məsələ ilə bağlı heç bir fikir söyləməmişdir.

126. Məhkəmə yuxarıda göstərilən tələblərə məhkəmə praktikasında formulə olunmuş meyarların, yəni xərclərin və məsərəflərin faktiki olaraq çəkilib-çəkilməməsi və Konvensiyanı pozmuş hərəkətlərin qarşısını almaq və ya onların əvəzini ödəmək üçün zəruri olub-olmaması və kəmiyyət baxımından əsaslı

olub-olmaması kimi meyarların işığında baxır (misal üçün *bax: Tolstoy-Miloslavski Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 13 iyul 1995-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 316-V, səh. 83, bənd 77).

Bu meyarı tətbiq etməklə, Məhkəmə hesab edir ki, (a) və (d) bəndlərindəki məbləğlər bütünlüklə ödənilməlidir.

(s)-(e) bəndlərinə gəldikdə isə, Məhkəmə bütün xərclərin zəruri olduğunu hesab etmir. Məhkəmə ədalət prinsipinə əsaslanaraq, əlavə dəyər vergisinin məbləğinə vurmaq və ərizəçinin Avropa Şurasından məhkəmə yardımı şəklində aldığı 10.835 fransız frankını çıxmaq şərti ilə, 160.000 fin markası məbləğində əvəz ödənişi müəyyən edir.

S. Ödənişin gecikdirilməsinə görə faizlər

127. Məhkəmədə olan məlumata görə, Finlandiyada tətbiq edilən, qanuna əsasən müəyyən olunmuş faiz dərəcəsi bu məhkəmə qərarı çıxarılan gün üçün 11% illikdir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Bir səsə qarşı səkkiz səslə *qərara aldı ki*, həkimin və ərizəçinin psixiatrının məhkəmədə ifadə vermələrini tələb edən sərəncamın verilməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu deyildir;

2. Bir səsə qarşı səkkiz səslə *qərara aldı ki*, ərizəçinin xəstəlik tarixçəsinin götürülməsi və istintaq materiallarına əlavə olunması 8-ci maddənin pozulmasına səbəb olmur;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, həkimlərin və ərizəçinin psixiatrının ifadələrinin protokollarını və onun xəstəlik tarixçəsinin 2002-ci ildə aşkarlıq predmetinə çevirməyə imkan verən qərar əgər həyata keçirilərsə, bu, 8-ci maddənin pozuntusudur;

4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Helsinki Apellyasiya Məhkəməsi tərəfindən ərizəçinin tam adının onun tibbi diaqnozunun açıqlanması 8-ci maddənin pozuntusudur;

5. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, ərizəçinin Konvensiyanın 13-

cü maddəsi üzrə şikayətinə baxmağa ehtiyac yoxdur;

6. Yekdilliklə qərara aldı:

(a) cavabdeh dövlət üç aydan gec olmayaraq mənəvi ziyanın əvəzinin ödənişi kimi ərizəçiyə, ƏDV əlavə edilməklə və bu məhkəmə qərarı çıxarılan gün üçün müvafiq məzənnə üzrə fin markasına çevrilmiş 10.835 (on min səkkiz yüz otuz beş) fransız frankı çıxılmaqla, 100.000 (yüz min) fin markası və məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin ödənişi kimi 160.000 (yüz altmış min) fin markası ödəməlidir;

(b) adi faizlər illik 11% dərəcəsi ilə yuxarıda göstərilən üç aylıq müddət bitənədək məbləğ tam ödənilənə kimi ödənilməlidir;

7. Ədalətli əvəz ödəmə haqqında qalan tələbləri yekdilliklə rədd etdi.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 25 fevral 1997-ci ildə Strasburqda İnsan haqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və V Məhkəmə Reqlamentinin 55-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakim De Meyerin qismən xüsusi rəyi əlavə olunur.

HAKİM DE MEYERİN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

I. Məhkəmə təsdiq etmişdir ki, nə həkimlərin və ərizəçinin psixiatrının ifadə vermələrini tələb edən sərəncamlar, nə də onun xəstəlik tarixçəsinin götürülərək istintaq materiallarına daxil edilməsi ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət bəslənməsi hüququnu pozub.

Məhkəmə qərara aldı ki, bu tədbirlər ərizəçinin əri X-in QİÇS-ə yoluxmasından nə zaman xəbər tutduğunu və ya nə zaman bundan şübhələnmək üçün əsası olduğunu müəyyənləşdirməklə bağlı haqlı tədbirlərdir; bu, həm 19 mart 1992-ci ilədək,

həm də bu tarixdən sonra X-in törətməkdə ittiham olunduğu cinayətlərin ehtiyatsızlıq üzündən adamöldürmə cəhdi kimi və yaxud yalnız seksual həmlə kimi tövsif edilib-edilməməsini müəyyənləşdirmək üçün lazımdır.

Mənim fikrimcə, cinayət işinin tələbləri necə olursa-olsun, onlar həkimin və pasiyentin qarşılıqlı münasibətlərindən törəyən məxfi informasiyanın və ya bu işə aid olan sənədlərin yayılmasına haqq qazandırmır.

II. Məxfilik müddətinin məhdudlaşdırılmasının fin hakimləri tərəfindən on il müəyyən edilməsi bu halda çox qısa müddətdir və Məhkəmə hesab edir ki, tibbi məlumatlarla tanış olmağa yalnız kifayət qədər müddət keçdikdən sonra icazə verilə bilər.

Cinayətkarların arxiv işlərində başqa informasiyaya münasibətdə nəyin məqbul olması haqqında qəti nəticələr çıxarmasam da, hesab edirəm ki, bu cür kartotekalardakı tibbi məlumatlar vaxt məhdudluğu qoyulmadan məxfi qalmalıdır.

Hətta bir çox illər keçdikdən sonra məxfi məlumatların açıqlanmasına haqq qazandırmaq üçün məhkəmə fəaliyyətindəki aşkarlıqda maraqlı olma kifayət deyil.

III. Bu qərarla Məhkəmə bir daha milli hakimliyiyyət orqanlarının mülahizə sərbəstliyinə istinad edir.

Hesab edirəm ki, artıq Məhkəmənin bu anlayışdan imtina etməsinin vaxtıdır. O, uzun müddətdir ki, bu bəyət ifadədən və onun arxasında gizlənən relyativizmdən imtina etməyə cəsarət etmir.

Müəyyən sahələrdə mülahizə sərbəstliyi mümkündür. Məsələn, tamamilə təbiidir ki, cinayət məhkəməsi işin ciddiliyinə verdiyi qiymətə uyğun olaraq hükm çıxarır (qanunvericiliyin müəyyən etdiyi cəzalar çərçivəsində).

Lakin məsələ insan haqlarına aid olanda dövlətlərin nəyin məqbul, nəyin qeyri-məqbul olmasını həll etmələrinə imkan verən mülahizə sərbəstliyinə yer olmamalıdır.

Bu məsələdə aşılması mümkün olmayan hədd mümkün qədər dəqiq və aydın olmalıdır. Bu məsələni dövlət yox, Məhkəmə müstəqil surətdə həll etməlidir və Məhkəmənin mülahizəsi

hər bir dövlətin yurisdiksiyası çərçivəsində hər bir kəsə tətbiq edilməlidir.

Dövlətin mülahizə sərbəstliyi haqqında Məhkəmənin qərarlarında həddindən artıq təkrarlanan boş ifadələr məsələdən yayınan lüzumsuz fikirlərdir; bunlar Məhkəmənin insan haqları ilə bir araya sığmayan hal hesab etdiyi hər bir şeyi dövlətin edə bilməsi kimi az anlaşılan fikri qeyd etməyə xidmət edir.

Prinsipcə qüsurlu və praktikada faydasız olan bu terminologiyadan mümkün qədər tez imtina etmək lazımdır.

**FİKRİ İFADƏ ETMƏK AZADLIĞI
İLƏ BAĞLI İŞLƏR**

“SANDİ TAYMS” (THE SUNDAY TIMES) BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞA QARŞI

26 aprel 1979-cu il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

1959-cu ildən 1962-ci ilədək olan dövrdə İngiltərədə bir çox uşaqlar qüsurla doğulmuşlar; qeyd edildiyinə görə, bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, hamiləlik zamanı analar sakitləşdirici kimi, yaxud yuxusuzluğa qarşı vasitə kimi talidomid qəbul etmişlər. Valideynlər Birləşmiş Krallıqda talidomidin istehsalçısı və satıcısı olan “Distillers” (biokimyəvi maddələr) şirkətinə qarşı Məhkəmə prosesinə başlamışlar.

1972-ci ilin sentyabrında “Sandi tayms” qəzeti “Bizim talidomidli uşaqlarımız milli biabırılığın səbəbidir” başlığı ilə məqalə dərc etdi və dərmanların hazırlanmasından sınaqdan keçirilməsinədək faciənin tarixini izləyəcək materialların dərc olunmasını davam etdirmək niyyətində olduğunu elan etdi.

“Distillers” şirkəti rəsmi nümayəndəsini Baş prokurorun yanına göndərərək bildirdi ki, yuxarıda qeyd edilən məqalələr məhkəməyə hörmətsizlikdir, çünki iş üzrə məhkəmə araşdırması hələ başa çatmamışdır. Baş prokuror həmin materialların dərc olunmasının məhkəmə tərəfindən qadağan edilməsi üçün Yüksək Məhkəməyə müraciət etmək qərarına gəldi. 1972-ci ilin noyabrında həmin qadağan qoyuldu. Öz növbəsində qəzet qeyd etmişdir ki, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyini və qərəzsizliyini qorunmalı olan “Məhkəməyə hörmətsizlik etmə” haqqında normalar peşəkar jurnalistlərin vəzifələrini yerinə yetirmələrinə qadağan qoyulması kimi başa düşülə bilməz.

“Tayms nyuspeypəs Ltd”nin apellyasiyasına əsasən, Apellyasiya Məhkəməsi Yüksək Məhkəmənin qoyduğu qadağanı ləğv

etdi, lakin Baş prokuror Lordlar Palatasına müraciət etdikdən sonra Lordlar Palatası 18 iyul 1973-cü ildə məhkəmə qadağanının qüvvəsini yekdilliklə bərpa etdi. Palata belə hesab etdi ki, nəzərdə tutulan məqalənin dərc olunması məhkəməyə hörmətsizlik olacaqdır, çünki o, yəqin ki, iddiaçılarla “Distillers” şirkəti arasında barışıq sazişi haqqında danışıqlar da daxil olmaqla, hələ başa çatmamış məhkəmə araşdırmasının predmeti olan mübahisə ilə bağlı ictimaiyyətdə qabaqcadan müəyyən fikir yaradacaqdır.

Son nəticədə qadağanın qüvvəsi 1976-cı ildə dayandırıldı, 1981-ci ildə isə presedent normaları əvəz edən Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında Qanun qəbul edildi.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

19 yanvar 1974-cü ildə Komissiyaya verdikləri şikayətlərində ərizəçilər qeyd etmişlər ki, Yüksək Məhkəmə tərəfindən qoyulan və Lordlar Palatasının təsdiq etdiyi məhkəmə qadağanı, habelə Lordlar Palatasının qərarının əsaslandığı prinsiplər Konvensiyanın 10-cu maddəsinə ziddir. Sonralar, araşdırmanın gedişində ərizəçilər *inter alia* bildirmişlər ki, 14-cü maddəyə zidd olan ayrı-seçkiliyə yol verilmişdir, çünki başqa mətbuat orqanlarında bu cür materialların dərc olunması qadağan olunmamışdır, həm də Parlamentdə məhkəmə işləri ilə bağlı tətbiq edilən qaydalarla mətbuata tətbiq edilən “məhkəməyə hörmətsizlik” haqqında normalar arasında fərq vardır.

18 may 1977-ci il tarixli məruzəsində Komissiya *inter alia* fikir bildirmişdir:

- ərizəçilərin söz azadlığı hüququna qoyulan məhdudiyətlər Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulması deməkdir: beş səsə qarşı səkkiz səsle;

- 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə pozulmamışdır: yekdilliklə.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. 10-cu maddə haqqında

42. Ərizəçilər qeyd edirlər ki, onlar Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasının qurbanı olmuşlar, həmin maddə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

Ərizəçilər hesab edirlər ki, sözügedən pozuntunun səbəbi, əvvəla, İngiltərə məhkəmələrinin qoyduğu qadağandır, ikincisi, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında qüvvədə olan presedent normaların həddindən artıq geniş və qeyri-müəyyən olması üzündən ərizəçilərin daim məhdudiyətlərə məruz qalmalarıdır. Komissiya öz məruzəsində belə bir fikir bildirmişdir ki, birinci əsasə görə pozuntu olmuşdur. İkinci əsasə gəldikdə isə, Komissiyanın əsas təmsilçisi özünün 24 aprel 1978-ci il tarixli dinləmələrdəki yazılı təqdimatında qeyd etmişdir ki, məhkəmə qadağanı 10-cu maddə ilə əlaqədar Məhkəmənin baxmalı olduğu yeganə məsələ deyil; Lordlar Palatasının qərarına baxmayaraq və daha çox bu qərarın

ikimənalı olması ilə əlaqədar olaraq, ərizəçilər və digər informasiya vasitələri həmişə məhkəməyə hörmətsizlik haqqında qüvvədə olan normaların qeyri-müəyyənliyinin qurbanı olurlar.

Hökumət təkidlə bildirmişdir ki, 10-cu maddə pozulmamışdır.

43. İkinci əsasla əlaqədar Məhkəmə xatırlatmışdır ki, "mübahisəli məsələlər üzrə onun səlahiyyəti hər şeydən əvvəl Komissiyaya təqdim edilən və onun qəbul etdiyi şikayətlərin məzmunu ilə məhdudlaşır". "Şikayətin məqbul elan edilməsi haqqında Komissiyanın qərarı Məhkəməyə baxılmağa verilən işin predmetini müəyyən edir və yalnız bu şəkildə müəyyən olunmuş çərçivədə Məhkəmə, iş ona müəyyən edilmiş qaydada verildikdən sonra, məhkəmə araşdırmasının gedişində meydana çıxan faktın və hüququn bütün məsələləri ilə tanış olur" (*bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərara; Seriya A, cild 25, səh. 63, bənd 157*).

Sözügədən halda Komissiya şikayətin məqbulluğu haqqında 21 mart 1975-ci il tarixli qərarında dəqiqləşdirmişdir ki, onun qarşısında qoyulan məsələ bundan ibarət olmuşdur ki, "Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar, qadağan barədə göstəriş vermiş Lordlar Palatasının formulu etdiyi şəkildə, 10-cu maddənin 2-ci bəndi üzrə məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi üçün kifayət edən əsasdır mı". Komissiyanın işə baxması mahiyyət etibarilə məhz bu məsələ ilə məhdudlaşmışdır.

Beləliklə, Məhkəmə bu nəticəyə gəlmişdir ki, o, yalnız Lordlar Palatasının çıxardığı məhkəmə qərarında Konvensiyanın pozuntusuna yol verilib-verilməməsi məsələsinə baxmalıdır.

44. Əvvəlcə sözügədən məhkəmə qadağanı Yüksək Məhkəmənin şöbəsi tərəfindən qoyulmuş və yalnız "Sandi tayms"dakı məqalənin layihəsinə aid olmuşdur (*bax: yuxarıda 21-ci bəndə*). Apellyasiya Məhkəməsi onu ləğv etmiş, lakin Lordlar Palatası onun qüvvəsini bərpa etmiş və Yüksək Məhkəmənin şöbəsinə "Tayms nyuspcypəs Ltd"yə istər özü, istərsə də öz işçiləri, agentləri vasitəsilə, yaxud başqa şəkildə, etinasızlıq, müqavilənin pozulması və ya öhdəliyin ycrinə yetirilməməsi məsələləri üzrə

məhkəmə qərarını qabaqlayan və ya qeyd edilən məsələlərdən hər hansı birinə aid “Distillers” şirkətinə qarşı... “talidomid” preparatının işlənilib hazırlanması, yayılması və ya istifadə olunması ilə bağlı aparılan və ya labüd olaraq qarşıda gözlənilən məhkəmə prosesi ilə bağlı şahid ifadələrinə qiymət verən istənilən məqaləni və ya materialı dərc etməkdən, onların dərc edilməsinin təmin olunmasına və ya dərc edilməsinə yardım göstərməkdən və ya icazə verməkdən çəkinməyi tapşırmaqla, həmin qadağanın tətbiq dairəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir.

45. Aydındır ki, ərizəçilər 10-cu maddənin 1-ci bəndində təmin edilən söz azadlığını həyata keçirərkən “dövlət orqanları tərəfindən müdaxilə” olmuşdur. Belə müdaxilə, 2-ci bənddə nəzərdə tutulan istisnaların sırasına düşmürsə, 10-cu maddənin pozulmasına səbəb olur (*bax: Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli Məhkəmə qərarına. Seriya A, cild 24, səh. 21, bənd 43). Beləliklə, Məhkəmə, öz növbəsində, təhlil etməlidir ki, sözügedən halda müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuşdurmu”, həmin müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun olan məqsəd və ya məqsədlər güdmüşdürmü və o, həmin məqsəddə və ya məqsədlərə nail olmaq üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdurmu”.

A. Müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuşdumu”?

46. Ərizəçilər *inter alia* iddia edirlər ki, istər Lordlar Palatasının qərarından əvvəl, istərsə də həmin qərardan sonra məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar o dərəcədə dumanlı və qeyri-müəyyən idi ki, habelə bu qərarın elan etdiyi prinsiplər həmin normaları o dərəcədə yenidən formulə edirdilər ki, qoyulan qadağana “qanunda nəzərdə tutulmuş” qadağan kimi baxıla bilməz. Lakin Hökumət təkidlə bunun əksini iddia edir. O, subsidiar qaydada əlavə edir ki, işin hallarına görə məhdudiyəti “əsasən qabaqcadan görmək olardı”. Komissiya öz məruzəsində bu dəlilə istinad etmişdir, hərçənd ki, o, Lordlar Palatasının tətbiq etdiyi prinsiplərin “qanunda nəzərdə tutulması” ehtimalından çıxış et-

məmişdir. 25 aprel 1978-ci il dinləmələrində Komissiyanın əsas nümayəndəsi demişdir ki, hüququn qeyri-müəyyənliyini nəzərə almaqla, bu məhdudiyətə, heç olmazsa 1972-ci ildə sözügedən Məhkəmə qadağanı ilk dəfə qoyulan zaman, “qanunda nəzərdə tutulmuş” məhdudiyət kimi baxmaq olmaz.

47. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” formulundakı “qanun” sözü təkcə qanunları yox, həm də yazılmamış hüququ əhatə edir. Buna uyğun olaraq, Məhkəmə belə bir hala əhəmiyyət vermir ki, məhkəməyə hörmətsizlik institutu qanunvericiliyin yox, ümumi hüququn törəməsidir. Ümumi hüquqa əsasən məhdudiyətin təkcə qanunvericilikdə təsbit olunmadığına görə “qanunda nəzərdə tutulmağa” aid olmadığını hesab etsək, o zaman bu, Konvensiyada iştirak edən, ümumi hüququn (*common law*) qüvvədə olduğu dövləti 10-cu maddənin 2-ci bəndinin müdafiəsindən məhrum edir və bu dövlətin hüquq sistemini kökündən baltalayır. Bu, Konvensiyanı tərtib edənlərin niyyətlərinə açıq-aşkar zidd olardı.

Ərizəçilər heç də bildirmirlər ki, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” formulu mütləq qanunvericilik aktının olmasını tələb edir; o, yalnız o zaman tələb olunur ki, ümumi hüququn normaları o dərəcədə qeyri-müəyyən olsun ki, onlar, ərizəçilərin bildirdiyinə görə, konsepsiyanın həmin ifadədə öz oksini tapmış mahiyyətini, yəni hüquqi müəyyənlik prinsipini təmin etməsinlər.

48. Konvensiyanın 9, 10 və 11-ci maddələrinin 2-ci bəndlərində həm ingilis, həm də fransız mətni eyni mənə daşıyan “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” (*prevues par la lois və prescribed by law*) ifadəsindən istifadə edirlər. Lakin əgər fransız mətni həmin ifadəni Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində, I Nöli Protokolun 1-ci maddəsində və 4 Nöli Protokolun 2-ci maddəsində saxlayırsa, ingilis mətnində, müvafiq olaraq, başqa cür deyilir: “qanuna əsasən” (*in accordance with the law*), “hüquqda nəzərdə tutulmuşdur” (*provided for by law*) və “hüquqa əsasən” (*in accordance with law*).

Beləliklə, Məhkəmə, tamamilə eyni olmasalar da, hər biri autentik olan, hüquq müəyyən edən beynəlxalq müqavilənin bir

neçə versiyası ilə rastlaşaraq, onlara elə şərh verməlidir ki, həmin şərh onları mümkün qədər bir-birinə yaxınlaşdırsın və müqavilənin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə və onun vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə uyğun olsun (*bax: Vemhofun işi* üzrə 27 iyun 1968-ci il tarixli qərara; Seriya A, cild 7, səh. 23, bənd 8 və beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında 23 may 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 33-cü maddəsinin 4-cü bəndi).

49. Məhkəmənin fikrincə, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsindən aşağıdakı iki tələb doğur. Birincisi, hüquq adekvat dərəcədə əlçatan olmalıdır: vətəndaşların müvafiq halda hansı hüquq normalarının tətbiq edilməsini müəyyənləşdirməklə əlaqədar, şəraitə uyğun müvafiq imkanları olmalıdır. İkincisi, norma, vətəndaşa öz davranışını ona uyğunlaşdırmağa imkan verən dərəcədə, kifayət qədər dəqiq formulə edilməmişdirsə, o, “qanun” hesab edilə bilməz: vətəndaş müvafiq hərəkətin törədə biləcəyi nəticələri şəraitə görə məntiqə uyğun dərəcədə qabaqcadan görmək imkanına malik olmalıdır (zəruri olduqda məsləhətlərdən istifadə etməklə).

Həmin nəticələri qabaqcadan tam müəyyənliklə görmək vacib deyil: təcrübə göstərir ki, buna nail olmaq qeyri-mümkündür. Bundan əlavə, müəyyənlik arzu edilən olsa da, o, kütləşmə cizgiləri ilə müşayiət oluna bilər, halbuki hüquq dəyişən şəraitlə ayaqlaşmaq qabiliyyətinə malik olmalıdır. Buna uyğun olaraq, bir çox qanunlar az və ya çox dərəcədə qeyri-müəyyən olan terminlərdən labüd olaraq istifadə edirlər: onların şərhə və tətbiqi praktikanın vəzifəsidir.

50. Nəzərdən keçirilən halda, əlçatan olma və qabaqcadan müəyyənləşdirilə bilmə tələblərinin yerinə yetirilib-yetirilməməsi məsələsinin həllini, müxtəlif hakimlərin müxtəlif prinsiplərdən çıxış etməsi çətinləşdirir. Yüksək Məhkəmənin şöbəsi belə bir prinsip tətbiq etmişdir ki, mübahisənin sülhlə yoluna qoyulmasına maneə olmaq üçün prosesdəki tərəflərdən birinə təzyiq göstərmək cəhdi məhkəməyə hörmətsizlikdir (“təzyiq prinsipi”; *bax: yuxarıda 23-cü bəndə*). Lordlar Palatasının bəzi üzvləri də bu prinsipə istinad etmişlər, halbuki digər üzvlər məhkəmə qərarını

qabaqlayan və ya başa çatmamış məhkəmə mübahisəsinin yekunları barədə ictimaiyyətdə vaxtından əvvəl təsəvvür yaradan materialların dərc olunmasının məhkəməyə hörmətsizlik olması prinsipini qeyd edilən prinsiplərdən üstün hesab etmişlər (“qabaqlama prinsipi”; *bax*: yuxarıda 29-33-cü bəndlərə).

51. Ərizəçilər heç də bildirmirlər ki, bu işin halları ilə bağlı “təzyiq prinsipi”ndən onların xəbəri olmamışdır. Onun mövcudluğunu “Tayms nyuspeypəs Ltd”nin vəkili etiraf etmişdir, o, protokolda qeyd edildiyinə əsasən, Yüksək Məhkəmənin şöbəsində bunları söyləmişdir: Bu maddə, hətta tərəflərdən birinə təzyiq göstərsə belə, heç də məhkəməyə hörmətsizlik deyil, çünki [yüksək ictimai maraq] onun hüquq pozuntusu kimi tövsif olunmasını istisna edir. Başqa sözlə, maddə *prima facie* hörmətsizlik kimi görünə belə, yüksək ictimai maraq, başqa hallarda məhkəməyə hörmətsizlik hesab edilə biləcək hərəkətlərdən müdafiə rolunu oynayır”. Bundan başqa, Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Filimor “tərəflərdən birinə qarşı ictimai hiddət yaratmaq cəhdinin məhkəməyə qarşı ciddi surətdə hörmətsizlik olduğunu göstərən... çoxlu sayda presedentə” istinad etmişdir.

Məhkəmənin fikrincə, şübhə yoxdur ki, “təzyiq prinsipi” ərizəçilərə məqalənin dərc olunmasının nəticələrini qabaqcadan görmək imkanı vermək üçün kifayət qədər dəqiq formulə edilmişdir. 1976-cı il tarixli “*Vayn podakts Ltd*” *Qrinə qarşı* işdə hakim Bakley məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normanı bu cür formulə etmişdir: “Qarşıdakı məhkəmə prosesi ilə bağlı, işə ədalətlə baxılmasına ziyan vura biləcək istənilən formada şərhlərin ortaya çıxması, istənilən qəzet tərəfindən həmin məhkəməyə hörmətsizlikdir. Bu, müxtəlif şəkildə baş verə bilər... Elə ola bilər ki, şərh bu və ya digər üsulla işdəki tərəflərdən birinə təzyiq göstərə bilər, yəni: məhkəmə prosesini aparmaqda ona mane ola bilər, onu, başqa şəraitdə nəzərdən keçirmək belə istəmədiyi şərtlərlə barışıq sazişi bağlamağa təhrik edə bilər, yaxud da tərəfin, məsləhətlərdən istifadə etməklə, lakin təzyiqa məruz qalmamaqla, ittiham və ya müdafiə vasitələrini seçməkdə sərbəst o.

sına baxmayaraq, işin aparılmasına başqa şəkildə təsir göstərə bilərlər”.

52. Digər tərəfdən, ərizəçilər bildirmişlər ki, “qabaqlama prinsipi” yeni prinsipdir, buna görə də onlarda həmin prinsipin mövcudluğu barədə adekvat göstəriş ola bilməzdi. Bu fikrin təsdiqi kimi ərizəçilər, Fillimorun məruzəsi də daxil olmaqla, bir neçə mənbədən sitat gətirirlər, həmin mənbələrdə bildirilir ki, Lordlar Palatası “xeyli dərəcədə başqa meyarı formulə etmişdir” (bax: yuxarıda 18-ci bəndə). Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə qeyd edir:

- ərizəçilərin verdikləri memorandumunda bildirilir ki, Lordlar Palatası tərəfindən bu işin hallarına tətbiq edilən “qabaqlama prinsipi”ndən ingilis məhkəmələrindəki bu cür işlərdə (xətt Məhkəmə tərəfindən çəkilmişdir) əvvəllər heç vaxt Məhkəmə qərarlarının əsaslandırmaq üçün istifadə edilməmişdir:

- 1969-cu ildə Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında qanunun (bax: yuxarıda 36-cı bəndə) hazırlanması üzrə nazirliklərarası komitə öz məruzəsinin 26-cı bəndində bildirmişdir ki, “andlıların iştirak etmədikləri prosesin şərh olunmasına görə kiminsə məhkəməyə hörmətsizliyə görə təqsirli hesab edildiyi qeydiyyatda alınmış hər hansı iş yoxdur... lakin belə şərhin məhkəməyə hörmətsizliyə çevrilə biləcəyi nöqtəyi-nəzərini dəstəkləyən fikirlər vardır”;

- “Halslurys Laws of England”in (1972-ci ildə çap olunmuş) üçüncü nəşrində (8-ci cild, səh. 7 və ondan sonra, bənd. 11-13) presedent hüququna istinad edilməklə, aşağıdakı passajlar öz əksini tapmışdır: “işdəki tərəfin əleyhinə və yaxud xeyrinə ictimaiyyətdə rəy yaradan... yazılı fikirlər... məhkəməyə hörmətsizlikdir... öz nəticələrinə görə, işə məhkəmədə tam baxılmamışdan əvvəl prosesdə tərəf kimi çıxış edən şəxslərə qarşı insanların düşüncəsində qabaqcadan rəy yaratmaqdan ağır [heç bir] şey yoxdur... Mülki iş üzrə... aparılan proses barədə qəzətdə şərhlə birgə məqalə dərc olunması məhkəməyə hörmətsizlikdir... Belə hallarda ölkə məhkəmələrindəki araşdırmanı qəzetlərin məhkəməsi ilə dəyişmək meylinin vurduğu ziyanı nəzərə almaq lazım-

dır... Digər tərəfdən, yekun prosedurasını [məhkəməyə hörmət-sizliyə görə cəza müəyyən edilərkən] yalnız o zaman tətbiq etmək lazımdır ki, həmin materialın ədalətli məhkəmə araşdırması-na ciddi surətdə mane olması ehtimalı böyük olsun”.

Məhkəmə qeyd edir ki, Lordlar Palatası “qabaqlama prinsipi”nin müxtəlif mənbələrinə, məsələn, 1989-cu il tarixli *Hant Klarka qarşı* iş üzrə qərara istinad etmişdir; həmin qərar da hakim Kotton sözügedən məsələni aşağıdakı şəkildə ifadə etmişdir: “Əgər kimsə qəzətdə işin xüsusiyyətlərini və ya işə məhkəmədə baxılmamışdan qabaq verilə bilən şahid ifadələrini müzakirə edə-cəksə, o zaman bu, mənim fikrimcə, ədalət mühakiməsinin lazı-mi qaydada həyata keçirilməsinə ciddi müdaxilə cəhdi olacaqdır. Tərəflərdən hər hansı biri barədə hakimlərdə və ya andlılarda qabaqcadan rəy yaranması haqqında nəticəyə məhkəmənin özü-nün gəlməsinə ehtiyac yoxdur; müdaxilə üçün məqalənin işə məhkəmədə lazımi qaydada baxılmasına mane olması kifayətdir. Bunu, bir daha belə davranışa yol verməmək üçün, müvafiq şəkildə cəzalandırmaq lazımdır”.

Bundan əlavə, “Sandi tayms”ın redaktoru Yüksək Məhkə-mənin şöbəsinə göndərdiyi yazılı ifadələrində bunları etiraf etmişdir: “Mən hüquqi məsləhət aldım ki, [ehtimal olunan] məqalə... əvvəllər dərc olunmuş məqalələrə nisbətən bu mənada baş-qa kateqoriyaya aiddir ki, daha ədalətli barışıq sazişinə nail olmaq məqsədləri ilə bağlı mənəvi arqumentləri gücləndirən informasi-ya verilməsi ilə yanaşı, həmin informasiyada talidomid haqqında iş üzrə Məhkəmə prosesində qoyulan məsuliyyət məsələsi ilə bağlı məlumatlar da olmuşdur”.

Məhkəmə, yuxarıda qeyd edilənləri yekunlaşdıraraq, heç də hesab etmir ki, “qabaqlama prinsipi”nin mövcudluğu barədə əri-zəçilərin kifayət qədər məlumatı olmanışıdır.

Sözügedən işə baxılan müddətdə bu formulun dəqiqliklə ifa-də olunması ilə bağlı Məhkəmənin müəyyən şübhələri olsa da, o, hesab edir ki, ərizəçilər məqalə dərc olunarkən işin hallarına gö-rə sözügedən prinsiplə üz-üzə gəlmək riskini məntiqə uyğun də-rəcədə qabaqcadan görə bilərdilər.

53. Beləliklə, ərizəçilərin söz azadlığını həyata keçirmələri-nə müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “qanunda nəzərdə tutulmuşdur”.

V. Müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun məqsədlər güdmüşdürmü?

54. Ərizəçilərin, Hökumətin və Komissiyadakı azlığın fikrin-cə, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar təkcə ədalət mühakiməsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin müdafiəsi məqsəd-lərinə xidmət etmir, həm də məhkəmədə çəkişənlərin hüquq və maraqlarına xidmət edir.

Digər tərəfdən, Komissiyadakı çoxluq belə bir fikirlə razı-laşmışdır ki, bu hüquq institutu, ədalət mühakiməsinin ədalətli-liyinin təmin edilməsinə xidmət edir və bununla da ədalət mühaki-məsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin olunmasından danı-şan 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan məqsədə bən-zər məqsəd güdür; bununla yanaşı, Komissiya hesab edir ki, onun vəzifəsinə həmin Qanunun başqa şəxslərin hüquqlarının müdafi-əsinə nə dərəcədə xidmət etməsinə ayrıca baxmaq daxil deyil.

55. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, “Məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzu və qərəzsizliyi” ifadəsini “Konvensiya baxımından” (*bax: Köniqin işi üzrə 28 iyun 1978-ci il tarixli mutatis mutandis qəra-ra. Seriya A, cild 27, səh. 29-30, bənd 88*), yəni bu kontekstdə hüququn hökmranlığı kimi başlıca prinsipin əks olunduğu 6-cı maddənin aparıcı olmasını nəzərə almaqla, başa düşmək lazımdır (*misal üçün bax: Qolderin işi üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qə-rara. Seriya A, cild 18, səh. 17, bənd 34*).

“Məhkəmə hakimiyyəti” anlayışı ədalət mühakiməsinin hə-yata keçirilməsi mexanizmini, dövlət hakimiyyətinin qanadını, habelə vəzifə borcunu yerinə yetirən zaman hakimlərin özlərini əhatə edir. “Məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzu” ifadəsi belə bir ideyanı əks etdirir ki, məhkəmələr hüquq və vəzifələri təsdiq et-məli olan və onlar barədə mübahisələri həll etməli olan orqanlar-dır; geniş ictimaiyyət onları bu cür qəbul etməli və məhkəmənin

həmin funksiyanı yerinə yetirmək qabiliyyətinə hörmət və etimadla yanaşmalıdır.

Bu kontekstdə Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında qanunun Fillimorun məruzəsində sadalanan ümumi məqsədlərinin təsviri ilə razılaşmaq kifayətdir. Yuxarıda 18-ci bənddən görüldüyü kimi, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların əhatə etdiyi davranış formaları əsasən ya hakimlərin mövqeyinə, ya da məhkəmələrin və ədliyyə aparatının fəaliyyət göstərməsinə aiddir; bu normalar “ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini təmin edirlər”, həmin normaların məqsədi elə budur.

56. Bu halda Məhkəmə Komissiyadakı çoxluğun fikrinə şərik çıxır: məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar çəkişən tərəflərin hüquqlarının müdafiəsinə nə dərəcədə xidmət göstərə biləcəklərsə, həmin məqsəd “ədalət mühakiməsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin olunması” ifadəsinə o dərəcədə daxildir. Prosesdəki tərəf kimi, yəni ədalət mühakiməsi mexanizminə cəlb olunmuş insan kimi, şəxsiyyətin bu şəkildə müdafiə olunan hüquqlarını, ədalət mühakiməsinin nüfuzu həmin nüfuz dairəsində olan hər bir kəsə şamil edilməsə, təmin etmək mümkün deyil. Buna görə də, “məhkəməyə hörmətsizliyin” “başqa şəxslərin hüquqları”nın müdafiəsi kimi məqsəd güdüb-güdməməsi haqqında məsələyə ayrıca baxmağa ehtiyac yoxdur.

57. İndi ərizəçilərin söz azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilənin məqsədinin ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini təmin etmək olub-olmamasını nəzərdən keçirmək qalır. İşə baxılmasında iştirak edən Lordlar Palatası Məhkəməsinin üzvlərindən heç biri öz qərarını bununla əsaslandırmamışdır ki, dərc olunmağa hazırlanan məqalə ədalət mühakiməsinin “qərəzsizliyinə” təsir göstərə bilər. Bu dəlili Məhkəmə qarşısında heç kim gətirməmişdir və o, diqqətəlayiq deyil.

Məqalənin layihəsinin Lordlar Palatasında etiraz doğurmasının səbəblərini (*bax*: yuxarıda 29-33-cü bəndlərə) qısaca olaraq aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

- o, etinasızlıq məsələsi üzrə “məhkəmə qərarını qabaqlamış olar”, həm də ya hüquq prosedurasına hörmətsiz münasibət gös-

tərilməsinə, ya da ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə müdaxilə olunmasına gətirib çıxarardı;

- onun məzmunu “Distillers” kompaniyasını məhkəmədən qabaq ictimaiyyətin mühakiməsinə vermiş olardı; işin mahiyyət-cə belə müzakirəsi isə etiraz doğurur, çünki bu, işə məhkəmədə baxılmasına və prosesdəki tərəflərə mane olur;

- o, “Distillers” kompaniyasını təzyiqlə məruz qoyar və məhkəmədə araşdırılmalı olan məsələlərin qərəzli işıqlandırılması yolu ilə ona ziyan vurmuş olardı; məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar isə belə müdaxiləni aradan qaldırmağa yönəlmişdir;

- məhkəmə qərarını mətbuatda qabaqlamaq labüd olaraq proses iştirakçılarının etirazlarına gətirib çıxarar, bununla da “qəzet araşdırması” təhlükəsi yaradardı, bu isə ədalət mühakiməsinin ləzimi qaydada həyata keçirilməsi ilə bir araya sığmır;

- vaxtından əvvəl çıxarılan qərarların tərəfləri məhkəmədən qabaqki polemika burulğanına cəlb etməsinin tərəflərə vurduğu ziyandan onları qorumaq borcu məhkəmənin üzərinə düşür.

Bu Məhkəmə bütün bu rəngarəng səbəblərə, yuxarıda 55-ci bəndin 2-ci abzasında Məhkəmənin şərh etdiyi şəkildə, “ədalət mühakiməsinin nüfuzu”nu təmin etməyin müvafiq məqsədləri kimi baxır.

Deməli, söz azadlığının həyata keçirilməsinə edilən müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun olan məqsəd güdür.

S. Müdaxilə ədalət mühakiməsinin nüfuzunu təmin etmək üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi”?

58. Ərizəçilərin təqdimatına və Komissiyadakı çoxluğun rəyinə əsasən, sözügedən müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “zəruri” olmamışdır. Hökumət buna etiraz edərək bildirmişdir ki, Komissiyadakı azlıq bu məsələdə Lordlar Palatasının malik olduğu mülahizə sərbəstliyinə etibar etməklə əks nəticəyə gəlməkdə haqlı olmuşdur.

59. Məhkəmənin *Həndisaydın* işi üzrə yuxarıda qeyd edilən qərarla “demokratik cəmiyyətdə zəruridir” ifadəsini necə başa düşdüyünü, müvafiq məsələlərə baxılarkən həmin ifadənin funksiyalarının xarakterini və onların necə həyata keçirilməsini bildirmək imkanı olmuşdur.

Məhkəmə qeyd etmişdir ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “zəruridir” sözü “əvəzedilməzdir” sözünün sinonimi deyil, eyni zamanda o, “yol veriləndir”, “adidir”, “məqsədəuyğundur”, “məntiqə uyğundur” və “arzu olunandır” ifadələrindəki çevikliyə malik deyil və o, “təxirəsalınmaz sosial tələbat”ın olmasını nəzərdə tutur (səh. 22, bənd 48).

Məhkəmə qeyd etmişdir ki, Konvensiyada əks olunmuş hüquq və azadlıqları təmin etmək kimi ilkin vəzifə iştirakçı dövlətlərin öz üzərinə düşür. Buna müvafiq olaraq, “10-cu maddənin 2-ci bəndi Razılığa Gələn Dövlətlər üçün müəyyən mülahizə sərbəstliyi saxlayır. Bu sərbəstlik istər qanunvericiyə, ... istərsə də mövcud qanunvericiliyi şərh və tətbiq etməli olan orqanlara, o cümlədən məhkəmə orqanlarına verilmişdir” (səh. 22, bənd 48).

Hər halda 10-cu maddənin 2-ci bəndi “onlara qeyri-məhdud mülahizə sərbəstliyi vermir”. “Bu Məhkəmə... bu və ya digər məhdudliyin 10-cu maddənin müdafiə etdiyi şəkildə söz azadlığı ilə nə dərəcədə uyğun olması barədə qəti qərar çıxarmaqda haqlıdır. Beləliklə, daxili mülahizə dairəsi Avropa nəzarəti ilə əl-ələ addımlayır; həmin nəzarət “həmi qərarın əsasını təşkil edən qanunu, həm də müstəqil məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarın özünü əhatə edir”.

Bu prinsiplərin vəhdətindən Məhkəmə belə bir nəticə çıxarmışdır ki, “onun vəzifəsi milli məhkəmələri əvəz etmək yox, həmin məhkəmələrin öz sərbəst mülahizə hüquqlarını həyata keçirməklə çıxarıqları qərarların 10-cu maddəyə uyğunluğuna nəzarət etməkdir” (yenə orada, səh. 23, bənd 50).

Bu, o demək deyildir ki, Məhkəmə cavabdeh dövlətin öz diskresyon səlahiyyətlərini həyata keçirərkən məntiqə uyğun, dəqiq və vicdanla hərəkət edib-etməməsini müəyyənləşdirməklə kifayətlənir. Cavabdeh dövlət tələb olunan şəkildə hərəkət etdik-

də belə, onun hərəkətlərinin bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə uyğun olub-olmaması baxımından, o, Məhkəmənin nəzarəti altında olur. Məhkəmə əvvəlki kimi, *Həndisaydın işi* üzrə Hökumətə və Komissiyadakı çoxluğun müdafiə etdiyi əks nöqtəyi-nəzərlə razı deyil (səh. 21-22, bənd 47).

Dövlətlərin sərbəst mülahizəsinə buraxılan səlahiyyətlərin həcmi 10-cu maddənin 2-ci bəndində sadalanan bütün məqsədlər üçün eyni deyildir. *Həndisaydın işi* “əxlaqın mühafizəsi” ilə bağlı idi. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, Razılığa gələn Dövlətlərin “əxlaqın tələbləri”nə baxışları “xüsusən müasir dövrdə məkandan və zamandan asılı olaraq dəyişir” və “dövlət hakimiyyəti orqanları prinsipə həmin tələblərin dəqiq məzmununu barədə mühakimə yürütmək baxımından beynəlxalq hakimə nisbətən yaxşı vəziyyətədirlər” (səh. 22, bənd 48). Lakin eyni şeyi daha çox obyektiv olan “ədalət mühakiməsinin nüfuzu” anlayışı barədə demək olmaz. Razılığa gələn Dövlətin daxili qanunvericiliyi və praktikasısı daha çox ümumi anlayışları aşkara çıxarır. Bu, “əxlaq meyarları”nın əks olunmadığı 6-cı maddə də daxil olmaqla, Konvensiyanın bir sıra normalarında öz əksini tapmışdır. Müvafiq olaraq, burada Avropa nəzarətinin geniş dairəsinə dövlətin sərbəst mülahizə dairəsinin daralması uyğun olacaqdır.

5-ci maddənin 3-cü bəndinin və 6-cı maddənin 1-ci bəndinin müxtəlif, lakin müəyyən dərəcədə müqayisə edilə bilən kontekstlərində bu Məhkəmə ilkin qiymət vermək baxımından dəfələrlə milli məhkəmələrin səlahiyyətli və ixtisaslı olduğu məsələlər üzrə onların gəldiyi nəticələrdən fərqli nəticəyə gəlmişdir (*bax: Neymasterin işi* üzrə 27 iyun 1968-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 8, səh. 9-15 və 38-40; *Stoqmüllerin işi* üzrə 10 noyabr 1969-cu il tarixli qərar. Seriya A, cild 9, səh. 11-24, 39 və 43-44; *Rinqeyzenin işi* üzrə 16 iyul 1971-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 13, səh. 24-34 və 42-44; *Köniqin işi* üzrə 28 iyun 1978-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 27, səh. 16 *in fine*, 22, 23-24 və 33-40).

60. İstər Komissiyadakı azlıq, istərsə də Hökumət belə bir fakta böyük əhəmiyyət verirlər ki, məhkəməyə hörmətsizlik institutu ümumi hüquq ölkələrinə xasdır və onlar belə fikir söylə-

mişlər ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin yekun sözləri məhz Avropa Şurasının üzvü olan bir çox başqa dövlətlərdə analoqu olmayan bu institutu əhatə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Hətta belə olsa da, Məhkəmə hesab edir ki, bu sözləri daxil etməkdən ümumi məqsəd “məhkəməyə hörmət bəsləmə” institutunu bu və ya digər konkret tədbirin “zəruriliyi”nin qiymətləndirilməsi üçün etalona çevirmək yox, onu 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından hüquqa uyğun hesab etmək olmuşdur. Hətta əgər 10-cu maddənin 2-ci bəndinin son sözləri müəyyən mənada məhkəməyə hörmətsizlik haqqında ingilis normaları və ya daxili hüququn digər analogi institutları tərəfindən “söylənilmişdirsə” də, Məhkəmə onları bu şəkildə qəbul edə bilməz, çünki onlar avtonom hüquq mətninə köçürülürlər. Məhkəmə Konvensiyadakı anlayışlara əsasən “zərurilik” anlayışına qiymət verməlidir; onun rolu milli hüquq aktlarının bu müqavilənin normalarına uyğunluğunu yoxlamaqdan ibarətdir.

Bundan başqa, Məhkəmə, iş bütövlükdə götürülməklə, nəzarəti həyata keçirir (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərara, səh. 23, bənd 50). Deməli, o, məhkəmə materiallarında əks olunan, yuxarıda 22-35-ci bəndlərdə ümumiləşdirilən müxtəlif dəlilləri və qərarları, habelə İngiltərədə məhkəməyə hörmətsizlik institutunun və bu institutda islahatlar aparmaq barədə təkliflərin geniş müzakirəsini nəzərdən qaçırnamalıdır. Sonuncu məsələ ilə bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumətin Yaşıl kitabı Fillimorun Komitəsinin bəzi tövsiyələrinin həm lehinə, həm də əleyhinə arqumentlər gətirsə də, Lordlar Palatasının istinad etdiyi “məhkəmə qərarını qabaqlama” prinsipinə yenidən baxmaq lazım gəlməsi barədə təklifi sual altına almır (*bax: yuxarıda 37-ci bəndə*).

61. Məhkəmə yalnız başqa hüquq sistemi şəraitində həmin əmrin verilməməsinə əsasən məhkəmə əmrinin “zəruri” olmadığını elan edə bilməz. “*Belçikada dillər haqqında*” iş üzrə Məhkəmənin 9 fevral 1967-ci il tarixli qərarında qeyd edildiyi kimi, Konvensiyanın əsas məqsədi “Razılığa gələn Dövlətlərlə onların yurisdiksiyası altında olan şəxslərin qarşılıqlı münasibətlərində

əməl edilməli olan müəyyən beynəlxalq standartlar müəyyən etməkdən” ibarətdir (Seriya A, cild 5, səh. 19). Bu, mütləq yekcinslik tələbi deyil və Razılığa gələn Dövlətlər lüzumlu hesab etdikləri vasitələr seçməkdə sərbəst qalırlar. Məhkəmə onların maddi və prosessual hüquqlarının xüsusiyyətlərini unuda bilməz (*bax: “Belçikada dillər haqqında” iş üzrə 23 iyul 1968-ci il tarixli mutatis mutandis qərarı. Seriya A, cild 6, səh. 34-35).*

62. Barəsində şikayət verilən “müdaxilə”nin “təxirəsalınmaz sosial tələbat”la şərtlənib-şərtlənməməsi, “qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olub-olmaması”, milli hakimiyyət orqanlarının ona haqq qazandırmaq üçün irəli sürdükləri dəlillərin “kifayət edib-etməməsi və 10-cu maddənin 2-ci bəndindəki meyarlara uyğun gəlib-gəlməməsi” məsələsini həll etmək lazımdır (*bax: Həndisaydın işi üzrə yuxarıda qeyd edilən qərar, səh. 22-24, bənd. 48-50).* Məhkəmə, bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qadağanının predmetini, müvafiq dövr üçün “talidomid” dərmanı haqqında işə baxılmasının vəziyyətini və nəhayət, işin qaldırılmasına səbəb olan, Məhkəmə qadağanının qoyulduğu halları təhlil etmişdir.

63. Lordlar Palatasının qoyduğu şəkildə Məhkəmə qadağanı təkcə məqalənin “Sandi tayms”da dərc olunmasının əleyhinə yönəlməmişdir (*bax: yuxarıda 44-cü bəndə).* Ərizəçilər bildirirlər ki, o, onların araşdırmalarının nəticələrini bəzi hökumət komitələrinə və Parlament üzvlərinə verməyə mane olmuş, həmçinin onlara araşdırmaları davam etdirmək imkanı verməmiş, kitab nəşr etmək planlarının həyata keçirilməsini təxirə salmış və “Sandi tayms”ın redaktorunu bu məsələ ilə bağlı şərtlərlə çıxış etmək və ya ona qarşı yönəlmiş tənqiddə cavab vermək hüququndan məhrum etmişdir. Məhkəmə qadağanı sadalanan bütün məqamları əhatə etməklə geniş formulə edilmişdir; onun genişliyi həmin qadağanın “zəruriliyinin” hərtərəfli təhlil olunmasını tələb edir.

Hər halda Məhkəmə qadağanının əsas predmeti məqalənin layihəsi olmuşdur. Beləliklə, ilk növbədə məqalənin potensial təsiri ilə bağlı milli Məhkəmənin təsəvvürlərinin “ədalət mühaki-

məsinin nüfuzunu qorumaq” vəzifəsinə uyğun olub-olmamasını müəyyənləşdirmək lazımdır.

Bu Məhkəmənin istinad etdiyi dəlillərdən biri bundan ibarət idi ki, məqalənin “Distillers” kompaniyasına göstərəcəyi təzyiqlə sonuncunu iddialar üzrə tələbləri Məhkəmə qərarından əvvəl iddiaçılar üçün daha əlverişli şərtlər altında yoluna qoymağa vadar edərdi. Lakin hətta məqalənin 1972-ci ildə dərc olunması, artıq “Distillers”ə göstərilən təzyiqlə çətin ki nəşə əlavə edə bilərdi (*bax*: yuxarıda 29-cu bəndin 2-ci abzası). Bu, daha çox 1973-cü ilin iyulunda Lordlar Palatası qərar çıxararkən yaranan vəziyyətə aid edilə bilər: o zaman talidomid haqqında iş Parlamentdə müzakirə olunurdu və təkcə mətbuatda sonrakı şərhlərin predmeti olmadığı, həm də ümummilli kompaniyanın diqqət mərkəzində olduğu (*bax*: yuxarıda 13-cü və 14-cü bəndlərə).

Lordlar Palatasındakı çıxışlarda belə bir həyəcan ifadə olunmuşdu ki, əgər məhkəmə araşdırmasının obyektini olan məsələlər üzrə ictimaiyyətin rəyi həmin məsələlərə məhkəmədə baxılınamışdan əvvəl formalaşdırılarsa, yaxud da məhkəmə prosesinin iştirakçıları “qəzetlərin məhkəməsi”ndən keçməli olarlarsa, lazımi hüquqi proseduraya hörmətlə yanaşılmaya bilər, məhkəmənin funksiyaları isə mənişənələ bilər. Bu narahatlıq, özlüyündə Məhkəmənin başa düşdüyü mənada, “ədalət mühakiməsinin nüfuzu”nu qorumaq vəzifəsinə uyğun gəlir (*bax*: yuxarıda 55-ci bəndə). Mübahisəyə məhkəmədə baxılan zaman ortaya çıxan suallar ictimaiyyətə çatdırılarsa, bu, həmin suallarla bağlı ictimaiyyətdə qabaqcadan rəy yaranmasına gətirib çıxarır və bu səbəbdən ictimaiyyətin məhkəməyə inamı və hörməti itə bilər. Belə bir halı istisna etmək olmaz ki, ictimaiyyətin kütləvi informasiya vasitələrindəki müntəzəm saxta məhkəmə tamaşalarına vərdiş etməsi sonda məhkəmələrin hüquqi mübahisələrin həll olunduğu yer olaraq qavranıla bilməməsi kimi zərərli nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Hər halda “Sandi tayms”da dərc olunması nəzərdə tutulan məqalədə yumşaq ifadələr öz əksini tapmışdı, orada birtərəfli qaydada sübutlar yox idi və bu işə baxarkən məhkəmənin gəlməli olduğu yalnız bir mümkün nəticə olması barədə təkid də yox

idi. Məqalədə “Distillers”ə qarşı sübutlar ətraflı təhlil edilsə də, o, həm də kompaniyanın müdafiəsi üçün dəlilləri ümumiləşdirir və bu sözlərlə bitirdi: “Görünür, bu məsələdə aydın cavablar yoxdur”. Məhkəmənin fikrincə, belə məqalə dərc olunsaydı, onun ayrı-ayrı oxuculara fərqli təsiri olardı. Deməli, hətta bu məqalə bəzi oxucularda təqsirlilik məsələsi barədə rəy yaratsaydı belə, xüsusən yuxarıda qeyd edildiyi kimi, o zaman gedən ümum-milli kampaniya nəzərə alınmaqla, bunun “ədalət mühakiməsi”nin nüfuzu üçün mənfi nəticəsi olmazdı.

Digər tərəfdən, həmin məqalənin dərc olunması əks-sədalara səbəb ola bilərdi. Lakin bu, sözügedən prosesdə nəzərdən keçirilən faktiki hallara və hüquqi məsələlərə toxunan istənilən materiala az və ya çox dərəcədə aiddir. Konvensiya “ədalət mühakiməsinin nüfuzu”na toxunan materialların dərc olunmasını qadağan etmək niyyətində olmamışdır. Bundan başqa, məhkəmə qadağanının konkret səbəbi 10-cu maddənin 2-ci bəndinin əsaslarına uyğun gələ bilsə də, məhkəmə bütün ilkin hallara baxmadan bu barədə qərar çıxarmaqda haqlı deyil.

64. Məhkəmə qadağanının ilkin olaraq qoyulduğu anda və sonra onun bərpa edildiyi anda “talidomid” dərmanı haqqında iş sülhlə yoluna qoyma danışıqları mərhələsinə keçmişdi. Ərizəçilər Apellyasiya Məhkəməsinin belə bir fikri ilə razılaşmışdılar ki, iş “tələsik haldadır”, Komissiyadakı çoxluq isə məhkəmə araşdırması ehtimalının az olduğunu güman edirdi. Əksinə, Hökumət və Komissiyadakı azlıq belə araşdırmanı real hesab edirdilər.

Qərar çıxarmaqdan ötrü Məhkəmənin müvafiq dövr üçün işin vəziyyətini dəqiq qiymətləndirməsinə ehtiyac yoxdur: bitməmiş məhkəmə prosesi üzrə sülhlə nizama salma haqqında danışıqlara müdaxilənin aradan qaldırılması, 10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, məhkəmə prosesi mərhələsində müdaxilənin aradan qaldırılmasına nisbətən hüquqa uyğun məqsəddir. Eyni sözlər əldə edilən barışıq sazişinin məhkəmə tərəfindən təsdiq edilməsi prosedurasına da aiddir (*bax*: yuxarıda 9-cu bəndə). Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, danışıqlar olduqca uzunmüddətli xarak-

ter daşımış, bir neçə il davam etmiş və məqalənin dərc olunmasına məhdudiyətlər qoyulan anda iş məhkəməyə verilməmişdir.

Belə bir sual yaranır ki, 1976-cı ildə məhkəmə qadağanı nə üçün ləğv edilmişdir; özü də onu "məhkəmə qərarını qabaqlamaq prinsipi" nə yox, "təzyiq prinsipi" nə istinad etməklə ləğv etmişdilər (*bax*: yuxarıda 35-ci bəndə), çünki o zaman tək-cə valideynlərin qaldırdığı bəzi məhkəmə işlərinə baxılması yox, həm də "Distillers"lə onun sığortaçıları arasında dinlənilməli olan mübahisəyə baxılması hələ başa çatmamışdı (*bax*: yuxarıda 16-cı bəndə). Belə hallarda məhkəmə qadağanının ləğv edilməsi ilk növbədə bu sualı doğurur: bu qadağana nə dərəcədə ehtiyac var idi?

65. Hökumət suala belə cavab vermişdir ki, dövlətin söz azadlığında marağı ilə onun ədalət mühakiməsinin ədalətlə həyata keçirilməsindəki marağı arasında tarazlığı tapmaq tələb olunurdu; Hökumət qeyd etmişdir ki, məhkəmə qadağanı müvəqqəti tədbir olmuşdur və bildirmişdir ki, 1976-cı ildə vəziyyət dəyişərək üstünlük digər tərəfə keçərkən yeni tarazlıq tapılmışdır.

Deyilənlər Məhkəməni talidomid haqqında işdən qabaqki və məhkəmə qadağanı qoyulmamışdan əvvəlki hallar probleminə yaxınlaşdırır.

Həndisaydın işi üzrə qərarda Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin başlıca dayaqlarından biridir; 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əməl etməklə, o, tək-cə yaxşı qarşılanan, zərərsiz və ya neytral "informasiya" və "ideyalar"a yox, həm də təhqiramiz, şok vəziyyətinə salan və ya dövlətə, yaxud əhəlinin bir hissəsinə narahatlıq təlqin edən "informasiya" və "ideyalar"a tətbiq edilə bilər (səh. 23, bənd 49).

Bu prinsiplər mətbuata aid olduqda xüsusilə vacibdir. Eyni dərəcədə onlar, bütövlükdə cəmiyyətin mənafeyinə xidmət edən və maarifləndirilmiş cəmiyyətdə əməkdaşlıq olmasını tələb edən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsinə tətbiq edilə bilər. Məhkəmələrin vakuumda fəaliyyət göstərə bilməmələri faktı hamı tərəfindən qəbul olunur. Onlar mübahisələrin həll edilməsi üçün forum olsalar da, bu, o demək deyil ki, haradasa başqa yerdə, istər xüsusi jurnallar, istər geniş mətbuat, istərsə də

əhali olsun, mübahisələrin ilkin müzakirəsi baş verə bilməz. Kütləvi informasiya vasitələri ədalət mühakiməsinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsinin maraqları naminə müəyyən edilmiş çərçivədən kənara çıxmamalıdırlar, onların üzərinə, ictimai maraq doğuran başqa fəaliyyət sahələrində olduğu kimi, həm də məhkəmələrin fəaliyyətinə dair məsələlərlə bağlı informasiya və ya ideyaları yaymaq vəzifəsi də düşür. Kütləvi informasiya vasitələrinin bu funksiyasını ictimaiyyətin informasiya almaq hüququ müşayiət edir (*bax: Keldsenin, Busk Madsenin və Pedersenin işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 23, səh. 26, bənd 52).

Şikayət obyektini olan müdaxilənin, onu “demokratik cəmiyyətdə zəruri” edən “kafi” səbəblərə əsaslanıb-əsaslanmamasını qiymətləndirmək üçün ictimaiyyətin işə marağı kimi aspektə diqqət yetirmək lazımdır. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, toqquşan maraqlar arasında tarazlıq axtarmaqla yanaşı, bəzi hakimlər (Lordlar Palatasının üzvləri) belə bir mütləq qayda formulə etmişlər ki, həmin qaydaya əsasən ədalət mühakiməsi qarşısında qoyulan məsələlərin həllini qabaqlamağa icazə verilmir; bu, hüquqda qeyri-müəyyənliyə gətirib çıxarır (*bax: yuxarıda 29, 32 və 33-cü bəndlərə*).

Məhkəmə, İngiltərə hüququnun Lordlar Palatası tərəfindən verilən şərhə barədə fikir söyləməyin Məhkəmənin funksiyasına daxil olmadığını qeyd edərək (*bax: Ringeyzenin işi* üzrə 16 iyul 1971-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 13, səh. 40, bənd 97), bildirmişdir ki, o, məsələyə başqa cür yanaşmağa məcburdur. Məhkəmə münaqişədə olan iki prinsiplə bağlı yox, məhdudlaşdırıcı şərh tələb edən bir sıra istisnaların obyektini olan söz azadlığı prinsipi ilə bağlı seçim qarşısındadır (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara; Seriya A, cild 28, səh. 21, bənd 42).

Bundan başqa, 10-cu maddəyə əsasən. Məhkəmənin nəzarəti təkcə hüququn özünü yox, həm də onun tətbiqinə dair qərarları əhatə edir (*bax: Həndisaydın işi* üzrə qərara, səh. 23, bənd 49). Mübahisə doğuran müdaxilənin 10-cu maddənin 2-ci bəndindəki

siyahıda göstərilən istisnalar sırasına daxil olması kifayət deyil, həmçinin bu da kifayət deyil ki, müdaxilə, maddənin məzmunu həddindən artıq ümumi və ya mütləq ifadələrlə formulə edilmiş hüquq normasının fəaliyyət dairəsində olduğuna görə baş vermişdir: Məhkəmə əmin olmalıdır ki, müdaxilə, onun baxdığı işlə bağlı faktlar və hallar nəzərə alınmaqla zəruri olmuşdur.

66. Şübhəsiz ki, talidomidlə bağlı fəlakət ictimaiyyətdə narahatlıq doğurmuşdur. Bu fəlakət nəticəsində məsələ belə qoyulmuşdur ki, dərmanı bazara buraxan qüdrətli şirkət dəhşətli şəxsi faciə yaşamış yüzlərlə insan qarşısında hüquqi və ya mənəvi məsuliyyət daşıyırmı, yoxsa onun qurbanları zərərin əvəzinin ödənilməsini yalnız bütövlükdə cəmiyyətdən tələb edə və ya gözləyə bilirlər; elmin inkişafının törətdiyi ziyandan müdafiəyə və kompensasiyaya aid başlıca problemlər qarşıya qoyulmuşdur, bu problemlərlə bağlı qüvvədə olan qanunvericiliyin bir çox aspektləri sual altında qalmışdır.

Artıq Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, 10-cu maddə mətbuatın təkcə ictimaiyyətə məlumat vermək azadlığını yox, həm də ictimaiyyətin lazımi şəkildə məlumatlandırılmaq hüququnu təmin edir (*bax*: yuxarıda 65-ci bəndə).

Bu işdə, işlə bağlı hüquqi çətinliklərdən xəbərsiz olan çoxsaylı faciə qurbanlarının ailələrində, faciənin əsasında duran hallarla və bu çətinliklərin mümkün olan müxtəlif həlli yolları ilə tanış olmağa çox böyük maraq olmuşdur. Onlar üçün çox mühüm əhəmiyyət daşıyan bu məlumatdan onları yalnız o halda məhrum etmək olardı ki, həmin məlumatın yayılmasının “ədalət mühakiməsinin nüfuzu”na təhlükə törədə biləcəyinə tam əminlik olsun.

İşdəki maraqları ölçüb-biçməli və onların müqayisəli əhəmiyyətini qiymətləndirməli olan bu Məhkəmə bunları qeyd edir: 1972-ci ilin sentyabrında iş, ərizəçilərin sözlərinə görə, artıq bir neçə il idi ki, “hüquqi barama” şəklində idi və valideynlərin irəli sürdükləri iddianın məhkəmədə nə zaman dinlənəcəyi aydın deyildi. İctimai araşdırma da aparılmamışdı (*bax*: yuxarıda 14-cü bəndə).

Hökumət və Komissiyadakı çoxluq bildirirlər ki, etinasızlıq anlayışına ingilis hüququnun prinsipial yanaşması kimi “daha geniş problemlər”in müzakirə edilməsinə qadağan qoyulmamışdı və həqiqətən də müxtəlif dairələrdə, xüsusilə Yüksək Məhkəmənin şöbəsinin ilkin qərarından sonra, həm də həmin qərardan əvvəl bu barədə geniş diskussiya olmuşdu (*bax*: yuxarıda 11, 12 və 14-cü bəndlərə). Lakin Məhkəmə konkret işdə “etinasızlıq” məsələsinə və “daha geniş problemlər”ə bölgünü kifayət qədər süni hesab edir. Bu cür faciəyə görə məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsi məsələsi də ictimai maraq doğurur.

Bu doğrudur ki, “Sandi tayms”da məqalə nəzərdə tutulan vaxtda çıxsaydı, “Distillers” ictimaiyyət qarşısında, həm də məhkəmə araşdırmasından əvvəl işin faktiki tərəfi ilə bağlı öz dəlillərini gətirməyə məcbur olacaqdı (*bax*: yuxarıda 63-cü bəndə); lakin faktların hələ başa çatmayan məhkəmə araşdırmasının əsasını təşkil etməsi onların doğurduğu ictimai marağı azaltmır. Bəzi faktları açıqlamaqla, məqalə qərəzli və səviyyəsiz diskussiyaların genişlənməsi qarşısında bir növ maneə rolunu oynaya bilərdi.

67. Bu işin bütün hallarını nəzərə almaqla və yuxarıda 65-ci bənddə təsvir edilən yanaşmaya əsaslanmaqla, Məhkəmə bu nəticəyə gəlmişdir ki, barəsində şikayət verilən müdaxilə, Konvensiyada nəzərdə tutulan mənada söz azadlığının həyata keçirilməsində ictimaiyyətin marağından üstün ola biləcək təxirəsalınmaz sosial tələbata lazımı qədər uyğun gəlmir. Buna görə də Məhkəmə, 10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq ərizəçilərin üzərinə qoyulan məhdudiyətlərin xeyrinə gətirilən dəlilləri kifayət hesab etmir. Bu məhdudiyət qarşıya qoyulan hüquqi məqsədə mütənasib deyildir; o, ədalət mühakiməsinin nüfuzunu qorumaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır.

68. Deməli, 10-cu maddənin pozulması baş vermişdir.

II. 14-cü maddə haqqında

69. Ərizəçilər bildirirlər ki, onlar 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə 10-cu maddənin pozulmasının qurbanı olmuşlar; həmin

maddə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlardan istifadə olunması cinsi, irqi əlamətlərə, dərinin rənginə, dilə, dini mənsubiyyətə, siyasi və digər baxışlara, milli və ya sosial mənşəyə, milli azlıqlara mənsub olmağa, əmlak vəziyyətinə, doğuma və ya istənilən başqa hallara görə heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan təmin olunmalıdır”.

Ərizəçilər hesab edirlər ki, bu pozuntular aşağıdakı səbəblər üzündən baş vermişdir :

- ərizəçilərin materiallarına və onların fəaliyyətinə qoyulan məhdudiyyətlərə bənzər məhdudiyyətlər mətbuatda dərc olunan analoji materiallara qoyulmamışdır;

- məhkəmə işlərinə şərh verilməsinin parlament qaydaları ilə məhkəməyə hörmətsizlik haqqında mətbuata tətbiq edilən normalar arasında fərqlər mövcuddur.

Hökumətin və Komissiyanın fikrincə, bu işdə, 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozulması baş verməmişdir.

70. Artıq qərarlaşmış məhkəmə praktikasına əsasən, 14-cü maddə oxşar vəziyyətdə olan fərdi və ya şəxslər qrupunu, Konvensiyanın və onun Protokollarının normativ əsasnamələrində öz əksini tapmış hüquq və azadlıqlardan istifadə edərkən hər cür ayrı-seçkilikdən müdafiə edir (*bax: “Belçikada dillər haqqında” iş üzrə yuxarıda qeyd edilən 23 iyul 1968-ci il tarixli qərara, səh. 34, bənd 10; Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqının işi üzrə 27 oktyabr 1975-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 19, səh. 19, bənd 44).*

71. Başqa qəzətlərə, məsələn, “Deyli meyl” qəzetinə qarşı hər hansı addım atılmaması “Tayms nyuspeypəs Ltd”yə ünvanlanan məhkəmə qadağanında 14-cü maddəyə zidd olan ayrı-seçkilik olmasını göstərən kafi sübut deyil.

72. Parlamentdə mövcud olan qaydalara (*bax: yuxarıda 20-ci bəndə) dair Məhkəmə qeyd edir ki, Apellyasiya Məhkəməsinin üzvləri sub judice məsələlərə baxılmasında parlament praktikası ilə məhkəmə praktikası arasında xeyli fərq olmasının arzuolun-*

maz və həтта, ola bilsin ki, təhlükəli olduğunu qeyd etmişlər. Hər halda Məhkəmə bu fikirdədir ki, mətbuata və parlament üzvlərinə “oxşar vəziyyətdə olan” şəxslər kimi baxmaq olmaz, çünki onların müvafiq “vəzifələri və məsuliyyəti” xeyli fərqlənir. Bundan əlavə, Parlamentdəki 29 noyabr 1972-ci il debatları (*bax*: yuxarıda 13-cü bəndə) “Sandi tayms”da nəzərdə tutulan məqalənin əhatə etdiyi məsələlər dairəsini dəqiqliklə əhatə etməmişdir.

73. Beləliklə, 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozulması baş verməmişdir.

III. 18-ci maddə haqqında

74. Ərizəçilər, Komissiya qarşısında, əlavə olaraq, 18-ci maddəyə əsaslanan etirazlarını irəli sürmüşlər; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Qeyd olunan hüquq və azadlıqlarla bağlı bu Konvensiyada yol verilən məhdudiyətlər, nəzərdə tutulduğundan başqa hər hansı məqsəd üçün tətbiq olunmalıdır”.

Lakin ərizəçilər 10 fevral 1978-ci il tarixli memorandumlarında bu məsələ barəsində Məhkəmə qarşısında təkid etməmişlər. Bu məsələ ilə bağlı Komissiyanın fikri bundan ibarətdir ki, 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 18-ci maddə pozulmamışdır.

Dinləmələr zamanı nə Hökumət, nə də Komissiya bu məsələyə toxunmuşlar, hərçənd ki, sonuncu, işi Məhkəməyə verərkən ona istinad etmişdir.

75. Məhkəmə ərizəçilərin tutduğu mövqeyi qeyd edir və işin hallarını nəzərə almaqla, bu məsələyə baxmağı lüzumlu hesab etmir.

IV. 50-ci maddə haqqında

76. Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən, əgər Məhkəmə müəyyən etsə ki, “Razılığa Gələn Dövlətin hər hansı hakimiyyət orqanının “qəbul etdiyi qərar və ya gördüyü tədbir” “bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tamamilə və ya qismən ziddir, habelə

əgər həmin [dövlətin] daxili hüququ” “bu cür qərarın və ya belə tədbirin nəticələrinin yalnız qismən ödənilməsini nəzərdə tutur”, o zaman Məhkəmənin qərarı ilə “zərurət olduqda zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

Reqlament dəqiqləşdirir ki, Məhkəmə “Konvensiyanın pozulduğunu müəyyən etdikdə, əgər həmin məsələ 47 *bis* maddəsinə uyğun olaraq qaldırıldıqdan sonra qərar qəbul etmək üçün hazırdırsa, o zaman Məhkəmə eyni Məhkəmə qərarında Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi barədə qətnamə qəbul etməlidir; əgər məsələ qərar vermək üçün hazır deyilsə, [Məhkəmə] onu tamamilə və ya qismən təxirə salmalı və sonrakı proseduranı müəyyən etməlidir” (48-ci maddənin 3-cü bəndi ilə birgə götürülməklə, 50-ci maddənin 3-cü bəndinin birinci təklifi).

77. 10 fevral 1978-ci il tarixli memorandumlarında ərizəçilər Məhkəmədən xahiş etmişlər ki, ingilis məhkəmələrindəki proseslə və işin Komissiyada və Məhkəmədə araşdırılması ilə bağlı onların çəkdiqləri məsrəflərə ekvivalent olan məbləğ onlara ödənilsin. Lakin ərizəçilər öz tələblərini konkretləşdirməmişlər, 24 aprel 1978-ci il dinləmələrində isə onların vəkili bildirmişdir ki, onlar ümid edirlər ki, onlara dəyən ziyanın məbləği “Məhkəmənin vaxtını almadan” razılaşıdırıla bilər.

Ertəsi gün dinləmələr davam etdirilərkən Məhkəmə 47 *bis* qaydasına uyğun olaraq, Hökumətə bu halda 50-ci maddənin tətbiqinə dair məsələ ilə bağlı öz qeydlərini təqdim etməyi təklif etmişdir. Baş prokurorun yazılı yekun təqdimatında qeyd edilmişdir ki, Məhkəmənin bu məsələyə baxması lazım gəlməyəcək.

78. Məhkəmə nəzərə alır ki, ərizəçilər öz tələblərini yuxarıda qeyd edilən məsrəflərlə məhdudlaşdırmış, lakin hazırkı məqamda onların məbləğini göstərməmişlər. Belə hallarda 50-ci maddənin tətbiqi haqqında məsələ qərar vermək üçün hazır deyil; buna görə də Məhkəmə, Məhkəmə Reqlamentinin 50-ci maddəsinin 5-ci bəndinin nəzərdə tutduğu imkanı diqqətə almaqla, həmin məsələni təxirə salmalı və sonrakı proseduranı müəyyənləşdirməlidir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Doqquz səsə qarşı on bir səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

2. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə pozulmamışdır;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 18-ci maddənin pozulması haqqında məsələyə baxmağa ehtiyac yoxdur;

4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 50-ci maddənin tətbiqi haqqında məsələ qərar çıxarmaq üçün hələ hazır deyil;

buna uyğun olaraq,

(a) bu məsələni bütünlüklə *təxirə saldı*;

(b) Məhkəmə qarşısında dayanan tərəflərə bu qərar çıxarılan sonra üç ay ərzində Hökumətin və ərizəçilərin gəldikləri istənilən nizamlama barədə ona məlumat vermələrini *təklif etdi*;

(s) bu məsələ ilə bağlı sonrakı prosedura haqqında məsələnin həllini *təxirə salır*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş (özü də ingilis mətni autentikdir) və Strasburqda İnsan hüquqları sarayında 26 aprel 1979-cu ildə elan edilmişdir.

Mark-Anlre Eyssen
Sədr

Corcio Ballardore Palyeri
Qrefye

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 50-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR VIARDANIN, KREMONANIN, TOR VİLYALMSONUN, RİSSDALIN, HANSHOF VAN DER MEYERŞİN, SER CERALD FİTSMORİSİN, BİNDŞEDLER-ROBERTİN, LIŞİN VƏ MATŞERİN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

1. Biz təəssüflənirik ki, çoxluqda olan həmkarlarımızın fikrinə şərik çıxma bilmirik; onlar hesab edirlər ki, mübahisə doğurmuş söz azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə Konvensiyaya ziddir, çünki onu Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi baxımından ədalət mühakiməsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab etməz.

2. Lordlar Palatası sözügedən məqalənin layihəsinin dərc olunmasına mane olmuşdur, çünki o, belə hesab etmişdir ki, “Sandi tayms” bu məqaləni dərc etməklə “məhkəməyə hörmətsizlik”də təqsirli ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumi hüquq ölkələrinə xas olan bu institut nəzərdə tutulmaqla, söz azadlığına ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini qorumağa yönələn məhdudiyət qoyulması Konvensiyaya daxil edilmişdi. İştirakçı dövlətlərin çoxunun qanunvericiliyində analoji məhdudiyət məlum deyil; o, Konvensiya layihəsinin ilkin mətnində olmamış və oraya Britaniya nümayəndə heyətinin təklifinə əsasən daxil edilmişdir.

Biz xatırlatmaq istəyirik ki, Məhkəmədəki çoxluğun və Komissiyadakı azlığın bildirdiyi kimi, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların ümumi məqsədi ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini lazımi şəkildə təmin etməkdir.

Bu normalar, hər şeydən əlavə, xüsusən mətbuatın, iş hələ *sub judice*-də olduğu halda ədalət mühakiməsinə müdaxilə olan davranışını qadağan etmək və ya cəzalandırmaq imkanını nəzərdə tutur.

Bu və ya digər materialın ittihamedicə xarakterinə dair istənilən müxtəlif rəylər mövcud olsa da, dəfələrlə qeyd edilmişdir ki, “qəzet məhkəməsi” deyilən Məhkəmə ilə təhdid edən belə materialların dərc olunmasının qadağan edilməsi imkanı mövcud ol-

malıdır (misal üçün *bax*: lord Reydin, lord Morrisin, lord Diplo-kun və lord Krossun Lordlar Palatasında nitqləri, bu iş üzrə Məhkəmə qərarının 29, 30, 31 və 33-cü bəndləri; Apellyasiya Məhkəməsində hakim lord Denningin qərarı, bu iş üzrə Məhkəmə qərarının 25-ci bəndi; Fillimorun məruzəsinin 110-cu bəndi və Yaşıl kitabın 11-ci bəndi).

Məhkəməyə hörmətsizlik institutu ona yönəlmişdir ki, *sub judice* mübahisəyə münasibətdə ictimai rəy məhkəmə prosedurasının təminatlarına etinasızlıq göstərməklə, qabaqcadan mübahisənin nəticəsini müəyyən etməsin; bunun sayəsində ədalət mühakiməsinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsinə ziyan vura bilən ictimai mühit yaranır. Digər tərəfdən, məhkəməyə hörmətsizlik institutunun məqsədi məhkəmə icraatını hər cür tənqiddən kənar-da qoymaq deyil. Buna görə də, bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qərarında qeyd edildiyi kimi, “Məhkəmələr vakuumda fəaliyyət göstərə bilməzlər” fikrini bildirməyə ehtiyac yox idi (*bax*: Məhkəmə qərarının 65-ci bəndinə). Heç kim heç zaman bunu şübhə altına almağı düşünməmişdi.

10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini” qoruyub saxlamaq məqsədi ilə söz azadlığına qoyulan məhdudiyət şərh və tətbiq edilərkən yuxarıda deyilənlər nəzərə alınmalıdır.

3. Lordlar Palatasının hakimləri məqalənin dərc olunmasını nə üçün qadağan etmələrinin müxtəlif səbəblərini göstərmişlər. Hakim lordların çoxu üçün, bizim fikrimizcə, əsas səbəblər bunlar olmuşdur:

- dərc olunması nəzərdə tutulan məqalə talidomid ətrafında mətbuatda genişlənən kampaniyaya talidomid işlənilib hazırlanarkən, yayılarkən və istifadə olunarkən “Distillers”in təqsiri və səhlənkarlığı ilə bağlı çoxlu faktlar gətirirdi;

- məqalə bunu elə şəkildə edirdi ki, məlumatdan “Distillers”in səhlənkarlığı barədə dəqiq təsəvvür yaradan mənzərə yaranırdı;

- buradan belə nəticə çıxır ki, nəzərdə tutulan məqalənin dərc olunması sayəsində qüsurlu uşaqların valideynləri ilə “Dis-

tillers” arasında məhkəmədə baxılacaq mübahisənin həlli üçün əsas olan səhlənkarlıq haqqında məsələ qabaqcadan mətbuat tərəfindən həll edilmiş olardı, hərçənd ki, ədalət mühakiməsi qanun tərəfindən müəyyən edilən, tərəflərin prosessual hüquqlarını təmin edən məhkəmə prosedurasında öz qərarını verməmişdi;

- işin mətbuat tərəfindən “həll olunması” iş üzrə tərəflərin cavab reaksiyasına səbəb olardı və “qəzet araşdırması” riskinə gətirib çıxarırdı, bu isə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bir araya sığmır;

- məhkəmənin üzərinə, şəraitin və məhkəmədən qabaqkı polemikada iştirak etmək zərurətinin tərəflərə vurduğu ziyandan onları qorumaq vəzifəsi düşür.

Qeyd edilən əsaslar ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin verdiyi, Konvensiyada “ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyi” anlayışının köməyi ilə ifadə olunmuş təminatın məqsədi ilə tamamilə uyğundur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu əsaslar, işdəki tərəflərin maraqlarına toxunduqları dərəcədə, 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan “başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi” məqsədlərinə uyğundur.

4. Bizi həmkarlarımızdan ayıran fikir ayrılığı hər şeydən əvvəl müdaxilə zərurətinə və bununla əlaqədar olaraq milli hakimiyyət dairələrinə verilən mülahizə sərbəstliyinə aiddir.

5. Ədalət mühakiməsinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün mübahisə doğurmuş məqalənin və digər belə məqalələrin dərc olunmasına mane olmaq zəruri idi mi? Lordlar Palatasında səslənən nitqlərdən görmək olar ki, hakim lordlar məhkəməyə hörmətsizlik haqqında danışarkən bu sualı özlərinə vermişlər. Məsələn, lord Reyd ([1974]) A.S. 294) bildirmişdir: “[Məhkəməyə hörmətsizlik institutu] ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə müdaxilənin qarşısını almağa xidmət edir və mənim fikrimcə, o, həmin məqsədə nail olmaq üçün məntiqə uyğun zərurətlə məhdudlaşmalıdır”. Analoji olaraq, Çelsidən olan lord Kross aşağıdakıları qeyd etmişdir (yenə orada, 322): “Məhkəməyə qarşı güman edilən hörmətsizlik, mülki və ya cinayət xa-

rakterli işlər üzrə məhkəmə araşdırmasına aid olan fikirlərin ümumi və ya xüsusi şəkildə bildirilməsindən ibarətdirsə, o zaman bu institut söz azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilədir və mən alicənab alim dostumla [lord Reydlə] razıyam ki, diqqət yetirmək lazımdır ki, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar söz azadlığından istifadə etməyə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə maneənin olmamasını təmin etmək üçün zəruri olduğundan artıq dərəcədə maneə olmasın”.

6. Lordlar Palatası qadağanın zəruriliyi haqqında məsələni həll edərkən, söhbət milli hüququn tətbiqindən gedirdi. Digər tərəfdən, bizim Məhkəmə Konvensiyanın 10-cu maddəsinə istinad etməklə bu məsələyə baxır; həmin maddə sözügedən halla bağlı iki məqsəd güdür: demokratik cəmiyyətin təşkilinin başlıca prinsipi kimi təmin olunan “söz azadlığı” və həmin cəmiyyətdə zəruri olan dərəcədə təmin edilən “ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyi”. Məhkəmə mütənəsiblik prinsipi ilə bağlı bu iki məqsədi nəzərə almalıdır.

Sözügedən halda Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinin təmin etdiyi söz azadlığını, ədalət mühakiməsinin həmin maddənin 2-ci bəndində qeyd edilən maraqları naminə məhdudlaşdırmağın lazım olub-olmamasını müəyyənləşdirmək üçün bir tərəfdən sözügedən materialın və digər analoji materialların dərc olunmasına qoyulan qadağanın mətbuat azadlığı üçün doğurduğu nəticələri, digər tərəfdən isə belə materialların, həmin müddətdə baxılan işlər üzrə ədalət mühakiməsinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsinin mənafeələrinə vura biləcəyi ziyanı ölçüb-biçmək lazımdır. 10-cu maddənin kontekstində bu, o deməkdir ki, 1-ci bəndin təmin etdiyi hüququn mətbuat tərəfindən həyata keçirilməsi ilə, 2-ci bəndə uyğun olaraq, “ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini” təmin etmək üçün bu hüququn gerçəkləşdirilməsini məhdudlaşdırmaq zərurəti arasında tarazlığı tapmaq lazımdır (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə 6 sentyabr 1978-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 28, səh. 28, bənd 59 *in fine*). Əlbəttə ki, əsas hüquq və azadlıqların müdafiəsində Məh-

kəmə hakimiyyətinin İngiltərədə oynadığı mühüm rolu yada salmağa ehtiyac yoxdur.

7. Məhkəmənin, xüsusilə *Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli Məhkəmə qərarında, “demokratik cəmiyyətdə zəruridir” ifadəsinin şərhinə və tətbiqinə 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından düzgün yanaşmanı qeyd etmək və bu maddənin şərh və ya tətbiqi məsələləri ilə rastlaşarkən onun vəzifələrinin nədən ibarət olduğunu və bu vəzifələri necə yerinə yetirmək istədiyini göstərmək imkanı olmuşdur.

Məhkəmə bu qərarla bildirmişdir ki, məhz milli hakimiyyət dairələri real təxirəsalınmaz sosial tələbatın olub-olmamasına ilkin qiyməti verirlər; həmin tələbatın olması “demokratik cəmiyyətdə zəruridir” anlayışından istifadə edilməsini nəzərdə tutur. 10-cu maddənin 2-ci bəndi Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin ixtiyarına mülahizə sərbəstliyi verir, bundan “həm daxili qanunverici, ... həm də qüvvədə olan qanunları şərh və tətbiq etməli olan məhkəmə orqanlarının da daxil olduğu dövlət orqanları istifadə edirlər” (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara; səh. 23, bənd 48).

Mülahizə sərbəstliyi müəyyən müstəqilliyin olmasını nəzərdə tutur və əsasən 10-cu maddənin 1-ci bəndinin təmin etdiyi azadlığın həyata keçirilməsinin konkret halının 10-cu maddənin 2-ci bəndində sadalanan maraqlar üçün doğurduğu təhlükənin dərcəsinin qiymətləndirilməsinə əlavə olunur və həmçinin sözügedən təhlükədən qurtulmağa yönəlmiş tədbirlər toplusunu nəzərdə tutur (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara; səh. 23, bənd 49). Məntiqə uyğun şəkildə həyata keçirilməli olan və sözügedən ölkədəki faktlara və şəraitə, habelə həmin şəraitin gözlənilən inkişafına dəqiq surətdə əsaslanmalı olan bu cür qiymətləndirmə zamanı milli hakimiyyət dairələri prinsip etibarı ilə beynəlxalq Məhkəməyə nisbətən daha səlahiyyətli idirlər.

8. Bununla yanaşı, 10-cu maddənin 2-ci bəndi iştirakçı dövlətlərə qeyri-məhdud mülahizə sərbəstliyi vermir. Bu dövlətlərin üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə əməl etmələrini təmin etmək

Məhkəməyə və Komissiyaya tapşırılmışdır (19-cu maddə). Məhkəmə “məhdudiyətlər”in və ya “sanksiyalar”ın 10-cu maddənin qoruduğu şəkildə söz azadlığına uyğun olub-olmaması məsələsini həll etmək səlahiyyətinə malikdir. Beləliklə, daxildəki mülahizə sərbəstliyi Avropa nəzarəti ilə müşayiət olunur (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara; səh. 23, bənd 49). Bu nəzarət ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının faktları və halları, habelə 10-cu maddənin 2-ci bəndində sadalanan maraqlar üçün yarana biləcək təhlükəni qiymətləndirərkən vicdanla, dəqiqliklə və məntiqə uyğun hərəkət edib-etmədiklərini müəyyənləşdirmək üçün lazımdır; daha sonra həmin nəzarətin məqsədi, demokratik olmaq istəyən cəmiyyətdə söz azadlığının məhdudlaşdırılmasının, qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsəddə mütənasib olmasıdır (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 23, bənd 49 və *Klass və başqalarının işi* üzrə qərara, səh. 23, bənd 49). Xatırlatmaq istərdik ki, dövlət institutları sistemində “plüralizm, dözümlülük və liberalizm” (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 23, bənd 49) cəmiyyətdə səmərəli ifadə üsulları tapa bilmirlərsə və həmin sistem hüququn hökmranlığı əsasında qurulmursa, parlament nəzarətinə xələl gətirmədən icra hakimiyyətinin hərəkətlərinə ədalət mühakiməsi orqanları tərəfindən səmərəli nəzarəti nəzərdə tutmursa və insan şəxsiyyətinə hörməti təmin etmirsə, həmin cəmiyyət demokratik ola bilməz (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 25-26, bənd 55).

Buna uyğun olaraq, səlahiyyətli milli məhkəmələri əvəz etmək bu Məhkəmənin vəzifəsinə daxil olmasa da, o, bu cür şərh edilən 10-cu maddəyə əsasən, həmin məhkəmələrin diskresyon səlahiyyətlərini həyata keçirərkən çıxarıqları qərarlara nəzarət qaydasında baxmalıdır (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara; səh. 23, bənd 50).

9. Həndisaydın işində, dərc olunmasının qadağan edilməsini milli məhkəmələrin “əxlaqın mühafizəsi üçün” zəruri hesab etdikləri materialla bağlı, Məhkəmə hesab etmişdir ki, müvafiq dövrdə səlahiyyətli daxili məhkəmələr həmin materialı oxuyan

uşaqların və yeniyetmələrin əxlaqi sağlamlığına onun zərərli təsir göstərə biləcəyini “güman etməkdə haqlı olmuşlar”.

Bu halda Məhkəmə, Lordlar Palatasının, qeyd edilən iddialarla bağlı başa çatmamış məhkəmə araşdırmasına münasibətdə, sözügedən məqalənin dərc olunmasının müvafiq dövrdə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərməsini “güman etməkdə haqlı olub-olmaması” məsələsinə baxmağa bərelədir.

Həmkarlarımızın çoxunun fikrincə, ədalət mühakiməsinin nüfuzunu qorumaqla bağlı məsələlər üzrə milli hakimiyyət orqanlarının mülahizə sərbəstliyi, *Həndisaydın işi* üzrə Məhkəmə qərarına görə əxlaqın mühafizəsi ilə bağlı həmin orqanlara verilməli olan mülahizə sərbəstliyinə nisbətən məhdud olmalıdır. Həmkarlarımız bildirirlər ki, “ədalət mühakiməsinin nüfuzu” anlayışı “əxlaq” anlayışına nisbətən daha obyektivdir və Razılığa Gələn Dövlətlərin daxili qanunvericiliyi və praktikası birinci anlayışa münasibətdə daha çox ümumi əsaslar aşkara çıxarır və bu ümumi əsas, 6-cı maddə də daxil olmaqla, Konvensiyanın bir sıra maddələrində öz əksini tapır (*bax*: qərarın 59-cu bəndinə).

Biz bu fikrə şərək çıxma bilmərik.

Ola bilsin ki, Razılığa gələn Dövlətlər arasında 6-cı maddənin məzmununa münasibətdə xeyli dərəcədə geniş ümumilik vardır, lakin bu, bir faktır ki, ədalət mühakiməsi institutları və ədalət mühakiməsi prosedurası bir ölkədən başqa ölkəyə keçdikdə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Beləliklə, Məhkəmədəki çoxluğun hesab etdiyinin əksinə olaraq, ədalət mühakiməsinin nüfuzu anlayışı heç də milli xüsusiyyətlərdən ayrı deyildir və yekcins bir şey kimi müəyyən edilə bilməz. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən hal 6-cı maddənin tənzimlədiyi məsələlərə toxunmur, o, yalnız *sub judice* mübahisə barədə materialın ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinə mane olub-olmamasını aydınlaşdırır. Ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi, 6-cı maddədə qeyd edilənlərdən başqa, həm də digər prosessual normalara əməl olunmasından və məhkəmə təsisatlarının qanqecici fəaliyyətindən də asılıdır.

Yuxarıda qeyd edilən mülahizələr ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsinə ziyan vura bilən hərəkətlərə və ya şəraitə münasibətdə də öz əhəmiyyətini saxlayır; bunları isə hazırkı dövrdə yalnız milli kontekstdə qiymətləndirmək mümkündür. Beləliklə, milli hakimiyyət orqanları ədalət mühakiməsinin nüfuzunu təhdid edən təhlükəyə ilkin qiymət verilməsini həyata keçirməli və həmin təhlükə ilə mübarizə aparmaq üçün hansı məhdudlaşdırıcı tədbirlərin zəruri olması barədə mühakimə yürütməlidirlər. Müvafiq məhdudiyətlər həmin ölkənin hüquq sisteminin xüsusiyyətlərindən və ölkədəki ənənələrdən asılı olaraq dəyişə bilər. Maraqlı dövlət, demokratik cəmiyyət qarşısında irəli sürülən tələblərə uyğun həddə, ədalət mühakiməsinin nüfuzunu qorumaq üçün hansı tədbirlərin daha uyğun olduğunu müəyyənləşdirməkdə azaddır (*bax: "Belçikada dillər haqqında" işin mahiyyəti üzrə 23 iyul 1968-ci il tarixli mutatis mutandis qərarı. Seriya A, cild 6, səh. 34-35*).

10. Birləşmiş Krallıqda "məhkəməyə hörmətsizlik" məhkəmələrin lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsini təmin edən alətlərdən biridir. Yuxarıda deyildiyi kimi, Konvensiyanın müəllifləri "ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyi" anlayışını daxil edərkən məhz bu institutu nəzərdə tutmuşlar (*bax: yuxarıda 2-ci bəndə*).

Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalara əməl edilməsinin təmin olunması milli məhkəmələrin öhdəsinə düşür. Bu baxımdan bizdə şübhə doğurmur ki, söz azadlığının bu cür məhdudlaşdırılmasınının Birləşmiş Krallıqda ədalət mühakiməsinin nüfuzunun qorunmasının maraqlarına uyğun olub-olmaması, onun konkret şəraitdə demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmaması (bunları Lordlar Palatası qiymətləndirməlidir) məsələsinin həll edilməsində Lordlar Palatası bizim Məhkəmədən daha səlahiyyətlidir.

Bunu o mənada başa düşmək lazım deyil ki, söz azadlığına qoyulan, məhkəməyə hörmətlə yanaşmanı təmin etmək üçün daxili məhkəmənin zəruri hesab etdiyi hər bir məhdudiyətə mütəlak Konvensiyaya uyğun surətdə zəruri bir şey kimi baxılmalıdır.

Konkret materialın dərc olunmasının ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə vura biləcəyi zərərli nəticələrə daxili məhkəmələr tərəfindən verilən qiymətə prinsip etibarı ilə hörmətlə yanaşılmalıdır; lakin görülən tədbirlərin 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edilən tədbir çərçivəsindən kənara çıxması ehtimalı istisna olunmur (*bax*: yuxarıda 7-ci bəndə). Nəzarəti həyata keçirərkən Məhkəmə bu vəziyyətə xüsusi diqqət yetirməlidir.

11. Məhkəmə qərarının 11-14-cü bəndlərində qeyd olunan faktlardan görüldüyü kimi, məqalənin qadağan edilmiş layihəsi 1967-ci ildən başlayaraq müxtəlif zaman kəsirlərində faciə barədə “Sandi tayms” və başqa qəzetlər tərəfindən dərc olunmuş çoxlu reportajlardan yalnız biri idi. Bu reportajlar qismən ictimaiyyəti məlumatlandırmağa, qismən də, “Sandi tayms”la bağlı məsələlərdə “Distillers”ə təzyiq göstərməyə və onun zərərçəkənlərə təklif etdiyi kompensasiya şərtlərini yaxşılaşdırmağa yönəlmişdi.

Müvafiq dövrdə, valideynlərin “Distillers”ə qarşı irəli sürdükləri ziyanın əvəzinin ödənilməsi barədə xeyli iddia məhkəmədə baxılmasını gözləsə də, mətbuatdakı kompaniyaya məhkəmənin müdaxiləsinə səbəb ola biləcək hər hansı reaksiya verilmədi. Yeganə qadağan sözügedən məqaləyə (bu araşdırmanın predmetinə) qoyuldu; “Sandi tayms” qəzeti həmin məqalənin dərc olunmasının məhkəməyə hörmətsizlik aktı olmadığına əmin olmaq məqsədi ilə onun layihəsini Baş prokurora təqdim etmişdi. Sonuncu instansiya məhkəməsi olan Lordlar Palatasının fikrincə, qadağan, əvvəlki reportajlardan fərqli olaraq, həmin məqalənin olduqca spesifik xarakterindən doğurdu. Hakim lordların fikrincə, onun xüsusi xarakteri bunda idi ki, məqalədə “Distillers”in təqsirli olmasına dair məsələ ilə bağlı əvvəllər dərc olunmamış çoxlu faktlar vardı. Məqalədə mövcud sübutlara yenidən baxmağa cəhd edilmişdi və bu, elə edilmişdi ki, “Distillers”in səhlənkarlığa yol verməsi təəssüratı yaranırdı. Beləliklə, bu məqalənin dərc olunması, *sub judice* mübahisənin həmin aparıcı məsələsi üzrə qərar çıxarılmasını bir növ “qabaqlayırdı”. Belə qabaqlama labüd olaraq “Distillers”in cavab reaksiyasına və “qəzet məhkəməsi”nə

səbəb olmalı idi, bu isə qarşıdakı məhkəmə prosesinin normal axarına mane olardı.

Bəzi hakim lordların fikrincə, məqalə həm də ona görə məhkəməyə hörmətsizlik aktı idi ki, o, “Distillers” kompaniyasına, işi dinc yolla nizama salması və müdafiənin məhkəmə vasitələrindən istifadə etməyə ümid bəsləməməsi üçün təzyiç göstərirdi. Bəzi lordlar hesab edirdilər ki, iş hələ məhkəmədə baxılmalı olduğu dövrdə, vura biləcəyi konkret ziyandan asılı olmayaraq, istənilən şəkildə “qərarı qabaqlamaq” etiraz doğurur. Biz bu əsasların hamısını nəzərdən keçirməyə ehtiyac duymuruq, çünki bizim fikrimizcə, görünür, bunlar məhkəmənin qərar verməsində həlledici rol oynamamışlar. Bu halda, sözügedən material səhlənkarlıqla bağlı ittiham irəli sürmək üçün mühüm olan faktiki halları və onların müdafiəsi üçün gətirilən sübutları xüsusi olaraq nəzərdən keçirirdi. Məhz bu cür materiallar Lordlar Palatasının verdiyi qərarla qaçmağa çalışdığı riski yaradır.

Buna görə də biz hesab edirik ki, Lordlar Palatasının göstərilən bütün amilləri qiymətləndirməklə, belə “hesab etməyə əsas olmuşdur” ki, məqalənin dərc olunması məhkəmə prosesinə təsir göstərirdi və bu, ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinə və məhkəmənin nüfuzuna ziyan vura bilərdi. Əlbəttə, məhkəmə araşdırması predmetinin dərc olunmasının “vaxtından əvvəl verilən qərar” olub-olmamasını və “qəzet prosesi” riskinə səbəb olub-olmamasını müəyyənləşdirməkdə milli məhkəmənin hakimi bu Məhkəməyə nisbətən daha yaxşı vəziyyətdədir.

12. Ərizəçilər Məhkəmədə bildirmişlər ki, valideynlərin “Distillers”ə qarşı qaldırdıqları məhkəmə işləri nəzərdən keçirilən dövrdə “yatmış” vəziyyətdə idilər. İnsan hüquqları üzrə Avropa Komissiyası öz məruzəsində hesab etmişdir ki, əvvəla, barəsində danışıqlar aparılan çoxlu sayda işin məhkəmə qərarı ilə başa çatmasına, ikincisi, prinsipial mülahizələrə görə valideynlərin barışıq sazişinə getmək istəmədikləri işlər üzrə yaxın gələcəkdə məhkəmə qərarları qəbul edilməsinə ehtimal azdır.

Sözügədən məhkəmə işlərinin vəziyyətinə qiymət verilməsi bəzi valideynlərin razılıq verdikləri barışıq yolu ilə nizama salma barədə danışıqlardan nə gözlənildiyindən asılıdır və həmin işlərin icraatına xitam veriləcəkdir, eyni zamanda başqa işlər davam etdiriləcəkdir. Başqa sözlə, sözügədən qiymət vermə barışıq yolu ilə nizama salmanın və ya məhkəmə qərarı çıxarılmasının az-çox yaxın perspektivlərinin nə vəziyyətdə olmasından asılıdır.

Hadisələrlə eyni dövrdə baş vermiş çoxlu faktları və prosesual məqamları əhatə edən bu cür qiyməti vermək üçün milli məhkəmənin hakimi prinsipə bu Məhkəmədən daha əlverişli vəziyyətdədir (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara; səh. 22, bənd 48). Bizim fikrimizcə, Lordlar Palatasının mövcud şəraitdə müvafiq işlərə “yatmış” işlər kimi baxıla bilməməsini “güman etməyə əsasları olmuşdur”.

13. Yuxarıda qeyd edilən fikirlər bizi belə nəticəyə gətirib çıxarır ki, milli məhkəmələrin sözügədən məqalənin ədalət mühakiməsini lazımi qaydada həyata keçirməsinə mane olması riskinə verdikləri qiymətə və onların daxili hüquq kontekstində qadağancedici tədbirin zəruriliyinə verdikləri qiymətə məntiqə uyğun qiymət kimi baxılmalıdır.

Artıq qeyd edildiyi kimi (*bax: yuxarıda 8-ci və 10-cu bəndlərə*), hər halda bu materiala qoyulan məhkəmə qadağanının qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olub-olmamasını və onun 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini qorumaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab edilib-edilməməsini məhz bu Məhkəmə müəyyənləşdirməlidir.

Bunun üçün Məhkəmə, qadağan qoymaq zərurətini şərtləndirmiş milli məhkəmələrin qərarlarından göründüyü kimi, yalnız ədalət mühakiməsinin maraqlarını yox, həm də bu tədbirin mətbuat azadlığı üçün doğurduğu nəticələri nəzərə almalıdır; bu Konvensiya həmin azadlığı “demokratik cəmiyyətin” başlıca daşıqlarından biri kimi və cəmiyyətin tərəqqisi və inkişafı üçün mühüm şərt kimi təmin edir (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda göstərilən *mutatis mutandis* qərara, səh. 23, bənd 40).

Qadağan olunmuş məqalədə ümumi maraqlara yüksək dərəcədə toxunan faciədən danışılırdı. Komissiyanın haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, belə şəraitdə səhlənkarlığa obyektiv qiymət verilməsi ictimai maraq kəsb edir: məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsinin təhlili və ictimaiyyətin məlumatlandırılması prosesi, şübhəsiz ki, mətbuatın qanuni funksiyalarıdır.

Lakin nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Lordlar Palatasının qərarı ilə mətbuat azadlığının məhdudlaşdırılması talidomidin doğurduğu faciənin müzakirəsinə ümumi qadağan qoyulması demək deyil. Qadağan istər predmetinə, istərsə də qüvvədə olma müddətinə görə məhdud xarakter daşımışdır.

14. “Sandi tayms”a səhlənkarlıq haqqında məsələyə dair “məhkəmə qərarını qabaqlayan” və ya iddiaların əsasını təşkil etmiş faktiki sübutları qiymətləndirən məqalələri dərc etmək qadağan olunmuşdu.

Başqa məlumatı dərc etmək və ya işin başqa aspektləri ilə bağlı mühakimə yürütmək azadlığı toxunulmaz qalmışdır, heç bir şey “Sandi tayms”ın, “məhkəmə qərarını qabaqlamaq”dan və ya müvafiq sübutlara baxmaqdan çəkinməklə, öz yazılarını dərc etməsinə mane olmamışdır. Məsələn, bu, istər məhsul istehsalçılarının məsuliyyəti barədə ingilis normalarının tənqidinə, istərsə də işin mənəvi tərəfinin qiymətləndirilməsinə aiddir. Buna görə də, yəqin ki, bu qərarla qeyd edilən belə bir fikri müdafiə etmək çətinidir ki, həmin məhdudiyyət süni xarakter daşımışdır (*bax*: Məhkəmə qərarının 66-cı bəndinə).

Bundan başqa, “Sandi tayms”da məqalənin dərc olunmasının zərərçəkənlərin ailələrinin zəruri məlumat ala bilmələri üçün yeganə üsul kimi gərək olması barədə bu qərarla öz əksini tapan ehtimal, bircə, düzgün deyil, çünki həmin ailələr işin mühüm hallarının xeyli hissəsindən xəbərdar olan hüquq firmasının məsləhətlərindən istifadə etmişlər. “Sandi tayms”ın özünün həmin hüquqşünaslardan informasiya aldığını güman etmək üçün tutarlı əsaslar vardır (*bax*: Məhkəmə qərarının 16-cı bəndinə).

15. Qadağanın uzunmüddətli olmasına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, qadağan qoyulmasının yeganə məqsədi, müəyyən

dövr ərzində, vaxtından əvvəl dərc olunan materialların bu spesifik məhkəmə mübahisəsi üzrə ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinə ziyan vurmaması olmuşdur. Lordlar Palatasının fikrincə, məqalənin dərc olunmasını qadağan etmək zərurətini, qadağan qoyulan anda həmin işlər üzrə hələ başa çatmamış məhkəmə araşdırmasının vəziyyəti şərtləndirmişdir. Lordlar qabaqcadan görmüşlər ki, vəziyyət, görünür, məhkəmə prosesi tamamilə bitdikdən qabaq dəyişəcəkdir və ola bilsin ki, ədalət mühakiməsinin maraqları ilə mətbuat azadlığı arasında tarazlıq dəyişəcək və məhkəmə qadağanını ləğv etmək mümkün olacaqdır.

Bununla əlaqədar olaraq lord Reydin fikri ibrətamizdir ([1974] A.S. 301): “məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların məqsədi belə materialların dərc olunmasının qarşısını almaq yox, onu təxirə salmaqdan ibarətdir. Bizə təqdim edilən informasiya ümid etməyə əsas verir ki, tezliklə bu faciə ətrafındakı mübahisələrin yoluna qoyulmasının ümumi sxemi meydana çıxacaqdır. O zaman belə materialların dərc olunmasına imkan vermək mümkün olacaqdır.

Əgər iş qeyri-müəyyən müddətə uzanardısı, yəni barışıq sazişi üçün və ya işin məhkəmədə dinlənilməsi üçün yaxın dövrdə heç bir perspektiv olmazdısı, o zaman, mənim fikrincə, belə unikal vəziyyətlə bağlı ictimai marağa verilən qiymətə yenidən nəzər salmaq yerinə düşərdi”. Çelsidən olan lord Krossun belə bir qeydini nəzərə almaq lazımdır ki (yenə orada 325), “əgər cavabdehlər [“Sandi tayms”] hesab edirlərsə ki, mövcud faktların işində onlar məhkəməni qadağanın qüvvəsinin uzadılmasına heç bir əsas olmadığına inandıra biləcəklər, o zaman onların [məhkəmə qadağanının] ləğv edilməsi barədə vəsatətlə müraciət etmələrinə heç bir şey mane olmur”.

Təqdim edilmiş sübutlardan görünür ki, “Sandi tayms”, ictimai mənafe qadağanın saxlanması daha tələb etmədiyinə görə, Baş prokurorun xahişi ilə qadağan ləğv edildikdən əvvəl belə vəsatətlə müraciət etmiş olsun. Həqiqətən də, talidomid barədə iş ətrafındakı vəziyyət həmin dövrdə dəyişmişdi. Valideynlərin ço-

xu ilə “Distillers” şirkəti arasında barışıq sazişi təsdiq edildikdən sonra məhkəmə qadağanı yalnız davam edən bəzi işlərə münasibətdə qüvvəsini saxlamışdır, lakin müəyyən müddət keçdikdən sonra aydın olmuşdur ki, bu işlər üzrə icraat bundan sonra fəal sürətdə davam etdirilməyəcəkdir.

Vəziyyətin məhkəmə qadağanının daha tez ləğv edilməsinə haqq qazandırmasını güman etmək üçün bizdə kifayət qədər əsas yoxdur. Qeyd edildiyi kimi, görünür, belə qərara nail olmağa ərizəçilər özləri də can atmamışlar.

16. Yuxarıda qeyd edilən fikirlərin işığında biz belə nəticəyə gəlirik ki, mətbuat azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə (sözügedən halda milli məhkəmələr məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalara əsasən və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin mənafeləri nəminə buna sanksiya verməyi zəruri hesab etmişlər) 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini” təmin etmək üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab edilən həddən kənara çıxmamışdır.

Biz, Məhkəməyə daxil olan materiallara əsaslanaraq, hesab edirik ki, 10-cu maddənin tələblərinin pozulması müəyyən edilməmişdir.

HAKİM ZEKİANIN ƏVVƏLKİ RƏYLƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Birinci hissə

“Sandi tayms”da talidomidin qurbanlarının kədərli taleyi barədə məqalənin ehtimal olunan çapı ilə bağlı Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərini şərh və tətbiq edərkən, Konvensiyanın müvafiq maddələrinin verdiyi təminatların məqsədinə və həcminə istinad etmək lazımdır.

Bizdə işin bütün halları barədə tam hesabat vardır. Müvafiq sənədlər təqdim edilmişdir. Müvafiq normativ qərarlar və məhkəmə qərarları göstərilmişdir. İşdə iştirak edən tərəflərin fikirləri

araşdırmanın gedişində və dinləmələr zamanı təqdim olunmuş memorandumlarda və əks memorandumlarda tam şəkildə ifadə olunmuşdur. Öz vəzifələrini yerinə yetirməyə başlamazdan əvvəl işin materialları ilə tam tanış olmaq üçün məhkəmənin bütün imkanları olmuşdur.

10-cu maddəyə əsasən, barəsində qərar çıxarılmalı olan iki problem vardır. Mən onları iki sual şəklində formulə etməyi təklif edirəm.

Sual №1

“Sandi tayms”da sərbəst surətdə məqalə dərc etmək hüququna məhkəmə qadağanının qoyduğu məhdudiyət, ümumən Konvensiyanın və xüsusən 10-cu maddənin məqsəd və vəzifələrinə əsasən, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” anlayışına sığırımı?

Sual №2

Bu cür məhdudiyət, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələb etdiyi kimi, ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini qorumaq və (və ya) başqa şəxslərin nüfuzlarını və hüquqlarını müdafiə etmək üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi”?

1 Nəli suala müsbət cavab verilməsi 2 Nəli suala analoji cavab vermək üçün zəruri şərtdir.

1 Nəli suala mənim cavabım mənfidir. Mən öz motivlərimi imkan daxilində qısaca ifadə etməyə çalışacağam:

(1) Konvensiyanın 1-ci maddəsində deyilir: “Razılığa gələn Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyası altında olan hər bir kəsin bu Konvensiyanın 1 bölməsində müəyyən edilən hüquq və azadlıqlarını təmin edirlər”. 1 bölmənin 10-cu maddəsinin 1-ci bəndində deyilir: “Hər bir insanın öz fikrini azad ifadə etmək hüququ vardır. Bu hüquq öz fikrində qalmaq azadlığını və dövlət orqanlarının heç bir müdaxiləsi olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmadan informasiya və ideyaları almaq və yaymaq azadlığını ehtiva edir...”.

Qanuna əsasən tətbiq edilən, barəsində 10-cu maddənin 2-ci bəndində söhbət gedən məhdudiyətlərin mənasını, həcmi və predmetini müəyyən edərkən, belə bir halı nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, hər bir kəsə verilən söz azadlığı hüququ məntiqə uyğun şəkildə təmin edilməli, istifadə olunmalı və həyata keçirilməlidir. Hər iki məqam qarşılıqlı əlaqədədir.

Söz azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə toxunan hər hansı məhdudiyəti məntiqə uyğun şəkildə gözləmək və qabaqcadan görə bilmək mümkün olmalıdır. Söz azadlığı hüququndan istifadə, qeyri-müəyyənliklərlə dolu olan qanundan, prinsipdən və ya normadan asılı hala salınsa, siz həmin hüquqdan istifadə edə və ya onu həyata keçirə bilməyəcəksiniz. Bu, özlüyündə söz azadlığının lüzumsuz məhdudlaşdırılmasına və hətta inkar olunmasına bərabər olardı. Buna görə də, mən belə bir mövqedə dururam ki, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsi məntiqə uyğun olaraq dərk edilməsi mümkün olan məhdudiyətlər qoyan normanın olmasını nəzərdə tutur.

Mən ərizəçilərlə razıyam ki, ümumi hüququn, hələ başa çatmamış mülki işlər barədə dərc olunmuş materiallara aid olan, məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaları Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndləri çərçivəsində və onların məqsədləri baxımından “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” formuluna uyğun gəlir. Qeyd edirəm ki, Komissiya öz məruzəsində, sadəcə olaraq, belə bir ehtimaldan çıxış etmişdir ki, ərizəçilərin üzərinə qoyulan məhdudiyətlər qanun tərəfindən müəyyən edilmişdir və dinləmələr zamanı bu ehtimalla bağlı şübhələr yalnız Komissiyanın baş nümayəndəsinin çıxışında səslənmişdir.

(2) Mətbuatda və ya digər informasiya vasitələrində dərc olunmuş konkret materialın mülki iş üzrə məhkəmə araşdırmasının hələ başa çatmaması ilə əlaqədar olaraq məhkəməyə hörmətsizlik kimi qiymətləndirilməsi tətbiq edilən meyarlardan və ya qiymətlərdən asılıdır. Xeyli sayda belə meyarlar mövcuddur. Hər bir konkret halda hansı meyarların qəbul edilməsi barədə sabit, yaxud vahid praktika yoxdur, nəticə isə hansı meyarın tətbiq edilməsindən asılı olaraq, fərqlənə bilər.

(3) Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların mətbuatda dərc olunan materiallara qarşı tətbiq edilməsi məqsədi ilə istifadə olunan meyarlar təbiətən o dərəcədə müxtəlif və subyektivdirlər ki, hər bir konkret halda nəyin tətbiq ediləcəyini və onun nə nəticə verəcəyini qabaqcadan görmək çox çətinidir.

Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların mülki işlərə münasibətdə qeyri-müəyyənliyinin və yarıtmaz vəziyyətinin təsirli nümunəsini talidomid faciəsi haqqında "Sandi tayms"dakı məqalə ilə bağlı hakim lordların söylədikləri ziddiyyətli fikirlərdə tapmaq olar.

Lord Diploka və lord Simona görə, "məhkəməyə hörmətsizlik" adlandırılan hüquq pozuntusu baş vermişdir, lord Reyd və lord Kross isə, əksinə, hesab edirlər ki, həmin hüquq pozuntusu baş verməmişdir.

İstər qanunvericilik mətnini, istərsə də ümumi hüququn normalarını şərh edərkən mübahisəli hüquqi məqamlar yarana bilər. Lakin biz ümumi hüququn institutu olan məhkəməyə hörmətsizlik institutu ilə üzləşərkən, vəziyyət başqa cür olacaqdır; həmin institut hələ öz yerini o dərəcədə möhkəmləndirməmişdir ki, onu ümumi hüququn artıq formalaşmış hissəsi kimi məntiqə uyğun şəkildə nəzərdən keçirmək mümkün olsun.

Qüvvədə olan hüquq şərh edilərkən bu prinsiplər faydalı ola bilərlər, lakin onlar ümumi hüquqda qəti şəkildə elan edilməmiş normaları əvəz etmirlər. Lakin mən sadəcə prinsiplərin məcmusuna qanuna ekvivalent olan bir şey kimi baxılmasına çox böyük şübhə ilə yanaşıram.

(4) İngiltərədə böyük hörmətə malik olan görkəmli hakimlər ümumi hüququn məhkəməyə hörmətsizlik haqqında həmin institutunu qeyri-müəyyən, qeyri-ardıcıl və dəqiqliyin çatışmamasından çox əziyyət çəkən institut kimi təsvir edirlər. Lord Reyd bu iş üzrə Lordlar Palatasının qərarında bildirmişdir (*bax*: səh. 294): "Mən "Ədalət" qeyri-hökumət təşkilatının "Hüquq və mətbuat" adlı məruzəsindəki (1965-ci il) belə bir fikirlə razılaşmaya bilmərəm ki, Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında qüvvədə olan normaların əsas məqsədi qeyri-müəyyənliyin saxlanmasıdır".

Apellyasiya Məhkəməsinin sədri lord Denning Fillimorun Komitəsi qarşısında məhkəmə araşdırmasını gözləyən mülki mübahisənin hansı məqamda materialın mətbuatda dərc olunması imkanına təsir göstərə bilməsi məsələsi ilə bağlı çıxış edərkən bildirmişdir: “Mən bütünlüklə məsələyə aydınlıq gətirilməsinin tərəfdarıyam. Hazırda mətbuat tərəddüd edir, o bilmir ki, ictimai maraqlar naminə şərh-lərlə çıxış etməlidir, ya yox. Səbəb bundan ibarətdir ki, onlar hüquqdakı qeyri-müəyyənliyə görə bunu etməkdən qorxurlar. Məncə, onlar harada olduqlarını bilməlidirlər”.

Lord Salmona sual verəndə ki, mülki işlərlə bağlı məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalar nə zaman qüvvəyə minməlidir o, bildirmişdir (yenə orada): “Heç zaman, çünki heç bir hörmətsizlik ola bilməz. Bir daha qeyd edirəm: heç zaman. Hakim işə təkbəşinə baxdıqda, əlbəttə ki, heç zaman. Mənim fikrimcə, diffamasiya haqqında normalar mülki iş üzrə deyilməsi mümkün olan hər şeyi əhatə edir, əgər hansısa hakim deyilənlərin və ya yazılanların təsiri altında olarsa, demək, o, hakimliyə yaramır”.

Fillimorun məruzəsinin nəticə və tövsiyələrin icmalından ibarət V hissəsinin 92-ci səhifəsində deyilir: “(4) Qüvvədə olan hüquqda, mətbuat azadlığına mane olan və ondan məntiqə uyğun istifadəni məhdudlaşdıran qeyri-müəyyənliklər vardır... (5) Qeyri-müəyyənliklərdən biri məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaların qüvvədə olduğu zaman çərçivəsinə aiddir, yəni onlar dərc olunmuş materiallara məhkəmə araşdırmasının hansı mərhələsindən tətbiq oluna bilirlər və konkret halda hansı anadək qüvvədə olurlar”.

Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normalarda aydınlıq olmadığına görə bu suallara kifayət qədər dəqiqliklə cavab vermək olmaz.

(5) Məhkəməyə hörmətsizlik şəklində hüquq pozuntusuna görə cinayət hüququnda cəza nəzərdə tutulur, yəni həmin pozuntu həbs edilməyə, cəriməyə və (və ya) gələcəkdə yaxşı davranışın təminatı kimi girov qoyulmasına səbəb ola bilər. Əgər belədirsə, o zaman hüquq pozuntusunun və ya cinayətin dəqiq və bir-

mənəli şəkildə müəyyən edilməsini tələb edən prinsip məhkəməyə hörmətsizlik kimi nəzərdən keçirilən hüquq pozuntusuna da şamil edilə bilər. Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında işlərə tətbiq edilən ümumi icraat prosedurası, həmin proseduranın Konvensiyanın 6-cı maddəsinə nə dərəcədə uyğun olmasından ibarət başqa çətinlik də yara bilər.

(6) Mətbuatın söz azadlığı hüququ, şübhəsiz ki, demokratik cəmiyyətin əsas xarakteristikasından biridir və o, ölkədəki azadlığın və demokratiyanın qorunub saxlanması üçün əvəzəndir. Konvensiyanın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, onların yurisdiksiyası altında olan hər bir kəs üçün Konvensiyanın I bölməsində sadalanan hüquqları təmin etmək öhdəliyini öz üzərlərinə götürmüşlər; mətbuat azadlığı barədə məhz bu bölmədə danışılır. Bu hüququn həyata keçirilməsi və ondan istifadə olunması o halda məntiqə uyğun surətdə ödənilə bilər və təmin edilə bilər ki, buna qabaqcadan görülməsi mümkün olmayan və hətta ixtisaslı hüquqşünas tərəfindən birmənalı şərh edilə bilməyən hüquq normaları və ya prinsipləri maneə törətmiş olsun.

Lordlar Palatasının inkişaf etdirdiyi məhkəmə qərarını qabaqlamaq prinsipi bu halda 10-cu maddə ilə bağlı qarşılaşdığımız problemi aradan qaldırmır. Bunun iki səbəbi vardır:

(a) Hətta fərz etsək ki, Lordlar Palatası bu institutu qeydə almışdır, ümumi hüququn bu institutunun "qanunda nəzərdə tutulmuşdur" formulunun təsiri altına düşüb-düşməməsinin aydınlaşdırıldığı tarix "Sandi tayms"dakı məqalənin layihəsinin Lordlar Palatasına yox, Yüksək Məhkəmənin şöbəsinə daxil olduğu gündür. Məhkəmədə işlə bağlı dinləmələr zamanı tərəflərin şifahi izahatlarında yüksək məhkəmə instansiyası kimi Lordlar Palatasının səlahiyyətlərinə istinad edilmişdir. Ərizəçinin fikrincə, hakim lordlar işə dair qərarları ilə, mülki işlərlə bağlı məhkəməyə hörmətsizlik institutuna tamamilə yeni anlayış vermişlər. Cavabdeh Hökumət bununla razılaşmamışdır.

Aşağıdakı suala cavab vermək bizim məhkəmənin vəzifəsinə daxil deyil: yüksək məhkəmə instansiyası kimi Lordlar Palatası,

zamanın və şəraitin tələblərindən çıxış edərək, ümumi hüququ dəyişə, ona əlavələr edə, onu yarada və ya yaxşılaşdırma bilərmi?

Hakim lordların “hüquq yaratmaq” hüququ yoxdur, onlar yalnız nəyin hüquq olmasını elan edirlər. Lakin ərizəçilərin vəkili öz təqdimatında bildirir ki, bu, uydurmadır və Lordlar Palatası yeni hüquqi institut yaratmışdır.

Lakin biz, əlbəttə ki, Lordlar Palatasının məhkəməyə hörmətsizlik haqqında ümumi hüququn nəzərdən keçirilən institutunu dəyişdirməsini və ya ona əlavələr etməsini aydınlaşdırmaqla məşğul ola bilərik. Əgər məhkəmə qərarı həqiqətən məhkəməyə hörmətsizlik haqqında normaları tamamlamış və ya dəyişdirmişdirsə, o zaman Konvensiyanın 7-ci maddəsi işə qarışır. Şəxsən mən ərizəçilərin söylədikləri fikrə meyl edirəm, lakin mən işin bu aspektinə, nəzərdən keçirilən məhkəməyə hörmətsizlik institutunda daha bir qeyri-müəyyənlik mənbəyi kimi istinad etməklə kifayətlənəcəyəm.

(b) Məhkəmə qərarını qabaqlamaq prinsipi materialın dərc olunması haqqında məsələnin həllində mətbuata kifayət qədər etibarlı istiqamət vermir. Əgər bunu, lord Krossun dediyi kimi, mütləq qayda kimi başa düşsək, o, hətta məhkəmə prosesindəki suallara və sübutlara təsadüfən toxunan zərərsiz materialların dərc olunmasına da mane olur, bununla da işə məhkəmədə baxılmasının öz yerini qəzetlərdə və ya digər informasiya vasitələrində məhkəmə qurulmasına verməsi ilə bağlı vəziyyətin mümkünlüyü istisna edilir. Mənim fikrimcə, olduqca məhdudlaşdırılmış mütləq qaydadır və onu mətbuat azadlığı ilə barışdırmaq çətindir. Talidomidlə bağlı milli faciə kimi ictimaiyyətdə narahatlıq doğuran məsələlərdə məhkəmə prosesi ilə əlaqədar problemlərə və sübutlara bu və ya digər şəkildə toxunmamaq çox çətin olardı.

Yüksək Məhkəmə Şöbəsinin baş hakimi Vicerinin, lord Deninqin və onun Apellyasiya Məhkəməsindəki həmkarlarının bu işdə tətbiq etdikləri meyarların müxtəlifliyi, habelə Lordlar Palatasındakı çoxluğun istinad etdiyi meyar məhkəməyə hörmətsizlik institutunun norma və prinsiplərinin, mülki işlər üzrə hələ başa

çatmamış məhkəmə prosesi haqqında materialların mətbuatda dərc olunmasına münasibətdə qeyri-qənaətbəxş və qeyri-sabit vəziyyətini nümayiş etdirir. İctimaiyyətdə maraq doğuran məsələlərlə bağlı dərc olunmuş materiallar vicdanlı olduqda, oradakı faktlar və prosesin gedişi təhrif edilmədikdə və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə müdaxilə etmək və ya maneələr yaratmaq fikri olmadıqda, bu, xüsusilə aydın görünür.

1 Nəli sualla bağlı nəticə

Mənim fikrimcə, mülki işlər üzrə hələ başa çatmamış məhkəmə araşdırması ilə əlaqədar olaraq mətbuatda və digər informasiya vasitələrində dərc olunmuş materiallarla bağlı məhkəməyə hörmətsizlik haqqında ümumi hüquq institutu hələ formalaşmamışdır və qeyri-müəyyənliyi ilə seçilir (hər halda nəzərdən keçirilən dövrdə), onun məzmununa isə, hətta ixtisaslı hüquqşünasın köməyi olduqda belə, anlayış vermək olmur. Buna görə də, o, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərinin tətbiqini müəyyən edən “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” formulunun işığında kifayət hesab edilə bilməz. Bu maddənin kontekstində “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsi sadəcə “hüququn icazə verməsi”ni bildirmir, o, 10-cu maddənin 1-ci bəndində əks olunmuş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinə məhdudiyət qoyulması şərtlərini məntiqə uyğun əhatə ilə təsvir edən qanunu nəzərdə tutur.

Əvvəldə dediyimiz kimi, mətbuat əməkdaşları məntiqə uyğun dəqiqlik nümayiş etdirərək və hüquqşünasın məsləhətinə istinad edərək, məhkəməyə hörmətsizlik institutu normalarının qeyri-müəyyənliyi üzündən onların yolunda nə cür risklər və tələlər olması barədə məlumat alıb bütün bunları aydınlaşdırma bilməyəydilər, mətbuat azadlığı hüququna güclü ziyan dəyə bilərdi.

Sual №2

Sözügedən məqalənin layihəsinin dərc olunmasını “Sandi tayms”a qadağan edən məhkəmə əmri ədalət mühakiməsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin qorunması və, və ya, başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdurmu”?

İ Nəli suala cavabımdan asılı olmayaraq, bu suala mənim cavabım mənfidir. Lakin ikinci sualla bağlı mən bir qədər az danışacağam, çünki mən bu Məhkəmədəki çoxluğun qərarında ifadə edilmiş dəlillərə tam hörmət hissi ilə qoşuluram.

Mən artıq söyləmişəm ki, demokratik cəmiyyətdə mətbuatın söz azadlığı hüququ nə qədər əhəmiyyətə malikdir: həmçinin məhkəmələrin nüfuzunun və qərəzsizliyinin qorunması və yardım üçün onlara müraciət etmiş tərəflərin hüquqlarının müdafiəsi də eyni dərəcədə böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu məsələ ilə bağlı mən Lordlar Palatasında lord Morrisin çıxardığı məhkəmə qərarından bir hissəni sitat gətirmək istərdim (səh. 302):

“Cəmiyyətin ümumi maraqları naminə lazımdır ki, məhkəmələrin nüfuzuna heç bir şey təhlükə yaratmasın, yardım üçün onlara müraciət edilməsi isə haqq qazandırılmayan müdaxilə obyektinə çevrilməsin. Bu cür haqq qazandırılmayan müdaxilə ona görə cəzalandırılır ki, ədalət mühakiməsini həyata keçirmək vəzifəsini daşıyanlar öz ləyaqətləri üçün narahatdırlar; bu, ona görə edilir ki, ölkənin məhkəmələri ilə onların nüfuzunu heçə endirəcək şəkildə rəftar edilso, mütəşəkkil həyatın öz strukturu təhlükə altına düşə bilər. Lakin hüquq çərçivəsində cəmiyyətin bütün üzvlərinin azadlığının müdafiəsi cəmiyyətdə məhkəmələrin mövcudluğunun məqsədi və mənası olduğuna görə, aydındır ki, məhkəmələr heç zaman söz azadlığını və sərbəst müzakirələr aparmaq azadlığını, *mütləq zəruri məhdudiyətlərdən* başqa heç bir məhdudiyətə məruz qoymamalıdırlar”.

Mən lord Morrisin yuxarıda qeyd edilən fikirləri ilə razılaşsam da, onlardakı göstərişlərin bu işin hallarına praktiki tətbiqi zamanı mən, bu Məhkəmənin üzvü kimi, başqa nəticəyə gəlirəm.

Konvensiyanın 10-cu maddəsində sadalanan hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinə məhdudiyətlər qoyulmasını tələb edən zərurətin qiymətləndirilməsi zamanı İnsan hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsinin meyarları çox zaman milli məhkəmələrin müəyyən etdiyi meyarlardan fərqlənə bilər.

Şübhəsiz ki, Məhkəmənin hüquq tətbiq etmə praktikasının tanıdığı mülahizə sərbəstliyi prinsipini həmişə yadda saxlamaq lazımdır, lakin Konvensiyanın əhatə etdiyi hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsini reqlamentləşdirən normaların iki sistemi arasındakı fərq, həmin prinsipin həmişə onlar arasında birləşdirici körpü rolunu oynaması üçün həddindən artıq böyük ola bilər.

Bizim Məhkəmə həmişə məntiqə uyğun və mümkün hesab etdiyi hallarda Konvensiyanın bəyan etdiyi hüquq və azadlıqlardan istifadə ilə bağlı vahid beynəlxalq Avropa qaydası yaratmağa çalışır. Fərsət yarandıqca və milli hüquq sistemlərini işləyib hazırladıqları nəzərə alınmaqla, bunu tədricən etmək olar.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyasının Preambulasında bu məqsəddə istinad olunur. Preambulada bəyan edilir ki, bu Konvensiyanı imzalayan Hökumətlər:

“...

[İnsan haqlarına dair ümumi bəyannamənin] orada bəyan edilən hüquqların hamı tərəfindən səmərəli olaraq qəbul edilməsini və həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi daşdığını nəzərə alaraq,

...

bütün dünyada ədalətin və sülhün əsası olan, əməl edilmələri bir tərəfdən həqiqi demokratik siyasi sistem tərəfindən, digər tərəfdən əlaqədar olduqları insan haqlarının ümumi dərkli və onlara riayət edilməsi ilə təmin olunan bu əsas azadlıqlara dərin sədəqətlərini bir daha nümayiş etdirərək,

vahid baxışlara və siyasi ənənələrin və idealların, azadlığın və hüququn aliliyinin ümumi irsinə malik olan Avropa ölkələrinin Hökumətləri kimi, Ümumi bəyannamədə formulə edilən hüquqlardan bəzilərinin kollektiv şəkildə həyata keçirilməsi yolunda ilk addımları atmaq qətiyyətində olaraq,

asağıdakılar barədə razılığa gəlmişlər.

- daha sonra Konvensiyanın maddələri gəlir.

Konvensiyanı birinci imzalayanlar sırasında olan kontinental dövlətlərin hüquq sistemlərində, mənim biliyimə və mənə olan məlumata görə, ümumi hüququn məhkəməyə hörmətsizlik institutuna (mülki işlər üzrə hələ başa çatmamış məhkəmə araşdırması ilə bağlı məsələlərə toxunan materiallara münasibətdə ümumi icraatla birlikdə) bənzər heç bir şey yoxdur. Belə vəziyyətə baxmayaraq, həmin ölkələr ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini təmin edə bilməmişlər.

İngiltərədə vəziyyətin fərqli olması və ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini təmin etmək üçün burada ümumi hüququn iki yüz ildən çox yaşı olan mübahisəli institutunu saxlamaq lazım gəldiyi ilə mən razılaşmalıyamın? Mənim biliklərim və ingilis məhkəmələri və hakimləri ilə uzun illər təmasdan əldə etdiyim təcrübəm qəti olaraq mənə deyir ki, İngiltərədə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin standartları mətbuatda dərc olunan materialın ona təsir edə bilməsi üçün həddindən artıq yüksəkdir.

Etiraf etməliyəm ki, mənim bu fikrimi qərəzli hesab edə bilərlər. Lakin mənim daxilimdə yalnız peşəkar hakim danışır. Bu baxımdan mən lord Salmonun dedikləri ilə həmrəyəm.

Şübhəsiz ki, İngiltərənin ali məhkəmə orqanının məhkəmələrin müstəqilliyini və nüfuzunu, işdəki tərəflərin hüquqlarını mühafizə etmək, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin təmizliyini və aşkarlığını qorumaq üçün hüquqi xarakterli hansı tədbirləri görmək lazım olduğu barədə fikir yürütməyə tam səlahiyyəti vardır. Lakin əldə rəhbər tutulmalı olan meyarları nəzərə alaraq, mən, Avropa Məhkəməsinin hakimi kimi, özümü Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin işığında "Sandi

tayms”dakı məqalə layihəsinin dərc olunmasını qadağan edən məhkəmə əmrinin verilməsinin zəruriliyi ilə razılaşmaq iqtidarında hiss etmirəm.

Sözügedən məqalənin dərc olunması ədalət mühakiməsinin gedişinə qərəzli xarakter daşıyan müdaxilə üçün və ya işdəki tərəflərin hüquqlarını pozmaq üçün nəzərdə tutulmamışdı. Təsdiq edilir ki, dərc edilməli olan məqalə vicdanla və namuslu niyyətlərlə yazılmışdı və bunu hamı etiraf edir. Naşir orada göstərilən məlumatların faktiki dəqiqliyində təkid etmiş və həmin məlumatlar heç kimdə şübhə doğurmamışdır.

Məqalənin predmeti “Talidomid” dərmanının qurbanlarının taleyi olmuşdur. Onların fəlakətinin dərinliyi milli faciə kimi ətraflı təsvir edilmişdir. Məqalədə “Distillers” səhlənkarlıqda təqsirləndirilir, çünki kompaniya dərmanı bazara buraxmamışdan əvvəl onun təsirini lazımi qaydada yoxlamamışdır və görünür, məqalənin bu hissəsi daha çox etiraz doğurmuşdur. Lakin səhlənkarlıq probleminə aid müzakirələr və şərhlər artıq on ilə yaxın idi ki, birbaşa və ya dolayısı ilə mətbuatda işıqlandırılmış, bu yaxınlarda isə, məhkəmə prosesi ilə bağlı olmasa da, Parlamentdəki müzakirələrin predmeti olmuşdu. Buna görə də, mən belə bir tezisi qəbul etmirəm ki, “Distillers” lüzumsuz təzyiqa məruz qalar və məhkəmə araşdırmasının gedişində özünün müdafiə xəttindən imtina etməyə məcbur olardı. Əgər dərman bazara buraxılmazdan əvvəl lazımi şəkildə sınaqdan keçirilsəydi, kompaniya bunu asanlıqla sübut edə bilər və səhlənkarlıq ittihamını dəf edərdi.

Prosesdəki tərəflərin passivliyinin işığında Məhkəmədəki dinləmənin qaçılmaz olması və ya olmaması ciddi şübhələr doğuran sualdır.

Zəruri olduqda, şübhəsiz ki, “qəztlərin məhkəməsi”nə yol verməməklə bağlı tədbirlər görülməlidir. Lakin bu cür real perspektivin mövcudluğunun sübutları olmadığına görə mən mücərrəd imkan rəhbər tutmaq istəməzdim və ya onun tətbiqini məqsədəuyğun hesab etmək üçün kifayət qədər əsasların olmadığı şəraitdə prinsip xatirinə hərəkət etmək istəməzdim. Bundan əlavə, Apellyasiya Məhkəməsində lord Dennyinqin çıxardığı məhkəmə

qərarının qısa ifadəsində deyilir (Avropa Məhkəməsinin qərarının 25-ci bəndi): “Məhkəməni qəzətlərin həyata keçirmələrinə imkan vermək olmaz. Lakin ölkədə narahatlıq doğuran məsələlərə ictimai marağı, tərəflərin ədalət mühakiməsinin ədalətliliyinə və ya mübahisənin sülhə yoluna qoyulmasına olan marağı ilə tarazlaşdırmaq lazımdır; bu halda problemin müzakirəsində ictimai maraq işdəki hər hansı tərəfə dəyə biləcək potensial ziyanı üstələyir... Dərc edilməli olan məqalə hətta 1972-ci ilin sentyabrında məhkəməyə hörmətsizlik deyildi: o, ictimai maraq doğuran məsələ üzrə ədalətli şərh idi...”.

Əgər məqalənin nəzərdə tutulan dərci, ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən yüksək ehtimalla real və mühüm müdaxilə və ya qərəzlilik yaratmaq riskinə səbəb olsaydı, mənim 2 Nöli suala cavabım müsbət olardı.

Şərait tələb etdikdə, şübhəsiz ki, mətbuat və digər informasiya vasitələrinin azadlığı ilə ədalət mühakiməsinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi arasında tarazlıq axtarmaq lazım gəlir.

Bunların hər ikisi demokratik cəmiyyət üçün başlıca elementdir və ictimai maraqların təmin edilməsi üçün olduqca vacibdir. Bunların arasında baş verə biləcək istənilən toqquşmadan qaçmaq lazımdır. Bu cür toqquşmadan qaçmaq və onların arasındakı tarazlığı qorumaq vəzifəsi qanunda göstərilən meyarları rəhbər tutan məhkəmə hakimiyyətinin üzərinə düşür. Buna görə də mən məhkəməyə, mətbuata hörmətsizlik haqqında ümumi hüquq normaları tətbiq edilərkən istifadə olunan qiymətləndirmə elementlərinə istinad edirəm.

Ola bilsin, mən bunu demişəm, lakin yenə təkrar edirəm ki, bu Məhkəmə, bunun üçün səbəb olarsa, Konvensiyanın anlayışlarında və çərçivələrində azadlıqlara əməl olunması və onların məhdudlaşdırılması işində bələdçi və bir növ orta q məxrəc rolunu oynayan prinsiplər toplusunu tərəddüd etmədən müəyyən etməlidir.

Mən belə bir fikri söyləməyə bilmərəm ki, İngiltərədə öz vəzifəsini yerinə yetirərkən və ölkənin ictimaiyyəti və hakimiyyət

orqanları qarşısında öz məsuliyyətlərini dərk edərək, qəzet nəşirlərinin əməl etdikləri ənənəvi standartları onların kontinental həmkarlarının əməl etdikləri standartlarla rahatca müqayisə etmək olar. Buna görə də, ümumi hüququn artıq anaxronizmə çevrilmiş məhkəməyə hörmətsizlik institutunun saxlanması yolu ilə hər hansı başqa yerdəkinə nisbətən İngiltərədə mətbuat azadlığına daha artıq dərəcədə məhdudiyətlər qoyulmasının məqsədə uyğunluğunu başa düşmək çətindir.

Yenə də mövzudan kənara çıxaraq, mən öz xüsusi rəyimi aşağıdakı qeydlə yekunlaşdırmaq istərdim:

Anqlosakson məhkəmə sistemində öz əksini tapan və xeyli dərəcədə İnsan haqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyasına daxil olan Böyük azadlıqlar Xartiyasının. Hüquqlar və ədalət mühakiməsinin əsas prinsipləri haqqında Billin vətəni, mənim fikrimcə, ya məhkəməyə hörmətsizlik institutunu tamamilə ləğv etməyi, ya da bu normalara Fillimorun Komitəsinin məruzəsində göstərilən istiqamətdə əlavələr etməyi özünə asanlıqla rəva görə bilər.

HAKİM ODONOKYUNUN ƏVVƏLKİRƏLƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mən hakim Zekianın xüsusi rəyində öz əksini tapan nəticələrlə və onun 1-ci və 2-ci suallarla bağlı fikirləri ilə razıyam.

HAKİM EVRİGENİSİN ƏVVƏLKİ RƏYLƏRLƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mən Məhkəmə qərarının qərar hissəsindəki bütün bəndlər üzrə Məhkəmədəki çoxluq kimi səs versəm də, hesab edirəm ki, hüquqi cəhətdən Lordlar Palatasının qərarına əsaslanan müdaxiləyə Konvensiya baxımından "qanunda nəzərdə tutulan" müdaxilə kimi baxmaq olmaz.

10-cu maddənin 2-ci bəndinin söz azadlığı üçün nəzərdə tutduğu məhdudiyətlər bu hüququn həyata keçirilməsi rejimindən

istisnalardır. Bu mənada onlar təkcə məhdudlaşdırıcı şəkildə şərh olunmalı deyillər (*bax: Klass və başqalarının işi* üzrə Məhkəmənin 6 sentyabr 1978-ci il tarixli qərarına; Seriya A, cild 28, səh. 21, 42-ci bənd, bu iş üzrə Məhkəmə qərarının 65-ci bəndində həmin qərardan sitat gətirilmişdir), həm də söz azadlığından istifadə edən hər bir kəsə öz davranışının hüquqi nəticələrinə münasibətdə məntiqə uyğun təsəvvür dərəcəsi ilə hərəkət etmək imkanı vermək üçün daxili hüquqda kifayət qədər dəqiq və birmənalı müəyyən olunmalıdırlar.

Ərizəçilərə qarşı görülən tədbirlərin bu şərtə cavab verməsinə iddia etmək çətindir. Məhkəməyə hörmətsizlik hüquqi institutunun qeyri-müəyyənliyi Birləşmiş Krallıqda ədəbiyyatda və məhkəmə qərarlarında, habelə müxtəlif komissiyaların məruzələrində dəfələrlə tənqidə səbəb olmuşdur (*bax: Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında məsələnin öyrənilməsi* üzrə komitənin məruzəsinə, 1974, *Cmnd.* 5794, 216-cı bənd, 4-cü və 5-ci yarımbəndlər); Lordlar Palatası “məhkəmə qərarını qabaqlama” prinsipindən istifadə etmək yolu ilə həmin institutu bu hala tətbiq etməklə, onun qeyd edilən xarakterik cəhətini nümayiş etdirmişdir (*bax: qərar qəbul edildikdən sonra Palatanın dərc etdiyi direktivə*).

Diqqətəlayiqdir ki, əvvəla, Komissiyadakı çoxluq bu məsələnin mahiyyəti üzrə dəqiq qərar çıxarılmasında tərəddüd etmişdir (Komissiyanın məruzəsi, 205-ci bənd), ikincisi, Məhkəmə qərarının istinad etdiyi, Lordlar Palatasının qərarına əsaslanan müdaxilənin “qanunda nəzərdə tutulması” nöqtəyi-nəzərini müdafiə edən fikirlər o qədər də inandırıcı deyil. Məsələn, Məhkəmə qərarında iki presedentdən sitat gətirilir (*bax: 51-ci və 52-ci bəndlərə*).

Birincisi, “təzyiq prinsipi”nə əsaslanan “*Vayn prodakts Ltd*” *Qrinə qarşı* (1976-cı il) işdir, o, bu işin kontekstində hakim lordlar tərəfindən bir neçə dəfə tənqid edilmişdir. İkincisi, *Hant Klarka qarşı* (1889-cu il) işdir, o, görünür, “məhkəmə qərarını qabaqlama” prinsipini müəyyən edərkən Lordlar Palatasının qərarının motivinə heç cür təsir göstərməmişdir. Təəccüblüdür ki, həmin

prinsip, 1976-cı ildə, Lordlar Palatasının qərarından üç il sonra, məhkəmə qadağanını ləğv etmiş Yüksək Məhkəmə şöbəsinin qərarı da daxil olmaqla, bu iş üzrə ingilis məhkəmələrinin çıxardığı hər hansı qərar üçün hüquqi əsas olmamışdır. Deməli, daxili hüquqa müdaxiləyə haqq qazandıran prinsipin yeni olması barədə nəticə çıxarmaq lazım gəlsə (*bax*: "The Modern Law Review"da C.Millerin məqaləsinə, cild 37, 1974, səh. 98), o zaman ölkənin yuxarı məhkəmələri tərəfindən onun həyata keçirilməsi Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin tələbləri ilə bir araya sığmır.

Əlbəttə, daxili hüquq sisteminin xüsusiyyətlərinə heç kəs etinasız yanaşa bilməz; həmin sistemin formalaşmasında presedent hüququ ənənəvi olaraq görkəmli rol oynamışdır; bundan başqa, belə bir hal nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Konvensiyanın 2-ci bəndində qeyd edilən məhdudiyyətlərin fəaliyyətinin sərhədləri müəyyən edilərkən dəqiq olmayan anlayışlardan istifadə edilir, bunlar tamamilə dəqiq, müəyyən olan və nəticələri qabaqcadan görülə bilən hüquq normaları ilə heç də həmişə uyuşmur. Hər halda "qanunda nəzərdə tutulmuşdur" ifadəsini geniş şərh etməzdən əvvəl daha ehtiyatlı olmaq vəzifəsi Məhkəmənin üzərinə düşür; həmin şərhin nəticəsi hüququn hökmranlığının zəifləməsi ola bilər, bu isə Konvensiyanın tərtibçilərinin nəzərdə tutduqları demokratik cəmiyyət üçün olduqca vacib olan əsas azadlıqları beynəlxalq hüququn hərfinə və ruhuna zidd olan müdaxilə riskinə məruz qoya bilər.

LİNGENS (LİN GENS) AVSTRİYAYA QARŞI

8 iyul 1986-cı il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA TƏSVİRİ

A. Əsas faktlar

1975-ci il oktyabrın 14-də və 21-də cənab Lingens Vyananın "Profil" jurnalında İkinci dünya müharibəsində SS briqadasında xidmət etmiş siyasi xadim, Avstriya Liberal Partiyasının sədri cənab Fridrix Peterə qarşı yumşaq münasibətinə görə və Liberal Partiyanın sədrinin keçmişini cəmiyyət qarşısında ifşa etmiş cənab Viyezentala etdiyi hücumlara görə o zaman federal kansler olan cənab Krayskini kəskin tənqid edən iki məqalə dərc etdirmişdi.

Cənab Krayski ərizəçini diffamasiyada (hər hansı şəxsi ləkələyən məlumatın mətbuatda çap edilməsində) ittiham etdi. 26 mart 1976-cı ildə Vyananın Dairə Məhkəməsi ittihamla qismən razılaşıdı və cənab Lingensi 20.000 şilling cərimə etdi. Hər iki tərəfin verdiyi apellyasiyaya əsasən, Vyana Apellyasiya Məhkəməsi qərarı ləğv etdi və işi yenidən baxılmaq üçün Dairə Məhkəməsinə verdi; o isə 1 aprel 1981-ci ildə əvvəlki qərarını təsdiq etdi. Cənab Lingens yenidən həmin qərardan şikayət verdi və 29 oktyabr 1981-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi cəriməni 15.000 şillingə qədər azaltdı.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

19 aprel 1982-ci ildə Komissiyaya verilən şikayətdə ərizəçi bildirirdi ki, Konvensiyanın fikirləri ifadə etmək azadlığını təmin edən 10-cu maddəsinin pozulmasının qurbanı olmuşdur.

Şikayət 5 oktyabr 1983-cü ildə qəbul edilən sayıldı.

Barışıq sazişinə nail olmaq üçün bir neçə uğursuz cəhddən sonra Komissiya 11 oktyabr 1984-cü il tarixli məruzə tərtib etdi;

o, burada yekdilliklə belə bir rəyə gəldi ki, 10-cu maddə pozulmuşdur.

13 dekabr 1984-cü ildə iş Komissiya tərəfindən, 26 yanvar 1985-ci ildə isə Hökumət tərəfindən Məhkəməyə verildi.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntuları haqqında

34. Konvensiyanın 10-cu maddəsinə əsasən:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

Cənab Lingens iddia edirdi ki, Məhkəmənin mübahisə doğuran qərarları onun söz azadlığını demokratik cəmiyyətin başlıca prinsipləri ilə bir araya sığmayan dərəcədə pozmuşdur.

Komissiya da cyni nəticəyə gəldi. Digər tərəfdən, Hökumət bildirdi ki, mübahisə doğuran cəza cənab Krayskinin nüfuzunu müdafiə etmək üçü zəruri idi.

35. Ərizəçinin söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə “dövlət orqanlarının müdaxiləsi”nin baş verdiyi heç kimdə şübhə doğurmurdu. Bu, ərizəçinin 1 aprel 1981-ci ildə Vyana Dairə Məhkəməsi tərəfindən diffamasiyaya görə mühakimə olunmasında öz ifadəsini tapmışdı; həmin Məhkəmənin hökmünü 29 oktyabr 1981-ci ildə Vyana Apellyasiya Məhkəməsi təsdiq etmişdi.

Sözügedən müdaxilə, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə cavab vermirsə, Konvensiyaya ziddir. Beləliklə, Məhkəmə müdaxilənin “qanunda nəzərdə tutulub-tutulmadığını”, 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun hesab edilən məqsədə, yaxud məqsədlərə yönəlib-yönəlmədiyini və sözügedən müdaxilənin həmin məqsədlərə nail olmaq üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığını” müəyyən etməli idi (*bax*: son dövrün presedenti kimi *Bartoldun işi* üzrə 25 mart 1985-ci il tarixli Məhkəmə qərarına. Seriya A, cild 90, səh. 21, bənd 43).

36. Birinci iki məsələ ilə bağlı Məhkəmə Hökumətlə və Komissiya ilə razıdır ki, mübahisə doğuran ittiham hökmü, şübhəsiz ki, Avstriya Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsinə əsaslanır; bundan əlavə, o, “başqa şəxslərin nüfuzunun” müdafiəsinə yönəlmişdir və onun hər hansı başqa məqsədinin olmasını güman etməyə əsas yoxdur (*bax*: Konvensiyanın 18-ci maddəsinə). Beləliklə, hökm “qanunda nəzərdə tutulan” əsaslarla çıxarılmış və Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun məqsəd daşmışdır.

37. Komissiya, Hökumət və ərizəçi diqqətlərini müdaxilənin yuxarıda göstərilən məqsədə nail olmaq üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmaması” məsələsinə yönəltilmişlər.

Ərizəçi özünün plüralist cəmiyyətdə siyasi mövzularda yazan jurnalist roluna istinad etmişdir; bu baxımdan o, cənab Krayskinin cənab Viyezentalı kəskin tənqid etməsinə öz baxışını ifadə etməyi özünə borc bilir. O da Komissiya kimi hesab etmişdir ki, öz rəqibləri üzərinə hücumlara keçməyə vərdis etmiş siyasətçi başqa insanlara nisbətən öz ünvanına daha kəskin tənqid söylənəcəyini gözləməlidir.

Hökumət bildirmişdir ki, söz azadlığı milli məhkəmələrin siyasi diskussiyanın şəxsi təhqirlərə keçməsinə yol verməmək üçün zəruri olan qərarları öz mülahizələrinə görə çıxarmalarına mane olmamalıdır. Qeyd olunur ki, cənab Lingensin istifadə etdiyi bəzi ifadələr yol verilən həddən kənara çıxmışdır, çünki ərizəçi cəmiyyəti öz baxışları ilə hər hansı ilkin senzura olmadan tanış etmək imkanına malik idi; beləliklə, sonradan onun məruz qaldığı cəza heç də hüquqa uyğun məqsədə qeyri-mütənasib olmamışdır.

Hökumət təkid etmişdir ki, sözügedən halda Konstitusiyanın təmin etdiyi iki hüquq arasında - söz azadlığı (10-cu maddə) ilə şəxsi həyata hörmətlə yanaşma hüququ (8-ci maddə) arasında münaqişə baş vermişdir. Daha sonra qeyd edilir ki, Komissiyanın bu hüquqlardan birincisinə verdiyi kifayət qədər geniş şərh ikinci hüququ qorumaq zərurətini lazımi qədər nəzərə almadan həyata keçirilmişdir.

38. Sözügedən sonuncu məsələ ilə bağlı Komissiya bildirmişdir ki, cənab Lingensin təqsirləndirilməsinə səbəb olan sözlər cənab Krayskinin cənab Viyezentalın ünvanına söylədiyi bəzi açıq ittihamlara aid olmuşdur. Söhbət nasional-sosializmə və keçmiş nasistlərə münasibətdən getmişdir və buna müvafiq olaraq, burada 10-cu maddənin 8-ci maddə ilə əlaqədə oxunmasına ehtiyac yoxdur.

39. “Zəruridir” sifəti 10-cu maddənin 2-ci bəndində ifadə olunan mənada “kəskin ictimai tələbat”in olmasını nəzərdə tutur (bax: *Bartoldun işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərara. Seriya A, cild 90, səh. 24-25, bənd 55). Sözügedən tələbatın olub-olmamasının qiymətləndirilməsi (yenə orada) müəyyən hədd daxilində iştirakçı dövlətlərin ixtiyarına verilmişdir, lakin eyni zamanda qanunvericiliyə və müstəqil məhkəmələrin qərarları da daxil olmaqla, onun tətbiqi praktikasına Avropanın nəzarəti mümkündür (bax: *Sandi tayms*’in işi üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli qərara. Seriya A, cild 30, səh. 36, bənd 59). Məhz Avropa Məhkəməsi “məhdudiyət”in və ya “sanksiya”nın 10-cu maddədə müdafiə olunan şəkildə söz azadlığı ilə nə dərəcədə bir araya sığmasını qəti müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdir (yenə orada).

40. Nəzarət yurisdiksiyasını həyata keçirərkən Məhkəmə mübahisə doğuran məhkəmə qərarlarına bütövlükdə işin kontekstindən kənarda baxmaqla kifayətlənə bilməz (*bax: Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli *mutatis mutandis* qərarı; Seriya A, cild 24, səh. 23 bənd 50). Məhkəmə sözügedən müdaxilənin “nəzərdə tutulmuş hüquqa uyğun məqsədə mütənasib” olub-olmadığını, Avstriya Məhkəmələrinin onu əsaslandırmaq üçün irəli sürdüyü dəlillərlə təsdiq edilib-edilmədiyini və həmin dəlillərin kifayət edib-etmədiyini müəyyənləşdirməlidir (*bax: Bartoldun işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərarı. Seriya A, cild 90, səh. 25, bənd 55).

41. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə xatırlatmaq məcburiyyətindədir ki, fikri ifadə etmək azadlığı, 10-cu maddənin 1-ci bəndində müəyyən edildiyi kimi, demokratik cəmiyyətin aparıcı dayaqlarından biri, onun tərəqqisinin və hər bir üzvünün özünü reallaşdırmasının başlıca şərtidir. 2-ci bəndin tələblərinə əməl edildikdə, söz azadlığı təkcə xoş qarşılanan, yaxud da ziyansız və ya neytral yox, həm də təhqir edən, şok vəziyyətinə salan və ya narahatlığa səbəb olan “məlumat”, yaxud “ideya”ları əhatə edir. Plüralizmin, tolerantlığın (dözümlülüyün) və liberalizmin tələbləri belədir, bunlarsız isə “demokratik cəmiyyət” yoxdur (*bax: Həndisaydın işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən Məhkəmə qərarına, bənd 49).

Bu prinsiplər mətbuata aid olduqda xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər. Mətbuat “başqa şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi” üçün müəyyən edilən *inter alia* sərhədləri aşmalı olmasa da, hər halda onun üzərinə siyasi məsələlərə, habelə ictimai maraq doğuran digər problemlərə dair məlumat və ideyaların yayılması missiyası qoyulmuşdur. Bu cür məlumat və ideyaların yayılması vəzifəsi mətbuatın üzərinə düşürsə, ictimaiyyət də öz növbəsində onları əldə etmək hüququna malikdir (*bax: “Sandi tayms”ın işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən *mutatis mutandis* Məhkəmə qərarına, 65-ci bəndə). Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə Vyananın ikinci instansiya məhkəməsinin qərarında bildirilən belə bir fikri qəbul edə bilməz ki, mətbuatın vəzifəsi məlumat yaymaqdır, onun şəh-

hini isə əsasən oxucunun öhdəsinə buraxmaq lazımdır (bax: 29-cu bəndə).

42. Mətbuat azadlığı həm də cəmiyyəti siyasi liderlərin ideyalarını və mövqelərini öyrənməyə və onlar barədə təsəvvür yaradılmasına imkan verən ən mükəmməl alətlə təchiz edir. Ümumiyyətlə, bütün Konvensiya boyunca keçən demokratik cəmiyyət konsepsiyasının özəyini təşkil edir.

Deməli, mahiyyətcə siyasətçilərin tənqidinin yol verilən hədləri xüsusi şəxslərə nisbətən genişdir. Sonunculardan fərqli olaraq, birincilər, onların hər bir sözünə və hərəkətinə jurnalistlərin və bütün cəmiyyətin göstərdiyi böyük diqqətə daha çox dözümlülük dərəcəsi nümayiş etdirməlidirlər. Şübhə yoxdur ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndi hər bir kəsin nüfuzunu müdafiə etməyə imkan verir, yəni siyasətçilərə də, hətta onlar şəxsi keyfiyyətdə çıxış etmədikdə belə, şamil edilir; lakin belə hallarda bu cür müdafiənin əks qütbündə siyasi məsələlərə dair açıq diskussiyaya cəmiyyətin marağı durur.

43. Ərizəçi 1975-ci il oktyabrın 14-də və 21-də Vyananın "Profil" jurnalında dərc olunmuş iki məqaləsində o zaman federal kansler olan cənab Krayskiyə münasibətdə bəzi ifadələrdən ("aşağı səviyyəli opportunizm", "əxlaq zidd", "ləyaqətsiz") istifadə etdiyinə görə mühakimə olunmuşdur. Məqalələrdə bütövlükdə avstriyalıların və ayrıca onların kanslərinin nasional-sosializmə münasibəti və keçmiş nasistlərin ölkənin idarə olunmasında iştirakı ilə bağlı Avstriyada böyük ictimai maraq doğuran və canlı diskussiyaya səbəb olan siyasi problemlər nəzərdən keçirilmişdir. Bu məqalələrin məzmunu və tonu ümumən kifayət qədər tarazlaşdırılmışdı, lakin yuxarıda qeyd edilən ifadələrdən istifadə olunması cənab Krayskinin nüfuzuna ziyan vura biləcək bir şey kimi görünürdü.

Lakin məsələ bir siyasətçi kimi cənab Krayskiyə aid olduğuna görə bu məqalələrin meydana çıxdığı fonu nəzərə almaq lazımdır. Bu, 1975-ci ilin oktyabrındakı ümumi seçkilərdən az sonra baş vermişdi. Avstriyalıların çoxu hesab edirdi ki, cənab

Krayskinin partiyası bu seçkilər nəticəsində mütləq çoxluğu itirəcək və hakimiyyətdə qalmaq üçün cənab Petersin partiyası ilə koalisiyaya girməyə məcbur olacaqdır. Seçkilərdən sonra cənab Viyental cənab Petersin nasist keçmişi barədə işəadıcı yazılar seriyası dərc etmişdi və o zaman kansler cənab Petersin müdafiəsinə qalxdı və onun tənqidçilərini "mafioz üsullar"da ittiham etməklə onların üzərinə həmlələr etdi, bu işə öz növbəsində cənab Lingsen tərəfindən bu cür kəskin reaksiya doğurdu.

Beləliklə, ittihamə səbəb olan ifadələrə seçkilərdən sonra alovlanan siyasi mübarizə fonunda nəzər salmaq lazımdır; Vyana Dairə Məhkəməsinin 26 mart 1979-cu il tarixli qərarında qeyd etdiyi kimi, bu mübarizədə hər kəs sərəncamında olan silahdan istifadə etmişdir və bunda sərt siyasi diskussiya üçün qeyri-adi heç bir şey yoxdur.

Ərizəçiyə tətbiq edilən cəzanı və daxili məhkəmələrin onu müəyyən etmələrinin səbəblərini Konvensiyanın işığında qiymətləndirərkən bu halları nəzərdən qaçırmaq olmaz.

44. Vyana Apellyasiya Məhkəməsi cənab Lingseni cərimə etməklə "Profil" jurnalının müvafiq nömrələrinin müsadirə olunması və Məhkəmə qərarının dərc olunması barədə əmr vermişdir.

Hökumətin qeyd etdiyinə görə, mübahisəli məqalələr o zaman artıq geniş yayılmışdı və ciddi desək, müəllifin üzərinə qoyulan cəza onun öz fikrini ifadə etməsinə artıq mane ola bilməzdi, lakin hər halda o, özünəməxsus məzəmmətə bərabər idi və yəqin ki, gələcəkdə müəllifin bu cür tənqidlə məşğul olmaq həvəsini yox edə bilərdi. Komissiyanın nümayəndəsi haqlı olaraq bu halı qeyd etmişdir. Siyasi diskussiya kontekstində belə hökm, yəqin ki, jurnalistləri cəmiyyətin həyatına toxunan problemlərin ictimai müzakirəsinə öz töhfələrini vermək cəhdlərindən uzaqlaşdırı bilər. Həm də bu cür sanksiya mətbuatın informasiya daşıyıcısı və cəmiyyətin "qoruyucu köpəyi" kimi öz vəzifəsini yerinə yetirməsinə mane ola bilər (bax: *Bartoldun işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən *mutatis mutandis* qərarına, bənd 58).

45. Avstriya məhkəmələri diqqətlərini cənab Lingsenin ittiham olunmasına səbəb olan ifadələrin obyektiv surətdə diffama-

siya olub-olmaması məsələsini aydınlaşdırmağa yönəlmiş və müəyyən etmişlər ki, həqiqətən istifadə olunan ifadələrdən bəziləri, məsələn, “aşağı səviyyəli opportunizm”, “əxlaqa zidd”, “ləyaqətsiz ifadələri ləkələmə xarakteri daşmışdır.

Ərizəçi şikayətində bildirmişdir ki, barəsində söhbət gedən fikirlər onun söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsi üçün qiymətləndirici mülahizələridir. Komissiya kimi Məhkəmə də bu nöqtəyi-nəzəri bölüşdürür. Faktiki olaraq ərizəçinin tənqidi o zaman federal kansler olan cənab Krayskinin tutduğu mövqeyə qarşı yönəlmişdir. Mübahisə predmeti ərizəçinin məlumat yaymaq hüququ yox, onun öz fikirlərini ifadə etmək və ideyalarını yaymaq hüququ olmuşdur; hər halda 10-cu maddənin 2-ci bəndində müəyyən edilən məhdudiyyətlər tətbiq edilmişdir.

46. Müvafiq məhkəmələr sonradan müəyyən etməyə çalışmışlar ki, ərizəçi öz fikirlərinin həqiqiliyini sübut edə bilmişdir; bu, Cinayət Məcəlləsinin 3-cü §-inin 113-cü maddəsinə icra etmək üçün edilmişdir. Məhkəmələrin fikrincə, cənab Krayskinin davranışını qiymətləndirməyin müxtəlif üsulları olmuşdur və bir şərhin başqa şərhləri istisna edə biləcək qədər düzgün olması məntiqi yolla sübut etmək mümkün deyil; nəticədə, məhkəmələr ərizəçini diffamasiyada təqsirli hesab etmişlər (*bax*: yuxarıda 4, 26 və 29-cu bəndlərə).

Məhkəmənin fikrincə, faktlarla qiymətləndirici mülahizələr arasında dəqiq fərq qoyulmalıdır. Faktların mövcudluğunu sübut etmək mümkündür, qiymətləndirici mülahizələri isə heç də həmişə sübut etmək mümkün olmur. Bununla əlaqədar olaraq, məhkəmə qeyd edir ki, istər cənab Lingensin vicdanlı davranması, istərsə də onun qiymətləndirici mülahizələrinin əsaslandığı faktları heç kim şübhə altında qoymamışdır (*bax*: 21-ci bəndə).

Cinayət Məcəlləsinin 2-ci §-i ilə birgə götürülmüş 3-cü §-in 1-ci maddəsinə əsasən, belə hallarda jurnalistlər, öz fikirlərinin həqiqiliyini sübut edə bilsələr, 1-ci §-də sadalanan hərəkətləri etməyə görə mühakimə olunmaqdan yaxa qurtara bilərlər.

Qiymətləndirici mülahizələrə münasibətdə bu tələbi yerinə yetirmək mümkün deyil və bu, Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə

təmin edilən hüququn başlıca hissəsi olan fikirləri ifadə etmək azadlığını pozur.

Vyananın Dairə məhkəməsi qeyd etmişdir ki, sübutetmə vəzifəsinin bölgüsü qanun tərəfindən müəyyən olunmuşdur və yalnız qanun onu dəyişə bilər (1 aprel 1981-ci il qərarı; *bax*: yuxarıda 26-cı bəndə). Lakin Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın pozulmasına görə hansı ümumi hakimiyyət orqanının məsuliyyət daşmasını konkretləşdirmək onun vəzifəsinə daxil deyil; söhbət dövlətin mahiyyət üzrə məsuliyyətindən gedir (*bax*: *Simmermann* və *Steynerin işi* üzrə 13 iyul 1983-cü il tarixli *inter alia* qərarı. Seriya A, cild 66, səh. 13, bənd 22).

Yuxarıda qeyd edilənlərdən görünür ki, cənab Lingensin söz azadlığını həyata keçirməsinə müdaxilə etmək "başqa şəxslərin hüquqlarını müdafiə etmək üçün... demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır"; o, qanunun güddüyü məqsədə mütənəsbib deyildir. Deməli, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur.

II. 50-ci maddənin tətbiqi

48. Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən:
"Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə orqanlarının və ya digər hakimiyyət orqanlarının çıxardığı qərar, yaxud gördüyü tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə əgər sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın, yaxud tədbirin törətdiyi nəticənin əvəzini yalnız qismən ödəməyi nəzərdə tutur, o zaman zərurət olduqda, Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəf ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur.

49. 18 noyabr 1985-ci il tarixli məktubunda ərizəçi pulla ədalətli əvəz alınmasında təkid etmişdir. 25 noyabr dinləmələrində Hökumət, pozuntunun olması ilə razılaşmasa da, bəzi tələblərlə razılaşmış, lakin digər tələblərin dəqiqləşdirilməsini istəmişdir. Cənab Lingens həmin dəqiqləşdirmələri 6 dekabr 1985-ci ildə və 17 mart 1986-cı ildə təqdim etmiş, Hökumət isə martın 18-də on

ları şərh etmişdir. Komissiya öz 22 aprel 1986-cı ildə öz şərhlerini təqdim etmişdir.

Beləliklə, məsələ qərar vermək üçün hazırdır.

50. Ərizəçi, əvvəla, 15.000 şilling cərimə məbləğinin və Vyana Apellyasiya Məhkəməsinin onun hesabına təqdim etdiyi 30.600 şilling məhkəmə xərclərinin qaytarılmasını tələb etmişdir. O, həqiqətən göstərilən məbləğlərin qaytarılması hüququna malikdir, çünki onlar bilavasitə bu qərarla əlaqədardırlar. Hökumət buna etiraz etmişdir.

51. Məhkəmə qərarını "Profil" jurnalında dərc etmək vəzifəsi kimi əlavə cəza nəticəsində çəkilmiş məsrəflərin ödənilməsi üçün ərizəçi o vaxt qiymətlərdən çıxış edərək, 40.860 şilling tələb etmişdir.

Hökumət etiraz edərək bildirmişdir ki, bu məbləğə, əvvəla, əldən çıxmış mənfəət, ikincisi, faktiki maliyyə xərcləri daxildir; o, qeyd etmişdir ki, 50-ci maddənin məqsədləri üçün yalnız sənuncular nəzərə alınmalıdır.

29 oktyabr 1981-ci ildə jurnalda dərc olunan məhkəmə qərarının yerində pullu elanlar yerləşdirilsəydi, cənab Lingensin əldə edəceyi gəlirin məbləği barədə Məhkəmə ehtimallar qura bilərdi. Lakin bu, buraxılmış imkanlara görə ərizəçiyə ziyan dəyəri halını istisna etmir və bunu nəzərə almaq lazımdır. Sözsüz ki, sözügedən Məhkəmə qərarının çıxarılması ilə bağlı məsrəflər ə vardır.

Bu məsrəflər dəqiq hesablanı bilməz. Onları ədalətli əsaslar-bütövlükdə hesablayaraq, Məhkəmə bu əsasda cənab Lingensə 1.000 şilling verilməsini müəyyən edir.

52. Ərizəçi daha sonra Dairə və Apellyasiya məhkəmələrinin onun müdafiəsinə çəkilən xərclərə və məsrəflərə görə 938.60 şilling tələb etmişdir. Bu tələbə baxılmalıdır, çünki məhkəmə araşdırmaları bu Məhkəmənin müəyyən etdiyi hüquq zərərinə qarşısını almağa və ya pozulmuş hüququ bərpa etməyə yönəlmişdi (*bax: Minellinin işi* üzrə qərara; Seriya A, cild 20, bənd 45). Bundan əlavə, tələb edilən məbləğ əsaslandırılmışdır və ərizəçiyə verilməlidir.

53. Konvensiyanın müəssisələrində işə baxılan zaman çəkilən xərclərə və məsrəflərə gəldikdə, Məhkəmə yardımı almayan cənab Lingens ilkin olaraq onları 197.033,20 şilling məbləğində qiymətləndirmişdir. Hökumət istər həddindən artıq yüksək hesab etdiyi bu məbləğlə, istərsə də hesablama üsulu ilə razılaşmır. Sonradan ərizəçinin vəkili 189.305,60 şillinglik hesab təqdim etmişdir.

Məhkəmə bir daha qeyd edir ki, bu kontekstdə o, Hökumətin və ərizəçinin mövqelərini əsaslandırmaq üçün istinad etdikləri daxili dərəcələrdən və ya meyarlardan asılı deyildir, o, belə məsələləri ədalət haqqında öz təsəvvürlərindən çıxış edərək həll edir. Bu halda xərclərin faktiki olaraq çəkilməsini və zəruri olmasını heç kim şübhə altına almır; yeganə mübahisəli məsələ ondadır ki, onların pulla ifadə olunan məbləğinə nə dərəcədə haqq qazandırmaq olar. Məhkəmə Hökumətin qeyd-şərtləri ilə razılaşır və sözügedən məsrəflərin ödənilməsi üçün ərizəçiyə 13.000 şilling verilməsini məqsədəuyğun hesab edir.

54. Nəhayət, cənab Lingens işə Komissiyada, sonra isə Məhkəmədə baxılan zaman nəqliyyat və yaşayış xərclərinə görə 29.000 şilling tələb etmişdir.

Ərizəçilər Komissiya qarşısına şəxsən çıxıb bilərlər (Reqlamentin 26-cı maddəsinin 3-cü bəndi) və indiki halda məhz bu baş vermişdir. Onlar Məhkəmədə tərəf kimi çıxış edə bilməsələr də, Məhkəmə Reqlamentinin 30-cu maddəsi və 33-cü maddəsinin 3(d) bəndi əsasında müəyyən şərtlərlə məhkəmə araşdırmasında iştirak etməkdə haqlıdırlar. Bundan əlavə, onların məhkəmə zalında iştirakı, sözsüz ki, müsbət haldır: bu, onlara aid məsələlərdə onların baxışlarını Məhkəmənin yerindəcə dəqiqləşdirməsinə imkan verir (Məhkəmə Reqlamentinin 39-cu və 44-cü maddələri; *bax: Köniqin işi* üzrə 28 iyun 1978-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 36, səh. 19, bənd 26). Bununla əlaqədar olaraq cənab Lingensin tələb etdiyi məbləğ heç də əsassız görünmür.

55. Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən cənab Lingensə çatmalı olan ümumi məbləğ 284.538,60 şilling təşkil edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Qərara aldı ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

2. Qərara aldı ki, Avstriya Respublikası ərizəçiyə "ədalətli əvəz ödəmə" kimi 284.538,60 (iki yüz səksən dörd min beş yüz otuz səkkiz tam yüzdə altmış) şilling ödəməlidir.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 8 iyul 1986-cı ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Qrefye əvəzi

Conatan L. Şarp

Katiblik şöbəsinin rəhbəri

Rolf Rissdal

Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Rəqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara Ənab Tor Vilyalmsunun ayrıca rəyi əlavə olunur.

HAKİM TOR VİLYALMSUNUN QƏRARLA UYĞUN GƏLƏN RƏYİ

Mən bu iş üzrə həmkarlarımlın gəldiyi nəticəyə bir qədər təddüdlə qoşuldum. Bu qərarı ifadə olunan əsasları şərh etmək ərdim.

27-ci bəndin birinci abzasında deyilir ki, Vyana Apellyasiya əhkəməsi müəyyən etmişdir ki, cənab Lingens cənab Krayski-hər iki simada, həm partiya lideri kimi, həm də xüsusi şəxs ki-(fərqləndirmə mənə məxsusdur) tənqid etmişdir. Bunu nəzərəraq, qərarın 38-ci bəndinin sonuncu hissəsi ilə razılaşmaq mə-n üçün çətindir. Mən o biri hakimlərlə razıyam ki, bu haldahz Konvensiyanın 10-cu maddəsinə tətbiq etmək və şərh et-k lazımdır. Lakin bu, Konvensiyanın 8-ci maddəsində deyildi-imi, şəxsi həyata hörmətlə yanaşma hüququ nəzərə alınmaqla-məlidir. Nəzərdən keçirilən halda bu, başqa şəxslərin nüfuzu-

nun müdafiəsi üçün söz azadlığının demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyətlərə və sanksiyalara məruz qalıb-qalmaması məsələsinin həllinə aidiyyəti olan amillərdən biridir. Sonrakı bəndlərin məzmunu göstərir ki, Məhkəmə müvafiq dəlillərin əhəmiyyətini ölçüb-biçərkən, faktiki olaraq bu hüquq nəzərə alınmışdır. Yuxarıda deyildiyi kimi, mən 47-ci bənddə qeyd olunan nəticə ilə və Məhkəmə qərarının qərar hissəsi ilə razıyam.

OBERSLİK (OBERSCHLICK) AVSTRİYAYA QARŞI

23 may 1991-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Ərizəçi, Vyanada yaşayan Avstriya jurnalisti, cənab Oberşlik "Forum" jurnalının baş redaktoru olmuşdur.

29 mart 1983-cü ildə Milli Məclisə (Avstriya Parlamentinin aşağı palatasına) seçki kompaniyasının gedişində Liberal Partiyasının Baş katibi cənab Valter Qrabxer-Meyer televiziyada çıxış edərkən Avstriya vətəndaşı olan qadınlara verilən ailə müavinəti 50% artırmağı və immiqrant qadınlar üçün, əksinə, həmin müavinəti yarıya qədər azaltmağı təklif etmişdir. Bu zaman cənab Qrabxer-Meyer guya bu cür ayrı-seçkilik tədbirlərinin mövcud olduğu digər Avropa ölkələrinin nümunəsinə istinad etmişdir.

29 aprel 1983-cü ildə ərizəçi və bəzi başqa şəxslər cənab Qrabxer-Meyeri Cinayət Məcəlləsinin 283-cü maddəsinə (milli ayrı-seçkiliyə təhrik etmə) əsasən məsuliyyətə cəlb etmək tələbi ilə prokurorluğa müraciət etmişlər, lakin onların tələbi rədd edilmişdir. Lakin ərizəçi prokurorluğa müraciət etməklə yanaşı, müavinətin tam mətnini "Forum" jurnalında dərc etdirmişdir. Bu, cənab Qrabxer-Meyerin ərizəçiyə və digər şəxslərə qarşı diffamasiya (Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsi) ittihamı ilə cinayət işi qoyması və "Forum" jurnalının həmin sayının tirajına həbs qoyması tələbini irəli sürməsi üçün əsas olmuşdur.

Vyananın Torpaq cinayət Məhkəməsi belə hesab etmişdir ki, cənab Qrabxer-Meyerin qoymuş material cinayət təqibi üçün əsas ola bilməz. Lakin Torpaq Məhkəməsi bu qərarı ləğv etmiş və işi birinci instansiyaya yenidən baxılmağa qaytarmışdır. Oberşlik 4.000 Avstriya şillingi məbləğində cərimə olunmuşdur (və ya 24 günlüyə həbs edilmişdir). Jurnalın həmin sayına həbs qoyulmuş, redaksiyanın üzvü cənab Oberşlik Məhkəmənin hökmünü dərc etmək və Qrabxer-Meyərə

5.000 şilling kompensasiya ödəmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Apellyasiya Məhkəməsi 17 dekabr 1987-ci ildə hökmü qüvvədə saxlamışdır.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Ərizəçi 16 iyun 1985-ci ildə Komissiyaya verilən şikayətdə bildirmişdir ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi (fikri ifadə etmək azadlığı) və ərizəçinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ (6-cı maddənin 1-ci bəndi) pozulmuşdur. 10 may 1988-ci ildə Komissiya şikayəti qəbul edilən saymışdır.

Barışıq sazişinə nail olmaq üçün bir neçə uğursuz cəhddən sonra Komissiya 14 dekabr 1989-cu ildə məruzə tərtib etmişdir; orada Komissiya faktları müəyyən etmiş və aşağıdakı fikirləri ifadə etmişdir: 10-cu maddə pozulmuşdur (iki səsə qarşı on doqquz səs); ikinci instansiya məhkəməsində araşdırma zamanı 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuş (bir səsə qarşı iyirmi səs), Torpaq Məhkəməsində araşdırma zamanı isə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmamışdır (yekdilliklə).

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. İlk etiraz

37. İlk etiraz olaraq, Hökumət, artıq Komissiyada etdiyi kimi, bildirmişdir ki, cənab Oberşlik şikayətlərin "milli orqanlar tərəfindən iş üzrə qəti qərar çıxarılan gündən altı ay ərzində" Komissiyaya göndərilməsi barədə Konvensiyanın 26-cı maddəsinin şərtlərinə əməl etməmişdir. Bu, əvvəla, onun 6-cı maddənin 1-ci bəndinə və 10-cu maddəyə əsaslanan əsas şikayətlərinə, ikincisi, məhkəmə protokoluna düzəliş edilməsi barədə xüsusi şikayətinə aiddir.

A. 6-cı maddənin 1-ci bəndinə və 10-cu maddəyə uyğun olaraq verilən əsas şikayətlər

38. Hökumət qeyd etmişdir ki, şikayət Komissiyaya 25 iyun 1985-ci ildən sonra daxil olmuşdur, halbuki Vyananın ikinci ins-tansiya məhkəməsi iş üzrə qəti qərarı altı aydan da artıq bundan əvvəl - 17 dekabr 1984-cü ildə elan etmişdir. Onun fikrincə, bu məqsəd üçün məhkəmə qərarının yazılı mətninin elan olunması-nın (7 yanvar 1985-ci il) tarixinin əhəmiyyəti yoxdur (*bax: yuxarıda 22-ci və 24-cü bəndlərə*).

Cənab Oberşlik öz cavabında bununla razılaşmayaraq bildiri-mişdir ki, onun şikayətini orada göstərilən tarixdən, yəni 16 iyun 1985-ci ildən etibarən daxil edilmiş hesab etmək lazımdır. İstəni-lən halda altı aylıq müddət məhkəmə qərarının yazılı mətni təq-dim edilən andan hesablanmalıdır, çünki heç bir geniş şikayət, qərar elan edilərkən onun motiv hissəsinin qısa ifadəsi əsasında Komissiyaya verilə bilməz.

39. Komissiya öz adi praktikasına əməl edərək, bununla razılaşmışdır ki, əgər altı aylıq müddət, "hətta qərarın şifahi elan edilməsi tarixindən hesablınsa belə", ərizə 16 iyun 1985-ci ildə, əmin müddətin sonuncu günündə göndərilmişdir.

40. Məhkəmə, işin hallarını nəzərə alaraq, belə bir dəlili qə-bul edir ki, əsas məsələlərə münasibətdə cənab Oberşlikin şika-yəti 16 iyun 1985-ci ildə poçtla göndərilmiş və deməli, 26-cı maddənin müəyyən etdiyi müddətin çərçivəsinə sığmışdır.

V. Məhkəmə protokoluna düzəliş edilməsinə dair şikayət (6-cı maddənin 1-ci bəndi)

41. Cənab Oberşlikin məhkəmə protokoluna düzəliş edilməsi tə-də xahişini təmin etməkdən imtina edilməsi ilə bağlı Höku-mət bildirmişdir ki, onun şikayəti bundan ötrü müəyyən edilən al-tylıq müddət pozulmaqla verilmişdir.

42. Məhkəmə bu fikrə şərik çıxmır. Prosesual qərarlara dair şikayətlər, bu şikayət kimi, işin mahiyyəti üzrə qəti qərar qəbul

edilənədək göndərilməli olsaydı, milli məhkəmələrdə məhkəmə araşdırması həddindən artıq uzana və mürəkkəbləşə bilərdi. Buna müvafiq olaraq, bu cür prosessual qərarlara münasibətdə, hətta onlar məhkəmə araşdırması bitənədək qəti qərar kimi qəbul edilmişlərsə, 26-cı maddədə göstərilən altı aylıq müddətin axımı yalnız işin mahiyyəti üzrə qəti qərara aid olan tarixdən başlayır.

Beləliklə, bu aspektdə də şikayətə, müəyyən edilən müddət xaricində daxil olmuş şikayət kimi baxmaq olmaz.

S. Nəticə

43. Hökumətin ilkin etirazı rədd edilməlidir.

I. 6-cı maddənin 1-ci bəndinin güman edilən pozuntusu haqqında

44. Cənab Oberşlik qeyd edir ki, onun işi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi baxımından “qanuna əsasən təşkil edilmiş qərəzsiz məhkəmə tərəfindən” “ədalətlə araşdırılmamışdır”; bununla əlaqədar olaraq, həmin bənddə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Hər bir kəsin... ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına baxılarkən, işin... qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən... ədalətlə... araşdırılmasına... hüququ vardır”.

A. Vyananın Torpaq Məhkəməsində araşdırma

1. Dinləmələrin protokoluna düzəliş edilməsi

45. Ərizəçi məhkəmənin məhkəmə protokoluna düzəliş etməkdən imtina etməsindən Komissiyaya şikayət etmişdir; onun fikrincə, həmin protokolda cənab Qrabxer-Meyerin xüsusi ittihamçı kimi söylədiyi və iş üçün olduqca mühüm əhəmiyyət daşıyan bəzi fikirlər dəqiq əks olunmamışdır (bax: 21-ci bəndə).

Komissiya öz məruzəsində (25-ci bənd) belə nəticəyə gəlmişdir ki, bu məsələdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmamışdır. Ərizəçi Məhkəmədə bildirmişdir ki, o, Komissiyanın gəldiyi nəticələrə tamamilə şərik çıxır və bundan sonra məhkəmə protokoluuna düzəliş edilməsi məsələsinə toxunmayacaqdır. Belə şəraitdə Məhkəmə həmin məsələyə baxmaqda davam etməyi mənasız hesab edir.

2. Prosesin ədalətli xarakteri

46. Cənab Oberşlik bildirmişdir ki, onun işinin ikinci mərhələdə araşdırılması ədalətsiz olmuşdur və 11 may 1984-cü ildə Torpaq Məhkəməsi yanlış olaraq özünü iş üzrə birinci qərarı ləğv etmiş Apellyasiya Məhkəməsinin qərarından asılı hesab etmişdir (*bax*: yuxarıda 20-ci və 23-cü bəndlərə).

47. Hətta Torpaq Məhkəməsinin qərarı daxili qanunvericiliyə zidd hesab edilsə belə (Cinayət-prosessual Məcəlləsi, §5, 486-maddə; *bax*: yuxarıda 28-ci bəndə), özlüyündə buna, Məhkəmənin fikrincə, Konvensiyanın pozuntusu kimi baxmaq olmaz.

Torpaq Məhkəməsi ona təqdim edilən sübutlara baxmış və qərarinin təqsirli olması barədə tamamilə əsaslı nəticəyə gəlmişdir (*bax*: 20-ci bəndə). Sonradan apellyasiya qaydasında işə baxılacağına bu qərar müdafiə edilmişdir.

V. Apellyasiya Məhkəməsində araşdırma

48. Komissiya qarşısında cənab Oberşlik bildirmişdir ki, birinci mərhələdə onun işinə baxan Vyananın Apellyasiya Məhkəməsi "müstəqil və qərəzsiz məhkəmə" deyildi və "qanun əsasında yaradılmamışdı", çünki işə birinci mərhələdə baxılan zəhmətkeşlik edən hakim orada da sədrlik edirdi, bu işə Cinayət-prosessual Məcəlləsinin §3-ün 489-cu maddəsinin pozuntusudur (*bax*: yuxarıda 28-ci bəndə).

Məhkəmə qarşısında cənab Oberşlik dəqiqləşdirmişdir ki, o, hətta ona elə gəlirdi ki, tək cəza yox, həm də iki başqa

hakim iş birinci apellyasiya baxışında artıq iştirak etmişlər. Məhkəmənin verdiyi suala Hökumətin verdiyi cavabdan görünür ki, bu, həqiqətən belə olmuşdur.

49. Komissiya bu nəticəyə gəlmişdir ki, belə hallar güman etməyə əsas verir ki, Apellyasiya Məhkəməsi bu prosesdə "qanun əsasında yaradılmamış" və "qərəzsiz" olmamışdır, bu işə ayrıca məsələnin mövzudur (*bax*: məruzənin 99-cu və 103-cü bəndlərinə).

50. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin hər iki şikayəti məzmun baxımından üst-üstə düşür.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin §3-ün 489-cu maddəsi müəyyən edir ki, belə hallarda, eyni işə baxılmasında əvvəl iştirak etmiş məhkəmə üzvü məhkəmənin tərkibində olmamalıdır. Bu maddə məhkəmənin qərəzsizliyi ilə bağlı bütün məntiqə uyğun şübhələri aradan qaldırmaq yönündə milli qanunvericinin səyini nümayiş etdirir. Buna uyğun olaraq, həmin normaya əməl edilməməsi o deməkdir ki, ərizəçinin apellyasiyasına, qərəzsizliyi hətta daxili hüquq baxımından şübhə doğuran məhkəmə baxmışdır.

51. Hökumət etiraz edərək bildirmişdir ki, sədrlik edən hakimə etiraz etməməklə və onun prosesdə iştirakına etiraz bildirməməklə (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 73-cü maddəsinin 1-ci yarımbəndi, 1-ci §-in 283-cü və 2-ci §-in 345-ci maddələri), ərizəçi hakimin dəyişdirilməsi hüququndan istifadə etməkdən imtina etmişdir.

Məhkəmənin artıq bərqərar olmuş praktikasına uyğun olaraq, Konvensiyanın təmin etdiyi hüquqdan imtina edilməsi (ona yol verilən hədd daxilində) birmənalı qaydada müəyyən olunmalıdır (*bax*: *Barberin, Messegenin və Yabardonun işi* üzrə 6 dekabr 1988-ci il tarixli *inter alia* qərarı; *Seriya A*, cild 176, səh. 35 bənd 82).

Bu halda nəinki sədrlik edən, həm də Apellyasiya Məhkəməsinin digər iki üzvü Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 3-cü §-in 489-cu maddəsinə əsasən işdən kənarlaşdırılmalı barədə *ex officio* bəyanat verməli idilər. Bundan başqa, sədrlik edənlə bağlı

vəziyyətdən fərqli olaraq, ərizəçi və onun vəkili yalnız 17 dekabr 1984-cü ildə iş dinlənildikdən sonra öyrənmişlər ki, iki başqa hakim də 31 may 1983-cü il qərarının verilməsində iştirak etmişlər.

Beləliklə, ərizəçinin, onun işinə "qərəzsiz" məhkəmənin baxması barədə hüququndan imtina etməsini müəyyən edilmiş hesab etmək olmaz.

52. Beləliklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdur.

III. 10-cu maddənin güman edilən pozuntusu barədə

A. Həll edilməli olan məsələlər

53. Konvensiyanın 10-cu maddəsinə əsasən:

"1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və nematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə törətmür.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərəbütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyələrə və ya sanksiyalara məruz qala bilər".

Cənab Oberşlik bildirmişdir ki, diffamasiyaya görə mühakimə olunması onun Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təmin etdiyi azadlıq söz azadlığı hüququnu pozmuşdur.

54. Heç kim etiraz etmir ki, 11 may 1984-cü ildə Vyana Tor Məhkəməsinin ərizəçiyə çıxardığı (bax: yuxarıda 20-ci bən-

də) və 17 dekabr 1984-cü ildə Vyana Apellyasiya Məhkəməsinin qüvvədə saxladığı ittiham hökmü ərizəçinin söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə müdaxilədir.

Buna da heç kimi etiraz etmir ki, həmin müdaxilə "qanuna", yəni Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsinə əsaslanmış və Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi baxımından "başqa şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının" müdafiəsinə yönəlmişdir.

55. Ərizəçi qeyd etmişdir ki, demokratik cəmiyyətdə "Forum" kimi dövrü nəşrlərin rolu həm də siyasi xadimlərin irəli sürməkdən ibarətdir. Bu mənada mətbuat öz məqsədləri baxımından şərhin daha uyğun formasını seçməkdə sərbəst olmalıdır. Bu halda o, cənab Qrabxer-Meyerin xaricilər üçün ailə müavinətinə dair təklifi barədə reportajla kifayətlənmiş və ona öz şərhini vermişdir. Avstriya məhkəmələri onu, təkcə bu təklifin nasional-sosializmin dirçəlişi olub-olmaması barədə öz fikrini söyləmək hüququndan məhrum etmirlər, habelə mövcud faktlar əsasında tarixi paralellər aparmaq imkanından da məhrum edirlər.

56. Hökumət belə hesab edir ki, cənab Oberşlik haqlı və məntiqə uyğun tənqid həddini keçmişdir. Avstriya məhkəmələrinin fikrincə, mübahisə doğuran material cənab Qrabxer-Meyerin nasional-sosialist baxışlarda ittiham etməyə bərabər idi; materialın dərc olunma formasının seçilməsi sayəsində bu ittihamın təsiri daha da güclənmişdir. Ərizəçi ona qarşı olan ittihamın əsassızlığını sübut edə bilməmiş, buna görə də məhkəmələr onu diffamasiyada təqsirli hesab etmişlər.

Hökumətin fikrincə, Avropa Məhkəməsi Avstriya məhkəmələrinin hərəkətlərinin əsaslı olub-olmaması ilə bağlı qərar çıxara bilməz; bu, milli hakimiyyət orqanlarının sərbəst mülahizə dairəsinə buraxılan məsələdir: onlar nəyin diffamasiya xarakter daşmasını müəyyənləşdirməkdə beynəlxalq hakimə nisbətən daha yaxşı vəziyyətdədirlər, çünki bu, müəyyən mənada ölkədə təsəvvürlərdən və hüquq mədəniyyətindən asılıdır.

V. Ümumi prinsiplər

57. Məhkəmə xatırladır ki, 10-cu maddənin 1-ci bəndinin təmin etdiyi şəkildə söz azadlığı demokratik cəmiyyətin aparıcı da-yıqlarından biri olub onun tərəqqisinin və hər bir fərdin özünü reallaşdırmasının başlıca şərtidir. O, 2-ci bəndin tələblərinə əməl edilməklə, təkcə yaxşı qarşılanan və ya neytral, yaxud əhəmiyyət-siz hesab olunan "informasiya" və ya "ideyalar" a yox, həm də təhqiramiz, şok vəziyyətinə salın və ya narahatlığa səbəb olan "informasiya" və ya "ideyalar" a tətbiq edilə bilər. Bu, plüraliz-min, dözümlülüyün və liberalizmin tələbləridir, bunlarsız isə "de-mokratik cəmiyyət" yoxdur (bax: *Həndisaydın işi* üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli *inter alia* qərarı. Seriya A, cild 24, səh. 23, 49-cu bənd və *Lingensin işi* üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərarı. Seriya A, cild 103, səh. 26, bənd 41).

10-cu maddə təkcə söylənilən ideyanın və informasiyanın məzmununu yox, həm də onların çatdırıldığı formanı müdafiə edir.

58. Bu prinsiplər mətbuata aid məsələlərdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mətbuat həm *inter alia*, həm də "başqa şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi" üçün müəyyən edilən sərhədlərdən kənara çıxma bilməsə də, hər halda onun üzərinə siyasi məsələlərə, habelə ümumi maraq doğuran başqa problemlərə dair informasiya və ideyaları yaymaq missiyası qoyulmuşdur (bax: "*Sandi tayms*" in işi üzrə *mutatis mutandis* qərarı. Seriya A, cild 30, səh. 40, bənd 55 və *Lingensin işi* üzrə Məhkəmə qərarına, yenə orada).

Mətbuat azadlığı cəmiyyəti siyasi liderlərin ideyalarını və problemlərə münasibətini öyrənməyə və müqayisə etməyə imkan verən ən mükəmməl alətlə təchiz edir. Bunu 10-cu maddənin for-mulu təsdiq edir, burada əhalinin ideya və informasiyaları əldə etmək hüququ xüsusi qeyd olunur. Ümumən və bütövlükdə siyasi skussiya azadlığı demokratik cəmiyyət konsepsiyasının nüvəsi-təşkil edir, bu, bütün Konvensiya boyunca qırmızı xətlə keçir ax: *Lingensin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərarı. Seriya A, cild 3, səh. 26, bənd 42).

59. Buna müvafiq olaraq, tanınmış siyasətçilərə münasibətdə yol verilən tənqidin həddi xüsusi şəxsə münasibətdə həmin həddən genişdir. Siyasətçi jurnalistlərin və bütövlükdə cəmiyyətin dəqiq təhlili üçün hər bir sözü və hərəkəti şüurlu surətdə açıq qoyur və deməli, xüsusilə ictimaiyyət qarşısında tənqiddə səbəb ola biləcək bəyanat verərkən, daha çox dözümlülük dərəcəsi nümayiş etdirməlidir.

Əlbəttə, siyasətçi, xüsusilə şəxsi keyfiyyətdə çıxış etmədikdə, öz nüfuzunu müdafiə etmək hüququna malikdir, lakin belə müdafiəyə olan tələbatın əks tərəfi kimi cəmiyyətin siyasi məsələlər üzrə açıq müzakirəyə marağı çıxış edir (*bax: Lingensin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara. Seriya A, cild 103, yənə orada).

60. Bu işdə Məhkəmənin vəzifəsi məhz bu prinsiplərin işində araşdırılmalıdır. Bu araşdırmanın predmeti, ümumi maraq doğuran siyasi məsələlər üzrə ictimai müzakirələr kontekstində, məqbul tənqidin yol verilən hədləridir. Belə hallarda Məhkəmənin olmalıdır ki, milli hakimiyyət orqanları həmin prinsiplərə uyğun gələn standartları tətbiq etmişlər, özü də bunu edərkən onların işə aid faktların məqbul qiymətləndirilməsinə əsaslanmışlar.

Bu məqsədlə Məhkəmə, ərizəçinin dərc etdirdiyi material və onun yazıldığı kontekst daxil olmaqla, mübahisəyə səbəb olmuş məhkəmə qərarına bütövlükdə işin bütün hallarının işığında baxmalıdır (*bax: Lingensin işi* üzrə yuxarıda göstərilən *inter alia* qərarı. Seriya A, cild 103, səh. 25, bənd 40).

S. Sözügedən prinsiplərin tətbiqi

61. Ərizəçi conab Qrabxer-Meyeri cinayət məsuliyyətinə cavabdehlik tələbi ilə prokurorluğa verdiyi ərizənin mətninin "Fotomontaj" dəyəri nöşrində dərc olunmasına görə mühakimə olunmuşdur. Beşki kompaniyası zamanı bu siyasətçi televiziyada bildirən fikirləri ölkədə yaşayan və ölkə vətəndaşı olmayanlar üçün aile məsələləri azaldılmalı və bunun hesabına vətəndaşlar üçün müvafiq tələblər artırılmalıdır (*bax: yuxarıda 11-13-cü bəndlərə*). Ərizəçi belə bir fikir ifadə etmişdir ki, bu təklif nasional-sosializ-

min 1920-ci ildə NSDAP Manifestində əks olunmuş fəlsəfəsinə və məqsədlərinə uyğun gəlir (*bax*: yuxarıda 13-cü bəndə).

Məhkəmə Komissiya ilə razıdır ki, sözügedən məlumatın mətninin "Forum" dövrü nəşrində çap olunması ümumi maraq doğuran siyasi məsələnin ictimai müzakirəsinə yardımçı olmuşdur. Məsələn, sosial sahədə vətəndaşlarla və xaricilərlə müxtəlif cür davranma problemi təkcə Avstriyada yox, həm də Avropa Şurasının üzvü olan digər dövlətlərdə geniş müzakirəyə səbəb olmuşdur.

Cənab Oberşlikin tənqidi çıxışının məqsədi, Komissiyanın qeyd etdiyi kimi, ictimaiyyətin diqqətini siyasətçinin təkliflərinə cəlb etmək olmuşdur; həmin təkliflər elə fitnəkar formada edilmişdir ki, bu, yəqin ki, çoxlarını şok vəziyyətinə sala bilərdi. Belə fikirlər söyləməyi özünə rəva bilən siyasətçi özünü jurnalistlər və ictimaiyyət tərəfindən kəskin reaksiya doğurmaq riskinə məruz qoyur.

62. 11 may 1984-cü il tarixli qərarında Torpaq Məhkəməsi belə fikrə gəlmişdir ki, nəzərdən keçirilən məqalə, "onun "şikayət" adlandırılmasından görüldüyü kimi, ərizəçinin fikri kimi təqdim olunsada", hər halda belə bir təəssürat yaradır ki, cinayət əməli baş vermişdir və bu, siyasətçi nüfuzunu rüsvay edir. Buna görə də məhkəmə belə qərara gəlmişdir ki, cənab Oberşlikin şikayəti Cinayət Məcəlləsinin 3-cü §-ının 111-ci maddəsinin təsir dairəsinə düşür; həmin maddəyə əsasən, informasiya vasitələrinə diffamasiya xarakterli fikirlərinə görə şəxs, həmin fikirlərin əqiqətə uyğun olduğunu sübut edə bilmədikdə, cinayət məsuliyyəti daşıyır. Məhkəmənin fikrincə, cənab Qrabxer-Meyerin təklifinin nasional-sosialist mövqeyinin sübutu üçün və cinayət qaydasında məsuliyyətə cəlb edilmək üçün kifayət etmədiyinə görə, belə başqa sübutlar təqdim edilmədiyinə görə, məhkəmə hesablamışdır ki, ərizəçi öz fikirlərinin ədalətli olduğunu sübut edə bilməmişdir və deməli, diffamasiyada təqsirkardır (*bax*: yuxarıda 9-cü bəndə).

17 dekabr 1984-cü il tarixli qərarında Vyananın Apellyasiya Məhkəməsi bu cür qiymətləndirməni əsasən təsdiq etmişdir (*bax*: yuxarıda 23-cü bəndə).

63. Lakin Məhkəmə bunların altına imza ata bilməz. Cənab Oberşlikin dərc etdiyi “şikayət” işin faktiki hallarının göstərilməsindən, yəni cənab Qrabxer-Meyerin söylədiyi fikirlər barədə reportajla başlayırdı. Heç kəsdə mübahisə doğurmur ki, məlumatın bu hissəsi faktları düzgün çatdırır. Bundan sonra həmin fikirlərin təhlili gəlir; həmin təhlilə əsasən məlumatın müəllifləri belə nəticəyə gəlmişlər ki, sözügedən siyasi xadim nasistlərin təbliğ etdikləri ideyalara uyğun gələn ideyaları şüurlu surətdə söyləmişdir.

Məhkəmə məlumatın sonuncu hissəsinə yalnız sözügedən siyasətçinin etdiyi təkliflə bağlı müəlliflərin fikrini ifadə edən qiymətləndirici mülahizə kimi baxa bilər. Bu fikrin əsasını həmin təklifin Nasional-sosialist partiyasının manifestinin ayrı-ayrı hissələri ilə müqayisə olunması təşkil etmişdir.

Buradan belə nəticə çıxır ki, cənab Oberşlik faktları düzgün göstərmiş və onların ardınca qiymətləndirici mülahizələrini bildirmişdir. Lakin Avstriya məhkəmələri hesab etmişlər ki, o, fikirlərinin həqiqiliyini sübut etməlidir. Qiymətləndirici mülahizələrə münasibətdə bu tələb yerinə yetirilə bilməz və elə buna görə fikir azadlığının pozulması deməkdir (*bax*: *Lingensin işi* üzrə yuxarıda göstərilən Məhkəmə qərarına; Seriya A, cild 103, səh. 28, bənd 46).

Materialın dərc olunma formasına gəldikdə isə, Məhkəmə Avstriya məhkəmələrinin verdiyi qiyməti qəbul edir. O, qeyd edir ki, həmin məhkəmələr “məqalənin təqdim edilmə forması”nın bu mənada azdırıcı olmasını müəyyən etməmişlər ki, onun dərc olunması nəticəsində oxucuların xeyli hissəsində belə təəsürat yaranmışdır ki, cənab Qrabxer-Meyerə qarşı artıq cinayət təqibi başlamışdır və ya hətta o, artıq mühakimə olunmuşdur. Avstriya məhkəmələri belə bir qeydlə kifayətlənmişlər ki, məqalənin təqdim edilməsinin bu forması “orta oxucu”nun nəzərində siyasətçinin nüfuzunu ləkələyir. Lakin Məhkəmənin fikrinə,

müzakirə edilən problem mühüm olduğuna görə (*bax*: yuxarıda 61-ci bəndə), demək olmaz ki, cənab Oberşlik bu konkret formanı seçməklə söz azadlığı həddindən kənara çıxmışdır.

64. Əvvəl deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, cənab Oberşli-kin söz azadlığını həyata keçirməsinə müdaxilə “başqa şəxslərin... nüfuzunun müdafiəsi üçün... demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır...”.

Deməli, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur.

IV. 50-ci maddənin tətbiqi

65. Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə orqanlarının və ya digər hakimiyyət orqanlarının çıxardığı qərar, yaxud gördüyü tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə əgər sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın, yaxud tədbirin törətdiyi nəticənin əvəzini yalnız qismən ödəməyi nəzərdə tutur, o zaman zərurət olduqda, Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

Ərizəçi Məhkəmədən xahiş etmişdir ki, Avstriya Hökumətinə bunları tövsiyə etsin: (a) ona bəraət verilsin və 17 dekabr 1984-cü il tarixli məhkəmə qərarı rəsmi olaraq ləğv edilsin; (b) “Forum” jurnalının buraxılmasına həbs qoyulması barədə 352/353 Nöli qərar ləğv edilsin.

Lakin Məhkəmənin belə tövsiyələr vermək hüququ yoxdur (*bax*: *Haushildtin işi* üzrə 24 may 1989-cu il tarixli *mutatis mutandis* Məhkəmə qərarı. Seriya A, cild 154, səh. 23, bənd 54).

Cənab Oberşlik həm də maddi və mənəvi ziyanın kompensasiya olunmasını, həmçinin məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsini xahiş edir. O, qeyd edilən bəzi məbləğləri 11% illik hesabı ilə artırmağı tələb edir.

A. Maddi ziyan

66. Ərizəçi, əvvəla, cərimə şəklində ödədiyi məbləği (4.000 şilling) və Avstriya Məhkəmələrinin cənab Qrabxer-Meyerin xeyrinə müəyyən etdikləri xərcləri (14.123,84 şilling) qaytarmaq iddiasındadır. Həmin xərclərlə 10-cu maddənin Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilən pozuntusu arasında bilavasitə əlaqə olduğunu nəzərə alaraq, o, Hökumətin razılığı ilə 18.123,84 şillingə bərabər olan bütün məbləğin əvəzinin ödənilməsi hüququna malikdir.

67. Ərizəçi həm də "Forum" jurnalına həbs qoyulmasına görə (*bax*: yuxarıda 13-cü və 20-ci bəndlər) rəmzi ödəniş kimi bir Avstriya şillingi və informasiya vasitələri haqqında qanunun 37-ci maddəsinə əməl etmək üçün Məhkəmənin çıxardığı qərarın icrasından ötrü yazının (*bax*: yuxarıda 18-ci və 26-cı bəndlər) bu jurnalda dərc olunmasının dəyəri olan 38.280 şilling tələb etmişdir.

Məhkəmə qeyd edir ki, "Forum" jurnalının sahibləri göstərilən ziyanı həqiqətən məruz qalmışlar, lakin cənab Oberşlik izah etməmişdir ki, bu əsasla görə kompensasiya almaq hüququ niyə məhz ona verilməlidir. Buna görə də tələb rədd edilir.

V. Mənəvi ziyan

68. Ərizəçi diffamasiyaya görə təqib edilməsi üzündən çətinliyə, həyəcana və inamsızlığa məruz qaldığına görə ona dəymiş mənəvi ziyanın əvəzi kimi 70.000 şilling ödənilməsinə iddia etmişdir.

Hökumət həm mənəvi ziyanın mövcudluğuna, həm də onun əvəzinin ödənilməsi üçün tələb edilən məbləğə etiraz etmişdir.

69. Məhkəmə istisna etmir ki, ərizəçi 6-cı maddənin 1-ci bəndinin və 10-cu maddənin pozulmasına görə müəyyən itkiyə məruz qala bilərdi. Lakin Məhkəmə hesab edir ki, işin halları baxımından bu qərarla pozuntu faktının müəyyən edilməsi kifayət qədər ədalətli əvəz ödənişidir.

S. Xərclər və məsrəflər

70. Ərizəçi Avstriyada çəkdiyi xərcləri və məsrəfləri 9.753 şilling məbləğində qiymətləndirmişdir. Bu mövqeləri nəzərə almaq lazımdır, çünki məsrəflər Məhkəmənin müəyyən etdiyi pozuntuların qarşısının alınması və ya onların düzəldilməsi üçün çəkilmişdir. Hökumətin qəbul etdiyi bu məbləği Məhkəmə məntiqə uyğun hesab edir, buna görə də həmin məbləğ tam həcmdə ödənilir.

71. Konvensiyanın orqanlarındakı xərclərə və məsrəflərə görə cənab Oberşlik Komissiyaya ilkin müraciəti hazırlamış cənab Fiyebingerin (4.000 şilling) və araşdırmanın gedişində ərizəçiyə kömək etmiş cənab Tretterin (60.000 şilling) xidmətlərinin əvəzinin ödənilməsini, habelə 19 noyabr 1990-cı ildə Məhkəmədə iş üzrə dinləmələrdə iştirak etmək üçün Strasburqa gedərkən özünün və cənab Tretterin çəkdiyi yol xərclərinin əvəzinin ödənilməsini xahiş edir (11.532 şilling). Hökumət yalnız cənab Tretterin qonorarının məbləğinə etiraz etmişdir; onun fikrincə, həmin məbləğ 30.000 şillingədək azaldılmalıdır.

Lakin Məhkəmə tələb edilən məbləğləri məntiqə uyğun hesab edir, buna görə də onların bütünlüklə ödənilməsini müəyyən edir.

72. Beləliklə, ərizəçi xərclərin və məsrəflərin əvəzi kimi 85.285 şilling almaq hüququna malikdir.

D. Faizlər

73. Cənab Oberşlik hesab edir ki, göstərilən məbləğlərin bəzilərinə 11% illik hesabı ilə faizlər əlavə edilməlidir; o, bu tələbi onunla əsaslandırır ki, işlə bağlı xərcləri ödəmək üçün borc götürməli olmuşdur. Hökumət bu fikrin sənədlərlə təsdiq olunmasını xahiş etsə də, müəyyən edilmiş müddətdə heç bir sənəd təqdim olunmamışdır. Buna görə də Məhkəmə həmin tələbi rədd edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Hökumətin ilkin etirazını yekdilliklə *rədd etdi*;
2. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Məhkəmə araşdırmasının ikinci mərhələsində Vyana Apellyasiya Məhkəməsinin qərəzsizliyinə münasibətdə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur, lakin bu pozuntunu Vyana Torpaq Məhkəməsində işə baxılmasının ədalətliyinə aid deyil;
3. Üç səsə qarşı on altı səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;
4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Avstriya Respublikası ərizəçiyə çəkdiyi maddi ziyanı görə 18.123,84 (on səkkiz min yüz iyirmi üç tam yüzdə səksən dörd) Avstriya şillingi və çəkdiyi xərclərə və məsrəflərə görə 85.285 (səksən beş min iki yüz səksən beş) Avstriya şillingi ödəməlidir;
5. Ədalətli əvəz ödəmə haqqında tələbin qalan hissəsini yekdilliklə *rədd etdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 23 may 1991-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

Rolf Rissdal
Södr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM TOR VİLYALMSONUN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

Təəssüf ki, 10-cu maddə ilə bağlı məsələdə qismən Məhkəmədəki çoxluq kimi düşünməyəcəyimi qaçılmaz hesab edirəm. Mən bu maddənin pozulmasına səs vermədim və öz nöqtəyi-nəzərini qısaca izah etmək istərdim.

İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının əsasını təşkil edən ideya və ya ideal bundan ibarətdir ki, fərd dövlətlə münasibətlərdə müdafiə olunmalıdır. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin söz azadlığını müdafiə etməsi, şübhəsiz ki, bu məqsədi güdür. Lingensin işi üzrə Məhkəmə qərarı göstərir ki, hətta siyasi diskussiya kontekstində söylənilən ən kəskin fikirlərə də sözügedən müdafiə şamil olunur. Lakin bu maddənin 2-ci bəndinin əvvəlində qeyd edildiyi kimi, həmin azadlığın həyata keçirilməsi “vəzifələr və məsuliyyət nəzərdə tutur”.

Bu kontekstdə çox zaman Konvensiyanın 8-ci maddəsinə nəzərdən qaçırmaq lazım gəlir; həmin maddə şəxsi həyata hörmət bəsləmək hüququna, habelə 10-cu maddənin 2-ci bəndində başqa şəxslərin nüfuzunun və hüquqlarının müdafiəsi barədə deyilənlərə aiddir. 8-ci və 10-cu maddələrdə öz əksini tapmış bu iki prinsip demokratik adlanmağa layiq olan istənilən cəmiyyətdə özünə hörmət tələb edir. Bizim dövrdə və planetin bizə aid hissəsində bu prinsiplərin müdafiəsinə yönələn normaların tətbiqi inqilab vasitələrinin güdrətinin və fərdin öz nüfuzunu müdafiə etməkdə acizliyinin cizgilərini özündə daşıyır. Bu baxımdan hüquq normaları çox zaman az səmərə verən vasitə olur, lakin bu fakt (mən bunu fakt hesab edirəm) Konvensiyanı tətbiq edərkən Məhkəməyə təsir göstərməməlidir. Bu qərarın 25-33-cü bəndlərində göstəriləndiyi kimi, Avstriya qanunvericiliyi Konvensiyanın 8-ci maddəsindən doğan öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün üzv dövlətin qəbul etdiyi normalar toplusuna nümunədir.

Bu işi 10-cu maddəni elə şərh etmək yolu ilə həll etmək lazımdır ki, 8-ci maddədə öz əksini tapmış prinsip nəzərə alınsın. Mən belə bir fikirlə razı deyiləm ki, mübahisə predmetinə qiymətləndirici mülahizə kimi baxmaq imkanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mən çoxluğun belə bir fikri ilə də razı deyiləm ki, bu, yalnız “məlumatın qiymətləndirici mülahizə olan sonuncu hissəsi” nə aiddir.

Əlbəttə, ərizəçinin cənab Qrabxer-Meyerin 29 mart 1983-cü il tarixli televiziya proqramında ifadə olunmuş fikirləri ilə qətiyyətli razi olmadığını bildirmək hüququ vardır. O, bunu Avstriya

qanunvericiliyini pozmadan edə bilərdi. Lakin o, başqa yolla gedərək, "cinayət əməli törədilməsi ilə bağlı şikayət"i bütünlüklə dərc etdirmişdir, bu isə cinayət işi üzrə məhkəmə qurulmasına özünəməxsus çağırışdır; burada cənab Qrabxer-Meyer birdən-birə Avstriyanın cinayət hüququnun üç maddəsini pozmaqda şübhə edilən şəxs kimi təqdim edilmişdir. Bu tənqidin cinayət hüququ ruhunda tərtib olunması onu siyasi polemika sahəsindən çıxararaq, şəxsi hücumlar müstəvisinə keçirmiş və bununla da cənab Qrabxer-Meyerin şəxsi həyatına müdaxilə etmişdir.

Dərc olunmuş sənədin məzmununu da, məsələn, siyasətçinin söylədiyi fikirlərin nasistlərin təbliğatına bərabər olduğunu və ya onların tətbiq etdiyi metodları vəsf etdiyini, təhrif kimi səciyyələndirmək olar. Mənim fikrimcə, bu, yol verilə bilən qiymətləndirici mülahizə həddindən kənara çıxır. Nasistlərin proqramı və fəaliyyəti real faktların məcmusudur. Siyasətçinin fikir söyləməsi isə başqa məsələdir və mən belə nəticəyə gəlirəm ki, həmin fikir sözügedən proqramı və fəaliyyəti əks etdirməmişdir. Mənim fikrimcə, ərizəçi söz azadlığı həddini keçmiş və marağı olan konkret şəxsin nüfuzuna hörmət bəsləməyə dair normaları pozmuşdur; həmin normalar istənilən demokratik cəmiyyətdə çox vacibdir.

Başqa hallarda olduğu kimi, 50-ci maddə ilə bağlı məsələdə mən çoxluqla eyni cür səs vermişəm.

HAKİM MATŞERİN HAKİM BİNDŞEDLER-ROBERT TƏRƏFİNDƏN BƏYƏNİLƏN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mən bu şikayətə 26-cı maddə baxımından altı aylıq müddətdə verilmiş şikayət kimi baxmağa dair bir qədər güzəştli qərarın əleyhinə deyiləm.

Mənim fikrimcə, Komissiya Reqlamentinin 38-ci maddəsinin 3-cü bəndini bu baxımdan şərh etmək lazımdır ki, şikayətdə qeyd edilən tarix yalnız o halda mühüm əhəmiyyətə malik ola bilər ki, marağı olan şəxs şikayəti məhz həmin gün göndərdiyini sübut edə bilsin.

Müəyyən edilmiş altı aylıq müddətin sonuncu günü şikayət verən hüquqşünasın bunu sifarişli məktubla etməməsini təsəvvür etmək çətindir; bu, ona, zərurət olduqda, müəyyən edilmiş müvafiq müddətin buraxılmadığını sübut etmək imkanı vermiş olur.

Eyni dərəcədə təsəvvür etmək çətindir ki, Komissiya öz dosyesində zərfi saxlamamışdır; həmin zərflər şikayətin məhz hansı gün göndərildiyini müəyyənləşdirməyə imkan verən poçt qeydinə əsasən zərfin göndərildiyi günü yoxlamağa imkan verərdi.

2. Mən Lingsenin işi üzrə mülahizələrin bu Məhkəmə qərarında təkrar olunan gedişini tam dəstəkləyirəm; həmin mülahizələrə görə, siyasətçilərə münasibətdə tənqiddin yol verilən həddi xüsusi şəxslərə münasibətdə yol verilən həddən genişdir.

Siyasi davranışın tənqidi, məqalələrin, başqa materialların mətbuatda, digər kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunması şəklində və ya siyasi diskussiyalar şəklində ifadə oluna bilər. Əgər ərizəçi jurnalist kimi bu vasitələrdən birinə əl atsaydı, hətta ən kəskin tənqidi (nəzakət çərçivəsindən kənara çıxmayan) qəbul etmək olardı; həmin tənqiddə görə ərizəçinin mühakimə olunması isə söz azadlığı hüququna 10-cu maddənin 2-ci bəndinin əhatə etmədiyi müdaxilə olardı.

Lakin sözügedən halda ərizəçi bu cür tənqidlə məşğul olmamışdır. O, başqa üsullarla, yəni jurnalda səlahiyyətli orqanlara şikayət dərc etdirmək üsulu ilə hərəkət etməyə üstünlük vermiş və həmin şikayətdə sözügedən şəxsi çox ciddi cinayətdə ittiham etmişdir. Həmin fikri jurnalda yaymaqla, o, hər halda orta oxucuda belə bir təəssürat yaratmışdır ki, həmin şəxsə qarşı həqiqətən cinayət işi qaldırılmışdır. Bu, işin çox mühüm aspektidir, təəssüf ki, Məhkəmədəki çoxluq ona, mənim fikrimcə, layiq olduğu diqqəti yetirməmişdir.

Bunu etdikdən sonra ərizəçi yol verilən tənqidlə kifayətlənməmiş və siyasətçinin nüfuzuna xaincəsinə zərbə endirmişdir. Beləliklə, o, söz azadlığının müəyyən etdiyi "vəzifə və məsuliyyət"dən yayınmışdır; buna görə də onun mühakimə olunmasına 10-cu maddənin məqsədləri üçün zəruri və mütənasib olmayan tədbir kimi baxmaq olmaz.

Məhkəmədəki çoxluq belə bir halı pozuntu hesab etmişdir ki, Avstriya Məhkəməsi, görünür, cənab Oberşlikdən ittihamlarını sübuta yetirməyi tələb etmişdir; çoxluğun fikrinə, bunu etmək qeyri-mümkündür, çünki cinayət əməli törətməkdə ittiham olunma qiymətləndirici mülahizədir. Mən isə bu mövqedəyəm ki, həmin məlumat, özlüyündə sübut edilməsi mümkün olan müəyyən faktların mövcudluğunun təsdiqidir (həm də əsassız təsdiqidir). Buna görə də Avstriya məhkəmələrinin faktları bu cür qiymətləndirmiş qərarı söz azadlığını pozmamışdır.

HAKİM MARTENSİN ƏVVƏLKİ RƏYLƏRLƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

1. Mən Avstriya Hökumətinin ilkin etirazının rədd edilməsinə səs verdim, çünki Komissiya həmin etiraza baxmış və əvvəllər Brozisekin işi üzrə xüsusi rəyimdə qeyd etdiyim əsaslara görə onu rədd etmişdir (Seriya A, cild 167, səh. 23 və ardı). Belə hesab edirəm ki, Məhkəmə bu cür etirazların əsaslı olması barədə məsələnin həllini Komissiyanın ixtiyarına buraxmalıdır.

2. Bu işdə Məhkəmə, mənim etiraz etdiyim ilkin etiraz doktrinasını ilk dəfə olaraq yaymışdır; həmin doktrina 26-cı maddənin müəyyən etdiyi son müddətə əməl edilməməsi ehtimalına əsaslanır. Mənim fikrimcə, ilkin etirazların sözügedən tipinə bu doktrinanın şamil edilməsindən söhbət getdikdə, əvvəldə qeyd etdiyim və mənə məxsus olan rəydə göstərilən dəlillər daha çox yerinə düşür və onlar Məhkəməni bu addımdan çəkəndirməli idi. Bununla əlaqədar olaraq, mən aşağıdakı üç məqamın üzərində dayanmaq istədim:

Əvvəla, bu ilkin etiraza baxmaq üzrə yurisdiksiyanı öz üzərinə götürmək, Komissiya Reqlamentinin (indiki nömrələmə ilə) 44-cü maddəsinin 4-cü bəndinin (otuz ildən artıq Komissiyanın presedent hüququnda tətbiq edildiyi şəkildə) Konvensiyanın 26-cı maddəsinin sonuncu sözlərinin mənasının dəqiqləşdirilməsində ən yaxşı üsul olub-olmaması məsələsinə baxmağa gətirib çıxarmalıdır. Lakin bunu etmək üçün Məhkəmənin əsası yoxdur, çün-

ki Komissiyaya bu nörmadan və ya onun tətbiqindən narazı qalmaq barədə şikayət daxil olmamışdır. Bunu belə bir fakt daha yaxşı işıqlandırır ki, bütün bu illər ərzində Hökumət Məhkəmə qarşısında etirazları təkrar etmişdir!¹

İkincisi, Komissiyanın qaydalarının bu hala tətbiqinin düzgünlüyünün nəzarət qaydasında araşdırılması Məhkəməni qaçılmaz olaraq təmiz fakt məsələlərinin öyrənilməsinə cəlb edəcəkdir; həmin məsələlər isə, Konvensiyanın yaratdığı sistemə əsasən, Konvensiyanın ixtiyarına buraxılmalıdır.

Nəhayət, Komissiya ilə Məhkəmə arasında bu cür məsələlərlə bağlı fikir ayrılıqları mənim qətiyyəni qəbul edə bilmədiyim nəticəyə gətirib çıxara bilər: məsələn, təsəvvür edin ki, ərizəçi beş və ya altı il ərzində əvvəl Komissiyada, sonra isə Məhkəmədə öz işi uğrunda çarpışdıqdan sonra ona deyirlər ki, bütün bu səylər əbəs imiş, çünki Məhkəmənin fikrincə, onun şikayəti lazımsız olduğundan bir gün gec göndərilmişdir!

HAKİM MORENİLLANIN ƏVVƏLKİ RƏYLƏRLƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Bu iş üzrə Məhkəmə cənab Oberslikin şikayətinin məqbulluğu barədə Hökumətin ilkin etirazını rədd etməyi qərara aldı. Lakin bu nəticəni müxtəlif cür əsaslandırmaq olar. Mən etirazın rədd edilməsinə belə bir əsasla görə səs verdim ki, Kardonun işi üzrə 19 mart 1991-ci il tarixli Məhkəmə qərarındakı (Seriya A, cild 200) xüsusi rəyimdə ifadə etdiyim səbəblər üzündən Komissiyanın qərarlarına hörmətlə yanaşılmalıdır.

Keçən dəfə qeyd etdiyim kimi, bu Məhkəmənin rolu şikayətin məqbulluğu barədə Komissiya qərarlarının düzgünlüyünü yoxlamaq məqsədi ilə işin materiallarını öyrənən apellyasiya instansiyası kimi hərəkət etməkdə deyil. Konvensiyaya uyğun ola-

¹ Veyqrensini işləri üzrə, müəyyən edilmiş müddətə öməl olunmaması əsasında qurulmuş etirazlar Hökumət tərəfindən ilk dəfə Məhkəmədə dinləmələr zamanı irəli sürülmüşdür; o zaman Məhkəmə qərar çıxarmışdı ki, Hökumət bu etiraza istinad etmək hüququnu itirmişdir (*bax: De Vilde Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş* üzrə 18 iyul 1971-ci il tarixli qərar, Seriya A, cild 11, səh. 32-33, 58-ci bənd).

raq rollar bölüşdürülərkən iştirakçı dövlətlərin üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə əməl etmələrinin təmin olunması üzrə iki orqan yaradılmışdır (19-cu maddə); təkrardan qaçmaq üçün bunların hər birinin dəqiq müəyyən edilmiş hədlər daxilində müxtəlif funksiyaları vardır. Komissiyanın fəaliyyətinin əsas sahəsi, Komissiyanın 27-ci maddəsinin şərtlərinə uyğun olaraq, şikayətlərin məqbulluğu barədə qərarlar çıxarmaqdır, Məhkəmənin yurisdiksiyası isə, Konvensiyanın 45-ci və 46-cı maddələrində nəzərdə tutulduğu kimi, “bu Konvensiyanın qaydalarının şərhinə və tətbiqinə aid bütün işlərə şamil olunur”.

Bu iş üzrə Hökumətin irəli sürdüyü ilkin etiraz, *De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı iş* üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli Məhkəmə qərarından sonra (Seriya A, cild 12, səh. 29-31, bənd. 49-55) bu Məhkəmənin məqbulluq məsələləri üzrə öz üzərinə götürdüyü apellyasiya yurisdiksiyasının arzuolunmaz nəticələrinin paradiqmasına daxil olur. Hökumətin ilkin etirazı adi fakt məsələsi – şikayətin Komissiyaya daxil olma tarixi üzərində qurulur və həmin orqan bu etirazı heç kim tərəfindən etiraz doğurmayan praktikaya əsasən və Konvensiyanın 28-ci, 31-ci maddələrinin şərtlərinə, habelə 27-ci maddəsinin 3-cü bəndinin şərtlərinə uyğun olaraq, həmçinin Reqlamentin 44-cü maddəsinin 3-cü bəndinin işığında həll etməlidir; sonuncu, ərizəçidən daxil olan şikayətin predmetinin əks olunduğu ilk məlumatın tarixinin qiymətləndirilməsində Komissiyaya müəyyən mülahizə sərbəstliyi verir.

Bundan əlavə, bu məsələyə Məhkəmədə təkrar baxılması təkcə bu məsələ üzrə Komissiyanın qərarının əsasını təşkil edən halların yenidən qiymətləndirilməsinə gətirib çıxarmayacaqdır, o, həm də Komissiyanın təcrübəsindən doğan praktikanın şübhə altına alınmasına bərabərdir, habelə Komissiya Reqlamentinin 44-cü maddəsinin 3-cü bəndinin Konvensiya ilə bir araya sığmasına şübhə yaradır.

Bu iş üzrə Komissiya ilə Məhkəmənin müddət üçün müəyyən edilmiş hədlərlə bağlı etirazlar barədə baxışlarının üst-üstə düşməsi aşağıdakıları istisna etmir:

(1) ərizəçinin işin nəticəsinə əmin olmaması; belə ki, o, Komissiyada işi udsa belə, uzun sürən prosedura bitdikdən sonra şikayətinin mahiyyəti üzrə Məhkəmənin qərar çıxarmayacağından ehtiyat etmək üçün onun hər cür əsası vardır;

(2) bir-birinə əks olan iki qərarın mümkünlüyü; həmin qərarlar Konvensiyanın yaratdığı sistemin şəxsiyyətin hüquqlarını müdafiə etmək qabiliyyətinə əhəlinin inamını sarsıda bilər;

(3) Məhkəmənin uzun vaxt aparan fəaliyyəti; həmin fəaliyyət şəxsiyyətin hüquqlarının müdafiəsinə əhəmiyyətli təsir göstərmir, çünki ya Məhkəmə Komissiyanın müəyyən etdiklərini təsdiq edərək işə mahiyyət üzrə baxılmasına keçir (indiki halda olduğu kimi), ya da Komissiyanın qərarını ləğv edir və ərizəçinin şikayətlərinə baxılmasını davam etdirməyin qeyri-mümkün olduğunu elan edir.

Mənim fikrimcə, bu iş üzrə ilkin etirazın unikal olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə etirazların qəbul edilməsi ilə bağlı məsələyə dair artıq qərarlaşmış praktikasına yenidən baxmaq və Komissiyanın məqbulluq barədə məsələlərlə bağlı qərarının “qətilyi”nə hörmət edərək, həmin məsələləri bütünlüklə Komissiyanın ixtiyarına vermək imkanını əldən buraxmışdır.

KASTELLS (CASTELLS) İSPANİYAYA QARŞI

23 aprel 1992-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Basklar ölkəsinin müstəqilliyi uğrunda çıxış edən siyasi hərəkatdan senator seçilmiş ərizəçi 1979-cu ildə "Punto i Ora de Euskalxerria" həftəlik qəzetində məqalə dərc etmiş, burada ictimaiyyətin diqqətini bask vətəndaşlarına qarşı silahlı qruplaşmaların törətdikləri qətlərə və hücumlara cəlb etmişdir. O, qeyd etmişdir ki, bu qruplaşmalar tam cəzasızlıq şəraitində iş görmüşlər, çünki onların arxasında Hökumət və hakim partiya durmuşlar. Məqalə belə qurtarırdı: "Biz məsuliyyət daşıyanların adlarını aşkar şəkildə çəkməliyik".

Prokurorluq orqanları Kastellsə qarşı cinayət işi qaldırmışlar. O, parlament immunitetindən məhrum edilmiş və 7 iyul 1981-ci ildə ona qarşı Hökuməti təhqir etməyə görə ittiham irəli sürülmüşdür (Cinayət Məcəlləsinin 161-ci maddəsi).

31 oktyabr 1983-cü ildə Ali Məhkəmənin cinayət işləri üzrə palatası ərizəçini təqsirli elan etmiş və ona bir il həbs cəzası kəsmişdir. Məhkəmə hesab etmişdir ki, senator vəzifəsi daşıyan ərizəçi Hökuməti tənqid edərkən elə vasitələrlə kifayətlənməyə borclu idi ki, həmin vasitələr Senatın Prosedura qaydalarında nəzərdə tutulmuş olsun, o, isə həmin qaydalara əməl etməmişdir. Üstəlik onun məqaləsi Hökuməti ləkələmək niyyətini nümayiş etdirmişdir. Məhkəmə məqalədəki informasiyanın hamıya məlum olması və həqiqətə uyğun gəlməsi barədə müdafiənin işə cəlb etmək istədiyi sübutları qəbul etməkdən imtina etmişdir.

10 aprel 1985-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi cənab Kastellsin 22 noyabr 1983-cü ildə amparo prosedurasında verdiyi şikayəti rədd etmişdir. Lakin hökmün icrası dayandırılmışdır.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

17 sentyabr 1985-ci ildə Komissiyaya verilən şikayətdə ərizəçi bildirmişdir ki, Konvensiyanın 6, 7, 10 və 14-cü maddələri pozulmuşdur.

Komissiya şikayəti 6-cı və 7-ci maddələrə münasibətdə qeyri-məqbul hesab etmiş, 10-cu və 14-cü maddələrə münasibətdə isə qəbul edilən saymışdır.

8 yanvar 1991-ci il tarixli məruzəsində Komissiya aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir:

(a) 10-cu maddə pozulmuşdur, üç səsə qarşı doqquz səsle;

(b) 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə ilə bağlı heç bir ayrıca sual ortaya çıxmır, yekdilliklə.

Komissiya 8 mart 1991-ci ildə işi Məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu barədə

23. Cənab Kastells bildirir ki, o, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təmin etdiyi şəkildə söz azadlığı hüququnun pozulmasının qurbanı olmuşdur. həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və məənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiə-

si üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara mürəz qala bilər”.

Hökumət bu fikrə etiraz edir, Komissiya isə bu fikirlə razıdır.

A. Hökumətin ilkin etirazı

24. Hökumət, əvvəl Komissiyada qeyd etdiyi kimi, bildirir ki, ərizəçinin daxili hüquqi müdafiə vasitələri tükənmişdir (Konvensiyanın 26-cı maddəsi). Ola bilsin ki, o, “taktiki mülahizələrə görə” Konstitusiya Məhkəməsində guya onun, Konstitusiyanın 20-ci maddəsinə uyğun olaraq müdafiə edilən söz azadlığının pozulması barədə məsələ qaldırmamışdır. Amparo prosedurasında təqdim edilən şikayətində, o, sözügedən azadlıq həyata keçirilərkən qoyulan ayrı-seçkilikdən şikayət edərək yalnız dolayısı ilə bu maddəyə istinad etmişdir; bundan əlavə, o, nə Konvensiyanın 10-cu maddəsi, nə də digər beynəlxalq sənədlər toplusunun analoji normalarından söz açmamışdır. Bu cür şikayətlərin verilməsi və onlara baxılması prosedurasını reqlamentləşdirən Təsis aktına (№ 2/1070) əsasən, o, həm faktiki halları, həm də guya pozulmuş normaları dəqiq göstərməli idi. Buradan belə çıxır ki, cənab Kastells Konstitusiya Məhkəməsinə hazırda Məhkəmədə baxılan məsələ üzrə qərar çıxarmaq imkanı verməmişdir.

25. Buna cavab olaraq ərizəçi bildirmişdir ki, Konstitusiya məhkəməsindən o, xüsusi olaraq Konstitusiyanın 20-ci maddəsinə istinad etmişdir. Hər şeydən əvvəl amparo şikayətində qeyd edilən hallar göstərir ki, mübahisənin predmeti söz azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinin tipik nümunəsi olmuşdur və həmin hallar bu hüquqa müdaxilə edilməsini açıq-aşkar göstərir. Bundan başqa, o, tələb olunan maddədən yazılı sitat götürmüş, öz sifahi arqumentində isə təkid etmişdir ki, Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə 20-ci maddə pozulmuşdur (qanun qarşısında bərabərlik).

Doğrudur, o, öz arqumentini əsas etibarlı ilə daha məhdud təməl üzərində - Konstitusiyanın 23-cü maddəsinə əsasən seçkili nümayəndənin siyasi xarakterli tənqidlə çıxış etmək hüququ üzərində qurmuşdur, lakin onun işi üzrə 10 aprel 1985-ci il tarixli Məhkəmə qərarının "Hüquq məsələləri" hissəsinin 10-cu bəndini oxumaq kifayətdir ki, onun 20-ci maddənin işığında söz azadlığı haqqında məsələni də qaldırmasını görmək mümkün olsun. Həmin bənddə Konstitusiya Məhkəməsi, ərizəçinin ittiham edildiyi və mühakimə olunduğu Cinayət Məcəlləsinin 161-ci maddəsinin söz azadlığı kimi konstitusiyon prinsipə uyğun gəlməsi barədə məsələni hərtərəfli araşdırmışdır (*bax*: yuxarıda 15-ci və 17-ci bəndlərə).

26. Komissiya ərizəçi ilə razı olduğunu bildirərək, hər şeydən əvvəl xahiş etmişdir ki, Məhkəmə bu etiraza baxmağın onun səlahiyyəti xaricində olduğunu qeyd etsin.

27. Məhkəmə bu məsələ üzrə öz praktikasının ümumi xəttinə istinad etməklə kifayətlənir; həmin xətt bu yaxınlarda *B. Fransaya qarşı iş* üzrə 25 mart 1992-ci il tarixli qərarla öz əksini tapmışdır (Seriya A, cild 232-S, səh. 45, bənd. 35-36).

Etirazın mahiyyətinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın 26-cı maddəsi "müəyyən dərəcədə çevikliklə və artıq formalizmə yol vermədən" tətbiq edilməlidir; belə ki, "sonradan Konvensiyanın təsisatlarına təqdim olunmaq üçün nəzərdə tutulan şikayətlər" "hər halda mahiyyətinə görə və formal tələblərə əsasən və daxili qanunvericiliyin müəyyən etdiyi müddətlər çərçivəsində" araşdırılmış olsun (*bax*: *Qutsardi İtaliyaya qarşı iş* üzrə 6 noyabr 1980-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 39, səh. 26, bənd 72 və *Kardo Fransaya qarşı iş* üzrə 19 mart 1991-ci il tarixli Məhkəmə qərarına. Seriya A, cild 200, səh. 18, bənd 34).

28. Ərizəçi Konvensiyanın 10-cu maddəsinə iki aspektdə istinad edir: ərizəçinin qeyd etdiyi kimi, onu, həqiqi olan fikirlərinə görə məhkəmə qaydasında təqib və mühakimə etmişlər, lakin fikirlərinin həqiqiliyini məhkəmədə aydınlaşdırmaqda ona mane olmuşlar; bundan başqa, onun dərc etdirdiyi məqalə siyasi tənqid

sahəsinə aiddir, bununla məşğul olmaq isə hər bir Parlament üzvünün borcudur.

29. Cənab Kastells hər iki məsələni Ali Məhkəmədə qaldırmışdır. 31 oktyabr 1983-cü il tarixli məhkəmə qərarı bu dəlilləri rədd edərək hesab etmişdir ki, onlar Hökumətin təhqir olunmasına haqq qazandırmır və təsdiq etmişdir ki, ərizəçi yol verilən siyasi tənqid həddini keçmişdir (*bax*: yuxarıda 13-cü bəndə).

30. Ərizəçi amparo şikayətini Konstitusiyanın 23-cü maddəsi ilə əsaslandıraraq, senator kimi Hökumətin hərəkətlərini tənqid etmək hüququnun olmasında təkid etmişdir, bu isə, aydın məsələdir ki, seçkili nümayəndələrin söz azadlığının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bundan əlavə, Konstitusiya Məhkəməsi 14-cü və 20-ci maddələr üzrə şikayəti 23-cü maddə üzrə şikayətlə birləşdirməklə bunu təsdiq etmişdir (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə).

Ərizəçi təqsirsizlik prezumpsiyasına və onun söylədiklərinin həqiqi olduğunu göstərən sübutları işə cəlb etmək hüququna istinad etmişdir, bu isə Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu ilə birbaşa əlaqədardır. Sübutların işə cəlb edilməsi haqqında məsələni, Cinayət Məcəlləsinin 161-ci maddəsinə əsasən, işə mahiyyəti üzrə baxılması ilə birləşdirən Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyindən də cyni nəticə çıxır (10 aprel 1985-ci il tarixli Məhkəmə qərarının "Hüquq məsələləri" hissəsinin 9-cu və 10-cu bəndləri; *bax*: yuxarıda 17-ci bəndə).

31. Komissiya kimi Məhkəmə də qeyd edir ki, cənab Kastells məhkəmələrə müraciətində dəfələrlə Konstitusiyanın 20-ci maddəsindən sitat gətirmişdir (*bax*: yuxarıda 13-cü və 15-ci bəndlərə). Konstitusiya Məhkəməsinə bir sıra yazılı müraciətlərində o, "həqiqi informasiyanı əldə etmək və yaymaq" hüququna malik olmasında təkid etmişdir (*bax*: yuxarıda 16-cı bəndə).

Şübhə yoxdur ki, *amparo* şikayətinin səhəbini Konstitusiya Məhkəməsinin öz səlahiyyətlərini məhdudlaşdırdığı hədlərdə axtarmaq lazımdır; o, diqqəti əsasən "Hökumətin təhqir olması anlayışının şərhı və müvafiq olaraq Cinayət Məcəlləsinin 161-ci maddəsinin tətbiqi üzərində cəmləşdirmişdir, halbuki bununla ümumi Məhkəmələr məşğul olmalı idilər (*bax*: yuxarıda 17-ci

bəndə); deməli, söz azadlığının konstitusiyon aspekti bir kənar da qalmışdır.

32. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi “hər halda prinsipə” Konstitusiya Məhkəməsi qarşısında həqiqətən Konvensiyanın 10-cu maddəsinə aid məsələləri qaldırmışdır. Beləliklə, cənab Kastellsin daxili hüquqi müdafiə vasitələrindən tam istifadə etməməsini bildiren etiraz rədd edilməlidir.

V. Şikayətin əsaslı olması barədə

33. Cənab Kastellsin şikayətinə əsasən, ona qarşı cinayət işi qaldırılması və bunun ardınca onun Hökuməti təhqir etməyə görə mühakimə olunması, məsələn, ərizəçinin məqaləsində əks olunan fikirlərin həqiqiliyini sübut etmək üçün ona imkan verilməməsinə görə, onun söz azadlığı hüququna müdaxilədir.

34. Onun şikayət etdiyi məhdudiyətlər və cəzalar, şübhəsiz ki, sözügedən azadlığın həyata keçirilməsinə “müdaxilə”dir. Belə müdaxilənin 10-cu maddəni pozması üçün o, “qanunda nəzərdə tutulmalı” və 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan və “demokratik cəmiyyətdə zəruri olan” hüquqa uyğun bir, yaxud daha artıq məqsədlərə nail olmağa yönəlməlidir.

1. “Qanunda nəzərdə tutulmuşdur”

35. Heç kimdə şübhə doğurmur ki, mübahisə doğuran Məhkəmə təqibinin Cinayət Məcəlləsinin 161-ci və 162-ci maddələri kimi hüquqi əsası vardır. Ərizəçi buna etiraz etmir, lakin o, bildirir ki, xüsusilə 1978-ci il Konstitusiyasından sonra öz fikirlərinin həqiqiliyini sübut etmək kimi hüquqi müdafiə vasitəsində ona imtina ediləcəyini gözləməirdi. O, təkidlə bildirmişdir ki, 1982-ci il mayın 19-dək Ali Məhkəmə Hökumətin təhqir edilməsi barədə və bu cür cinayətlər üzrə ittihamlardan müdafiə olunmaq üçün sübutların işə cəlb olunması barədə işə heç vaxt baxmamışdır (240-cı maddə). Doktrinada və Məhkəmə praktikasında bu məsələ ilə bağlı müxtəlif fikirlər söylənilmişdir.

36. Hökumətin etirazında qeyd edilmişdir ki, İspaniya qanun-vericiliyinə, məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 461-ci maddəsinə görə, yayılmış məlumatların həqiqiliyinin sübut olunmasına, müdafiə vasitəsi kimi, yalnız o zaman yol verilə bilər ki, o, xidməti vəzifələrini yerinə yetirən mülki qulluqçulara qarşı yönəlmiş olsun; 1978-ci ildən nə əvvəl, nə də sonra Ali Məhkəmə ayrıca şəxslərə qarşı yönəlməyən təhqirlər üçün nə zamansa *exceptio veritatis*-dən istifadə edilməsinə imkan vermişdir. Lakin cənab Kastells bütövlükdə Hökuməti təhqir etmişdir.

37. Cinayət Məcəlləsinin 461-ci maddəsinin mətnindən çıxış edərək, Məhkəmə bu şərhə məntiqə uyğun hesab edir. Görünür, bu cür presedentlər olmamışdır, Ali Məhkəmənin 19 may 1982-ci il tarixli izahlarında özünü göstərən tərəddüdlər də buradan doğur (*bax*: yuxarıda 12-ci bəndə), lakin bunun əhəmiyyəti yoxdur, çünki izahat təhqirlərin bir neçə mümkün tipini ümumi formada əhatə edirdi və yeni şəraitdə tətbiq edilməli idi; yuxarıda qeyd edilən qərar onu xüsusi hallara tətbiq etməklə kifayətlənmişdir (*bax*: "Observer" və "Qardian" Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərara. Seriya A, cild 216, səh. 27-28, bənd 53).

Buna görə də, Komissiya kimi Məhkəmə də hesab edir ki, mübahisəyə səbəb olmuş müdaxilənin şərtlərini tənzimləyən normalar, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndindən çıxış etməklə, qabaqcadan görülməsi mümkün olan normalardır.

2. Qarşıya qoyulan məqsədin hüquqa uyğunluğu

38. Ərizəçinin bildirdiyinə görə, nə ona qarşı irəli sürülən ittiham, nə də sonra onun ittiham olunması 10-cu maddənin 2-ci bəndinin təsir dairəsinə düşən hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür. Onun ittiham edildiyi hərəkət (Ali Məhkəmə də bunu qəbul edir) hər hansı həyəcana səbəb olmamışdır; 31 oktyabr 1983-cü il tarixli məhkəmə qərarından görüldüyü kimi, müdaxilə ictimai asayişin və milli təhlükəsizliyin müdafiəsi vəzifəsini həll etməyə-rək, faktiki olaraq, cavabdeh Hökumətin ləyaqətini qorumuşdur.

39. Lakin Hökumətin istinad etdiyi 10 aprel 1985-ci il tarixli qərarında Konstitusiya Məhkəməsi belə bir məsələni vurğulamışdır ki, demokratik institutları gözdən salmaq cəhdlərinə görə dövlətin təhlükəsizliyi təhlükəyə məruz qala bilər (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə). Cənab Kastells öz məqaləsində Basklar Ölkəsindəki çox ciddi vəziyyəti sadəcə təsvir etmir, o, hakimiyyət orqanlarını, o cümlədən polisi cinayətkar fəaliyyətin təşkilatçılarına qarşı passivlikdə və hətta səhlənkarlıqda ittiham edir və bununla da nəzərdə tutur ki, Hökumət də məsuliyyət daşıyır.

Beləliklə, deyə bilərik ki (bu, həm də Hökumətin və Komissiyanın nöqtəyi-nəzərinə uyğun gəlir), 1979-cu il İspaniyasının konkret şəraitində ərizəçiyə qarşı Məhkəmə təqiblərinə təkəcə “başqa şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi” üçün yox, həm də 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “iğtişaşların aradan qaldırılması” məqsədlərindən ötrü başlanılmışdır.

3. Müdaxilənin zəruriliyi

40. Cənab Kastells Komissiya ilə razı olduğunu bildirmiş və öz elektoratının fikirlərinin və narahatlığının ifadəçisi olan seçkili nümayəndə üçün söz azadlığının çox vacib olmasını qeyd etmişdir. İctimai maraq doğuran məsələlər müzakirə olunan zaman bu azadlığın əlavə təminatları olmalıdır. İndiki halda da belə olmuşdur; mübahisə doğuran məqalə, 1977-ci ildən başlayaraq Basklar Ölkəsində yaranmış qeyri-sabitlik mühiti haqqında geniş diskussiyanın tərkib hissəsi olmuşdur. Ərizəçinin mühakimə olunması, Hökuməti əsassız və ləkələyici ittihamlardan qorumaqdan daha çox, hər şeydən əvvəl, iqtidarı müxalifətin hücumlarından qorumaq vəzifəsi güdmüşdür; sözügedən faktların açıqlanması Hökuməti narahat vəziyyətə salsada, bu, ictimai mənafeələrə cavab verir.

41. Hökumət qeyd etmişdir ki, söz azadlığı mütləq azadlıq deyildir; o, “vəzifə və məsuliyyət” müəyyən edir (Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi). Cənab Kastells siyasi diskussiyanın adı çərçivəsindən kənara çıxmışdır; o, demokratik Höku-

məti təhqir edərək, İspaniya üçün böhranlı dövrdə, yəni Konstitusiyaya qəbul edildikdən az sonra, müxtəlif yönlü qüvvələrin zorakılığa əl atdıqları bir dövrdə, qeyri-sabitliyə şərait yaratmışdır.

Məhkəmə xatırlatmışdır ki, 10-cu maddənin 1-ci bəndində təsbit olunmuş söz azadlığı demokratik cəmiyyətin mühüm dəyərlərindən və onun tərəqqisinin əsas şərtlərindən biridir. 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə əməl etmək şərti ilə o, tək cəmsə müsbət qarşılanan və ya zərərsiz, yaxud neytral "informasiya" və "ideyalar"a yox, təhqiramiz, şok vəziyyətinə salan, yaxud narahatlıq yaradan "informasiya" və "ideyalar"a da aiddir. Plüralizmin, dözümlülüğün və liberalizmin tələbləri belədir, bunlarsız isə "demokratik cəmiyyət" yoxdur (*bax: Həndisəyad Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli inter alia qərarı. Seriya A, cild 24, səh. 23, bənd 49 və "Observer" və "Qardian"ın işi üzrə yuxarıda göstərilən qərarı. Seriya A, cild 216, səh. 30, bənd 59(a).*

Söz azadlığı hamı üçün vacibdir, xalqın seçkili nümayəndələrindən söhbət gətdikdə isə bu, xüsusilə vacibdir. Həmin şəxslər öz elektoratlarını təmsil edir, diqqəti onların qayğılarına cəlb edir və onların mənafeələrini müdafiə edirlər. Deməli, müxalifətdən olan Parlament üzvünün (ərizəçi Parlamentdə müxalifətin nümayəndəsidir) söz azadlığı hüququna müdaxilə Məhkəmə tərəfindən olduqca böyük diqqət tələb edir.

43. Baxılan işdə Kastells öz fikrini Senatın iclas zalında ifadə etməmiş (o, sanksiyalardan qorxmadan bunu edə bilərdi), bunu dövrü mətbuatda etməyə üstünlük vermişdir. Lakin bu, o demək deyil ki, ərizəçi Hökuməti bu şəkildə tənqid etməkdə haqlı deyil.

Bu baxımdan hüquqi dövlətdə mətbuatın xüsusi rolunu unutmamaq olmaı. O, iğtişəşlərin qarşısını almaq və başqa şəxslərin nüfuzunu müdafiə etmək üçün *inter alia* müəyyən edilən çərçivədən kənara çıxa bilməsə də, hər halda onun üzərinə siyasi və digər məsələlərlə bağlı ictimai maraq doğuran informasiya və ideyaları ötürmək vəzifəsi qoyulur (*bax: "Sandi tayms" Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli mutatis mutandis qərarı. Seriya A, cild 30, səh. 40, 65-ci bənd və "Observer" və*

"*Qardian*"ın işi üzrə yuxarıda göstərilən qərara. Seriya A, cild 216, səh. 30, 59(b) bəndi).

Mətbuat azadlığı vətəndaşların öz siyasi liderlərinin baxışlarını və mövqeyini özləri üçün aydınlaşdırmalarında və bu barədə rəylərinin formalaşmasında ən mükəmməl üsullardan biridir. Məsələn, həmin azadlıq siyasətçilərə ictimai rəyi narahat edən məsələlər barədə fikir söyləmək imkanı verir, hər bir kəsə azad siyasi diskussiyada iştirak etmək imkanı yaradır, bu isə demokratik cəmiyyət anlayışının sütununu təşkil edir (*bax: Lingens Avstriya-ya qarşı iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 103, səh. 26, bənd 42*).

44. 31 oktyabr 1983-cü il tarixli qərarında Ali Məhkəmə belə bir mövqə tutmuşdur ki, məqalə, siyasi tənqidlə təhqir arasındakı həddi, bir qədər yüngül formada olsa da, hər halda keçmişdir (*bax: yuxarıda 13-cü bənd*).

45. Komissiya kimi Məhkəmə də qeyd etmişdir ki, cənab Kastells 1977-ci ildən başlayaraq Basklar Ölkəsində bir sıra hücumlar həyata keçirmiş müxtəlif ekstremist qruplaşmaların cəzasız qalmasını tənqid etməkdən başlamışdır. Bununla o, sözügedən dövrü mətbuat orqanının tirajının böyük hissəsinin satıldığı bölgənin ictimai rəyi üçün böyük maraq doğuran faktlardan söz açmışdır. Lakin o, öz nəticələrində Hökumətə qarşı ciddi ittihamlar irəli sürmüşdür; onun fikrincə, yaranmış vəziyyətə görə məsuliyyəti Hökumət daşıyır (*bax: yuxarıda 7-ci bənd*).

46. Siyasi diskussiya azadlığı, sözsüz ki, təbiəti etibarlı ilə mütləq azadlıq deyil. İştirakçı dövlətlər onu müəyyən "məhdudiyyətlər"ə və ya "sanksiyalar"a məruz qoya bilərlər, lakin həmin tədbirlərin 10-cu maddədə öz əksini tapmış söz azadlığı ilə bir araya sığıb-sığmaması barədə qəti qərar çıxarmaq hüququ Məhkəməyə məxsusdur (*bax: "Observer" və "Qardian"ın işi üzrə yuxarıda göstərilən mutatis mutandis qərara*).

Sırası vətəndaşa və ya siyasi xadimə nisbətən Hökumətə münasibətdə tənqidin yol verilən hədləri genişdir. Demokratik sistemdə Hökumətin hərəkətləri və ya səhvləri tək cə qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyətlərinin yox, həm də mətbuatın və ictimai rəyin xüsusi diqqətinin predmeti olmalıdır. Bundan başqa,

tənqidə qarşı cinayət təqibi məsələsi ortaya çıxdıqda, xüsusən Hökumətin rəqiblərinin və ya kütləvi informasiya vasitələrinin haqsız hücumlarına qarşı başqa cavab vasitələri olarsa, Hökumətin aparıcı mövqeyi onun təmkin nümayiş etdirməsini zəruri edir. Hər halda ictimai asayişin təminatçısı kimi səlahiyyətli dövlət hakimiyyəti orqanlarının, ləkələyici xarakter daşıyan əsassız və ləyaqətsiz ittihamlara adekvat şəkildə, normadan kənara çıxmadan reaksiya verməyə yönələn tədbirlər, o, cümlədən cinayət hüququ xarakterli tədbirlər görmək imkanı açıq qalır.

47. Cənab Kastells gətirdiyi faktların həqiqi olmasının və hamıya yaxşı məlum olmasının müəyyənləşdirilməsini əvvəl Ali Məhkəmədə, sonra isə Konstitusiya Məhkəməsində bir neçə dəfə təklif etmişdir; onun fikrincə, bu, onun fikirlərinin təhqiramiz səslənməsi fikrini aradan qaldırardı (*bax*: yuxarıda 11-ci və 16-cı bəndlərə).

19 may 1982-ci ildə Ali Məhkəmə həmin sübutları belə bir əsasa görə yolverilməz elan etmişdir ki, söhbət dövlət institutlarına qarşı yönələn təhqirlərdən gedən zaman sübutların həqiqiliyindən müdafiə vasitəsi kimi istifadə etmək olmaz (*bax*: yuxarıda 12-ci və 13-cü bəndlərə); o, bu cür şərhli 31 oktyabr 1983-cü il tarixli qərarında təsdiq etmişdir (*bax*: yuxarıda 13-cü bəndə). Konstitusiya Məhkəməsi qərara almışdır ki, qanunçuluğa əməl olunması barədə bu məsələ onun səlahiyyətləri xaricindədir (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə).

Buna görə də ərizəçi, Cinayət Məcəlləsinin 161-ci maddəsinə əsasən ona qarşı qaldırılmış cinayət işinə baxılarkən, öz müdafiəsi üçün faktların vicdanlı və həqiqi olmasına istinad edə bilməmişdir.

48. Hökumətin etirazında deyilir ki, cənab Kastellsin fikirləri kifayət qədər dəqiq olmadığına görə, onlar həqiqiliklərinin təsdiqinə iddia edə bilməzdilər; bundan əlavə, onlar qiymətləndirici xarakter daşıyır, belə fikirlərə qarşı isə həqiqilik meyarı tətbiq edilə bilməz.

Bu arqument inandırıcı deyil. “Punto i Ora de Euskalxerria”da çıxan məqaləni bütövlükdə nəzərdən keçirmək lazımdır. Ərizəçi məqaləni Basklar Ölkəsində həyata keçirilmiş hücumla-

rin və qətlərin uzun siyahı ilə başlamış; sonra isə qeyd etmişdir ki, bunlar cəzasız qalmışlar; daha sonra o, məqalədə həmin hücumlarda və qətlərdə ekstremist təşkilatların əli olduğunu bildirmiş, həmin təşkilatların adını çəkmiş və sonda yaranmış vəziyyətə görə məsuliyyəti Hökumətin üzərinə qoymuşdur. Əslində bu fikirlərdən çoxunun həqiqiliyini yoxlamaq mümkün idi, cənab Kastells isə əsaslı olaraq ümid bəsləyə bilərdi ki, fikirlərində vicdanlı olduğunu sübut etmək üçün ona imkan verəcəklər.

Ali Məhkəmə ərizəçinin işə cəlb etmək istədiyi sübutları qəbul etməyə razılıq versəydi, araşdırmanın nəticəsinin necə olacağı barədə fikir söyləmək mümkün deyil, lakin Məhkəmə belə bir hala həlledici əhəmiyyət verir ki, Ali Məhkəmə nəzərdən keçirilən cinayətə münasibətdə bu cür sübutları qeyri-məqbul olan etmişdir (*bax*: yuxarıda 12-ci bəndə). O, hesab edir ki, ərizəçinin söz azadlığına bu cür müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri deyildi.

49. Hökumət həm də tətbiq edilən sanksiyaların yumşaq xarakterinə istinad edir, lakin özünün əvvəl gəldiyi nəticənin işığında Məhkəmə bu dəlili təhlil etməyə borclu deyil.

50. Məhkəmə qərar aldı ki, 10-cu maddə pozulmuşdur.

II. 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin güman edilən pozuntusu

51. Cənab Kastells tələb etmişdir ki, onu ayrı-seçkiliyin qurbanı hesab etsinlər, çünki başqa şəxslər bu cür fikirləri hər hansı cinayət sanksiyası tətbiq edilmədən söyləmişlər. O, 14-cü maddəyə istinad etmişdir, həmin maddə aşağıdakı qaydada formülə edilmişdir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər status kimi hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır”.

Hökumət ərizəçinin fikrini rədd etmişdir.

52. Bu məsələnin işdə aparıcı məsələ olmadığına görə, Məhkəmə ona baxmağı zəruri hesab etmir (*bax: Eyri İrlandiyaya qarşı iş* üzrə 9 oktyabr 1979-cu il tarixli *inter alia* qərarı. Seriya A, cild 32, səh. 16, bənd 30).

III. 50-ci maddənin tətbiqi

53. 50-ci maddəyə əsasən:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə orqanlarının və ya digər hakimiyyət orqanlarının çıxardığı qərar, yaxud gördüyü tədbir bu Konvensiyadan doğan öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə əgər sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın, yaxud tədbirin törətdiyi nəticənin əvəzini yalnız qismən ödəməyi nəzərdə tutur, o zaman zərurət olduqda, Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

54. Ərizəçi hər şeydən əvvəl məhkəmə qərarının qısa xülasəsinin Basklar Ölkəsinin, Madridin qəzetlərində və ölkənin digər əyalətlərində dərc olunmasına nail olmağa, habelə onun mühakimə olunması barədə hər hansı qeydin Mərkəzi cinayət arxivindən çıxarılmasına çalışmışdır.

Məhkəmə qeyd etmişdir ki, onun bu cür məcbureddi qərarlar qəbul etmək səlahiyyəti yoxdur (*bax: “Manifattura FL” İtaliyaya qarşı iş* üzrə 27 fevral 1992-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərarı. Seriya A, cild 230-V, səh. 21, bənd 22).

A. Maddi ziyan

55. Cənab Kastells əmək haqqını itirdiyinə görə kompensasiya kimi 375.000 peseta tələb etmişdir. Girov qoymaqla azadlığa buraxılmış müttəhim əlli iki dəfə yaşadığı yer (San-Sebastyan) üzrə məhkəmədə və üç dəfə Madriddə Ali Məhkəmədə qeydiyyatdan keçməli olmuşdur (*bax: yuxarıda 8-ci və 9-cu bəndlərə*), bu isə vaxt itkisinə və onun vəkili kimi peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmasına mane olmuşdur.

Məhkəmə bu fikirdədir ki, həmin məhdudiyət çətin ki cənab Kastellsə ziyan vura bilərdi, çünki o, vəkili kimi sözügedən

məhkəmələrə tez-tez getmişdir. Beləliklə, ona maddi ziyan vurulması müəyyən olunmamışdır.

V. Qeyri-maddi ziyan

56. Ərizəçi həm də mənəvi ziyana görə kompensasiya tələb etmiş, lakin konkret rəqəm göstərməmişdir. Məhkəmə bu cür ziyanın vurulmasını istisna etmir, lakin işin hallarından çıxış etməklə belə hesab edir ki, bu Məhkəmə qərarının pozuntu faktını təsdiq etməsinin özü kifayət qədər ədalətli əvəz ödəmədir.

S. Xərclər və məsrəflər

57. İspan Məhkəmələrində çəkdiyi xərclərin və məsrəflərin kompensasiyası kimi cənab Kastells 2.181.476 peseta tələb etmişdir. Məhkəmə ona yalnız 1.000.000 peseta təyin edir, çünki mübahisə doğuran məbləğlər amparo şikayətinə aid olmuşdur, həmin şikayətləri isə Komissiya məqbul hesab etməmişdir.

58. Nəhayət, ərizəçi Konvensiyanın orqanlarında çəkdiyi xərclərə və məsrəflərə görə 3.328.000 peseta, habelə cənab Korffun və cənab Vervayelin qonorarları kimi 20.000 alman markası almaq niyyətində olmuşdur.

Hökumət kimi Məhkəmə də dörd vəkilin müşayiəti ilə Məhkəmə qarşısında dayanan cənab Kastelli təmsil edən vəkillərin sayını həddindən artıq hesab etmişdir; həm də nəzərə almaq lazımdır ki, Komissiya bəzi ilkin şikayətləri qeyri-məqbul elan etmişdir.

Məhkəmə qiymətləndirməni ədalətlə həyata keçirərək, cənab Kastellsə ümumi məbləği 2.000.000 peseta olan kompensasiya təyin edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. *Qərara aldı ki, o, Hökumətin ilkin etirazına baxmaq səlahiyyətinə malikdir və həmin etirazı rədd etdi;*
2. *Qərara aldı ki, 10-cu maddə pozulmuşdur;*

3. *Qərara aldı ki*, işə 10-cu maddə ilə birgə götürülməklə 14-cü maddəyə əsasən baxmağa ehtiyac yoxdur;

4. *Qərara aldı ki*, bu Məhkəmə qərarı, 50-ci maddənin məqsədlərinə əsasən, güman edilən mənəvi ziyanın əvəzinin ədalətlə ödənilməsi baxımından kifayət edir;

5. *Qərara aldı ki*, İspaniya Krallığı çəkdiyi xərclərə və məsrəflərə görə ərizəçiyə üç ay ərzində 3.000.000 (üç milyon) peseta ödəməlidir.

Ərizəçinin tələblərinin qalan hissəsini *rədd etdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 23 aprel 1992-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM DE MEYERİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mübahisə doğurmuş məqaləsində cənab Kastells Basklar Ölkəsində həyata keçirilən qətlərin və hücumların uzun siyahısını sadalayır² və bunları törədən şəxslərin cəzasız qalmalarını hid-dət doğuran hal adlandıraraq pisləyir³. O, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətsizliyindən şikayətlənir⁴, onun dediyinə görə, həmin orqanlar cinayətkarların şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün heç bir şey etməmişlər, halbuki "başqa hallarda" onlar böyük səy

² Məhkəmə qərarının 48-ci bəndi. *Bax*: Məhkəmə qərarının 7-ci bəndində məqalənin birinci və ikinci abzasları.

³ Məqalənin adı və Məhkəmə qərarının 45-ci və 48-ci bəndləri.

⁴ Məhkəmə qərarının 39-cu bəndi.

nümayiş etdirirdilər.⁵ Ərizəçi bunu təqsirli tərəflə əlbirliyin dəlili kimi qiymətləndirmiş⁶ və “bu hərəkətlərə” görə məsuliyyəti Hökumətin və onun tərəfdarlarının ayağına yazmışdır⁷.

Şübhəsiz ki, bunlar ciddi ittihamlardır⁸.

Lakin ərizəçi onları irəli sürərkən hüquqa uyğun olaraq özünün söz azadlığı hüququnu həyata keçirmişdir. Məhkəməyə daxil olmuş işin materiallarından görüldüyü kimi, həmin hüquq pozulmuşdur, çünki cənab Kastells ümumi maraq doğuran məsələ ilə bağlı öz fikirlərini ictimaiyyətə çatdırdığına görə məhkəmə təqibinə məruz qalmış və mühakimə olunmuşdur; belə hərəkətlərə görə vətəndaşı cəzalandırmaq “demokratik cəmiyyət”də yolverilməzdir.

Bununla əlaqədar olaraq, cənab Kastellsin haqlı olub-olmamasının əhəmiyyəti yoxdur. Müdafiə vasitəsi kimi faktların həqiqiliyi barədə məsələnin vəziyyətin qiymətləndirilməsinə aidiyyəti yoxdur⁹; bu, həm də o mənada ədalətlidir ki, məqalədə istinad edilən qətlər və hücumlar həqiqətən baş vermişdir, onları törədən şəxslərin cəzasızlığını isə heç kim inkar etmir.

Əlavə etməyə dəyər ki, təhqirlərə, yalançı ittihamlara və diffamasiyaya münasibətdə fərdə nisbətən dövlət institutlarına daha artıq müdafiə təqdim etmək üçün, yaxud Hökumətin nüfuzunu müxalifətin nüfuzundan daha artıq qorumaq üçün heç bir əsas yoxdur¹⁰.

⁵ Misal üçün bax: məqalənin üçüncü və altıncı abzasları.

⁶ Məhkəmə qərarının 39-cu bəndi.

⁷ Məqalənin sonuncu abzası və Məhkəmə qərarının 39-cu və 45-ci bəndləri.

⁸ Məhkəmə qərarının 45-ci bəndi.

⁹ Bax: bu məsələ ilə bağlı aşağıda cənab Pekkanenin ayrıca rəyi və *Lingens Avstriyaya qarşı iş* üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli *mutatis mutandis* Məhkəmə qərarı. Seriya A, cild 103, səh.27-28, 45-ci və 46-cı bəndlər.

¹⁰ Buna görə də mən İspaniya Cinayət Məcəlləsinin 161-ci və 162-ci maddələrinə uyğun olaraq Hökumətin təqdim etdiyi “gücləndirilmiş müdafiə”yə haqq qazandıra bilmərəm (Məhkəmə qərarının 20-ci bəndi).

HAKİM PEKKANENİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Cənab Kastells öz məqaləsində əvvəlcə Basklar Ölkəsində baş vermiş qətlərin və hücumların siyahısını sadalamış, sonra isə qeyd etmişdir ki, bu cinayətlər açılmamış və cəzasız qalmışdır. O, həmin cinayətlərdə müxtəlif sağ ekstremist təşkilatların əli olduğunu da qeyd etmişdir. Bu faktlardan o, belə nəticə çıxarmışdır ki, “bu hərəkətlərin arxasında yalnız Hökumət, Hökumətin partiyası və onların adamları” dayanıb bilər.

Cənab Kastells Hökumətin ünvanına təhqiramiz və kobud ifadələr işlətdiyinə görə Ali Məhkəmə tərəfindən mühakimə olunmuşdur. Ali Məhkəmə *inter alia* müəyyən etmişdir ki, siyasi tənqid məqsədilə söylənilmiş təhqiramiz ifadələr həmin tənqidin yol verilən həddini aşmış və Hökumətin ləyaqətinə toxunmuşdur. Ali Məhkəmə bu fikirdədir ki, ispan qanunvericiliyinə görə, belə hallarda müdafiə vasitəsi kimi (*exceptio veritatis*) yolverilməzdir.

Məhkəmə belə bir hala həlledici əhəmiyyət vermişdir ki, İspaniyanın Ali Məhkəməsi nəzərdən keçirilən cinayət üzrə faktların həqiqiliyinin müdafiə vasitəsi kimi yolverilməz olduğunu elan etmişdir. 10-cu maddənin pozulmasında həlledici amil, mənim fikrimcə, cənab Kastellsin sözügedən hadisələr üçün Hökumətin məsuliyyət daşmasını düşündüyünə və öz fikrini dərc etdirdiyinə görə cəzalandırılmasıdır.

Məhkəmə qərarında ətraflı müzakirə olunan *exceptio veritatis* məsələsinə gəldikdə isə, mən hesab edirəm ki, cənab Kastells siyasi polemika qaydasında ifadə olunmuş fikrinin həqiqiliyini sübut edə bilməyəcəkdi; həmin fikirdə iddia olunurdu ki, bütün bu hücumların və qətlərin arxasında Hökumət dayanır. Buna görə də *exceptio veritatis*-in bu işə aidiyyəti yoxdur. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulduğunu aşkar etmək üçün cənab Kastellsin Hökuməti demokratik cəmiyyətdə yol verilə bilən üsulla tənqid etdiyinə görə mühakimə olunması kifayətdir.

HAKİM KARİLYO SALSĒDONUN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mən qərarın 46-cı bəndində Məhkəmənin ifadə etdiyi fikirlə tam şərikəm. Qeyd etmək istərdim ki, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin dayaq sütunlarından biridir. Lakin qeyd etməliyəm ki, bu azadlığın həyata keçirilməsi “vəzifələr və məsuliyyət” müəyyən edir (Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndi) və siyasi motivlərlə həyata keçirilən zorakılığın əhəlinin həyatına və təhlükəsizliyinə daim təhlükə yaratdığı şəraitdə söz azadlığını müdafiə etmək tələbatı ilə demokratik dövləti müdafiə etmək imperativi arasındakı ədalətli nisbəti tapmaq çox çətin olur.

10-cu maddənin 2-ci bəndində söz və fikir azadlığının, informasiya və ideyaları əldə etmək və yaymaq azadlığının həyata keçirilməsinin “qanunun müəyyən etdiyi və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan rəsmiyyətlər, şərtlər, məhdudiyətlər və ya sanksiyalarla müşayiət oluna bilməsini” nəzərdə tutmaqla, Konvensiya təsdiq edir ki, bu azadlıqlar mütləq deyil. Bundan əlavə, Konvensiya belə bir prinsipi də təsdiq edir ki, hər hansı şəxslər qrupunun və ya fərdin sözügdən normada əksini tapmış hüquq və azadlıqları yerinə yetirməməyə yönələn fəaliyyətlə məşğul olmaq və hərəkətlər etmək hüququ yoxdur (17-ci maddə), bu isə, mənim fikrimcə, dövlətlərin pozitiv öhdəlikləri olduğunu nəzərdə tutur.

Buna görə də, qərəzli və əsassız, ləkələyici ittihamlara müvafiq reaksiya verməyə yönələn normal və Konvensiyanın tələblərinə uyğun tədbirlər, o cümlədən cinayət hüququ xarakterli tədbirlər görməkdə dövlətlərin əl-qolu açılmışdır.

YERSILD (JERSILD) DANİMARKAYA QARŞI

23 sentyabr 1994-cü il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Bu işin yaranmasına səbəb olan hadisələr zamanı Danimarka vətəndaşı, Danimarka radio yayımı korporasiyasında çalışan jurnalist, cənab Yens Olaf Yersild korporasiyanın Sandi nyus məqəzin bazar günü xəbərlər proqramının sərəncamına ezamiyyətə göndərilmişdi.

31 may 1985-ci ildə Informeyşen qəzeti Kopenhagendəki Osterbrodan olan, özlərini yaşıl gödəkcələr adlandıran gənclərin irqçi əhval-ruhiyyəsini təsvir edən məqalə dəre etmişdi. Bu məqalənin işığında Sandi nyus məqəzinin redaktorları yaşıl gödəkcələr haqqında sənədli film yaratmaq qərarına gəldilər. Sonradan ərizəçi bu qrupun nümayəndələri ilə təmasda oldu və onların üçünü televiziya müsahibəsində iştirak etməyə dəvət etdi. Ərizəçinin apardığı müsahibə zamanı sözügedən qrupun üç üzvü mühacirlərin və Danimarkadakı digər etnik qrupların ünvanına təhqiramiz və saymazana sözlər işlətdilər. Bütün bunlar təqribən beş-altı saat davam etdi, bunlardan iki saatı, yaxud iki saat yarımı videolentə yazıldı. Sonradan ərizəçi müsahibə əsasında yaradılmış filmi redaktə etdi və bir neçə dəqiqəyədək qısaltdı. 21 iyul 1985-ci ildə o, Danimarka radio yayımı korporasiyasının efrinə verildi. Sonradan Cinayət Məcəlləsinin 266 (b) maddəsinə əsasən irqçi bəyanatlara görə üç gəncə qarşı və 23-cü maddə ilə əlaqədə 266 (b) maddəsinə əsasən həmin bəyanatların yayılmasına yardımçı olmağa və onları yaymağa təhrik etməyə görə ərizəçi və Danimarka radio yayımı korporasiyasının xəbərlər bölməsinin rəhbərinə qarşı cinayət işi qaldırıldı. 24 aprel 1987-ci ildə Kopenhagen şəhər məhkəməsi sözügedən şəxsləri mühakimə etdi. Cənab Yersild 1000 Danimarka kronu məbləğində cərimə edildi.

O və xəbərlər bölməsinin rəhbəri şəhər məhkəməsinin qərarından apellyasiya verildilər, lakin Şərqi Danimarkanın Yüksək Məhkəməsi və Ali Məhkəmə həmin qərarı qüvvədə saxladılar.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Ərizəçilərin 25 iyul 1989-cu ildə verdikləri, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasının qurbanı olduqlarını bildirdikləri şikayəti Komissiya 8 sentyabr 1992-ci ildə qəbul edilən saydı.

İşin hallarını müəyyən etmiş Komissiya 8 iyul 1993-cü il məruzəsində 10-cu maddənin pozulduğunu bildirən fikir ifadə etdi (dörd səsə qarşı on iki səs).

Komissiya işi 9 sentyabr 1993-cü ildə, Danimarka Hökuməti isə 11 oktyabr 1993-cü ildə Məhkəməyə verildilər.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

II. 10-cu maddənin güman edilən pozuntusu

25. Ərizəçi təkid etmişdir ki, irqçi fikirlərin yayılmasına yardımçı olmağa və buna təhrik etməyə görə onun mühakimə edilməsi və bu barədə hökm çıxarılması, Konvensiyanın 10-cu maddəsində qeyd edilən mənada onun söz azadlığını pozmuşdur; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın

qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara mürəz qala bilər”.

26. Hökumət bu fikirlə razılaşmamış, Komissiya isə onu dəstəkləmişdir.

27. Tərəflərin fikirlərində ümumi cəhət budur ki, ərizəçinin işinin yaranmasına gətirib çıxaran tədbirlər onun söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə müdaxilədir.

Özü də sözügedən müdaxilə, şübhəsiz ki, qanunda nəzərdə tutulmuşdur, çünki ərizəçinin mühakimə olunması Cinayət Məcəlləsinin 226 (b) və 23 (1) maddələrinə əsaslanmışdır. Bu kontekstdə Hökumət qeyd etmişdir ki, bunlardan birincisi BMT Konvensiyasının tələblərini yerinə yetirmək üçün qanunvericiliyə daxil edilmişdir. Məhkəmənin başa düşdüyü mənada Hökumətin dəlili bundan ibarətdir ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi tətbiq edilməli olsa da, Məhkəmə qeyd edilən maddənin 2-ci bəndini tətbiq edərkən nəzərə almalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrini, 1965-ci ildə BMT-nin qəbul etdiyi İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın (*bax*: yuxarıda 21-ci bəndə) məntiqinə uyğun olaraq, geniş mənada şərh etmək və tətbiq etmək lazımdır. Başqa sözlə, 10-cu maddə BMT Konvensiyasına əsaslanan irqi ayrı-seçkilikdən müdafiə hüququnu məhdudlaşdıran, ayrıca şəkildə götürən və ya heçə endirən qaydada şərh edilməməlidir.

Nəhayət, müdaxilənin hüquqa uyğun məqsədi, yəni başqa şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının müdafiəsi məqsədini güdməsi də şübhəsizdir.

Mübahisə doğuran yeganə məsələ həmin tədbirlərin demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmasından ibarətdir.

28. Ərizəçi və Komissiya belə bir nöqtəyi-nəzərin tərəfində idilər ki, BMT Konvensiyasının (*bax*: yuxarıda 21-ci bəndə) iştirakçısı kimi Danimarkanın öhdəliklərinə baxmayaraq, başqa

şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının müdafiəsi ilə ərizəçinin məlumatı yaymaq hüququ arasında ədalətli tarazlığı tapmaq lazımdır. Ərizəçinin fikrincə, belə tarazlıq BMT Konvensiyasının 4-cü maddəsinin bəndlərindən birində nəzərdə tutulmuşdur; orada qeyd edilir ki, İnsan haqlarının ümumi bəyannaməsində əks olunan prinsiplərə və bu Konvensiyanın [BMT Konvensiyasının] 5-ci maddəsində aydın ifadə olunan hüquqlara da lazımi diqqət yetirilməlidir. Bu bənd maddə 4 (a)-nın [iştirakçı dövlətlər] irqi nifrətə və ya üstünlüyə əsaslanan ideyaların hər cür yayılmasını cinayət qanunu ilə cəzalandırılan əməl olan etməlidirlər tələbinin həddindən artıq əhatəli xarakter daşmasından və digər insan haqlarına, məsələn, söz və fikir azadlığına münasibətdə çətinliklər yarada biləcəyindən bəzi üzv-dövlətlərin ehtiyat etməsi ilə əlaqədar olaraq, sənədin layihəsi hazırlanarkən daxil edilmişdi.

Ərizəçi Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin BMT Konvensiyasını ratifikasiya etmək çağırışı ilə üzv-dövlətlərə müraciət edərkən ratifikasiya aktına Avropa Konvensiyasında (Qətnamə (68) 30, 31 oktyabr 1968-ci il) əks olunmuş hüquqlara *inter alia* lazımi hörmət bəslənməsi zəruriliyinin qeyd olunduğu şərh bərədə bəyanat əlavə etməyi təklif etməsini məhz bununla izah edirdi.

Ərizəçi və Komissiya qeyd etmişlər ki, televiziya verilişi kontekstində götürülmüş təhqiramiz ifadələr ümumən onların müəlliflərinin irqi təbliğatına xidmət etməkdən daha çox onların ağılsızlığını nümayiş etdirmiş, onları gülünc vəziyyətdə təqdim etmişdir. Proqramın doğurduğu ümumi təsir onda idi ki, o, ictimaiyyətin diqqətini irqçilik və ksenofobiya kimi böyük ictimai əhəmiyyətə malik məsələyə cəlb etmişdi. Ərizəçi irqçi baxışların yayılmasına yardım göstərmək niyyəti ilə yox, əksinə, onlara qarşı çıxmaq və onları ifşa etmək niyyəti ilə təhqiramiz ifadələri qəsdən telesüjetə daxil etmişdi. Ərizəçi təkid edirdi ki, o, həmin dövrün Danimarkası üçün yeni fenomen olan yarısavadlı və sosial baxımdan davamsız gənclərdə döyüşkən irqçiliyin baş qaldırmasını tamaşaçılara göstərməyə, təhlil və izah etməyə çalışmışdır. Komissiya ilə birlikdə o, belə hesab edirdi ki, televiziya verilişi

başqa şəxslərin nüfuzuna və ya hüquqlarına mühüm mənfi təsir göstərə bilməzdi. Beləliklə, ərizəçinin söz azadlığının maraqları sonuncuların maraqlarının müdafiəsinə üstün gəlmişdi.

Bundan başqa, ərizəçi qeyd edirdi ki, kütləvi informasiya vasitələrinin məsuliyyəti haqqında 1991-ci il Qanunu nəzərdən keçirilən dövrdə qüvvəyə minmiş olsaydı, o, məhkəmə qaydasında təqib olunmayacaqdı, çünki həmin akta əsasən, cəza verilə biləcək ifadəyə görə məsuliyyəti prinsip etibarını ilə yalnız onun müəllifi daşmalıdır. Bu, ərizəçinin mühakimə edilməsinin BMT Konvensiyasına əsasən və 10-cu maddənin mənasına görə, bunun demokratik cəmiyyətdə zəruri olmasına əsasən tələb olunması barədə Hökumətin dəlilini alt-üst edir.

29. Buna etiraz edən Hökumət qeyd etmişdir ki, ərizəçi yaşıl gödəkcələrə həsr olunmuş telesüjeti məlumat baxımından yox, sensasiya baxımından redaktə etmişdir və informasiya, yaxud yenilik kimi bunun dəyəri minimal olmuşdur. Televiziya güclü təsir vasitəsidir və adətən danimarkalıların çoxu bu süjetin də göstəriləndiyi xəbərlər verilişlərinə baxır. Ərizəçi bunun cinayət məsuliyyətinə səbəb ola biləcəyini bilsə də, hər halda yaşıl gödəkcələri telkamera qarşısında irqçi bəyanatlara təhrik etmiş və öz programında onlara qarşı heç bir şey irəli sürməmişdir. Tamaşaçıların bu ifadələri sırf həqiqət kimi qəbul etməyəcəklərini güman etmək həddindən artıq ağıllı bir ehtimal olardı. Verilişə çox az sayda şikayət daxil olmasına əhəmiyyət vermək olmaz, çünki məlumatın olmaması və Danimarka dilini kifayət qədər bilməmək səbəbindən və hətta irqçilər tərəfindən zorakı repressiyalar qorxusundan təhqiramiz şərhlərin qurbanları, yəqin ki, şikayət etməkdən çəkinmişlər. Beləliklə, ərizəçi telejurnalist kimi onun üzərinə düşən vəzifələrin və məsuliyyətin öhdəsindən gəlməmişdir. Onun üzərinə qoyulan cərimə 206-cı maddənin (b) bəndində nəzərdə tutulan hüquq pozuntularına görə tətbiq edilən sanksiyalar şkalasının ən aşağı hədlərindədir və buna görə də bunun irqçilik və ksenofobiya haqqında cəmiyyətdəki diskussiyaya öz töhfəsini vermək istəyən hər hansı jurnalisti qorxuda biləcəyi ehtimalı az-

dır; o, yalnız irqçi fikirlərə ciddi və dözülməz yanaşmaq lazım olduğunu cəmiyyətə xatırlatmağa xidmət edir.

Bundan əlavə, Hökumət belə bir fikirlə razılaşmamışdır ki, nəzərdən keçirilən dövrdə İnformasiya vasitələrinin məsuliyyəti haqqında 1991-ci il Qanunu qüvvədə olsaydı, məsələyə başqa cür baxılardı. Cəzalandırılmalı olan bəyanata görə məsuliyyətin yalnız həmin bəyanatın müəllifinin üzərinə düşdüyünü nəzərdə tutan normada bir neçə istisna vardır (*bax*: yuxarıda 20-ci bəndə); 1991-ci il Qanununa əsasən ərizəçinin işinə necə baxılacağı məsələsi olduqca mücərrəd məsələdir.

Hökumət qeyd etmişdir ki, prinsipcə Avropa Məhkəməsinə daha yaxşı vəziyyətdə olan, işə baxmış hər üç səviyyəli Danimarka məhkəmələri proqramın ölkə əhalisinə təsiri barədə fikir yürütmək üçün işə cəlb olunan bütün mənafeləri ətraflı surətdə müqayisə etmişlər. Məhkəmələrin işə baxması 10-cu maddə əsasında həyata keçirilən baxışa oxşardır; onların qərarları milli hakimiyyətlərin ixtiyarına verilən mülahizə dairəsindədir və təxirəsalınmaz sosial tələbatlara uyğundur.

30. Məhkəmə əvvəlcədən qeyd etmək istərdi ki, o, irqi ayrı-seçkiliklə mübarizənin bütün formaları və təzahürləri ilə mübarizə aparmağın çox zəruri olduğunu dərk edir. Yəqin ki, ərizəçinin qeyd etdiyi kimi, son hadisələr nəticəsində irqi ayrı-seçkiliyin təhlükəsi nəzərdən keçirilən dövrə, yəni on il əvvələ nisbətən bu gün daha kəskin dərk olunur. Lakin artıq o zaman məsələ ümumi əhəmiyyət kəsb etmişdir, bu, 1965-ci ildə BMT Konvensiyasının qəbul edilməsində özünü göstərir. Deməli, BMT Konvensiyasının məqsədi və təyinatı ərizəçinin mühakimə olunmasının (Hökumət qeyd edir ki, bu, Danimarkanın BMT Konvensiyası üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməsi üçün qəbul edilmiş Qanunun qaydalarına əsaslanır) 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada zəruri olmasının müəyyənləşdirilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Danimarkanın öhdəlikləri 10-cu maddəyə uyğun olaraq, imkan daxilində elə şərh olunmalıdır ki, onun BMT Konvensiyası üzrə öhdəliklərinə uyğun gəlsin. BMT Konvensiyasının 4-cü

maddəsinin şərhli Məhkəmənin vəzifəsinə daxil deyil. Lakin Məhkəmə belə fikirdədir ki, Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin bu işdə tətbiqi Danimarkanın BMT Konvensiyası üzrə öhdəliklərinə uyğun gəlir.

31. Bu işin fərqləndirici xüsusiyyəti ondadır ki, ittiham edil-məli olan fikirləri ərizəçi özü söyləməmişdir, o, yalnız Danimar-ka radio yayımı korporasiyasının xəbərlər proqramına görə məsul olan televiziya jurnalisti kimi həmin fikirlərin yayılmasına kömək etmişdir (*bax*: yuxarıda 9-11-ci bəndlərə). Beləliklə, mühakimə edilmənin və hökm çıxarılmasının zəruri olub-olmamasını qi-y-mətləndirərkən Məhkəmə mətbuatın roluna münasibətdə məh-kəmə praktikasında müəyyən edilən prinsipləri nəzərə almalı olacaqdır (məsələn, Observer və Qadianın 26 noyabr 1991-ci il tarixli işi üzrə qərarla onlar necə birləşdirilmişdir. Seriya A, cild 216, səh. 29-30, bənd 29).

Məhkəmə bir daha qeyd etmişdir ki, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin əsas dayaqlarından biridir və mətbuata verilən təmi-natların xüsusi əhəmiyyəti vardır (yenə orada). Mətbuat, onun üzərinə qoyulmuş ictimai maraqlar naminə məlumat və ideyaların yayılması funksiyasını yerinə yetirərkən başqa şəxslərin hüquqlar-ının və nüfuzunun müdafiəsi naminə *inter alia* müəyyən olun-muş hədləri keçməməlidir. Sözügedən məlumat və ideyaları yay-maq vəzifəsi mətbuatın üzərinə qoyulduğu halda ictimaiyyətə onları əldə etmək hüququ verilir. Başqa cür olsaydı, mətbuat icti-maiyyətin qoruyucu köpəyi kimi mühüm həyati rolunu oynaya bilməzdi (yenə orada). Hərçənd ki, bu prinsiplər hər şeydən əv-vəl mətbuat informasiya vasitələrinə münasibətdə formulə edil-mişlər, şübhəsiz ki, onlar audiovizual informasiya vasitələrinə də tətbiq edilə bilərlər.

Jurnalistin vəzifələrinə və məsuliyyətinə baxılarkən müvafiq informasiya vasitəsinin potensial təsiri mühüm amildir; hər yerdə qəbul edilir ki, audiovizual informasiya vasitələri çox zaman mət-buatdan xeyli artıq birbaşa və güclü təsirə malik olurlar (*bax*: *Persels və başqaları İrlandiyaya qarşı*, Komissiyanın məqbulluq barədə 16 aprel 1991-ci il tarixli qərarı, şikayət №15404/89,

D.R. cild 70, səh. 262). Audiovizual informasiya vasitələri mətbuat informasiya vasitələrinin çatdırma bilmədiyi mənanı surətlərin köməyi ilə çatdırmağa qabildirlər.

Eyni zamanda obyektiv və tarazlaşdırılmış reportajın metodları informasiya vasitələrinin digər xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. İstər sözügedən Məhkəmə, istərsə də milli məhkəmələr jurnalistlərin hansı reportaj texnikasından istifadə etmələri barədə öz baxışlarını mətbuat mülahizələrinə dəyişməməlidirlər. Bu kontekstdə Məhkəmə yada salır ki, 10-cu maddə təkcə ifadə edilən ideyaların və məlumatın məzmununu yox, həm də onların verilmə formasını müəyyən edir (*bax: Oberşlikin işi* üzrə 23 may 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 204, səh. 24, bənd 57).

Məhkəmə, barəsində şikayət verilən müdaxiləyə işin bütövlüyü işığında baxacaq və həmin müdaxiləyə bəraət qazandırmaq üçün milli iqtidarların irəli sürdüyü əsasların uyğun və kafi olub-olmamasını və istifadə olunmuş vasitələrin hüquqa uyğun məqsədlərlə mütənasib olub-olmamasını müəyyən edəcəkdir (*bax: Observer və Qardianın işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərar, səh. 29-30, bənd 59). Belə hərəkət etməklə, Məhkəmə həm də əmin olmalıdır ki, milli iqtidarlar 10-cu maddənin prinsiplərinə uyğun gələn normaları tətbiq etmişlər və bundan əlavə, onların tətbiqi işə aid halların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsinə əsaslanmışdır (*bax: məsələn, Şvabenin işi* üzrə 28 avqust 1992-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 242-V, səh. 32-33, bənd 29).

Məhkəmənin verdiyi qiymət yaşıl güdəkcələr haqqında telesüjetin hazırlanma tərzini, onun məzmununu, efirə çıxdığı konteksti və proqramın məqsədlərini nəzərə almalıdır. BMT Konvensiyası və digər beynəlxalq müqavilələr əsasında dövlətlərin irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi üçün səmərəli tədbirlər görmək, irqi təlimlərin və praktikanın yayılmasının qarşısını almaq və onlarla mübarizə aparmaq (*bax: yuxarıda 21-ci bəndə*) kimi üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri nəzərə alaraq, barəsində söhbət gedən süjetin, bütövlükdə götürüldükdə, irqi baxışların və ideyaların təbliğinə obyektiv olaraq nə dərəcədə kömək etmə-

sinə qiymət verilməsi Məhkəmənin təhlilinin mühüm aspekti olacaqdır.

32. Milli məhkəmələr belə bir halı xüsusilə qeyd etmişlər ki, ərizəçi yaşıl gödəkələr haqqında telesüjetin hazırlanması təşəbbüsünü öz üzərinə götürmüş müsahibənin gedişində irqçi bəyanatların olacağı ehtimalını nəinki bilmiş, həm də belə bəyanatları təqdir etmişdir. O, proqramı elə redaktə etmişdir ki, oraya təhqiramiz ifadələr daxil olsun. Onun fəal iştirakı olmadan həmin ifadələr geniş şəxslər dairəsində yayıla və beləliklə də cəzaya məruz qala bilməzdi (*bax*: yuxarıda 14, 18-ci bəndlərə).

Məhkəmə əmin oldu ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin məqsədləri üçün yararlı əsaslardır.

33. Digər tərəfdən, yaşıl gödəkələr haqqında süjetin məzmunu barədə danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, televiziya aparıcısı proqramın təqdimatına Danimarkada rasizmlə bağlı cəmiyyətdəki son diskussiyalara və mətbuatdakı çıxışlara istinad etməklə başladı. Daha sonra o, elan etdi ki, bu verilişin məqsədi problemin müəyyən aspektlərinə toxunmaqdan, bəzi irqçi insanların ruhunu və sosial mənşəyini təsvir etməklə onları tanımaqdan ibarətdir. Şübhə yoxdur ki, sonrakı müsahibələr bu vəzifənin öhdəsindən gəldilər. Bütövlükdə götürüldükdə, bu telesüjet obyektiv olaraq irqçi ideyaları və baxışları təbliğ etmək məqsədi daşıyan materiala bənzəməirdi. Əksinə, burada müsahibənin köməyi ilə məhz məhdud baxışlı, öz sosial mənşəyindən narazı olan, zorakılığa meyilli və artıq məhkumluğu olan bu gənclər qrupunun davranışını hamının diqqətinə çatdırmaq, təhlil və izah etmək cəhdi aşkardır. Beləliklə, hələ o zaman cəmiyyətin böyük narahatlığına səbəb olan problemin spesifik aspektlərinə toxunulmuşdur.

Ali Məhkəmə qeyd etmişdir ki, telesüjetin yenilik və ya məlumat kimi dəyəri təhqiramiz ifadələrin yayılmasına bəraət qazandırmaq üçün kifayət deyil (*bax*: yuxarıda 18-ci bəndə). Lakin yuxarıda, 31-ci bənddə qeyd edilən prinsiplərin işığında Məhkəmə Sandi nyus məqəzin redaksiyasının əməkdaşlarının niyyətlərinə verilən qiyməti və ya verilişin hazırlanmasına və efirə bura-

xılmasına onların qərar vermələri üçün əsas olan mübahisəli telesüjetin informasiya dəyərini sual altında qoymaq üçün bir səbəb görmür.

34. Bundan əlavə, nəzərə almaq lazımdır ki, həmin süjet effirə ciddi proqram olan Danimarka xəbərlər proqramının bir hissəsi kimi verilmiş və yaxşı məlumatlandırılmış auditoriya üçün nəzərdə tutulmuşdu (*bax*: yuxarıda 9-cu bəndə).

Milli məhkəmələrin vurğuladığı belə bir dəlil Məhkəməni inandırmadı ki, yaşıl gödəkcələr haqqında telesüjet burada ifadə olunan ekstremist baxışlara qarşı nəsə bir şey qoymaq cəhdi olmadan təqdim edilmişdir. İstər televiziya aparıcısının süjeti təqdim etməsi, istərsə də müsahibə zamanı ərizəçinin davranışı göstərir ki, o, müsahibə gətirdüyü şəxsləri, məsələn, ekstremist əhval-ruhiyyəli gənclər qrupu, Ku-kluks-klan tərəfdarları kimi səciyyələndirməklə və onların bəzilərinin cinayətkar keçmişinə istinad etməklə, özünü onlardan nəzərə çarpacaq dərəcədə kənar da qoymuşdur. Ərizəçi həm də bəzi irqçi bəyanatlara qarşı fikir bildirmiş, məsələn, mühüm işlər yerinə yetirən qara dərilili insanların olduğunu yada salmışdır.

Nəhayət, yaddan çıxarmaq olmaz ki, bütövlükdə götürüldükdə, kinosüjet göstərdi ki, irqçi bəyanatlar yaşıl gödəkcələrin ümumi antisosial meyllərinin yalnız bir hissəsi olmuşdur.

Ümumi fikrə görə, telesüjet irqi nifrəti və ya bir irqin üstünlüyü ideyasını yaymağın əxlaqa zidd, təhlükəli və qanuna zidd olmasını xüsusi olaraq qeyd etməmişdir. Lakin yuxarıda qeyd edilən müqayisə elementlərini və ümumi proqram çərçivəsində qısa süjetin məhdud imkanlarını, habelə ifadə formalarını seçməkdə jurnalist müstəqilliyini nəzərə alaraq, Məhkəmə profilaktika məqsədi ilə sözügedən qeydlərin edilməməsini əhəmiyyətli hesab etməmişdir.

35. Redaktə olunan və ya olunmayan müsahibələr əsasında qurulan reportajlar elə bir mühüm vasitədir ki, bunların köməyi ilə mətbuat ictimaiyyətin qoruyucu köpəyi kimi özünün müstəsna dərəcədə mühüm rolunu oynaya bilər (misal üçün *bax*: Observer və Qardianın işi üzrə yuxarıda qeyd edilən məhkəmə qərarı, s. 29-30, 59-cu bəndə). Müsahibənin gedişində başqa şəxsin verdiyi

bəyanatların yayılmasına yardımçı olmağa görə jurnalistin cəzalandırılması, əgər söhbət xüsusilə ciddi hallardan getmirsə, mətbuatın ictimai maraq kəsb edən problemlərin müzakirəsinə öz töhfəsini verməsinə ciddi şəkildə mane ola bilər. Bu baxımdan Məhkəmə cərimənin məbləğinin kiçik olması barədə Hökumətin dəlili qəbul etmir; burada əhəmiyyətə malik olan yeganə məsələ jurnalistin mühakimə olunması faktıdır.

Şübhəsiz ki, yaşıl gödəkələrin mühakimə olunmasına səbəb olan ifadələr (*bax*: yuxarıda 14-cü bəndə) hansı qrupların əleyhinə yönəlmişsə, həmin qruplara mənsub olan şəxslər üçün olduqca təhqiramiz olmuşdur və belə ifadələr 10-cu maddənin müdafiəsindən istifadə edə bilməz (misal üçün *bax*: *Qlimmerveyenin və Hagenbeyekin işləri* üzrə Komissiyanın məqbulluq haqqında qərarı, şikayətlər №8348/78 və №8406/78. D.R.18, səh. 187 və *Küenin işi*, şikayət №12194/86. D.R.56, səh. 205). Hətta ərizəçinin yaşıl gödəkələr barədə televiziya süjetini hansı tərzdə hazırlaması (*bax*: yuxarıda 32-ci bəndə) nəzərə alınsa belə, sübut edilməmişdir ki, bu süjet, bütövlükdə götürüldükdə, jurnalistin Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan cinayət əməlinə görə mühakimə olunmasına və cəzalandırılmasına bəraət qazandıra bilər.

36. Bundan əlavə, televiziya verilişi hazırlanarkən, ərizəçinin irqçi məqsədlər güdmədiyi heç kimdə şübhə doğurmur. O, iş daxili məhkəmələrdə araşdırılarkən buna istinad etsə də, müvafiq məhkəmə qərarlarının motiv hissəsində onların bu halı nəzərə almaları görünür (*bax*: yuxarıda 14, 17 və 18-ci bəndlərə).

37. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, ərizəçinin mühakimə olunmasını dəstəkləmək üçün irəli sürülən əsaslar və ittiham hökmünün çıxarılması belə bir halı tam yəqinliklə müəyyən etmək üçün kifayət deyildir ki, onun söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə edilən müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdur, bu zaman istifadə olunan vasitələr isə başqa şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının müdafiəsinin hüquqa uyğun məqsədləri ilə mütənasib olmuşdur. Müvafiq olaraq, bu müdaxilə Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasına gətirib çıxarmışdır.

II. 50-ci maddənin tətbiqi

38. Cənab Yersild 50-ci maddəyə əsasən ədalətli əvəz ödənməsini tələb etmişdir; həmin maddədə deyilir:

Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ bu cür qərarın və ya tədbirin nəticələrinin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman, ehtiyac varsa, zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur.

39. Hökumət onun tələblərinin bir hissəsini qəbul etmişdir. Komissiya hər hansı şərh verməkdən imtina etmişdir.

A. Ziyanın əvəzinin ödənilməsi

40. Ərizəçi onun əvəzinə müvəqqəti olaraq cərimə ödəmiş Danimarka radio yayımı korporasiyasına 1.000 kron (onun üzərinə qoyulan cərimənin məbləği) ödənilməsini tələb etmişdir.

41. Hökumət buna etiraz etmir və Məhkəmə də hesab edir ki, göstərilən məbləğ ödənilməlidir.

V. Mənəvi ziyan

42. Ərizəçi mənəvi ziyana görə kompensasiya kimi 20.000 kron tələb etmişdir. O, təkidlə bildirmişdir ki, onun peşə nüfuzuna ziyan vurulmuşdur, özü isə mühakimə olunmasına görə çox ağır hisslər keçirmişdir.

43. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi əvvəlki kimi Danimarka radio korporasiyasında Sandi nyus məqəzində işləyir və onun işverəni onun əvəzinə *inter alia* cərimə verməklə (*bax*: yuxarıda 9, 40-cı bəndlərə) və məhkəmə xərclərini ödəməklə (*bax*: aşağıda 44-cü bəndə) məhkəmə araşdırması müddətində ona yardım etmişdir. O, Hökumətlə razıdır ki, bu baxımdan 10-cu maddənin

pozulması faktının müəyyənləşdirilməsinin özü mənəvi ziyanın əvəzinin adekvat surətdə ədalətli ödənilməsi deməkdir.

S. Xərclər və məsrəflər

44. Xərclər və məsrəflərlə bağlı ərizəçi tələb etmişdir:

(a) onun vəkili cənab C.Stokholmun daxili məhkəmələrdəki araşdırmanın gedişində gördüyü işə görə 45.000 kron;

(b) Strasburqdakı araşdırmanın gedişində çəkilən məhkəmə xərclərinə görə xanım İohannesenə 13.126,80 kron; cənab Boyle-yə 6.900 funt sterlinq və cənab Triyerə 50.000 kron (əlavə dəyər vergisinə tutulan 25%-lik vergi çıxılmaqla);

(s) yazılı və şifahi tərcümələrə görə məsrəflərin ödənilməsi üçün, habelə ekspert rəylərinə görə 20.169,20 kron;

(d) Avropa Komissiyasında və Məhkəmədə dinləmələrlə bağlı nəqliyyat və yaşayış məsrəflərinə, habelə sair məsrəflərə görə 25.080 kron, 965,40 funt və 4.075 fransız frankı.

Yuxarıda qeyd edilən xərclərin və məsrəflərin bir hissəsini Danimarka radio yayımı korporasiyası müvəqqəti olaraq ödəmişdir.

45. Hökumət yuxarıda göstərilən tələblərə qarşı etiraz etməmişdir. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin göstərilən məbləğlərin əvəzinin tam ödənilməsinə hüququ vardır. Onlar tutula biləcək əlavə dəyər vergisindən asılı olaraq artırılmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yeddi səsə qarşı on iki səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

2. İki səsə qarşı on yeddi səslə *qərara aldı ki*, vurulan əmlak ziyanına görə Danimarka üç ay ərzində ərizəçiyə kompensasiya kimi 1.000 (min) Danimarka kronu ödəməlidir; çəkilən xərclərə və məsrəflərə görə isə bu məhkəmə qərarının 45-ci bəndində göstərilən şərtlərə uyğun olaraq müəyyən ediləcək məbləği ödəməlidir;

3. Ədalətli əvəz ödənilməsi barədə tələbin qalan hissəsini yekdilliklə rədd etdi.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və Strasburqda İnsan hüquqları sarayında 23 sentyabr 1994-cü ildə açıq iclasda elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye vəzifələrini icra edən

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərarə hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR RİSSDALIN, BERNHARDTIN, ŞPİLMANIN VƏ LOİZUNUN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

1. Bizim Məhkəmə ilk dəfə olaraq böyük bir insan qrupunun insan məxluqlarına mənsubluğunu inkar edən irqçi fikirlərin yayılmasına dair işlə rastlaşmışdır. Əvvəlki qərarlarında Məhkəmə, bizim fikrimizcə, haqlı olaraq mətbuatın və bütövlükdə informasiya vasitələrinin demokratik cəmiyyət üçün böyük əhəmiyyətini qeyd etmişdir, lakin o, başqa şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının (10-cu maddənin 2-ci bəndi) bu dərəcədə təhlükədə qaldığı vəziyyəti indiyədək bir dəfə də olsun araşdırmamışdı.

2. Biz çoxluğun fikri (Məhkəmə qərarının 35-ci bəndi) ilə razıyıq ki, yaşıl gödəkcələrin dedikləri sözlər 10-cu maddənin müdafiəsindən istifadə edə bilməz. Eyni qayda bu cür fikirləri bəyənmə ifadə edən şərhələrlə və təqdir etməklə yayan jurnalistlərə də aid edilməlidir. Buna görə də, ümumi rəyə əsasən, mətbuat azadlığı ilə başqa şəxslərin müdafiəsi arasında düzgün tarazlığı tapmaq çətindir. Lakin Məhkəmədəki çoxluq irqi nifrətdən əziyyət çəkməyə məcbur olanların müdafiəsinə nisbətən jurnalistin azadlığına daha böyük əhəmiyyət vermişdir.

3. Müsahibənin yazılı mətnindən (məhkəmə qərarının 11-ci bəndi) və baxdığımız videofilmdən aydın görünür ki, yaşıl gödəkələrin fikirləri insan haqlarına əməl olunmasına əsaslanan cəmiyyət üçün dözülməzdir. Ərizəçi müsahibənin tam mətnini bir neçə dəqiqəyədək qısaltmışdır və bunun nəticəsində, yəqin ki, qəsdən orada ən kobud fikirlər saxlanılmışdır. Əgər həqiqətən belədirsə, hər halda onu açıq ifadə olunan mənfəi fikirlə tamamlamaq lazım idi. Məhkəmədəki çoxluq bu cür mənfəi fikri bütün müsahibənin kontekstində sezir. Lakin bu, yalnız müəmmalı şəkildə susmanın şərhidir. Heç kəs istisna edə bilməz ki, auditoriyanın bir hissəsi bu televiziya süjetində öz irqçi baxışlarının təsdiqini tapmışdır.

Bəs insanlıq ləyaqəti yaşıl gödəkələr tərəfindən hədəfə çevrilən və hətta tamamilə inkar edilən insanlar hansı hissləri keçirməlidirlər? Onlarda belə bir təəssürat yarana bilərdimi ki, sözügedən kontekstdən yanaşdıqda, bu televiziya verilişi onların müdafiəsinə yardım edir? Belə halda, xüsusilə jurnalistin özünün irqçi bəyanatlara şərait yaratdığı vəziyyətdə, jurnalistin xoş məramı kifayət deyildir.

4. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiya, ola bilsin ki, bu cür telesüjetlərin hazırlanmasına görə məsul olan jurnalistlərin cəzalandırılmasını tələb etmir. Digər tərəfdən o, belə bir nöqtəyi-nəzəri dəstəkləyir ki, informasiya vasitələri də irqi ayrı-seçkilik və nifrət məsələsində dəqiq mövqə tutmağa bərludurlar.

5. Əlbəttə, bizim cəmiyyətdə irqi ayrı-seçkilik və irqi təqiblər təhlükəsi ciddi problemdir və Məhkəmə haqlı olaraq irqi ayrı-seçkiliyin bütün forma və təzahürləri ilə mübarizənin böyük əhəmiyyətini qeyd etmişdir (məhkəmə qərarının 30-cu bəndi). Danimarka məhkəmələri tam şəkildə dərk edirlər ki, insanlıq ləyaqəti tapdanan şəxslərin müdafiəsi söz azadlığı hüququ ilə müqayisə edilməlidir. Onlar ərizəçinin məsuliyyətini diqqətlə təhlil etmişlər və onların gəldiyi nəticənin tam əsası vardır. İrqi azlıqların müdafiəsi məlumat yayma hüququndan az əhəmiyyətli ola bilməz, bu işin konkret hallarında isə sözügedən Məhkəmə, bizim

fikrimizcə, özünün müəyyənləşdirdiyi toqquşan maraqların tarazlığı ilə Danimarka Ali Məhkəməsinin tapdığı tarazlığı dəyişməməli idi. Biz əminik ki, Danimarka məhkəmələri bu cür həssas sahədə iştirakçı dövlətlərin ixtiyarına aid edilməli olan hədd daxilində hərəkət etmişlər. Deməli, Danimarka məhkəmələrinin qərarlarına Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasına aparan qərarlar kimi baxmaq olmaz.

HAKİMLƏR GÖLKÜLÜNÜN, RUSONUN VƏ VALTİKOSUN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

Biz Yersildin işi üzrə Məhkəmədəki çoxluğun fikrini bölüşdürə bilmərik.

Həqiqətən, bu işdə mübarizə iki mühüm prinsiplə əlaqədar gedir: bunların biri Konvensiyanın 10-cu maddəsində öz əksini tapmış söz azadlığı, digəri isə irqi nifrəti müdafiə etməyin qadağan olunmasıdır; sözsüz ki, bu, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin icazə verdiyi məhdudiyətlərdən biridir və bundan başqa, BMT Baş Assambleyasının insan haqlarına dair başlıca sənədlərinin, xüsusən İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında 1965-ci il Konvensiyasının obyektidir. Aydın ki, Avropa Konvensiyası tətbiq edilərkən sözügedən Konvensiyaya məhəl qoymamaq olmaz. Bundan başqa, o, Danimarka üçün məcburidir. İnsan haqlarına dair Avropa Məhkəməsi də öz qərarlarında onu rəhbər tutmalı, xüsusilə onun Avropa Konvensiyasında istifadə olunan terminlərə və Konvensiyanın ümumi formada müəyyən etdiyi istisnalara verdiyi məzmununa münasibətdə onu əsas götürməlidir.

Sözügedən işdə söylənilmiş irqçi fikirlər Danimarka televiziyasının verilişində şərhçi tərəfindən hər hansı ciddi reaksiya olmadan həvəslə lentə alınmışdır, bu isə, faktiki olaraq, ümumən xaricilərə, xüsusən də insandan aşağı səviyyədə duran irq kimi təsvir edilən qara dərilili şəxslərə qarşı hörmətsizliyə təhrik etmək deməkdir (niggerlər... insan deyillər... Qorillanın şəklini götürün, sonra isə niggerə baxın, onların bədən quruluşu eynidir... Nigger insan deyil, o, heyvandır, bu, bütün xarici işçilərə, türklərə

rə, yuqoslavlara və necə adlandırılmalarından asılı olmayaraq, başqalarına münasibətdə də bir həqiqətdir).

Biz bəzi hakimlərin söz azadlığına verdikləri xüsusi əhəmiyyəti qiymətləndirsək də (onların ölkələri son dövrlərdə həmin azadlıqdan məhrum idilər), qəbul edə bilmərik ki, həmin azadlıq irqi nifrətə təhrik etməyə, mənsub olduğumuz xalqdan qeyri xalqlara həqarətə və həmin xalqlara münasibətdə zorakılıq tətbiq edilməsinin müdafiəsinə şamil edilsin. Belə bir tələb eşidildi ki, veriliş tamaşaçılarda sağlam ikrah reaksiyası yaradacağına görə müdafiə edilməlidir. Lakin bu, optimizm təzahürü olardı və yumşaq desək, təcrübə bunu təkzib edir. Bu gün həyatın çətinliklərinin, işsizliyin və yoxsulluğun doğru yoldan sapdırdığı gənclərin, hətta bütün əhalinin böyük qrupu yalnız bir şeyə can atır: qapazaltı tapsınlar və bu, heç bir çəkindirici söz işlətmədən onlara təklif olunur. Belə olan halda (özü də bu, çox mühüm məqamdır) sözügedən verilişin hazırlanmasına məsul olan jurnalist verilişdə təqdim edilən baxışlara qarşı mübahisə açmaq üçün heç bir real cəhd etməmişdir, halbuki, verilişin təsirini heç olmazsa tamaşaçılar üçün tarazlaşdırmaq planlaşdırılırdısa, bunu etmək zəruri idi.

Əgər belədirsə, biz güman edirik ki, cinayət səciyyəli, həm də çox yumşaq tədbirlər görməklə, Danimarkanın məhkəmə idarələri Konvensiyanın 10-cu maddəsini qətiyyənlə pozmamışlar.

HAKİMLƏR GÖLKÜLÜNÜN VƏ VALTİKOSUN ƏLAVƏ BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

Biz məhkəmə qərarının qərar hissəsinin 2-ci bəndinin əleyhinə səs verdik, çünki qəti əminlik ki, ərizəçi rasizmin tərifi lənməsinə reaksiya verməməkdə haqlı deyildir, buna görə də biz ona hər hansı kompensasiya verilməsini əsassız hesab edirik.

FOQT (VOGT) ALMANİYAYA QARŞI

26 sentyabr 1995-ci il tarixli məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

AFR vətəndaşı, 1949-cu il təvəllüdü, Ever şəhərinin (Aşağı Saksoniya torpağı) sakini xanım Doroteya Foqt müəllimlik üçün fəaliyyəti üçün zəruri olan stajı yığdıqdan və gimnaziyada müəllim vəzifəsini tutmaq üçün zəruri olan dövlət imtahanlarını verdikdən sonra 6 fevral 1979-cu ildə, ona dövlət qulluğuna ömürlük təyin edilmiş məmur statusu verən vəzifəyə təyin olunmuşdur. O, alman və fransız dillərindən dərs demiş və 1981-ci ilin martında tərtib edilən məruzədə onun peşə ixtisası və xidməti fəaliyyəti tam məqbul qiymətləndirilmişdir. Xanım Foqt 1972-ci ildən Almaniya Kommunist Partiyasının (AKP) üzvü olmuş və bunu gizlətməmişdir.

1982-ci ilin iyulunda Vezər-ems dairəsinin hakimiyyət orqanları xanım Foqta qarşı intizam təqibinə başlamış, onu, dövlət qulluğunda olan şəxslərin üzərinə siyasi loyallıq və Konstitusiyaya sədaqət vəzifəsi qoyan dövlət qulluğu haqqında federal və torpaq (əyalət) qanunları ilə bir araya sığmayan siyasi fəaliyyətdə ittiham etmişlər. O, AKP-nin vəərəqələrinin yayılmasında ifadə olunan siyasi fəallıqda təqsirləndirilmişdir. Başlıcası isə, onda təqsirləndirilmişdir ki, 1982-ci il torpaqlardakı (əyalətlərdəki) parlament seçkilərində AKP-dən landtağa onun namizədliyi irəli sürülmüşdür.

12 avqust 1982-ci ildə dairə hakimiyyət orqanları xanım Foqtu müvəqqəti olaraq vəzifədən kənarlaşdırmışlar, həmin ilin oktyabrından başlayaraq, o, əmək haqqının yalnız 60%-ini almışdır.

15 oktyabr 1987-ci ildə Oldenburq inzibati məhkəməsinin intizam palatası bildirmişdir ki, ərizəçi siyasi loyallıq vəzifəsini pozmuşdur və bu, onun antikonstitusiyon məqsədlər güdən parti-

yanın işində fəal iştirakında ifadə olunmuşdur. İntizam tənbehi kimi onun işdən çıxarılması haqqında qərar qəbul edilmişdir.

Xanım Foqtun şikayətlə müraciət etdiyi Aşağı Saksoniya torpağının intizam məhkəməsi intizam palatasının qərarını təsdiq etmişdir. Ərizəçinin 22 dekabr 1989-cu ildə Konstitusiya Məhkəməsinə verdiyi şikayət uğur qazanmaq üçün kifayət qədər şanslı olmadığına görə baxılmağa qəbul edilməmişdir.

Dörd illik fasilədən sonra 1991-ci ildə xanım Foqt məktəbdə müəllimlik işinə qayıtmışdır; bu, Aşağı Saksoniya torpağında bütün alman torpaqlarının (əyalətlərinin) baş nazirlərinin peşələrə qadağan qoyma kimi tanınan 1972-ci il tarixli birgə qərarının ləğv edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

13 fevral 1991-ci ildə Komissiyaya verilən şikayətdə ərizəçi qeyd etmişdir ki, onun barəsində 10-cu (fikri ifadə etmək azadlığı) və 11-ci maddələr (birləşmə azadlığı) pozulmuşdur. 19 oktyabr 1992-ci ildə şikayət qəbul edilən sayılmışdır.

Komissiya 30 noyabr 1993-cü il tarixli məruzəsində işin hallarını müəyyənləşdirmiş və belə bir fikir ifadə etmişdir ki, 10-cu və 11-ci maddələr pozulmuşdur, buna görə də şikayətə üstəlik 14-cü maddənin işığında baxmağa ehtiyac yoxdur (bir səsə qarşı on üç səs).

Komissiya və Almaniya Hökuməti müvafiq olaraq 11 və 29 mart 1994-cü ildə işi Məhkəməyə vermişlər.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

41. Xanım Foqt təkid etmişdir ki, onun AKP üzvü kimi siyasi fəaliyyətinə görə dövlət qulluğundan azad edilməsi onun Kon-

vensiyanın 10-cu maddəsi ilə təmin olunan söz azadlığı hüququ-
nu pozur: həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malik-
dir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti
orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhəd-
lərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq
azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və
kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane
olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərə-
zi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və
ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın
qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafi-
əsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısı-
nı almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizli-
yini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik
cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdud-
diyyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

Komissiya pozuntunun baş verdiyi ilə razılaşmış, Hökumət
isə buna etiraz etmişdir.

A. Müdaxilə baş vermişdirmi

42. Hökumət 10-cu maddənin tətbiqini şübhə altına almır.
Lakin dinləmələr zamanı o, Məhkəməyə bu məsələnin ətraflı
araşdırılmasına qayıtmaq xahişi ilə müraciət etmişdir.

43. Məhkəmə xatırlatmışdır ki, dövlət qulluğunun ölçatan
olması hüququnun Konvensiyanın mətnində olmaması təsadüfi
deyildir. Buradan belə çıxır ki, hər hansı şəxsi dövlət qulluğuna
təyin etməkdən imtina etmə özlüyündə Konstitusiyaya uyğun
olaraq şikayət verilməsi üçün əsas ola bilməz. Lakin bu, o demək
deyil ki, dövlət qulluğunda olan şəxs işdən çıxarılmasına görə şik-
ayət verə bilməz, bu şərtlə ki, işdən çıxarılma onun Konvensiya
ilə müdafiə olunan hər hansı hüququnu pozmuş olsun. Konven-
siyanın 1-ci və 14-cü maddələrində bəyan edilir ki, Razılığa gə-
lən Yüksək Tərəflər, heç bir ayrı-seçkilik qoymadan, onların yur-
isdiksiyası altında olan hər bir şəxsin bu Konvensiyanın I böl-

məsində müəyyən edilən hüquq və azadlıqlarını təmin edirlər. Bundan əlavə, istisna şəklində dövlətlərə silahlı qüvvələrin, polis və dövlət idarəçiliyi orqanlarının tərkibinə daxil olan şəxslərin toplantılar və birliklər azadlığını həyata keçirmələrinə xüsusi məhdudiyətlər tətbiq etməyə imkan verən 11-ci maddənin 2-ci bəndi onu təsdiq edir ki, ümumi qaydaya əsasən, Konvensiyanın təminatları dövlət qulluqçularına şamil olunur (bax: Qlazenapın işi üzrə qərar və *Kozik Almaniya Federativ Respublikasına qarşı* iş üzrə 28 avqust 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 104, səh. 26, bənd 49 və cild 105, səh. 20, bənd 35). Deməli, xanım Foqtnun orta məktəbə müəllim təyin edilməklə bağlı əldə etdiyi ştatda olan dövlət qulluqçusu statusu onu 10-cu maddənin təminatlarından məhrum etmir.

44. Komissiya kimi Məhkəmə də hesab edir ki, bu hal Qlazenapın və Kozikin işlərindən fərqlənir. Məhkəmə bu işlər üzrə hakimiyyət orqanlarının hərəkətlərini ərizəçilərin zəruri ixtisas tələblərindən birinə cavab vermədiklərinə görə dövlət qulluğuna girmələrinə imtina kimi tövsiyə etmişdir. Beləliklə, Məhkəmədə işin araşdırılmasının mərkəzində mülki qulluğa girmə məsələsi olmuşdur və buna müvafiq olaraq, Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, 10-cu maddənin 1-ci bəndi ilə təmin olunan hüquqa müdaxilə olmamışdır (bax: *Qlazenapın və Kozikin işləri* üzrə qərarlar, səh. 27, bənd 53 və səh. 21, bənd 39).

Xanım Foqt artıq 1979-cu ilin fevralından ştatda olan mülki qulluqçu idi. 1986-cı ilin avqustunda onun qulluqda olması dayandırılmış, 1987-ci ildə isə ona dövlət qulluqçularının üzərinə qoyulan ölkənin Əsas Qanununda göstərilən mənada azadlıq və demokratiya sistemini müdafiə etmək vəzifəsinin yerinə yetirilməməsinə görə işdən azad olunma şəklində intizam tənbehi verilmişdir (bax: yuxarıda 16 və 20-ci bəndlərə). Hakimiyyət dairələrinin fikrincə, o, AKP-dəki fəaliyyəti ilə və bu partiyadan ayrılmaqdan imtina etməsi ilə yuxarıda qeyd edilən sistemə düşmən baxışlarını ifadə etmişdir. Buradan belə nəticə çıxır ki, həqiqətən Konvensiyanın 10-cu maddəsinin müdafiə etdiyi hüququn həyata keçirilməsinə müdaxilə baş vermişdir.

V. Müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı

45. Müdaxilə qanunda nəzərdə tutulmuşdursa, 2-ci bənddə formulə edildiyi kimi, hüquqa uyğun bir və ya bir neçə məqsəd güdürsə və həmin məqsədlərə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruridirsə, bu hallar istisna olmaqla, qalan hallarda sözügedən müdaxilə 10-cu maddənin pozulması deməkdir.

I. Qanunda nəzərdə tutulmuşdur

46. Komissiya kimi Hökumət də hesab edir ki, müdaxilə, müvafiq məhkəmələrin hüquq tətbiqi praktikasında şərh edildiyi kimi, Aşağı Saksoniyanın Mülki qulluq haqqında qanununun §2 61-ci maddəsinə əsaslanmış (*bax*: yuxarıda 28-ci bəndə) və deməli, qanunda nəzərdə tutulmuşdur.

47. Ərizəçi əks fikirdədir. O, bildirmişdir ki, Aşağı Saksoniyanın Mülki qulluq haqqında qanununun §2 61-ci maddəsinin tələb etdiyi siyasi loyallıq borcunun yerinə yetirilməsi dövlət qulluqçularının, sözügedən halda olduğu kimi, siyasi fəaliyyətlərinə görə işdən çıxarıla bilməsini qətiyyənlə nəzərdə tutmur. Bu məsələdə istər məhkəmə praktikası, istərsə də qanunvericilik kifayət qədər aydın və anlaşılın deyil. Məhkəmə praktikası ilə bağlı ərizəçi göstərməyə çalışmışdır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin 22 may 1975-ci il tarixli qərarı (*bax*: yuxarıda 34-cü bəndə) bu məsələyə qətiyyənlə aydınlıq gətirməmişdir, çünki o, Federal inzibati məhkəmə və Əmək mübahisələri üzrə federal məhkəmə tərəfindən tərəfindən müxtəlif cür şərh olunur. Qanunvericiliyə gəldikdə, təkcə ərizəçinin qanunvericilikdə dəyişiklik olmadan 1991-ci ildə (*bax*: yuxarıda 24-cü bəndə) əvvəlki kimi AKP üzvü ola-ola işə bərpa edilməsi faktı qanunun mülahizəsinin nə qədər qeyri-dəqiq olduğunu göstərir. Praktikada onun işdən azad olunması ekstremist partiyaların və təşkilatların fəaliyyətində iştirak edən şəxslərin dövlət qulluğunda olmalarına yol verilməməsi haqqında federal kanslerin və torpaqların baş nazirlərinin 28 yanvar 1972-ci il tarixli qərar formasında verdikləri siyasi qərara əsaslanırdı.

48. Məhkəmə xatırlatmışdır ki, milli qanunvericiliyin dəqiqlik səviyyəsi (o, bütün mümkün halları nəzərdə tutmaq iqtidarını

da deyil) qanunun mətnindən, onun təsir dairəsinin müəyyən edilməsindən və onun ünvanlandığı şəxslərin statusundan çox asılıdır. Daxili qanunvericiliyin şərh və tətbiqi ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının üzərinə qoyulur (bax: *Korher Avstriyaya qarşı* iş üzrə 25 avqust 1993-cü il tarixli qərar. Seriya A, cild 266-V, səh. 35-36, bənd 25). Nəzərdən keçirilən halda Federal Konstitusiya Məhkəməsi və Federal inzibati məhkəmə siyasi ləyallıq borcunun nədən ibarət olmasını dəqiq müəyyən etmişlər; həmin borc, federal qanunvericiliyin və Aşağı Saksoniyanın dövlət qulluğu haqqında qanununun §2 61-ci maddəsi də daxil olmaqla (bax: yuxarıda 26 və 28-ci bəndlərə), torpaq (əyalət) qanunvericiliyinin müvafiq qaydalarına əsasən bütün dövlət qulluqçularının üzərinə qoyulur. Onlar *inter alia* müəyyən edirlər ki, dövlət qulluqçusunun AKP kimi antikonstitusiyon məqsədlər güdən siyasi partiyanın fəaliyyətində hər hansı fəal iştirakı onun öz borcunu yerinə yetirməsi ilə bir araya sığmır. O vaxt, yəni hər halda intizam araşdırması aparılan zaman xanım Foqt bu barədə bilməyə bilməzdi. Buna görə də o, siyasi fəaliyyətinin və AKP-dən uzaqlaşmaqdan imtina etməsinin gətirib çıxara biləcəyi bu riski qabaqcadan görmək iqtidarında idi. Hətta qeyd edildiyi kimi, Federal inzibati məhkəmə ilə əmək mübahisələri üzrə federal məhkəmə arasında fikir ayrılıqları olsa belə (hərçənd ki, Məhkəmə sözügedən fikir ayrılığını müəyyən edə bilmədi), bunun ciddi əhəmiyyəti olmazdı, çünki intizam məhkəmələri Federal inzibati məhkəmənin praktikasına əməl etməyə borcludurlar və nümayişkarənə şəkildə əməl edirlər.

Xanım Foqtun işə bərpa olunması faktına əsaslanan dəliliyə gəldikdə isə, həmin bərpa olunma heç də bu dəliliyə inandırıcı olmasına dəlalət etmir. Qanunun normasına birdən artıq şərh verilə bilməsi hələ o demək deyil ki, o, qanunda nəzərdə tutulmuşdur meyarına cavab vermir.

Buna müvafiq olaraq, Məhkəmə Hökumətin və Komissiya-nın belə bir fikri ilə razıdır ki, müdaxilə qanunda nəzərdə tutulmuşdur.

2. Hüquqa uyğun məqsəd

49. Komissiya kimi Hökumət də belə bir mövqedə durur ki, müdaxilə hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür. Hökumət bildirmişdir ki, söz azadlığının dövlət qulluqçularının üzərinə qoyulan siyasi loyallıq borcundan törəyən məhdudlaşdırılması milli təhlükəsizliyin müdafiəsinə, iğtişaşların aradan qaldırılmasına və başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir.

50. Ərizəçi bu məsələ ilə bağlı fikrini bildirməmişdir.

51. Məhkəmə qeyd edir ki, Razılığa gələn Dövlətlərin bir hissəsi öz qulluqçuları üçün təmkinli olmaq vəzifəsi müəyyən edir. Bu halda Almaniyanın dövlət qulluqçularının üzərinə ölkənin Əsas Qanununda göstərilən mənada qoyulan azad demokratik sistemin tərəfində açıq-aşkar və fəal durmaq və onu müdafiə etmək öhdəliyi (*bax*: yuxarıda 26-28-ci bəndlərə) dövlət qulluğunun Konstitusiyanın və demokratiyanın təminatçısı kimi başa düşülməsindən doğur.

Bu anlayış Veymar respublikası dövründə öldə edilmiş təcürübə baxımından Almaniya üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Nasizm dəhşətindən sonra Almaniya Federativ Respublikasının əsasının qoyularkən onun Konstitusiyasının əsasını özünü müdafiə etməyə qadir olan demokratiya (*Wehrhafte Demokratie*) prinsipi təşkil etmişdir. Bunu nəzərə alaraq, Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlməyə bilməzdi ki, ərizəçinin işdən çıxarılması 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür.

3. Demokratik cəmiyyətdə zəruridir

(a) Ümumi prinsiplər

52. Məhkəmə 10-cu maddəyə aid qərarlarında ifadə olunan əsas prinsipləri bir daha təkrar etmişdir:

(I) Söz azadlığı demokratik cəmiyyətin əsas dayaqlarından biri olub onun tərəqqisinə və hər bir fərdin özünü reallaşdırması-

na xidmət edən başlıca şərtidir. 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə əməl edilməklə, o, təkcə xoş qarşılanan və ya zərərsiz hesab edilən, yaxud etinasız yanaşılan məlumatlara və ya ideyalara yox, həm də təhqiredici, şok vəziyyətinə salan və ya narahat edən məlumatlara və ya ideyalara tətbiq edilə bilər. Plüralizm, dözümlülük və açıqlıq bunu tələb edir, onlarsız isə demokratik cəmiyyət yoxdur. Söz azadlığı 10-cu maddədə əks olunduğu şəkildə bir çox istisnalara məruz qalır, lakin bunlar məhdud şərh edilməli, istənilən məhdudiyyətin zəruriliyi isə inandırıcı şəkildə təsdiq olunmalıdır (bu qərarlara bax: *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 24, cild 23, bənd 49; *Lingens Avstriyaya qarşı* iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 103, səh. 26, bənd 41; *Yersild Danimarkaya qarşı* iş üzrə 23 sentyabr 1994-cü il tarixli qərar. Seriya A, cild 298, səh. 26, bənd 37).

(II) 10-cu maddənin 2-ci bəndindəki mənada zəruri sifəti təxirəsalınmaz sosial tələbatın olmasını nəzərdə tutur. Razılığa Gələn Dövlətlər belə tələbatın mövcudluğunun qiymətləndirilməsində müəyyən davranış azadlığına malikdirlər, lakin bu zaman Avropa orqanları tərəfindən istər qanunvericiliyi, istərsə də, müstəqil məhkəmələrin çıxardığı qərarlar da daxil olmaqla, qanunvericiliyin tətbiqinə dair qərarları əhatə edən nəzarət nəzərdə tutulur. Beləliklə, Məhkəmə 10-cu maddənin müdafiə etdiyi şəkildə söz azadlığı ilə məhdudiyyətin bir araya sığıb-sıgmaması məsələsi barədə qəti qərarlar çıxarmaq səlahiyyətinə malikdir.

(III) Nəzarəti həyata keçirərkən Məhkəmə öz vəzifəsini səlahiyyətli milli orqanları əvəz etməkdə yox, onların mülahizələrinə əsaslanan qərarları 10-cu maddənin işığında yoxlamaqda görünür. Bu, o demək deyil ki, həmin nəzarət cavabdeh dövlətin öz mülahizəsinə verilən hüququ nə dərəcədə məntiqə uyğun, dəqiq və vicdanla həyata keçirməsini müəyyən etməklə məhdudlaşır; Məhkəmə, barəsində şikayət verilən müdaxiləni bütün işin işığında araşdırmağa və müdaxilənin qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsəddə mütənasib olub-olmamasını və milli hakimiyyət orqanlarının müdaxilənin lehinə gətirdikləri dəlillərin uyğun və

kafi olub-olmamasını müəyyənləşdirməyə borcudur (*bax*: “*Sandı tayms*”ın işi üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 217, səh. 29, bənd 50). Bunu edərkən Məhkəmə əmin olmalıdır ki, milli hakimiyyət orqanları 10-cu maddədə əksini tapmış prinsiplərə uyğun gələn normaları tətbiq etmiş və həm də öz qərarlarını iş əid faktların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsi əsasında qəbul etmişlər (*bax*: *Yersildin işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərar, səh. 26, bənd 31).

53. Bu prinsiplər dövlət qulluqçularına da tətbiq edilir, hərçənd onların xüsusi statusu olduğuna görə dövlət onların üzərinə təmkinli olmaq vəzifəsi qoymaqda haqlıdır. Başqa vətəndaşlar kimi dövlət qulluqçularına da Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təqdim etdiyi müdafiə şamil edilir. Buna görə də Məhkəmənin üzərinə hər bir işin hallarını nəzərə almaqla, hər bir fərdin başlıca azadlığı olan söz azadlığı ilə dövlət qulluğunun 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərini nəzərə almaqla fəaliyyət göstərməsinə nail olmaq kimi demokratik dövlətin qanuni marağı arasında lazımi tarazlığın tapılıb-tapılmamasını müəyyən etmək vəzifəsi qoyulur. Bu işə baxarkən, Məhkəmə nəzarət qaydasında belə bir halı nəzərə almaq niyyətindədir ki, dövlət qulluqçularının söz azadlığı hüququ araşdırma predmeti olduqda 10-cu maddənin 2-ci bəndində qeyd edilən vəzifələr və məsuliyyət xüsusi mənə kəsb edir; bu, mübahisəyə səbəb olan müdaxilənin yuxarıda göstərilən məqsədlə nə dərəcədə mütənasib olmasının qiymətləndirilməsində milli hakimiyyətlərə verilən müəyyən qədər mülahizə sərbəstliyinə haqq qazandırır.

(b) Yuxarıda qeyd edilən prinsiplərin bu hala tətbiqi

54. Hökumətin fikrincə, bu iş üzrə dövlətin mülahizə sərbəstliyinin həddi belə bir hal nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməlidir ki, Razılığa gələn Dövlətlər nə Konvensiyada, nə də onun protokollarında dövlət qulluğuna daxil olma hüququnu qəsdən tanımamışlar. Hökumət bildirmişdir ki, sözügedən qulluğa daxil olmağa namizədin cavab verməyə borclu olduğu şərtlər ar-

tıq ştat vəzifələrinə qəbul olunmuş şəxslərə irəli sürülən tələblərlə sıx bağlıdır. Almaniya Federativ Respublikası sağ və ya sol olmasından asılı olmayaraq, ekstremizmin bütün formaları ilə mübarizədə xüsusi məsuliyyət daşıyır. Məhz bu səbəbə görə və Veymar respublikasının kədərli təcrübəsinin işığında dövlət qulluqçularının siyasi loyallıq vəzifəsi meydana çıxmışdır. Dövlət qulluğu özünü müdafiə etməyə qadir olan demokratiyanın dayığıdır. Buna görə də onun işçiləri AKP kimi antikonstitusiyon məqsədlər güdən siyasi partiyalarda fəal rol oynamaqda haqlı deyillər. Xanım Foqt nəzərdən keçirilən dövrdə Almaniya Federativ Respublikasının azad demokratik quruluşunu sarsıtmaq məqsədi güdən, Şərqi Almaniya və sovet blokunun kommunist partiyalarından təlimatlar alan bu partiyada yüksək vəzifələr tutmuşdur. Xanım Foqtun öz xidməti vəzifələrini necə yerinə yetirməsi barədə heç bir tənqidi fikir söylənilməsə də, o, müəllim kimi demokratiyanın başlıca dəyərlərini öz şagirdlərinə çatdırmaqda xüsusi məsuliyyət daşmışdır. Ərizəçi, xəbərdar edilməsinə baxmayaraq, AKP-dəki fəaliyyətini aktivləşdirmişdir. Buna görə də Almaniyanın hakimiyyət dairələri qarşısında onun vəzifədə qalmasını dayandırmaqdan başqa seçim qalmamışdır.

55. Ərizəçi bu müdaxilənin zəruriliyinə etiraz etmişdir. Federal Konstitusiya Məhkəməsi AKP-ni qadağan etmədiyinə görə, həmin siyasi partiyanın tapşırığına görə ərizəçinin ona qarşı itihamlara əsas verən fəaliyyəti (*bax*: yuxarıda 19-cu bəndə) leqal partiyanın hüquqa uyğun siyasi fəaliyyəti olmuşdur və beləliklə, siyasi loyallıq borcunun yerinə yetirilməməsinə bərabər tutula bilməz. Bu borcun yerinə yetirilməsi partiyanın mücərrəd məqsədlərinə istinad etməklə yox, konkret şəxsin davranışına münasibətdə qiymətləndirilməlidir. Bu baxımdan onun davranışı, istər xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən (o, heç zaman öz şagirdlərinə ideoloji təsir göstərməyə çalışmamışdır), istərsə də peşə fəaliyyətindən kənarında, həmişə namuslu olmuşdur. O, heç zaman antikonstitusiyon fikir kimi qiymətləndirilə bilən fikir söyləməmişdir. Əksinə, onun AKP daxilindəki fəaliyyəti, istər Almaniya Federativ Respublikasının daxilində, istərsə də onun

sərhədlərindən kənarda ərizəçinin sülh naminə işləmək və neo-faşizmlə mübarizə aparmaq əzmini nümayiş etdirmişdir. O, də-rindən inanmışdır ki, onun partiyadakı fəaliyyəti demokratiya və insan haqları işinə ən yaxşı şəkildə xidmət edir; dövlət hakimiyyəti orqanları başqa cür düşündüklərinə görə ondan öz inamından əl çəkməyi tələb etmələri öz fikrinə malik olmaq və bu fikri ifadə etmək azadlığının mahiyyətinə ziddir. İstənilən halda ən sərt sanksiyaların tətbiq edilməsi tamamilə qeyri-mütənasib olmuşdur. Üstəlik, bu iş üzrə intizam araşdırmasının kifayət qədər uzunmüddətli xarakteri, mülki qulluqçuların siyasi loyallıq göstərmək borcuna aid qaydaların tətbiq edilməsində torpaqlar arasında mühüm fikir ayrılıqları göstərir ki, xanım Foqtnun işdən çıxarılmasına heç bir təcili tələbat olmamışdır.

56. Komissiya əsasən ərizəçinin mövqeyində durur. Komissiyanın fikrincə, ərizəçinin şəxsi davranışının və söylədiyi şəxsi fikirlərin konstitusiyon qayda ilə ziddiyyət təşkil edib-etməməsi sualına verilən cavab həlledici əhəmiyyət daşımalıdır. İşdən çıxarılma kimi ciddi intizam cəzası sözügdən mülki qulluqçunun davranışına uyğun gəlməlidir.

57. Nəzərdən keçirilən halda Məhkəmənin vəzifəsi xanım Foqtnu işdən çıxarılmasının təxirəsalınmaz sosial tələbata uyğun gəlib-gəlməməsini və qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olub-olmamasını müəyyən etməkdən ibarətdir. Bunun üçün Məhkəmə nəzərdən keçirilən dövrdə Almaniya Federativ Respublikasında yaranmış vəziyyətin işığında işin bütün hallarını təhlil etməlidir.

58. Xanım Foqt 1972-ci ildən AKP üzvü olmuşdur. Heç kim şübhə etmir ki, 1979-cu ildə, hələ sınaq müddəti bitməmiş, o, dövlət qulluğunda ştatda olan vəzifəyə təyin edilərkən bütün bunlar hakimiyyət dairələrinə məlum idi. Lakin onun siyasi fəaliyyəti öyrənildikdən sonra 1982-ci ildə ona qarşı intizam araşdırması prosedurasına başlanıldı (*bax*: yuxarıda 11-ci bəndə). Bu proses işin öyrənilməsinin nəticələrini gözləmək məqsədi ilə bir neçə dəfə dayandırılmış, lakin son nəticədə xanım Foqt siyasi loyallıq borcunu pozduğuna görə 15 oktyabr 1987-ci ildə işdən

azad edilmişdir. AKP daxilində göstərdiyi müxtəlif növ siyasi fəallıq, partiyada tutduğu vəzifələr və torpaq parlamentinə seçkilərdə onun namizədliyinin irəli sürülməsi ərizəçiyə irad tutulmuşdur (*bax*: yuxarıda 19-cu bəndə).

Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin 22 may 1975-ci il tarixli qərarı ilə müəyyən edilən siyasi loyallıq vəzifəsi istisnasız olaraq Almaniyanın bütün dövlət qulluqçularına şamil edilir və dövlət əleyhinə və mövcud konstitusiyaya sisteminin əleyhinə çıxış edən istənilən birlikdən qeyd-şərtsiz kənarında durmaq vəzifəsini ifadə edir. Nəzərdən keçirilən dövrdə Almaniya məhkəmələri AKP-nin rəsmi proqramına əsaslanaraq müəyyən etmişlər ki, onun məqsədi Almaniya Federativ Respublikasının ictimai quruluşunu və konstitusiyaya qaydasını dəyişmək və Almaniya Demokratik Respublikasındakı sistemə bənzər siyasi sistem bərqərar etməkdir.

59. Məhkəmə belə bir ilkin şərtədən çıxış edir ki, demokratik dövlət əsaslandığı konstitusiyaya prinsiplərinə münasibətdə dövlət qulluqçularından loyallıq tələb etməkdə haqlıdır. Bu baxımdan Məhkəmə Almaniyanın Veymar Respublikası dövründəki tarixi təcrübəsini nəzərə alır, həmçinin belə bir halı nəzərə alır ki, həmin respublikadan sonra gələn üzüntülü dövrdən daha sonra 1949-cu il Əsas Qanununu yaradarkən Almaniya yeni dövlətin əsasına özünü müdafiə etməyə qadir olan demokratiya haqqında ideyanı qoymaqla sözügedən təcrübənin təkrar olunmasından qaçmaq istəmişdir. O dövrün siyasi kontekstində Almaniyanın vəziyyətini də unutmaq olmaz. Tam aydındır ki, sözügedən şərait bu başlıca anlayışa və ona uyğun olaraq bütün dövlət qulluqçularının üzərinə qoyulan siyasi loyallıq borcuna xüsusi çəki vermişdir.

Hətta bu deyilənlər nəzərə alındıqda belə, Almaniya məhkəmələrinin öz şərhlərində bu vəzifəyə verdikləri mütləq xarakter təəccüb doğurur. Həmin vəzifə, funksiyalarına və qulluq mövqelərinə fərq qoyulmadan, eyni dərəcədə bütün dövlət qulluqçularına aid edilir. O, nəzərdə tutur ki, hər bir belə qulluqçu bu məsələ ilə bağlı fikrindən asılı olmayaraq, səlahiyyətli haki-

miyyət orqanlarının Konstitusiyaya düşmən hesab etdikləri istənilən birliyə və ya hərəkata mənsub olmaqdan birmənalı şəkildə imtina etməlidir. Bu vəzifə xidmət ilə şəxsi həyat arasında fərq qoymağa imkan vermir; borcu həmişə, istənilən şəraitdə yerinə yetirmək lazımdır.

Mühüm cəhət burasındadır ki, nəzərdən keçirilən dövrdə Avropa Şurasının üzvü olan başqa ölkələrdə, görünür, ciddiliyinə görə buna bənzər loyallıq borcu tətbiq edilməmişdir, hətta Almanıyanın özündə o, bütün ölkə ərazisində cyni cür şərh edilməmiş və icra olunmamışdır; bir sıra torpaqlarda sözügedən araşdırmanın predmetinə bənzər fəaliyyət həmin borcun yerinə yetirilməsi ilə bir araya sığmayan hesab olunmamışdır.

60. Lakin sistemə mahiyyətcə qiymət vermək Məhkəmənin vəzifəsinə daxil deyil. Buna görə də o, diqqəti xanım Foqtun işdən çıxarılmasında cəmləyəcəkdir.

Bununla əlaqədar olaraq, o, qeyd edir ki, orta məktəb müəlliminin işdən çıxarılmasına loyallıq borcunu pozmağa görə intizam tənbehi qaydasında çox sərt tədbir kimi baxmağa imkan verən bir neçə səbəb vardır. Əvvəla, ona görə ki, belə cəza tədbirinin tətbiqi maraqlı şəxsin nüfuzuna mənfi təsir göstərir və ikincisi ona görə ki, bu şəkildə işdən azad edilən orta məktəb müəllimləri, hər halda prinsip etibarı ilə, yaşamaq üçün vəsaitdən məhrum olurlar, belə ki, intizam məhkəməsi onların əmək haqqının yalnız bir hissəsinin saxlanılmasına imkan verə bilər. Nəhayət, belə vəziyyətə düşən orta məktəb müəllimləri praktiki olaraq öz peşələri üzrə başqa iş tapmaq imkanından məhrum olurlar, çünki Almaniyada dövlət qulluğundan kənarında müəllim vəzifələri çox nadir bir haldır. Deməli, onlar, yəqin ki, öyrədildikləri yeganə işlə məşğul olmaq imkanından məhrum olacaqlar; halbuki onların bu işə həvəsləri vardır və bu işlə məşğul olmaqla onlar vərdiş və təcrübə əldə etmişlər.

Diqqət yetirilməli olan ikinci cəhət budur ki, xanım Foqt orta məktəbdə alman və fransız dilləri müəllimi olmuşdur, yəni təhlükəsizliyin təhdid edilməsi ilə birbaşa bağlı olmayan vəzifə tutmuşdur.

Risk bundan ibarət ola bilər ki, müəllimlərin üzərinə qoyulan xüsusi bərcə və məsuliyyətə baxmayaraq, o, dərs zamanı şagirdlərinə, üstünlük verdiyi müəyyən ideologiyayı təlqin etmək üçün öz mövqeyindən istifadə edə və ya onlara digər xoşagəlməz təsir göstərə bilər. Ərizəçinin məktəbdəki işi isə, əksinə, onun yuxarıda duran rəhbərliyi tərəfindən tamamilə qanacəddi hesab olunmuş və o, şagirdlərin, valideynlərin və işdəki həmkarlarının böyük hörmətini qazanmışdır (*bax*: yuxarıda 10-cu bəndə); intizam məhkəmələri təsdiq etmişlər ki, o, öz vəzifələrini həmişə qüsursuz yerinə yetirmişdir (*bax*: yuxarıda 20 və 22-ci bəndlərə). Həqiqətən də, ona qarşı intizam araşdırmasına başlayarkən, hakimiyyət orqanları ərizəçi ilə bağlı məsələnin həllini dörd ildən artıq müddətə təxirə salmış və bununla da göstərmişlər ki, onlar ərizəçinin şagirdlərlə təmasının kəsilməsini təxirəsalınmaz vəzifə hesab etmişlər.

Müəllimlər öz şagirdləri üçün nüfuz sahibi olduqlarına görə, onların xüsusi bərcü və məsuliyyəti müəyyən dərəcədə onların məktəbdən kənardakı fəaliyyətinə də şamil edilir. Lakin xanım Fəoqtun özünün hətta işdən kənarında praktiki surətdə hər hansı antikonstitusiyon ifadə ilə çıxış etməsinin və ya nədəsə şəxsən antikonstitusiyon mövqə tutmasının sübutu yoxdur. Ona tutulan yeganə irad AKP-dəki fəal üzvlüyü, həmin partiyada tutduğu vəzifələr və həmin partiyadan torpaq parlamentinə seçkilərdə namizədliyinin irəli sürülməsi olmuşdur. Xanım Fəoqt təkidlə bildirmişdir ki, onun şəxsi inamına görə, bu fəaliyyət Almaniyanın konstitusiyaya quruluşunun prinsiplərinə sədəqətlə tam uyğundur. İntizam məhkəmələri təsdiq etmişlər ki, onun baxışları səmimi xarakter daşmışdır, lakin onlar həm də bunun hüquqi əhəmiyyət kəsb etmədiyini qeyd etmişlər (*bax*: yuxarıda 22-ci bəndə). Həqiqətən də, hətta bir neçə il davam edən uzunmüddətli araşdırma, görünür, onun söylədikləri fikirlərdən, Almaniyanın konstitusiyaya quruluşunun dəyərlərini bölüşdürməsi bərdəki qızğın bəyanatlarını təkzib edən heç bir fraqment qeyd edə bilməmişdir.

Nəhayət, son olaraq belə bir fikri nəzərə almaq lazımdır ki, AKP Federal Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən qadağan olun-

mamışdı və deməli, partiyanın tapşırığı ilə ərizəçinin fəaliyyəti tamamilə hüquqa uyğun idi.

61. Yuxarıda qeyd edilənlərin işığında Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, Hökumətin xanım Foqtun söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə etdiyi müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün gətirdiyi səbəblər, sözsüz ki, diqqətəlayiqdir, lakin onlar ərizəçinin işdən çıxarılmasını inandırıcı şəkildə müəyyən etmək üçün demokratik cəmiyyətdə kifayət deyil. Hətta bu məsələnin həllində müəyyən dərəcədə səlahiyyət sərbəstliyi qəbul edilsə belə, yalnız bir nəticəyə gəlmək olar: xanım Foqtun intizam tənbehi qaydasında orta məktəb müəllimi vəzifəsindən azad olunması qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlə mütənasib deyil. Deməli, burada 10-cu maddə pozulmuşdur.

II. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

62. Ərizəçi həm də özünün Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə təmin olunan toplantı azadlığı hüququnun pozulmasından şikayətlənmişdir; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ var.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları nəminə, iğtişanın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın mühafizəsi üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa heç bir məhdudiyyətlər qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyyətlər qoyulmasına mane olmur”.

A. Müdaxilə baş vermişdirmi

63. Hökumət 10-cu maddə kimi 11-ci maddənin də tətbiqinə etiraz etməmişdir, hərçənd ki, o, dinləmələr zamanı bu məsələni bir daha diqqətlə öyrənmək xahişi ilə Məhkəməyə müraciət etmişdir.

64. Müstəqil roluna və xüsusi tətbiq dairəsinə baxmayaraq, bu halda 11-ci maddəyə 10-cu maddənin işığında baxılmalıdır (*bax: Yunq, Ceyms və Vebster Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 13 avqust 1981-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 44, səh. 23, bənd 57 və *Ezelin Fransaya qarşı* iş üzrə 26 aprel 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 202, səh. 20, bənd 37). 10-cu maddənin təmin etdiyi fikir azadlığı 11-ci maddənin həsr edildiyi toplantı və birliklər azadlığının məqsədlərindən biridir.

65. 10-cu maddə ilə bağlı qeyd edilən prinsiplərə uyğun olaraq (*bax: yuxarıda 43-44-cü bəndlərə*), dövlət qulluqçusu kimi xanım Foqta 11-ci maddənin təqdim etdiyi müdafiə də şamil edilir.

Ərizəçi AKP-dən uzaqlaşmaqdan qəti şəkildə imtina etdiyinə görə dövlət qulluğunda tutduğu vəzifədən azad edilmişdir, o, imtinanı belə əsaslandırmışdır ki, onun şəxsi fikrinə görə, bu partiyada üzvlük onun loyallıq borcu ilə bir araya sığır.

Deməli, onun 11-ci maddənin 1-ci bəndi ilə müdafiə olunan hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə baş vermişdir.

V. Sözügedən müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı

66. Belə müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndi ilə eyni olan 11-ci maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə cavab vermirsə, 11-ci maddənin pozulması deməkdir, yəganə istisna ondadır ki, burada söhbət 11-ci maddənin 2-ci bəndinin sonuncu cümləsinin tətbiq edilib-edilməməsindən gedir.

67. Bu mənada Məhkəmə Komissiya ilə razıdır ki, dövlət idarəçiliyi anlayışına, marağı olan qulluqçunun tutduğu vəzifə nəzərə alınmaqla, məhdud şərh verilməlidir.

68. Lakin müəllimlərə 11-ci maddənin 2-ci bəndinin məqsədlərindən ötrü dövlət idarəçiliyi orqanlarının qulluqçuları kimi baxılsa (hazırkı məqamda Məhkəmə bu suala cavab verməyə lüzum görmür), 10-cu maddə ilə bağlı əvvəl qeyd etdiyimiz səbəblərə görə (*bax*: yuxarıda 51-60-cı bəndlərə) xanım Foqtun işdən azad edilməsi yenə də qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasib deyildir.

Deməli, 11-ci maddənin pozuntusu baş vermişdir.

III. Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə birgə götürülən 14-cü maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

69. Ərizəçi Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə birgə götürülən 14-cü maddəsinin pozulmasından şikayət etmişdir, lakin Komissiya Məhkəmədə bu məsələni qaldırmamışdır.

70. Məhkəmə öz təşəbbüsü ilə bu məsələyə baxılmasına lüzum görmür.

IV. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

71. Konvensiyanın 50-ci maddəsində deyilir:

Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ belə qərarın və ya tədbirin doğurduğu nəticələrin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman zəruri olduqda Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur.

72. Xanım Foqt maddi və mənəvi ziyanın, habelə məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi barədə tələblər təqdim etmişdir.

73. Hökumət və Komissiyanın nümayəndəsi hesab edirlər ki, bir çox hallarda tələb edilən məbləğlər həddindən artıqdır.

74. Məhkəmənin fikrincə, məsələ qərar çıxarmaq üçün hazır deyil. Deməli, onun baxılmasını təxirə salmaq və cavabdeh

dövlətlə ərizəçi arasında barış sazişi əldə edilməsi imkanı nəzərə alınmaqla, sonrakı proseduranı təyin etmək lazımdır (A Reqlamentinin 54-cü maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndləri).

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. İki səsə qarşı on yeddi səsle *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi bu hala tətbiq edilə bilər;

2. Doqquz səsə qarşı on səsle *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 11-ci maddəsi bu hala tətbiq edilə bilər;

4. Doqquz səsə qarşı on səsle *qərara aldı ki*, 11-ci maddə pozulmuşdur;

5. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, işə 10-cu maddə ilə birgə götürülən 14-cü maddənin işığında baxmağa ehtiyac yoxdur;

6. İki səsə qarşı on yeddi səsle *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiq edilməsi barədə məsələ qərar qəbul etmək üçün hazır deyil və buna uyğun olaraq,

(a) həmin məsələni *təxirə saldı*;

(b) Hökumətə və ərizəçiyə yaxın altı ay ərzində bu məsələ ilə bağlı yazılı qeydlərini təqdim etməyi və əldə etdikləri istənilən razılıq barədə Məhkəməni xəbərdar etmələrini *təklif etdi*;

(s) bundan sonra işə baxılmasını *təxirə saldı* və zərurət yarandıqda Sədrə işi bərpa etmək *səlahiyyəti verdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 26 sentyabr 1995-ci ildə Strasburqda İnsan haqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmənin A Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin xüsusi rəyləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR BERNHARDTIN, GÖLKÜLÜNÜN, MATŞERİN, LOİZUNUN, MİFSUD BONNİÇİNİN, QOTÇEVİN VƏ KURISİN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

Biz belə bir mövqedəyik ki, xanım Foqta münasibətdə Almaniyanın bütün hakim dairələri, yaxud müvafiq məhkəmələri tərəfindən qəbul edilən və ya bəyənilən intizam tədbirləri Konvensiyanın 10-cu və ya 11-ci maddələrini pozmur. Onun dövlət qulluğunda olan müəllim kimi işdən xaric olunması nəinki qanuna əsaslanmış və hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür; həm də mütənasib olmuşdur və onu demokratik cəmiyyətdə zəruri tədbir kimi qiymətləndirmək olar. Onun işdən azad edilməsi barədə qərar milli hakimliyi orqanlarının ixtiyarına buraxılmalı olan mülahi-zə sərbəstliyi dairəsinə aiddir.

1. İşdən azad edilməyə səbəb olan sözügedən hallar, bizim fikrimizcə, Böyük palatanın bu məhkəmə qərarındakından fərqli olan başqa yanaşma tərzini tələb edir. Xanım Foqt 1972-ci ildən Almaniya Kommunist Partiyasının (AKP) üzvüdür, lakin buna baxmayaraq, o, 1979-cu ildə ştatda olan vəzifəyə təyinat almışdır. Bunu Almaniya bərqərar olmuş praktika ilə asanlıqla izah etmək olar; həmin praktikaya görə, ekstremist partiyada formal üzvlük, bir qayda olaraq, dövlət qulluğuna daxil olmağa və həmin qulluqda qalmağa maneə yaratmırdı. Xanım Foqt, işə təyinatı daimi olduqdan sonra, partiyanın tapşırıqlarına əsasən öz işini intensivləşdirmişdir (*bax*: bu məhkəmə qərarının 11-23-cü bəndlərinə). Aydın ki, bu cür fəaliyyət, hətta müvafiq müəllim sinfi olağında öz siyasi baxışlarını yaymağa cəhd göstərməsə belə, məktəbdə və şagirdlər arasında məlum olmaya bilməz.

Bizim fikrimizcə, AKP-nin proqramı ilə Əsas Qanunda əks olunmuş şəkildə Almaniya Federativ Respublikasının konstitusiyası quruluşunun bir araya sığmaması da şübhəsizdir. Əgər hər hansı bir şəxs xanım Foqt kimi AKP proqramının bütün bəndlərini dəstəklədiyini açıq-aşkar elan etsə və eyni zamanda konstitusiyası quruluşuna hörmət bəsləməsindən danışsa, təbii ki, belə fikirlər bir araya sığmır.

2. Xanım Foqta qarşı intizam araşdırması başlanandan onun qəti surətdə işdən çıxarılmasınadək olan bütün dövr ərzində AKP Şərqi Almanıyanın (o dövrdə Almaniya Demokratik Respublikasının) kommunist rejimindən və onun hakim partiyasından dəstək almış, AKP özü isə Şərqi Almanıyanın konstitusiya və siyasi quruluşunu Federativ Respublikada bərqərar olan quruluşdan prinsipial şəkildə fərqli və ondan üstün hesab etmişdir. Şərqlə Qərb arasında cəbhələşmə dövründə, bir tərəfdən kommunist rejimi, digər tərəfdən isə Qərbi Almaniya demokratik quruluşu arasında antaqonizm sonuncunun gücləndirilməsinin zəruriliyinə və onun sarsıdılmasının qarşısının alınması tələbatına səbəb olmuşdur.

Belə şəraitdə, habelə alman tarixinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, Veymar respublikasının demokratik Konstitusiyasının ləğv edilməsini yada salan dövlət, məktəb müəllimləri də daxil olmaqla, antidemokratik partiyaların tapşırığı ilə aktiv siyasi fəaliyyətlə məşğul olan dövlət qulluqçularını işdən azad etməkdə haqlıdır. Bu, siyasi çaların sol və ya sağ cinahına mənsub olmalarından asılı olmayaraq, bütün ekstremist partiyalara münasibətdə ədalətli mövqedir.

3. Beləliklə, Almanıyanın hakim dairələri xanım Foqtun işdən azad edilməsinə, Konvensiyanın 10-cu və 11-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, demokratik cəmiyyətdə zəruri tədbir kimi baxa bilərlər. Praktiki olaraq bütün dövlətlərdə demokratik quruluşun normal fəaliyyət göstərməsində dövlət qulluğu olduqca böyük əhəmiyyət daşıyır və onlar, müvafiq surətdə, dövlət qulluqçularının toplanmasında və ya işdən azad edilməsində geniş mülahizə sərbəstliyindən istifadə etməlidirlər.

HAKİM QOTÇEVİN ƏLAVƏ XÜSUSİ RƏYİ

Mən pozuntunun olmadığına səs verdim, çünki dərindən inanıram ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi burada tətbiq edilə bilməz.

Məhkəmə qərarı (bənd 43) təsdiq edir ki, dövlət qulluğuna girmə Konvensiyanın müdafiə etdiyi hüquqlardan deyil. Lakin

hər halda Məhkəmənin praktikasına əsasən, dövlət qulluğuna qəbul etməkdən imtina edilməsi Konvensiyanın başqa maddəsini pozursa, həmin maddə tətbiq edilməlidir, yəni bu halda olduğu kimi, dövlət qulluğuna qəbul etməkdən imtina və ya həmin qulluqdan azad etmə cəmi vaxtda 10-cu maddənin pozuntusunu təşkil edirsə, sonuncu tətbiq edilməlidir.

Mən belə məntiqlə razılaşa bilmərəm. Xanım Foqt tutduğu müəllim vəzifəsindən ona görə azad edilməmişdir ki, o, müəyyən fikirləri və ya ideyaları söyləməyi özünə rəva bilməmişdir. Məhkəmənin qərarına əsasən, o, faktiki olaraq, AKP-yə mənsub olduğuna, onun regional icraiyyə komitəsinin üzvü olduğuna və parlament seçkilərində bu partiyadan namizədliyinin irəli sürülməsinə görə işdən azad edilmişdir. Məhkəmə qərarında bəyanatlar, nəşrlər və ya fikri ifadə etməyin hər hansı başqa üsulu barədə heç bir şey deyilmir.

Bu məhkəmə qərarında xatırlanan hər iki işdə (Qlazenapın və Kozikin işlərində) işdən azad edilmə fikri söyləmənin nəticəsi olmuşdur: birinci halda ərizəçinin qəzetə göndərdiyi məktubda, ikinci halda isə ərizəçinin nəşr etdirdiyi iki kitabda.

Hətta bu iki halda belə bizim Məhkəmə 10-cu maddənin pozulmaması nəticəsinə gəlmişdir.

HAKİM YAMBREKİN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mən çoxluğun belə bir fikri ilə razıyam ki, bu halda Konvensiyanın hər iki maddəsi (10-cu və 11-ci maddələr) tətbiq edilməlidir və müdaxilə baş vermişdir. Lakin mən mübahisə doğuran müdaxilənin demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi və qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlə mütənasibliyi haqqında məsələni qiymətləndirərkən, çoxluqdan fərqli olaraq, başqa fikrə gəldim. Müvafiq olaraq, mən hesab edirəm ki, bu məhdudiyət qeyd edilən azadlıqların mövcud olması ilə bir araya sığır. Mən həm də həmkarlarımla birgə xüsusi rəyi ilə tam razıyam, lakin onların dəlillərinə bəzi fikirlərimi əlavə etmək istəyirəm.

2. Xanım Foqtnun hüquqları ilə Almaniya Federativ Respublikasının borcu arasındakı nisbət o zaman tələb edirdi ki, dövlət məktəbləri adi vəzifələrini yerinə yetirməklə yanaşı, milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü, həmçinin ictimai asayişin və başqa şəxslərin maraqlarının müdafiəsi kimi qanuni mənafehlərin qorunmasına da kömək etsinlər. Buna istinad edərək, mən hər şeydən əvvəl bu işin hallarına o zaman Almaniya Federativ Respublikasında yaranmış vəziyyətin işığında və nəzərdən keçirilən dövrdə xanım Foqtnun ixtiyarında olan mümkün davranış variantlarının işığında baxmaq istərdim.

3. Çoxluq Veymar respublikasının iflasından sonra Almaniya tarixindəki acınacaqlı dövrü, habelə o dövrün siyasi kontekstində onun mövqeyini nəzərə almışdır. Çoxluq həm də qeyd etmişdir ki, nasizm dəhşəti... ona gətirib çıxarmışdır ki, Konstitusiyanın əsasına özünü müdafiə etməyə qadir olan demokratiya prinsipi qoyulmuşdur. Əlavə etməyi özümə rəva bilirəm ki, bu konstitusiya prinsipi bu işin də aid olduğu həmin dövrdə hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür; həmin məqsəd dövlət qulluqçularının üzərinə qoyulan demokratiya dəyərlərinə və hüququn hökmranlığına loyallıq borcuna haqq qazandırır.

1945-ci ildən 1990-cı ilədək Qərbi Avropada Almaniya Federativ Respublikasının vəziyyəti Avropa Şurasının üzvü olan başqa dövlətlərlə müqayisədə spesifik və unikal olmuşdur. Bu, keçmiş kommunist bloku ölkələri ilə bilavasitə üz-üzə olan amputasiya edilmiş, xalq parçalanmış bir dövlət idi. Buna görə də o, labüd olaraq, milli təhlükəsizliyi, ərazi bütövlüyü və ictimai asayışı baxımından daha həssas və daha az müdafiə olunan dövlət idi; məsələn, o, düşmən casusları tərəfindən və konstitusiya quruluşuna zidd olan siyasi təbliğat tərəfindən infiltrasiyaya məruz qala bilərdi. Mənim Hökumətin memorandumunda göstərilən müvafiq faktlara şübhə ilə yanaşmağa əsasım yoxdur.

Hökumət nümayəndəsinin qeyd etdiyi faktlara və xanım Foqtnun fəal üzvü olduğu Almaniya Kommunist Partiyasının xarakterinə və roluna həmin nümayəndənin verdiyi qiymətə şübhə ilə yanaşmaq üçün də bir səbəb görmürəm. Mənim fikrimcə, gü-

man etmək düzgün olar ki, nəzərdən keçirilən dövrdə bu partiya, qarşısına Almaniya Federativ Respublikasında keçmiş Almaniya Demokratik Respublikasına bənzər şəkildə qurulmuş kommunist idarəçiliyi sistemi tətbiq etməklə, demokratik konstitusiya quruluşunu devirmək məqsədi qoymuşdur. Üstəlik, AKP-nin sərəncamında öz siyasi məqsədlərinə nail olmaq vasitələri olmuşdur: o, Şərqi Almaniyaadakı analoqu olan Almaniya Vahid Sosialist Partiyası (AVSP) tərəfindən maliyyələşdirilmiş, AKP üzvləri AVSP-də təlim keçmiş və partiyanın 200-ə yaxın üzvü AVSP-dən sabotaj və terrorçuluq üzrə tapşırıqlar almışlar (bu qrup yalnız 1989-cu ildə buraxılmışdır). Ərizəçini təmsil edən cənab P.Beker dinləmələr zamanı demişdir: Dövlət tərəfindən repressiyalar yox, sosialist rejimlərinin iflası AKP-nin insanları özünə cəlb etməsinə son qoymuşdur.

4. Xanım Foqt 1972-ci ildən partiyanın üzvü olmuşdur. O, 1 fevral 1979-cu ildə mülki qulluqda ştatda olan vəzifəyə təyinat almışdır. Yalnız sonrakı ildən, 1980-ci ilin payızından, o, AKP-də fəal rol oynamağa və bu iş üzrə dosyedə göstərilən müxtəlif siyasi tədbirlərdə iştirak etməyə başlamışdır. 13 iyun 1982-ci ildə onun Konstitusiyaya loyallıq borcunu yerinə yetirməməsinə əsasən, ona qarşı intizam prosedurasına başlanılmışdır. 31 oktyabr 1989-cu ildə Aşağı Saksoniyanın intizam məhkəməsi Oldenburq inzibati məhkəməsinin intizam şöbəsinin xanım Foqtun üzərinə qoyduğu işdən çıxarılma şəklində intizam tənbehi ilə bağlı xanım Foqtun apellyasiyasını rədd etmişdir. Bundan sonra digər məhkəmə araşdırmaları aparılmış, nəhayət, Federal Konstitusiya Məhkəməsi 7 avqust 1990-cı ildə onun konstitusiyon şikayətini rədd etmişdir.

Mən yuxarıda sadalanan faktlara ona görə istinad edirəm ki, aşağıdakı fikirləri lazımi kontekstə yerləşdirim:

- xanım Foqt artıq bərqərar olmuş belə bir praktikaya uyğun surətdə dövlət qulluğunda ştatda olan vəzifəyə təyin edilmişdir ki, AKP-dəki adı üzvlük loyallığın pozulması demək deyildir;
- ona münasibətdə intizam araşdırmasına, o, daha ciddi siyasi fəaliyyətlə məşğul olduğdan sonra başlanılmışdır;

- belə hesab etmək düzgün deyil ki, araşdırmanın uzunmüddətli olması (həmin müddətdə xanım Foqtun dərslər deməkdə davam etməsinə icazə verilmişdir) onun antikonstitusiyon fəaliyyətinə son qoyulmasına güclü ictimai tələbatın olmamasını göstərir;

- əksinə, alman məhkəmələri aydın şəkildə göstərmişlər ki, onlar ərizəçidən AKP-dəki aktiv fəaliyyətdən imtina etməsini gözləyirlər (*bax*: Aşağı Saksoniyanın intizam məhkəməsinin *inter alia* rəyi: dövlət qulluqçusunun münasibətinin radikal surətdə dəyişməsi onun peşə davranışındakı ciddi səhvlərinin qiymətləndirilməsinə müsbət təsir göstərə bilər [bənd 22 *in fine*]);

- xanım Foqta qarşı intizam araşdırması başlandıqdan sonra, hər halda, onun qarşısında irəli sürülən rəsmi tələbi yerinə yetirməyə imkan verən iki davranışdan birini seçmək üçün onun kifayət qədər vaxtı olmuşdur: o, ya AKP-də fəal iştirakını davam etdirərək, Almaniyanın dövlət qulluğunda qalmaqla əlaqədar olmayan başqa iş axtara bilərdi, ya da partiyanın fəaliyyətində öz iştirakının intensivliyini 1979-cu ildən əvvəlki səviyyəyədək azaltmaqla, iş yerini qoruyub saxlayaraq, partiyanın üzvlüyündə qala bilərdi.

5. Digər həlledici mülahizə bundan ibarətdir ki, xanım Foqtun işdən azad edilməsi onun peşə fəaliyyəti ilə siyasi fəallığı arasındakı nisbət işığında güclü ictimai tələbat kəsb etməsi baxımından nə dərəcədə zəruri idi. Bu məsələdə bir-birinə zidd olan iki fərziyyə irəli sürülüb əsaslandırılıb bilər.

Birinci fərziyyəyə əsasən, xanım Foqtun işi qeyri-siyasi, mahiyyətcə sırf akademik xarakter daşmışdır və onu elə yerinə yetirmək olardı ki, hər hansı dəyərlər sisteminin ifadəsi ilə bağlı olmasın. Beləliklə, peşə həyatı ilə şəxsi həyat (siyasi həyat da daxil olmaqla) arasındakı fərq xanım Foqtun siyasətdəki rolunun onun müəllimlik fəaliyyəti üçün təhlükə törədə biləcək, onun işdən azad edilməsinə təxirəsalınmaz ictimai tələbat yarada biləcək nəticələri aradan qaldırardı.

Almaniyanın hakimiyyət orqanları baş verənlərə başqa cür, alternativ qiymət vermişlər. Onlar bildirmişlər ki, ərizəçinin siyasətdəki rolu ilə müəllimlik fəaliyyəti arasında kifayət qədər

güclü əlaqə vardır və bu, müdaxiləyə bəraət qazandırır. Bu baxımdan müəllim haqqında şagirdlər üçün nümunəvi model kimi ümumi təsəvvürü, elmi dil və materialın təqdim olunmasının məntiqinə siyasi və mənəvi dəyərlərin açdığı müxtəlif ensiz və hiss olunmayan yolları, müəllimlə onun şagirdləri arasında məktəbdən kənar ünsiyyət imkanlarını, dövlət qulluğuna xas olan müəyyən etikaya və müəllimlərin birliyinin korporativ ruhuna sədaqətdə ifadə olunan peşə loyallığını gözləməni və s.-ni də nəzərə almaq olar. Xanım Foqt özü Məhkəmədə çıxış edərkən bildirmişdir ki, o, həmişə müəllim və insan kimi dərin inanclarını bölüşdürmək istəmiş və bunu istər məktəbdə, istərsə də ondan kənar da etməyə çalışmışdır.

Mənim fikrimcə, mənzərə dağınıqdır, hətta konkret vəziyyətlə bağlı hə, yaxud da yox demək çətinidir. Buna görə də mən belə nəticəyə gəldim ki, Almaniyə hakimiyyət orqanları və məhkəmələri demokratiyanın və milli təhlükəsizliyin mənafeyi naminə bu konkret işə münasibətdə sözügedən müdaxilənin nə dərəcədə zəruri olmasını daha yaxşı qiymətləndirə bilərlər; buna görə də onlara Məhkəmədəki çoxluğun verdiyindən daha geniş sərbəst mülahizə dairəsi vermək lazımdır.

6. Məhkəmə palatasındakı çoxluq Almaniyənin dövlət qulluqçularının siyasi loyallıq vəzifəsini öz təbiəti etibarını ilə mütləq vəzifə kimi səciyyələndirir (Komissiya sədri cənab Treksel məşhur alman ciddiyyətinə istinad etmişdir). Güman edirəm ki, bu, iş üzrə materialların aşkara çıxardığı gerçəklikdən xeyli kənara çıxan, təhrif olunmuş təsvirdir.

Cənab Becker Məhkəməyə məlumat vermişdir ki, rəsmən məlum olan, dövlət qulluğundakı sol ekstremistlərin yalnız 1%-dən 1,5%-ə qədəri həqiqətdə işdən azad edilmişlər. Əgər bu sistem həqiqətən mütləq olsaydı, müvafiq faiz 100-ə yaxınlaşardı.

İkincisi, loyallıq vəzifəsinin pozulmasının minimal həddi kifayət qədər yüksək və çevikdir, bu işə hər bir konkret hala münasibətdə onu müəyyənləşdirməyə imkan verir; əgər sistem mütləq olsaydı, AKP-də adi üzvlük pozuntu olardı.

Üçüncüsü, Foqtun işindən belə çıxır ki, qəti sanksiya yalnız qeyri-loyal kimi tövsif olunan fəal və dəfələrlə təkrar olunan hə-rəkətlərdən sonra tətbiq edilmişdir. Xanım Foqtun işi üzrə inti-zam araşdırmasının və məhkəmə araşdırmasının materiallarından görünür ki, ona münasibətdə sistem çox təmkinlə işləmişdir. Gö-rünür, o, ərizəçiyə, onu siyasi fəaliyyətdən imtina etməyə təhrik etmək (inandırmaq) məqsədi ilə bir neçə ilkin xəbərdarlıq gön-dərmişdir (bənd 22 *in fine*). Məncə, bütün digər tədbirlərin bir nəticə verməyəcəyi aydın olduqdan sonra işdən azad edilmə ən son vasitə olmuşdur.

Dördüncüsü, zaman perspektivində sistem kifayət qədər çə-vikdir. O, yeni siyasi şəraitə uyğunlaşmaq üçün dəyişdirilmişdir; bunların içərisində ən dramatik şərait Berlin divarının yıxılması olmuşdur. Aşağı Saksoniya torpağında nazirin 26 iyun 1990-cı il tarixli əmri ilə işlə bağlı çıxarılmış dövlət qulluğu və ekstremist yönlü partiyalarda iştirak haqqında 1972-ci il tarixli qərar ləğv edilmiş, 1 fevral 1991-ci ildə isə ərizəçi Aşağı Saksoniyanın təh-sil xidmətində müəllim vəzifəsinə bərra olunmuşdur.

Nəhayət, beşincisi, bu qərarın həyata keçirilməsindəki regi-onal fərqlər, mənim fikrimcə, heç də sistemin mütləq və ya tam əhatəli xarakterinə dəlalət etmir.

Çoxluğun sözügedən sistemi yanlış başa düşməsi və sistemin fəaliyyəti, mənim fikrimcə, qərar qəbul edilərkən, məhkəmələr də daxil olmaqla, alman hakimiyyət orqanlarına verilən sərbəst mülahizə dairəsinə ciddi təsir göstərmişdir.

Mənə belə gəlir ki, çoxluq aşağıdakı sofizmin qurbanı ol-muşdur: alman hakimiyyət dairələri, hədləri dəqiq müəyyənləş-dirilmiş sərt sistem çərçivəsində hərəkət etmişlər; həmin siste-min, bu Konvensiyanın müdafiə etdiyi insan haqlarının həyata keçirilməsinə müdaxilə formasında tətbiqi əvvəlcədən əsassız və qeyri-mütənasib olmuşdur. Buna görə də Avropa Məhkəməsi tə-rəfindən nəzarət xüsusilə arzu edilən olmuşdur.

Mən, işin hallarına əsaslanmaqla, əks nəticəyə gəlirəm: sis-tem, əsas konstitusiyaya prinsiplərindən görüldüyü kimi və AFR Konstitusiyaya Məhkəməsinin müəyyən etdiyi kimi, kökləri Alma-

niyanın siyasi tarixinə gedib çıxan hüquq doktrinasına əsaslanır. Hər halda o, bu günün tələblərinə cavab verir və kifayət qədər çeviklik və səmərəlilik dərəcəsi ilə həyata keçirilir. Fəqətun işi də bu cür yanaşmadan kənara çıxmır.

7. Halları bu işə daha çox uyğun gələn Kozikin işində ərizəçi şikayət edirdi ki, onu Almaniya Milli Demokratik Partiyasında (MDP) siyasi fəaliyyətinə və eyni zamanda onun yazdığı iki kitabın məzmununa görə lektor vəzifəsindən (o, dövlət qulluğuna qeydiyyatla götürülməklə, bu vəzifəyə sınaq müddəti ilə müvəqqəti təyin olunmuşdu) azad etmişlər; o, özünü Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasının qurbanı hesab edirdi. İş üzrə qərar çıxarmaq üçün Məhkəmə əvvəlcə mübahisə doğuran işdən azad edilmənin, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin qoruduğu şəkildə ərizəçinin söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə müdaxiləyə bərabər olub-olmamasını, yaxud da bu tədbirin, Konvensiyanın müdafiə etmədiyi dövlət qulluğuna girmə hüququnun fəaliyyət dairəsində olmasını araşdırmışdır.

Məhkəmə Almaniya Federativ Respublikasının dövlət qulluğunda vəzifə almaq istəyənlərdən tələb olunan şəxsi keyfiyyətlər içərisində ölkənin Əsas Qanunu baxımından azad demokratik sistemi daim və dönməz şəkildə müdafiə etməyə hazır olmağı qeyd etmişdir. Məhkəmə daha sonra müəyyən etmişdir ki, bu tələb dövlət qulluğuna daxil olarkən tətbiq olunur (bu məsələ bilərəkdən Konvensiyaya daxil edilməmişdir) və ona, özlüyündə Konvensiya ilə bir araya sığmayan tədbir kimi baxıla bilməz (Kozikin işi üzrə 28 avqust 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 105, səh. 21, bənd 38). Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, nazirlik Koziki işdən ona görə azad etmişdir ki, o, MDP-nin görkəmli xadimi olmuşdur və daxili məhkəmələr də analoji qaydada hərəkət etmişlər, onların müəyyən etdiyi faktların düzgünlüyünün yoxlanılması Avropa Məhkəməsinin vəzifəsinə daxil deyil.

Daha sonra Məhkəmə qərar çıxardı ki, mülki qulluğa girmə Məhkəməyə verilən mübahisənin mahiyyətini [təşkil edir] və o, bu əsasda 10-cu maddənin pozulmasını aşkar etməmişdir.

Mən, verdiyim qərarın Kozikin işi ilə bağlı bərqərar olmuş *inter alia* Məhkəmə praktikasından kənara çıxmaq demək olduğunu başa düşsəm də, 10-cu maddənin bu işə tətbiq edilməsinə səs verdim. Buna görə də mən üst-üstə düşən fikrin köməyi ilə bildirmək istəyirəm ki, mən bu işlə Qlazenapın (*bax*: 28 avqust 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 104) və Kozikin (bu qərarın 44-cü bəndi) işləri arasında fərq qoyan çoxluqla razı deyiləm. Çoxluğun fikrincə, əvvəlki hallarda Məhkəmə hakimiyyət orqanlarının hərəkətlərini ərizəçilərə dövlət qulluğuna girmək imkanı verməkdən imtina etmək kimi tövsif etmişdi, halbuki xanım Foqt ştatda olan dövlət qulluqçusu vəzifəsinə təyin edildikdən sonra azad edilmişdir. bundan başqa, əvvəl göstərilən hallarda dövlət qulluğuna qəbul edilmə üçün zəruri ixtisas tələbləri sırasına Əsas Qanun baxımından azad demokratik sistemi müdafiə etməyə hazır olmaq daxil idisə, indiki halda ərizəçinin işdən azad edilməsi, artıq qulluğa təyin edilənlərin üzərinə qoyulan loyallıq borcunun pozulmasına görə intizam cəzası müəyyən edilməsinin nəticəsi olmuşdur.

Fərq inandırıcı deyil. 10-cu maddənin məqsədlərindən ötrü Məhkəmə iki suala cavab verməlidir:

Birinci: ərizəçilər 10-cu maddənin 1-ci bəndinin qoruduğu hər hansı azadlıqdan istifadə etmişlər, ya yox? Hər üç halda (Qlazenap, Kozik, Foqt) cavab müsbət olmalıdır.

İkinci: göstərilən azadlıqların həyata keçirilməsi rəsmiyyətlər, şərtlər, məhdudiyətlər və ya sanksiyalarla bağlı olmuşdurmu? Mənim fikrimcə, hər üç halda hakimiyyət orqanlarının hərəkətləri, müvafiq azadlıqların həyata keçirilməsinin məruz qaldığı ya şərt, ya məhdudiyət, yaxud da sanksiya olmaqla, həmin rubrikalardan hər hansı birinə uyğun gəlir. Cənab Kozik sınaq müddəti keçən dövlət qulluqçusu vəzifəsindən azad edilmişdirsə, xanım Foqt dövlət qulluğunun ştatda olan əməkdaşı vəzifəsindən azad edilmişdir. Eyni səbəblərə görə, birinci halda ifrat sağ baxışların, sonuncu halda isə ifrat sol baxışların ifadə olunmasının Məhkəmə üçün də fərqi olmamalıdır.

Mənim fikrimcə, Məhkəmə clə bir uğur qazanımadan cyni prinsiplərə sadıq qaldığını, nəticələrdəki fərqiñ isə faktiki hallardakı fərqdən doğduğunu bildirməkdənsə, birbaşa və birmənalı şəkildə Kozıklə Foqtun işləri arasındakı dövrdə məhkəmə siyasətində baş vermiş dəyişikliyi etiraf etsəydi, daha düzgün olardı.

Sonuncu məhkəmə qərarında, dəyişilmiş formada olsa da, bu işin məntiqinə uyğunlaşdırmaq üçün birinci qərarın dəlillərini qoruyub saxlamaq Məhkəmənin borcu idi: artıq mülki qulluğa girmə mübahisənin məğzini təşkil etmirsə, o zaman maraqları tarazlaşdırarkən ona heç olmazsa əlavə əhəmiyyət vermək lazımdır. Avropa Məhkəməsinin faktiki halların (daxili məhkəmələr tərəfindən) müəyyən edilməsinin düzgünlüyünü yoxlamalı olmasına əsaslanan mövqenin radikalizmini bundan sonra qoruyub saxlamaq mümkün deyilsə, heç olmazsa, dövlət qulluğunun formalaşması üzrə, həmin qulluğa girmə və ondan azad edilmə də daxil olmaqla, həmin məhkəmələrə daha geniş sərbəst mülahizə dairəsi verməklə razılaşmaq lazımdır.

7. Yekun olaraq qeyd edim ki, çoxluqdan fərqli olaraq, bu işdəki zəruriliyi və mütənasibliyi baxımından aşağıdakı tərkib hissələrinə verilən anlayışa başqa mənə verirəm:

- 1945-ci ildən 1990-cı ilədək olan dövrdə Almaniyanın Qərbi Avropadakı spesifik mövqeyi: keçmiş kommunist bloku ölkələri ilə bilavasitə üz-üzə olan, xalqı parçalanmış ölkə; bu, onu milli təhlükəsizlik (demokratik dəyərlərin müdafiəsi də daxil olmaqla), ərazi bütövlüyü və ictimai asayiş baxımından həssas və zəif müdafiə olunan ölkəyə çevirir;

- Almaniya infiltrasiya və kommunist təbliğatının yayılması aləti kimi AKP-nin rolu; ərizəçinin 1980-ci ilin payızından başlayaraq sözügedən partiyanın tapşırığı ilə aktiv siyasi fəaliyyəti;

- Almaniya hakimiyyət orqanlarının siyasi loyallıq borcundan istifadə etmələrinin məhdud və çəvik xarakteri; siyasətdəki şəxsi həyatla dövlət qulluğundakı peşə həyatı arasında mürəkəb əlaqə;

- mülki qulluğa daxil olmaq haqqında məsələlərə baxarkən milli məhkəmələrə geniş mülahizə sərbəstliyi verilməsinin mü- hümlüyü.

Buna görə də mən hesab edirəm ki, xanım Foqta qarşı tətbiq edilən intizam tədbirləri mütənasib olmuşdur və onları demokra- tik cəmiyyətdə zəruri hesab etmək olar.

HAKİM MİFSUD BONNİÇİNİN ƏRİZƏSİ

Mən 10-cu maddənin bu hala tətbiq edilməsi haqqında qəra- rın əleyhinə səs verdim, lakin çoxluq əks mövqedə durdu. Mə- nim fikrimcə, burada 11-ci maddə tətbiq edilməlidir. Mən birgə xüsusi rəyə qoşuldum, çünki o, bu maddəyə də şamil olunur.

QUDVIN (GOODWIN) BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞA QARŞI

27 mart 1996-cı il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

İngilis tələbəsi, jurnalist cənab Qudvin Londonda yaşayırdı. 1989-cu ilin avqustunda o, stajçı jurnalist kimi "İncinier" jurnalının ştatına daxil edildi. Həmin il noyabrın 2-də əvvəllər də onu məlumatla təchiz edən şəxs ona zəng etdi və məlumat verdi ki, "Tetra Ltd" kompaniyası 5 milyon funt sterlinq borc götürməklə məşğuldur, çünki maliyyə çətinlikləri içindədir.

Sözügedən məlumat kompaniyanın planının layihəsində öz əksini tapmışdı, layihənin bütün səkkiz nüsxəsi "ciddi surətdə məxfi" qurifi altında idi. 1 noyabr 1989-cu ildə nüsxələrdən biri yoxa çıxdı. "Tetra" Yüksək Məhkəməyə müraciət etdi və "İncinier" jurnalının nəşirlərinə ərizəçinin məqaləsini qadağan edən aralıq məhkəmə göstərişi almağa nail oldu. Qadağan barədə bütün digər milli qəzet və jurnallara da məlumat verildi. 22 noyabr 1989-cu ildə Yüksək Məhkəmənin ərizəçidən məlumatların mənbəyini açmağı tələb edən əmr verməsinə nail oldu; belə bir əsas gətirilirdi ki, bu, məlumat verənin əleyhinə kompaniyanın məhkəmədə işi qaldırmasına imkan vermək, itmiş sənədləri qaytarmaq, habelə bu barədə sonrakı nəşrləri qadağan edən məhkəmə əmri almaq, yaxud da dəymiş ziyana görə kompensasiya almağa cəhd etmək üçün, Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında 1981-ci il qanununun 10-cu maddəsinin mənası baxımından "ədələt mühakiməsinin mənafeyi naminə" məlumat verənin şəxsiyyətini müəyyənləşdirməkdən ötrü zəruridir.

12 dekabr 1989-cu ildə Apellyasiya məhkəməsi ərizəçinin məlumatın mənbəyini açmaq haqqında məhkəmə əmri ilə bağlı apellyasiyasını rədd etdi, lakin Lordlar Palatasına şikayət verməyə ona icazə verdi; həmin palata 4 aprel 1990-cı ildə şikayəti

rədd etdi. Lord Bricin nitqindən göründüyü kimi, mənbənin açılması barədə məhkəmə əmri “Tetra”ya əsas etibarı ilə belə bir əsasa görə verilmişdi ki, korporativ plandakı məlumatların açılması onun biznesinə və deməli, işçilərinə ciddi ziyan vura bilər. Apellyasiya məhkəməsində lord Donaldsonun ifadə etdiyi kimi, “onların altında saat mexanizmi olan bomba kimi uqqıldayan” bu təhlükəni yalnız onun fitilini kənarlaşdırmaqla dəf etmək olar; bunu isə, lord Bricin fikrincə, ya məlumat mənbəyini, ya da planın itmiş surətini oğurlayanı identifikasiya etmək yolu ilə həyata keçirmək mümkündür, bu isə kompaniyaya itmiş sənədi məhkəmə vasitəsi ilə tələb etmək imkanı verir.

Lakin məhkəmə araşdırması zamanı ərizəçi məlumat mənbəyini açmaqdan imtina etdi və 10 aprel 1990-cı ildə Yüksək Məhkəmə onu məhkəməyə hörmətsizliyə görə 5.000 funt cərimə etdi.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

27 sentyabr 1990-cı ildə Komissiyaya təqdim edilən ərizədə ərizəçi bildirmişdir ki, məlumat mənbəyini aşkarlamaq tələbi və müəyyən edilən cərimə Konvensiyanın 10-cu maddəsini pozur. 7 sentyabr 1993-cü ildə şikayət qəbul edilən sayıldı.

Komissiya 1 mart 1994-cü il məruzəsində faktları müəyyənləşdirdi və belə bir fikir söylədi ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur (altı səsə qarşı on bir səs).

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

27. Ərizəçi bildirmişdir ki, Məhkəmənin məlumat mənbəyinin şəxsiyyətini açmaq barədə əmri və ərizəçinin bundan imtina etdiyinə görə onun üzərinə cərimə qoyması Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasıdır; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti

orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları nəminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

28. Heç kim şübhə altına almır ki, məhkəmənin əmrində nəzərdə tutulan tədbirlər ərizəçinin 10-cu maddənin 1-ci bəndinin qoruduğu şəkildə söz azadlığı hüququna müdaxilədir. Məhkəmə başqa nəticəyə gəlmək üçün əsas görmür. Buna görə də həmin müdaxilənin, 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə uyğun olaraq, haqlı müdaxilə olub-olmamasını araşdırmaq lazımdır.

A. Müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuşdurmu”?

29. Məhkəmə qeyd edir ki (buna heç kim etiraz etmir), mənbənin aşkarlanması barədə mübahisəyə səbəb olan məhkəmə əmri və onun yerinə yetirilməməsinə görə müəyyən edilən cərimə milli qanunvericiliyə, məsələn, 1981-ci il Qanununun 10-cu və 14-cü maddələrinə əsaslanır (*bax*: yuxarıda 20-21-ci bəndlərə). Digər tərəfdən, ərizəçi bildirir ki, mənbənin açılması barədə əmrə gəldikdə, müvafiq milli qanun “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsindən doğan müəyyənlik tələbinə cavab vermir.

30. Hökumət bu fikirlə razılaşmamış, Komissiya isə bu məsələnin həllini lüzumsuz hesab etmişdir.

31. Məhkəmə xatırlatmışdır ki, onun praktikasını nəzərə almaqla, marağı olan tərəflərə sözügedən hallarda məntiqə uyğun müəyyənlik dərəcəsi ilə konkret hərəkətin törədə biləcəyi nəti-

cələri qabaqcadan görə bilmək imkanı vermək üçün (zəruri olduqda hüquqi məsləhətin köməyi ilə) müvafiq milli qanun kifayət qədər dəqiq formulə edilməlidir. Müvafiq səlahiyyətləri müəyyən edən qanun özlüyündə göstərilən tələblə bir araya sığır, bu şərtlə ki, mülahizə sərbəstliyi həddi və həmin səlahiyyətin həyata keçirilməsi üsulları, qarşıya qoyulan məqsədin hüquqa uyğunluğu nəzərə alınmaqla, kifayət qədər dəqiqlik dərəcəsi ilə göstərsin və zorakı müdaxiləyə qarşı şəxsə adekvat müdafiə verilsin (misal üçün *bax: Tolstoy-Miloslavski Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 13 iyul 1995-ci il tarixli qərara. Scriya A, cild 316-V, səh. 71-72, bənd 37).

Ərizəçi bildirmişdir ki, ədalət mühakiməsinin mənafeyi naminə 1981-ci il Qanununun 10-cu maddəsi əsasında məlumat mənbələrinin müdafiə olunması prinsipindən istisna müəyyən edilməsi, xüsusi kompaniyanın maraqlarını müdafiə etmək üçün jurnalistlərə qarşı belə Məhkəmə əmrinin irəli sürülməsi hallarını onların qabaqcadan görə bilmələrinə imkan verən kafi dəqiqliyə malik deyil. Lord Bric bu işlə bağlı qabaqcadan görə bilmə imkanı haqqında məsələnin *Müdafiə naziri "Qardian nyuspeypəs"ə qarşı* işdə lord Diplok tərəfindən verilən şərhinə tamamilə yeni mövqedən baxmışdır (*bax: yuxarıda 18-ci bənd*). Mənbə məlumatı təqdim edən anda jurnalist bilə bilməzdi ki, zərərçəkən tərəfin maddi vəziyyəti bundan nə dərəcədə asılıdır. Adətən jurnalist məlumatın qanuni yolla əldə edilib-edilməməsini müəyyən edə bilir, lakin Məhkəmənin buna necə baxacağını qabaqcadan söyləyə bilməz. Hazırda qüvvədə olan hüquq, əgər zərərçəkən tərəfin şikayətləri məhkəməyə "təsir etmişdirsə", hakimlərə jurnalistin üzərinə məlumatın mənbəyini açmaq vəzifəsi qoymaq səlahiyyətləri verən mandatı xatırladır.

33. Məhkəmə razılaşıır ki, nəzərdən keçirilən sahədə qanunları mütləq müəyyənlik dərəcəsi ilə formulə etmək çətindir, buna görə də Məhkəmələrin ədalət naminə hansı tədbirlərin zəruri olması barədə mülahizələrinin işığında hüququ inkişaf etdirmək üçün müəyyən çevikliyə yol verilə bilər, hətta bu, arzu olunandır.

Ərizəçinin dediklərinin əksinə olaraq, müvafiq qanun məhkəmə əmrinin verilməsi zamanı ədalət mühakiməsinin mənafeyi naminə məlumat mənbəyinin açılması haqqında məsələnin həllində ingilis məhkəmələrinə qeyri-məhdud mülahizə sərbəstliyi hüququ verilir. Mühüm məhdudiyyətlər hər şeydən əvvəl 1981-ci il Qanununun 10-cu maddəsinin şərtlərindən törəyir; həmin şərtlərə görə, "Məhkəmə açıqlanmanın ədalət mühakiməsinin mənafeləri naminə zəruri olmasını tam müəyyən olunmuş hesab edirsə", əmr verilə bilər (*bax*: yuxarıda 20-ci bəndə).

Bundan başqa, nəzərdən keçirilən dövrdə, yəni ərizəçi məlumatı mənbədən alarkən, "ədalət mühakiməsinin mənafeləri" anlayışının təkcə *Müdafiə naziri "Qardian nyuspeypəs"ə qarşı* iş üzrə lord Diplok tərəfindən verilən şərhə yox, həm də "*Norviç farmakal K° Gömrük və aksizlər idarəsinə qarşı* iş üzrə lord Reydin qərarı (1973-cü il) mövcud olmuşdur; həmin qərarla qeyd edilir ki, heç bir təqsiri olmayan şəxsi hüquqa zidd hərəkətlərə qatmışlarsa, onun üzərinə hüquq pozuntusu törədənin şəxsiyyəti ni açmaq vəzifəsi qoyula bilər (*bax*: yuxarıda 15, 18 və 22-ci bəndlərə).

Məhkəmənin fikrincə, ərizəçinin işi üzrə lordlar palatasının müvafiq qanuna verdiyi şərh, mövcud şəraitdə məntiqə uyğun surətdə qabaqcadan görülə bilməsi mümkün olan həddən kənara çıxmağa əsas vermir (*bax*: 22 noyabr 1995-ci il tarixli *S.W. Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə son dövrün *mutatis mutandis* Məhkəmə qərarına. Seriya A, cild 335-V, səh. 42, bənd 36). Məhkəmə sözügedən Qanunun zorakı müdaxiləyə qarşı ərizəçiyə adekvat müdafiə təqdim etməsinin əlamətlərini də görmür.

34. Buna uyğun olaraq, Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlir ki, mübahisə doğuran tədbirlər "qanunda nəzərdə tutulmuşdur".

V. Müdaxilə hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdürmü?

35. Konvensiyanın orqanları qarşısında heç kəs etiraz etməmişdir ki, mübahisə doğuran tədbirlər "Tetra"-nin maraqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir və müdaxilə hüquqa uyğun məqsəd

güdmüşdür. Hökumət təkidlə bildirmişdir ki, bu tədbirlər cinayətin qarşısını almaq üçün görülmüşdür.

36. Məhkəmə müdaxilənin həmin məqsədlərdən birincisini güdməsinə əmin olduqdan sonra onun sözügedən ikinci məqsədi də güdməsini müəyyənləşdirməyə ehtiyac görmür.

S. Müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi”?

37. Ərizəçi və Komissiya belə fikirdədirlər ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi jurnalistin məlumat mənbəyini açmağa hər hansı şəkildə məcbur edilməsini olduqca mühüm ictimai və ya şəxsi maraqlara təhlükə törədən müstəsna hallarla məhdudlaşdırmağı tələb edir. Ərizəçi və Komissiya belə bir hala istinad edirlər ki, “Tetra” dərc edilməni qadağan edən məhkəmə əmri verilməsinə artıq nail olmuşdu (*bax*: yuxarıda 12-ci bəndə) və bu qadağan pozulmamışdı. Bu tip informasiya işgüzar mətbuatda adi hal olduğuna görə, onlar hesab etmirlər ki, sonrakı nəşrlərin vura biləcəyi ziyanın riski öz təsdiqini tapmışdır. “Tetra”nın güman etdiyi ziyan ona vurulmamışdır.

Ərizəçinin fikrincə, nəzərdən keçirilən məlumat mətbuatda dərc olunmağa layiq idi, hərçənd ki, o, məsələn, cinayətlər, o cümlədən vəzifə cinayətləri kimi xüsusilə mühüm ictimai maraq kəsb edən faktları açmırdı. Həmin məlumat “Tetra”dakı pis idarəçilik, itkilər və kreditor axtarışları barədə məlumat verir, faktlara əsaslanırdı, o, aktual idi və kompyüter proqramları bazarında istehlakçılar və investorlar üçün bilavasitə maraq doğururdu. İstənilən halda məlumatın ictimaiyyətdə nə dərəcədə maraq doğurması məlumat mənbəyinin açılması haqqında məhkəmə əmrinə güclü tələbat olmasının təsdiqi üçün meyar ola bilməz. Mənbə elə məlumat verə bilər ki, həmin məlumat bu gün xüsusi əhəmiyyət daşıyır, lakin sabah xüsusi əhəmiyyətə malik ola bilər; başlıcası odur ki, jurnalistlə mənbə arasında münasibətlər haqlı olaraq mətbuatda dərc edilməyə layiq olan məlumatı təmin etsin. Bu deyilənlər “Tetra”nın öz fəaliyyətini gizli saxlamaq hüququnu inkar etmir, lakin belə bir fikrə qarşı etirazı ifadə edir ki, “Tetra”nın

gizli saxlaya bilmədiyi məlumatın mənbəyini açmaqdan imtina etdiyinə görə ərizəçinin cəzalandırılmasına kəskin sosial tələbat olmuşdur.

38. Hökumət etiraz edərək bildirmişdir ki, məlumat mənbəyinin açılması haqqında məhkəmə əmri "Tetra" kompaniyasının "hüquqları"nı müdafiə etmək üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdur. Milli məhkəmələrin funksiyasına faktların qiymətləndirilməsi və müəyyən edilmiş faktların işığında onların doğurduğu hüquqi nəticələrə qiymət verilməsi daxildir. Hökumətin fikrincə, Konvensiya təsisatlarının nəzarət yurisdiksiyası sözügedən funksiyanın yalnız son hissəsinə şamil edilir. İşə Konvensiya işığında baxılarkən bu məhdudiyyət sözügedən halda böyük əhəmiyyət daşıyır. Milli məhkəmələr belə bir mövqedən çıxış etmişlər ki, ərizəçi məlumatı mənbədən alarkən onun məxfi xarakter daşdığını bilməmişdir, lakin o, bunu bilməli idi. Üstəlik, məlumatın mənbəyi, ola bilsin ki, məxfi biznes-planı oğurlayan şəxsdir və bu məlumatı yaymaqda onun bədxah motivi olmuşdur. Bu məlumat dərc olunsaydı, iddiaçılar ciddi kommersiya ziyanına məruz qalardılar. Bunu onların təqdim etdikləri sübutlar əsasında daxili məhkəmələr müəyyən etmişlər.

Təqdimatda daha sonra deyilir ki, ərizəçinin aldığı məxfi məlumatın dərc olunmasına mühüm ictimai maraq olmamışdır.

Jurnalistin informasiyanı sərbəst şəkildə almasında hamının marağı olsa da, o, başa düşməyə bilməz ki, məxfiliyi qorumaq və məlumat mənbəyinə istinad etməmək barədə onun verdiyi vəd daha mühüm ictimai maraq naminə güzəştə gedilməlidir. Jurnalist imtiyazı özünü *mala fide* ya da heç olmazsa, məsuliyyətsiz aparan mənbənin müdafiəsinə şamil edilməməli və mənbənin qeyd edilən növ məlumatı cəzasız olaraq ötürməsinə imkan verməməlidir. Sözügedən halda mənbə Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulan məsuliyyəti nümayiş etdirməmişdir. Məzmun baxımından mübahisəli olan məlumat "Tetra" kimi xüsusi kompaniyanın hüquqlarına müdaxilə olunmasına bəraət qazandıra biləcək ictimai maraq doğurmur.

Səmərəli məhkəmə qadağanları əldə olunsa da, oğru və məlumat mənbəyi aşkar edilməyincə, iddiaçılar həmin məlumatların sonradan yayılması riski ilə və deməli, biznes və işçilərin yaşayış vasitələri üçün ziyan təhlükəsi ilə üz-üzə qala bilərlər. "Tetra"-nın işgüzar informasiyasının məxfiliyini müdafiə etmək üçün başqa vasitələr yoxdur.

Belə şəraitdə, Hökumətin fikrincə, məlumat mənbəyini açmağı ərizəçidən tələb edən məhkəmə əmri və bunu etməkdən imtinaya görə onun üzərinə cərimə qoyan sonrakı məhkəmə qərarı Konvensiyanın 10-cu maddəsinin məqsədləri baxımından ərizəçinin hüquqlarının pozulması deyildir.

39. Məhkəmə xatırladır ki, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin başlıca dayaqlarından birini təşkil edir və mətbuata verilən təminatlar xüsusilə böyük əhəmiyyət daşıyır (*bax: Yersild Danmarkaya qarşı iş üzrə 23 sentyabr 1994-cü il tarixli Məhkəmə qərarına. Seriya A, cild 298, səh. 23, bənd 31*).

Jurnalistlərin məlumat mənbəyinin müdafiəsi, bir sıra Razılığa Gələn dövlətlərin qanunlarında və peşə davranışı məcəllələlərində və bəzi beynəlxalq aktlarda əks olunmuş şəkildə, mətbuat azadlığının başlıca şərtlərindəndir (misal üçün *bax: siyasət məsələləri üzrə və kütləvi informasiya vasitələri sahəsində Avropa ölkələri nazirlərinin 4-cü konfransının qəbul etdiyi Jurnalistlərin azadlıqları və insan haqları haqqında qətnamə (Praqa, 7-8 dekabr 1994-cü il), Jurnalist mənbələrinin məxfiliyi haqqında Avropa Parlamentinin 18 yanvar 1994-cü il tarixli qətnaməsi (Official Journal of European Communities. № S 44/34)*). Belə müdafiə olmasaydı, mənbələr mətbuata yardım göstərməzdilər, bu isə mətbuatın ictimai maraq doğuran məsələlərə dair dəqiq və etibarlı məlumat təqdim etmək qabiliyyətinə mənfi təsir göstərərdi. Nəticədə, cəmiyyətin mənafeyinin keşikçisi kimi mətbuatın olduqca mühüm roluna xələl gələ bilərdi. Demokratik cəmiyyətdə mətbuat azadlığı üçün jurnalist mənbələrinin müdafiəsinin mühümlüyünü və mənbənin açılması haqqında məhkəmə əmrinin mətbuat azadlığının həyata keçirilməsinə təhlükəli təsirini nəzərə almaqla, sözügedən tədbir, əgər ona ictimai mənafeyin daha

mühüm tələbi ilə haqq qazandırmaq olursa, Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə bir araya sığan hesab edilə bilməz.

Bu mülahizələr, 10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, təmin işin halları “demokratik cəmiyyətdə zərurilik” baxımından yoxlanılarkən nəzərə alınmalıdır.

40. Ümumi prinsipə görə, söz azadlığının istənilən şəkildə məhdudlaşdırılması üçün “zərurət” dəqiq şəkildə müəyyən edilməlidir (*bax*: “*Sandi tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli qərara (№2). Seriya A, cild 217, səh. 28-29, bənd 50). Hesab edilir ki, məhdudiyət qoyulmasına “təxirə-salınmaz sosial tələbat” olması barədə nəticəni ilk növbədə milli hakimiyyət orqanları çıxarmalıdılar, bunun üçün onlar müəyyən sərbəst mülahizə dairəsinə malikdirlər. Lakin bu kontekstdə milli mülahizə sərbəstliyi demokratik cəmiyyətin mətbuat azadlığının təmin olunmasında və müdafiəsində maraqları ilə məhdudlaşdırılır. Məhdudiyətin qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mü-tənəsinəsi olub-olmamasını bu maraq müəyyənləşdirir (10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən). Ümumiyyətlə, jurnalist mənbələrinin məxfiliyinin məhdudlaşdırılması Məhkəmə tərəfindən xüsusi diqqətlə öyrənilməni tələb edir.

Nəzarət funksiyasını həyata keçirərkən Məhkəmənin vəzifəsi milli hakimiyyət orqanlarını ovəz etmək yox, öz mülahizə hüquqlarına uyğun olaraq qəbul etdikləri qərarlara 10-cu maddənin işığında baxmaqdan ibarətdir. Bunu edərkən, Məhkəmə, barəsində şikayət verilən müdaxiləyə bütün işin kontekstində baxmalı və müəyyən etməlidir ki, müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün milli hakimiyyət orqanlarının irəli sürdüyü əsaslar “müvafiq və kafi”dirmi.

41. Sözügedən halda, lord Bricin Lordlar Palatasındakı nitqindən göründüyü kimi, mənbənin açılması haqqında məhkəmə əmri “Tetra”ya belə bir əsasa görə verilmişdi ki, korporativ planda əks olunan məlumatların açılması üzündən onun biznesinə və deməli, işçilərinin yaşayış vasitələrinə ciddi ziyan dəyə bilərdi, halbuki yenidən maliyyələşdirmə haqqında danışıqlar hələ davam edirdi (*bax*: yuxarıda 18-ci bəndə). Lord Bric hesab edir ki,

Apellyasiya Məhkəməsində lord Donaldsonun ifadə etdiyi kimi, "onların altında saat mexanizmini kənarlaşdırmaqla, yəni ya məlumat mənbəyini, ya da planın sürətini oğurlayan şəxsin özünü identifikasiya etməklə dəf etmək olar, bu isə şirkətə itmiş sənədi məhkəmə qaydasında tələb etmək imkanı verər. Lord Bric belə nəticə çıxarır ki, məlumat mənbəyinin müdafiə olunmasının vacibliyi məlumat mənbəyinin ən azı məxfiliyin kobud şəkildə pozulmasında iştirak etməsi səbəbindən xeyli dərəcədə azalmışdır; həmin məxfilik məlumatın dərc edilməsinə olan qanuni maraqla heç də mütənasib olmamışdır (*bax*: yuxarıda 18-ci bəndə).

42. Məhkəmənin fikrincə, təkcə ərizəçi yox, həm də "İncinier" in nəşirləri, habelə bütün milli qəzet və jurnallar mənbənin açılması haqqında mübahisə doğuran əmrə, oğurlanmış plandan götürülən istənilən məlumatların dərc olunmasının qadağan edilməsi barədə müvəqqəti məhkəmə əmri kontekstində baxılmalıdır (*bax*: yuxarıda 12-ci bəndə). Mənbənin açılması haqqında əmrin məqsədinə (planda əks olunmuş məxfi məlumatın yayılmasının qarşısını almaq) bu məhkəmə qadağanı vasitəsilə artıq xeyli dərəcədə nail olunmuşdu. Apellyasiya Məhkəməsinin üzvü lord Donaldsonun fikrincə, şübhə yoxdur ki, əmr səmərəli olmuş və mətbuatın məxfi məlumatı yaymasının qarşısını almışdır (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə). Beləliklə, "Tetra" kompaniyasının kreditörleri, müştəriləri, tədarükçüləri və rəqibləri bu məlumatı mətbuatdan almaq imkanından məhrum olmuşlar. Bununla da kompaniyaya ziyan vurulması təhlükəsinin başlıca ünsürü xeyli dərəcədə neytrallaşdırılmışdır. Əgər belədirsə, o zaman Məhkəmənin fikrincə, mənbənin açılması haqqında əmr yalnız qadağanın gücləndirilməsi üçün vasitə olmuşdur; həmin əmr sayəsində mətbuat azadlığının əlavə olaraq məhdudlaşdırılması Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin məqsədləri baxımından kifayət qədər əsaslara malik olmamışdır.

43. Məhkəmə mənbənin açılması haqqında əmrin köməyi ilə əldə edilən digər məqsədlərə kifayət qədər haqq qazandıranın mümkün olub-olmamasını müəyyən etməlidir.

44. Bu baxımdan, lord Donaldsonun qeyd etdiyi kimi, bir həqiqətdir ki, sözügedən məhkəmə qadağanı bilavasitə ərizəçinin mənbəyi (yaxud həmin mənbənin mənbəyi) tərəfindən “məlumatın [“Tetra”nın] müştərilərinə və ya rəqiblərinə yayılmasının qarşısını həqiqətən ala bilməzdi” (*bax*: yuxarıda 17-ci bəndə). Mənbənin kim olmasını bilmədən, “Tetra” arzu olunmayan məlumatın yayılmasının qarşısını, məsələn, itmiş sənədi məhkəmə qaydasında tələb etmək yolu ilə, ala bilməzdi.

Kompaniyanın məxfi plan saxlanan otağına girişi olan qeyri-loyal qulluqçunun və ya əməkdaşın ifşa edilməsində və işdən azad edilməsində kompaniyanın, kommersiya müəssisəsi kimi, qanuni marağı da vardı.

45. Bütün bunlar, şübhəsiz ki, kifayət edə biləcək əsaslardır. Lakin (bunu milli məhkəmələr də etiraf edirlər) mənbənin açılması haqqında məhkəmə əmrini verilməsinə nail olmağa çalışan tərəf üçün təkcə belə bir məsələyə istinad etmək kifayət deyildir ki, sözügedən əmr olmadan öz hüququndan istifadə etmək və ya mənfəi hüquqi nəticələrdən yayınmaq çətindir (*bax*: yuxarıda 18-ci bəndə). Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə xatırlatmaq istədi ki, Konvensiyanın təsisatları 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən işlərə baxdıqda, rəqabətdə olan maraqları müqayisə edərkən, mətbuat azadlığının təmin olunmasında demokratik cəmiyyətin maraqlı olmasına üstünlük verirlər (*bax*: yuxarıda 39-40-cı bəndlər). Bu işdəki faktlardan çıxış edərək, Məhkəmə belə nəticəyə gələ bilməz ki, məxfi məlumatın mətbuat vasitəsilə yox, başqa yolla yayıla biləcəyindən dəyən ziyanı məhkəmənin köməyi ilə aradan qaldırmağa, vurulan ziyan üçün əvəz almağa və nəhayət, qeyri-loyal qulluqçunu və ya əməkdaşı ifşa etməyə çalışan “Tetra”nın maraqları, hətta bütün bunlar birlikdə götürülsə belə, tələyüklü ictimai maraqdan - ərizəçi jurnalistin aldığı məlumatın mənbəyinin müdafiəsindən üstün olmaq üçün kifayət edə bilər. Buna görə də, Məhkəmə hesab etmir ki, mənbənin açılması haqqında əmrin təmin etdiyi əlavə məqsədlər, əməl edilmələrini Konvensiyanın təkidlə tələb etdiyi standartlarla müqayisə edildikdə, daha mühüm maraq meyarı ilə bərabər tutula bilsin.

46. Beləliklə, Məhkəmənin fikrincə, jurnalist mənbəyinin açılması haqqında əmrin qarşıya qoyduğu hüquqa uyğun məqsədlə ona nail olmaq üçün istifadə olunan vasitələr arasında məntiqə uyğun mütənasiblik yoxdur. Buna görə də, milli hakimiyyət orqanlarının malik olduqları mülahizə sərbəstliyinə baxmayaraq, ərizəçinin söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə qoyulan, məlumat mənbəyinin açılması haqqında əmrdən törəyən məhdudiyyətlərə, 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından, “Tetra” kompaniyasının hüquqlarının müdafiəsi üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri tədbir kimi baxıla bilməz.

Deməli, Məhkəmə belə nəticə çıxarır ki, istər ərizəçidən məlumat mənbəyini açmağı tələb edən əmr, istərsə də bunu etməkdən imtinaya görə onun üzərinə qoyulan cərimə 10-cu maddəyə əsasən ərizəçinin söz azadlığı hüququnun pozulmasıdır.

II. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

47. Cənab Uilyam Qudvin Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əsasən ədalətli əvəz ödənilməsini tələb edir, həmin maddədə deyilir:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ belə qərarın və ya tədbirin doğurduğu nəticələrin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman zəruri olduqda Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

A. Mənəvi ziyan

48. Ərizəçi, ona qarşı həyata keçirilən məhkəmə təqibləri nəticəsində məruz qaldığı ruhi iztirabların, şokun, qorxu və həyəcanın vurduğu mənəvi ziyanın əvəzinin ödənilməsi üçün 15.000 funt sterlinq tələb etmişdir. Bəş ay ərzində o, daim belə bir qorxu

Itində olmuşdur ki, o, vicdanının səsinə qulaq asaraq özünü juralistin peşə borcunun tələb etdiyi kimi apardığına görə onu iki il nüddətinədək həbsxanaya salacaqlar. O, hələ də məhkəməyə örmətsizlik etmə haqqında qanunu pozmuş cinayətkar adı altında yaşamağa məcburdur. O, ədalət mühakiməsi işçiləri və öz işcrənləri tərəfindən təqiblərin və onu məhkəmə ömrünü yerinə etirməyə məcbur etmək səylərinin obyektinə olmuşdur; buraya mənbə açılmadıqda onu işdən azad etməklə hədələmə təzyiqi də əlavə olunmuşdur.

49. Hökumət ərizəçinin tələblərinə belə bir əsasla görə etiraz etmişdir ki, ərizəçinin qeyd etdiyi mənfəət nəticələri onun hüquqa neydan oxuması və ona tabe olmaması faktından törəmişdir. Hətta o, həmin hüquq pis hüquq hesab etsə belə, tələb olunan məlumatı bağlı zərfdə göndərmək yolu ilə, həmin məlumatı məhkəməyə vermək haqqında əmrə tabe olmalı idi, ya da o, Lordlar Palatasında işi uduzarkən, heç olmazsa məlumat mənbəyinin açılması haqqında əmrə tabe olmaq borcunu etiraf etməli idi. O, bunu itəsəydi, mənfəət nəticələrinə görə dəyən ziyanın əvəzinin ödənilməsi ələbinə qarşı durmaq Hökumət üçün çətin olardı.

50. Hökumətin dəlilləri Məhkəməni inandırmamışdır. 50-ci maddəyə əsasən, yalnız bir şeyin əhəmiyyəti vardır ki, o da sözügedən pozuntunu təşkil edən halların mənbəvi ziyan vurub-vurmasından ibarətdir. Sözügedən halda Məhkəmə ərizəçinin məruz gəldiyi həyəcan və məyusluqla Konvensiyanın müəyyən edilmiş pozuntusu arasında səbəb əlaqəsinin mövcudluğunu müəyyən etmiş hesab edir. Lakin bu işin halları ilə bağlı Məhkəmə hesab edir ki, pozuntunun etiraf edilməsi faktının özü mənbəvi ziyanın ifadə qədər etibarlı ödənişidir.

V. Xərclər və məsrəflər

51. Daha sonra ərizəçi məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmişdir; bunlar yekunda 49.500 funt sterling təşkil etmiş və onun Məhkəməyə təqdim etdiyi 1 mart 1995-ci il tarixli memorandumunda konkretləşdirilmişdir:

(a) 19.500 funt - Komissiyaya və Məhkəməyə şikayətin və yazılı qeydlərin tərtib edilməsinə görə, istər Komissiyada, istərsə də Məhkəmədə işin hazırlanmasına və işdə nümayəndəliyə görə vəkilə ödəniş;

(b) 30.000 funt - işin Komissiyada və Məhkəmədə araşdırılması ilə əlaqədar ərizəçinin nümayəndələrinin gördükləri işə görə.

Yuxarıdakı məbləğlərə müvafiq əlavə dəyər vergisi də əlavə edilməlidir.

52. Hökumət 11 aprel 1995-ci il tarixli məktubunda ərizəçiyə xərclərin ötraflı bölgüsünü təqdim etməyi təklif etmişdir.

53. 25 iyul 1995-ci il tarixli məktubunda ərizəçi bildirmişdir ki, vəkillərin Komissiyada və Məhkəmədə işi əsas tərəfdaş üçün saatda 250 funt, köməkçi üçün saatda 150 funt olmaqla 136 saat təşkil etmişdir.

54. 30 avqust 1995-ci ildə Hökumət ərizəçinin bölgüsü ilə bağlı öz şərhlərini təqdim etmiş və məlumat vermişdir ki, o, vəkillərin xidmətlərinə görə tələb edilən 19.500 funtluq məbləği əsassız dərəcədə yüksək hesab edir və 16.000 funtluq məbləği məntiqə uyğun sayır.

Nümayəndələrin xidmətlərinin ödənişinə gəldikdə isə, Hökumət tələbdə əks olunan qiymətləri və saatların sayını həddən artıq yüksək hesab edir. Onun fikrincə, 110 saatlıq ödəniş həyata keçirilməklə, əsas tərəfdaş üçün saatda 160 funtluq və köməkçi üçün saatda 100 funtluq orta ödəniş məntiqə uyğun olardı.

Hökumətin hesablamalarına görə, ərizəçinin çəkdiyi xərclərə görə ona 37.595,50 funt (ƏDV daxil olmaqla) ödəmək məqsəduyğun olardı.

55. 1 sentyabr 1995-ci il tarixli məktubunda ərizəçi qeyd etmişdir ki, tələbdə göstərilən saatların sayı və bir saatin qiyməti məntiqə uyğundur. Lakin Məhkəmə onun xeyrinə qərar çıxarsa, o, Hökumətin göstərdiyi məbləğlə razıdır. O, həm də qeyd etmişdir ki, tərəflərin təklif etdikləri orta məbləğə əsaslanan barışıq sazişi ilə razıdır.

56. Məhkəmə Hökumətin razılaşdığı məbləğləri, bu işin hallarını nəzərə almaqla, adekvat hesab edir. Buna görə də, Məhkə-

mə, artıq Avropa Şurasının Məhkəmə yardımı qaydasında ödədiyi 9.300 fransız frankı çıxılmaqla, məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi üçün ərizəçiyə 37.595,50 funt (ƏDV daxil olmaqla) verilməsini müəyyən edir.

S. Gecikdirməyə görə faizlər

57. Məhkəmədə olan məlumata görə, bu Məhkəmə qərarı çıxarılan gün üçün Birləşmiş Krallıqda qüvvədə olan faiz dərəcələri 8% illik təşkil edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yeddi səsə qarşı on bir səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

2. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, pozuntu faktının müəyyən edilməsi ərizəçiyə dəymiş mənəvi ziyanın əvəzinin kafi və ədalətli ödənişidir;

3. Yekdilliklə *qərara aldı*:

(a) cavabdeh dövlət 9.300 (doqquz min üç yüz) fransız frankı çıxılmaqla, üç ay ərzində ərizəçiyə xərclərin və məsrəflərin əvəzinə 37.595,50 (otuz yeddi min beş yüz doxsan beş funt sterlinq və əlli pens) funt ödəməlidir; fransız frankı ilə göstərilən məbləğ bu qərar çıxarılan gün qüvvədə olan məzənnəyə əsasən funt sterlinqə çevrilməlidir.

(b) 8% illik hesabı ilə adi faizlər yuxarıda qeyd edilən üç ay müddət qurtaranadək və borc tam bitənədək ödənilməlidir;

1. Ədalətli əvəz ödənilməsi haqqında tələbin yerdə qalan hissəsini yekdilliklə *rədd etdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və Strasburqda İnsan hüquqları sarayında 27 mart 1996-cı ildə elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və A Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR RİSDALLIN, BERNHARDTIN, TOR VİLYALMSONUN, MATŞERİN, UOLŞUN, SER CON FRİLENDİN VƏ BAKIN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

1. Biz Məhkəmə qərarının 46-cı bəndində çoxluğun gəldiyi belə bir nəticə ilə razılışa bilmərik ki, “istər ərizəçidən məlumat mənbəyini açmağı tələb edən ömr, istərsə də bunu etməkdən intinaya görə onun üzərinə qoyulan cərimə onun 10-cu maddəyə əsasən söz azadlığı hüququnun pozulmasıdır”.

2. Biz, əlbəttə, Məhkəmə qərarının 39-cu bəndinin yada saldığı bu fikirlərlə razıyıq: söz azadlığı demokratik cəmiyyətin başlıca dayaqlarından biridir və mətbuata verilən təminatlar xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Biz həm də bu bənddə sonra deyilənlərlə razıyıq: “Məhkəmə xatırladır ki, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin başlıca dayaqlarından birini təşkil edir... Belə müdafiə olmasaydı, mənbələr mətbuata yardım göstərməzdilər, bu isə mətbuatın ictimai maraq doğuran məsələlərə dair dəqiq və etibarlı məlumat təqdim etmək qabiliyyətinə mənfi təsir göstərərdi. Nəticədə, cəmiyyətin mənafeyinin keşikçisi kimi mətbuatın olduqca mühüm roluna xələl gələ bilərdi”. Buradan belə çıxır ki, məlumat mənbəyinin açılması haqqında ömr, əgər həmin tələbə Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən haqq qazandırmaq mümkün deyilsə, Konvensiyanın 10-cu maddəsinə uyğun hesab edilə bilməz.

3. Qeyd edilən haqq qazandırmanın bu işdə olub-olmamasına, məsələn, onun demokratik cəmiyyətdə zərurilik meyarını ödəyib-ödəməməsinə qiymət verilməsində bizim fikrimiz çoxluqdan fərqlənir.

4. Milli hüquqa gəldikdə, Məhkəməyə hörmətsizlik haqqında 1981-ci il qanununun 10-cu maddəsi birmənalı şəkildə məlumat mənbəyinin açılmasına yol verilməməsi prezumpsiyasından

çıxış edir; burada nəzərdə tutulur ki, “məlumatın açılmasının ədalət mühakiməsinin və ya milli təhlükəsizliyin mənafeləri naminə, yaxud iğtişaşların və ya cinayət törədilməsinin qarşısının alınması naminə zəruri olması müəyyən edilməmişdirsə”, məhkəmə məlumatın açılmasını tələb edə bilməz.

5. Ərizəçinin işi üzrə Lordlar Palatasında lord Bricin izah etdiyi kimi, mənbənin açılması barədə əmr verilməsinin tələb edən prosesdəki tərəf Qanunun bu maddəsində sadalanan və cəmiyyətdə xüsusi narahatlıq doğuran dörd məsələdən birinin həll edilməsinin maraqları naminə “mənbənin açılmasının zəruri olması”na məhkəməni inandırmayana qədər bu qanuni məhdudiyət qüvvədə olur. Hər hansı konkret məlumatın mənbəyinin açılmasının sözügedən maraqlardan hər hansı birinin təmin edilməsi üçün zəruri olub-olmaması sualını verərkən məhkəmə qiymət vermə prosedurasına başlamalıdır; o, “prezumpsiyalardan başlamalıdır; birincisi, mənbələrin müdafiəsi özlüyündə böyük ictimai əhəmiyyətə malikdir; ikincisi, yalnız zərurət həmin əhəmiyyətdən üstün ola bilər; üçüncüsü, belə zərurət yalnız daha böyük ictimai əhəmiyyətə malik olan və qanunun bu maddəsində sadalanan dörd vəzifədən birinə aid olan başqa vəzifədən törəyə bilər”. Bu işdə olduğu kimi, ədalət mühakiməsinin mənafeyi tələb etdikdə hakim zərurəti müəyyən etmə üsuluna nəzər salarkən lord Bric demişdir ki, Qanunun bu maddəsi ilə mənbənin açılmasını tələb edən tərəf üçün göstərmək kifayət deyil ki, belə açılma olmasa, o, qanuni hüququnu həyata keçirə bilməyəcək və ya mənfəi hüquqi nəticələrdən yayına bilməyəcəkdir. “Hakimin vəzifəsi həmişə bundan ibarət olacaqdır ki, bir tərəfdən, konkret işin hallarına münasibətdə ədalət mühakiməsinin maraqlarına nail olmağın vacibliyini, o biri tərəfdən isə mənbənin müdafiəsinin vacibliyini müqayisə etsin. Müqayisə edərkən, hakim əmin olmalıdır ki, ədalət mühakiməsinin maraqları naminə mənbənin açılması ehtəyəsli və böyük əhəmiyyətə malikdir ki, o, qanunla müəyyən edilən mənbənin açılmaması imtiyazını üstələyir, yəni hakim müəyyən zərurət həddi olmasını təsdiq etməlidir”.

6. Məhkəmə qərarında etiraf edildiyi kimi, “ədalət mühakiməsinin maraqları naminə” istisnanın köməyi ilə “Tetra” kompaniyasının hüquqlarının müdafiəsi 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən hüquqa uyğun məqsəd güddüyünə görə, milli hüquqda tətbiq edilən zərurət meyarının yoxlanması Konvensiyanın tələb etdiyi yoxlamaya olduqca bənzəyir. Təqdim etdikləri sübutların məcmusuna əsaslanaraq, milli məhkəmələr üç instansiyada belə nəticəyə gəlmişlər ki, mənbənin açılması ədalət mühakiməsinin mənafeyi naminə zəruridir. Lord Bric Apellyasiya Məhkəməsinin qərarının düzgünlüyü haqqında gəldiyi nəticəyə qüvvət verərək, aşağıdakı məqamları qeyd etmişdir. “Tetra” üçün mənbənin açılması haqqında əmr verilməsinin mühümlüyü onun biznesinə və deməli, işçilərinin yaşayış vasitələrinə ciddi ziyan vurula biləcəyi təhlükəsi ilə bağlıdır; həmin ziyan məxfi məlumatlar yayıldıqda vurula bilər, halbuki yenidən maliyyələşdirmə üzrə əməliyyatlar hələ də davam edir. Bu təhlükə, yalnız sənədi oğurlayanı dərhal identifikasiya etmək və ya bunu təcrid etmək mümkün olsaydı, aradan qaldırıla bilərdi; bu, hər iki halda itmiş sənədin geri alınması üzrə məhkəmə prosedurasına başlamağa imkan verərdi. İkincisi, məlumat mənbəsinin müdafiəsinin mühümlüyü, mənbənin məxfiliyi kobud surətdə pozmaqda iştirak etməsi ilə xeyli dərəcədə azalmış olardı; məxfiliyin pozulması, həmin məlumatın dərc olunmasının xidmət göstərə biləcəyi hər hansı qanuni maraqla uzlaşmır. Bu baxımdan maraqların tarazlığının nəzərdən keçirilməsi ədalət mühakiməsinin maraqlarının, qanunun nəzərdə tutduğu mənbənin açılmaqdan müdafiə olunmasına nisbətən üstünlüyünü aydın surətdə nümayiş etdirdi və mənbənin açılmasının zəruriliyinin yoxlanması həyata keçirildi.

7. Digər tərəfdən, məhkəmə qərarında mənbənin açılması haqqında əmrin qarşıya qoyduğu hüquqa uyğun məqsədlə bu məqsədə nail olmaq üçün istifadə olunan vasitələr arasında əsaslandırılmış mütənasibliyin olmaması haqqında nəticə çıxarıldı (46-cı bənd). Bu nəticəyə gətirən məhkəmə qərarının 42-ci bəndində (haqlı olaraq) deyilir ki, mənbənin açılması haqqında əmrə “Tetra”nın əvvəlcə nail olduğu məhkəmə əmri kontekstində ba-

xılmalıdır. Bu qadağan mətbuatda məxfi məlumatın yayılmasını aradan qaldırmaq üçün səmərəli vasitə olmuşdur, bununla da “kompaniyaya ziyan vurulması təhlükəsinin həlledici ünsürü xeyli dərəcədə neytrallaşdırıldı...”. Qərarda daha sonra deyilir: “Əgər bu belədirsə,... o zaman... mənbənin açılması haqqında əmr yalnız qadağanı gücləndirmək vasitəsi rolunu oynamışdır; onun səbəb olduğu mətbuat azadlığının əlavə olaraq məhdudlaşdırılmasına Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin məqsədləri baxımından kifayət qədər əsas yox idi”.

8. Lakin mənbənin açılması haqqında əmrin “sadəcə qadağanı gücləndirməyə xidmət göstərməsini güman etmək işin mahiyyətini düzgün çatdırmamaq demək olardı. Milli məhkəmələrin qərarlarında izah edildiyi kimi, mənbənin açılması haqqında əmrin məqsədi, birinci əmrin qoyduğu boşluqları aradan qaldırmaqla, “Tetra” kompaniyasının hüquqlarının müdafiəsini genişləndirmək idi. Qanun mətbuatı çərçivəyə saldı, lakin praktikada o, ərizəçinin mənbəyinə (və ya mənbənin mənbəyinə) bu məlumatı “Tetra”nın müştərilərinə və rəqiblərinə birbaşa yaymağa heç cür maneə törətmədi. Mənbənin şəxsiyyətini bilmədən “Tetra”, itmiş sənədin məhkəmə qaydasında qaytarılmasını, məlumatın istənilən sonrakı yayılmasını qadağan edən məhkəmə göstərişi verilməsini və dəyən ziyanın ödənilməsini tələb etməklə, məxfi məlumatların sonrakı yayılmasını dayandırmaq iqtidarında olmazdı. Kompaniya həm də, əvvəlki tək onun otağına girişdən istifadə edə biləcəyi ehtimal olunan qeyri-loyal qulluqçu və ya işçi tərəfindən sonralar da onun maraqlarına ziyan vurulması təhlükəsini aradan qaldıra bilməzdi.

9. Əldə edilməsinə mənbənin açılması haqqında əmrin xidmət göstərdiyi bu əlavə məqsədlər Məhkəmə qərarının 44-45-ci bəndlərində nəzərdən keçirilir. 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən işlərə baxarkən Konvensiya təsisatlarının nəzərə alınmalı olduğu “rəqabətdə olan maraqları müqayisə edərkən, demokratik cəmiyyətin mətbuat azadlığını təmin etməyə olan marağına üstünlük verirlər” kimi mülahizələri xatırladan sonuncu bənddə qeyd olunur ki, mənbənin açılması haqqında məhkəmə əmri verilməsi

yolu ilə əlavə müdafiə tədbirləri qəbul edilməsində “Tetra”nın maraqları, ərizəçi jurnalistin məlumat əldə etdiyi mənbənin müdafiəsində cəmiyyətin tələpəli marağını üstələmək üçün kifayət deyildi.

10. Lakin “Tetra”nın maraqlarının hər hansı ətraflı təhlili aparılmamışdır, həmin maraqlar olmadıqda isə, məhkəmədən tələb edilən müqayisə prosedurası üçün kifayət qədər əsas yoxdur. Malik olduqları sübutlara əsasən bu cür qiymət vermə baxımından milli məhkəmələr istənilən halda daha yaxşı vəziyyətdədir. Lakin bizim fikrimizcə, maraqların tarazlığını harada axtarmaq barədə onların göldiyi nəticə milli hakimiyyət orqanlarına verilən mülahizə sərbəstliyi həddindən kənara çıxır.

11. Beləliklə, biz belə bir nəticəyə gəlirik ki, nə mənbənin açılması haqqında əmr, nə də onu yerinə yetirməməyə görə ərizəçinin üzərinə qoyulan cərimə 10-cu maddəyə əsasən onun söz azadlığı hüququnun pozulmasına gətirib çıxarır.

HAKİM UOLŞUN AYRICA XÜSUSİ RƏYİ

1. Ərizəçinin vəkilisi Məhkəməyə giriş müraciətində dedi ki, onun müştərisi “peşəsi ilə bağlı özünə xüsusi imtiyaz tələb etmir, çünki jurnalistlər qanunun yuxarıda dururlar”. Lakin mənə belə gəlir ki, Məhkəmə öz qərarı ilə faktiki olaraq müəyyən etdi ki, Konvensiyaya əsasən jurnalistə, peşəsinə görə, başqa şəxslər üçün əlçatmaz olan imtiyaz verilməlidir. Məgər qəzetdə dərc olunmaq üçün məktub yazan vətəndaş peşəkar jurnalist deyilsə, eyni imtiyazı ala bilərmi? Jurnalistlə sıradan vətəndaş arasındakı fərqi müəyyən etmək üçün Konvensiyanın 14-cü maddəsinə müraciət etmək lazımdır.

2. Sözügedən halda ərizəçi, ona fikrini söyləməyə imkan verilmədiyinə görə ziyan çəkməmişdir. Çox güman ki, o özü danışmaqdan imtina etmişdir. Nəticədə, maraqlarının müdafiəsi üçün qanuna müraciət edən, həmin maraqlara hüquqa zidd olaraq ziyan vurulmuş çəkişən tərəf, məhkəmənin qərarı ilə hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək hüququna malik olsa da, onlardan

məhrum olmuşdur. Belə bir yekun, sözsüz ki, ictimai marağ doğuran məsələdir və ərizəçi milli məhkəmələrin ədalət mühakiməsinin maraqları naminə hərəkət etmək söylərini dəf edə bilməmişdir. Barəsində söhbət gedən sənədin oğurlanıb-oğurlanmaması məsələsini milli məhkəmələr həll etməlidirlər. Lakin ərizəçi bildirir ki, o, sənədin oğurlanmasına inanmadığına görə, onun işi üzrə məhkəmə göstərişini icra etməkdən imtina etməsinə haqq qazandıra bilər. Onun münasibəti və sözləri belə təəssürat yaradır ki, o, sənədin oğurlandığını güman etsəydi, əmrə tabe olardı. Beləliklə, məhkəmənin göstərişinə tabe olmaqdan imtina etməyə haqq qazandırmaqla, o, həlli istisnasız olaraq milli məhkəmələrin səlahiyyətinə aid olan məsələdə nəyin həqiqət olduğunu özü müəyyən edir.

3. Mənə belə gəlir ki, bu Konvensiyada heç bir şey iş üzrə səlahiyyətli məhkəmələrin müəyyən etdiyi hallara qarşı tərəflərdən hər hansı birinin işin faktiki hallarına aid öz mülahizələrini qoymasına və bununla da məhkəmə qərarından asılı olmaqdan imtina etməsinə imkan vermir. Yalnız peşəsinə görə jurnalist olduğu üçün tərəfin belə davranmasına imkan vermək məhkəmə prosesini çəkişən tərəflərdən birinin subyektiv qiymətinə məruz qoymaq və məhkəmə əmrinə tabe olmaqdan imtina etməyə mənəvi cəhətdən haqq qazandırmaq barədə təkbəşinə qərar çıxarmaq hüququnu həmin tərəfə güzəştə getmək deməkdir, bunun nəticəsində, o biri tərəfə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində imtina ediləcək və o, ziyan çəkməli olacaqdır. Beləliklə, təbii ədalətin ilkin norması pozulur - heç kəs öz işində hakim ola bilməz.

HAKİM DE MEYERİN QƏRARLA UYGUN GƏLƏN RƏYİ

Mən Məhkəmənin gəldiyi belə bir nəticə ilə tam razıyam ki, ərizəçidən məlumat mənbəyinin açılmasını tələb edən əmr və bunu etməkdən imtinaya görə onun üzərinə qoyulan cərimə onun söz azadlığı hüququnu pozmuşdur.

Lakin mən həm də qeyd etmək istərdim ki, mənim fikrimcə, bu məlumatın dərc edilməsi ilə bağlı əvvəl qəbul edilmiş məhkəmə qadağanı da bu cür pozuntu idi,¹¹ çünki bu, söz azadlığına ilkin məhdudiyət qoyulmasının qətiyyəən yol verilə bilməyən formasıdır.¹²

Hətta belə məhkəmə qadağanı olmasaydı da, məlumat mənbəyinin açılması haqqında əmr və ondan sonra gələn cərimə heç zaman qanuni ola bilməzdi. Jurnalistin məlumat mənbəyinin müdafiəsi onun söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsi üçün o dərəcədə həyati əhəmiyyət daşıyır ki, prinsip ctibarı ilə ona qəsd edilməsinə, çox müstəsna hallar istisna olmaqla (bu işdə belə hallar, əlbəttə ki, olmamışdır), heç vaxt yol vermək olmaz.

¹¹ Məhkəmə qərarının 12-ci və 42-ci bəndləri.

¹² *Bax*: mənim "Observer" və "Guardian" Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli məhkəmə qərarında bu məsələ ilə bağlı qismən xüsusi rəyim. Seriya A, cild 216, səh. 46.

UINQROU (WINGROVE) BİRLƏSMİŞ KRALLIĞI QARŞI

25 noyabr 1996-cı il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Ərizəçi, 1957-ci il təvəllüdlü London sakini Naycel Uinqrou, XVI əsrdə Avilada yaşamış karmelit rahibəsi Müqəddəs Terezanın həyatı və əsərləri haqqında "Ekstaz görüntüləri" adlı on səkkiz dəqiqəlik videofilmin ssenarisini yazmış və filmin yaradılmasına rəhbərlik etmişdir; güclü ekstaz (vəcdə gəlmə, cuşa gəlmə) vəziyyətində həmin rahibənin gözünə İsus Xristos görünürdü.

O, sertifikat (şəhadətnamə) almaq üçün videokasseti Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsinə təqdim etmişdir; həmin sertifikat filmi satmağa, kirayəyə verməyə və hər hansı başqa üsulla nümayiş etdirməyə imkan verirdi. 18 sentyabr 1989-cu ildə sözügedən İdarə ərizəni rədd edərək, belə bir əsas gətirmişdir ki, əsərdə müqəddəslik məsələsinə qarşı rəftar yolverilməz olduğuna görə, o, dindarların etirazına səbəb ola bilər və hətta lazımı şəkildə istiqamətləndirilmiş olan andlılar Məhkəməsi filmin küfrü (dini hissləri təhqir etməni) qadağan edən cinayət qanununu pozması nəticəsinə gələ bilər.

Ərizəçi, onun videofilminin sırf erotik xarakterli olması barədə həmin İdarənin rəyinə etiraz edərək, Videoməhsullar sahəsində mübahisələr üzrə nəzarət Komitəsinə şikayət təqdim etmişdir.

1989-cu il dekabrın 6-da və 7-də Komitənin beş üzvündən ibarət tərkibdə ərizəyə baxılmışdır. Komitə iki səsə qarşı üç səslə İdarənin qərarını müdafiə etmişdir. Çoxluğun hesab etmişdir ki, filmin ümumi çalarları və ruhu ədəbsiz yönümlüdür və şübhə etməmişdir ki, film nümayiş etdirildiyi təqdirdə dindarların hisslərini təhqir edə bilərdi, belə ki, dindarlar haqlı olaraq burada Xristosun ilahi təbiətinə hörmətsizlik hiss edəcəkdilər. Azlıq, çoxlarının bu filmi yüksək dərəcədə xoşagəlməz hesab edəcəyi

ilə razılaşa da, hesab etmişdir ki, lazımı şəkildə istiqamətləndirilmiş andlılar məhkəməsinin ittiham hökmü çıxarması ehtimalı azdır.

Qərar çıxarırlarkən ərizəçiyə izah edilmişdir ki, onun işi ilə bağlı yuxarı məhkəməyə şikayət vermək mövcud qanunvericilik baxımından perspektivsiz işdir.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Ərizəçi 18 iyun 1990-cı ildə Komissiyaya təqdim etdiyi ərizədə bildirmişdir ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur. 8 mart 1994-cü ildə ərizə qəbul edilən sayılmışdır. 10 yanvar 1995-ci il tarixli məruzəsində Komissiya işin faktiki hallarını müəyyən etmiş və belə bir fikir ifadə etmişdir ki, 10-cu maddə pozulmuşdur (iki səsə qarşı on dörd səsle).

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

35. Ərizəçi iddia etmişdir ki, onun Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə təmin edilən söz azadlığı pozulmuşdur; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın

qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

36. Həm Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsinin ərizəçinin “Ekstaz görüntüləri” videoəsərinə sertifikat verməkdən imtina etməsi, həm də videoəsərin sertifikatsız yayılmasının cinayət əməli olması barədə qanunvericilik normalarının mövcudluğu ərizəçinin öz ideyalarını yayması hüququna dövlət orqanı tərəfindən müdaxiləyə bərabərdir. Araşdırmanın bütün iştirakçıları bununla razıdırlar.

Həmin müdaxilənin Konvensiyanın pozulmasına səbəb olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün Məhkəmə həmin müdaxilənin 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından əsaslı olub-olmadığını, “qanunda nəzərdə tutulub-tutulmadığını”, “hüquqa uyğun məqsəd güdüb-güdmədiyini” və “demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığını” müəyyən etməlidir.

A. Müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuşdurmu?”

37. Ərizəçinin fikrincə, küfrü qadağan edən hüquq normaları o qədər qeyri-müəyyən formulə edilmişdir ki, əsərin konkret nəşrinin və ya nümayişinin andlılar məhkəməsinin nəzərində hüquq pozuntusu olub-olmayacağını qabaqcadan müəyyən etmək həddindən artıq çətindir. Bundan əlavə, inzibati orqan olan Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsinin, hipotetik (ehtimal edilən) məhkəmə araşdırmasının mümkün ola bilən nəticəsi baxımından nə qərar çıxaracağını qabaqcadan müəyyənləşdirmək, praktiki olaraq, qeyri-mümkündür. Bu eür şəraitdə ərizəçinin də mümkün nəticələri qabaqcadan görə biləcəyini gözləmək olmaz. Beləliklə, “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” ifadəsindən doğan tələb, yəni nəticəni qabaqcadan görə bilmənin mümkünlüyü tələbi yerinə yetirilməmişdir.

38. Hökumət bu fikrə etiraz etmişdir: hüquq sistemlərinin çoxunda belə bir ümumi cəhət vardır ki, məhkəmələr hətta eyni normaları eyni hallara tətbiq edən zaman ayrı-ayrı nəticələrə gəlib çıxırlar. Bununla belə, bu, hüquqi məsələnin həllinin əlçatmaz olmasına və ya onun nəticələrini qabaqcadan görməyin qeyri-mümkün olmasına səbəb olmur. “Tanrı, İisus Xristos və ya Bibliya haqqında alçalıcı, ədəbsiz, kobud və ya mənasız materiallar”ın işıq üzü görməsinin sonsuz sayda müxtəlif variantlarının olmasını nəzərə alaraq, qanun nəyin potensial olaraq küfr kimi səslənməsini ətraflı müəyyənləşdirməyə can atmamalıdır.

39. Komissiya ərizəçinin hüquqi məsləhət almaq üçün kifayət qədər imkanı olmasını qeyd edərək, belə bir mövqə tutmuşdur ki, o, videoəsrin məruz qala biləcəyi məhdudiyətləri çətinlik çəkmədən görə bilirdi.

40. Məhkəmə xatırlatmışdır ki, bərqərar olmuş praktika belə bir mövqeyə əsaslanır ki, statut və ya presedent hüququ olmasından asılı olmayaraq (*bax: “Sandi Tayms” Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 26 aprel 1979-cu il tarixli qərara; Seriya A, cild 30, səh. 30, bənd 47), milli “hüquq norması” kifayət qədər aydın formulə edilməlidir ki, maraqlı şəxslər iş üzrə zəruri hüquqi məsləhət alaraq, hərəkətlərinin törədə biləcəyi nəticələri, məntiqə uyğun hədd daxilində, qabaqcadan görə bilsinlər. Qanun geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verməklə, bu tələbin ziddinə çıxış etmir, bu şərtlə ki, fərdin zorakı müdaxiləyə qarşı adekvat şəkildə müdafiəsini təmin etmək üçün, hüquqa uyğun məqsədin (qanun məhz həmin məqsəddən ötrü qəbul edilir) müəyyən etdiyi mülahizə sərbəstliyinin hədləri kifayət qədər aydın göstərilsin (misal üçün *bax: Tolstoy-Miloslavski Birləşmiş Krallığa qarşı iş* üzrə 13 iyul 1995-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 316-V, səh. 71-72, bənd 37).

41. Məhkəmənin fikrincə, küfrü qadağan edən hüquq normasının pozulduğunu əsas gətirərək, ərizəçinin videofilminin yayılmasına sertifikat verməkdən imtina etməklə, Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsi 1984-cü il Qanununun 4-cü maddəsinin 1-

ci bəndinə əsasən, öz səlahiyyətləri çərçivəsində hərəkət etmişdir.

42. Məhkəmə təsdiq edir ki, təbiəti etibarlı ilə küfr kimi cinayətə dəqiq hüquqi anlayış vermək olmur. Buna görə də konkret işin hallarının sözügedən cinayətin çərçivəsinə sığıb-sığmamasını qiymətləndirərkən, milli hakimiyyət orqanlarına sərbəst hərəkət etmək imkanı verilməlidir (*bax: Tolstoy-Miloslavskinin işi* üzrə 40-cı bənddə adı çəkilən qərara, səh. 73, 41-ci bənd).

43. Görünür, ingilis hüququnda küfr cinayətinə verilən anlayışla bağlı (həmin anlayış *Uaythaus "Gey nyus ltd. ənd Lemon" a qarşı* işdə Lordlar Palatası tərəfindən formulə edilmişdir) araşdırmanın iştirakçıları arasında şübhə və ya fikir ayrılığı yoxdur. Videoəsrin məzmunu ilə tanış olan Məhkəmə əmin olmuşdur ki, ərizəçi lazımi hüquqi məsləhət alsaydı, asanlıqla görə bilərdi ki, film, xüsusən Xristosun çarmıxa çəkilməsi fiquruna münasibətdə həyata keçirilən hərəkətlər küfr haqqındakı normaların təsir dairəsinə düşsə bilər.

Vəkil ərizəçiyə izah etmişdir ki, mübahisələr üzrə Komitənin küfrə aid verdiyi dəqiq hüquqi formul mövcud qanunun dəqiq ifadəsini əks etdirir və bu izahatdan sonra yuxarıda qeyd edilən nəticə ərizəçinin Məhkəməyə müraciət etməmək qərarını möhkəmləndirir (*bax: "Açıq qapı" və "Dublin mamaçaları" İrlandiyaya qarşı* iş üzrə 29 oktyabr 1992-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 246, səh. 27, bənd 60).

44. Bu şəraitdə, sözügedən hüquq normalarının ərizəçiyə zərərli müdaxiləyə qarşı adekvat müdafiə vasitələri təqdim etmədiyini söyləmək mümkün deyil. Buna görə də Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, etiraza səbəb olan məhdudiyət "qanunda nəzərdə tutulmuşdur".

V. Müdaxilənin məqsədi hüquqa uyğundurmu?

45. Ərizəçi Hökumətin belə bir fikrinə etiraz etmişdir ki, "dini hissləri baxımından vətəndaşların təhqirə məruz qalmamaq hüququnu müdafiə etmək" məqsədi ilə onun videoəsrinə serti-

kat verməkdən imtina edilmişdir. Onun fikrincə, bu kontekstdə “başqa şəxslərin hüquqları”ndan söhbət gedə bilməz, çünki həmin hüquq birbaşa və bilavasitə başqa şəxsləri təhqir edə biləcək məsələləri əhatə edir. O, hər hansı başqa şəxslərin sözügedən videoesəri görüb şok vəziyyətinə düşmələri ilə əlaqədar olaraq, bəzi dindarların narahatlıq keçirəcəkləri ilə bağlı hipotetik hüquqlarını ehtiva etmir.

Ərizəçi daha sonra qeyd etmişdir ki, istənilən halda filmin yayılmasına qadağan qoyulması hüquqa uyğun məqsəd güdə bilməzdi, çünki o, ayrı-seçkilik (diskriminasiya) doğuran Qanuna əsaslanmışdır; həmin Qanun yalnız xristianların, xüsusən də anqlikan təriqətinə etiqad edənlərin müdafiəsi ilə məhdudlaşır.

46. Hökumət *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı iş*ə istinad etmişdir, həmin işdə Məhkəmə razılaşmışdır ki, dindarların dini hisslərinə hörmət bəslənməsi, dövləti vadar edə bilər ki, dini sitayiş predmetlərinin provokasyon formada ictimai nümayişini qanuni şəkildə məhdudlaşdırsın.

47. Komissiyanın fikrincə, küfr haqqında ingilis hüququnun normaları, dini sitayiş obyektlərinin dindar xristianlar arasında haqlı narazılıq doğura bilən şəkildə şərhini istisna etməyə çalışırlar. Buradan belə nəticə çıxır ki, həmin normaların sözügedən halda tətbiqi, dini hissləri baxımından vətəndaşların təhqirə məruz qalmamaq hüququnun müdafiəsinə yönəlmişdir.

48. Məhkəmə hesab edir ki, müdaxilənin məqsədi dini mövzunu elə şərhdən qorumaq idi ki, həmin şərh “alçaldıcı, ədəbsiz, təhqiramiz, kobud və mənasız tərzin, üslubun və ruhun köməyi ilə dindarları, həmçinin xristian ənənələrini və xristian etikasını qoruyanları təhqir edə bilər”.

Belə məqsəd, şübhəsiz ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi”nə uyğun gəlir. Bu maddə din azadlığını təmin edən 9-cu maddə ilə tam həmahəngdir.

49. İctimaiyyəti filmin nümayişi ilə bağlı riskdən qorumağın zəruri olub-olmaması başqa məsələdir və həmin məsələ, “müda-

xilənin zəruriliyi”nə qiymət verilərkən, aşağıda nəzərdən keçiriləcəkdir.

50. Küfr haqqında ingilis hüquq normalarının yalnız xristian dininə şamil edilməsi doğrudur. Çoxkonfessiyalı (yəni çoxlu dinlərin mövcud olduğu) cəmiyyətdə belə vəziyyətin qeyri-normal olması, *R Baş hakimə qarşı, üçüncü tərəf Çoudhari* işində, Yüksək Məhkəmənin şöbəsi tərəfindən etiraf edilmişdir (*vol. 1 All England Law Reports 206. p. 317*). Lakin Avropa Məhkəməsi daxili hüququn Konvensiyaya uyğunluğu barədə *in abstracto* (mücərrəd şəkildə) fikir söyləyə bilməz. Digər dinlərin ingilis hüququnda müdafiə olunma dərəcəsi Məhkəmənin qarşısında duran məsələ deyil; Məhkəmə diqqətini bu işin üzərində cəmləşdirməlidir (*bax: Klass və başqaları Almaniya Federativ Respublikasına qarşı* iş üzrə 6 sentyabr 1998-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 28, səh.18, bənd 33).

Küfr haqqında hüquq normalarının Birləşmiş Krallıqda mövcud olan müxtəlif dinləri bərabər səviyyədə tənziqləməməsindən ibarət şübhə doğurmayan fakt mövcud şəraitdə qarşıya qoyulan məqsədin legitimliyini azaltmır.

51. Deməli, “Ekstaz görüntüləri” filminin yayılmasına sertifikat verməkdən imtina edilməsi, 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən, hüquqa uyğun olan məqsədlə şərtlənmişdir.

S. Müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi”?

52. Məhkəmə xatırladır ki, söz azadlığı demokratik cəmiyyətin əsas dayaqlarından biridir. Lakin 10-cu maddənin 2-ci bəndində xüsusi olaraq qeyd edildiyi kimi, bu azadlığın həyata keçirilməsi həm də vəzifələr və məsuliyyət nəzərdə tutur. Dini inanclar kontekstində, bunların sırasına həm də imkan daxilində başqalarının dini dəyərlərini təhqir edən və hətta ona ləkə yaxan hərəkətlərdən çəkinmək vəzifəsi aid edilə bilər (*bax: Otto-Preminger İnstitutunun işi* üzrə 46-cı bənddə adı çəkilən qərar; səh.18-19, bənd. 47 və 49).

53. İstər dini inanclar kontekstində, istərsə də hər hansı başqa kontekstdə söz azadlığına qoyulan istənilən məhdudiyət 10-cu maddənin 2-ci bəndində tələb olunan zərurətlə şərtlənmirsə, həmin maddəyə zidd olacaqdır. Lakin Konvensiyanın təmin etdiyi hüquq və azadlıqları “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edib-etməmək məsələsini araşdırarkən, Məhkəmə ardıcıl olaraq qeyd etmişdir ki, iştirakçı dövlətlər bunların məqsədəuyğunluğunu qiymətləndirərkən, qeyri-məhdud olmasa da, müəyyən mülahizə sərbəstliyinə malikdirlər. İstənilən halda bu cür məhdudiyətlərin Konvensiyaya uyğun olub-olmaması barədə qəti qərarı Avropa Məhkəməsi verməlidir və o, həmin qərarı verərkən, baxımından konkret işin hallarına tətbiq edilmək baxımından, sözügedən müdaxilənin “təxirəsalınmaz ictimai tələbat”a uyğun olub-olmadığını və “qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olub-olmadığını” qiymətləndirir.

54. Ərizəçinin fikrincə, videoəsərin küfr haqqında hüquq normalarını poza biləcəyindən ibarət şübhə doğuran ehtimala əsasən, onu qadağan etməyə “təxirəsalınmaz ictimai tələbat” olmamışdır; əslində onun yayılmasına olan ictimai tələbat üstünlük təşkil etmişdir. Bundan başqa, vəkil müdafiəsi xeyli miqdarda normalar toplusu ilə nəzərdə tutulduğuna görə, söz azadlığına aid Avropa təsəvvürləri ilə bir araya sığmayan küfr haqqında qanunlar praktiki olaraq lüzumsuzdur. Hər halda ədəbsizliyin, pornoqrafiyanın yer almadığı və Xristosun ədəbsiz şəkildə təsvir edilmədiyi videofilmin nümayişini qadağan etmək qanunun güddüyü məqsədə mütənasib olmamışdır.

55. “Ekstaz görüntüləri”nin bədii film yox, qısametrajlı videofilm olması, Komissiya üçün o deməkdir ki, onun yayılması daha məhdud xarakter daşıyacaqdı və yəqin ki, diqqəti o qədər də cəlb etməyəcəkdi. Komissiya ərizəçi ilə eyni nəticəyə gəlmişdir.

56. Hökumət iddia etmişdir ki, ərizəçinin videofilmi birmənalı şəkildə provokasiya xarakterli olmuş və dini sitayiş obyektinin ədəbsiz təsvirini vermiş, onun nümayişi kifayət qədər əhatəli və geniş olmuşdur və filmin nümayişi xristianların dini inanclarına qarşı təhqirə və aqressiv həmlələrə bərabər olmuşdur. Belə

səraitdə, milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin videoəsərinə sertifikat verməkdən imtina etməklə, onlara verilən mülahizə sərbəstlikləri çərçivəsində hərəkət etmişlər.

57. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, "Ekstaz görüntüləri" nə yayım sertifikatı verməkdən imtina edilməsi "başqa şəxslərin hüquqları"nın müdafiəsinə, konkret desək, xristianların nəzərində müqəddəs olan əşyaları təhqiramiz həmlələrdən müdafiə etməyə yönəlmişdir (*bax*: 48-ci bəndə). Ərizəçinin istinad etdiyi qanunlar (*bax*: 54-cü bəndə) və onlara yaxın olan, lakin bir qədər fərqli məqsədlər güdən digər qanunlar bu kontekstdə əhəmiyyət daşıya bilməz.

Məhkəmənin əldə etdiyi materiallar göstərir ki, küfr haqqında qanunlar Avropanın müxtəlif ölkələrində qüvvədədir. Doğrudur, bu qanunların tətbiqi get-gedə nadir hala çevrilir, bəzi dövlətlər isə onları ümumiyyətlə ləğv etmişlər. Son yetmiş ildə Birləşmiş Krallıqda küfrlə bağlı cəmi iki məhkəmə işi qaldırılmışdır. Küfr haqqında qanunların ləğvinə aid əsaslı arqumentlər gətirilmişdir, məsələn, həmin qanunlar müxtəlif dinləri və ya təriqətləri diskriminasiyaya məruz qoya bilər, yaxud hüquqi mexanizmlər etiqad kimi və ya fərdi əqidə kimi incə məsələlərə adekvat deyil. Lakin bu bir faktıdır ki, küfr hesab edildiyinə görə bu və ya digər materialların yayılmasına dövlət tərəfindən məhdudiyət qoyulmasına imkan verən sistemin demokratik cəmiyyətdə zəruri olmaması və deməli, Konvensiyaya zidd olması barədə nəticəyə gəlmək üçün Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin hüquqi və sosial quruluşunda kifayət qədər ümumi əsas yoxdur (*bax*: *Otto-Preminger İnstitutunun işi* üzrə 46-cı bənddə adı çəkilən qərara; səh.19, 49-cu bənd).

58. Şübhəsiz ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndi siyasi diskussiyalar və ya ictimai maraq doğuran məsələlərin müzakirəsi sahəsində söz azadlığını məhdudlaşdırmağa, demək olar ki, imkan vermir (digər mənbələrlə yanaşı *bax*: *Lingens Avstriyaya qarşı* iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 103, səh. 26, 42-ci bənd; *Kastells İspaniyaya qarşı* iş üzrə 23 aprel 1992-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 236, səh. 23, bənd 43; *Torgeyr Torgeyr-*

son *İslandiyaya qarşı* iş üzrə 25 iyun 1992-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 239, səh. 27, bənd 63). Söhbət şəxsi məsələlərlə, xüsusən əxlaqi və dini məsələlərlə bağlı söz azadlığının tənzimlənməsindən getdikdə, adətən Razılığa gələn Dövlətlərə daha geniş mülahizə sərbəstliyi verilir. Əxlaq sahəsində və ola bilsin ki, ondan da artıq dərəcədə dini inanclar (etiqadlar) sahəsində, başqa şəxslərin dini inancları həmlələrə məruz qaldıqda, “başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi”ni təmin etməklə bağlı tələblərin həmlə ilə qəbul edilmiş ümumavropa konsepsiyası yoxdur. Müəyyən dinə mənsub olan insanları ciddi şəkildə təhqir edə bilən bir məsələ yerdən və zamandan asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir; bu, xüsusən dinlərin və təriqətlərin daim artması ilə səciyyələnən indiki dövrə aiddir. Öz ölkələrinin ictimai həyatı ilə birbaşa və fasiləsiz təmasda olmaq sayəsində dövlət hakimiyyəti orqanları, olduqca incə hissələrin və inənlərin təhqiramiz fikirlərdən müdafiəsi üçün zəruri olan tələbləri müəyyənləşdirməkdə, prinsip etibarlı ilə, beynəlxalq hakimə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər (*bax: Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı* iş üzrə 24 may 1988-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 133, səh. 22, bənd 35).

Əlbəttə, bu, son nəticədə Avropa nəzarətini istisna etmir; həmin nəzarət xüsusən ona görə zəruridir ki, küfr anlayışı geniş və dəyişkən anlayışdır və guya küfrə qarşı yönəlmiş hərəkətlər adı altında söz azadlığına özbaşına və ya həddindən artıq müdaxilə etmə riski həmişə mövcuddur. Bununla əlaqədar olaraq, küfrə, söz azadlığının hüquqi təminatları çərçivəsində hüquq pozuntusu kimi yanaşma xüsusilə vacibdir. Bundan başqa, sözügedən halda söhbət söz azadlığına qabaqcadan məhdudiyət qoyulmasından gedir (*bax: “Obsever” və “Qardian” Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 216, səh. 30, bənd 60).

59. Məhkəmənin vəzifəsi ərizəçinin söz azadlığını həyata keçirməsinə milli hakimiyyət orqanları tərəfindən müdaxilənin motivlərinin Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin

məqsədlərinə uyğun olub-olmamasını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

60. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, ingilis hüququnun küfr haqqında normaları xristian dininə düşmən olan baxışların hər hansı formada ifadəsini qadağan etmir. Buna görə də, demək olmaz ki, xristianlar üçün təhqiramiz görünən baxışlar mütləq ingilis hüququnun təsir dairəsinə düşür. Dini hisslərin təhqir olunma dərəcəsi əhəmiyyətli olmalıdır, bu, materiallara münasibətdə Məhkəmənin istifadə etdiyi, kifayət qədər aqressiv olan “alçaldıcı”, “bia-bırçı”, “kəbud”, “mənasız” sifətlərindən də görünür.

Təhqirin yüksək dərəcədə olmasının özü, özbaşına qərarlara qarşı təminatdır. Görülən tədbirlərə 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən haqq qazandırmanın mümkünlüyü barədə hakimiyyət orqanlarının iddiasını da bu fonda nəzərdən keçirmək lazımdır.

61. “Ekstaz görüntüləri” çarxına çəkilmiş İsusun bədəni üzərində oturmuş qadın personajını əks etdirir və sanki o, açıq-aşkar seksual akt həyata keçirir. Milli hakimiyyət orqanları, mahiyyətə Konvensiyaya zidd olmayan səlahiyyətlərindən istifadə etməklə (*bax*: 57-ci bəndə), hesab etmişlər ki, bu səhnə elə verilmişdir ki, “personajların erotik hisslərini vurğulamaqdan daha çox, həmin hissləri filmin tamaşaçılarında doğurmağa can atır, bu isə pornoqrafiyanın əsas funksiyasıdır”. Hakimiyyət orqanları qeyd etmişlər ki, filmdə personajların xarakterini açmaq üçün heç bir cəhd edilməmişdir; filmin məqsədi “erotik həzz alma” nümayiş etdirməkdən ibarətdir. Bu cür videofilmin cəmiyyətdə yayılması dindar xristianların hisslərini yaralaya və təhqir edə bilərdi, bu isə küfr cinayət əməlinin əlamətlərinə uyğun gəlir. İstər Filmlərin təsnifatı üzrə İdarə, istərsə də Mübahisələr üzrə Komitə öz əsərinin müdafiəsi üçün ərizəçinin irəli sürdüyü dəlilləri diqqətlə araşdırdıqdan sonra araşdırmanın iki mərhələsinin gedişində bu nəticəyə gəlmişlər. Bundan başqa, ərizəçinin Mübahisələr üzrə Komitənin qərarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət vermək imkanı olmuşdur.

İngilis hüququna əsasən, əməl üçün müəyyən edilən, onun küfr cinayətinin əlamətlərinə uyğun olması üçün zəruri olan ən

yuxarı hədd şəklində təminat nəzərə alınmaqla, habelə bu sahədə dövlətin mülahizə sərbəstliyi nəzərə alınmaqla (*bax*: 58-ci bəndə), görülmüş tədbirləri əsaslandırmaq üçün gətirilən dəlillərə işə aid olan və 10-cu maddənin 2-ci bəndinin məqsədləri baxımından kifayət edən dəlillər kimi baxmaq olar. Bundan əlavə, Məhkəmə filmə baxdıqdan sonra əmin olmuşdur ki, milli hakimiyyət orqanlarının qərarlarına özbaşına və ya müəyyən həddi aşan qərarlar kimi baxmaq olmaz.

62. Həm ərizəçi, həm də Komissiya'nın nümayəndəsi qeyd etmişlər ki, qısametrajlı videoəsər tammetrajlı bədii filmə, məsələn, *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı* işdə mübahisə predmeti olmuş filmə müqayisədə daha az auditoriyanı əhatə edir (*bax*: 46-cı bəndə). Buna görə də hər bir xristianın istər-istəməz bu filmi görə bilməsi riski xeyli azalmışdır və deməli, onun yayılmasına məhdudiyət qoymaq zərurəti də azalmışdır. Bundan başqa, həmin filmin yayılmasını müvafiq lisenziyaya malik seksmağazalarla məhdudlaşdırmaqla, sözügedən riski daha da azaltmaq olardı. Film, onun məzmununu təsvir edən videokasetlər şəklində yayılıbsaydı, onunla yalnız yetkin şəxslər, həm də öz iş-təkləri ilə, təmasda olardılar.

63. Lakin Məhkəmə qeyd etmişdir ki, videoəsərlərin təbiəti clədir ki, bir dəfə bazara çıxarılan kimi onların surəti çıxarıla bilər, onlar kirayəyə verilə bilər, satıla bilər və onlara ev şəraitində baxıla bilər və s. bununla da, onlar hakimiyyət orqanlarının nəzarətindən asanlıqla yayına bilərlər.

Belə şəraitdə hakimiyyət orqanlarının belə bir ehtimalı məntiqsiz deyildi ki, Birləşmiş Krallıqda videosənayenin inkişafını nəzərə almaqla, film, təhqir etdiyi insanların əlinə düşə bilər. Videoəsərlərin yayılmasının bir çox üsulları nəzərə alınarsa, filmin məzmunu barədə kasetin üzərində yuxarıda qeyd edilən yazının olması (*bax*: 62-ci bəndə), filmin doğuracağı nəticələri yalnız yumşalda bilərdi. İstənilən halda, burada da milli hakimiyyət orqanları bu cür videofilmin mümkün ola bilən təsirinə qiymət vermək baxımından və geniş ictimaiyyəti onunla tanışlıqdan qoruya

bilmək baxımından Avropa Məhkəməsinə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər.

64. Bu doğrudur ki, hakimiyyət orqanlarının gördükləri tədbirlər filmin yayılmasının tam qadağan edilməsinə bərabərdir. Lakin bu, səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarının mövqeyinin tamamilə izah oluna bilən nəticəsidir; həmin mövqeyə görə, filmin yayılması cinayət hüququnun pozuntusuna gətirib çıxara bilərdi. Ərizəçi etiraz doğurmuş kadrlarda düzəliş etməkdən və ya onları ixtisara salmaqdan imtina etmişdir. Hakimiyyət orqanları, bu şəkildə filmin məzmununun küfr olması nəticəsinə gəlməklə, özlərinin mülahizə sərbəstliyi həddini aşmamışlar.

MƏHKƏMƏ BU ƏSASLARA GÖRƏ

İki səsə qarşı yeddi səslə Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmadığı barədə *qərar çıxarmışdır*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 25 fevral 1997-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və A Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM BERNHARDIN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Şəxsən mən əmin deyiləm ki, "Ekstaz görüntüləri" filmini qeydiyyat sertifikatı verməkdən imtina etmək yolu ilə qadağan etməmək lazım idi; bu inam yalnız filmə baxdıqdan sonra məndə yaranan təəssürlərə əsaslanmır. Milli mülahizə dairəsinin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, müxtəlif fikirlərin mümkün və mövcud olduğu hallarda beynəlxalq hakim məsələyə yalnız o zaman qarışmalıdır

ki, milli səviyyədə çıxarılan qərarı məntiqə uyğun surətdə əsaslandırmaq mümkün olmasın.

Mən aşağıdakı səbəblərə görə son nəticədə çoxluqla eyni cür səs verdim:

(1) Xüsusən gənclərə qarşı və başqalarının hüquqlarına qarşı çoxlu təhlükənin meydana çıxdığı bu həssas sahədə videofilmələrə ilkin nəzarət və həmin filmlərin təsnifatı faydalıdır.

(2) Təsnifat sertifikatının verilməsindən imtina edilən zaman bu cür nəzarətin mövcudluğu, işə cəlb olunmuş bütün maraqların hərtərəfli ölçülüb-biçilməsinə imkan verən müvafiq proseduranın olmasını tələb edir. Bu Məhkəmə qərarında, Britaniya hakimiyyət orqanlarının qərarını şərtləndirən mülahizə və dəlillər ətraflı əks olunur.

(3) Müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi” məsələsinə gəldikdə isə, mən əminəm ki, milli hakimiyyət orqanlarının malik olduğu mülahizə sərbəstliyi əhəmiyyətli dərəcədədir və onlar sözügedən halda həmin sərbəstlikdən, Konvensiyanın normalarına əsasən, yol verilə bilən şəkildə istifadə etmişlər.

HAKİM PETTİNİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mən çoxluqla eyni cür səs verdim, lakin Məhkəmə qərarında gətirilən əsaslardan strukturca və məzmunca əhəmiyyətli surətdə fərqlənən əsaslara görə belə etdim; mən mülahizələrin *Otto-Preninger* işində qəbul edilmiş məntiqinə əməl etmədim.

Araşdırılan birinci problem ingilis hüququnun normalarına aid idi; həmin normalara görə, küfr cinayət əməli kimi cəzalandırılmalıdır.

Təəssüflə etiraf etmək lazımdır ki, bu normaların nəzərdə tutduğu müdafiə başqa dinlərə şamil edilmir. 1996-cı ildə, BMT-nin və YUNESKO-nun işləyib hazırladığı dözümlülük haqqında sazişlər mövcud olan zaman, bu cür məhdud yanaşmanın mənası yoxdur. Lakin İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası, bir tərəfdən, bir sıra üzv dövlətlərdə də rast gəlinən bu tip qanunvericiliyi qadağan etmir, digər tərəfdən, 14-cü maddəyə əsasən,

onun tətbiqinə nəzarət imkanını saxlayır. Lakin bu işdə Avropa Məhkəməsinə həmin maddəyə əsasən şikayətlər daxil olmamışdır.

Məhkəmə məsələni 10-cu maddəyə əsasən həll etməli olmuşdur. Mənim fikrimcə, küfr haqqında norma işə 10-cu maddənin 2-ci bəndinin işığında baxmaq üçün əsas yaradır və yayıma qadağan qoyulmasına avtomatik olaraq haqq qazandıra bilməz.

9-cu maddənin bu işə aidiyyəti yoxdur və ondan istifadə edilə bilməz. Əlbəttə, Məhkəmə tamamilə haqlı olaraq öz təhlilini, başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə aid olan 10-cu maddənin qaydaları üzərində qurur və *Otto-Preminger Institutunun işi* üzrə qərarda olduğu kimi, 9-cu və 10-cu maddələri birləşdirmir; o, buna görə hüquqçular tərəfindən tənqid edilmişdi. Lakin 50-ci və 53-cü bəndlərdə Palatanın istifadə etdiyi formullar, küfr haqqında normalarla videokasetlərin yayılmasının qadağan edilməsinə və ya məhdudlaşdırılmasına hüquqi əsas verən meyarlar arasında həddindən artıq birbaşa əlaqə yaradır. Bu normalara görə, ələ salmanın və ya diffamasiyanın (yəni, böhtanın, təhqirin) yalnız Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə əsasən cinayət işi qaldırılmasına səbəb olması kitabın və ya videofilmin tam qadağan edilməsi üçün əsas ola bilər.

Mənim fikrimcə, Məhkəmə bunu aydın şəkildə bildirməli idi. Məsələ söz azadlığı ilə əlaqədar olduğda, cavab reaksiyası avtomatik olmamalıdır. Məncə, Məhkəmə Mübahisələr üzrə Komitənin (ərizəçi oraya Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsinin qərarından şikayət təqdim etmişdi) videofilmin yayılmasını qadağan etməsinə imkan verən faktları göstərməli idi. Hesab edirəm ki, bizim Məhkəmənin qərarı 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən, lakin küfrə görə yox, başqa səbəbə görə, məsələn, rəmzləri (simvolları) təhqir etməyə görə (buraya dünyəvi rəmzlər, məsələn, milli bayraq da daxildir), yaxud ictimai qaydaya təhlükə yaratmağa və ya həmin qaydanı pozmağa görə çıxarılsaydı (lakin müəyyən ərazidə dini çoxluğun maraqları naminə yox), qərar yenə eyni cür olardı.

Mənim fikrimcə, qərarı əsaslandırmaq üçün təkcə dini təlimlərdən yox, həm də fəlsəfi baxışlardan söz salmaq lazım idi.

Məhkəmə qərarının 53-cü bəndində yalnız “başqa təlimlər” xatırlanır, halbuki 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından küfrlə yanaşı, həm də başqa şəxslərin dərin kök atmış hissələrinə, dini və ya dünyəvi ideallarına kobud həmlələrdən də söz açmaq olar. Uinqrou probleminə mücərrəd mülahizələrin, onlara aid olmayan ədəbsiz və daha çox pornoqrafik mülahizələrlə birlikdə yer alması hər şeydən artıq təəccüb doğurur.

Bu halda ədəbsizliyin kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilməsi 10-cu maddənin 2-ci bəndinə əsasən məhdudiyət qoyulmasına haqq qazandıra bilər; lakin bəşər tarixində görkəmli mütəfəkkirlərin (Musa, Dante və ya Tolstoy) rəmzi fiqurlarından, onların yaradıcılığına hörmət bəsləyənlərin dərin hissələrini təhqir edən səhnələrdə istifadə edilməsi, Məhkəmə qərarı sonradan mətbuatda dərc olunmaq şərti ilə, bəzi hallarda məhkəmə nəzarətinə haqq qazandıra bilər.

Lakin tam qadağanın hüquqa uyğun olması üçün təkcə məhkəmədə iş qaldırmaq imkanı kifayət deyil. Bu məsələ əvvəllər də qaldırılmışdı: peşə davranışı normalarının (məsələn, həkimlik sirrinin) pozulması əsərin tam qadağan edilməsi üçün kifayət edən əsas ola bilərmi?

Cənab Uinqrounun öz dəlilləri və onlardakı ziddiyyətlər hətta Məhkəmənin arqumentlərinin tamamlamağa kömək edə bilər.

Uinqrou öz şikayətində iddia edir ki, onun yaradıcılığı istisnasız olaraq əxlaqi və ya dini əsaslara söykənən senzuradan müdafiə olunmalıdır. Cənab Uinqrou qeyd etmişdir ki, Müqəddəs Terezanın əsərlərini onun (Müqəddəs Terezanın) görüntüləri (yəni gözüne görünən xəyallar) vasitəsi ilə şərh etməyə çalışmışdır və onun niyyəti Volterin əsərlərindəki niyyətə oxşar olmuş, dinə qarşı yönəlmişdir. Lakin film tamamilə başqa cürdür. Cənab Uinqrou hətta filmin konteksti baxımından lazım olmayan xəyali cinsi akt səhnələrini ixtisara salmağa razılıq verməmişdir (filmin müəllifi kimi onun buna hüququ vardı). Həqiqətən də, o özü etiraf etmişdir ki, videofilmin indiki vəziyyətində onu hər hansı başqa pornoqrafik film kimi, məsələn, “Lesbiyan monax qadınlar” adlandırmaq olardı.

Filmin adında “ekstaz” sözündən istifadə edilməsi istər bədii əsərlərlə, istərsə də pornoqrafik əsərlərlə maraqlanan insanlarda kimənəli fikir yaranmasının mənbəyidir. Pornoqrafik, ədəbsiz karakterli filmlərin supermarketlərdə satışı eyni məzmunlu kitabların satışına nisbətən daha təhlükəlidir, çünki bu zaman əhalinin müdafiəsini təmin etmək daha çətindir.

Bu yaxınlarda Stokholmda keçirilmiş uşaqların müdafiəsinə dair ümumdünya konfransı ədəbsiz və ya pornoqrafik videofilm-
lərin istehsalı ilə bağlı məlumatları müəyyən etməyə azacıq da olsa cəhd göstərmədən həmin filmlərin əhali arasında milyonlarca nüsxədə yayılmasının məhvedici sosial nəticələrini aşkara çıxarmışdır. Əsərin məzmununu pərdələmək qadağanlardan yan keçmək üçün istifadə edilən kommersiya texnikasının işidir (mə-
sələn, pedofillər (uşaqlarla cinsi əlaqəyə meylli olanlar) üçün videofilmlərdə, demək olar ki, yetkinlik yaşına çatmış qızları çəkir-
lər, lakin onları azyaşlı qızlar kimi geyindirirlər).

Cənab Uinqroununun filminin montajına qədər ona qarşı ədəb-
sizliklə bağlı iradlar yox, bədii iradlar irəli sürməyin mümkünlü-
yü ehtimalı ilə razılaşmaq olardı, lakin filmin yaradıcısı özünün
yaratdığı ikimənəli vəziyyətə qəsdən aydınlıq gətirməmişdir. O,
məhkəməyə müraciət etməmişdir, halbuki onun belə bir imkanı
vardı.

Doğrudur ki, Videoyazılar haqqında 1984-cü il Qanununda
(7-ci maddə) sertifikatların verilməsi və onlardan istifadə mexa-
nizmləri nəzərdə tutulmuşdur; bu mexanizmlər tam qadağandan
tutulmuş filmin nümayişinə məhdudiyət qoymağa və yetkinlik ya-
şına çatmayanların müdafiəsi üçün tədbirlər görməyə qədər müx-
təlif çalarlıdır. Bu məsələ ilə bağlı anqlosakson məhkəmə prakti-
kasında, xüsusən Kanadada, ədəbiyyat, ədəbsizlik və pornoqrafi-
ya arasındakı hədləri müəyyən edən çoxlu anlayışlar nəzərdə tu-
lur (*bax: Revue du Barreau du Quebec və Revue de
Jurisprudence*).

Mübahisələr üzrə Komitənin üzvlərinin çoxu belə bir möv-
qeyin tərəfdarı olmuşlar ki, filmdə yaradılan surətlər filmin dini
formada yox, təhrif olunmuş, pozğun formada qavranmasına gəti-
rib çıxarır, üstəlik, ekstaz da pozğun formada verilmişdir. Komitə

tənin məsələyə yanaşması Lordlar Palatasının yanaşmasına uyğun olmuşdur; Lordlar Palatası müəllifin subyektiv niyyətini yox, əməlin əxlaqi aspektini əsas götürmüşdür. Filmlərin təsnifatı üzrə İdarənin direktoru söyləmişdir ki, idarə Məhəmmədə və ya Budaya hörmətsizlik ifadə edən filmə münasibətdə də eyni mövqə tutacaqdı.

Film Müqəddəs Terezanın ekstazının əvəzinə, məsələn, hər hansı şahzadə ilə və ya kralla intim əlaqəyə girən antiklerikal (dinə qarşı olan) Volteri nümayiş etdirsəydi də, eynilə filmin nümayişinə icazə verməkdən imtinaya haqq qazandırmaq olardı. Bu cür işdə Avropa Məhkəməsinin qərarı Uinqrounun işi üzrə qərara oxşar olardı.

Məhkəmə başqalarının hüquqlarının müdafiəsi baxımından öz qərarını 10-cu maddənin icrası üzərində qurmaqla tamamilə haqlıdır. Lakin mənə, o, bunu, məhkəmə qərarının 53-cü bəndində haqlı olaraq qeyd edildiyi kimi, dini inancların “və ya hər hansı digər” baxışların daha artıq dərəcədə zəruri olmasını rəhbər tutmaqla, daha geniş əsaslara görə edə bilərdi.

Fəlsəfi və dini qavrayışın söz azadlığı ilə ziddiyyətə girdiyi bu mürəkkəb işdə tarazlığı tapmaq çox vacibdir, belə ki, ilkin mövqelər və Avropa Konvensiyasının şərhli plüralizm və dəyərlər prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

HAKİM DE DE MEYERİN XÜSUSİ RƏYİ

1. Müdaxilənin bu forması sırf ilkin məhdudiyət növüdür və mənim fikrimcə, bu, söz azadlığı sahəsində yolverilməzdir.

Bu məsələ ilə əlaqədar “*Obsever*” və “*Qardian*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* (26 noyabr 1991-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 216, səh. 46) iş üzrə digər dörd hakimlə birlikdə yazdıqlarım tək-cə mətbuata yox, həm də özünüifadənin digər formalarına, o cümlədən videoəsərlərə də aiddir.

2. Videoəsərlərin təchizatçılarının üzərinə müəyyən inzibati orqandan sertifikat almaq vəzifəsi qoymaq tamamilə hüquqa uyğundur; həmin sertifikatda göstərməlidir ki, müvafiq əsər geniş ictimaiyyətə təklif edilə biləmi, yoxsa o, yalnız müəyyən yaş

həddinə çatmış şəxslərə təklif edilə bilər və sonuncu halda o, yalnız müəyyən yerlərdə nümayiş etdirilməli, yaxud müəyyən yerlərdə satılmalıdır.

Əlbəttə bu cür orqanın istənilən qərarı məntiqi şəkildə əsaslandırılmalıdır və özbaşına qərar olmamalıdır. Mübahisə yarananda, həmin qərar məhkəmə araşdırılmalıdır və həmin qərar, konkret haldan asılı olaraq, nəzərdən keçirilən əsərə mövcud qanunvericiliyə əsasən hər hansı sanksiyanın tətbiq edilib-edilməməsi barədə məhkəmələrin qərar çıxarmalarına mane olmamalıdır.

3. Videoyazılar haqqında 1984-cü il Qanununun müəyyən etdiyi sistemə əsasən (4-cü maddə), Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsi və Mübahisələr üzrə Komitə qərar çıxara bilərlər ki, müəyyən əsər mövcud üç kateqoriyadan hər hansı birinə görə təsnifləşdirilə bilməz və həmin əsərə mütləq qadağan qoya bilərlər.

Nəzərdən keçirilən halda mübahisəli filmə münasibətdə məhz bu baş vermişdir. Şübhəsiz ki, bu, ifrata varmaqdır.

4. Küfrə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət qanununun ərizəçiyə tətbiq edilə bilməsinə gəldikdə, qeyd etmək istədim ki, belə qanunların zəruriliyi məsələsi çox mübahisəlidir.

Mən cənab Pattenin belə bir fikrinə qoşulmaq istədim ki, dindarlar üçün "onların inanclarının qalası ələ salanlara və küfrə yol verənlərə qarşı ön etibarlı zirehdir".

HAKİM LOMUSUN LOMUSUN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mən çoxluğun belə bir fikri ilə razılaşa bilmərəm ki, ərizəçinin söz azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə müdaxilə "demokratik cəmiyyətdə zəruri olmuşdur".

2. Filmlərin təsnifatı üzrə Britaniya İdarəsi və Mübahisələr üzrə Komitənin beş üzvü hesab etmişlər ki, "Ekstaz görüntüləri" videoəsəri yayılsaydı, ərizəçi küfr cinayət əməlini törətmiş olardı.

3. İlk məhdudiyət (senzura) zamanı hakimiyyət orqanlarının söz azadlığını həyata keçirməyə müdaxiləsi baş verir, hər-

çənd ki, cəmiyyətin üzvləri (hakimiyyət orqanları həmin insanların hissələrini qorumaq üçün müdaxiləyə yol verirlər) bu cür müdaxilə barədə xahiş etməmişlər. Müdaxilə hakimiyyət orqanlarının rəyinə əsaslanır, həmin orqanlar hesab edirlər ki, müdafiə etmək istədikləri hissələri düzgün başa düşürlər. Dindarların həqiqi fikri isə naməlum qalır. Hesab edirəm ki, bu səbəbə görə, biz müdaxilənin “təxirəsalınmaz ictimai tələbat”a uyğun gəlməsi barədə nəticə çıxara bilmərik.

5. Məhkəmə daim öz qərarlarında təsdiq etmişdir ki, 10-cu maddənin təminatları təkcə müsbət qarşılanan və ya zərərsiz hesab edilən informasiya və ideyalara deyil, həm də şok vəziyyətinə salan və ya narahatlıq doğuran informasiya və ideyalara tətbiq edilə bilər. Bədi təsəvvür çox vaxt müəyyən həssaslıq səviyyəsinə malik olan insanı şok vəziyyətinə sala bilən və ya onun hissələrinə toxuna bilən surətlərin və vəziyyətlərin sayəsində yaranır. Mənim fikrimcə, mübahisə doğurmuş filmin yaradıcıları məntiqə uyğun həddi keçməmişlər və dini sitayiş obyektlərinin təhqir edilməsi və ya lağa qoyulması barədə fikir söyləməyə əsas verməmişlər.

6. Çoxluğun fikrincə, milli hakimiyyət orqanları əxlaq sahəsində geniş mülahizə sərbəstliyinə malikdirlər. Bu sahədə, “dini inanclara həmlələr edildikdə, “başqa şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi”ni təmin etməli olan tələblərə dair ümumavropa konsepsiyası yoxdur” (qərarın 58-ci bəndi). Məhkəmə mülahizə sərbəstliyinin dairəsindən danışarkən, 10-cu maddəni müxtəlif cür şərh edir. Bir halda mülahizə sərbəstliyinin dairəsi genişdir, digər halda məhduddur. Bu hədlərin hansı prinsiplərə əsasən müəyyən edilməsini başa düşmək çətindir.

DE HAES (DE HAES) VƏ GIYSELS (GIJSELS) BELÇİKAYA QARŞI

24 fevral 1997-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Bu işdə sözügedən hadisələr zamanı cənab Leo De Haes və cənab Huço Giysels müvafiq olaraq "Hum" həftəlik jurnalının redaktoru və jurnalisti vəzifəsində işləmişlər.

1986-cı ilin iyun-noyabr aylarında dərc etdikləri beş məqalədə onlar Antverpen Apellyasiya Məhkəməsinin dörd məqstratını - üç hakimini və baş vəkili ona görə hərtərəfli və çox kəskin ifadələrlə tənqid etmişlər ki, boşanma haqqında işdə onlar uşaqların, Belçika notariusu olan ataları cənab H ilə qalmaları barədə qərar çıxarmışlar. Cənab H-nin arvadı, qaynatası və qaynanası onu insestdə (qan qohumları ilə cinsi əlaqədə olmada) və uşaqlara qarşı əxlaqsızlıqda ittiham etmişlər.

Sözügedən məqalələrdə həmin hakimlər və baş vəkil qərəzlilikdə və cənab H-yə qarşı üzüyola olmaqda ittiham edilmişlər, guya onlar həmin şəxsin sağ ekstremist hərəkətlərə rəğbət bəsləməsinə şərikin çıxmışlar.

Cənab H diffamasiya barədə iş qaldırmış, lakin həmin işi uduzmuşdur. Məqalələrdə göstərilən hakimlər və baş vəkil ərizəçilərə və həftəliyin bəzi digər əməkdaşlarına qarşı Brüsselin birinci instansiya məhkəməsində iddia irəli sürmüşlər. Onlar şikayət etmişlər ki, cənab De Haesin və cənab Giyselsin fikirləri təhqir və diffamasiya xarakteri daşmışdır və ziyanın əvəzinin ödənilməsi kimi nominal olaraq bir frank tələb etmiş və məhkəmə qərarının "Hum" həftəliyində və altı gündəlik qəzctdə cavabdehlərin hesabına dərc olunmasını tələb etmişlər.

Məhkəmə araşdırmasının gedişində cavabdehlər cənab H-nin boşanma prosesinin dosyesindən, barəsində şikayət verilən sə-

nədlərin, məsələn, uşaqların sağlamlığı barədə bəzi ekspertlərin hesabatlarının təqdim olunması üçün uğursuz cəhdlər etmişlər. 29 sentyabr 1988-ci ildə məhkəmə iddiaçıların xeyrinə qərar çıxaraq qeyd etmişdir ki, onlar ləyaqətlərinə və nüfuzlarına edilən haqsız hücumların qurbanı olmuşlar.

Ərizəçilər bu qərardan şikayət verərək, məqalələrdə əks olunmuş fikirlərin həqiqiliyini təsdiq etmək məqsədilə sənədlərin təqdim edilməsi və şahidlərin dinlənilməsi üçün yenə də uğursuz cəhdlər etmişlər. 5 fevral 1990-cı ildə Brüsselin Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlamışdır.

13 sentyabr 1991-ci ildə Kassasiya Məhkəməsi ərizəçilərin hüquq məsələləri üzrə şikayətini rədd etmişdir.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Komissiya 10-cu maddənin (söz azadlığı) və 6-cı maddənin 1-ci bəndinin (ədalətli məhkəmə araşdırması) pozulması barədə 12 mart 1992-ci ildə verilmiş şikayəti 24 fevral 1995-ci ildə qəbul edilən saymışdır.

Komissiya 29 noyabr 1995-ci il tarixli məruzəsində faktları müəyyən etmiş və belə fikir söyləmişdir ki, 10-cu maddə (üç səsə qarşı altı səs) və 6-cı maddənin 1-ci bəndi (yekdilliklə) pozulmuşdur.

25 yanvar 1996-cı ildə Komissiya işi Məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu

32. Ərizəçilər bildirmişlər ki, birinci instansiya məhkəməsinin və Apellyasiya Məhkəməsinin onlara qarşı çıxardıqları qərar-

lar Konvensiyanın 10-cu maddəsini pozmuşdur; həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

33. Ərizəçilərin fikrincə, məhkəmə qərarına, əlbəttə ki, onların söz azadlığı hüququnu həyata keçirmələrinə “müdaxilə” kimi baxmaq lazımdır. Aydındır ki, müdaxilə “qanunda nəzərdə tutulmuşdur” və 10-cu maddənin 2-ci bəndində göstərilən hüquqa uyğun məqsədlərdən heç olmazsa birini - başqa şəxslərin, sözügedən halda iddia irəli sürmüş hakimlərin və baş vəkilin nüfuzunun və hüquqlarının müdafiəsi məqsədini qarşısına qoymuşdur.

Məhkəmə bununla razıdır. İndi qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün həmin müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmamasını müəyyənləşdirmək lazımdır.

34. Cənab De Haes və cənab Giysels bildirmişlər ki, onların məqalələri başqa qəzetlərin səhifələrində qan qohumluğu və məhkəmə hakimiyyətinin bu problemə necə yanaşması barədə aparılan ictimai müzakirələrin ruhuna uyğun gəlir. Onlar kifayət qədər hazırlıq işi görmüşlər: bir neçə ekspertin rəyi soruşulmuşdur ki, bu da ərizəçilərə öz məqalələrini obyektiv sübutlar əsasında qurmağa imkan vermişdir. Onların bu sübutları məhkəmədə təqdim etmələrinin yeganə səbəbi bundadır ki, onlar öz məlu-

matlarının mənbəyini açmaq istəməmişlər. Brüsselin istər birinci instansiya, istərsə də apellyasiya məhkəmələrinin sözügedən sənədləri sübut kimi qəbul etməkdən imtina etmələri, müvafiq surətdə, 10-cu maddənin pozulmasına gətirib çıxarmışdır.

Maqistratların tənqidinə gəldikdə isə, bu, təkcə tənqidi qeydlərin Antverpen Apellyasiya Məhkəməsinin qərarları ilə uyğun gəlməməsinə görə cəza vermək üçün əsas ola bilməz. “Məhkəmə həqiqətinin” müəyyən edilməsi o demək deyildir ki, hər hansı başqa fikrə yalan fikir kimi baxmaq lazımdır. Lakin sözügedən işdə məhz bu baş vermişdir, hərçənd ki, mübahisə doğuran məqalələr kifayət qədər obyektiv informasiyaya əsaslanmışdır. Qısaca desək, barəsində şikayət verilən müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır.

35. Komissiya mahiyyət etibarilə bu arqumenti qəbul etmişdir.

36. Hökumət qeyd etmişdir ki, mətbuatda dərc olunan mübahisəli materiallar Belçikada məhkəmə sisteminin fəaliyyəti haqqında müzakirələri stimullaşdırmaqdan uzaq olmuş və Antverpen maqistratlarına qarşı yönələn şəxsi təhqirlərdən ibarət olmuşdur və buna görə də, siyasi baxışlardan söhbət gətdikdə tələb olunan güclü müdafiəyə layiq olmamışdır. Jurnalistlər, yalnız fikirlərinin həqiqiliyini yoxlamaq mümkün olmadığına görə immunitetə malik ola bilməzlər. İndiki halda məqalələrin müəllifləri yol verilən tənqid həddini keçdiklərinə görə cəzalandırılmışlar. Maqistratların üzərinə şəxsi xarakterli hücumlara keçmədən və onları qərəzlilikdə və “müstəqil olmamaqda” ittiham etmədən, məhkəmənin cənab H-yə qarşı işə necə baxmasına etiraz etmək mümkün idi. Bununla əlaqədar olaraq, həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, ədalət mühakiməsi qulluqçularının üzərinə qoyulan təmkin nümayiş etdirmək vəzifəsi onların, məsələn, siyasətçilər kimi reaksiya vermələrinə və özlərini müdafiə etmələrinə imkan vermir.

37. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, mətbuat demokratik cəmiyyətdə olduqca mühüm rol oynayır. O, müəyyən hədləri, məsələn başqalarının nüfuzuna və hüquqlarına hörmət bəsləmənin hədlərini keçə bilməyə də, hər halda onun vəzifəsi, məhkəmə orqanla-

rının fəaliyyətinə aid olan məsələlər də daxil olmaqla, ictimai maraqları doğuran bütün məsələlərə aid informasiya və ideyalar barədə (onun vəzifələrinə və məsuliyyətinə zidd olmayan istənilən üsulla) məlumat verməkdən ibarətdir.

Məhkəmələr ədalət mühakiməsinin təminatçılarıdır, qanunun aliliyinə əsaslanan dövlətdə onların rolu aparıcıdır. Buna görə də ictimaiyyətin onlara inamı olmalıdır və onlar, xüsusən məhkəmələrin tənqiddə cavab vermələrinə mane olan təmkinliliyi qorumaq borcunu nəzərə alsaq, əsassız hücumlardan müdafiə olunmalıdırlar.

Başqa məsələlərdə olduğu kimi, bu məsələdə də söz azadlığı hüququna müdaxilənin zəruriliyini ilk növbədə milli hakimiyyət orqanları müəyyənləşdirməlidirlər. Lakin bununla bağlı onların nə edə bilmələri Avropa nəzarəti altındadır, həmin nəzarət, müstəqil məhkəmələr qərar çıxardıqda belə, qanunu və onun tətbiqini əhatə edir (*bax: Prager və Oberşlik Avstriyaya qarşı iş üzrə 26 aprel 1995-ci il tarixli mutatis mutandis qərara. Seriya A, cild 313, səh. 17-18, bənd. 34-35*).

38. Məhkəmə ilk növbədə qeyd edir ki, ərizəçilərə qarşı məhkəmə qərarı H-nin işinə aid 1986-cı il noyabrın 26-sı və 27-si arasındakı dövrdə onların çap etdirdikləri bütün məqalələrə əsaslanmışdır.

Bu, barəsində şikayət verilən müdaxilənin miqyasını və zəruriliyini qiymətləndirmək məqsədi ilə nəzərə alınmalıdır.

39. Məqalələrdə uşaqların ataları ilə qalmaları haqqında qərarın çıxarıldığı hallar barədə çoxlu ətraflı informasiya vardır. Həmin informasiya cənab H-yə qarşı bütün ittihamların diqqətlə öyrənilməsinə və bir neçə ekspertin rəyinə əsaslanmışdır.

Hətta Antverpenin Apellyasiya məhkəməsi hesab etmişdir ki, cənab H-nin diffamasiyada ittiham edilən arvadının, qaynatasının və qaynanasının sözügedən "faktların həqiqiliyinə şübhə etməkdə əsaslı səbəbləri olmamışdır" (*bax: yuxarıda 8-ci bəndə*).

Əgər belədirsə, o zaman ərizəçilərə irad tutmaq olmaz ki, onlar iş üzrə öyrəndiklərini çap etməklə öz peşə vəzifələrini yerinə yetirərkən səhlənkarlığa yol vermişlər. Mətbuat ictimai maraqları

doğuran informasiya və ideyalar barədə məlumat verməyə borcudur. Onun bu cür informasiya və ideyaları yaymaq vəzifəsinə ictimaiyyətin həmin informasiya və ideyaları əldə etmək hüququ uyğundur (*bax*: başqa mənbələrin içərisində *Yersild Danimarkaya qarşı* iş üzrə 23 sentyabr 1994-cü il tarixli qərara. Seriya A, cild 298, səh. 23, bənd 31 və *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* iş üzrə 27 mart 1996-cı il tarixli Məhkəmə qərarı. Reports, 1996-II, səh. 500, bənd 39). Bu, istər azyaşlı uşaqların taleyinə, istərsə də Antverpendə ədalət mühakiməsinin fəaliyyətinə aid ittihamların ciddiliyini nəzərə almaqla, hazırkı işə münasibətdə xüsusilə ədalətlidir. Bundan başqa, ərizəçilər bu barədə öz fikirlərini 18 sentyabr 1986-cı il tarixli məqalələrində tamamilə aydın şəkildə bildirmişlər.

“Mətbuat məhkəmə vəzifəsini öz üzərinə götürməməlidir, lakin hazırkı yolverilməz halda susmaq qeyri-mümkün və ağlasığmazdır” (*bax*: yuxarıda 21-ci bəndə).

40. Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, işi qaldırmış məqstratlar nə birinci instansiya məhkəməsində, nə də Apellyasiya Məhkəməsində cənab H-nin uşaqlarının taleyi barədə dərc olunmuş informasiyanı şübhə altına almağa cəhd göstərmişlər. Yalnız qeyd edilmişdir ki, sözügedən iş Antverpen məhkəmələrinin icraatından alınmışdır (*bax*: yuxarıda 22-ci və 23-cü bəndlərə). Lakin mübahisə doğurmuş məqalələrlə müqayisədə sonuncu halın əhəmiyyətə malik olması, ümumən o deməkdir ki, özlüyündə bu hadisə jurnalistlərin gördükləri işin ciddiliyini şübhə altında qoya bilməz.

41. Mahiyyətə hakimlər və baş vəkil əsasən şəxsi xarakterli hücumlardan şikayətlənmişlər; onların fikrincə, proseduraldakı (həmin prosedura nəticəsində uşaqlar cənab H ilə qalmışlar) gözlənilməzliklər barədə jurnalist şərhlərində onlar həmin hücumlara məruz qalmışlar. Məqstratların fikrincə, onları qərəzlilikdə və qorxaqlıqda ittiham etməklə jurnalistlər, onların ləyaqətləri üçün təhqiramiz olan diffamasiya xarakterli fikirlərə yol vermişlər. Bundan başqa, ərizəçilər onlardan ikisini ultrasağlara aşkar rəğ-

bətdə ittiham etmiş və bununla da onların şəxsi həyatına hörmətlə yanaşılması hüququnu kobudcasına pozmuşlar.

Mahiyət etibarını ilə Brüssel məhkəmələri bu fikirlərin altına imza atmışlar (*bax*: yuxarıda 11-ci və 14-cü bəndlərə). Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçiləri əsasən onda ittiham etmişdir ki, onlar məqstratların şəxsi həyatı barədə sübutsuz fikirlərlə çıxış etmişlər, habelə cənab H-nin uşaqları haqqında işə baxarkən onların qərəzliliyə yol vermələri barədə fikir diffamasiya xarakteri daşıyır. Məhkəmə qərarında deyilir:

“Bu işdə ərizəçilər, sübut gətirmədən qərəzliliyin hakimlərin və baş vəkilin şəxsiyyətləri ilə bağlı olması barədə fikir söyləməklə daha irəliyə getməyə cəsarət etmişlər. Bununla da ərizəçilər həmin şəxslərin şəxsi həyatına müdaxilə etmişlər, bu isə, şübhəsiz ki, qanuna ziddir.

Bundan başqa, şübhə yoxdur ki, bu məhkəmə araşdırmasının məqsədi iş üzrə obyektiv həqiqətin son nəticədə nədən ibarət olduğunu müəyyən etməkdə yox, yalnız nəzərdən keçirilən şərhlərə böhtan kimi baxmağın mümkün olub-olmamasını aydınlaşdırmaqdadır” (*bax*: yuxarıda 14-cü bəndə).

42. Məhkəmə qeyd edir ki, faktlarla qiymətləndirici mülahizələr arasında dəqiq fərq qoymaq lazımdır. Faktların mövcudluğunu sübut etmək olar, qiymətləndirici mülahizələrin ədalətliliyini isə sübut etmək mümkün deyil (*bax*: *Lingens Avstriyaya qarşı* iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərara. Scriya A, cild 103, səh. 28, bənd 46).

43. İddiaçı məqstratlardan bəzisinin siyasi rəğbətləri barədə söylənilən fikirlərə gəldikdə, Brüsselin Apellyasiya məhkəməsi aşağıdakıları bildirmişdir:

“Hətta apellyantlar müəyyən ideoloji baxışları cavabdehlərin ayağına yazmağı mümkün hesab etsələr belə, bu, istənilən halda onlara (hətta onlar bunu sübut etsələr belə), bundan məqstratların qərəzli olmadıqları barədə birbaşa nəticə çıxarmağa və həmin qərəzliliyi ictimaiyyət qarşısında tənqid etməyə imkan vermir” (*bax*: yuxarıda 14-cü bəndə).

Buradan belə nəticə çıxır ki, sözügedən fikirlər düzgün olsa belə, ərizəçilər məsuliyyətdən yaxa qurtara bilməyəcəkdilər, çünki onların üzərinə məsuliyyət faktların yayılmasına görə yox, jurnalistlərin həmin faktlarla bağlı şərhlərinə görə qoyulur.

44. Cənab H-nin öz uşaqlarına qarşı davranışı barədə ərizəçilərin toplaya bildikləri informasiyaya əlavə olaraq (bu, özlüyündə hakimlərin və baş vəkilin qəbul etdikləri və ya onların yardımı ilə qəbul edilmiş qərarların tənqidinə haqq qazandırır), ərizəçilər həm də maqistratların siyasi rəğbətlərini qeyd etmiş və hesab etmişlər ki, həmin rəğbətin çıxarılmış qərarlara təsiri olmuşdur.

45. Güman edilən siyasi rəğbətlərlə bağlı fikirlərdən biri yol-verilməz idi; bu, hakimlərdən birinin atasının keçmişinə aid idi (*bax*: yuxarıda 19-cu bəndə). Ailə üzvlərindən biri ilə bağlı nəşə baş verdiyinə görə insanın nüfuzdan salınmasına yol vermək olmaz. Təkcə belə bir fikir sanksiya müəyyən edilməsinə haqq qazandırır.

Lakin bu, sözügedən işlə bağlı epizodlardan yalnız biridir. Ərizəçilər sözügedən maqistratların qərəzliliyi ilə bağlı bütün ittihamların məcmusuna görə ittiham olunmuşlar.

46. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, söz azadlığı təkcə rəğbətlə qarşılanan, zərərsiz və ya neytral hesab edilən "informasiya" və ya "ideyalar"a yox, həm də təhqiramiz, şok vəziyyətinə salan, yaxud dövlət üçün və ya cəmiyyətin müəyyən hissəsi üçün narahatlıq yaradan "informasiya və ya "ideyalar"a aiddir. Bundan başqa, jurnalist azadlığı həm də müəyyən dərəcədə şişirtməyə əl atmaq, hətta müəyyən qədər tərribata yol vermək imkanını ehtiva edir (*bax*: *Pragerin və Oberşlikin işi* üzrə yuxarıda göstərilən *mutatis mutandis* qərara, səh.19, bənd 38).

47. Məsələlərə bu işin kontekstindən baxsaq, sözügedən ittihamlar sübut edilməsi mümkün olmayan fikirdən artıq bir şey deyil. Ancaq belə fikir, xüsusən hər hansı faktiki əsas olmadıqda, şişirdilmiş ola bilər, lakin indiki halda belə olmamışdır; bu baxımdan bu iş *Pragerin və Oberşlikin işindən* fərqlənir (*bax*: yuxarıda göstərilən qərara, səh. 18, bənd 37).

48. Şübhəsiz ki, cənab De Haeslə cənab Giyselsin şərtləri çox kəskin olsa da, hər halda onlar məqalədə göstərilən faktların doğurduğu həyəcana və heyrətə mütənasibdir.

Məqalələrin polemik və hətta təcavüzkar tonda olmasına gəl-dikdə, yada salmaq lazımdır ki, 10-cu maddə təkə idəya və in-formasiyaların məzmununu yox, həm də onların ifadə formalarını müdafiə edir (*bax: Yersildin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 23, bənd 31).

49. Son olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, işin hallarının ciddi-liyi nəzərə alınarsa, hakimlərdən birinin atasının keçmişinə aid fi-kirlər istisna olmaqla, ərizəçilərin söz azadlığını həyata keçirmə-lərinə müdaxilənin zəruriliyi sübuta yetirilməmişdir (*bax: yuxarı-da 45-ci bəndə*).

Beləliklə, 10-cu maddə pozulmuşdur.

II. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin güman edilən pozuntusu haqqında

50. Ərizəçilər həm də 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulma-sından şikayətlənmişlər; orada aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Hər bir kəs onun mülki hüquqları və vəzifələri müəyyən edilərkən... işin... qərəzsiz məhkəmə tərəfindən... ədalətlə araş-dırılması... hüququna malikdir...”.

Ərizəçilər, əvvəla, Brüsselin birinci instansiya məhkəməsini və Apellyasiya Məhkəməsini, mübahisəyə səbəb olmuş məqalə-lərin əsaslandığı sənədləri sübut qismində işə cəlb etməkdən, ya da heç olmazsa bəzi şahidləri dindirməkdən imtina etdiyinə görə tənqid etmişlər (*bax: yuxarıda 10-cu və 12-ci bəndlərə*). Bu, on-ların fikrincə, bir tərəfdən dosyelərlə tanış olmuş maqistratlar, di-gər tərəfdən isə yalnız məhdud sayda mənbələrdən istifadə etmiş jurnalistlər arasında əvvəlcədən bərabərsizliyə gətirib çıxarmış-dır.

Bundan əlavə, ərizəçilərin 14 oktyabr 1998-ci il tarixli məqa-ləsinə əsasən onlara qarşı arqumentlər irəli sürən (*bax: yuxarıda 24-cü bəndə*) Brüssel Apellyasiya Məhkəməsi *uetra petita* qərar çıxarmışdır, çünki həmin məqalədə tənqid edilən hakimlər Apell-

yasiya Məhkəməsində iş üzrə tərəf olmamışlar və birinci instansiyada onların çıxarıqları qərardan dəqiq sitat gətirilməmişdir. Beləliklə, Apellyasiya Məhkəməsi çəkişmə prosedurasının predmeti olmayan fakta əsaslanmışdır, bu isə müdafiə olunmaq hüququnun pozulmasıdır.

Nəhayət, Brüssel Apellyasiya Məhkəməsinin qərarındakı alçaldıcı ifadələr, həmin qərarı çıxarmış hakimlərdə subyektiv qərəzsizliyin olmamasına dəlalət edir.

51. Komissiya, mahiyyət etibarını ilə, tərəflərin bərabərliyinin güman edilən pozuntusunun törətdiyi nəticələrlə və lazımı hüquqi prosedura ilə bağlı ərizəçilərin fikirlərini parçalamışdır. O, Brüssel Apellyasiya Məhkəməsinin qərəzsizliyi ilə bağlı hər hansı fikir ifadə etməyə ehtiyac duymamışdır.

52. Hökumət bildirmişdir ki, jurnalistlərin təqdim etmək istədikləri sübutlar cənab H ilə onun arvadının işi üzrə qərarları sual altında qoymaq, yəni *res judicata* üçün nəzərdə tutulmuşdu. Buna görə də, "Məhkəmənin müəyyən etdiyi həqiqət" in, cənab H-nin işi üzrə çıxarılan qərarlardan kifayət qədər aydın olduğunu hesab edən Brüssel hakimlərinin onları rədd etmək üçün hər cür əsasları vardı. Qısaca desək, sözügedən sübutların təqdim olunmasının iş üzrə həlledici əhəmiyyəti olmamış, Kassasiya Məhkəməsi də bunu təsdiq etmişdir.

Apellyasiya Məhkəməsinin 14 oktyabr 1998-ci ildə mətbuatda dərc olunmuş məqaləyə istinad etməsinə gəldikdə, bu, dolayı xarakter daşmışdır, çünki ərizəçilərə qarşı məhkəmə qərarında başqa əsaslara istinad edilmişdir. Maqistratların iddia ərizələrində bu məqaləyə istinad etmələri yalnız jurnalistlərin düşmənçilik münasibətlərini nümayiş etdirməli idi.

53. Məhkəmə qeyd edir ki, tərəflərin bərabərliyi prinsipi tərəflərdən hər birinə öz işini məntiqə uyğun şəraitdə elə təqdim etmək imkanı verilməsini tələb edir ki, həmin şərait sözügedən tərəfi, qarşı tərəflə müqayisədə çox əlverişsiz vəziyyətdə qoymasın (*bax*: başqa mənbələr içərisində *Ankerl İsveçrəyə qarşı* iş üzrə 23 oktyabr 1996-cı il tarixli qərara; *Reports*, 1996-V, səh.1565-1566, bənd 38).

54. Məhkəmə qeyd edir ki, sözügedən hakimlər və baş vəkil Brüsselin birinci instansiya məhkəməsinə və Apellyasiya Məhkəməsinə müraciətlərində bildirmişlər ki, “Hum” həftəliyində onların ünvanına yönəlmiş tənqid iş üzrə faktlara və bu iş üzrə onların çıxarıqları və ya onların yardımı ilə çıxarılmış çıxarılmış dörd məhkəmə qərarına uyğun gəlir. Beləliklə, jurnalistlərin arqumentlərində hər hansı əsas olmasını inkar etməklə, onlar baxdıqları işin məzmununa və müvafiq məhkəmə qərarlarına istinad etmişlər.

Bu işə baxılmasında iştirak etmiş hakimlərin və baş vəkilin istinad etdikləri dəlil, əgər cavabdehlər heç olmazsa işə aid əlavə sənədləri və ya şahid ifadələrini təqdim etmək imkanından məhrumdurlarsa, məhkəmədə ciddi mübahisə açmaq baxımından inandırıcı səslənmir.

55. Bu baxımdan Məhkəmə Brüssel Apellyasiya Məhkəməsinin belə bir fikrinə şərik çıxmır ki, sənədlərin təqdim edilməsi tələbi, ərizəçilər məqaləni hazırlayarkən, onların ehtiyatlı olmadıqlarına dəlalət edir. Jurnalistlərin sözügedən sənədləri təqdim etməklə öz məlumat mənbələrini pis vəziyyətdə qoymamağın qayğısına qalmaları hüquqa uyğundur (*bax: Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə yuxarıda göstərilən mutatis mutandis qərar. Reports, 1996-II, səh. 502, bənd 45*). Bundan başqa, onların məqalələrində cənab H-nin uşaqlarının taleyi və onların tibbi müayinəsinin nəticələri barədə o qədər çox təfəsilatlar vardı ki, onların müəlliflərinin hər halda işə aid müəyyən informasiyaya malik olmalarını güman etməyə məntiqə uyğun əsaslar vardır.

56. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, jurnalistlərin dəlilləri, çətin ki, tamamilə əsassız olmuşdur, çünki məqalələrdən parçalara baxarkən Antverpenin birinci instansiya Məhkəməsi və Antverpenin Apellyasiya Məhkəməsi cənab H-yə onun arvadına, qaynatasına və qaynanasına qarşı iş qaldırmaqda imtina etmiş, buna əsas görməmişlər (*bax: yuxarıda 8-ci bəndə*).

57. Hər halda hakimlərin və baş vəkilin ərizəçilərə qarşı qaldırdıqları məhkəmə işi cənab H-nin işi üzrə məhkəmə qərarının mahiyyətinə aid olmamış, yalnız sözügedən şəraitdə ərizəçilərin

öz fikirlərini ifadə etmək hüququna malik olub-olmamaları məsələsinə aid olmuşdur. Bu suala cavab vermək üçün cənab H-nin işi üzrə bütün məhkəmə dosyesini öyrənməyə ehtiyac yoxdur; yalnız jurnalistlərin fikirlərinin həqiqiliyini sübut və ya inkar edə bilən sənədlər vacibdir.

58. Onlar Brüsselin birinci instansiya məhkəməsindən və Brüssel Apellyasiya Məhkəməsindən məhz bunu - ərizəçiləri məqalələri yazmağa təhrik edən məlumatların alındığı üç müəllimin fikri ilə tanış olmağı xahiş etmişlər (*bax*: yuxarıda 10-cu bənd). Jurnalistlərin vəsatətlərini təmin etməkdən qəti imtina edilməsi onları iddiaçılara nisbətən çox əlverişsiz vəziyyətdə qoymuşdur. Beləliklə, tərəflərin bərabərliyi prinsipi pozulmuşdur.

59. Təkcə bu hal 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusudur.

Buna görə də, Məhkəmə ərizəçilərin bu maddəyə əsasən irəli sürdükləri digər şikayətlərə baxmağa ehtiyac görmür.

III. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

60. Konvensiyanın 50-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

A. Maddi ziyan

61. Ərizəçilər maddi ziyanın əvəzinin ödənilməsi üçün 113.101 Belçika frankı tələb etmişlər. Bu məbləğ Brüssel Apellyasiya Məhkəməsinin 5 fevral 1990-cı il tarixli qərarının “Hum” həftəliyində dərc olunmasının dəyərində uyğun gəlir və “daha bir frank” həmin qərarın altı gündəlik qəzetdə dərc olunmasının dəyəridir, hələlik bu, həyata keçirilməmişdir.

62. Bu məsələdə nə Komissiyadan, nə də Hökumətdən heç bir irad daxil olub.

63. Məhkəmə qərarının dərc olunması ərizəçilərə qarşı hüquqa zidd qərar çıxarılmasının birbaşa nəticəsi olduğuna görə Məhkəmə bu tələbi haqlı hesab edir.

V. Mənəvi ziyan

64. Jurnalistlərin hər biri həm də işin mənfi cəhətdən ictimai rəyə çatdırılması ilə əlaqədar olaraq və mühakimə olunduqdan sonra məruz qaldıqları psixoloji narahatlıqla bağlı vurulan ziyanı görə 500 min Belçika frankı məbləğində kompensasiya tələb etmişlər.

65. Hökumət hesab edir ki, məhkəmənin pozuntunu təsdiq etməsi ərizəçilərə dəymiş mənəvi ziyanın kompensasiyası üçün kifayət edir.

Komissiya nümayəndəsi öz fikrini bildirməmişdir.

66. Məhkəmənin fikrincə, ərizəçilərə qarşı Belçika Məhkəmələrinin qərarları onlarda müəyyən xoşagəlməz hisslər yaratmalı idi. Lakin Konvensiyanın pozulması faktının tanınması özü mənəvi ziyanın əvəzinin ədalətli ödənilməsi üçün kifayətdir.

S. Xərclər və məsrəflər

67. Cənab De Haes və cənab Giysels onların hüquqi təmsilçiliyi ilə bağlı çəkilən xərclərə və məsrəflərə görə 851.697 Belçika frankı tələb etmişlər, buraya milli məhkəmələrdə prosesə görə 332.031 Belçika frankı və tərcüməyə sərf olunmuş 179.666 Belçika frankı da daxil olmaqla, Konvensiyanın təsisatlarında prosesə görə 519.666 Belçika frankı aiddir.

68. Nə Komissiya nümayəndələrindən, nə də Hökumətdən iradlar daxil olmuşdur.

69. Məhkəmə, müvafiq surətdə, bu tələbi təmin edir.

D. Gecikdirməyə görə faizlər

70. Məhkəmədə olan məlumatlara görə, qanunun müəyyən etdiyi, bu Məhkəmə qərarı qəbul edilən gün üçün Belçikada qüvvədə olan faiz dərəcəsi 7% illikdir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. İki səsə qarşı yeddi səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

2. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, cavabdeh dövlət üç ay ərzində maddi ziyana görə ərizəçilərə 113.101 (yüz on üç min yüz bir) Belçika frankı və məsrəflərə və xərclərə görə 851.697 (səkkiz yüz əlli bir min altı yüz doxsan yeddi) Belçika frankı ödəməlidir, göstərilən üç aylıq müddət keçdikdən sonra tam hesablaşmaya qədər 7% illik hesabı ilə adi faizlər ödənilir;

4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, bu Məhkəmə qərarı vurulan mənəvi ziyana görə kifayət qədər ədalətli əvəz ödənişidir.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 24 fevral 1997-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Sədr

Rolf Risdall
Qrefye

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və V Məhkəmə Reqlamentinin 55-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca rəyləri əlavə olunur.

HAKİM MANTŞERİN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

Mən 10-cu maddənin pozulduğunu hesab edən Palatadakı çoxluqla razılaşa bilmərəm.

Söz azadlığı barədə, o cümlədən demokratik cəmiyyətdə mətbuat azadlığının əhəmiyyəti barədə Palatanın bütün dediklərinin altına imza atmaqla yanaşı, hesab edirəm ki, Palata bu azadlığın hədlərini dərk edə bilməmişdir, bunun özü də demokratik cəmiyyətdə çox mühümdür. Həqiqətən də, 10-cu maddənin 2-ci bəndində mətbuat azadlığının ayrılmaz tərkib hissəsi olan “vəzi-

fələrə və məsuliyyətə” istinad edilməsi, görünür, Məhkəmə üçün böyük əhəmiyyət malik deyil.

Mən bu prinsipləri indiki hala tətbiq edərək, aşağıdakı qeydləri etmək istərdim.

Ərizəçilər Antverpen Apellyasiya Məhkəməsinin uşaqların cənab H ilə qalmaları barədə qərarını tənqid etməkdə haqlıdılar, çünki onların ixtiyarında olan obyektiv informasiya bu cür qərarın ən kəskin tənqidinə də haqq qazandırırdı; işin hallarını nəzərə almaqla, həqiqətən də, belə bir sual vermək hüquqa uyğun olardı: belə qərarı hakimlər necə qəbul edə bilərdilər?

Mən mətbuatda dərc olunmuş məqalələrdə səhvi (ərizəçilər həmin səhvə görə nominal da olsa, məsuliyyət daşımaları olmuşlar) sözügedən qərarı çıxarmış hakimlərin əsassız ittiham olunmasında görürəm, guya onlar özlərinin siyasi və ideoloji rəğbətlərinə görə qəsdən və ədalətsiz davranmış və bununla da müstəqillik və qərəzsizlik borcunu pozmuşlar, özü də bütün bunlar kimisə müdafiə etmək üçün edilmişdir və həmin şəxsin siyasi baxışları, görünür, hakimlərin baxışları ilə oxşardır. Hətta həmin hakimlərin sözügedən siyasi baxışların daşıyıcısı olmalarını müəyyən etmək mümkün olsaydı belə, bu iftiraya heç bir şeylə bəraət qazandıрмаq olmur.

Belə hallarda ərizəçilərə qarşı yönəlmiş Məhkəmə qərarı şəklində müdaxilə 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından “zəruri” və mütənasib olmuşdur.

HAKİM MORENİLLANIN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

1. Təəssüf ki, mən sözügedən halda Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulması barədə çoxluğun gəldiyi nəticə ilə razılaşa bilmirəm. Mənim fikrimcə, ərizəçiləri diffamasiyaya görə mühəkimə etmiş Belçika məhkəmələrinin qərarı 10-cu maddənin 2-ci bəndi baxımından demokratik cəmiyyətdə zəruri və mütənasib olmuşdur.

Brüsselin birinci instansiya məhkəməsinin Brüssel Apellyasiya Məhkəməsinin və Kassasiya Məhkəməsinin mübahisə doğur-

muş qərarlarında müəyyən edilmişdir ki, cavabdeh jurnalistlər yolverilməz hərəkət etmişlər. Vurulmuş mənəvi ziyana görə ərizəçilərdən dörd iddiaçıdan hər birinin (Antverpen Apellyasiya Məhkəməsinin maqistratlarının) xeyrinə bir frank tutulmuş və onlara həftəlik "Hum" jurnalında məhkəmə qərarını bütünlüklə dərc etmək əmri verilmişdir; 1986-cı ilin iyulundan noyabrınadək olan dövrdə sözügedən hakimlərin çıxardığı məhkəmə qərarlarını, hakimlərin fikrincə, təhqiramiz və onların ləyaqətini ləkələyən ifadələrlə tənqid edən beş məqalə məhz bu jurnalda dərc edilmişdi. İddiaçılar həm də bu məhkəmə qərarını ərizəçilərin hesabına altı gündəlik qəzətdə dərc etdirməli idilər.

Araşdırma predmeti olan qərarlar boşanma prosesinin gedişində çıxarılmışdı; həmin prosesin nəticəsində Apellyasiya Məhkəməsi, uşaqların ataları ilə qalmalarına qərar vermişdi, halbuki onların anaları iddia edirdi ki, ata uşaqlarla cinsi əlaqədə olmuş və onlarla pis rəftar etmişdir.

2. Mən də çoxluq kimi belə bir fikirdəyəm ki, mübahisə doğuran qərarlar, şübhəsiz ki, ərizəçilərin, öz fikrinə malik olmaq və məlumatı yaymaq hüququ da daxil olmaqla, Konvensiyanın 10-cu maddəsində əks olunmuş söz azadlığını həyata keçirmələrinə müdaxiləyə bərabər idi. Belə müdaxilənin mümkünüyü Belçika Mülki Məcəlləsinin 1382-ci və sonrakı maddələrində nəzərdə tutulmuşdur və başqa şəxslərin (indiki halda Apellyasiya Məhkəməsinin) nüfuzunu müdafiə etmək, habelə ədalət mühakiməsinin nüfuzunu və qərəzsizliyini təmin etmək məqsədi güdür; bütün bunlar Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olan qanuni məqsədlərdir.

3. Belələklə, ərizəçilərin mühakimə olunmasının zəruriliyi, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən demokratik cəmiyyətdə hüquqa uyğun hesab edilmək üçün, müdaxilənin cavab verməli olduğu son şərtidir. Bu, həm də mənim çoxluqla olan fikir ayrılığımın yeganə səbəbidir; belə ki, çoxluğun fikrincə, həmin tədbir, qanunun aliliyinin tanındığı dövlətdə mətbuatın yerinə yetirdiyi başlıca rol nəzərə alınmaqla, habelə ədalət mühakiməsi sisteminin fəaliyyətinin ünvanına yönələn tənqiddin prinsipi-

al surətdə haqlı olması nəzərə alınmaqla, nə zəruri, nə də mütənasibdir.

4. Lakin mənim fikrimcə, sözügedən məqalələrdə boşanma haqqında iş üzrə məhkəmə qərarının tənqidindən əlavə, ümumiyyətlə, Belçikanın məhkəmə sisteminə, Antverpen Apellyasiya Məhkəməsi üzvlərinin siyasi baxışlarına qiymət verilmiş, habelə hakimlərdən birinin atasının keçmiş barədə fikirlər əks olunmuşdur. Mən bu şərhləri Belçikanın hakim korpusu üçün təhqiramiz və Apellyasiya Məhkəməsinin məqistratlarına münasibətdə diffamasiya xarakterli hesab edirəm. Ərizəçilər sonuncuları məhkəmə prosesindəki tərəflərdən biri ilə dostluq və ya siyasi yaxınlıq səbəbincə qəsdən ədalətsiz qərar çıxarmaqda ittiham etmişlər, bu işə qulluq mövqeyindən sui-istifadədə ittiham etməyə bərabərdir.

5. Məqalədə, məsələn, belə ifadələr vardır:

“İki uşaq kor ədalət mühakiməsinin rəhmsiz çənəsi tərəfindən çeynənib əzilmişdir. Flandriyada qan qohumluğuna bəraət verilir” və yaxud “Uşaqların notariusla qalmalarına qərar vermiş Apellyasiya Məhkəməsinin üçüncü şöbəsinin hakimlərinin çoxu sağ ekstremizmə yaxın olan dairələrə mənsubdur. Hakim [ÜV] jandarmeriyada “böyük adam”ın oğludur, həmin adam 1948-ci ildə kollaborasionizmə görə ittiham edilmişdir... Baş prokurorun [ÜY] H-nin ailəsi ilə cyni siyasi baxışlara malik olması təsadüfə bənzəyirmi?” (26 iyun 1986-cı il tarixli birinci məqalə).

“Bu cür eybəcər ədalət mühakiməsi Flandriyanın yarısını şok vəziyyətinə salmışdır”. “Gücləndirilmiş kobud təzyiğin bu cür sistemi, görünür, bizim ədalət mühakiməsi sistemi çərçivəsində çox yaxşı işləyir”. “Yeni məlumatlar sayəsində məhkəmələrin işi nə dərəcədə tez-tez və necə xaincəsinə istədikləri kimi fırlatmalarının dəqiq mənzərəsi gözünüzün qarşısındadır” (17 iyul 1986-cı il tarixli ikinci məqalə). “Demokratiyamızın əsas təminatçısı olan müstəqil məhkəmə sistemi kökündən sarsıdılmışdır” (18 sentyabr 1986-cı il tarixli üçüncü məqalə).

“Antverpen məhkəmələrinin bu sübutlarla hesablaşmaqdan imtina etmələri utandırıcıdır” (27 noyabr 1986-cı il tarixli beşinci məqalə).

6. Hakimi diffamasiyaya məruz qoymağa görə jurnalistin və nəşirin cinayət qaydasında mühakimə olunduğu, bu işə bənzəyən başqa iş üzrə şikayətə baxarkən (*bax: Prager və Oberslik Avstriyaya qarşı iş üzrə 26 aprel 1995-ci il tarixli yuxarıda göstərilən qərara. Seriya A, cild 136*), Məhkəmə, bir tərəfdən, ədalət mühakiməsinin fəaliyyəti ilə bağlı ictimaiyyətdə maraq doğuran informasiyanın yayılmasında mətbuatın rolu, digər tərəfdən, başqa şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi, “hakim korpusunun cəmiyyətdə xüsusi rolu” arasında düzgün tarazlığı tapmağın zəruriliyini qeyd etmişdir; “əgər həmin korpus bundan sonra da öz vəzifələrini yerinə yetirmək niyyətindədirsə, cəmiyyətdə hüquqi dövlətdə başlıca dəyərə malik olan ədalət mühakiməsinin təminatçısı kimi ona ictimaiyyətin inamı olmalıdır” (34-cü bənd).

Mətbuat azadlığının bu aspekti nəinki söz azadlığına uyğun gəlir, həm də ona obyektivlik gətirməlidir; həmin obyektivliyə əməl olunması məhkəmə sisteminin fəaliyyəti barədə məlumatın həqiqiliyini və ciddiliyini təmin etmək üçün zəruridir.

Məhkəmə Pragerin və Oberslikin işi üzrə qeyd etmişdir ki: “Buna görə də bu cür inamı dağıdıcı hücumlardan müdafiə etmək lazım gələ bilər; xüsusən tənqiddə məruz qalan hakimlərin üzərində təmkinlilik borcu olduğunu və həmin borcun onların hücumlara cavab vermələrinə mane olmasını nəzərə almaqla, həmin hücumlar olduqca əsassızdır” (yenə orada).

8. Yenə həmin qərarla Məhkəmə qeyd etmişdir: “Bu amillərin qiymətləndirilməsi hər şeydən əvvəl milli hakimiyyət orqanlarına aiddir; həmin orqanlar söz azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə üçün əsasların olub-olmamasını və müdaxilənin zərurilik dərəcəsini müəyyənləşdirərkən müəyyən mülahizə sərbəstliyinə malikdirlər”. Lakin bu cür qiymət vermənin hədlərini Avropa nəzarəti müəyyənləşdirir (35-ci bənd). Bu məsələlərə Konvensiya işığında baxarkən, Məhkəmə belə bir halı nəzərə almalıdır ki, “mətbuat elə bir alətdir ki, onun köməyi ilə siyasətçilər və ictimai rəy əmin ola bilərlər ki, hakimlər öz çətin vəzifələrini, həmin vəzifələrin əsasını təşkil edən məqsədə tam uyğun şəkildə həyata keçirirlər” (34-cü bənd).

9. Mənim fikrimcə, məhkəmə qərarında etiraza səbəb olan məqalənin Antverpen Apellyasiya Məhkəməsinin maqistratlarında qərəzsizliyin olmamasına aid sözügedən hissələri milli məhkəmələrin mülahizə dairəsinə aiddir. Ərizəçilərin yol verdikləri ifadələr siyasi baxışlar haqqında, həmin baxışların və hakimlərin ailə mənşəyinin məqalələrdə şərh olunan qərarlara necə təsir göstərməsi haqqında qiymətləndirici mülahizələrə bərabərdir. Belə qiymətləndirici mülahizələri sübut etmək çətindir və onlar əsassız ittihamlara, habelə istifadə olunmuş ifadələrin qəzəbli və alçaldıcı xarakterinə haqq qazandırmaq üçün əsas ola bilməz.

10. Şikayətə səbəb olmuş məhkəmə qərarlarının predmeti boşanma prosesinin gedişində müəyyən edilmiş faktların "həqiqiliyi"nin və hakimlərin çıxardıqları qərarın qanuniliyinin tənqidi yox, həmin məqalələrdə əks olunan rüsvayçı fikirlər olmuşdur. Lakin məhkəmələr məsələlərə bütünlüklə baxılmalı idilər. Bu qüsur, mənim fikrimcə, ərizəçilərin diffamasiyaya görə mühakimə olunmalarına təsir etmir, çünki faktiki olaraq məhkəmə qərarının əsasında onların məqalələrindəki təhqiramiz fikirlər durur. Sözügedən qüsur 6-cı maddənin pozulmasına gətirib çıxarmış, Məhkəmə bunu yekdilliklə aşkar etmişdir.

11. Hesab edirəm ki, etiraza səbəb olmuş qərarlar Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə uyğundur, çünki məqalələrdə istifadə olunmuş ifadə və fikirlər apellyasiya instansiyalarında işi həll etmiş hakimlərin nüfuzunu, habelə hakimlər korpusunun nüfuzunu və müstəqilliyini sarsıdır.

BOUMAN (BOWMAN) BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞA QARŞI

19 fevral 1998-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Ərizəçi, Britaniya vətəndaşı olan xanım Bouman 1926-cı ildə anadan olmuşdur və Londonda yaşayır. Doğulmamış uşaqların müdafiəsi cəmiyyətinin icraçı direktoru kimi, o, 1972-ci ilin ümumi seçkilərinə az qalmış Halifaks seçki dairəsində 25 min vərəqə yaymışdır, orada üç əsas namizədin aborta münasibəti öz əksini tapmışdır. Bütövlükdə İngiltərədə, o, eyni mövzuda yarım milyona yaxın vərəqə yaymışdır.

Ona qarşı 1983-cü il Xalqı təmsil etmə haqqında aktın (bundan sonra 1983-cü il aktı) 75-ci maddəsinə əsasən ittiham irəli sürülmüşdür; həmin ittihama əsasən, namizədin seçkili vəzifəyə seçilməsinə yardım göstərmək və ya bunu təmin etmək üçün, buna xüsusi olaraq müvəkkil edilməmiş istənilən şəxs tərəfindən materiallar dərc olunmasına beş funt sterlinqdən artıq vəsaitin xərclənməsi cinayət hüquq pozuntusudur. O, əvvəllər də, məsələn, Avropa Parlamentinə seçkilərdən qabaq, broşuraların və sair materialların analoji şəkildə yayılmasına görə məsuliyyətə cəlb olunmuşdu. 28 sentyabr 1993-cü ildə Sautvork Kral Məhkəməsi işə xitam vermişdir, çünki məhkəməyə çağırış haqqında əmr müəyyən edilmiş müddət buraxıldıqdan sonra verilmişdi.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

11 mart 1994-cü ildə Komissiyaya verilən şikayətdə ərizəçi bildirmişdir ki, onun, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təmin etdiyi fikri azad ifadə etmək hüququ pozulmuşdur. Şikayət 4 dekabr 1995-ci ildə qəbul edilən sayılmışdır.

12 sentyabr 1995-ci il tarixli məruzəsində Komissiya faktları

müəyyən etmiş və bu nəticəyə gəlmişdir ki, 10-cu maddə pozulmuşdur (bir səsə qarşı iyirmi səkkiz səsle).

Komissiya 19 oktyabr 1996-cı ildə işi Məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Hökumətin ilkin etirazı

26. Hökumət bildirmişdir ki, xanım Boumanın özünə 25-ci maddənin 1-ci bəndi baxımından Konvensiyanın pozulmasının “qurbanı” statusunu tələb etmək üçün kifayət qədər əsası yoxdur; həmin maddənin müvafiq hissəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Komissiya Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri tərəfindən bu Konvensiyanın tanıdığı hüquqlarının pozulmasının qurbanı olduqlarını iddia edən istənilən şəxsdən... və ya xüsusi şəxslər qrupundan şikayət qəbul edə bilər...”.

Hökumət belə bir halı qeyd etmişdir ki, 28 sentyabr 1993-cü ildə işə baxmış hakim ərizəçiyə bəraət verməyi andlılara tövsiyə etmiş və bildirmişdir ki, belə şəraitdə, söyləmək mümkün deyil ki, məhkəmə davam etsəydi və ya qanun onun xeyrinə tətbiq olunmasaydı, o, mühakimə olunacaqdı.

27. Ərizəçi bildirmişdir ki, ona qarşı cinayət işi qaldırılması və bununla bağlı məsələlərin ictimaiyyətə çatdırılması nəticəsində o, həyəcan hissi keçirmiş, utanmış və polisə dindirilməyə çağırılmaqla bağlı məsrəflərə məruz qalmışdır.

28. Komissiya məqbulluq haqqında qərarında razılaşmışdır ki, xanım Bouman ona qarşı məhkəmə işi qaldırılmasına görə ciddi surətdə məyus olmuşdur və buna görə də müdaxilə qurbanı statusunu tələb edə bilər.

29. Məhkəmə hesab edir ki, xanım Boumana qarşı cinayət təqibi formasında sərt tədbirlər görülmüşdür. Doğrudur, o, müha-

kimə olunmamışdır, lakin bu, prosesual-texniki səbəbə görə baş vermişdir, belə ki, məhkəmə çağırış vərəqəsi müəyyən edilmiş müddət pozulmaqla göndərilmişdir (*bax*: yuxarıda 14-cü bəndə). Hakimyyət orqanlarının ərizəçiyə qarşı məhkəmədə iş qaldırmaq qərarı onun üçün ən azı belə bir xəbərdarlıq olmuşdur ki, o, sonrakı seçkilər zamanı öz davranışını dəyişməsə, yenə də məhkəmə təqibinə məruz qala bilər və o halda, yəqin ki, mühakimə olunub cəzalandırılacaqdır.

Belə bir şəraitdə Məhkəmə hesab edir ki, xanım Boumanın 1983-cü il Aktının ona tətbiq olunması nəticəsində bilavasitə zərərçəkən hesab olunmasını tələb etmək üçün hər cür əsası vardır (*bax*: *Norris İrlandiyaya qarşı* iş üzrə 26 oktyabr 1998-ci il tarixli qərara. Seriya A, cild 142, səh. 16, bənd 31) və buna görə də, özünü 25-ci maddənin 1-ci bəndi baxımından Konvensiyanın pozulmasının qurbanı hesab edə bilər.

Buna müvafiq olaraq, Hökumətin ilkin etirazı rədd edilir.

II. Konvensiyanın 10-cu maddəsinin güman edilən pozuntusu

Xanım Bouman hesab edir ki, onun Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə təmin edilən söz azadlığı hüququ pozulmuşdur; həmin maddənin müvafiq hissəsində deyilir:

“1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir...”

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları nəminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cə-

miyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”.

Komissiya razıdır ki, pozuntu baş vermişdir, Hökumət isə buna etiraz edir.

A. Məhdudiyətin mövcudluğu

31. Hökumət iddia edir ki, xanım Boumanın söz azadlığı məhdudlaşdırılmamışdır, çünki 1983-cü il Qanununun 75-ci maddəsi yalnız səlahiyyəti olmayan şəxslərin konkret namizədin Parlamentə seçilməsinə yardım göstərmək məqsədində ilə xərc çəkmək imkanını məhdudlaşdırır, lakin ümumi şəkildə fikri ifadə etmək və ya məlumatı yaymaq azadlığını məhdudlaşdırmır.

32. Komissiya da ərizəçi kimi hesab edir ki, prokurorluq ərizəçinin davranışını qanunvericilikdə göstərilən qadağana məruz qalan davranış hesab etdiyinə görə (bu, məhkəmədə iş qaldırılmasına səbəb ola bilərdi), bu, onun öz fikrini azad ifadə etməsinə mane olmuşdur.

33. Məhkəmə qeyd edir ki, 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsi söz azadlığını birbaşa məhdudlaşdırmır, onu yalnız beş funtdan artıq olmayan məbləğin çərçivəsinə salır; həmin məbləğ seçkilər zamanı müvəkkil edilməyən şəxslərin mətbuata və digər informasiya vasitələrinə çəkdiqləri xərclər üçün nəzərdə tutulur. Bundan başqa, həmin maddə informasiyanın və ya ümumiyyətlə fikrin çatdırılmasına çəkilən xərcləri məhdudlaşdırmır, yalnız “namizədin seçilməsinə yardım göstərmək və ya bunu təmin etmək məqsədi ilə” sözügedən dövrdə çəkilən xərcləri məhdudlaşdırır.

Hər halda şübhə yoxdur ki, 75-ci maddədə nəzərdə tutulan qadağan söz azadlığının məhdudlaşdırılmasına bərabərdir və onun xanım Boumana bilavasitə aidiyyəti olmuşdur (*bax*: yuxarıda 29-cu bəndə).

34. İndi yalnız həmin məhdudiyətin “qanunda nəzərdə tutulub-tutulmaması”na, onun “hüquqa uyğun məqsəd” güdüb-güdməməsinə və “demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmaması”na nəzər salmaq qalır.

V. "Qanunda nəzərdə tutulmuşdur"

35. Məhkəmə hesab edir ki (tərəflər buna etiraz etmirlər), xərclərə məhdudiyət qoyulması 1983-cü il Qanununun 75-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur, yəni bu, "qanunda nəzərdə tutulmuşdur".

S. Hüquqa uyğun məqsəd

36. Hökumət təkid etmişdir ki, 1983-cü il aktının 75-ci maddəsinin nəzərdə tutduğu məsrəflərin məhdudlaşdırılması üç mənada başqa şəxslərin hüquqlarını müdafiə etmək məqsədini güdür. Birincisi, o, varlı üçüncü şəxslərin konkret namizədin lehinə və ya əleyhinə kampaniya aparmalarına və ya namizədin cavab verməli olduğu materialları dərc etmələrinə mane olmaqla (bunlar namizədin seçki fondunun bir hissəsindən istifadə olunmasını tələb edərdi, bunun məbləği isə Qanunla müəyyən edilir), namizədlərin bərabərliyinə kömək edir. İkincisi, üçüncü şəxslərin məsrəflərinə məhdudiyət qoyulması namizədlərin müstəqilliyinin qorunmasını təmin etməyə kömək edir. Üçüncüsü, bu, seçkilər zamanı siyasi diskussiyanın təhrif olunmasına mane olur, əks halda həmin diskussiya ümumi maraq doğuran məsələlərin müzakirəsindən ayrı-ayrı problemlər müstəvisinə keçərdi.

37. Ərizəçinin fikrincə, 75-ci maddə hüquqa uyğun məqsəd güdməkdən uzaqdır və yalnız demokratik söz azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün vasitədir. Doğulmamış uşaqların müdafiəsi cəmiyyəti kimi qarşılıqlı yalnız seçki prosesinə mane olmaq məqsədini qoyan qrupların seçiciləri böyük siyasi partiyaların platformalarından yayındıra bilmələri ehtimalı olduqca azdır. Bundan başqa, vəsaitlərin xərclənməsinə məhdudiyət qoyulması namizədlərin bərabərliyini təmin edə bilməz, çünki onlar milli səviyədə seçki kampaniyasının həyata keçirilməsinə qeyri-məhdud miqdarda vəsait xərcləməkdə sərbəst olan əsas siyasi partiyalardan birinin dəstəyini qazana bilib-bilməmələrindən asılı olaraq, əvvəlcədən bərabər vəziyyətdə deyillər.

38. Məhkəmə fikrincə, aydındır ki, seçkiqabağı kampaniyaya vəsaitin xərclənməsi barədə 1983-cü il Aktının digər ətraflı şərtləri kontekstində götürülən 75-ci maddə namizədlərin bərabərliyinin təmin edilməsinə yardım göstərməyə yönəlmişdir. Buna görə də o, Komissiya kimi belə nəticəyə gəlir ki, həmin Aktın xanım Boumana tətbiq edilməsi başqa şəxslərin, yəni Halifaks seçki dairəsinin namizədlərinin və seçicilərinin hüquqlarının müdafiəsindən ibarət hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür. Bundan başqa, məhkəmə işi bütün Birləşmiş Krallıqda rezonans doğurmalı idi.

Məhkəmə hesab edir ki, bu məsələ ilə bağlı ərizəçinin irəli sürdüyü dəlillərin başqa məsələyə - sözügedən məhdudiyətlərin “demokratik cəmiyyətdə zəruri olması” məsələsinə daha çox aidiyyəti vardır.

D. “Demokratik cəmiyyətdə zəruri olma”

39. Hökumətin fikrincə, 1983-cü il aktının 75-ci maddəsi vəsaitlərin qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədlər üçün zəruri olan miqdarda xərclənməsini yalnız qismən məhdudlaşdırır (*baş*: yuxarıda 31-ci bənd). Hökumət qeyd etmişdir ki, xanım Bouman başqa informasiya vasitələrindən istifadə edə bilərdi: öz qəzetini buraxa bilərdi, mətbuatda məktublar və məqalələr dərc edə bilərdi, radioda və ya televiziya müsaibələr verə bilərdi, seçkilərdə öz namizədliyini irəli sürə bilərdi və yaxud konkret namizədləri dəstəkləyən informasiya materiallarını dərc edə bilərdi, ya da əksinə, onlar haqqında mənfi fikir söyləyə bilərdi.

40. Ərizəçi də Komissiya kimi hesab edir ki, məhdudiyət mütənasib olmamışdır; dövlət vəzifəsinə namizədlərin mühüm mənəvi problemlərə dair mövqeyi barədə faktiki surətdə dəqiq olan informasiyanın qarşısını almaq üçün heç bir təxirəsalınmaz ictimai tələbat olmamışdır; əksinə, bu məsələləri seçkilərə qədər siyasi gündəmə gətirmək üçün təxirəsalınmaz ictimai tələbat mövcud olmuşdur. Namizədlərin bərabərliyini təmin etmək üçün məhdudiyətin lazım olması barədə Hökumətin fikrinin əksinə

olaraq, xanım Boumanın və rəqəblərinin hər hansı konkret namizədin ziyanına iş görməsi barədə heç bir qeyd yoxdur, çünki ola bilsin ki, onlarda əks olunan informasiya abortlar barədə məsələdə müəyyən siyasəti aparmağın həm tərəfdarlarını, həm də əleyhdarlarını cəlb edə bilərdi.

Ərizəçinin fikrincə, Qanunun məntiqsizliyi ondadır ki, o, nə kütləvi informasiya vasitələrinin namizədlərin lehinə və ya əleyhinə materiallar dərc etmək imkanlarını, nə də namizədin tərəfdarlarının milli və regional səviyyələrdə pullu təbliğat aparmaq imkanlarını məhdudlaşdırır.

41. Məhkəmə hər şeydən əvvəl qeyd edir ki, məsrəflərə 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsi tərəfindən qoyulan məhdudiyət Birləşmiş Krallığın seçkilər haqqında qanunvericiliyində dəqiq işlənmiş qabaqlama və tarazlıq sisteminin çoxsaylı mexanizmlərindən yalnız biridir. Bu kontekstdə 10-cu maddənin təmin etdiyi söz azadlığı hüququna Konvensiyanın I Növlü Protokolunun 3-cü maddəsinin müdafiə etdiyi azad seçki hüququnun işığında baxmaq lazımdır; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Razılığa gələn Yüksək Tərəflər qanunvericilik orqanına seçkilər zamanı xalqın iradəsinin azad ifadəsini təmin edən şəraitdə, məntiqə uyğun dövrüklə, gizli səsvermə yolu ilə azad seçkilər keçirməyi öhdələrinə götürürlər”.

42. Azad seçkilər və söz azadlığı, xüsusilə siyasi diskussiya azadlığı istənilən demokratik sistemin əsasını təşkil edir (*bax: Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı* iş üzrə 2 mart 1987-ci il tarixli qərar; Seriya A, cild 113, səh. 22, bənd 47 və *Lingens Avstriyaya qarşı* iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərar. Seriya A, cild 103-V, səh. 26, bənd. 41-42). Hər iki hüquq qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini möhkəmləndirir: məsələn, Məhkəmənin vaxtı ilə qeyd etdiyi kimi, söz azadlığı “qanunvericilik hakimiyyətini seçərkən xalqın fikrinin azad ifadəsinin təmin olunması” üçün zəruri şərtlərdən biridir (*bax: Matye-Moenin və Klerfeytin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərar, səh. 24, bənd 54). Bu səbəbdən hər cür informasiya və fikirlərin seçkilərdən qabaqki dövrdə sərbəst yayılması xüsusilə vacibdir.

43. Lakin müəyyən şəraitdə bu iki hüquq münaqişəyə girə bilər və o zaman seçkilərdən qabaq və ya seçkilər zamanı söz

azadlığına adi şəraitdə yolverilməz olan müəyyən məhdudiyətlər qoymaq zəruri hesab edilə bilər. Həmin məhdudiyətlərin məqsədi "qanunvericilik hakimiyyətini seçərkən xalqın fikirlərinin azad ifadəsi"ni təmin etməkdir. Məhkəmə təsdiq edir ki, bu iki hüquq arasında tarazlıq müəyyən edərəkən, Razılığa gələn Dövlətlər öz mülahizələrində və seçki sisteminin təşkili ilə bağlı olan hər bir şeydə kifayət qədər sərbəstdirlər (*bax: Matye-Moenin və Klerfeytin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 23 və 24, bənd. 52 və 54).

44. İşin faktiki tərəfinə gəldikdə, Məhkəmənin vəzifəsi xanım Boumanın söz azadlığının məhdudlaşdırılmasının, işin bütün halları nəzərə alınmaqla, qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənəsbib olub-olmamasını və həmin məhdudiyətdə haqq qazandıрмаq üçün milli hakimiyyət orqanlarının dəlillərinin kifayət edib-etməməsini və uyğunluğunu müəyyənləşdirməkdən ibarətdir (*bax: Lingensin işi* üzrə yuxarıda göstərilən qərara, səh. 26, bənd 40).

45. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə üçün, 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsinin müəyyən etdiyi məsrəflərin bu qədər az məbləğlə - beş ingilis funtu ilə məhdudlaşdırılması mühümdür. Məhkəmə yada salır ki, bu məhdudiyət yalnız ümumi seçkilərdən qabaq dörd həftədən altı həftəyədək olan dövrdə qüvvədə olur. Xanım Bouman, doğrudan da, istənilən başqa vaxt ərzində öz kampaniyasını apara bilərdi. Lakin Məhkəmənin fikrincə, seçicinin diqqətinin öz nümayəndəsinin seçilməsinə yönəldiyi gərgin bir dövrdə ərizəçinin yaydığı vərəqələrin qarşıya qoyulan məqsədə (sözügedən üç namizədin aborta münasibəti barədə Halifaks əhəlisinə məlumat verməyə) köməyi dəyməzdi.

46. Məhkəmə Hökumətin belə bir arqumentinə baxmışdır ki, ərizəçi seçicilərin məlumatlandırılmasının alternativ metodlarından istifadə edə bilərdi. Lakin Məhkəmə əmin deyildi ki, ərizəçinin hər hansı digər səmərəli informasiya kanallarına praktiki çıxışı ola bilər. Məsələn, ərizəçinin vərəqələrdə əks olunmuş materialların qəzetdə və ya radio və televiziya verilişləri vasitəsi ilə dərc edilməsini təmin etmək üçün hər hansı üsula malik olması sübuta yetirilməmişdir. Əlbəttə, o, seçkilərdə öz namizədliyini irəli sürə bilərdi və beləliklə də, namizədlər üçün qanunun müəy-

yən etdiyi məsrəfləri çəkmək hüququ əldə edərdi, lakin bu halda o, 500 ingilis funtu məbləğində seçki girovu qoymalı idi və həmin məbləğ, çox güman ki, ona qaytarılmayacaqdı. Bundan başqa, o, Parlamentə seçilmək istəmirdi, sadəcə seçiciləri məlumatlandırmaq istəyirdi.

47. Deyilənlərə yekun vurarkən Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsi praktiki olaraq dəfədlənməz maneələr sistemini yaratmış olur; həmin maneələr xanım Boumanın abortlara qarşı çıxış edən namizədin xeyrinə seçicilərə təsir göstərmək üçün öz informasiyasını Halifaks seçicilərinin diqqətinə çatdırmasına mane olur. Xüsusilə mətbuatın konkret namizədin və ya siyasi partiyanın lehinə və ya əleyhinə çıxış etməsinə heç bir məhdudluğun mane olmaması faktının və namizədlərin tərəfdarlarının milli və ya regional səviyyədə reklam yerləşdirə bilmələri (burada belə bir şərt qoyulur ki, həmin reklam konkret seçki dairəsində müəyyən namizədin seçki perspektivlərini yaxşılaşdırmağa və ya pisləşdirməyə xidmət etməməlidir) faktının işığında, Məhkəmə əmin deyil ki, ərizəçinin məsrəflərini beş ingilis funtu ilə məhdudlaşdırmaq zərurəti namizədlərin bərabərliyini təmin etməkdən ibarət hüquqa uyğun məqsədlə şərtlənir.

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur.

III. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiqi

48. Ərizəçi Konvensiyanın 50-ci maddəsinə əməl etmək məqsədi ilə ədalətli əvəz ödənilməsini tələb etmişdir; həmin maddədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ belə qərarın və ya tədbirin doğurduğu nəticələrin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman zəruri olduqda Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur”.

A. Mənəvi ziyan

49. Xanım Bouman cinayətkar simasında qələmə verildiyinə görə, Məhkəmə təqibi nəticəsində keçirdiyi stressə və həyəcana görə 15.000 ingilis funtu məbləğində əvəz ödənilməsini istəyir.

50. Hökumət hesab edir ki, pozuntunun etiraf edilməsinin özü ziyanın ödənilməsi üçün kifayətdir.

51. Məhkəmə də işin bütün hallarını nəzərə almaqla hesab edir ki, pozuntu faktının etiraf edilməsi ərizəçiyə vurulmuş mənəvi ziyanın əvəzinin ədalətlə ödənilməsi üçün kifayətdir.

V. Məhkəmə xərcləri və məsrəflər

1. Ölkə məhkəmələrində araşdırma

52. Xanım Bouman milli məhkəmələrdə çəkdiyi məhkəmə xərclərinin, ona ödənilən 1.633.64 ingilis funtu məbləğində məhkəmə yardımının axıradək ödəyə bilmədiyi hissəsinin əvəzinin ödənilməsini tələb etmişdir.

53. Hökumətin fikrincə, milli məhkəmələrdə çəkilən heç bir xərcin əvəzi ödənilməməlidir.

54. Məhkəmə əmin olmuşdur ki, nəzərdən keçirilən məsrəflər zəruri olduğuna görə ölkə daxilindəki məhkəmə araşdırmasının gedişində ərizəçi tərəfindən ödənilmişdir və kəmiyyətce məntiqə uyğundur (*bax: "Sandi tayms"ın (№1) işi üzrə 6 noyabr 1980-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 38, səh. 13, bənd 23*). Buna görə də o, əlavə dəyər vergisi (ƏDV) nəzərə alınmaqla, həmin məsrəflərin ödənilməsi barədə qərar verir.

2. Strasburqda araşdırma

53. Ərizəçi Strasburqdakı araşdırma zamanı çəkilmiş, ümumi məbləği 35.490 ingilis funtu olan məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsini xahiş etmişdir.

56. Hökumətin vəkili Məhkəmədəki dinləmələr zamanı hesab etmişdir ki, həmin məbləğ həddindən artıqdır.

57. Məhkəmə, ədalətə əsaslanaraq, Strasburqdakı araşdırma zamanı çəkilmiş məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi üçün 25.000 ingilis funtu (ödənilməli olan ƏDV ilə birlikdə) müəyyən edir.

D. Ödəniş gecikdirildikdə faizin dərəcəsi

58. Məhkəmədə olan məlumata görə, bu qərar çıxarılan gün üçün Birləşmiş Krallıqda tətbiq edilən faiz dərəcəsi 8% illik təşkil edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Hökumətin ilkin etirazını yekdilliklə *rədd etdi*;

2. Altı səsə qarşı on dörd səslə *qərara aldı ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur;

3. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, pozuntu faktının etiraf edilməsi ərizəçiyə dəyən mənəvi ziyanın əvəzinin ədalətli ödənişidir;

4. Yekdilliklə *qərara aldı ki*:

a) cavabdeh dövlət üç ay ərzində ərizəçiyə məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzində, ƏDV də ödənilmək şərti ilə, 26.633.64 (iyirmi altı min altı yüz otuz üç funt və altmış dörd pens) ingilis funtu ödəməlidir;

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra, borc tamamilə ödənilənədək bu məbləğə 8% illik hesabı ilə faizlər əlavə olunur.

5. Ədalətli əvəz ödənilməsi barədə qalan tələbləri yekdilliklə *rədd etdi*.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 19 fevral 1998-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rudolf Bernhardt
Sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və A Məhkəmə Reqlamentinin 53-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca fikirləri əlavə olunur.

HAKİMLƏR PƏTTİTİNİN, LOPES ROXANIN VƏ KASSADEVALLANIN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN BİRGƏ RƏYİ

1. Biz çoxluqla eyni cür səs verdik və Məhkəmənin qərarı ilə tam razıyıq.

2. Lakin biz Məhkəmə qərarının 47-ci bəndində öz əksini tapmış belə bir nəticəyə şərik ola bilmərik ki, 1983-cü il aktının 75-ci maddəsi praktiki olaraq xanım Boumanın abortlara qarşı çıxış edən namizədin xeyrinə Halifaks seçicilərinə təsir göstərməsi qarşısında keçilməz maneə yaradır.

Bu formula görə, Məhkəmə, ərizəçinin dərc etdirdiyi vəərəqənin məzmununa verdiyi şərhdən çıxış edərək, hesab edir ki, o, “namizədin seçilməsinə yardım göstərmək və ya onun seçilməsinə təmin etmək” məqsədi ilə vəsaitin xərclənməsini qadağan edən qanunu pozmuşdur.

3. 75-ci maddə bütün əhalini məlumatlandırmağa yönələn faktların və şərhlərin dərc olunmasını qadağan etmir.

4. Bizim fikrimizə, 47-ci bəndin ilk dörd sətirində söyləmək kifayət idi ki, vəərəqə “Halifaks seçicilərini abortlar haqqında məsələyə dair namizədlərin güman olunan niyyətləri barədə məlumatlandırmağa xidmət edir”.

HAKİM VALTİKOSUN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

Mən bununla razı deyiləm ki, seçkiqabağı dövrdə müvəkkil edilməyən xüsusi şəxslərin konkret namizədin seçilməsi şansını artırmaqdan və ya azaltmaqdan ötrü çəkdikləri məsrəflər üçün Böyük Britaniyanın seçki sisteminin nəzərdə tutduğu məhdudiyət Konvensiyanın pozulması deməkdir. Bu tədbir qüdrətli şəxslərin və ya təşkilatların seçicilərin rəyini azdırmalarına mane ol-

mağa yönəlmişdir. Həmin tədbirin qüsuru ondadır ki, o, hətta çox da böyük olmayan məbləğlərin xərclənməsini, əsasən nəzəri olaraq, qadağan edir. Lakin bu, bir fakt olaraq qalır ki, indiki halda söhbət nisbətən böyük məbləğdən getmişdir; həmin məbləğ milyon yarım vərəqə buraxmağa kifayət etmişdir.

Böyük Britaniya Hökumətinə seçkiləri lazımı şəkildə keçirmək və demokratiyanı praktikada həyata keçirmək dərsi vermək cəhdində nəsə əyləndirici cəhət vardır; xüsusən seçicilərin səsələrinə siyasi partiyaların yox, şəxslərin təsir göstərmələrinə mane olmağa, böyük maliyyə ehtiyatlarına malik olan namizədlərin son nəticədə daha az vəsaiti olan namizədlər üzərində üstünlük əldə etmələrinə mane olmağa yönələn normanı diskvalifikasiya etmək cəhdi yanlışdır. Sonuncu halı cənab Martines Komissiyanın məruzəsinə əlavə olunan xüsusi rəyində haqlı olaraq qeyd etmişdir.

Müvafiq surətdə, mən qərarın Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulduğunu bildiren hissəsini dəstəkləyə bilmərəm.

HAKİMLƏR LOİZUNUN, BAKIN VƏ YAMBREKİN QİSMƏN XÜSUSİ BİRGƏ RƏYİ

1. Biz Məhkəmənin Hökumətin ilkin etirazını rədd etməsi ilə razıyıq (qərarın 29-cu bəndi).

2. Lakin biz çoxluğun gəldiyi belə bir nəticə ilə razı ola bilmərik ki, örizəçinin söz azadlığı pozulmuşdur və bu pozuntu Xalqı təmsil etmə haqqında 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsinin 1-ci və 5-ci bəndlərinə əsasən həmin azadlığa qoyulan məhdudiyətin qarşıya qoyulan məqsəddə mütənasib olmamasında ifadə olunmuşdur.

3. 1983-cü il Aktının 75-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, konkret dairədə müəyyən namizəd seçilərkən namizəddən və ya onun nümayəndəsindən başqa qalan şəxslərə namizədin seçilməsinə yardım göstərmək üçün beş funt sterlinqdən artıq xərc çəkmək qadağan edilir. 1983-cü il Aktı milli və ya regional səviyyədə siyasi partiyanın, fərdin və ya təşkilatın hər hansı siyasi partiyanın, yaxud hərəkatın lehinə və ya əleyhinə pul sərf etməsinə

mane olmur, bu şərtlə ki, bu, konkret dairədə müəyyən namizədin seçilmə şansını artırmaq və ya azaltmaq niyyəti ilə edilməsin. Siyasi partiyalara şəxsi ianələr verilməsinə və ya mətbuatın konkret namizədin seçilməsinə dəstək verməsinə, yaxud müqavimət göstərməsinə heç bir məhdudiyyət qoyulmur. 75-ci maddənin qoyduğu məhdudiyyət yalnız namizədlərə edilən yardıma aiddir, uğrunda onların mübarizə apardıqları işə yardım göstərməyə aid deyil.

4. Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, məsrəflərə qoyulmuş yuxarıda qeyd edilən məhdudiyyət Birləşmiş Krallığın seçki hüququndakı mürəkkəb qabaqlama və tarazlıq sisteminin yalnız bir həlqəsidir. Məhkəmə Konvensiyanın Birinci Protokolunun 3-cü maddəsinin müdafiə etdiyi azad seçki hüququna bu kontekstdə baxmışdır. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, söz azadlığı və azad seçkilər, xüsusilə siyasi diskussiya azadlığı istənilən demokratik sistemin əsasını təşkil edir və hər iki hüquq qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini möhkəmləndirir. O, həm də təsdiq etmişdir ki, bu iki hüquq arasında tarazlıq müəyyən edərkən, Razılığa Gələn Dövlətlər öz mülahizələrində və seçki sisteminin təşkili ilə bağlı hər bir şeydə kifayət qədər sərbəstdirlər. Biz Məhkəmənin verdiyi təhlilə tam şərik çıxırıq (*bax*: qərarın 41-43-cü bəndləri).

5. Şübhəsiz ki, seçki kampaniyasına çəkilən məsrəflərə məhdudiyyət qoyulması namizədlərin yarışmasını təmin edir və burada söhbət demokratik cəmiyyətdə seçki prosesinin ən mühüm prinsiplərindən birindən gedir. 1983-cü il aktı daha varlı namizədlərin ədalətsiz üstünlük əldə edə bilməməsi üçün namizədlərin məsrəflərinə məhdudiyyət qoyursa, o zaman başqaları üçün - bir namizədin xeyrinə və ya başqa namizədin seçilməsinin qarşısını almaq üçün pul xərcləyən varlı tərəfdarlar və təzyiç qrupları üçün də məhdudiyyətlər olmalıdır. Namizədə qarşı belə düşmənçilik təbliğatı namizədin öz seçki kampaniyasına sərf edə biləcəyi məbləğin məhdud olması üzündən cavabsız qala bilər.

6. 75-ci maddənin qoyduğu məhdudiyyətin arxasında təzyiç qrupları tərəfindən namizədləri idarə etmək cəhdlərindən onları *inter alia* qorumaq ideyası durur. Etiraz doğuran məhdudiyyət dar

xarakterdədir və aşılmaz maneəyə çevrilmir, çünki konkret problemlərə dair fikirləri və baxışları ifadə etməyin bir neçə alternativ metodu mövcuddur. Əgər vərəqələrdə hər hansı namizədin lehinə və ya əleyhinə səs verməyə aşkar çağırış yoxdursa, seçiciləri məlumatlandırmaq üçün onları yaymaq olar. Belə məhdudiyət dövlətin mülahizə dairəsindədir və ona demokratik seçki sisteminin tarazlaşdırılmış mexanizminin bir hissəsi kimi baxılmalıdır.

7. Komissiyanın fikrincə (onun məruzəsinin 39-cu bəndi), 75-ci maddənin “başqa şəxslərin, yəni konkret seçki dairəsindən olan namizədlərin və seçicilərin hüquqlarını müdafiə etməkdən ibarət hüquqa uyğun məqsəd daşdığını... hesab etmək olar”. Məhkəmənin fikrincə, aydındır ki, 75-ci maddə, xüsusən 1983-cü il aktının seçkilərin keçirilməsinə çəkilən xərclərə aid digər ətraflı şərtləri kontekstində götürüldükdə, namizədlər arasında bərabərliyi təmin etməyə yönəlmişdir. Buradan da Məhkəmə, Komissiya kimi, belə nəticə çıxarır ki, həmin aktın xanım Boumana tətbiqi, sözügedən məhkəmə araşdırmasının bütün Birləşmiş Krallıqda rezonans doğuracağını nəzərə almaqla, başqa şəxslərin, yəni Halifaks seçkilərindəki namizədlərin və seçicilərin hüquqlarının müdafiəsindən ibarət hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür (*bax*: qərarın 38-ci bəndinə). Biz bu nəticə ilə razıyıq.

8. Bizim narazılığımız 47-ci bənddə Məhkəmənin formulə etdiyi nəticə ilə məhdudlaşır; həmin nəticəyə görə, 75-ci maddə praktiki olaraq xanım Boumanın abortlar əleyhinə çıxış edən namizədin xeyrinə seçicilərin mövqeyinə təsir göstərmək üçün öz informasiyasını Halifaks seçicilərinə çatdırmasına imkan verməyən keçilməz maneələr sistemini yaradır. Məhkəmə bildirir ki, o, namizədlər arasında bərabərliyi təmin etmək məqsədi ilə ərizəçinin məsrəflərinin beş ingilis funtu ilə məhdudlaşdırılmasının zəruriliyinə əmin deyil. Biz xüsusən belə bir faktın işığında Məhkəmənin bu mövqeyi ilə razı ola bilmərik ki, mətbuatın sərbəst surətdə konkret namizədi və ya siyasi partiyayı dəstəkləməsinə və ya onun əleyhinə çıxmasına heç bir məhdudiyət qoyulmamışdır, onların tərəfdarları isə milli və ya regional səviyyədə reklam oluna bilərdilər, bu şərtlə ki, həmin reklam konkret seçki dairəsində

müəyyən namizədin seçilmə perspektivlərinin yaxşılaşdırılmasına və ya pisləşdirilməsinə yönəlməsin. Buna görə də biz Məhkəmənin gəldiyi belə bir nəticə ilə razı deyilik ki, mübahisə doğurmuş məhdudiyət qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib olmamış və bununla da Konvensiyanın 10-cu maddəsini pozmuşdur.

9. Bizim fikrimizcə, 1983-cü il aktının bütün şərtləri kontekstində nəzərdən keçirilən 75-ci maddə xanım Boumanın irəli sürmək istədiyi problemlərə dair informasiyanı dərc edə bilməsi üçün keçilməz maneə hesab edilə bilməz. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, konkret dairədə müəyyən namizədə yardım etmədən və ya ona müqavimət göstərmədən öz baxışlarını ifadə etmək və onları seçicilərin diqqətinə çatdırmaq üçün bir sıra üsullar vardır. Seçki dairələrinin təmsilçiliyi əsasında qurulmuş bütün seçki sisteminin işığında nəzərdən keçirilməli olan məhdudiyət qismən mövcud olmuşdur, bundan başqa, ona zaman baxımından seçki ərəfəsində dörd-altı həftəlik hədd qoyulmuşdur.

10. Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlər müdaxilənin zəruriliyi məsələsini həll edərkən mülahizə sərbəstliyi hüququna malikdirlər, Məhkəmənin vəzifəsi isə mübahisə doğuran müdaxilə barədə şikayətlərə bütövlükdə işin işığında baxmaqla məhdudlaşır; Məhkəmə müdaxilənin "qarşıya qoyulan hüquqa uyğun məqsədə mütənasibliyi"ni müəyyənləşdirməli, habelə milli hakimiyyət orqanlarının müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün irəli sürdükləri səbəblərin "uyğunluğunu və kifayət etməsini" yoxlamalıdır (*bax: "Sandi tayms" Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 26 noyabr 1991-ci il tarixli qərarə (№2). Seriya A, cild 217, səh. 29, bənd 50; Foqt Almaniyaya qarşı iş üzrə 26 sentyabr 1995-ci il tarixli qərarə. Seriya A, cild 323, səh. 26, bənd 52; Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 27 mart 1996-cı il tarixli qərarə. Reports, 1996-II, səh. 500-501, bənd 40).*

11. Yuxarıda göstərilən bütün səbəblər görə biz belə nəticəyə gəldik ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmamışdır. Aktın 75-ci maddəsinin qoyduğu məhdudiyət mütənasibdir, demokratik cəmiyyətdə qarşıya qoyulan, Məhkəmənin hüquqa uyğun hesab etdiyi məqsədə çatmaq üçün zəruri olan çərçivədən

könara çıxmır və həmçinin Birləşmiş Krallığın sərbəst mülahizə dairəsindən könara çıxmır.

12. Biz həm də ona görə bu nəticəyə gəldik ki, mübahisə doğuran məhdudiyət demokratik seçki sisteminin tərkib hissəsidir, həmin sistemdəki qabaqlama və tarazlıq tədbirləri, vəsaitlərin xərclənməsi üçün müəyyən edilən maksimum həddən yan keçməyə imkan verən boşluqları doldurmaq məqsədini güdür. Namizədlərin imkanlarının bərabərliyinə xidmət edən 1983-cü il aktı onları təzyiq qrupları tərəfindən idarə edilməkdən müdafiə edir (rəqabət aparın namizədlərin şanslarının təxminən bərabər olduğu dairələrdə həmin qrupların aksiyalar həyata keçirməyə üstünlük vermələri bununla bağlıdır) və onların müstəqilliyini qoruyur; həmin akt vəsaitin xeyirxah işə yardım göstərmək üçün xərclənməsinə mane olmur, bu şərtlə ki, həmin yardım konkret namizədin maraqları naminə göstərilməsin və konkret namizədin seçilməsi perspektivlərinə ziyan vurmaq məqsədi güdməsin; sözügedən akt namizədlərə qoyulan məhdudiyətləri tarazlaşdırır və zaman etibarını ilə məhdud xarakter daşıyır. Bizim fikrimizə, mübahisə doğurmuş məhdudiyətə haqq qazandırmaq üçün cavabdeh Hökumətin irəli sürdüyü yuxarıda gətirilən əsaslar, “uyğun və kifayətdir”.

HAKİM LEVİTSİN DƏ QOŞULDUĞU HAKİM SER CON FRİLENDİN QİSMƏN XÜSUSİ RƏYİ

1. Mən çoxluğun gəldiyi belə bir nəticə ilə razılaşa bilmərəm ki, xanım Boumanın söz azadlığı hüququna “demokratik cəmiyyətdə zəruri olan” çərçivədən könara çıxmış müdaxilə baş vermişdir.

2. Demokratik cəmiyyətin başlıca əsaslarından biri seçkilərin ədalətli və azad keçirilməsini təmin edən sistemdir. Konvensiyanın 1 Nöli Protokolunun 3-cü maddəsi Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən tələb edir ki, keçirilməsini öhdələrinə götürdükləri azad seçkilər “qanunvericilik hakimiyyətini seçərkən xalqın iradəsinin azad ifadəsini təmin edən şəraitdə” keçirilsin. *Matye-Mo-*

en və Klerfeyt Belçikaya qarşı iş üzrə 2 mart 1987-ci il tarixli qərarında (Seriya A, cild 113, səh. 22, bənd 47) Məhkəmə təsdiq etmişdir ki, bu maddə "demokratianın xarakterik əlamətini təcəssüm etdirdiyinə" görə "Konvensiya sistemində çox mühüm əhəmiyyət" daşıyır.

3. Həmin qərarla Məhkəmə daha da irəli getmiş və təsdiq etmişdir ki (54-cü bənd), seçki sistemlərini seçməkdə "Razılığa gələn Dövlətlər geniş mülahizə sərbəstliyinə malikdirlər" və əlavə etmişdir ki, belə sistemlər "bir-biri ilə uyğun gəlməyən məqsədlərə nail olmağa yönəlmişdir: bir tərəfdən insanların fikrini dəqiq və düzgün əks etdirmək, digər tərəfdən isə fikir və ideyaların axınına kifayət qədər dəqiq ifadə olunan və ziddiyyətli olmayan siyasi iradənin bərqərar olması istiqamətinə yönəltmək". Təəccüblü deyil ki, Razılığa gələn Dövlətlərin seçki sistemlərinin xeyli dərəcədə ölkənin tarixinin və milli xarakterin eizgilərinin təsiri altında formalaşmasını nəzərə alsaq, onların praktikada bir-birindən kəskin fərqlənməsi bizə təəccüblü görünmür.

4. Birləşmiş Krallığın uzunmüddətli parlament ənənəsi və seçki sistemi vardır, həmin sistem dəyişən şəraitin təsiri altında uzun illər ərzində yaranmışdır (və onun bu və ya digər aspekti siyasi diskussiyaların əbədi mövzudur). Xalqı təmsil etmə haqqında 1983-cü il aktı sonrakı düzəlişlərlə birlikdə hazırda seçkilərin həyata keçirilməsinə dair normaların ətrafı hazırlanmış və dəqiq ifadə olunmuş sistemdir; həmin sistem əhəmiyyəti açıq-aşkar bəlli olan məsələ ilə - xalqın iradəsinin azad və ədalətli ifadəsini təmin etmək zərurəti ilə bağlı qanunvericinin hərtərəfli düşünülmüş nöqtəyi-nəzərini ifadə edir.

5. 75-ci maddə qanunun müəyyən etdiyi bu sxemin bir hissəsidir, xanım Boumanı həmin maddəyə əsasən Məhkəmə məsuliyyətinə cəlb etmək istəmişdilər (bu, baş tutmamışdır). 76-cı maddə ilə birgə götürülməklə bu maddə, bir namizədin seçilmə perspektivlərini yaxşılaşdırmaq və digərininkini pisləşdirmək məqsədi ilə namizədlərin çəkəcəyi məsrəfləri məhdudlaşdırmaq-la, konkret seçki dairəsindən olan namizədin seçkilərdə ədalətli davranmasına yardımçı olmalıdır. 75-ci maddədə başqa şəxslərin

həmin məqsədlərlə çəkəcəyi məsrəflər üçün müvafiq məhdudiyət qoyulmasaydı, namizədin seçki məsrəflərinə həmin maddənin qoyduğu məhduddiyyətlər səmərəsiz olardı.

6. 75-ci maddənin qoyduğu məhduddiyyətin əsas cəhəti bundadır ki, müəyyən edilən məbləğdən artıq çəkilməmiş xərclər *“namizədin seçilməsinə yardım göstərmək və ya onun seçilməsinə təmin etmək məqsədi ilə”* (kursiv mənimdir) həyata keçirilməməlidir. Məhkəmə qərarının 19-cu maddəsindən göründüyü kimi, kursivlə seçilmiş sözlər Luftun işində Lordlar Palatası tərəfindən elə şərh edilmişdir ki, buraya konkret namizədin və ya namizədlərin seçilməsinə mane olmaq niyyəti də daxil edilsin. Sözügedən maddə yalnız ictimaiyyəti məlumatlandırmaq məqsədi daşıyan faktiki materialın və ya şərhin təqdim edilməsi üçün məsrəflərin çəkilməsinə mane olmur. Bu maddəyə əsasən məhkəmə təqibinin uğurlu olması üçün andlılar Məhkəməsi əmin olmalıdır ki, məsrəflərə səbəb cavabdehin bir namizədin seçilmə perspektivlərini artırmaq və digərinin perspektivlərini azaltmaq istəyi olmuşdur.

7. Xanım Boumanın adından qeyd edilmişdir ki, o, öz vəərəqələrini yaymaq üçün xərc çəkərkən yalnız faktiki dəqiq informasiyanı çatdırmaq istəyirdi və o, hər hansı konkret namizədin seçilməsinə yardım göstərməkdə yox, öz baxışlarını yaymaqda maraqlı idi. Bu mövqedən çıxış etməklə onun müdafiəsi uğurlu olacaqdımı, bu, naməlum qalır, çünki məhkəmə işinə xitam verilmişdir. Lakin aydındır ki, aborta və rüşeymlər üzərində aparılan sınaqlara baxışları barədə seçiciləri məlumatlandırmaqda, bu barədə namizədlərə suallar verməyə onları həvəsləndirməkdə 75-ci maddə ərizəçiyə və onun təşkilatına mane olmamışdır, lakin bütün bunlar icazə verilən məbləğ çərçivəsində olmalıdır.

8. Qərarın 38-ci bəndində Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, 1983-cü il aktının 75-ci maddəsi, xüsusilə seçkiqabağı kampaniyaya vəsait xərclənməsini tənzimləyən başqa şərtlər kontekstində götürülməklə, namizədlərin bərabərliyini təmin etməyə yardım göstərilməsinə yönəlmişdir. Buna görə də Məhkəmə belə nəticəyə gəlmişdir ki, “həmin aktın xanım Boumana tətbiq edilməsi

başqa şəxslərin, yəni Halifaks dairəsindən olan namizədlərin və seçicilərin hüquqlarının müdafiəsindən ibarət hüquqa uyğun məqsəd güdmüşdür. Bundan başqa Məhkəmə təqibi bütün Birləşmiş Krallıqda rezonans doğurmali idi”.

9. Məhkəmə qərarı belə bir mövqeyə istinad edir ki, üçüncü şəxslərə konkret namizədin lehinə və ya əleyhinə qeyri-məhdud maliyyə kampaniyası aparmağı və yaxud cavab tələb edən materialların yayılmasına qeyri-məhdud məbləğdə pul xərcləməyi və müvafiq olaraq namizədin 1983-cü il aktı ilə məhdudiyət qoyulan seçki büdcəsindən qeyri-məhdud xərc çəkməyi qadağan etmək yolu ilə seçkilərdə namizədlərin ədalətli davranışına yardım göstərmək məsləhətdir. Məhkəmə belə bir hala əhəmiyyət vermişdir ki, 75-ci maddənin vəsaitin xərclənməsinə qoyduğu məhdudiyət Xalqı təmsil etmə haqqında 1983-cü il aktının 14 (3)-cü maddəsi ilə 5 ingilis funtu məbləğində (45-ci bənd) müəyyən edilmişdir. 47-ci bənddə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, 75-ci maddə “praktiki olaraq xanım Boumanın abortların əleyhinə çıxış edən namizədin xeyrinə Halifaks seçicilərinin mövqeyinə təsir göstərmək üçün öz informasiyasını seçicilərə çatdırmasına imkan verməyən keçilməz məncələr sistemini yaradır”. Məhkəmə belə bir izahatla qane olmamışdır ki, “ərizəçinin məsrəflərini beş ingilis funtu ilə məhdudlaşdırmaq zərurəti hüquqa uyğun məqsədlə - namizədlərin bərabərliyini təmin etmək məqsədi ilə şortlənmişdir”.

10. Hər halda hüquqa uyğun məqsədə - namizədlərin bərabərliyinin təmin olunmasına nail olma, nə qədər ki, namizədlərin öz xərcləri hazırda olduğu kimi aşağı səviyyədə saxlanılır, tam yəqinliklə üçüncü şəxslərin xərclədikləri vəsaitin aşağı həddinin artırılmasını yox, saxlanmasını (və ya hətta azaldılmasını) tələb edir. Bu barədə heç kəs fikir söyləməmişdir ki, Konvensiyaya əsasən və ya hər hansı başqa səbəbə görə Birləşmiş Krallıqdan namizədlərin seçki məsrəflərinə Parlamentin müəyyən etdiyi həddi qaldırmaq tələb olunur.

11. Qərarın 47-ci bəndi siyasi partiyaların və onların tərəfdarlarının təbliğat xərclərinə milli və ya regional səviyyədə məh-

duduiyyətin olmamasına qarşı 75-ci maddənin müəyyən etdiyi məhduduiyyəti qoyur, özü də bu zaman konkret dairədə ayrıca namizədin seçilmə şansının artırılması və ya azaldılması məqsədi güdülməməli, habelə mətbuat üçün bu cür məhduduiyyətlər olmalıdır. Lakin başa düşmək çətin deyil ki, seçki dairəsi səviyyə-sində seçkilərin ədalətli keçirilməsinə bütövlükdə seçki prosedurası üçün xüsusi əhəmiyyətə malik bir hal kimi baxılmalıdır; Məhkəmə əvvəllər də demokratik cəmiyyətdə mətbuatın olduqca mühüm rolunu qeyd etmişdir (misal üçün *bax: Lingers Avstriyaya qarşı iş üzrə 8 iyul 1986-cı il tarixli qərara. Seriya A, cild 103-V, səh. 26, bənd 41*).

12. Namizədlərin dəstəklənməsinə üçüncü şəxslərin çəkdi-ləri xərclərə hədd qoyan 75-ci maddəyə əsasən söz azadlığı hü-ququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə kifayət qədər məhdud xarakter daşıyır. Mənim fikrimcə, bu, öz tarixi təcrübəsinin və mövcud şəraitin işığında demokratik dövlətin həyatında parla-ment seçkiləri kimi mərkəzi prosesin lazımi qaydada tənzimlə-nməsindən ötrü onun üçün nəyin zəruri olması məsələsini həll edərkən iştirakçı dövlətə verilən mülahizə sərbəstliyinə tam uy-ğun gəlir (əlavə etmək istərdim ki, çoxdan bərqərar olmuş de-mokratik parlamentlərin öz tərkibləri və fəaliyyəti ilə bu qədər sıx bağlı olan məsələlər üzrə müəyyən etdikləri normalar haqqın-da beynəlxalq orqanın Məhkəmə qərarları çıxarmasına xüsusi ehtiyatla yanaşmağı zəruri hesab edirəm).

13. Əlavə etmək istəyirəm ki, müasir demokratik quruluşlar-da təzyiqlərinin ictimai rəyi sərbəst etməklə və istiqamət-ləndirməklə oynadığı rol çox mühümdür və Hökumət də bunu təsdiq edir. Dövlət seçki prosesini reqlamentləşdirərkən bu faktı legitim şəkildə nəzərə almaqda haqlıdır; məsələn, Parlamente seçkilər üzrə kampaniyanın maliyyələşdirilməsinə məhduduiyyət müəyyən edilməsi, siyasi diskussiyanın seçkilərin əsas mövzu-sundan həddindən artıq yayınması riskini dəf etmək və “düşüncə-lərin axınına kifayət qədər dəqiq ifadə olunmuş və ziddiyyətsiz siyasi iradənin bərqərar olmasına yönəltməyə yardım etmək” üçün zəruri ola bilər (*bax: Matye-Moenin və Klerfeytin işi üzrə*

yuxarıda qeyd edilən qərardan götürülmüş sitatda Məhkəmənin qeyd etdiyi ikinci məqsəd, 3-cü bənd).

14. Nəhayət, mütənasiblik barədə məsələyə dair qeyd etmək lazımdır ki, 75-ci maddənin mövcudluğu xanım Boumanın, Hali-faks seçki dairəsindəki 25.000 vərəqə də daxil olmaqla, milyon yarım vərəqəsinin 1992-ci ilin ümumi seçkilərində bütün Birləşmiş Krallıqda yayılmasına mane olmamış və bundan sonra ona qarşı məhkəmədə iş qaldırılması cəhdi, hətta bu, müddətin axımına əməl edilməməsi ilə bağlı texniki səbəb üzündən baş versə də, hər halda uğursuzluğa düçar olmuşdur. Bütün bu faktları nəzərə alaraq, ərizəçinin söz azadlığı hüququna müdaxiləni şişirtmək lazım deyildir.

15. Mən başqa məsələlərdə çoxluğun gəldiyi nəticələrlə razı olsam da, yuxarıda göstərilən səbəblərə görə hesab edirəm ki, bu halda 10-cu maddə pozulmamışdır.

**BİRLƏŞMƏK AZADLIĞI
İLƏ BAĞLI İŞLƏR**

BELÇİKA POLİSİNİN MİLLİ HƏMKARLAR İTTİFAQI BELÇİKAYA QARŞI

27 oktyabr 1975-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Rəhbər orqanları Brüssel-Şayerbekdə yerləşən Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqı bələdiyyə polisinin əməkdaşlarından ibarətdir. Həmkarlar ittifaqı üzvlərinin sayı 10.000 nəfərdən çoxdur; o, mülki hüququn hüquqi şəxsidir.

Bu həmkarlar ittifaqından başqa Belçikada daha iki polis həmkarlar ittifaqı mövcuddur: prokurorluq yanında məhkəmə polisinin həmkarlar ittifaqı və jandarmeriya işçilərinin həmkarlar ittifaqı. Birliklər azadlığı, o cümlədən həmkarlar ittifaqları azadlığı Konstitusiyanın 20-ci maddəsi ilə təmin olunur. Onu inkişaf etdirmək üçün qəbul edilən qanunlar, habelə Belçikanın qoşulduğu Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 87 Nöli Konvensiyası həmkarlar ittifaqlarına münasibətdə bu hüququ konkretləşdirərək, onların yaradılmasını, təşkilini, üzvlüyü, həmçinin əmək şəraitinə dair kollektiv danışıqlar aparılması qaydasını, xidməti pillələr üzrə irəliləməyə, əmək haqqına aid qaydaları müəyyən edir. Lakin ölkədə çoxlu sayda həmkarlar ittifaqları yarandığına görə, qanunverici müəyyən etmişdir ki, işəgötürən kimi çıxış edən ümumi hakimiyyət orqanları onların ən iriləri ilə məsləhətləşmələr aparırlar. 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanı ilə polis həmkarlar ittifaqlarının üçündən ikisi bu cərgəyə aid edilmişdir; ərizəçi həmkarlar ittifaqı həmin siyahıya düşməmişdir, onun 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanını ləğv etmək barədə Dövlət şurasına müraciəti isə 6 noyabr 1969-cu il tarixli qərarla rədd edilmişdir.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Ərizəçi həmkarlar ittifaqı 5 mart 1970-ci ildə İnsan haqları üzrə Avropa Komissiyasına müraciət edərək, bildirmişdir ki, həmkarlar ittifaqını məsləhətləşmələr aparılan nümayəndəli təşkilat kimi tanımaqdan imtina etmək 11-ci maddəni həm ayrılıqda, həm də Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə pozmaq deməkdir.

Komissiya şikayəti qəbul edilən saymış, faktları müəyyənləşdirmiş və beş səsə qarşı səkkiz səsə belə nəticəyə gəlmişdir ki, həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətinin mühüm elementi olan kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ 11-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulur və həm də ərizəçi ilə bağlı nəzərdən keçirilən halda məsləhətləşmə hüququnun obyektiv meyarlarla müəyyən edilən hədləri vardır.

Buna istinad edərək, Komissiya yekdilliklə qərara aldı ki, həmkarlar ittifaqlarının məsləhətləşmələrinin Belçikada qüvvədə olan rəqlamenti Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 1-ci bəndini pozmur və məsləhətləşmə hüququna malik olan həmkarlar ittifaqlarının sayının qanunverici tərəfindən məhdudlaşdırılmasına bu işin kontekstində haqq qazandırmaq olar; həmin məhdudlaşdırma Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə 11-ci maddənin tələblərinə cavab verir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

34. Ərizəçinin şikayətlərini qısa olaraq aşağıdakı şəkildə ifadə etmək olar:

Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqı şikayət edir ki, Hökumət onu, 27 iyul 1961-ci il tarixli Qanuna uyğun olaraq, Daxili İşlər Nazirliyinin kadr məsələləri, işəgötürmə şərtləri, xidməti pillələrlə irəliləmə, əyalət qulluqçularına və kommunal qulluqçulara pul vəsaiti ayrılması üzrə məsləhətləşmələr aparmağa bərcəlu olduğu iri nümayəndəli təşkilatlardan biri kimi tanıyır.

İstər bütün personal üçün ümumi olan, istərsə də bələdiyyə polisi üçün spesifik olan məsələlərlə bağlı məsləhətləşmələrdən kənarlaşdırılan ərizəçi həmkarlar təşkilatı hesab edir ki, onu başqa həmkarlar ittifaqları ilə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətdə qoymuşlar. Ərizəçi qeyd edir ki, bu, onun fəaliyyətini xeyli məhdudlaşdırır; bələdiyyə polisi üzvlərini nümayəndəli, amma polis peşəsinin təyinatı ilə bir araya sığmayan siyasi xarakter daşıyan təşkilatlara keçməyə vadar edir. Belə xüsusi təyinatı Hökumət iki digər polis xidmətinə - prokurorluq yanında məhkəmə polisinə (21 fevral 1956-cı il tarixli Kral fərmanı) və jandarmeriyaya (17 mart 1972-ci il tarixli məktub və daha sonra 14 yanvar 1975-ci il tarixli Qanun) münasibətdə təsdiq etmişdir.

Ərizəçi bu məsələlərlə bağlı, həm ayrılıqda, həm də 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə, Konvensiyanın 11-ci maddəsinə istinad edir.

35. Komissiya Konvensiyanın pozulmaması nəticəsinə gəlmiş və işi Məhkəməyə verərək işin öyrənilməsinin gedişində ortaya çıxan məsələlərin işığında sözügedən iki maddənin şərhinin və tətbiqinin vacibliyini qeyd etmişdir.

36. Sərəncamında 19 dekabr 1974-cü il tarixli Qanuna və onun tətbiqi praktikasına aid informasiyanın olduğunu nəzərə alaraq (*bax*: yuxarıda 30-cu bənd), Məhkəmə hesab edir ki, bu halda yuxarıda qeyd edilən Qanunu nəzərə almağa ehtiyac yoxdur; bundan başqa, nə Komissiya, nə də Hökumət işi bu Qanunu nəzərə almaqla həll etməyi Məhkəmədən xahiş etmişlər.

I. 11-ci maddənin güman edilən pozuntusu haqqında

37. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində deyilir:

“Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır”.

38. Komissiya üzvlərinin çoxu belə fikir ifadə etdi ki, 11-ci maddənin 1-ci bəndi, məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ da daxil olmaqla, həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətinin bütün mü-

hüm elementlərini əhatə edir.

Məhkəmə qeyd edir ki, 11-ci maddənin 1-ci bəndi həmkarlar ittifaqları azadlığını birləşmə azadlığının formalarından biri kimi və ya onun xüsusi aspekti kimi nəzərdə tutmaqla, həmkarlar ittifaqlarına və onun üzvlərinə dövlət tərəfindən hər hansı xüsusi münasibəti, məsələn, məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu, təmin etmir. 11-ci maddənin 1-ci bəndində bu hüquq nəinki xatırlanmır, həm də belə hüququn daxili qanunvericilikdə və ya iştirakçı dövlətlərin praktikasında nəzərdə tutulduğunu və ya belə hüququn həmkarlar ittifaqlarının azad fəaliyyəti üçün zəruri olduğunu söyləmək mümkün deyil. Deməli, o, 6-cı maddədə öz əksini tapmış məhkəməyə vermə hüququndan fərqli olaraq, Konvensiyanın təmin etdiyi hüququn zəruri elementi deyil (*bax: Qolderin işi* üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 18, səh. 18, bənd 36).

Həmkarlar ittifaqları ilə bağlı olan məsələlər Avropa Şurası çərçivəsində hazırlanan başqa Konvensiyada, yəni 18 dekabr 1961-ci il tarixli Avropa sosial xartiyasında ətraflı nəzərdən keçirilir. Xartiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə işçilər və işəgötürənlər arasında birgə məsləhətləşmələr keçirilməsinə yardım etmək vəzifəsi qoyur. İstifadə olunan ifadələrin ehtiyatla seçilməsi onu göstərir ki, Xartiya məsləhətləşmələrə olan real hüququ nəzərdə tutmur. Bundan başqa, 20-ci maddə ratifikasiya zamanı dövlətin öz üzərinə 6-cı maddənin 1-ci bəndi üzrə öhdəliklər götürməməsinə icazə verir. Beləliklə, sözügedən hüququn 1950-ci il Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 1-ci bəndindən törəməsinə hesab etməyə əsas yoxdur; bu, 1961-ci il Xartiyanın bu sahədə geriyə addım atmasını etiraf etmək olardı.

39. Lakin Məhkəmə Komissiyadakı azlığın ifadə etdiyi belə bir fikirlə razılaşmır ki, onun maraqlarının müdafiəsi üçün ifadəsi artıqdır. Bu sözlər, məqsədi dəqiq ifadə etməklə, göstərir ki, Konvensiya həmkarlar ittifaqlarının kollektiv hərəkətləri həyata keçirmək yolu ilə həmkarlar ittifaqı üzvlərinin peşə maraqlarını müdafiə etmək azadlığını təmin edir; həmin hərəkətlərə Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlər icazə verməli və elə etməlidir.

lər ki, onları həyata keçirmək mümkün olsun. Məhkəmənin fikrincə, buradan belə çıxır ki, həmkarlar ittifaqının üzvləri öz maraqlarının müdafiəsi üçün həmkarlar ittifaqının fikrinin dinlənməsi hüququna malikdirlər. Lakin 11-ci maddənin 1-ci bəndi, şübhəsiz ki, hər bir dövlətə bu məqsədə çatmaq üçün vasitələr seçməkdə sərbəstlik verir. Məsləhətləşmələr aparmaq bu vasitələrdən biridir, lakin başqa vasitələr də vardır. Konvensiya tələb edir ki, daxili qanunvericilik 11-ci maddə ilə ziddiyyətə girməməklə, həmkarlar ittifaqlarına öz üzvlərinin maraqlarının müdafiəsi üçün mübarizə aparmaq imkanını versin.

40. Heç kim etiraz etmir ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqı Hökumətə münasibətdə müxtəlif cür hərəkət edə bilər, məsələn, öz hüquqlarını sərbəst surətdə bəyan edə bilər, öz üzvlərinin və ya onların bəzilərinin maraqlarının müdafiəsinə qalxa bilər və ərizəçi heç də bildirmir ki, Hökumət onun atdığı addımlara məhəl qoymur. Belə şəraitdə yalnız daxili işlər nazirinin ərizəçi ilə 27 iyul 1961-ci il Qanununda nəzərdə tutulan məsləhətləşmələr aparmaması faktı özlüyündə 11-ci maddənin 1-ci bəndini pozmaq demək deyildir.

41. Şəxsi azadlığın güman edilən pozuntusuna gəldikdə (şikayət verən həmkarlar ittifaqına daxil olmaq və ya onun üzvlüyündə qalmaq), Məhkəmə qeyd edir ki, bələdiyyə polisinin hər bir üzvü 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanından asılı olmadan, haqlı olaraq bu azadlığı saxlayır. Ola bilsin ki, ərizəçinin belə bir fikri ədalətlidir ki, Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqının üzvlərinin sayının müntəzəm surətdə və əhəmiyyətli dərəcədə azalması, heç olmazsa, qismən daha əlverişli şəraitdən istifadə edən başqa həmkarlar ittifaqları ilə müqayisədə ərizəçinin əlverişsiz vəziyyətdə olması ilə izah olunur. Belə bir fikir də tam əsaslı ola bilər ki, belə hal ərizəçi həmkarlar ittifaqında üzvlüyün faydasını və praktiki əhəmiyyətini azalda bilər. Lakin belə münasibət məsləhətləşmələr aparılan təşkilatların sayının məhdudlaşdırılması üzrə Belçikanın ümumi siyasətindən doğur. Özlüyündə bu siyasət həmkarlar ittifaqlarının azadlığı ilə bir araya sığır; əgər birgə götürülən 11-ci və 14-cü maddələrin pozuntusu yoxdursa, həmin siyasətin həyata keçirilməsi üçün atılan ad-

dımlar Məhkəmənin səlahiyyətindən kənara çıxır.

42. Beləliklə, 11-ci maddənin 1-ci bəndinin pozulmadığı qərarına gələn Məhkəmə, istər Komissiyanın, istərsə də Hökumətin istinad etmədiyi 2-ci bəndi nəzərdən keçirməyi zəruri hesab etməmişdir.

II. Birgə götürülmüş 11-ci və 14-cü maddələrin güman edilən pozuntusu haqqında

43. 14-cü maddə aşağıdakı şəkildə formulə edilmişdir: Bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlardan istifadə edilməsi cinsi, irqi əlamətlərə, dərinin rənginə, dilə, dini mənsubiyyətə, siyasi və ya digər baxışlara, milli və ya sosial mənşəyə, milli azlıqlara mənsub olmağa, əmlak vəziyyətinə, doğuma və ya istənilən başqa səbəblərə görə hər hansı ayrı-seçkilik olmadan təmin edilməlidir.

44. Məhkəmə 11-ci maddənin 1-ci bəndinin heç bir pozuntusunu aşkar etməsə də, həmkarlar ittifaqının şikayətində qeyd edilən münasibətlərdəki fərqi, birgə götürülmüş 11-ci və 14-cü maddələrə zidd olub-olmamasını müəyyən etmək Məhkəmə üçün zəruridir. 14-cü maddə müstəqil məna daşımır, o, Konvensiyanın və Protokolların başqa normativ maddələrini tamamlayır: o, həmin maddələrin müdafiə etdiyi hüquq və azadlıqları həyata keçirərkən oxşar vəziyyətdə olan ayrı-ayrı şəxslərin və ya şəxslər qrupunun ayrı-seçkiliyin bütün növlərindən müdafiəsini təmin edir. Buna görə də, özlüyündə müvafiq hüquq və azadlığı təmin edən maddənin tələblərinə uyğun olan tədbir, həmin maddədə 14-cü maddə ilə birgə götürüldükdə, tədbirin ayrı-seçkilik xarakterinə görə sözügedən maddənin pozuntusuna çevrilə bilər. 14-cü maddə sanki hüquq və azadlıqlar müəyyən edən maddələrin təbiətindən asılı olmayaraq, onların hər birinin birləşdirici hissəsini təşkil edir (*bax: Belçikada dillər haqqında iş, 23 iyul 1968-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 6, səh. 33-34, bənd 9*).

Belə məntiqə o zaman əl atılır ki, Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və dövlətin uyğunlaşdırıcı vəzifəsi kifayət qədər dəqiq müəyyən edilmir və deməli, dövlətin həmin hüququn həyata

keçirilməsinin mümkün və səmərəli olması üçün vasitələr seçmək imkanları geniş olur. Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi (*bax*: yuxarıda 39-cu bənd), 11-ci maddənin 1-ci bəndi bu cür hüququ elan edir.

45. Məhkəmə artıq belə nəticəyə gəlmişdir ki, ərizəçi başqa həmkarlar ittifaqları ilə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətdədir. Bunun səbəbi (məsləhətləşmələr haqqında məsələ), şübhəsiz ki, 11-ci maddənin 1-ci bəndi tərəfindən iştirakçı dövlətlərin ixtiyarına buraxılan sahəyə aiddir. Lakin həmin bəndin nəzərdə tutduğu hüququn həyata keçirilməsi üsulları içərisində (Məhkəmənin şərh etdiyi şəkildə) həmkarlar ittifaqlarının maraqlarına toxunan məsələlərlə bağlı onların dinlənilmək hüququ öz əksini tapmışdır (*bax*: yuxarıda 39-cu bənd). Belçika dövləti, faktiki olaraq, öyalətlərin və kommunaların, həmçinin öz idarələrinin əməkdaşları ilə məsləhətləşmələr sistemi müəyyən etmişdir; o, məsləhətləşmələri öz üzvlərinin peşə maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqlarının kollektiv hərəkətləri həyata keçirmələrini mümkün edən vasitələrdən biri kimi seçmişdir. Deməli, bu kontekstdə 14-cü maddə fəaliyyət göstərməyə başlayır.

46. Lakin hər bir fərq ayrı-seçkilik demək deyil. Yuxarıda qeyd edilən məhkəmə qərarında Məhkəmə elan etmişdir ki, fransız mətnində 14-cü maddənin formulu (hər hansı fərq qoymadan) çox geniş xarakter daşısa da, həmin maddə qəbul edilmiş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi zamanı hər hansı fərqi qadağan etmir. Sözügedən fərqi... həqiqətən 14-cü maddəni pozub-pozmamasını müəyyənləşdirməyə imkan verən meyarları aşkara çıxarmağa çalışan Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, fərq qoyulmasına obyektiv və məntiqə uyğun heç bir bəraət qazandıрмаq olmur, tarazlıq pozulmuş olur və əgər belə bəraət varsa, o, nəzərdən keçirilən tədbirin məqsədi və səmərəliliyi baxımından, demokratik cəmiyyətdə üstünlük təşkil edən prinsiplər nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməlidir. Məhkəmə daha sonra qeyd etmişdir ki, Konvensiyanın müəyyən etdiyi hüququn həyata keçirilməsindəki fərq tək-cə hüquqa uyğun məqsəd daşmamağıdır: istifadə olunan vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında məntiqə uyğun mütənasibliyin olmadığı dəqiq müəyyən edildik-

də, 14-cü maddə pozulmuş hesab edilir (yenə orada, səh. 34, bənd 10).

47. Məhkəmə baxılan işin kontekstində fərqlərin ayrı-seçkilik xarakteri daşıyıb-daşımaması məsələsini nəzərdən keçirməlidir. Bu vəzifəni yerinə yetirərkən, Məhkəmə, Konvensiyanın tənzimlədiyi sahələrdə lazım bildikləri tədbirləri öz mülahizələrinə uyğun olaraq seçə bilən səlahiyyətli dövlət orqanlarının rolunu öz üzərinə götürə bilməz; Məhkəmə tərəfindən nəzarət yalnız həmin tədbirlərin Konvensiyanın tələblərinə uyğunluğuna aid ola bilər (yenə orada, 35-ci səhifə, 10-cu bənd).

48. Ərizəçi həmkarlar ittifaqı şikayət edir ki, digər üç həmkarlar ittifaqından fərqli olaraq, o, kommuna qulluqçularının bütün kateqoriyalarına, yaxud da əsasən polis əməkdaşlarına aid olub-olmamasından asılı olmayaraq, bələdiyyə polisi üçün maraqlı doğuran təkliflər üzrə Daxili İşlər Nazirliyinin məsləhətləşmələr aparmağa borclu olduğu təşkilat deyil.

Yuxarıda Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanı ərizəçi həmkarlar ittifaqı kimi təşkilatlara münasibətdə bərabərsizlik yaratmışdır. Hökumət təkid etmişdir ki, o, həmkarlar ittifaqları anarxiyasından qaçmağa çalışmış və əyalətlərin və kommunaların bütün əməkdaşlarının peşə maraqlarını lazımi şəkildə nəzərə almaqla, ardıcıl və tarazlaşdırılmış siyasəti təmin etməyi zəruri hesab etmişdir. Bu, özlüyündə hüquqa uyğun məqsəddir və Məhkəmənin belə hesab etməyə əsası yoxdur ki, Hökumətin hər hansı başqa niyyətləri olmuşdur və ya belə niyyətlər yuxarıda qeyd edilən Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndinin əsasını təşkil etmişdir. Məsələn, heç bir şey buna dəlalət etmir ki, hakimiyyət orqanları böyük həmkarlar ittifaqları təşkilatlarına, onların siyasi çaları ilə əlaqədar olaraq, müstəsna imtiyaz vermək niyyətində olmuşlar: bundan başqa, əyalətlərin və kommunaların bütün əməkdaşları üçün açıq olan qeyri-siyasi həmkarlar ittifaqı mövcud olsaydı və ya yaradılsaydı, mübahisə doğuran norma Daxili İşlər Nazirliyini bu təşkilatla da məsləhətləşmələr aparmağa vadar edərdi.

Ərizəçi həmkarlar təşkilatının fikrincə, belə bir halı başa düşmək çətindir ki, söhbət bələdiyyə polisindən gedərkən ümu-

mi maraqlar naminə həmkarlar təşkilatlarının parçalanmasından qaçmaq zərurətini qeyd edən Hökumət, əslində özü məhkəmə polisinin həmkarlar ittifaqının fəaliyyətinə münasibətdə faktiki olaraq bu yolu tutmuşdur və jandarmeriyanın həmkarlar ittifaqını yeganə nümayəndəli və qeyri-siyasi təşkilat hesab edir. Lakin Məhkəmənin fikrincə, Konvensiyanın 11-ci və 14-cü maddələri Belçikanı əyalətlərin və kommunaların qulluqçuları üçün, həmçinin bələdiyyə polisi üçün, prokurorluq yanında məhkəmə polisinin və jandarmeriyanın əməkdaşları da daxil olmaqla, ümumdövlət institutları səviyyəsində mövcud olan məsləhətləşmələr sisteminə oxşar sistem təsis etməyə məcbur etmir.

49. Təkcə prinsip etibarını ilə yox, həm də doğurduğu nəticələrə görə, 27 iyul 1961-ci il Qanununa əsasən məsləhətləşmələr aparılan həmkarlar ittifaqları ilə müqayisədə ərizə vermiş həmkarlar ittifaqı üzvlərinin düşdüyü əlverişsiz vəziyyətə haqq qazandıрмаğın mümkün olub-olmamasını nəzərdən keçirmək qalır.

Yəqin ki, cavab aydındır, çünki məsləhətləşmələr əyalət və kommunaların bütün qulluqçuları üçün maraq doğuran ümumi xarakterli məsələləri əhatə edir; bununla əlaqədar olaraq, 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində öz əksini tapan tədbir qarşıya qoyulan qanuni məqsədə çatmaq üçün müvafiq vasitədir.

Nəhayət, Məhkəmə birgə götürülmüş 11-ci və 14-cü maddələrin pozulması nəticəsində yaranan ayrı-secəkiliyin, bələdiyyə polisi üçün çox vacib olan məsələlərə, məsələn, superintendantın və ya onun müavininin təyin olunması ilə bağlı məsələlərə dair məsləhətləşmələrdə ərizəçi həmkarlar ittifaqının iştirak etməsi hüququndan imtina edilməsi nəticəsində meydana çıxıb-çixmaması məsələsini araşdırmışdır (12 aprel 1965-ci il tarixli Kral fərmanı və 18 may 1965-ci il tarixli nazir sirkulyarı, hər ikisi 21 may 1965-ci il tarixli "Moniteur belge"də dərc olunmuşdur). Bu konkret məsələlər, bəzəsində məsləhətləşmələr aparılması vacib olan məsələlərin yalnız bir hissəsini təşkil edir. Bundan başqa, əyalətlərin və kommunaların digər kateqoriyalardan olan əməkdaşları müəyyən kateqoriyadan olan işçiləri birləşdirən həmkarlar ittifaqlarına daxil olsaydılar və bununla da məslə-

hətləşmələrdə iştirak etmək hüququna malik olmasaydılar, onlara münasibətdə də belə məsələlər ortaya çıxa bilərdi. Buna görə də, aydın məsələdir ki, Hökumət 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində müəyyən edilən qaydanın öz əhəmiyyətini itirməsinə gətirib çıxaran istisnalar etməyə özünü börcü hesab etməmişdir. Məhkəmə bu fikirdədir ki, qaydanın vahid xarakteri heç də ona dəlalət etmir ki, Hökumət həmkarlar ittifaqları ilə münasibətlərdə lazım bildiyi tədbirləri müəyyən etməklə öz mülahizə həddindən kənara çıxmışdır. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin vəziyyətinin Hökumətin qarşıya qoyduğu hüquqa uyğun məqsədə münasibətdə həddən artıq əlverişsiz olması tam aydınlığı ilə müəyyən olunmamışdır. Buna görə də mütənasiblik prinsipi pozulmamışdır.

III. 50-ci maddənin tətbiqi

50. Beləliklə, Məhkəmə Konvensiyanın pozulmadığını müəyyənləşdirərək, hesab edir ki, 50-ci maddənin tətbiqi məsələsi ortaya çıxmır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yekdilliklə *qərara aldı ki*, 11-ci maddə pozulmamışdır;
2. Dörd səsə qarşı on səslə *qərara aldı ki*, birgə götürülmüş 11-ci və 14-cü maddələr pozulmamışdır.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmişdir, özü də fransız mətni autentikdir, 27 oktyabr 1975-ci ildə Strasburqda İnsan haqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Andre Eyssen
Qrefye

German Mosler
Vitse-sədr

Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Rəqlamentinin 50-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən bu qərara hakimlərin ayrıca fikirləri əlavə olunur.

HAKİM ZEKİANIN AYRICA RƏYİ

İşin faktiki aspekti

Bu işə aid faktlar Məhkəmə qərarının birinci hissəsində göstərilir. Onları bir daha qeyd etməyə ehtiyac yoxdur. Mən yalnız işin hüquqi aspekti baxımından öz fikirlərimi ifadə etmək üçün əhəmiyyətli hesab etdiyim faktları qısa şəkildə xatırlatmaqla kifayətlənəcəyəm.

İşdə yaranan hüquqi problemlər

A. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdurmu

Cavabdeh Hökumət 1946, 1955, 1961, 1966, 1969-cu illərdə verilmiş müxtəlif Kral fərmanlarına və 19 dekabr 1974-cü il tarixli Qanuna uyğun olaraq, əyalət və kommuna işçilərinin geniş nümayəndəli təşkilat tələbinə cavab verən təşkilatlarına bu və ya digər formada məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ vermişdir.

Həmkarlar ittifaqları üçün, onların maraqlarından ötrü həyati əhəmiyyət kəsb edən məsələlərlə bağlı dövlət hakimiyyəti orqanları ilə məsləhətləşmələrdə iştirak etmək xüsusilə əhəmiyyətlidir, çünki: a) Hökumət işə götürmə şərtləri, əmək şəraiti, qulluğun həyata keçirilməsi, əmək haqqı, pensiya və s. kimi məsələlərlə bağlı məsləhətləşmə aparmaq hüququna malik olan təşkilatın rəyini soruşmalıdır; b) qəbul ediləcək qərar sözügedən təşkilatların maraqlarına aiddirsə, Hökumət qərar barədə bu təşkilatlara qabaqcadan məlumat verir. Beləliklə, bu təşkilatlar, onların maraqları üçün mühüm olan qərarlar hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilməmişdən qabaq öz fikirlərini söyləmək imkanı əldə edirlər. Daxili işlər naziri 14 fevral 1967-ci il tarixli

məktubunda ərizəçi həmkarlar ittifaqını sözügedən məsələlərlə bağlı dövlət hakimiyyəti orqanları ilə məsləhətləşmələr aparmaq hüququna malik olan təşkilat kimi tanımaqdan imtina etmişdir. O, belə nəticəyə gəlmişdir ki, həmin həmkarlar ittifaqı, öz nizamnaməsinə uyğun olaraq, kifayət qədər nümayəndəli olmadığına görə tələb edilən şərtlərə cavab vermir.

Faktları və qanunun müvafiq şərtlərini nəzərə almaqla, məsləhətləşmələr aparmaq hüququ verməkdən imtina edilməsi, Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan həmkarlar ittifaqları yaratmaq və öz maraqlarının müdafiəsi üçün onlara daxil olmaq hüququnun pozulmasıdır mı?

Bu suala cavabı mən qısa olaraq aşağıdakı şəkildə verə bilərəm:

İki aparıcı amili nəzərdən keçirmək lazımdır.

Ərizə təqdim etmiş həmkarlar ittifaqının əldə etməyə çalışdığı məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ birləşmə azadlığı hüququna və həmkarlar ittifaqları yaratmaq və ya öz maraqlarının müdafiəsi üçün onlara daxil olmaq hüququna malik olan şəxs üçün *sine qua non* kimi qiymətləndirilə bilər mi? Başqa sözlə, belə hüququ, məsləhətləşmə hüququnu ehtiva etməsi şərti ilə mövcud olan hüquq hesab etmək olarmı? Aydındır ki, cavab mənfə olacaqdır.

(b) Nisbətən az ciddi meyarlardan istifadə edək. Məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququna birləşmə azadlığı hüququnun, həmkarlar ittifaqları yaratmaq hüququnun və onlara daxil olmaq hüququnun konstitutiv, ayrılmaz elementi kimi baxmaq olarmı?

Bu suala da mənim cavabım mənfidir. Həmkarlar ittifaqlarının geniş fəaliyyət dairəsini nəzərə almaqla, yuxarıda qoyulan suala başqa cür cavab ola bilməz.

(2) Məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu həmkarlar təşkilatı barədə adi təsəvvür çərçivəsində həmkarlar təşkilatının fəaliyyəti üçün həyati əhəmiyyətə malik hüquq kimi qəbul etmək olarmı?

Mən müəyyən tərəddüdlə bu suala da mənfə cavab verirəm.

Burada nəzərə almaq lazımdır ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqı kimi təşkilatlar öz tələbləri ilə səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarına müraciət etmək və onlar tərəfindən dinlənilmək hüququna malikdirlər; bu zaman onlar hökumət orqanlarının həyata keçirmək niyyətində olduqları tədbirlər (təşkilati və ya inzibati xarakterli) barədə qabaqcadan hər hansı məlumat almaq hüququna malik deyillər. Bu abzasın əvvəlində deyilənlər Hökumətin ərizəçi həmkarlar ittifaqına məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ verməkdən imtina etməsi ilə bağlı yaranan çətinlikləri tam olmasa da, hər halda yüngülləşdirir.

Ola bilsin ki, vaxt gələcək (mən əmin deyiləm ki, həmin vaxt artıq gəlib çatmamışdır), kollektiv müqavilələrin bağlanması haqqında danışıqlar aparmaq hüququ kimi, məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququna da adi hal kimi və həmkarlar təşkilatlarının adi fəaliyyəti çərçivəsində mühüm əhəmiyyət daşıyan hüquq kimi baxılacaq. Mümkün ola biləcək bu cür şəraitdə məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu 11-ci maddənin 1-ci bəndinin ayrılmaz hissəsini təşkil edən hüquq kimi qəbul etmək lazım gələcəkdir.

Hələlik isə mən belə bir fikirlə razıyam ki, cavabdeh Hökumət 11-ci maddənin 1-ci bəndini pozmamışdır.

İndi mən ikinci mübahisəli məsələnin baxılmasına keçirəm; həmin məsələnin həlli heç də asan hesab edilməməlidir.

V. 11-ci maddənin 1-ci bəndi 14-cü maddə ilə birgə götürüldükdə Konvensiyanın pozuntusuna yol verilirmi?

Mənim fikrimcə, 11-ci maddənin 1-ci bəndi həmkarlar ittifaqları yaratmaq və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün onlara girmək də daxil olmaqla, birləşmək azadlığı hüququnu tanıyır və bu hüququ verir, 14-cü maddə isə dövlətin üzərinə Konvensiyanın təminat verdiyi hüquq və azadlıqlardan istifadə olunmasını təmin etmək vəzifəsini qoyur, həmin hüquq və azadlıqların içərisində isə, sözsüz ki, sözügedən hüquq da vardır. Hüquq və azadlıqlardan istifadə olunması sözləri hər hansı ayrı-seçkiliyə

məruz qalmamaq üçün həmin hüquqları necə həyata keçirmək lazım olduğunu göstərir. Həmkarlar ittifaqının Hökumətlə məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ Konvensiyanın fəaliyyət dairəsinə düşən hüquqlar sırasına daxil deyil (hər halda bu, birbaşa ifadə olunmamışdır). Lakin həmin hüququ, 11-ci maddənin 1-ci bəndində təsbit olunmuş hüquq həyata keçirilərkən, yardımçı hüquq kimi və ya başqa hüquqdan törəyən hüquq kimi tanımaq olardı.

11-ci maddə bu sözlərlə başlayır: Hər kəsin... hüququ vardır. Bu formul həmin hüququn ayrı-seçkilik predmeti olmasının yolverilməzliyini xüsusi olaraq qeyd etmək zərurətindən azad edir. Hüquq hər bir kəsə verildikdə, belə qeyd-şərtlər tələb olunmur.

14-cü maddəyə əsasən, dövlət nəinki Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqları heç bir ayrı-seçkilik qoymadan tanımaq vəzifəsini öz üzərinə götürür, həmçinin daha da irəliyə gedərək, həmin hüquqların, dövlətin birbaşa və ya dolayı yolla iştirakı ilə hansı üsullarla həyata keçiriləcəyinə görə məsuliyyəti də öz üzərinə götürür.

Mənim fikrimcə, hüquqdan istifadə etmək həmin hüququ əldə etməkdən və onun tanınmasından fərqlidir. Buna görə də həmkarlar ittifaqları ilə məsləhətləşmələr aparmaq haqqında Belçika Hökumətinin qəbul etdiyi qaydaların 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə 11-ci maddənin 1-ci bəndini pozub-pozmamasını nəzərdən keçirmək yerinə düşər.

Məhkəmə qərarında *in extenso* işə aid olan faktlar və hər iki tərəfin irəli sürdüyü hüquqi xarakterli dəlillər nəzərdən keçirilir. Mənim onları təkrar etməyimə ehtiyac yoxdur. Mən yalnız nəzərdən keçirilən problemin müəyyən mühüm məqamlarına aid bəzi qeydlərlə kifayətlənəcəyəm. Bu zaman məsələnin lehinə və əleyhinə olan hər bir şeyi əlçüb-biçmək lazımdır.

Həmkarlar ittifaqına verilən məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnun böyük əhəmiyyət daşıması, çətin ki, kimdəsə şübhə doğursun. Bu mənada mən, tam olmasa da, xeyli dərəcədə Komissiyadakı çoxluğun 27 may 1974-cü il tarixli hesabatda əks

olunmuş aşağıdakı rəyi ilə razıyam (*in fine* 76-cı bənd): məsləhətləşmə aparmaq hüququ və daha geniş planda kollektiv müqavilələr bağlamaq azadlığı II-ci maddənin I-ci bəndinin tətbiqi sahəsində həmkarlar təşkilatının fəaliyyətinin vacib və olduqca əhəmiyyətli elementidir.

Belə bir faktla da razılaşmamaq olmaz ki, şikayət verən həmkarlar ittifaqı məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququndan istifadə edən digər həmkarlar ittifaqları ilə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətdədir.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqına münasibət ayrı-seçkilik yönümlü olmuşdur.

Biz ön mühüm məsələyə, yəni Konvensiyanın 14-cü maddəsinin mənasına görə və həmin maddənin çərçivəsində, həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququnun həyata keçirilməsi baxımından yuxarıda qeyd edilənlərin ayrı-seçkilik olub-olmaması məsələsinə gəlib çatdıq.

Bu məsələdə Məhkəmənin *Belçikada dillər haqqında* işdə qeyd etdiyi meyarlar bizə xeyli dərəcədə kömək edə bilər. Mən həmin məhkəmə qərarından bəzi hissələri sitat gətirirəm:

Bərabər davranış prinsipinin obyektiv və məntiqə uyğun əsası olmadıqda, bu prinsip pozulur. Belə əsasın olması, demokratik cəmiyyətdə üstünlük təşkil edən prinsiplər nəzərə alınmaqla, nəzərdən keçirilən tədbirlərin məqsəd və nəticələrindən asılı olaraq müəyyən edilir. Münasibətdəki fərq təkcə hüquqa uyğun məqsəd güdməməlidir: istifadə olunan vasitələr və qarşıya qoyulan məqsədlər arasında məntiqə uyğun mütənasibliyin olmadığı dəqiq müəyyən edildikdə də 14-cü maddə pozulmuş olur (*bax: Belçikada dillər haqqında* iş, 23 iyul 1968-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 6, səh. 34, bənd 10).

İndi yuxarıda qeyd edilən meyarları bu işin faktlarına tətbiq etmək qalır.

Ərizəçi həmkarlar ittifaqının məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu tanımaqdan imtina edilməsinin Hökumət adından irəli sürülən əsas səbəbi, daxili işlər nazirinin, artıq mənim isti-

nad etdiyim 14 fevral 1967-ci il tarixli məktubunda göstərilmişdir. Həmin məktubda qeyd edilmişdir ki, ərizə vermiş həmkarlar ittifaqının nizamnaməsi əyalətlərin və kommunaların əməkdaşları üçün üzvlük nəzərdə tutmur, onların bütün maraqlarını müdafiə etmir, yəni məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ əldə edən geniş nümayəndəli təşkilat meyarlarına cavab vermir. Bu meyarın məntiqə uyğunluğu və zəruriliyi bundadır ki, əgər məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ hər bir həmkarlar ittifaqına verilseydi, bir tərəfdən, həmkarlar ittifaqlarının sayının artması, digər tərəfdən, onları narahat edən problemlərin rəngarəngliyi məsləhətləşmələri qeyri-mümkün və yaxud faydasız edərdi, xaosu və anarxiyaya gətirib çıxarırdı. Etiraf etməliyəm ki, bunlar Hökumətin adından söylənilən fikirlər və təqdim edilən sənədlər bəzədə mənim təəssüratlarımin qısa ifadəsidir.

Digər tərəfdən, ərizə vermiş həmkarlar təşkilatı qeyd edir ki, o, ölkənin maraqlarına xidmət etmək işində uzun tarixə malikdir və öz başlanğıcını əsası 1922-ci ildə qoyulmuş Belçika polisi federasiyasından götürür və onun ikiqat funksiya yerinə yetirən üzvlərinə mühüm vəzifələr tapşırılır. İnzibati polis qismində, o, yol hərəkətinə nəzarət, əhəlinin siyahıya alınması, tikintiyə və pasportlara nəzarət kimi məsələlərlə məşğul olur. İkinci funksiyasını yerinə yetirərkən, o, cinayətlərin və hüquq pozuntularının araşdırılması üzrə çətin vəzifələri yerinə yetirən məhkəmə polisi qismində çıxış edir.

Hökumət tərəfindən belə dəlillər irəli sürülmüşdür ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqı tələblər irəli sürmək, bəyanatlar vermək və üzvlərinin maraqları ilə bağlı olan məsələlər üzrə dinlənilmək hüququna malik olmuşdur. Belə bir sual doğur ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqının məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu tanımaqdan imtina edilsəydi, Hökumət üçün hansı əlavə çətinliklər meydana çıxardı. Başqa sözlə, mən belə bir nöqteyi-nəzərə meyl edirəm ki, inzibati çətinliklərə və məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququna malik olan həmkarlar ittifaqlarının sayının məhdudlaşdırılması zərurətinə həddindən artıq əhəmiyyət verilmişdir, hər halda ərizəçi həmkarlar ittifaqına münasibətdə bu,

belədir.

Bütövlükdə işi nəzərdən keçirərkən, artıq adı çəkilən Belçikada dillər haqqında iş üzrə Məhkəmənin qərarındakı göstərişlərin işığında mən belə nəticəyə gəldim ki, ərizəçi həmkarlar ittifaqının məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu tanımaqdan imtina edilməsində nə məntiqə uyğun əsas, nə də məntiqə uyğun mütənəsiblik yoxdur. Buna görə də, mənim fikrimcə, Belçika Hökuməti 11-ci maddənin 1-ci bəndindən törəyən hüquqa münasibətdə Konvensiyanın 14-cü maddəsini pozmuşdur.

HAKİMLƏR VİARDANIN, HANSHOF VAN DER MEYERŞİN VƏ BİNDŞEDLER-ROBERTİN AYRICA BİRGƏ RƏYİ

Biz ümumən məhkəmə qərarının 1-48-ci bəndləri ilə razıyıq, lakin təəssüf ki, 49-cu bənddə Məhkəmənin gəldiyi nəticə ilə razılaşa bilmərik.

Ərizəçi həmkarlar ittifaqı, bu terminin ciddi mənasında, Belçika bələdiyyə polisinin üzvlərini, özü də onların böyük bir hissəsini birləşdirən vahid həmkarlar ittifaqıdır; mahiyyətcə o, qulluqçuların bu kateqoriyasının təmsilçisidir. Lakin ərizəçi həmkarlar ittifaqı 27 iyul 1961-ci il Qanununa uyğun olaraq nəzərdə tutulan məcburi məsləhətləşmənin üstünlüklərindən belə bir əsas görə məhrum edilməmişdir ki, o, 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində müəyyən edilən geniş nümayəndəliyin şərtlərindən birini, yəni əyalətlərin və kommunaların müəssisələrinin personalının üzvlüyü üçün əlçatan olmaq şərtini yerinə yetirə bilməmişdir.

Məhkəmə qərarının 48-ci bəndində göstərilir ki, mübahisəyə səbəb olmuş qaydaları qəbul etməklə, Belçikanın nail olmaq istədiyi məqsəd - həmkarlar ittifaqı anarxiyasından qaçmaq və əyalətlərin və kommunaların bütün əməkdaşlarının peşə maraqlarının lazımı qaydada nəzərə alın ardıcıl və tarazlaşdırılmış kədr siyasətini təmin etmək məqsədi özlüyündə qanuni məqsəddir. Biz bu məsələyə dair Məhkəmə üzvlərinin çoxluğunun fikri ilə

şərikik; lakin bu ümumi yanaşma nəinki müəyyən kateqoriyadan olan qulluqçuların xüsusi peşə maraqlarının nəzərə alınmasını istisna etmir, hətta bunu tələb edir. Biz, Məhkəmə üzvlərinin çoxluğu kimi, məsləhətləşmələr əyalətlərin və kommunaların bütün əməkdaşları üçün maraq doğuran ümumi xarakterli məsələləri əhatə etdiyinə görə, 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində öz əksini tapan tədbirin sözügedən məqsədə nail olmağın lazımı vasitələrini müəyyən etməsi ilə razı olsaq da, həmin tədbir bələdiyyə polisinin spesifikasiyasına aid məsələlərə münasibətdə hüquqa uyğun deyil.

Məhkəmə qərarının 14-cü bəndində izah edildiyi kimi, bələdiyyə polisi bir-birindən kökündən fərqlənən funksiyaları - məhkəmə polisində inzibati və preventiv nəzarəti əhatə edir, həmin funksiyaları yerinə yetirərkən bələdiyyə polisi müxtəlif hakimiyyət orqanlarına tabe olur. Funksiyalarının müxtəlif təbiətli olmasına görə bələdiyyə polisi əyalətlərin və kommunaların digər qulluqçularının vəziyyətindən fərqli vəziyyətdədir. Buradan belə nəticə çıxır ki, bələdiyyə polisi əməkdaşlarının peşə maraqları başqa personalın maraqları ilə heç də həmişə üst-üstə düşmür, bəzi hallarda isə tamamilə fərqlənir. Məsul hakimiyyət orqanları bundan xəbərdardırlar, çünki onlar çox zaman yalnız bələdiyyə polisində aid olan qərarlar qəbul edirlər.

Konvensiyanın birgə götürülmüş 11-ci və 14-cü maddələrinin Hökumətin üzərinə qoyduğu öhdəliklərə əməl etmək üçün Hökumət, əsasən marağı olan şəxsləri birləşdirən ərizəçi həmkarlar ittifaqı ilə yuxarıda qeyd edilən məsələlərlə bağlı məsləhətləşməlidir. Bu, hər hansı real həmkarlar ittifaqı anarxiyası təhlükəsinə gətirib çıxarmazdı. 2 avqust 1966-cı il tarixli Kral fərmanının 2-ci maddəsinin 2-ci bəndinin müəyyən etdiyi meyarın yeknəsəkliyinə və çevik olmamasına görə öz peşə maraqlarının müdafiəsində ərizəçi həmkarlar ittifaqına dəyən ziyana haqq qazandırmaq olmaz; o, 27 iyul 1961-ci il Qanununa əsasən məsləhətləşmələrin aparıldığı başqa həmkarlar ittifaqlarının üzvləri ilə müqayisədə mütləq ayrı-seçkiliyə səbəb olacaqdır.

HAKİM SER CERALD FİTSMORİSİN AYRICA RÖYİ

1. Mən Məhkəmənin qərarı ilə razıyam ki, İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsi pozulmamışdır. Lakin bu maddənin şərhinə mənim yanaşmam mühüm aspektlərdə Məhkəmənin mövqeyindən fərqlənir. 14-cü maddəyə gəldikdə, mən bununla qəti razı deyiləm, çünki hesab edirəm ki, bu maddə işə heç cür aid deyil və tətbiq edilə bilməz; Məhkəmə qərarından göründüyü kimi, müəyyən edilmişdir ki, 14-cü maddənin pozulması üçün ayrı-seçkiliyə məruz qalmalı olan hüquq və azadlıqlar içərisində Konvensiyanın istər 11-ci, istərsə də hər hansı digər maddəsində nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlar yoxdur. Beləliklə, mənim üçün məsələ bu işdə ayrı-seçkiliyin olub-olmamasında yox, məndə belə sualın yaranmamasındadır. Əgər belə sual yaransaydı, mən belə qərar verərdim ki, hakimlər Viardanın, Hanshof van der Meyersin və Bindşedler-Robertin ayrıca birgə rəylərində göstərdikləri əsaslara görə ayrı-seçkilik olmuşdur.

2. Lakin əvvəlcə mən Komissiyanın şifahi və yazılı formada dəlilləri irəli sürərkən bu işlə əlaqədar qarşıya qoyduğu daha ümumi xarakterli bəzi başqa problemlərə nəzər salmaq istərdim: onlar bütövlükdə Konvensiyanın şərhinə və tətbiqinə aiddir.

3. Bu işlə bağlı məruzəsində Komissiya Qolderin işi üzrə əvvəlki məruzəyə istinad edərək, qeyd edir:¹³

Konvensiyanın mühüm funksiyası, dövlətlərin suverenlikləri nəzərə alınmaqla, onların məhdudlaşdırıcı şərh tələb edən qarşılıqlı öhdəliklərini müəyyən etmək yox, şəxsiyyətin hüquqlarının müdafiəsidir. Konvensiyanın və onun şərhinin rolu şəxsiyyətin müdafiəsini səmərəli etməkdir.¹⁴

(Lakin buraya bunu əlavə etmək lazım idi: özlüyündə Konvensiyanın çərçivəsində).

4. Yuxarıda söylənilən fikri Komissiya həmkarlar ittifaqları

¹³ Bu iş üzrə Məhkəmə 21 fevral 1975-ci ildə qərar çıxarmışdır.

¹⁴ Komissiyanın 4451/70 Nöli iş üzrə 1 iyun 1973-cü il tarixli məruzəsi (Seriya B, cild 16, s. 12 və sonra).

nın Konvensiyanın 11-ci və 14-cü maddələrindən doğan və bu işin predmeti olan hüquqlara çox bənzəyən hüquqları barədə söhbət gedən başqa işlərdə¹⁵ daha dolğun inkişaf etdirmişdir. Doğrudur, Məhkəmə həmin işlərə hələ baxmamışdır, lakin onların ətrafında siyasi mübahisələr aparılmışdır və bu mübahisələrin ümumiləşdirilmiş icmalını əldə etmək olar.¹⁶ Buna görə də mən onlar barəsində, bu işin oxşar aspektləri ilə əlaqədar olduqları dərəcədə, danışa bilərəm.

5. Yuxarıda, 3-cü bənddə gətirilən sitat, görünür, o mənada ədalətlidir ki, Konvensiyanın təyinatı onun dövlətlərin qarşılıqlı öhdəliklərini müəyyən etməsində deyil, yəni söhbət elə öhdəliklərdən gedir ki, hər bir tərəfin öz öhdəliklərini yerinə yetirməsi başqalarının müvafiq öhdəlikləri yerinə yetirməsi ilə şərtlənir. İnsan haqlarının müdafiəsi üzrə Konvensiyadan doğan öhdəliklər obyektiv öhdəliklərdir və tərəflərdən hər biri başqa tərəfdən asılı olmadan onları yerinə yetirməyə bəreludur. Prinsip etibarı ilə, xüsusi hallar istisna olmaqla, onların yerinə yetirilməməsinə belə bir əsasə görə haqq qazandırmaq olmaz ki, digər tərəf öz öhdəliklərini yerinə yetirməmişdir. Lakin bu, həmin öhdəliklərin liberalcasına və ya mühafizəkarcasına (bir tərəfdən geniş və ya genişləndirilmiş sözlərinin, digər tərəfdən dar və məhdud sözlərinin əvəzinə mənim üstünlük verdiyim terminlər) şərh olunub-olunmaması barədə xüsusi bir məsələni heç cür həll etmir.

6. Şərh barədə bu məsələni mən Qolderin işi üzrə məhkəmə qərarı ilə razılaşmamağımı ifadə edən xüsusi rəyimin 32-39-cu bəndlərində (xüsusilə 38-ci və 39-cu bəndlərdə) bir qədər ətraflı nəzərdən keçirirəm. Bu işdə mənim qoyduğum məsələlərə Komissiya cavab vermək imkanı olmuş, lakin o, bunu etməmişdir. Yuxarıda gətirilən sitatda mənim arqumentlərimə cavab yoxdur; həmin arqumentlər mənim fikrimi ifadə etməkdən çox faktların qeyd edilməsindən ibarət idi.

İnsan haqlarının müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyası əv-

¹⁵ Bunlar İsveç dəmir yolu maşinistləri həmkarlar ittifaqının İsveçə qarşı şikayətləri üzrə işlər və Smidtin və Dalströmün şikayətidir.

¹⁶ 23-25 sentyabr 1975-ci il tarixli CDH (75) 65 və 66 sənədləri.

vəllər məlum olmayan tamamilə yeni tipli konvensiyadır; o, iştirakçı dövlətlər üçün elə öhdəliklər nəzərdə tutur ki, hökumətlər onları heç zaman öz üzərlərinə götürməmişlər; həmçinin elə konsepsiyaları nəzərdə tutur ki, onlara Konvensiyanın qəbul edilməsindən cəmi on iki il əvvəl, yəni 1940-cı ildə təkcə ağılasığmaz bir şey kimi yox, həm də beynəlxalq hüququn adi cərçivəsindən kənara çıxan bir şey kimi baxılırdı; bu, xüsusilə şəxsiyyətin öz hökumətindən beynəlxalq foruma şikayətlə müraciət etmək hüququ kimi inqilabi anlayışa aiddir. Bu səbəblərə görə Hökumətlər, Konvensiyanın işlənilib hazırlanmasının təşəbbüsçüsü olsalar da, onu imzalamağa tələsməmiş, onun iştirakçısı olduqdan sonra isə şəxsin Konvensiyada nəzərdə tutulan şikayət etmək hüququnu ratifikasiya zamanı müxtəlif qeyd-şərtlər qoymaq yolu ilə daha ləng qəbul etmişlər. Məhz iştirakçı dövlətlər tərəfindən belə yanaşma Məhkəməyə və Komissiyaya Qolderin işi kimi və bu iş kimi işlər üzrə araşdırmalar aparmağa və qərarlar çıxarmağa imkan vermişdir.

7. Belə şəraitdə, iş dinlənən zaman baş verdiyi kimi,¹⁷ onu [Konvensiyanı] 1949-1950-ci illərdə iştirakçı dövlətlərdə hansı niyyətlərin olması baxımından şərh etmək ideyasının özünün qeyri-real olmasını qeyd etmək hüquqa uyğundurmu? Əksinə, başqa nöqtəyi-nəzər qeyri-realdır. Tərəflərin həmin məqamdakı niyyətləri yeganə tətbiq edilə bilən meyar ola bilməz, lakin iştirakçı dövlətlərin niyyətlərinin heç olmazsa tətbiq edilən meyarlardan biri kimi götürülə bilməməsini və hətta ona məhəl qoymağa ehtiyac olmadığını qeyd etmək realizmin və sağlam düşüncənin çatışmadığı nöqtəyi-nəzərdir.

8. Dinləmələrin gedişində Komissiyanın nümayəndəsinin yuxarıda qeyd edilən çıxışının ümumi kontekstdən müvəqqəti olaraq kənarda götürülmüş bir yerini qeyd edirəm: 1949-1950-ci illərdə dövlətlərin nəyi nəzərdə tutmalarının və nəyi həyata keçirmək niyyətində olmalarının təsiri altına düşmək olmaz.¹⁸

Hökumətlərin nəyi nəzərdə tutduqlarını bir kənara qoymağı

¹⁷ CDII (75) 65, c. 3.

¹⁸ Qeyd edilən əsər, səh. 3.

və ya onların nəzərdə tutduqlarına ciddi yanaşmamağı təklif edən belə bəyanat həddindən artıq uzaqlara aparıb çıxarmırmı? Bu mövqeyi müdafiə etmək çətindir və mən bununla əlaqədar olaraq yada salmağı faydalı hesab edirəm ki, öz vətəndaşlarının fərdi şikayət vermək hüququnu tanımaqda lənglik nümayiş etdirən və 1949-1950-ci illərdə bu institutun tətbiq edilməsinə heç də qeyd-şərtsiz razılaşmayan hökumətlər Avropa Konvensiyasının, həmçinin nəzarət sisteminin, o cümlədən məhkəmə nəzarəti sisteminin fəaliyyətini izləyirlər. Yəqin ki, onları belə bir hal ruhdan salacaq ki, onların mövqelərinin doğurduğu nəticələrdən biri bundan ibarət olmuşdur ki, həmin mövqə bundan sonra nəzərə alınmamalıdır.

9. Kontekst isə belə olmuşdur: Avropa Konvensiyası müqavilə formasında olsa da, ənənəvi mənada müqavilə olmamışdır və əslində öz təbiətinə görə konstitusiyon sənəd olmuşdur (yəqin ki, bu ad altında müqavilənin şərhinin adı qaydalarının bu halda tətbiqinin vacib olmaması nəzərdə tutulur). Daha sonra qeyd edilmişdir ki, beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında Vyana Konvensiyası müqavilənin şərhini barədə 31-ci maddədən danışarkən, tərəflərin niyyətlərini xatırlatmayaraq, əsasən müqavilənin məqsədlərindən söz açır. Bu mülahizələr zənciri aşağıdakı qeydləri etməyi tələb edir:

(i) Müqavilənin məqsədləri *in abstracto* mövcud olan bir şeydir: onlar tərəflərin müqavilənin mətnində ifadə olunan niyyətdən doğur və ya həmin niyyətlərə əsasən onlar barədə nəticə çıxarılır. Məqsədlər niyyətlərin yeganə mənbəyi vasitəsilə həmin niyyətlərlə sıx bağlıdır. Bundan başqa, Vyana Konvensiyası müəyyən qeyd-şərtlərlə olsa da, müqavilədə istifadə olunan terminlərin adı mənasına uyğun olan şərhə əsas qayda kimi qəbul edir. Bununla bağlı mən artıq söyləmişəm ki, müqavilənin mətn üzrə şərhinin dəyişməz qaydasının *raison detre*-si belə bir ehtimala əsaslanır ki, son mətnə tərəflərin niyyətləri öz ifadəsini tapmışdır (və ya həmin mətnə belə nəticə çıxarıla bilər). Xüsusi hallar istisna olmaqla, bu niyyətləri haradasa başqa yerdə axtarmaq hüquqa uyğun deyil və sözsüz ki, o zaman ağıla gətirilməyən

məqsədləri sonradan nəzərdə tutmaqla, həmin niyyətləri sonradan müqaviləyə *a fortiori* daxil etmək də olmaz. bu mülahizələrdən aydın görünür ki, Vyana Konvensiyası, mətndə birbaşa göstəriş olmasa da, niyyətlər elementini nəzərdə tutur.

(ii) Mən belə bir nöqteyi-nəzərlə mübahisə etmirəm ki, faktiki olaraq bütün normativ müqavilələr kimi Avropa Konvensiyası konstitusiyon aspektə malikdir, hərçənd yuxarıda 6-cı bənddə qısaca qeyd edilmiş fikirlər göstərir ki, hətta Konvensiyaya həmin konstitusiyon aspektdən nəzər salındıqda, onu geniş şərh etməkdən daha çox mühafizəkarcasına şərh etmək lazımdır. Mən belə bir ehtimalı qeyri-mümkün hesab edirəm ki, Konvensiya konstitusiyon aspektə malik olduğuna görə, tərəflərin niyyətlərində qabaqcadan nəzərdə tutulmayan məqsədləri əsaslandırmaq üçün Konvensiyaya münasibətdə beynəlxalq müqavilənin şərhinin adı qaydasına məhəl qoymamaq olar. Bu cür ehtimal belə bir aşkar faktı nəzərdən qaçıdır ki, hətta sözün birbaşa mənasında konstitusiyaları nəzərdən keçirərkən və müqavilələrin və konstitusiyaların şərhinə yanaşmada yol verilən bəzi fərqlər nəzərə alınmaqla, hər halda yenə də konstitusiyalara tətbiq edilən interpretasiya qaydaları mövcuddur və bu qaydalar öz təbiəti etibarilə müqavilələrin şərhini qaydaları ilə çox oxşardır. Mən Qolderin işi üzrə xüsusi rəyimdə bu barədə yazmışam (32-ci bənd). Milli məhkəmələr milli konstitusiyaları və ya onlara əsaslanan qanunvericilik aktlarını məhz bu şəkildə şərh edərkən, bu mənada qanunvericilik orqanının və ya konstitusiyanın atalarının niyyətlərinə istinad edirlər ki, onlar sonunculara açıq-aşkar zidd olan və ya qanunun, yaxud konstitusiyanın normalarından kənara çıxan şərhləri adətən rədd edirlər. Bundan başqa, hər halda yazılı konstitusiyanın mövcud olduğu bütün ölkələrdə məhkəmələrin funksiyalarından biri məhz icra və ya qanunvericilik hakimiyyətlərinin qeyri-konstitusiyon aktlarının konstitusiyanın hərfinə və ruhuna zidd olan və ya bunlarla bir araya sığmayan akt kimi qiymətləndirilməsidir, bu isə niyyətlər amili lazımı şəkildə nəzərə alınmadan çətin ki mümkün olardı.

10. Əlbəttə, mən təklif etmirəm ki, İnsan hüquqlarının və

əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya yalnız məhdud şərh olunsun və məntiqə uyğun hədd daxilində liberal şərh olunmasın; sonuncu, Konvensiya imzalanan andan ictimai rəydə baş vermiş aşkar dəyişiklikləri və ya irəliləyişi nəzərə almış olardı. Lakin bu, siyasətə kor-koranə əməl etməkdən tamamilə fərqli olan bir şeydir, Məhkəmədəki dinləmələr zamanı. Komissiyanın sədri öz çıxışını aşağıdakı sözlərlə bitirərkən, görünür, məhz bu baş vermişdir: Yekun olaraq mən demək istədim ki, hüquq həmişə siyasətin alətidir.¹⁹ Hətta bu fikrin sitat kimi kontekstdən kənar qeyd edilməsini nəzərə alsaq belə,²⁰ zəruri qeyd-şərt olmadan belə nəticə çıxarmaq təhlükəlidir, çünki onu hərfi və ümumi mənada qəbul etsək, o, görünür, məhkəmə orqanlarının siyasət naminə öz səlahiyyətlərini aşmalarına haqq qazandırır, bu isə tarixdəki ən qəddar istibdadçı rejimlərin praktikasından məlumdur. Mənim fikrimcə, qanunun təmizliyi tələb edir ki, məhkəmələr ondan nə siyasi alət kimi, nə də siyasi manipulyasiya vasitəsi kimi yox, öz peşə standartlarına və meyarlarına uyğun olaraq istifadə etsinlər.

11. İndi mən Konvensiyanın şərhinin ümumi məsələlərindən bu iş üçün əhəmiyyətli olan konkret maddələrinə, əsasən 11-ci və 14-cü maddələrə keçirəm.

II

11-ci maddə

12. Bu maddənin müvafiq hissəsində deyilir:

Hər bir insan, həmkarlar ittifaqları yaratmaq və öz maraqlarının müdafiəsi üçün onlara girmək hüququ da daxil olmaqla, dinc

¹⁹ CDH (75) 65, cild 75.

²⁰ Kontekst belədir: Söhbət hansı şərhin yaxşı olmasından getmir, lakin mən hesab edirəm ki... geniş şərh... 11-ci maddənin şərhini də daxil olmaqla, daha çox fayda əldə etməyə imkan verir. Şərhin predmeti kimi onun üsulunun da seçilməsi məhkəmə siyasətinə aid məsələdir və yekun olaraq əlavə edirəm ki, hüquq həmişə siyasətin alətidir.

toplantılar azadlığı və başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququna malikdir.

Mən, öz maraqlarının müdafiəsi üçün ifadəsi ilə bağlı Komissiyadakı azlığın fikrini bölüşdürməyim istisna olmaqla (mən həmin ifadəni artıq hesab edirəm), 11-ci maddə ilə bağlı Məhkəmə qərarında deyilənlərlə ümumən razıyam. Mən fikrimi bu cür ifadə edərdim: şübhəsiz ki, bu ifadə *pro maiore certo-nun* qeyd edilməsində faydalı semantik rol oynayır, bu isə bilavasitə ondan qabaq gələn ifadənin, yəni həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququ ifadəsinin başlıca məqsədidir, lakin maraqların müdafiəsini bildirən bu ifadəni həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququ anlayışına daxil etməyə heç bir ehtiyac yoxdur, çünki həmkarlar ittifaqının adi konsepsiyasına görə, bu hüquq sözügedən kontekstdə çətin ki öz üzvlərinin müdafiəsindən başqa hər hansı ayrı məqsəd güdsün və ya daha dəqiq desək, o, heç olmazsa başqa mümkün məqsədlərlə birlikdə bu məqsədi ehtiva etməlidir. Əslində 11-ci maddədə maraqların müdafiəsi barədə birbaşa göstərişin olmasında təhlükə vardır, çünki belə düşünmək olar ki, bu, həmkarlar ittifaqının yeganə məqsədidir və ya hər halda fəaliyyətinin Konvensiya tərəfindən müdafiə edilməli olan yeganə istiqamətidir, əslində isə bu, yəqin ki, nəzərdə tutulmamışdır. Ciddi desək, müzakirə edilən ifadə məhdudlaşdırıcı effekt verir və əgər onun şərhli hərfi mənada şərh etsək, o, belə mənə verərdi ki, Konvensiya həmkarlar ittifaqı yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququnu başqa şey üçün yox, yalnız üzvlərin maraqlarının müdafiəsi üçün verir.

13. Lakin mənə elə gəlir ki, öz üzvlərinin sahə və peşə maraqlarını müdafiə etmək imkanı olmayan həmkarlar ittifaqının faydası az olar və ya ondan heç bir fayda olmaz və belə həmkarlar ittifaqını hamı tərəfindən qəbul edilmiş həmkarlar ittifaqı ideyası ilə bir araya gətirmək çətinidir, buna görə də belə hesab etmək lazımdır ki, həmkarlar ittifaqı yaratmaq və ona daxil olmaq azadlığına həmkarlar ittifaqının sözügedən müdafiə qabiliyyətinə malik olması ayrılmaz tərkib hissəsi kimi daxil olmalıdır. Əgər bu deyilənlər doğrudursa, o zaman öz maraqlarının müdafiəsi üçün

ifadəsi, ola bilsin ki, arxayınlığı daha artıq arxayınlığa çevirsə də, ciddi desək, söylənilənlərə artıq heç bir şey əlavə etmir. Bu barədə düşünərkən, mən bu iş üzrə dinləmələr zamanı Komissiyanın adından deyilənləri nəzərdən qaçırmıram; onlar Yekun protokolu-nun 73-cü səhifəsinin son abzasında öz əksini tapmışdır.²¹ Bu mülahizələr özlüyündə nə qədər inandırıcı olsalar da, üzvlərinin maraqlarını müdafiə etmək üçün yaradılan həmkarlar ittifaqının işi, hər halda hazırkı kontekstdə, mənə o dərəcədə adi görünür ki, cəhət oluna bilən bütün başqa imkanları istisna edir.

14. Hər halda öz üzvlərinin maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqının yaradılması anlayışı yaradılmış həmkarlar ittifaqının fəaliyyətini həyata keçirmək üçün hüquqların müəyyən minimumunu nəzərdə tutur (və burada mən Məhkəmənin qərarı ilə razılaşıram); bundan əlavə, onun üzvlərinin fərdi hərəkət etmə imkanları saxlansa da, korporasiya kimi həmkarlar ittifaqına mahiyyətə xas olan institusional fəaliyyət hüququ öz mənasını itirir.

15. 11-ci maddə ilə bağlı həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti anlayışının nəyi ehtiva etməsinə nəzər salarkən, ola bilsin ki, özümüzə bu anlayışın nəyi ehtiva etməməsi və nəyi ehtiva etməsi sualını vermək vacib və ya hər halda daha məhsuldar ola bilər.

Təfəsilatlara varmadan hesab edirəm ki, 11-ci maddənin bir-başə şərhə əsasında, bir tərəfdən fiziki şəxslərin həmkarlar ittifaqları yaratmaq və sonra həmkarlar təşkilatının özünün fəaliyyətini qurmaq hüquqları və azadlıqları, digər tərəfdən isə şəxslərin və həmkarlar ittifaqlarının sözügedən hüquqlarına, azadlıqlarına və fəaliyyətinə münasibətdə, dövlət sektoruna və ya xüsusi sektora mənsub olmalarından asılı olmayaraq, işgötürənlərin və dövlətin vəzifələri arasında fərq qoymaq lazımdır. Mənim fikrimcə, belə öhdəliklər, prinsip etibarını ilə, şəxslər və həmkarlar ittifaqları tərəfindən həmin hüquqların, azadlıqların və adi fəaliyyətin həyata keçirilməsinə imkan və ya icazə vermək, buna mane olmaq kimi əks tərəfin aşkar öhdəlikləri çərçivəsindən kənara çıxır. Lakin həmkarlar ittifaqları ilə məsləhətləşmələr aparmaq,

²¹ CDH (75) 31.

onlarla danışıqlara girmək, sazişlər bağlamaq və s. kimi vəzifələr. habelə həmkarlar ittifaqlarına və ya onun üzvlərinə hər hansı iqtisadi və ya sahəvi şərait yaradılması 11-ci maddənin təsiri altına düşür.

16. Buradan belə nəticə çıxır ki, mən Komissiyanın bu iş üzrə hesabatının 69-cu bəndinin sonunda ifadə olunmuş nöqtəyi-nəzərlə bu mənada qəti olaraq razılaşmamalıyam ki, 11-ci maddədə birləşmə azadlığı sözlərinin mənasını işəgötürənlə işçi arasındakı münasibətlər sahəsində dövlətin məsuliyyətini ehtiva edən mənə kimi hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə şərh etmək olardı. Bu tezis ümumi müddəə kimi yox, yalnız bəzi çox məhdud və konkret hallarda düzgün ola bilər. Hətta əks tərəfin - işəgötürənin və dövlətin həmkarlar ittifaqının normal fəaliyyət göstərməsinə mane olmamaq öhdəliyinə münasibətdə heç olmazsa belə bir mühüm qeyd-şərt etmək lazımdır ki, söhbət həmkarlar ittifaqı və ya onun fərdi, yaxud birgə hərəkət edən üzvləri tətil etdiyi, yaxud hər hansı başqa sahəvi aksiya həyata keçirdiyi halda iş adamının və ya dövlətin üzərinə hər hansı hərəkəti etməkdən çəkinmək vəzifəsini qoymaqdan getmir. Əgər bir tərəfdən, tətildə və onu müşayiət edən piket keçirmə kimi hərəkətlərdə iştirak etmək hüququ mövcuddursa (bu barədə mən heç bir fikir bildirmirəm), bu hüquq, digər tərəfdən, ləkəut hüququ ilə, oturaq tətillərin aradan qaldırılması ilə, bəzi maliyyə güzəştlərinin ləğv edilməsi və s. ilə tarazlaşdırılmalıdır. Bunlardan biri digərini nəinki nəzərdə tutur, həm də birindən o biri törəyir. Bu, qanun çərçivəsində müdafiə olunmaq hüququnun digər aspekti olan qüvvələrin bərabərliyi prinsipidir. Belə bir deyim bu vəziyyəti kinayəli şəkildə işıqlandırır: necə yaramaz heyvandır, ona hücum edirlər, o isə müdafiə olunur ! Sözügedən prinsip qanun çərçivəsində hər iki istiqamətdə işləməlidir. Əgər işəgötürənlər və dövlət bu prinsipə əməl etməlidirlərsə, həmkarlar ittifaqları da bu cür hərəkət etməlidirlər. 11-ci maddə qeyri-qanuni hərəkətlərə hüquqi qüvvə verməyərək, həmişə belə bir mövqedən çıxış edir ki, qanun sahəvi maraqlar baxımından həmkarlar ittifaqının normal fəaliyyətinə icazə verir və ya mane olmur, bu şərtlə ki, o, dinc olsun, zorakı və məcburi

olmasın.

17. Bu qeydlərdən bəziləri işin faktiki kontekstində *obiter dicta* xarakteri daşısa da, onlar mənim belə bir fikrimi möhkəmləndirirlər ki, Belçika Hökumətinin Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqını məsləhətləşmələr aparmaq hüququ baxımından bələdiyyə və əyalət müəssisələri qulluqçularının geniş nümayəndəli təşkilatlarından biri kimi tanımaqdan imtina etməsi Konvensiyanın 11-ci maddəsini pozmamışdır; bundan əlavə, bu maddənin bu şikayət növünə aidiyyəti olmasına mən şübhə ilə yanaşıram.

III

14-cü maddə

18. Həmin maddənin, barəsində söhbət aparılacaq hissəsi belədir:

Bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlardan istifadə edilməsi cinsi, irqi... əlamətə görə hər hansı ayrı-seçkilik qoyulmadan təmin edilməlidir və s.

Məhkəmə qərarının bu hissəsi ilə razılaşmaq və hətta Məhkəmənin bu nəticəyə necə gəlməsini başa düşmək mənim üçün çətinidir. Mənim fikrimcə, 11-ci maddənin həmkarlar ittifaqlarının məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququnu və ya onlarla məsləhətləşmə üzrə hakimiyyət orqanlarının hər hansı öhdəliyini ehtiva etməməsi müəyyən edildikdən sonra (bu, Məhkəmə qərarının əvvəlki hissəsində edilmişdir) 14-cü maddə tətbiq edilməməli idi. Həmin maddədə aydın deyilir ki, bu Konvensiyanın tanıdığı [xətt mənim tərəfimdən çəkilmişdir] hüquq və azadlıqlardan istifadə olunması ayrı-seçkilik qoyulmadan təmin olunur... (qeyd etmək istərdim ki, burada və bundan sonra mən, bir qayda olaraq, azadlıq anlayışından istifadə etmirəm; mənim üçün o, hüququ ifadə etməyin başqa bir üsuludur). Əgər Məhkəmənin qəbul etdiyi kimi, həmkarlar ittifaqı yaratmaq və ona daxil olmaq azadlığı həmkarlar ittifaqlarının hakimiyyət orqanları ilə məsləhətləş-

mələrdə iştirak etmək hüququnu ohatə etmirsə, həmin hüquq bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlardan biri deyil və ayrı-seçkilik barədə məsələ də meydana çıxmır. Barəsində ayrı-seçkiliyin həyata keçirilməsi mümkün olan hüquq yoxdursa, həmin məsələ də heç bir şəraitdə meydana çıxa bilməz. Hərada ki, bu şərt yoxdur və yalnız müəyyən könüllü praktika (məsləhətləşmələr praktikası) mövcuddur, belə praktika ayrı-seçkilik qoymaqla həyata keçirilə bilər, lakin bunu 14-cü maddənin pozuntusu hesab etmək olmaz; həmin maddə hüquq və azadlıqlardan istifadə zamanı ayrı-seçkiliyi qadağan edir və könüllü və diskresyon əsasında həyata keçirilən və məcburi xarakter daşımayan praktikaya aid edilmir.

19. Məhkəmə qərarının 44-cü bəndində ifadə edilən nöqtəyi-nəzər (əks fikir), mənim fikrimcə, nəinki bu suallara cavab vermir, həm də onları tam inkar etməsə də, hər halda onlara yüngülcə toxunur, hərçənd ki, həmin məsələlər bütünlüklə Məhkəmənin diqqətinə çatdırılmışdır. Məsələni, mən aşağıdakı aspektlərə diqqəti cəlb etmək istədim:

(i) Məhkəmə qərarının 44-cü bəndinin birinci abzasında deyilir (ikinci təklif): 14-cü maddənin müstəqil əhəmiyyəti yoxdur, o, Konvensiyanın digər normativ maddələrini tamamlayır.²² Mənim fərqləndirdiyim sözlərdə heç bir qüsurlu olmasa da, bu sözlər elliptikdir və 14-cü maddənin belə bir mühüm göstəricisindən yan keçir ki, o, yalnız bu Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlara şamil edilir. Onların arasında məsləhətləşmə hüququ nəinki yoxdur, hətta Məhkəmənin müəyyən etdiyi kimi, nəzərdə də tutulmur. Əlbəttə, belə bir fikir tam ədalətli deyil ki, 14-cü maddəsi başqa normaları tamamlayır, lakin bu: (a) xüsusi üsulla edilir, bu barədə mən aşağıda 23-cü və 24-cü bəndlərdə danışacağam; (b) o, başqa normaları yalnız o halda tamamlaya bilər ki, onlar müstəqil hüquq və azadlıqları əks etdirməsin, nəzərdən keçirilən halda isə bu,

²² Fikir mahiyyətə doğrudur, lakin onun formulə edilməsi qaneedici deyil. Dispozisiya kimi 14-cü maddə, barəsində aşağıda 23-cü və 24-cü bəndlərdə danışılacaq məqsədlər üçün müstəqil olaraq mövcuddur. Müstəqil şəkildə ayrı-seçkilik qoymamaq vəzifəsi kimi mövcud olmayan bu maddə Konvensiyanın başqa maddələrinin tanıdığı digər hüquq və azadlıqlardan asılıdır.

yoxdur.

(ii) Məhkəmə qərarının 44-cü bəndinin birinci abzasının üçüncü təklifi bu cür başlayır:

Özlüyündə müvafiq hüquq və azadlığı təmin edən maddənin tələblərinə uyğun olan tədbir ... Lakin Məhkəmə qərarın əvvəlki hissəsində indicə müəyyən etdi ki, məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ 11-ci maddədə təsbit olunmamışdır. Buna görə də Məhkəmənin inkar etdiyi bu fakt fikrin davam etdirilməsini mənasız edir.²³

(iii) Qərarın 44-cü bəndinin birinci abzasının sonuncu ifadəsi artıqdır və heç bir əhəmiyyətə malik deyil. 14-cü maddənin müstəqil əhəmiyyətə malik olmasından və ya onu Konvensiyanın hər bir başqa maddəsi ilə birgə götürmək lazım gəlməsindən asılı olmayaraq, hər iki halda o, eyni rolunu oynayır. Mən bu məsələyə aşağıda 20-ci bənddə qayıdacağam.

(iv) Qərarın 44-cü bəndinin ikinci abzasında qeyd olunan, yuxarıda mənim sitat gətirdiyim arqument²⁴ də eyni əsasa görə yanlışdır. Məhkəmə həmkarlar ittifaqının dinlənilmək hüququnu 11-ci maddədən doğan Konvensiyaya daxil edilmiş hüquq, bu cür hüquq kimi qəbul edir. Lakin hətta sözügedən hüququn 11-ci maddədə öz əksini tapması ilə razılaşsaq belə, onun bu mübahisəyə dəxli yoxdur; 10-cu bənddə mənim qeyd etdiyim kimi, bu işdə mübahisəyə səbəb olmuş məsləhətləşmə aparmaq hüququ, məsələn Belçika polisinin qoyduğu şəkildə, dinlənilmək hüququndan (yəni həmkarlar ittifaqı xahiş edərsə, onu dinləmək) tamamilə fərqlənir. Söhbət, hətta heç kim dinlənilmək xahişi ilə müraciət etmədikdə belə, işəgötürənin və ya dövlətin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən məsləhətləşmə aparmaq hüququndan gedir. Bunlar ayrı-ayrı şeylərdir. Belçika Hökuməti ərizəçini dinləməkdən imtina etməmişdir, o, başqa həmkarlar ittifaqları ilə məslə-

²³ Həmin tədbirin ayrı-seçkilik xarakterli olması səbəbindən 14-cü maddə ilə birgə götürülmüş bu maddəni poza bilər.

²⁴ Belə məntiqə o zaman əl atırlar ki, Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və dövlətin uyğun vəzifəsi kifayət qədər dəqiq müəyyən edilməmiş olsun və deməli, bu zaman hüququn həyata keçirilməsinin mümkün və səmərəli olması üçün dövlətin vasitələri seçməkdə geniş imkanları olur.

hətləşdiyi kimi, ərizəçi ilə də məsləhətləşməkdən imtina etmişdir. Dinlənilmək hüququnun 11-ci maddəyə implisit qaydada daxil edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, o, Məhkəmənin qeyd etdiyi məsləhətləşmə hüququ ilə eyni şey deyildir.

(v) 44-cü bənddə əksini tapan bütün mülahizələr arzu edilən nəticəyə gətirib çıxarmır; yalnız qismən düzgün olan həmin mülahizələr aydınlaşdırılmalı olan əsas suala cavab vermir.

20. Məhkəmə qərarının 44-cü bəndi, yəqin ki, Belçikada dillər haqqında işdə ifadə olunmuş nöqtəyi-nəzərə əsaslanır; həmin bənd sözügedən nöqtəyi-nəzərə istinad edir və ondan bəzi nümunələr gətirir. Mən qəbul edirəm ki, Məhkəmənin, böyük nüfuz qazanmış işdə əldə edilən nəticələrdən uzaqlaşması, yəqin ki, çətin olacaqdır. Lakin Məhkəmə, bütün digər beynəlxalq məhkəmə orqanları kimi, bəzi milli məhkəmə orqanlarından fərqli olaraq, presdentdən asılı deyildir və əgər əvvəllər ifadə olunmuş hər hansı nöqtəyi-nəzərin düzgünlüyünə şübhə etmək üçün ciddi əsaslar yaranarsa, Məhkəmə tərəddüd etmədən məsələyə bir daha baxmalıdır. Mənim fikrimcə, dillər haqqında işdə ifadə edilən nöqtəyi-nəzər tamamilə səhv idi; lakin öz şərhlərimi verməzdən əvvəl mən həmin qərarın mühüm bir yerini nümunə gətirirəm; həmin qərardan Məhkəmənin indiki qərarının 44-cü bəndində, mənə göstərilmədən, sitat gətirilir. Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan təminatlardan danışarkən Məhkəmə əvvəlki tərkibdə dillər haqqında işdə aşağıdakı şəkildə fikir söyləmişdir (33-34-cü səhifələr, qərarın 9-cu bəndi): 14-cü maddənin Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlara yalnız istinad etməsi baxımından bu təminatın həqiqətən müstəqil mənası olmasa da, hüquq və azadlığı müəyyən edən müvafiq maddə (həmin hüquq və azadlıqlarla əlaqədar olan tədbirlər ayrı-seçkilik xarakteri kəsb etdikdə) 14-cü maddə ilə birgə götürüldükdə, pozula bilər.

Belçikada dillər haqqında işə münasibətdə, bu, o deməkdir ki, dövlət xüsusi növ təhsil müəssisələri yaratmağa borclu deyildi, lakin dövlət hər halda faktiki olaraq təhsil müəssisəsi yaratmışdırsa, o, qəbul qaydaları müəyyən etməklə, ayrı-seçkilik mü-

öyyən edən meyarlar tətbiq etmək hüququna malik deyildi.

O zaman Məhkəmə aşağıdakı nümunəni gətirmişdi: Dövlət bu və ya digər təhsil müəssisəsini yaratmağa bərcəli deyildir. lakin o, həmin müəssisənin yaradılmasını elan edərsə, oraya qəbulun qaydalarını müəyyən edərəkə ayır-seçkilik salan meyarlar müəyyən etməməlidir (qərarın 33-34-cü bəndləri).²⁵

Məhkəmə başqa nümunəyə də müraciət etmişdir.

Konvensiyanın 6-cı maddəsi dövləti iki instansiyalı məhkəmə sistemi yaratmağa məcbur etmir. lakin o, hər halda apellyasiya məhkəmələri yaradırsa, bu, onun 6-cı maddə üzrə vəzifələrindən kənardadır. lakin dövlət hüquqa uyğun əsaslar olmadan şikayət vermək hüququnu tanımaqdan imtina edərsə (başqaları belə bir hüquqa malik olduğu halda), o zaman o, 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə 6-cı maddəni pozmuş olur.

Belə hallarda, təminat verilmiş hüquq və ya azadlığın pozulması baş verir; həmin pozuntu bu işin halları baxımından 14-cü maddənin tələbləri ilə elə olaqələndirilmiş olur ki, həmin maddə konkret hüquq və ya azadlıqlardan danışan hər bir maddənin tərkib hissəsinə çevrilir.

Bu fikir nəinki mənə açıq-aşkar yanlış görünür, həm də o, daxilən ziddiyyətlidir. Mən apellyasiya məhkəmələri nümunəsində bunu nümayiş etdirəcəyəm.

Məhkəmə qeyd edəndə ki, 14-cü maddə Konvensiyanın hər hansı hüquq və ya azadlığı müəyyən edən maddələri ilə çulğalaşır, bu o deməkdir ki, müvafiq hüquq barədə ayır-seçkiliyə yol verməmək vəzifəsinin yaranması üçün həmin hüquq həqiqətən təminəlidir. lakin Məhkəmə bildirir ki, 6-cı maddə iki instansiyalı məhkəmə sistemi yaratmaq vəzifəsini dövlətin üzərinə qoymur və şəxsən həmin sistemin yaradılmasını tələb etmək hüququ yoxdur. Bu işə öz növbəsində o deməkdir ki, Konvensiyanın tanıdığı, 14-cü maddənin tətbiq edilməsini nəzərdə tutan hüquq yoxdur. Həyata keçirilməsi zamanı ayır-seçkiliyin qadağan edilməsini tələb etmək mümkün olan hüquq yoxdur. Özü də bu halda söhbət Konvensiyanın yox, dövlətin özünün könüllü olaraq müəyyən et-

²⁵ 23 iyul 1968-ci il tarixli qərar. Seriya A. 6-cı cild.

diyi hüquqdan istifadə etməkdən, onu qadağan etməkdən və ya ona münasibətdə ayrı-seçkiliyə yol verilməsindən gedə bilər.

21. Buna görə də əmin ola bilərik ki, dillər haqqında işdə Məhkəmə, bir tərəfdən, apellyasiya sisteminin tətbiq olunmasını müəyyən etmədiyinə görə 6-cı maddənin pozulmadığını iddia etməklə, digər tərəfdən isə, 14-cü maddənin pozulması ehtimalını nəzərdə tutmaqla, sadəcə olaraq, özü özünün ziddinə getmişdir, hərçənd ki, o, etiraf etmişdir ki, bu halda ayrı-seçkilik, 14-cü maddənin tələb etdiyi kimi, Konvensiyanın tanıdığı heç bir hüquq və azadlığa toxunmamışdır.²⁶

22. Yəqin ki, diqqəti bu cür elementar vəziyyətə yönəltməyə ehtiyac yoxdur, lakin həmin vəziyyəti başqa rəkursda təsvir etmək də faydalıdır. Dillər haqqında işdən nümunə götürülən hissə 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın istənilən maddəsinin pozulmasına tətbiq edilə bildiyinə görə belə bir sual ortaya çıxır: bu maddələr arasında əlaqələndirici həlqə nədən ibarətdir? Əgər Konvensiyanın heç bir maddəsində ayrı-seçkiliyə məruz qala bilən hər hansı hüquq və ya azadlıq öz əksini tapmamışdırsa, o zaman 14-cü maddə ilə hər hansı əlaqələndirməyə əsas yoxdur. Belə halda 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə hər hansı başqa maddənin pozuntusu mümkün deyil, çünki müəyyən edilmişdir ki, 14-cü maddə müvafiq hüquq və ya azadlığı əks etdirmir, halbuki Məhkəmə dillər haqqında işdə hüquqa uyğun olaraq müəyyən etmişdir ki, 14-cü maddənin nəzərdə tutduğu təminat heç bir müstəqil mövcudluğa malik deyil, çünki o, istisnasız olaraq Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlara aiddir, belə olan halda Məhkəmə necə qərar çıxara bilərdi ki, 1 Nöfi Protokollun 2-ci maddəsi 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə pozulmuşdur? İki mənfi kəmiyyətin cəmi müsbət kəmiyyət verə bilməz. Ayrılıqda götürülən hər bir maddə başqası ilə birləşdirilə bilmədikdə, heç bir kumulativ effekt alınə bilməz; burada zəruri əlaqə yoxdur, çünki heç bir maddə həmin əlaqənin yaranması üçün

²⁶ Mənim əvvəl qeyd etdiyim kimi, bu kontekstdə azadlıq anlayışı faktiki olaraq mənasızdır. Hər bir şəxs istənilən çağırışı edə bilər, lakin bu, hüquqi əhəmiyyət daşıyan şərəitin yaranmasına gətirib çıxarmır. Xüsusən apellyasiya məhkəmələri sistemini tətbiq etməyi tələb etmək azadlığından danışmaq mənasızdır.

əsas vermir. 11-ci maddənin prinsipə və ya ümumən həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətinə aid olmasını və ya bu mübahisənin predmetinin həmkarlar ittifaqının hüquqları və ya maraqları dairəsində olduğunu göstərmək kifayət deyil. Bu işdə Məhkəmə məhz buna istinad edir, lakin bu, kifayət deyil. Boşluğu doldurmaq üçün göstərmək lazımdır ki, mübahisə doğuran konkret hüquq (bu halda məsləhətləşmələrdə iştirak etmək hüququ), sözügedən fəaliyyətin tərkib hissəsi kimi 11-ci maddənin verdiyi hüquqdur. Məhkəmənin gəldiyi nəticədə məhz bu yoxdur. Deməli, məsləhətləşmələr 14-cü maddənin aid olduğu məsələlərdən biri deyil.

23. Bu təhlili daha da inkişaf etdirmək olar və lazımdır. Həqiqətən, ümumiyyətlə, 14-cü maddə ilə əlaqədə, 6-cı maddənin, 11-ci maddənin və s.-nin pozulması haqqında danışmaq yanlış olardı, çünki 14-cü maddənin mahiyyəti ondadır ki, o, hər hansı digər maddə pozulmadıqda da fəaliyyət göstərir, bu şərtlə ki, həmin maddə ayrı-seçkiliyə məruz qala bilən hüquq və ya azadlığı nəzərdə tutsun. 14-cü maddənin real məqsədi bundan ibarətdir. Ayrı-seçkiliyin olub-olmamasından asılı olmayaraq, özlüyündə hər hansı başqa müvafiq maddə pozulmuşdursa, adətən 14-cü maddəyə müraciət etməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Bu halda ayrı-seçkilik pozuntunu yalnız mürəkkəbləşdirirdi, lakin onun səbəbi olmazdı. 14-cü maddənin tətbiq edilməsi üçün hüquq və ya azadlığın pozulması yox, yalnız həmin hüquq və azadlığın mövcudluğunun Konvensiyanın başqa maddələri tərəfindən tanınması tələb olunur; həmin maddənin qüvvəsi ona yönəlmişdir ki, hər hansı başqa maddənin nəzərdə tutduğu hüquq və ya azadlıqların ayrı-seçkilik qoymaqla verildiyi hallar aşkara çıxarılsın.

24. Bütün bu mülahizələr mənim fikrimə qarşı belə bir etiraz cavabdır ki, guya mənim fikrimin doğruluğunun qəbul edilməsi 14-cü maddənin faydasız olması və başqa maddələrə heç bir şey əlavə etməməsi deməkdir. Əslində həmin maddə, əlbəttə, çox şey verir. Tutaq ki, 11-ci maddə həmkarlar ittifaqı təşkilatlarına, onlarla məsləhətləşməyi Hökumətdən tələb etmək hüququ verir. O zaman 14-cü maddənin qüvvəsi təkcə bu hüququ ver-

məkdən və müvafiq öhdəliyi yerinə yetirməkdən yox, bunlara əlavə olaraq, bunu heç bir ayrı-seçkilik qoymadan etməkdən ibarət olardı. Əks halda, 11-ci maddənin pozuntusu olmasa belə, 14-cü maddə pozulmuş olacaqdır. 14-cü maddə məhz bu cür fəaliyyət göstərir, hərçənd ki, bunun üçün 11-ci maddədən doğan əsas hüququn olması lazımdır. Bu danılmaz şərti nəzərə alsaq, yekunda 14-cü maddə kifayət qədər müəyyən və mühüm tətbiq dairəsinə malikdir və mənim fikrimcə, ona qanunun ölü hərfi kimi baxılmamalıdır. Həmin maddə olmadan, hüquq özü pozulmasa belə, ayrı-seçkiliyə yol vermək mümkün olardı.

25. Yekun hissədə (aşağıda sonuncu bənddə nəzərdən keçirilən ayrıca bəndi hesaba almasaq) belə nəticəyə gəlirik ki, Məhkəmə bu işdə 14-cü maddənin şərhli və tətbiqi ilə məşğul olmuşdur (eyni sözlər dillər haqqında işə də aiddir), sanki həmin maddədə bu Konvensiyanın tanıdığı sözləri yoxdur və o, [bütün] hüquq və azadlıqlardan istifadə olunması təmin olunur... və s. sözlərlə başlayır. Lakin bunun nəticəsində (dillər haqqındakı işdə çıxarılan düzgün qərara və Məhkəmə qərarının 44-cü bəndinin birinci abzasının ikinci cümləsindəki mülahizəyə baxmayaraq) həmin maddə insan haqları sahəsində ayrı-seçkiliyi qadağan edən müstəqil, avtonom norma olardı. Ola bilsin ki, belə yanaşmanın müsbət cəhətləri vardır və bu yolla getməyə həvəs yarana bilər. Hər halda istənilən formada ayrı-seçkiliyin təbii və təqdirəlayiq olaraq qəbul edilməməsi kafi hüquqi əsası olmayan və ya ola bilməyən nəticəyə bəraət qazandıra bilməz. Məhkəmə etikanın məhkəməsi yox, qanunun məhkəməsidir.

26. Heç bir şeyi nəzərdən qaçırmaq üçün qeyd edim ki, Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarın xeyrinə olan dəlillərin daha geniş olan digər kateqoriyası vardır, bunlar Konvensiyanın konkret normalarından daha çox ümumi prinsiplərə əsaslanırlar. Konkret normaların şərhli və tətbiqi zamanı həmişə belə bir fikir söyləmək olar: bu məsələ ilə əlaqədar hüququn ümumi prinsiplərini tətbiq etmək olmazmı, çünki onların bu işə aid olmasını hesab etmək üçün əsas vardır, işin özü isə bu imkan istisna etmir. Buna istinad etməklə belə bir vəziyyəti təsəvvür etmək olar. Nəyisə etməyə

borelu olmayan hər hansı şəxs başqa şəxs üçün həmin şeyi etmişdir: bu, o deməkdir ki, həmin şəxs heç kəsin qalib gəlməməsi və ya məğlub olmaması üçün eyni şeyi başqa maraqlı şəxslər üçün də etməlidir? Başqa hallarda bu doktrinanın qəbul edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, o, Konvensiyanın dəqiq mətninə qası qoyula bilməz: həmin mətn ayrı-seçkilik tədbirlərinə əl atmaq vəzifəsini yalnız Konvensiyanın tanıdığı hüquq və azadlıqlarla məhdudlaşdırır. Qısaca desək, Konvensiya bu doktrinanın tətbiqini istisna edir. gəlin sivilizasiyamızın ən qədim ibrətaniz hekayətlərindən birinin - üzümlüklərdəki işçilər haqqındakı hekayətin verdiyi dərsi unutmayaq. İstiliyə və gündüz saatının ağırlığına dözənlər şikayət etdikdə ki, onlara günün axırında işə cəlb edilənlərə nisbətən çox haqq ödənilməməklə ayrı-seçkiliyə yol verilmişdir, üzümlüyün sahibi demişdir: Dostum, mən sənə heç bir pislilik etmirəm... məgər mənə, malik olduğum hər bir şeylə öz istədiyimi etməyə imkan verilməmişdirmi? (Matfeyin İncili, 20-ci fəsil, 13-15-ci şerlər). Etika baxımından bu, heç də ideal görünmür, lakin etika bu qədər çox şey tələb edə bilərmi, hələ biz hüququ demirik. Əgər mən qonşuma bağını qaydaya salmaqda kömək etmək istəyirəmsə, bu, o deməkdir ki, mən ya qanuna, ya da etik normalara əsasən küçənin bütün sakinlərinə münasibətdə cəni şeyi etməliyəm?

Həmkarlar ittifaqı təşkilatı ilə məsləhətləşmə tipli könüllü hərəkətlər, qanuna zidd olan ayrı-seçkilikdə əsaslı ittiham edilmənin predmeti ola bilər, bu şərtlə ki, bu, hüquq norması ilə müəyyən edilmiş olsun. Bu işdə tətbiq edilən hüquq normaları Konvensiyanın normalarıdır və ya ondan törəyən normalardır, Konvensiyaya görə isə məsləhətləşmələr məcburi deyil, habelə məsləhətləşmələrin olmaması Konvensiyanın hər hansı maddəsinin pozulması deyil. O zaman həmkarlar ittifaqlarının biri ilə məsləhətləşmək və digəri ilə məsləhətləşmədən imtina etmək, hətta buna ayrı-seçkilik kimi baxılsa belə, Konvensiya özü məsləhətləşmə hüququnu təmin etmədiyi halda Konvensiya üzrə hüquq pozuntusu ola bilərmi?

HƏKİMLƏR HƏYAT UĞRUNDA PLATFORMASI TƏŞKİLATI (PLATTFORM "ÄRTZE FÜR" DAS LEBEN) AVSTRİYAYA QARŞI

21 iyun 1988-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

1980-ci ilin dekabrında abortların qanuniləşdirilməsinin əleyhinə çıxış edən həkimlərin assosiasiyası olan Həkimlər həyat uğrunda platforması Ştadl-Paurada nümayiş keçirməyi qərara aldı. Toplantılar haqqında qanunun nəzərdə tutduğu bildirişi aldıqdan sonra müvafiq hakimiyyət orqanları nümayişə icazə verdilər və seçilmiş marşrut boyunca polisın yerləşdirilməsi üzrə tədbirlər gördülər.

Azad abort tərəfdarları ilə toqquşmadan çəkinən və yaxındakı kilsədəki ibadətə mane olmaq istəməyən nümayiş təşkilatçıları yürüşün başlanmasına az qalmış əvvəlcədən planlaşdırılmış marşrutu dəyişmək qərarına gəldilər. Polis orqanları etiraz etmədilər, lakin xəbərdarlıq etdilər ki, yeni marşrutun mühafizəsi çətin olacaqdır. Nəticədə nümayişin əleyhdarları şüarlar qışqırmaqla, nümayiş iştirakçılarına yumurtalar və çim parçaları atmaqla nümayişi pozdular. Polisın müdaxiləsi ondan ibarət oldu ki, ehtirasların coşması fiziki zorakılıq təhlükəsi həddinə çatdıqda, polis düşmən qrupları ayırdı.

Ərizəçi assosiasiyanın verdiyi polisın vəzifəli şəxsləri barədə intizam şikayəti həmin şəxslərə hər hansı intizam tədbiri tətbiq olunmasına səbəb olmadı. Ərizəçi assosiasiya Konstitusiya Məhkəməsinə şikayətlə müraciət edərək bildirdi ki, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətsizliyi Avstriya Konstitusiyasının təminat verdiyi toplantı azadlığının və dini ayinləri icra etmək azadlığının pozulmasına səbəb olmuşdur. 1 mart 1982-ci il tarixli qərarı ilə məhkəmə onu belə bir əsasla qəbul olunmayan elan etdi ki, burada Konstitusiyanın 144-cü maddəsində göstərilən mənada hər hansı birbaşa inzibati məcburiyyət tədbirinin tətbiqi barədə qərar

və ya aktla bağlı mübahisə qaldırılmır. Sonradan prokurorluq bəzi nümayiş əleyhdarlarına qarşı başlanmış rəsmi cinayət araşdırmasına xitam verdi.

1 may 1982-ci ildə Zalsburq kilsəsi qarşısındakı meydanda Platforma ikinci nümayiş keçirdi. O da nümayiş əleyhdarlarının hərəkətləri nəticəsində pozuldu; polis həmin əleyhdarları yalnız nümayişin sonuna yaxın dağıtdı və bu hadisələrdən sonra heç bir araşdırma aparılmadı.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

Assosiasiyanın şikayətində qeyd olunurdu ki, Konvensiyanın 9-cu (fikir, vicdan və din azadlığı), 10-cu (fikri ifadə etmək azadlığı), 11-ci (yığıncaqlar və birləşmək azadlığı) və 13-cü (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ) maddələri pozulmuşdur; Komissiya 17 oktyabr 1984-cü ildə assosiasiyanın Konvensiyanın 13-cü maddəsinə əsaslanan şikayətini qəbul edilən saydı, lakin 9-cu, 10-cu və 11-ci maddələrə əsaslanan şikayətləri rədd etdi.

12 mart 1987-ci il məruzəsində Komissiya yekdilliklə belə bir nəticəyə gəldi ki, 13-cü maddə pozulmuşdur.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

24. Ərizəçi assosiasiya qeyd etmişdir ki, onun 11-ci maddəyə əsaslanan şikayəti üzrə Avstriya hər hansı səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi təklif etməmişdir; assosiasiya 13-cü maddəyə istinad etmişdir, burada aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

Bu Konvensiya tərəfindən tanınan hüquq və azadlıqları pozulmuş hər bir insanın, hətta pozuntu rəsmi şəxs kimi hərəkət edən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmaq hüququ vardır.

25. Hökumətin əsas dəlili bundan ibarətdir ki, 13-cü maddə yalnız Konvensiyanın mühüm şərti pozulduğu hallarda tətbiq edilir. Sübut üçün "*ont été violés*" sözlərinin daxil olduğu fransız

mətnindən sitat gətirilmişdir; bu, Hökumətin fikrincə, müvafiq *are violated* ingilis ifadəsindən daha aydın və müəyyəndir.

Məhkəmə bu dəlillə razılaşmamışdır. Məhkəmə praktikasına uyğun olaraq, 13-cü maddə Konvensiyanın müdafiə etdiyi hüquq və azadlıqların pozulmasının qurbanı olduğunu əsaslandırılmış şəkildə bildirən hər bir kəs üçün səlahiyyətli dövlət instansiyası qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsini təmin edir; hər hansı başqa şərh maddəni mənasız edir (*bax: Boyd və Raysın işi* üzrə 27 aprel 1988-ci il tarixli qərar. Seriya A, cild 131, səh. 23, bənd 52).

26. Komissiya 11-ci maddə üzrə açıq-aşkar əsassız olduğuna görə şikayəti qeyri-məqbul hesab etsə də, belə qərara gəlmişdir ki, şikayət 13-cü maddə üzrə qəbul edilə bilər. Hökumət eyni şikayəti mühüm şərt üzrə əsassız elan etməni və 13-cü maddəyə görə əsaslı hesab etməni məntiqə zidd hesab etmişdir.

27. Məhkəmə məqbulluq anlayışına mücərrəd tərif vermək niyyətində deyildir. Sözügedən halda 13-cü maddənin tətbiq edilməsinə müəyyənləşdirməkdən ötrü, Komissiyanın şikayəti rədd etməsinə baxmayaraq, işin faktlarını və bu işlə bağlı qaldırılan hüquqi problemlərin mahiyyətini nəzərə almaqla, 11-ci maddənin yerinə yetirilməməsinə iddia etmək üçün şikayətin əsası olub-olmamasını aydınlaşdırmaq Məhkəmə üçün kifayətdir. 13-cü maddəyə əsasən şikayətin məqbulluğu barədə Komissiyanın qərarı həmin şikayətin əsaslılığı barədə Məhkəməyə faydalı göstərişlər verə bilər (*bax: Boyd və Raysın işi* üzrə yuxarıda qeyd edilən qərar, 54-55-ci bəndlər).

28. Komissiyada araşdırma zamanı Platformanın nümayəndələri bildirmişlər ki, Avstriyanın hakim dairələri nümayişin mənasız keçirilməsini təmin etmək üçün praktiki addımlar atmaqla, toplantı azadlığının həqiqi mənasına etinasız yanaşmışlar.

29. Hökumətin bildirdiyinə görə, 11-ci maddə dövlətin nümayişləri müdafiə etmək üçün tədbirlər görmək vəzifəsini doğurmur. Avstriyanın 1867-ci il Əsas Qanununun 12-ci maddəsində təsbit olunan dinc toplantılar azadlığı əsasən dövlətin birbaşa müdaxiləsindən şəxslərin müdafiə edilməsinə yönəlmişdi. Konvensiyanın və Avstriya Konstitusiyasının bir sıra digər qaydalarından fərqli olaraq, 11-ci maddə fiziki şəxslər arasındakı münas

sibətlərə şamil edilmir. Hər halda sözügedən şəraitdə istifadə edilə bilən vasitələri seçmək dövlətin ixtiyarında qalır.

30. Şikayətin məqbulluğu barədə 17 oktyabr 1985-ci il tarixli qərarında Komissiya 11-ci maddənin nümayişləri onların keçirilməsinə mane olanlardan və ya onları pozmağa çalışanlardan müdafiə ehtəyinin dövlətdən tələb olunmasını nəzərdə tutub-tutmaması məsələsinə ətraflı baxmışdır. Komissiya bu suala müsbət cavab vermişdir.

31. Məhkəmə Konvensiyadan doğan pozitiv xarakterli öhdəliklər haqqında ümumi nəzəriyyəni inkişaf etdirməli deyil, lakin ərizəçi assosiasiyanın şikayətinin əsaslı olub-olmamasını müəyyənləşdirməzdən əvvəl o, 11-ci maddənin şərhini verməlidir.

32. İstənilən nümayiş, onun keçirilməsinə səbəb olan ideya və ya tələblərə qarşı çıxış edənləri qıyıqlandıra və ya əsəbiləşdirə bilər. Lakin hər halda nümayiş iştirakçılarının əleyhdarları tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalmaq təhlükəsindən çəkinmədən nümayişi keçirmək imkanı olmalıdır; bu cür çəkinmə cəmiyyətlə bağlı ən aktual məsələlərə dair fikirlərini açıq ifadə etməkdə ümumi ideyaları və maraqları bölüşdürən assosiasiyalara və digər qruplara mane ola bilər.

Demokratik cəmiyyətdə əks-nümayiş keçirmək hüququ nümayiş hüququnun həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilməz. Buna istinad edərək, dinc toplantılar keçirilməsinin həqiqi, effektiv azadlığının təmin olunması yalnız dövlətin müdaxilədən çəkinmək vəzifəsinə gətirib çıxara bilməz: dövlətin rolunun sırf neqativ konsepsiyası 11-ci maddənin predmetinə və məqsədinə ziddir. 8-ci maddə kimi 11-ci maddə də, bəzən hətta fiziki şəxslər arasındakı münasibətlər sahəsində də, pozitiv hərəkətlər etməyi tələb edir (*bax: X və Y-nin Niderlanda qarşı* 26 mart 1985-ci il tarixli iş üzrə *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 91, səh. 11, bənd 23).

33. Hökumətlə və Komissiya ilə razılaşan Məhkəmə belə bir qərara gəldi ki, nümayişlərin müdafiəsi üçün pozitiv xarakterli tədbirlər Avstriya hüququna məlumdur. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 284-cü və 285-ci maddələri, keçirilməsi qadağan edilməyən toplantılara maneələr yaratmağı, onları qovmağı və ya pozmağı şəxslərə qadağan edir; Toplantılar haqqında qanunun

hakimiyyət orqanlarına müəyyən hallarda toplantını qadağan etmək, güc sərf etməklə ona son qoymaq və ya onu dağıtmaq səlahiyyəti verən 6-cı, 13-cü və 14(2)-cü maddələri əks-nümayişlər təşkil olunduqda tətbiq edilə bilər.

34. Qanunun icazə verdiyi nümayişlərin dinc xarakterini təmin etmək üçün məntiqə uyğun və lazımı tədbirləri görmək Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin vəzifələrinə daxil olsa da, onlar bu məsələdə tam təminatlar verə bilməzlər, hərçənd ki, bu cür tədbirlərin seçilməsində geniş seçim imkanlarına malikdirlər (bax: *Əbdüləzizin, Kabalesin və Balkandalinin işi* üzrə 28 may 1985-ci il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 94, səh. 33-34, bənd 67 və *Risin işi* üzrə 17 oktyabr 1986-cı il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 106, səh. 14-15, bənd. 35-37). Bu sahədə Konvensiyanın 11-ci maddəsi dövlətlərin üzərinə tədbirlər görmək vəzifəsini qoyur, lakin müəyyən nəticələr əldə etmək vəzifəsi qoymur.

Ərizəçinin bildirdiyinə görə, sözügedən hər iki nümayiş keçirilən zaman polis özünü çox passiv aparmışdır. Hökumət və Komissiya bununla razılaşmamışlar; onların fikrincə, hər hansı ciddi pozuntunun olmadığı şəraitdə birbaşa müdaxiləyə haqq qazandırmaq olmazdı və bu, fiziki zorakılıq hərəkətlərinə səbəb olardı.

36. Bu hallarda Məhkəmə polisin hərəkətlərinin lüzumlu və ya səmərəli olmasına qiymət verməmiş, yalnız şikayətin müvafiq hakimiyyət orqanlarının zəruri tədbirlər görməməsinə əsaslanıb-əsaslanmadığını müəyyən etmişdir.

37. 27 dekabr 1980-ci il Ştadl-Paura hadisələrinə gəldikdə, hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, azad abort tərəfdarlarının planlaşdırdığı (bu barədə noyabrın 30-da hakimiyyət orqanlarına bildiriş təqdim edilmişdi) və Platformanın nümayişi ilə eyni vaxtda və eyni yerdə keçirilməli olan hər iki nümayiş qadağan edilmişdi. Nümayişin əvvəlcədən planlaşdırılmış yolu boyunca, istər formada, istərsə də mülki geyində çoxlu polis qüvvələri yerləşdirilmişdi və hətta polisin etirazlarına baxmayaraq, ərizəçi assosiasiya marşrutun dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul etdikdə, polisin nümayəndələri nümayişin müdafiəsini təmin etməkdən imtina etmədilər. Nəhayət, hər hansı ziyan vurulmamış və ciddi

toqquşmalar baş verməmişdir; əks-nümayişin iştirakçıları şüarlar qışqıraraq, plakatlar yelləmiş, yumurta və çim parçaları tullamışlar, lakin bunlar axının hərəkətinə və açıq havada keçirilən dini mərasimin bitməsinə mane olmamışdır; ehtiraslar zorakılıq tətbiq olunması təhlükəsi doğuracaq dərəcədə qızısqıqda, iğtişaşlarla mübarizə üzrə xüsusi bölmələr düşmən qruplaşmaları ayırmışlar.

38. Zalsburqdakı nümayişə gəldikdə, onun keçirilməsi üçün təşkilatçılar ənənəvi sosialist yürüşü günü olan 1 mayı seçmişlər, lakin bundan imtina etmək lazım gəlmişdir, çünki qabaqcadan ərizə təqdim etmiş ərizəçi assosiasiya kilsə qarşısındakı meydana iddia etmişdir. Bundan əlavə, iştirakçıları və onların əleyhdarlarını ayırmaq və toqquşma təhlükəsini aradan qaldırmaq üçün hadisə yerinə yüz polis göndərilmişdir; onlar meydanı təmizləmiş və dini mərasimə heç bir maneə törədilməməsi üçün mühasirəyə almışlar.

39. Beləliklə, aşkar görünür ki, Avstriyanın hakim dairələri nümayişçilərin müdafiəsi üçün bütün məntiqə uyğun və lazımi tədbirləri görmüşlər.

Beləliklə, bu işdə heç bir şey 11-ci maddənin pozulmasını təsdiq etmir; bu halda 13-cü maddə tətbiq edilə bilməz.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

Qərara aldı ki, 13-cü maddə pozulmamışdır.

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 21 iyun 1988-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Mark-Anlre Eyssen
Qrefye

Rolf Rissdal
Sədr

SOSIALİST PARTİYASI VƏ BAŞQALARI TÜRKİYƏYƏ QARŞI

25 may 1998-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

İŞİN HALLARININ QEYRİ-RƏSMİ QISA İFADƏSİ

A. Əsas faktlar

Birinci ərizəçi olan Sosialist Partiyasının (SP) əsası 1 fevral 1988-ci ildə qoyulmuş, 1992-ci ilin oktyabrında Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı ilə o, buraxılmışdır. İkinci və üçüncü ərizəçilər olan cənab İlhan Kirit və cənab Doğu Perinçək müvafiq surətdə partiyanın sədri və keçmiş sədri olmuşlar. Onlar İstanbulda yaşayırlar.

15 fevral 1988-ci ildə, partiya yaradıldıqdan iki həftə sonra Baş prokuror onun buraxılması tələbi ilə Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etdi; o, partiyanın proqramına istinad edərək bildirdi ki, partiya ölkədə proletariat diktaturası qurmağa çalışır.

Həmin il dekabrın 8-də Konstitusiyaya Məhkəməsi sorğunu əsassız olduğuna görə rədd etdi: onun fikrincə, partiyanın proqramda əks olunan siyasi məqsədləri Konstitusiyaya zidd deyildi.

14 noyabr 1991-ci ildə Baş prokuror ikinci dəfə Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etdi. O, SP-nin dərc olunmuş yazılarına və onun rəhbərlərinin bəyanatlarına (o cümlədən Parlament seçkiləri ilə bağlı seçki kampaniyası zamanı) istinad edərək, bildirdi ki, partiyanın fəaliyyəti dövlətin ərazi bütövlüyünün və millətin birliyinin pozulmasına yönəlmişdir, bu işə Konstitusiyanın beş maddəsinin və 2820 Növlü Qanunun (Siyasi partiyalar haqqında) üç maddəsinin pozulması deməkdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi 25 oktyabr 1992-ci ildə dərc olunmuş 10 iyul 1992-ci il tarixli qərarında SP-nin buraxıldığını elan etdi. Bu, SP-nin əmlakının *ipso jure* müsadirə edilməsinə və Xəzinədarlığa verilməsinə və onun rəhbərlərinin gələcəkdə hər hansı belə vəzifə tutmağın qadağan olunmasına səbəb oldu.

V. İnsan Hüquqları Komissiyasında araşdırma

31 dekabr 1992-ci ildə Ərizəçinin Komissiyaya verdiyi şikayətdə qeyd olunurdu ki, Konvensiyanın bir neçə maddəsi - 6, 9, 10 və 11-ci maddələr ayrılıqda və 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə, habelə I Nöli Protokolun 1 və 3-cü maddələri pozulmuşdur. Şikayət qismən qəbul edilən sayılmışdır.

26 noyabr 1996-cı il tarixli məruzəsində Komissiya faktları müəyyən etmiş və yekdilliklə bu nəticəyə gəlmişdir:

(a) Konvensiyanın 11-ci maddəsi pozulmuşdur;

(b) Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmamışdır;

(s) Konvensiyanın 9-cu və 10-cu maddələri üzrə ayrıca sual yoxdur;

(d) Konvensiyanın 14 və 18-ci maddələrinin və I Nöli Protokolun 1 və 3-cü maddələrinin pozulub-pozulmamasına ayrıca baxmağa ehtiyac yoxdur.

27 yanvar 1997-ci ildə Komissiya işi məhkəməyə vermişdir.

MƏHKƏMƏ QƏRARINDAN ÇIXARIŞ

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. Konvensiyanın 11-ci maddəsinin güman edilən pozuntusu

24. Ərizəçilər bildirmişlər ki, SP-nin buraxılması və onun rəhbərlərinə istənilən digər partiyada bu cür vəzifələr tutmağın qadağan olunması Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə təmin edilən birləşmə azadlığına olan hüquqlarını pozmuşdur, həmin maddədə deyilir:

“1. Hər kəsin dinə toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və

ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur".

A. 11-ci maddənin tətbiq olunması

1. Tərəflərin arqumentləri

(a) Ərizəçilər

Ərizəçilər bildirmişlər ki, siyasi partiyalar, sözsüz ki, 11-ci maddənin təsiri altına düşür.

(b) Hökumət

26. Hökumət öz memorandumunda bildirmişdir ki, 11-ci maddə siyasi partiyalara heç bir halda tətbiq edilə bilməz. Partiya öz nizamnaməsində və proqramında dövlətin konstitusiya quruluşuna hücumlar edirsə, Məhkəmə elan etməlidir ki, Konvensiya *ratione materiae* tətbiq edilməməlidir, yaxud 17-ci maddəni tətbiq etməlidir.

27. SP-nin fəaliyyəti açıq-aşkar göstərir ki, onun məqsədləri Türkiyənin fundamental konstitusiya prinsipləri ilə ziddir. Onun bəyamatından görünür ki, partiya kürd mənşəli vətəndaşların millət və xalq statusunu və ayrıca dövlət yaratmaq hüququnu tanıyır; o, hətta başqa ölkələrdə konsulluqlar açmaq hüququna malik olan federal qurumlar yaratmaq istisna edilməməklə, federasiya yaradılmasının lehinə çıxış etmişdir. Bu, dövlətin özünün əsaslarını şübhə altına almağa bərabər olduğuna görə Konstitusiya Məhkəməsi bu cür siyasi məqsədin konstitusiyaya uyğunluğunu araşdırmalı idi. Bu vəzifəni yerinə yetirərkən, o, Almaniya

Konstitusiyaya Məhkəməsinin xarici vətəndaşlığı olan şəxslərin yerli orqanlara seçkilər zamanı səsvermədə iştirak etmək hüququ haqqında 31 oktyabr 1991-ci il tarixli və Fransa Konstitusiyaya Şurasının Korsikanın statusu haqqında 9 may 1991-ci il tarixli qərarlarının müəyyənləşdirdiyi xəttə əməl etmişdir.

Araşdırma zamanı Hökumət bildirmişdir ki, Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin öz konstitusiyaya institutlarını, xüsusən də öz mövcudluqlarının zəruri şərti hesab etdikləri prinsipləri Avropa Şurası orqanlarının nəzarətinə vermək niyyətləri heç vaxt olmamışdır. Buna görə də həmin institutları və ya prinsipləri şübhə altında qoyan SP kimi siyasi partiya Konvensiyanın və ya onun Protokollarının tətbiqini tələb edə bilməz, çünki bu işdə mübahisə predmeti birləşmə azadlığı yox, öz müqəddəratını təyin etmə hüququdur, bu isə Konvensiyanın səlahiyyət dairəsinə daxil deyil.

Hər halda SP-yə münasibətdə Konvensiyanın 17-ci maddəsini tətbiq etmək lazımdır, çünki partiya zorakılıqdan istifadə olunmasına bəraət qazandıрмаğa və türk dövlətinə nifrət aşılamağa, habelə bütün xalqın hüquqa zidd şəkildə iki əks düşərgəyə bölünməsinə can atmışdır. Bu vəzifəni yerinə yetirərkən, SP Kürd İşçi Partiyasının (PKK) dili ilə danışmışdır; SP sonuncunun heç bir metodundan imtina etməmişdir.

SP-nin buraxılması haqqında qərarında Konstitusiyaya Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, partiyanın fəaliyyəti Konvensiyanın 17-ci maddəsinin təsir dairəsinə düşür.

(s) Komissiya

28. Komissiya belə bir fikir bildirmişdir ki, 11-ci maddənin mətnində onun qüvvəsini birləşdirən, yaxud qrupun xüsusi forması ilə məhdudlaşdırılan və ya onun siyasi partiyalara şamil olunmadığını nəzərdə tutan heç bir şey yoxdur. Əksinə, 11-ci maddəyə demokratiyanın lazımı şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin edən hüquqi təminat kimi baxsaq, siyasi partiyalar müdafiə olunması nəzərdə tutulan birliklərin mühüm formalarından biridir. Bununla

əlaqədar olaraq, Komissiya 11-ci maddəyə əsasən siyasi partiyaların fəaliyyətinə müxtəlif məhdudiyətlər qoyulmasını və hətta belə partiyaların buraxılmasını nəzərdə tutan bir sıra qərarlarını xatırlatmış və bununla təsdiq etmişdir ki, 11-ci maddə birliklərin bu tipinə də tətbiq edilir (*bax: Almaniya Kommunist Partiyasının işi*, şikayət №250/57, Annuaire, cild 1, səh. 225; *Yunan işi*, Annuaire, cild 12, səh. 170, bənd 392; *Fransa, Norveç, Danimarka, İsveç və Niderland Türkiyəyə qarşı iş*, şikayət №9940-9944/82. D.R. 35, səh.143).

Məhkəmədə araşdırma zamanı Komissiyanın nümayəndəsi də bildirdi ki, Konvensiyanın 17-ci maddəsini tətbiq etməyə ehtiyac olmamışdır, çünki nə SP-nin proqramı, nə də cənab Perinçəkin söylədiyi və məhkəmə araşdırmasının predmeti olan fikirlər Konvensiyanın müdafiə etdiyi hüquq və azadlıqların ləğvindən söhbət getdiyini göstərmir.

2. Məhkəmənin verdiyi qiymət

29. *Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı iş* üzrə 30 yanvar 1998-ci il tarixli qərarında Məhkəmə göstərmişdir ki, siyasi partiyalar demokratiyanın lazımı şəkil-də fəaliyyət göstərməsi üçün olduqca zəruri olan birlik formasıdır və Konvensiya sistemində demokratiyanın vacib olmasına görə, heç bir şübhə yoxdur ki, siyasi partiyalar 11-ci maddənin təsir da-irəsinə düşür. Digər tərəfdən, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, birlik, o cümlədən siyasi partiya, yalnız onun hərəkətlərinin milli haki-miyyət orqanları tərəfindən dövlətin konstitusiya əsaslarının sar-sıdılması kimi qiymətləndirildiyinə və qadağanedici tədbirlər gö-rülməsini tələb etdiyinə görə Konvensiyanın təklif etdiyi müdafi-ədən məhrum edilə bilməz. Məhkəmə bu işdə başqa rəyə gəl-mək üçün heç bir əsas görmür.

17-ci maddənin tətbiqinə gəldikdə isə, Məhkəmə bu məsələ-yə bir qədər gec qayıdacaqdır (*bax: aşağıda 53-cü bəndə*).

V. 11-ci maddəyə əməl olunması

1. Müdaxilənin olması

30. Bütün ərizəçilər təsdiq etdilər ki, SP-nin buraxılması birləşmə azadlığı hüququna müdaxilədir. Məhkəmə də eyni fikrə gəlmişdir.

2. Müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı

31. Qanunda nəzərdə tutulmayan, 2-ci bəndə əsasən bir və ya daha artıq hüquqa uyğun məqsəd güdməyən və həmin məqsədlərə nail olmaqdan ötrü demokratik cəmiyyətdə zəruri olmayan müdaxilə 11-ci maddənin pozulması deməkdir.

(a) Qanunda nəzərdə tutulmuşdur

32. Həmin bu fikirdədir ki, məhdudiyyət qanunda nəzərdə tutulmuşdur, çünki Konstitusiyaya Məhkəməsinin mübahisə doğuran qərarları Konstitusiyanın 2-ci maddəsinə, 3-cü maddəsinin 1-ci bəndinə, 6-cı və 10-cu maddələrinə, 14-cü maddəsinin 1-ci bəndinə və keçmiş 68-ci maddəsinə, habelə Siyasi partiyalar haqqında 2820 Nöli Qanunun 78, 81 və 96 (3)-cü maddələrinə əsaslanmışdır.

(b) Hüquqa uyğun məqsəd

33. Hökumət bildirmişdir ki, məhdudiyyət bir sıra hüquqa uyğun məqsədlər güdmüşdür: dövlət təhlükəsizliyinin təmin olunması, ictimai asayiş və ərəzi bütövlüyü və başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi. Məhkəmə *Hacıanastassiu Yunanıstanına qarşı iş* üzrə 16 dekabr 1992-ci il tarixli məhkəmə qərarında hətta ayrıca casusluq hadisəsinin dövlət təhlükəsizliyinə ziyan vura biləcəyini bildirmişdirsə, Konvensiyaya iştirakçısı olan dövlətin özünün mövcudluğuna təhlükə yaranması ilə bağlı olan

bu işə münasibətdə də eyni nəticəyə haqq qazandırmaq olar.

34. Ərizəçilər bildirmişlər ki, prokurorluq Konstitusiyaya Məhkəməsindəki proseduranın heç bir mərhələsində nə dövlət təhlükəsizliyinə, nə də ictimai asayişə istinad etməmişdir.

Komissiya hesab etmişdir ki, hakimiyyət orqanlarının fikrinə, dövlətin iflasına və ya onun ərazisinin bölünməsinə gətirib çıxara bilən fəaliyyətin qadağan olunmasının milli təhlükəsizliyin və ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə yönəldiyini hesab etmək olar.

36. Məhkəmə hesab edir ki, SP-nin buraxılması 11-ci maddədə qeyd edilən hüquqa uyğun məqsədlərdən ən azı birini - milli təhlükəsizliyin müdafiəsi məqsədini güdmüşdür.

(s) Demokratik cəmiyyətdə zəruridir

(I) Tərəflərin arqumentləri

(1) Ərizəçilər

37. Ərizəçilər bildirmişlər ki, plüralist demokratik parlament sistemində insanlar kürd probleminə və onun həlli yollarına dair öz fikirlərini ifadə etmək hüququna malik olmalıdırlar. SP ictimai rəyin müəyyən hissəsinin dəstəyini qazanan siyasi partiya idi və hakimiyyətə iddia etmək hüququna malik olmalı idi.

SP-nin vaxtı ilə Federal Konstitusiyaya Məhkəməsinin qadağan etdiyi Almaniya Kommunist Partiyası ilə heç bir oxşarlığı olmamışdır (müraciət №250/57, Annuaire, 1-ci cild, 225-ci səhifə). Əks halda Türkiyə Konstitusiyaya Məhkəməsi 8 dekabr 1988-ci ildə SP-nin buraxılması haqqında birinci müraciəti rədd etməzdə (*bax*: yuxarıda 10-cu bənd). Həmin qərarda Konstitusiyaya Məhkəməsi təsdiq etmişdir ki, partiyanın nizamnaməsi və proqramı Konstitusiyaya uyğundur və partiya ölkənin demokratik sisteminin bir hissəsidir və terrorizmi rədd edir.

SP heç zaman qanunsuz hərəkətlərə yol verməmişdir, buna ən yaxşı sübut odur ki, o zaman onun sədri olan cənab Perinçek indi başqa siyasi partiyanın - öz işini tamamilə qanuni metodlarla

aparan İşçi Partiyasının sədri olmuşdur.

SP həmişə hesab etmişdir ki, Türkiyə vahid dövlət olmalıdır. Kürd probleminin həlli kimi onun təklif etdiyi federal sistem dövlətin vahidliyini pozmayacaqdı. Almaniya və İsveçrə federativ dövlətlərdir və heç kim bu statusda ölkənin bölünməsi proqramını görmür. Türkiyəyə gəldikdə isə, federativ quruluş onunı daha sabit inkişafını təmin edərdi.

(2) Hökumət

38. Hökumət bildirmişdir ki, bu işlə Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyasının (TBKP) işi arasında istənilən oxşarlıq zahiri oxşarlıqdır; yeganə real oxşarlıq ondadır ki, hər iki partiya Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarına əsasən buraxılmışdır. TBKP-nin işində Konstitusiyaya Məhkəməsinin vəzifəsi partiyanın proqramının və nizamnaməsinin Konstitusiyaya və Siyasi partiyalar haqqında qanuna əməl edib-etməməsini müəyyənləşdirməkdən ibarət olmuşdur. Digər tərəfdən, SP-nin işində isə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin öz qərarında aydın izah etdiyi kimi, o, SP-nin fəaliyyətinin onun təsis sənədlərinə uyğun gəlib-gəlməməsini müəyyənləşdirməli idi.

Partiyanın konstitusiyon olub-olmaması məsələsinə birinci baxışdan sonra (*bax*: yuxarıda 9-10-cu bəndlər) SP-nin fəaliyyəti barədə yeni faktlar və sübutlar meydana çıxmışdır; Konstitusiyaya Məhkəməsindən fərqli olaraq, Komissiya bunları nəzərə almamışdı. Həmin faktlar və sübutlar göstərir ki, 1990-cı ildən, xüsusən 1991-ci ildə SP öz fəaliyyətində təsis sənədlərində əks olunan ilkin mövqedən tamamilə uzaqlaşmış və Türkiyə Respublikasının yarandığı andan rəhbər tutduğu fundamental konsepsiyaların sarsıtılması ilə məşğul olmuşdur.

Belə mövqe toplantılarda, qurultaylarda və siyasi mitinqlərdə SP-nin sədri cənab Perinçəyin söylədiyi, sonralar partiya nəşrlərində dərc olunmuş nitqlərdə xüsusilə nəzərə çarpırdı. O, güclü, enerjili və fitnəkar nitqdən istifadə edir, bütün digər siyasi partiyalara qara yaxır, qiyama çağırmaqla və ayağa qalxın mənə-

sını verən *Ayaga kalk ifadəsindən inter alia* istifadə etməklə zorakılıqdan və terrorçu metodlardan istifadə olunmasında təkid etməyə çalışırdı. Buna əsasən, Konstitusiya Məhkəməsi belə bir nəticəyə gəldi ki, SP-nin nitqləri və metodları onun qardaşlığa və bərabərliyə çağırışları ilə qətiyyəən bir araya sığmır.

39. Hökumət, Məhkəmənin *Zan Türkiyəyə qarşı iş* üzrə 25 noyabr 1997-ci il tarixli qərarında (Reports, 1997-VII) Türkiyədəki vəziyyətlə bağlı verdiyi təhlilə istinad edərək, bildirmişdir ki, 1990-cı və 1991-ci illərdə terrorçuluq fəaliyyətinin şiddətli artımı baş vermiş, bu, minlərlə insanın ölümünə səbəb olmuş, nə qadınlara, nə də uşaqlara aman verməmişdir. Tanınmış siyasi liderin belə şəraitdə verdiyi bəyanatlar zorakılığı və nifrəti qızışdırırmaya bilməzdi. Fikri ifadə etmək azadlığının təhqiredici, şok vəziyyətinə salan və ya qıcıqlandırıcı bəyanatlara da şamil edilməsini müəyyən edən məhkəmə presedentləri belə şərait üçün tətbiq edilə bilməz. Bu işdə söhbət bütövlükdə ölkə üçün maraq doğuran siyasi və iqtisadi problemlər barədə siyasi müzakirələrdən yox, əhalinin Konstitusiyada və Qanunda formulə edilmiş bütün hüquq və imtiyazlardan heç bir ayrılıq-qoyulmadan istifadə edən iki hissəsi arasında qanlı və qəddar münaqişədə iştiraka təhrikdən gedir.

Bununla əlaqədar olaraq, Hökumət TBKP-nin işində olduğu kimi, Komissiyanın belə bir praktikasına istinad etmişdir ki, əgər hüquqa müdaxilə ictimai qaydanın, ərazi bütövlüyünün, ictimai maraqların və ya demokratiyanın müdafiəsi kimi hüquqa uyğun məqsəd güdürsə, o zaman Konvensiya müdaxiləyə haqq qazandıran zorakılıq riskinin real, aktual və qaçılmaz olmasını tələb etmir.

Bu işdə araşdırma predmeti olan müdaxilənin zəruriliyi barədə mübahisə açarkən, cənab Perinçəklə bağlı dövlət təhlükəsizliyi məhkəmələrinin çıxardığı bəraət hökmlərinə istinad etmək yerinə düşür. Bu, iki müxtəlif məhkəmə araşdırması növüdür və bunların hər biri o birindən fərqlənən məqsədlər güdür: birincisi - Məhkəmə şəxslərin şəxsi məsuliyyəti barədə qərar çıxardıqda cinayət məhkəmə icraatı, ikincisi - araşdırılan yeganə

problemin siyasi partiyanın Konstitusiyaya uyğunluğu olduğu və başqa meyarların tətbiqini tələb edən Avropa Məhkəməsindəki-nə bənzər konstitusiya məhkəmə icraatı.

(I) Komissiya

40. Komissiya hesab etmişdir ki, demokratik cəmiyyət şəraitində SP-nin buraxılması zərurəti olmamışdır. O, qeyd etmişdir ki, cənab Perinçək bu işdəki ittihamlara əsasən əvvəllər də məhkəmələrdə cinayət işləri üzrə təqiblərə məruz qalmış, lakin bəraət almışdır. Komissiya belə bir nəticəyə gəldi ki, hətta Türkiyə məhkəmə hakimiyyətinin fikrincə, sözügedən nəşrlərdə ekstremist və ya terrorçu qrupları dövlətin konstitusiya quruluşunu dağıtmağa, yaxud zor tətbiq etməklə kürd dövləti yaratmağa təhrik etmək məqsədi daşıyan heç bir şey olmamışdır.

Komissiya həm də qeyd etmişdir ki, SP istisnasız olaraq qanuni vasitələrdən istifadə etməklə öz siyasi məqsədlərinə nail olmağa çalışmışdır; SP-nin irqi ayrı-seçkiliyi təbliğ etməklə Türkiyədə demokratiyaya və plüralizmə və ya əsas insan haqlarına hər hansı qəsd etmək niyyəti sübuta yetirilməmişdir.

(II) Məhkəmənin verdiyi qiymət

41. Məhkəmə xatırlatmışdır ki, 11-ci maddənin müstəqil roluna və xüsusi tətbiq dairəsinə baxmayaraq, o, 10-cu maddənin işığında nəzərdən keçirilməlidir. Fikirlərin və onları ifadə etmək azadlığının müdafiəsi, 11-ci maddədə deyildiyi kimi, toplantı azadlığının və birlik yaratmaq azadlığının məqsədlərindən biridir. Bu, siyasi partiyalar plüralizmin təmin olunmasında və demokratiyanın uğurlu fəaliyyətində mühüm rol oynadıqlarına görə onlara daha artıq dərəcədə aiddir.

Məhkəmə dəfələrlə qeyd etmişdir ki, plüralizm olmadan heç bir demokratiya ola bilməz. Məhz bu səbəbdən 2-ci bənddəki şərtlərlə öz fikrini ifadə etmək azadlığı (10-cu maddə) təkcə müsbət qarşılanan, təhqiredici hesab edilməyən və ya az əhə-

miyyətli hesab edilən informasiyanı, yaxud ideyanı yox, həm də təhqiredici, şok vəziyyətinə salan və ya qıcıqlandırıcı informasiyanı, yaxud ideyanı əhatə edir. Siyasi partiyaların fəaliyyəti fikirləri ifadə etmək azadlığını kollektiv şəkildə həyata keçirməkdən ibarət olduğuna görə, təkcə bu faktın özü onlara Konvensiyanın 10-cu və 11-ci maddələrində müdafiə axtarmaq hüququ verir (*bax: Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyasının işi üzrə yuxarıda qeyd edilən məhkəmə qərarı, bənd. 42-43*).

42. Bu işə gəldikdə, ilk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi 10 iyul 1992-ci il tarixli qərarında belə bir mövqedən çıxış etmişdir ki, o, artıq SP-nin proqramının və nizamnaməsinin qanunun tələblərinə cavab verib-verməməsini yox, yalnız onun siyasi fəaliyyətinin qanunun qoyduğu qadağaları pozub-pozmadığını araşdırmalıdır. Partiyanın buraxılması haqqında qərar qəbul edərkən Konstitusiya Məhkəməsi cənab Perinçəyin ictimaiyyət qarşısındakı bəyanatlarına (onların bəziləri yazılı formada olmuşdur) əsaslanmışdır; Məhkəmə bunları SP-nin fəaliyyəti barədə yeni faktlar və dəlillər kimi nəzərdən keçirmişdi (*bax: yuxarıda 15-ci bənd*). Buradan belə çıxır ki, Məhkəmə bu bəyanatların öyrənilməsi ilə kifayətlənə bilər.

43. Konstitusiya Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, iki millət - kürdlər və türklər arasında fərq qoymaqla, cənab Perinçək iddia etmişdir ki, Türkiyədə milli azlıqların olması son nəticədə türk millətinin vahidliyinin və dövlətin ərazi bütövlüyünün zərərinə kürd-türk federasiyasının yaradılmasına gətirib çıxarmalıdır. İdeologiya sahəsində SP Türkiyə Respublikasının söykəndiyi başlıca prinsip olan Atatürk millətçiliyinin əleyhdarı olmuşdur. Başqa metodlardan istifadə edilməsinə baxmayaraq, SP-nin siyasi fəaliyyətinin məqsədi terrorçu təşkilatların məqsədlərinə oxşar olmuşdur. SP separatizm və qiyam uğrunda mübarizə apardığına görə onun buraxılmasına haqq qazandırılmalıdır (*bax: yuxarıda 15-ci bənd*).

44. Bu amilləri nəzərə almaqla, Məhkəmə ilk növbədə mübahisə doğuran məsələ üzrə ərizələrin mahiyyətini araşdırmalı, sonra isə SP-nin buraxılmasının haqlı olub-olmamasını müəy-

yönləşdirməli idi.

Birinci problemlə bağlı Məhkəmə xatırlatmışdır ki, onun vəzifəsi milli hakimiyyət orqanlarının yurisdiksiyasını əvəz etmək yox, onların öz səlahiyyətlərini yerinə yetirərkən çıxardıqları qərarlara 11-ci maddənin işığında baxmaqdır. Bu vəzifəni yerinə yetirərkən Məhkəmə əmin olmalı idi ki, milli hakimiyyət orqanları öz qərarlarında işə aid faktların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsinə əsaslanmışlar (*bax: Birləşmiş Kommunist Partiyası Türkiyəyə qarşı iş üzrə yuxarıda qeyd edilən mutatis mutandis məhkəmə qərarı*).

45. Məhkəmə əvvəl də bildirmişdi ki, demokratiyanın əsas səciyyəvi cəhətlərindən biri ölkənin problemlərinin zorakılığa əl atmadan, dialoq yolu ilə həlli üçün (hətta bu dialoq qıcıqlandırıcı reaksiya doğursa da) onun açdığı imkandır. Demokratiya fikirləri ifadə etmək azadlığı şəraitində çiçəklənir. Bu baxımdan yalnız dövlətin əhəlisinin bir hissəsinə aid olan vəziyyəti aşkar şəkildə müzakirə etməyə və demokratik qaydaları rəhbər tutmaqla, problemin marağı olan hər bir insanı təmin edən həllini tapmaq üçün ölkənin siyasi həyatında iştirak etməyə cəhd göstərməsinə görə siyasi qrupa maneələr yaradılmasına heç cür bəraət qazandıрмаq olmaz (*bax: yenə orada, 57-ci bənd*).

46. Məhkəmə cənab Perinçəyin bəyanatlarını təhlil edərək, orada zorakılıqdan, qiyamdan istifadəyə və ya demokratik prinsiplərdən hər hansı başqa formada imtina olunmasına çağırış kimi qiymətləndirilə bilən heç bir şey tapmamışdır. Əksinə, bir sıra hallarda o, demokratik normalara uyğun olaraq, seçkilər və referendumlar yolu ilə keçirilən siyasi islahatın zəruriliyini qeyd etmişdir. Eyni zamanda o, zorakılıq qarşısında boyun əymək kimi keçmiş ənənənin əleyhinə fikir söyləmiş, millətlərarası və sosial xarakterli problemlərin güc tətbiq etmək yolu ilə həllindən çəkəndirmişdir (*bax: yuxarıda 13-cü bənd*).

Araşdırma zamanı Hökumətin nümayəndəsi bildirmişdir ki, cənab Perinçək aşağıdakıları bəyan etməklə zorakı və terrorçu metodlardan istifadəyə haqq qazandırmışdır: Kürdlər yoxsul kəndlilərin mübarizəsində özlərini göstərərək onların talelərini

[öz taleləri ilə] birləşdirmişlər. Şəhərlərdə və əyalətlərdə minlərlə insanı birləşdirməklə kürdlər nəyə qadir olduqlarını göstərdilər və qorxu həddini qırdılar. Bundan əlavə, onu dinləyənləri qarpız yox, cəsurluq yetişdirməyə çağırmaqla, cənab Perinçək, Hökumətin qeyd etdiyi kimi, onları bütün fəaliyyətlərinə son qoymağa və ictimai quruluşun dağıdılması ilə məşğul olmağa təhrik etmişdir. Nəhayət, onun kürd xalqı ayağa qalxır ifadəsi qiyanə çağırış kimi şərh olunmuşdur.

Məhkəmə bu ifadələrin kürd mənşəli vətəndaşlara ünvanlandığını, onları birləşməyə və öz siyasi tələblərində möhkəm dayanmağa təhrik etdiyini etiraf etsə də, burada zorakılığa və ya demokratik prinsiplərin pozulmasına əl atmağa hər hansı təhrik görməmişdir. Bu baxımdan işə aid bəyanatlar Avropa Şurasının başqa ölkələrində mövcud olan digər siyasi qrupların bəyanatlarından, demək olar ki, fərqlənməmişdir.

47. Konstitusiya Məhkəməsi cənab Perinçəyi həm də ona görə tənqid etmişdir ki, o, öz nitqlərində iki millət - kürdlər və türklər arasında fərq qoymuşdur və türk millətinin vahidliyinin və dövlətin ərazi bütövlüyünün zərərinə azlıqların problemlərinin kürd-türk federasiyası yaradılması yolu ilə həll olunmasının lehinə çıxış etmişdir. Son nəticədə SP separatizm ideyalarını müdafiə etmişdir.

Məhkəmə qeyd etmişdir ki, məcmu halında bu bəyanatlar ehtimal ki, bir siyasi proqramı təşkil etmişlər ki, onun əsas məqsədi demokratik prinsiplərə əsaslanan, könüllülük əsasında türklərin və kürdlərin bərabər nümayəndəliyə malik olduqları federal sistemin təsis edilməsidir. Əlbəttə ortaya kürd millətinin öz müqəddəratını təyin etməsi və ayrılması haqqında məsələ çıxırdı; lakin sözügedən bəyanatların kontekstində istifadə edilən bu sözlər Türkiyədən ayrılmanı təqdir etmir, əksinə, qeyd etmək istəyir ki, təklif olunan federal sistem referendum yolu ilə kürdlərin azad ifadə olunmuş razılığı olmadan yarana bilməz.

Məhkəmənin fikrincə, bu cür siyasi proqramın türk dövlətinin mövcud prinsipləri və strukturları ilə bir araya sığmayan proqram kimi qiymətləndirilməsi onu demokratiya prinsipləri ilə

bir araya sığmayan proqrama çevirmir. Demokratiyanın mahiyyəti müxtəlif siyasi proqramları, hətta onlar hazırda dövlətin təşkil olunduğu qaydaları şübhə altına alsalar belə, irəli sürməyə və müzakirə etməyə imkan verilməsindədir, bu şortlə ki, onlar demokratiyanın özünə ziyan vurmasın.

48. Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyasının işində olduğu kimi (*bax*: yuxarıda qeyd edilən qərar, səh. 27, bənd 58) burada da sözügedən bəyanatların arxasında ictimaiyyət qarşısında bəyan edilən məqsəd və niyyətlərdən fərqlənən məqsəd və niyyətlərin gizləndiyi istisna olunmur. Lakin cənab Perinçəyin bəyan etdiklərini şübhə altına alan konkret hərəkətlər olmadığına görə onun sözlərinin səmimiyyətinə şübhə ilə yanaşılmamalıdır. Beləliklə, SP yalnız öz fikrini azad ifadə etmək hüququnun həyata keçirilməsinə aid olan davranışa görə cəzalandırılmışdır.

49. Məhkəmə həm də qeyd etmişdir ki, cənab Perinçək sözügedən bəyanatlara görə məhkəmə təqiblərinə məruz qaldığı dövlət təhlükəsizliyi məhkəmələrində bəraət almışdır (*bax*: yuxarıda 11-ci bənd). Bununla əlaqədar olaraq, Hökumət o zaman qeyd etdi ki, bu iki araşdırma növü tamamilə fərqlidir, bunların biri cinayət hüququnun tətbiqinə, digəri konstitusiya hüququnun tətbiqinə aiddir. Məhkəmə yalnız ona diqqət yetirir ki, türk məhkəmələri cənab Perinçəyin fikirlərinin mənasına münasibətdə müxtəlif fikirdə olmuşlar.

Yuxarıda qeyd edilən mülahizələrin işığında SP-nin buraxılmasına demokratik cəmiyyətdə zərurət kimi baxmağın mümkün olub-olmadığını, yəni onun mühüm sosial tələbatlara cavab verib-vermədiyini və hüquqa uyğun məqsədə mütənasib olub-olmadığını müəyyənləşdirmək vacibdir (*bax*: bir çox mənbələr içərisində *Foqt Almaniyaya qarşı iş üzrə 26 sentyabr 1995-ci il tarixli mutatis mutandis qərar*. Seriya A, cild 323, bənd. 25-26, bənd 52).

50. Məhkəmə xatırladır ki, demokratiyanın uğurlu fəaliyyətində siyasi partiyaların mühüm rolunu nəzərə almaqla, 11-ci maddədə siyasi partiyalara aid göstərilən istisnalar məhdud şərhə məruz qalmalıdır; yalnız inandırıcı və əsaslı səbəblər birləşmə azadlığına qoyulan məhdudiyətə haqq qazandıra bilər. 11-ci

maddənin 2-ci bəndinin mənasına görə məhdudiyətlərə ehtiyac olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən, iştirakçı dövlətlər yalnız məhdud mülahizə dairəsinə malikdirlər; özü də bu. Avropa orqanlarının, istər hüquq normalarını, istərsə də, müstəqil məhkəmələrin çıxardığı qərarlar da daxil olmaqla, həmin normaların tətbiqinə dair qərarları əhatə edən ciddi nəzarəti şəraitində həyata keçirilir (*bax: Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyasının işi üzrə yuxarıda qeyd edilən qərar, 46-cı bənd*).

51. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, fikri ifadə etmək azadlığına sözügedən məhkəmə müdaxiləsi radikal olmuşdur: SP-nin buraxılması haqqında qərar dərhal qüvvəyə minmiş və qəti olmuşdur, partiyanın əmlakı Xəzinədarlığa *ipso jure* verilmiş və partiyanın rəhbərlərinə (hamının təsdiq etdiyinə görə, sonuncular arasında partiya buraxılan vaxt cənab Perinçək olmamışdır), bəzi siyasi fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaqda davam etmək qadağan olunmuşdur (*bax: yuxarıda 14-cü bənd*). Belə sərt tədbirlər yalnız ön ciddi hallarda tətbiq edilə bilər.

52. Məhkəmə artıq qeyd etmişdir ki, cənab Perinçəyin bəyanatları tənqidi yöndə olsa da və burada çoxlu tələblər olsa da, onların demokratik prinsiplərə və qaydalara əməl etmək zərurətini şübhə altına alması barədə Məhkəmədə fikir yaranmamışdır. Məhkəmə ölkədəki vəziyyəti, xüsusən terrorçuluğun aradan qaldırılması ilə bağlı çətinlikləri nəzərə almağa hazırdır (*bax: Birləşmiş Kommunist Partiyası Türkiyəyə qarşı iş üzrə qərar, səh. 27, bənd 59*). Lakin bu işdə sözügedən fikirlərin (onların müəllifi demokratiyaya sadiqliyi və zorakılığın yolverilməzliyini bəyan edir) ölkədəki terrorçuluq probleminə görə nə dərəcədə məsul olması müəyyən edilməmişdir.

53. Yuxarıda qeyd edilən nəticələrin işığında 17-ci maddəyə müraciət etməyə ehtiyac yoxdur; sözügedən bəyanatlarda onların müəllifinin Konvensiyaya etinasızlıq göstərərək, orada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlara münasibətdə pozucu fəaliyyətlə məşğul olması barədə nəticə çıxarmağa əsas verən heç bir şey yoxdur (*bax: Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası Türkiyəyə qarşı iş üzrə yuxarıda qeyd edilən mutatis mutandis qərar, səh. 27, bənd 60*).

54. Beləliklə, SP-nin buraxılması haqqında qərar qarşıya qoyulan məqsədlə mütənasib olmamış və deməli, demokratik cəmiyyətdə zəruri olmamışdır. Bundan belə nəticə çıxır ki, Konvensiyanın 11-ci maddəsi pozulmuşdur.

II. Konvensiyanın 9, 10, 14 və 18-ci maddələrinin güman edilən pozuntusu haqqında

55. Ərizəçilər həm də bildirmişlər ki, Konvensiyanın 9, 10, 14 və 18-ci maddələri pozulmuşdur. Onların şikayətləri eyni faktlara aid olduğuna görə Məhkəmə onlara ayrılıqda baxmağa lüzum görməmişdir.

III. I Nəli Protokolun 1-ci və 3-cü maddələrinin güman edilən pozuntusu haqqında

56. Daha sonra ərizəçilər bildirmişlər ki, SP-nin buraxılmasının nəticələri (onun əmlakı müsadirə olunmuş və Xəzinədarlığa verilmiş, onun rəhbərlərinə isə seçkilərdə iştirak etmək qadağan olunmuşdur) I Nəli Protokolun 1-ci və 3-cü maddələrinin pozulmasına səbəb olmuşdur; həmin maddələrdə bunlar nəzərdə tutulur:

Maddə 1

Hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsin öz əmlakından maneəsiz istifadə etmək hüququ vardır. Heç kəs, cəmiyyətin mənafeyi naminə və qanunda və beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərində nəzərdə tutulan şərtlərlə məhrum edilmə istisna olmaqla, əmlakdan məhrum edilə bilməz.

Əvvəlki qaydalar dövlətin mülkiyyətdən ümumi mənafeələrə uyğun olaraq istifadə olunmasına nəzarəti həyata keçirmək üçün və ya vergilərin, yaxud digər yığımların və ya cərimələrin ödənilməsini təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunların yerinə yetirilməsini təmin etmək hüququnu məhdudlaşdırmır.

Maddə 3

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər gizli səsvermə yolu ilə, məntiqə uyğun dövriliklə, qanunvericilik orqanını seçərkən xalqın iradəsinin azad ifadəsini təmin edən şəraitdə azad seçkilər keçirməyi öhdələrinə götürürlər.

57. Məhkəmə belə bir cəhətə diqqət yetirmişdir ki, ərizəçilərin şikayətləndikləri tədbirlər SP-nin buraxılmasının dolayı nəticəsi olmuşdur; Məhkəmənin gəldiyi qərara görə, həmin partiyanın buraxılması 11-ci maddəni pozmaqla həyata keçirilmişdir, deməli, bu şikayətlərə ayrıca baxmağa ehtiyac yoxdur.

IV. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin güman edilən pozuntusu haqqında

58. Nəhayət, ərizəçilər şikayət etmişlər ki, araşdırmanı açıq həyata keçirmək əvəzinə Konstitusiya Məhkəməsi işə bağlı qapılar arxasında baxmışdır; məhkəmə dosyesi və dinləmələrin tam stenoqrafik hesabatı ərizəçilər üçün əlçatmaz olmuşdur. Onlar hesab edirlər ki, bu, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmasıdır.

59. Hökumət və Komissiya belə hesab edirlər ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi işin hallarına tətbiq edilə bilməz.

60. Məhkəmə 11-ci maddəyə əməl olunması ilə bağlı gəldiyi rəyə əsasən hesab edir ki, həmin şikayətə baxmağa ehtiyac yoxdur.

V. Konvensiyanın 50-ci maddəsinin tətbiq olunması

61. Konvensiyanın 50-ci maddəsində nəzərdə tutulur:

“Məhkəmə müəyyən etsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilən qərar və ya görülən tədbir bu Konvensiyadan törəyən öhdəliklərə tam və ya qismən ziddir, habelə sözügedən Tərəfin daxili hüququ belə qərarın və ya tədbirin doğurduğu nəticələrin əvəzinin yalnız qismən ödənilməsinə yol verir, o zaman zəruri

olduqda Məhkəmənin qərarı ilə zərərçəkən tərəfə ədalətli əvəz ödənilməsi nəzərdə tutulur".

A. Buraxılma haqqında qərarın ləğv edilməsi

62. Ərizəçilər hər şeydən əvvəl Konstitusiya Məhkəməsinin SP-nin buraxılması haqqında 10 iyul 1992-ci il tarixli qərarının ləğv olunması barədə vəsatət qaldırmışlar. Onlar həm də SP üçün tanınmış siyasi partiya statusu əldə etməyə çalışmışlar.

63. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, o, Konvensiyaya əsasən belə tədbirlər görmək səlahiyyətinə malik deyil (*bax: Səidi Fransaya qarşı iş* üzrə 20 sentyabr 1993-cü il tarixli *mutatis mutandis* qərar. Seriya A, cild 261-S, səh. 57, bənd 47).

V. Zıyan, xərclər və məsrəflər

64. Maddi ziyanın ödənilməsinə gəldikdə, ərizəçilər 1.500.000 ABŞ dolları tələb etmişlər: 1.000.000 SP-nin xeyrinə və 250.000 cənab Doğu Perinçəyin və cənab İlhan Kiritin hər birinin xeyrinə. Onlar həm də mənəvi ziyanın ödənilməsi kimi 6.000.000 ABŞ dolları tələb etmişlər.

Öz tələblərinin müdafiəsi kimi onlar qeyd etmişlər ki, SP-nin bütün Türkiyə ərazisində 400-dən çox bölməsi olmuş, onun bütün əmlakı müsadirə edilmişdir; o, seçkilərdə öz namizədlərini irəli sürmək hüququna malik olmuş, seçkilərdə iştirak etmiş və buraxıldığı anda mövcud olan yeganə sol sosialist partiyası olmuşdur. Ərizəçilərin fikrincə, dörd il mövcud olmuş SP-ni yaratmağa kömək edən minlərlə insana və bu partiyanın rəhbərlərinə xeyli mənəvi ziyan və maliyyə zərəri vurulmuşdur.

Ərizəçilər həm də işlə bağlı çəkdiqləri bütün xərclərin kompensasiyasını tələb etmişlər. Məhkəmədə araşdırma zamanı onlar izah etmişlər ki, yalnız Konstitusiya Məhkəməsində SP-ni təmsil edən 308 vəkilə verilən qonorar və çəkilən xərclər 1.955.800 fransız frankı təşkil etmişdir. Ərizəçilərin Konvensiyanın təsisatlarında təmsil olunmaları ilə bağlı xərclərə gəldikdə isə, onlar 300.000 fransız frankı təşkil etmişdir.

65. Hökumət belə bir prinsipial mövqə tutmuşdur ki, sözügedən halda heç bir kompensasiya ödənilməməlidir. O, subsidiar qaydada ərizəçilərin tələblərini həddindən artıq yüksək hesab etmişdir. İkinci subsidiar qaydada isə o, bildirmişdir ki, II-ci maddənin pozulması ərizəçilərə fərdi əvəz ödəmə tələb etmək hüququ vermir.

Ehtimal olunan maddi ziyanın ödənilməsinə gəldikdə, Hökumət bildirmişdir ki, onunla SP-nin buraxılması arasında heç bir səbəb əlaqəsi yoxdur, siyasi partiyaları və onların rəhbərlərini kommersiya müəssisələrinə bərabər tutmaq olmaz və istənilən halda onların hesablamaları dəqiq hesablamalarla təsdiqlənmir.

Mənəvi ziyanın ödənilməsi tələblərinə gəldikdə isə, Hökumət hesab etmişdir ki, onlar daha az etibara layiqdir, çünki həmin tələblər nəinki həddindən yüksəkdir, həm də bilavasitə SP-yə vurulması güman edilən mənəvi ziyanın ödənilməsi haqqında tələbi hətiva edir.

Nəhayət, xərclərin və məsrəflərin ödənilməsi tələblərinə gəldikdə, Hökumət onları kifayət qədər dəqiqləşdirilməmiş hesab etmişdir.

66. Komissiyanın nümayəndəsi bildirmişdir ki, ərizəçilərin tələbləri olduqca ümumi və fərziyyə xarakteri daşıyır və 50-ci maddəyə əsasən təmin edilmək üçün kifayət qədər əsaslı deyil.

67. Məhkəmə belə bir cəhətə diqqət yetirmişdir ki, ərizəçilər maddi ziyanın, xərclərin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi üçün kifayət qədər yüksək məbləğlə bağlı tələblərini əsaslandırmaqdan ötrü heç bir sübut təqdim etməmişlər. Buradan belə nəticə çıxır ki, Məhkəmə bu tələbləri müdafiə edə bilməz (*baş: Pressos Kompaniya Navyera A.O. və başqaları Belçikaya qarşı iş üzrə 3 iyul 1997-ci il tarixli mutatis mutandis qərar. Reports, 1997-IV, səh. 1299, bənd 24*). Lakin o, qeyd etmişdir ki, ərizəçilər Avropa Şurasından məhkəmə yardımı kimi 57.187 fransız frankı almışlar.

Mənəvi ziyanın ödənilməsinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, TBKP-ndən fərqli olaraq, SP-nin nizamnaməsi və proqramı Konstitusiyaya Məhkəməyə etiraz doğurmamışdır və partiya məhkəmənin qərarı ilə buraxılanadək dörd il ərzində fəa-

liyyətini həyata keçirmişdir. Buna görə də, cənab Perinçək və cənab Kirit müəyyən bir mənəvi ziyana məruz qalmamışlar. Öz hesablamasını ədalət hüququ ilə əsaslandıran Məhkəmə, ziyanın məbləğini onların hər birinə dəyən ziyanın məbləğini 50.000 fransız frankı məbləğində müəyyən edir.

S. Gecikdirməyə görə faizlər

68. Məhkəmədə olan məlumata görə, bu qərar qəbul edilən gün üçün Fransada mövcud olan, qanunla müəyyən edilmiş faiz dərəcəsi ildə 3,36%-dir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. *Qərara aldı ki*, Konvensiyanın 11-ci maddəsi pozulmuşdur;

2. *Qərara aldı ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin, 9, 10, 14 və 18-ci maddələrinin və 1 Nöli Protokolun 1-ci və 3-cü maddələrinin pozulub-pozulmadığını araşdırmağa ehtiyac yoxdur;

3. *Qərara aldı:*

(a) cavabdeh dövlət cənab Perinçəyin və cənab Kiritin hər birinə vurulan ziyana görə üç ay ərzində 50.000 fransız frankı məbləğində əvəz ödəməlidir; həmin məbləğ ödəniş günündəki məzənnəyə əsasən türk lirəsinə çevrilməlidir;

(b) sözügedən məbləğə yuxarıda qeyd edilən üç ay keçdikdən sonra ödəniş tam ödənilənədək illik 3,36% dərəcəsi ilə adi faizlər əlavə olunur;

4. *Ədalətli əvəz ödənilməsi haqqında digər tələbləri rədd etdi.*

İngilis və fransız dillərində həyata keçirilmiş və 25 may 1998-ci ildə Strasburqda İnsan hüquqları sarayında elan edilmişdir.

Herbert Petsold
Qrefye

Rudolf Bernhardt
Sədr

**İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS
AZADLIQLARININ MÜDAFİƏSİ HAQQINDA
KONVENSIYA VƏ ONUN ƏLAVƏ
PROTOKOLLARI**

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya²⁷

(11 sayılı Protokolum redaksiyasında)

Roma, 4 noyabr 1950-ci il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Konvensiyanı imzalayan hökumətlər,

1948-ci il dekabrın 10-da BMT Baş Məclisi tərəfindən bəyan edilmiş İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni nəzərə alaraq;

bu Bəyannamənin məqsədinin, bəyan etdiyi hüquqların hamılıqla və səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin edilməsi olduğunu nəzərə alaraq;

Avropa Şurasının məqsədinin onun üzvləri arasında daha böyük birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu və bu məqsədlərə nail olmağın əsas vasitələrindən birinin insan hüquqlarının və əsas azadlıqların dəstəklənməsi və gələcək reallaşdırılması olduğunu hesab edərək;

dünyada ədalətin və sülhün əsası olan və riayət edilməsi başlıca olaraq, bir tərəfdən həqiqi demokratik siyasi rejimlə, digər tərəfdən onların sadıq qaldığı insan hüquqlarını hamının anlaması və riayət etməsi ilə təmin olunan əsas azadlıqlara öz dərindən sadıqlıklarını təsdiq edərək;

vahid səylərlə hərəkət edən edən və siyasi ənənələrin, idealların, azadlığın və hüququn aliliyinin ümumi irsinə malik olan Avropa ölkələrinin hökumətləri kimi Ümumi Bəyannamədə təsbit olunmuş bəzi

²⁷ 3 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə minib, 21 sentyabr 1970-ci ildə qüvvəyə minmiş 3 sayılı Protokolla, 20 dekabr 1971-ci ildə qüvvəyə minmiş 5 sayılı Protokolla, 1 yanvar 1990-cı ildə qüvvəyə minmiş 8 sayılı Protokolla, 1 noyabr 1998-ci ildə qüvvəyə minmiş 11 sayılı Protokolla dəyişikliklər və əlavələr edilib.

Konvensiyanın təqdim olunan mətni 1 noyabr 1998-ci ildən qüvvəyə minib.

hüquqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda ilk addımlar atmaq əzmində olaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

İnsan hüquqlarına hörmət olunması öhdəliyi

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün bu Konvensiyanın I bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edirlər.

I bölmə

Hüquqlar və azadlıqlar

Maddə 2

Yaşamaq hüququ

1. Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Heç kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz.

2. Həyatdan məhrum etmə, aşağıdakı məqsədlər üçün güc tətbiqində mütləq zərurətin nəticəsi olduqda, bu maddənin pozulması hesab edilmir:

- a) istənilən şəxsin hüquqa zidd zorakılıqdan qorunması üçün;
- b) qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısını almaq üçün;
- c) qanuna müvafiq olaraq iğtişas və ya qiyamın yatırılması üçün.

Maddə 3

İşgəncələrin qadağan olunması

Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 4

Köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması

1. Heç kəs köləlikdə və ya əsarətdə saxlanılmamalıdır.

2. Heç kəs məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır.

3. Bu maddənin məqsədləri üçün "məcburi və ya icbari əmək" termini aşağıdakıları cəhivə etmir:

a) bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq həbsdə olan və ya belə həbsdən şorti azad edilmiş şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər hansı iş;

b) hərbi xarakterli hər hansı xidmət və ya hərbi xidmətdən əqidəyə görə imtina etmənin qanuni hesab edildiyi ölkələrdə məcburi hərbi xidmətin əvəzinə müəyyən edilmiş xidmət;

c) fəvqəladə vəziyyət və ya əhəlinin həyatı və rifahı üçün təhlükə yaradan fəlakət hallarında hər hansı məcburi xidmət;

d) adi vətəndaşlıq vəzifələrinin bir hissəsi olan iş və ya xidmət.

Maddə 5

Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ

1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa, azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra şəxsin qanuni həbsə alınması;

b) məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı icra etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyin icra olunmasını təmin etmək məqsədilə şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

d) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyə nəzarəti üçün qanuni qərar əsasında həbsə alınması və ya onun səlahiyyətli orqana verilməsi üçün qanuni həbsə alınması;

e) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq üçün şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizmə və narkomaniyaya mübtəla olanların və ya səfillərin qanuni həbsə alınması;

f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması.

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Bu maddənin I bəndinin "c" yanmbəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əqlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.

4. Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.

5. Bu maddənin müddəalarının pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var.

Maddə 6

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, əqlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;

b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;

c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək;

d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırılması və dindirilməsi hüququna malik olmaq;

e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

Maddə 7

Qanunsuz cəzalandırılmamaq

1. Heç kəs törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilə bilməz. Habelə cinayət əməlinin törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilməmişdir.

2. Bu maddə sivil ölkələrin tanıdığı ümumi hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq, törədildiyi zaman cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur.

Maddə 8

Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iqtisadın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənafeviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

Maddə 9

Fikir, vicdan və din azadlığı

1. Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır; bu hüquqa öz dinini və ya əqidəsini dəyişmək azadlığı, öz dininə və ya əqidəsinə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə etiqad etmək və açıq, yaxud şəxsi qaydada ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərinin yerinə yetirmək azadlığı daxildir.

2. Öz dininə və baxışlarına etiqad etmək azadlığı yalnız ictimai asayiş maraqları naminə, ictimai qaydanı, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Maddə 11

Yığıncaqlar və birləşmək azadlığı

1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq

üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur.

Maddə 12

Nikah hüququ

Nikah yaşına çatmış kişilər və qadınlar bu hüququn həyata keçirilməsini tənzimləyən milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq, nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 13

Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

Maddə 14

Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Maddə 15

Fövqəladə hallar zamanı məhdudlaşdırma

1. Müharibə və ya millətin həyatını təhdid edən digər fəvqəladə hallar zamanı Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri onun beynəlxalq hüquqa müvafiq digər öhdəliklərinə zidd olmamaq şərti ilə, yalnız vəziyyətin fəvqəladəliliyinin şərtləndirə biləcəyi səviyyədə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərindən geri çəkilən tədbirlər görə bilər.

2. Bu müddəə, qanuni müharibə əməliyyatları nəticəsində ölüm halları istisna olmaqla, 2-ci maddənin və ya 3-cü maddənin müddəələrindən, 4-cü maddənin I bəndinin və 7-ci maddənin müddəələrindən geri çəkilməyə yol vermir.

3. Bu geri çəkmə hüququndan istifadə edən Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf gördüyü tədbirlər və onların səbəbləri haqqında Avropa Şurasının Baş Katibini tam məlumatlandırır. O, həmçinin belə tədbirlərin dayandırılması və Konvensiyanın müddələrinin yenidən tam həyata keçirilməyə başlanması haqqında Avropa Şurasının Baş Katibinə məlumat verir.

Maddə 16

Əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması

10, 11 və 14-cü maddələrdə heç nə Razılığa gələn Yüksək Tərəf üçün əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinə məhdudiyətlər qoyulmasına maneə hesab edilə bilməz.

Maddə 17

Hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması

Bu Konvensiyada heç nə hər hansı dövlətin, qrupun və ya şəxsin burada təsbit olunan hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulandan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüququna malik olması kimi şərh oluna bilməz.

Maddə 18

Hüquqlarla bağlı məhdudiyətlərdən istifadənin hədləri

Qeyd olunan hüquq və azadlıqlarla bağlı bu Konvensiyada yol verilən məhdudiyətlər, nəzərdə tutulduğundan başqa, hər hansı digər məqsəd üçün tətbiq olunmamalıdır.

II bölmə

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi

Maddə 19

Məhkəmənin təsis olunması

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona dair Protokollar ilə öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsini (bundan sonra "Məhkəmə" adlanacaq) təsis edirlər. O, daimi əsaslarla fəaliyyət göstərir.

Maddə 20

Hakimlərin sayı

Məhkəmə razılığa gələn Yüksək Tərəflərə bərabər sayda hakimlərdən ibarətdir.

Maddə 21

Hakimliyə dair tələblər

1. Hakimlər yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olmalı və yüksək məhkəmə vəzifələrinə təyin olunarkən qoyulan tələblərə cavab verməli və ya tanınmış nüfuzlu hüquqşünaslar olmalıdırlar.

2. Hakimlər Məhkəmənin işində şəxsən iştirak edirlər.

3. Vəzifədə olduqları bütün müddət ərzində hakimlər onların müstəqilliyi, qərəzsizliyi ilə və ya tam iş gününün xarakterindən irəli gələn tələblərlə bir araya sığmayan heç bir fəaliyyətlə məşğul olmamalıdırlar. Bu bəndin müddəalarının tətbiqi ilə bağlı yaranan bütün məsələləri Məhkəmə həll edir.

Maddə 22

Hakimlərin seçilməsi

1. Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf üzrə hakim Razılığa gələn Yüksək Tərəfin təqdim etdiyi üç namizəd siyahısından, Parlament Assambleyasının səs çoxluğu ilə seçilir.

2. Konvensiyaya Razılığa gələn yeni Yüksək Tərəflər qoşulduqda, həmçinin yaranan boş yerlər doldurularkən Məhkəmənin tərkibinə seçkilər üçün analoji prosedura tətbiq olunur.

Maddə 23

Səlahiyyət müddəti

1. Hakimlər 6 il müddətinə seçilir. Onlar yenidən seçilə bilərlər. Lakin birinci seçkidə seçilmiş hakimlərin yarısının səlahiyyət müddəti seçildikləri vaxtdan üç il sonra bitir.

2. Birinci üç ildən sonra səlahiyyət müddəti bitən hakimlər seçkilərdən dərhal sonra Avropa Şurası Baş Katibi tərəfindən püşkatma yolu ilə müəyyənləşdirilir.

3. Məhkəmənin yarı tərkibinin hər üç ildən bir, mümkün olduqca, yeniləşməsinə təmin etmək məqsədi ilə Parlament Assambleyası hər hansı növbəti seçkilərin keçirilməsinə qədər qərar qəbul edə bilər ki, seçilmiş bir və ya bir neçə hakimin səlahiyyət müddəti və ya müddətləri üç ildən az və doqquz ildən çox olmamaqla, altı il yox, başqa müddət olacaqdır.

4. Birdən çox səlahiyyət müddətindən söhbət gətirdiyi və Parlament Assambleyasının bundan əvvəlki bəndin müddəalarını tətbiq etdiyi hallarda səlahiyyət müddətləri Avropa Şurası Baş Katibi tərəfindən seçkilərdən dərhal sonra püşkatma yolu ilə müəyyənləşdirilir.

5. Səlahiyyət müddəti hələ bitməmiş hakimi əvəz etmək üçün seçilmiş hakim bu vəzifəni öz sərəfinin səlahiyyət müddətinin qalan hissəsi qədər tutur.

6. Hakimlər 70 yaşa çatdıqda onların səlahiyyət müddəti bitir.

7. Hakimlər öz vəzifələrini onlar dəyişdirilənə qədər tuturlar. Bununla yanaşı, onlar artıq icraatlarında olan işlərə dəyişdirildikdən sonra da baxmaqda davam edirlər.

Maddə 24

Vəzifədən azad etmə

Digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə hər hansı hakimin qoyulan tələblərə cavab vermədiyi haqqında qərarı olmadan hakim öz vəzifəsindən azad edilə bilməz.

Maddə 25

Dəftərxana və referentlər

Məhkəmənin, vəzifələri və təşkili Məhkəmə qaydaları ilə müəyyənləşdirilən dəftərxanası vardır. Referentlər Məhkəməyə xidmət edirlər.

Maddə 26

Məhkəmənin Plenumu

Məhkəmənin Plenumu:

- a) öz Sədrini və Sədrin bir, yaxud iki müavinini üç il müddətinə seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- b) müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan Palatalar yaradır;
- c) Məhkəmə Palatasının Sədrilərini seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- d) Məhkəmə Reqlamentini təsdiq edir;
- e) dəftərxana rəhbərini və onun bir, yaxud bir neçə müavinini seçir.

Maddə 27

Komitələr, Palatalar və Böyük Palata

1. Məhkəmə, ona verilmiş işlərə baxmaq üçün üç hakimdən ibarət komitələr, yeddi hakimdən ibarət palatalar və on yeddi hakimdən ibarət Böyük Palata yaradır. Məhkəmə palataları müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan komitələri yaradır.

2. İşdə tərəf olan dövlətdən seçilmiş hakim Palatanın və Böyük Palatanın *ex-officio* üzvü olur; belə hakim olmadığı hallarda və ya o, iclasda iştirak edə bilmədikdə, həmin üzv dövlətin təyin etdiyi şəxs hakim qismində iştirak edir.

3. Böyük Palatanın tərkibinə, həmçinin Məhkəmənin Sədri, Məhkəmə Sədrinin müavinləri, Palata Sədrləri və Məhkəmə Reqlamentinə müvafiq olaraq təyin edilmiş Məhkəmənin digər üzvləri də daxil olur. 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq işin Böyük Palataya verildiyi hallarda onun iclaslarında, bu Palatanın Sədri və işdə tərəf olan müvafiq dövlətin hakimi istisna olmaqla, qərar çıxaran Palatanın hakimlərindən heç biri iştirak etməməlidir.

Maddə 28

Komitələrin şikayəti qəbul olunmayan elan etməsi

Komitə 34-cü maddəyə müvafiq olaraq verilmiş fərdi şikayəti yekdil qərarla qəbul olunmayan elan edə bilər və ya əgər belə qərar şikayət əlavə öyrənilmədən qəbul edilibsə, onu icraatda olan işlərin siyahısından çıxara bilər. Qərar qəttidir.

Maddə 29

Şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti barədə Palataların qərarları

1. Əgər 28-ci maddədə nəzərdə tutulmuş heç bir qərar qəbul edilməyibsə, Palata 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq verilmiş fərdi şikayətin qəbul olunması və işin mahiyyəti üzrə qərar çıxarır.

2. Palata 33-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq dövlətin verdiyi şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti üzrə qərar çıxarır.

3. Əgər məhkəmə istisna qaydasında digər qərar qəbul etməzsə, şikayətin qəbul olunması haqqında qərar ayrılıqda çıxarılır.

Maddə 30

Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyadan imtina

Əgər Palatanın icraatında olan iş Konvensiyanın və ya ona dair protokolların şərhini barədə ciddi məsələyə toxunursa, yaxud məsələnin həlli Məhkəmənin əvvəllər çıxardığı qərara zidd ola bilərsə, tərəflərdən heç biri buna etiraz etmədikdə Palata öz qərarını çıxarana qədər istənilən vaxt Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyasından imtina edə bilər.

Maddə 31

Böyük Palatanın səlahiyyətləri

Böyük Palata:

a) Palata 30-cü maddənin müddəalarına əsasən yurisdiksiyasından imtina etdikdə və ya 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq iş ona göndərildikdə 33-cü və ya 34-cü maddələrin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş şikayətlər üzrə qərar çıxarır; və

b) 47-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq təqdim edilmiş məsləhət rəyləri çıxarmaq üçün verilmiş sorğulara baxır.

Maddə 32

Məhkəmənin səlahiyyəti

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərhini və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir.

Maddə 33 **Dövlətlərarası işlər**

Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfin Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarını hər hansı şəkildə pozması ehtimalı ilə bağlı Məhkəməyə müraciət edə bilər.

Maddə 34 **Fərdi şikayətlər**

Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə heç bir yolla mane olmamağı öhdələrinə götürürlər.

Maddə 35 **Qəbul edilmə meyarı**

1. Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər və iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçəndək işə baxa bilər.

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxır:

a) anonim olan; və ya

b) mahiyyətcə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan, yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzimləmənin digər prosedurunun predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən.

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokollarını müddəaları ilə bir araya sığmayan, açıq-aydın əsassız və ya şikayət

vermə hüququndan sui-istifadə hesab edirsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

4. Məhkəmə bu maddəyə müvafiq olaraq qəbul olunmayan hesab etdiyi istənilən şikayəti rədd edir. O, bunu icraatın istənilən mərhələsində edə bilər.

Maddə 36 **Üçüncü tərəfin iştirakı**

1. Palataların birində və ya Böyük Palatada olan bütün işlərdə və-təndaşı şikayətçi olan Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəfin yazılı qeydlər təqdim etmək və dinləmələrdə iştirak etmək hüququ vardır.

2. Ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi naminə Məhkəmənin Sədri işdə tərəf olmayan istənilən Razılığa gələn Tərəfi və ya şikayətçi olmayan istənilən maraqlı şəxsi yazılı qeydlər təqdim etmək və ya dinləmələrdə iştirak etmək üçün dəvət edə bilər.

Maddə 37 **Şikayətlərin siyahıdan çıxarılması**

1. Əgər vəziyyət aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas verirsə, icraatın istənilən mərhələsində Məhkəmə şikayəti işlərin siyahısından çıxarmaq barədə qərar qəbul edə bilər:

a) şikayətçi daha öz ərizəsinə baxılmasına nail olmaq üçün səy göstərmirsə; və ya

b) məsələ öz həllini tapıbsa; və ya

c) Məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi istənilən digər səbəbə görə, şikayətə baxışı davam etdirməyə lüzum yoxdursa.

Bununla belə, əgər bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarında müəyyən edilən insan hüquqlarına riayət olunması buna tələb edirsə, Məhkəmə şikayətə baxmaqda davam edir.

2. Əgər Məhkəmə işin gedişinin buna bəraət qazandırdığını hesab edirsə, şikayətin baxılmalı işlər siyahısına bərpa edilməsi haqqında qərar qəbul edə bilər.

Maddə 38

Maraqlı tərəflərin iştirakı ilə işə baxılma və dostcasına həll proseduru

1. Əgər Məhkəmə şikayəti qəbul edilən elan edirsə, o:
a) maraqlı tərəflərin nümayəndələrinin iştirakı ilə işə baxılmasını davam etdirir və ehtiyac olduqda, işin hallarını təhqiq edir; bunun səmərəli aparılması üçün maraqlı dövlətlər bütün zəruri şəraiti yaradırlar;

b) bu Konvensiyada və ona dair Protokollarda müəyyən edilmiş insan hüquqlarına hörmət əsasında işin dostcasına həllini təmin etmək məqsədi ilə maraqlı tərəflərə öz xidmətlərini təqdim edir.

2. I-ci bəndin "b" yarım-bəndində nəzərdə tutulan prosedur məxfi xarakter daşıyır.

Maddə 39

Dostcasına həllin tapılması

Dostcasına həll səmərə verdikdə, Məhkəmə faktların qısa xülasəsini və əldə olunan razılığın əks etdirən qərar çıxarmaqla işi öz siyahısından çıxarır.

Maddə 40

Açıq məhkəmə iclasları və sənədlərdən istifadə

1. Məhkəmə istisna hal kimi digər qərar qəbul etməzsə, onun iclasları açıq keçirilir.

2. Məhkəmə Sədri digər qərar qəbul etməzsə, saxlanılmaq üçün dəftərxanaya verilmiş sənədlər ictimaiyyət üçün açıqdır.

Maddə 41

Əvəzin ədalətli ödənilməsi

Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.

Maddə 42

Palataların qərarları

44-cü maddənin II bəndinin müddəalarına uyğun olaraq Palataların qərarları qətidir.

Maddə 43

İşin Böyük Palataya verilməsi

1. Palatanın qərar çıxarmasından sonrakı üç ay ərzində, iş üzrə istənilən tərəf, müstəsna hallarda, işin baxılmaq üçün Böyük Palataya verilməsi barədə ərizə verə bilər.

2. Əgər iş bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhinə və ya tətbiqinə dair ciddi məsələ və ya ümumi xarakterli digər ciddi məsələ qaldırsa, Böyük Palatanın beş hakimdən ibarət Komitəsi ərizəni qəbul edir.

3. Komitə ərizəni qəbul edərsə, onda Böyük Palata öz qərarını çıxarmaqla işi həll edir.

Maddə 44

Qəti qərarlar

1. Böyük Palatanın qərarı qətidir.

2. Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur:

a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyəcəklərini bəyan etdikdə; və ya

b) Əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyibsə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və

c) Böyük Palatanın Komitəsi 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə.

3. Qəti qərar dərc olunmalıdır.

Maddə 45

Qərar və qəraradların əsaslandırılması

1. Qərarlar, həmçinin şikayətləri qəbul edilən və ya qəbul olunmayan elan edən qəraradlar əsaslandırılmalıdır.

2. Əgər qərar bütövlükdə və ya qismən hakimlərin yekdil rəyini ifadə etmərsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini verə bilər.

Maddə 46

Qərarların məcburi qüvvəsi və icrası

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, Məhkəmənin onların tərəf ol-
duqları işlər üzrə qəti qərarını və icra etməyi öhdələrinə götürürlər.
2. Məhkəmənin qəti qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən
Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 47

Məsləhət rəyləri

1. Məhkəmə Nazirlər Komitəsinin sorğusu ilə Konvensiyanın və
ona dair Protokolların müddələrinin şərhinə dair hüquqi məsələlər
üzrə məsləhət rəyləri verə bilər.
2. Belə rəylər nə Konvensiyanın I bölməsi və ona dair Protokolla-
rda müəyyən edilən hüquq və azadlıqların məzmun və həcminə dair
hər hansı məsələyə, nə də Məhkəmənin və ya Nazirlər Komitəsinin
Konvensiyada nəzərdə tutulan hər hansı müraciətə baxarkən toxunma-
lı olduğu digər məsələlərə aid olmalıdır.
3. Məhkəmənin məsləhət rəyini almaq barədə Nazirlər Komitəsi-
nin qərarı Komitənin iştirak etmək hüququ olan nümayəndələrinin səs
çoxlğu ilə qəbul edilir.

Maddə 48

Məsləhət rəyləri barədə Məhkəmənin səlahiyyəti

Məsləhət rəyi vermək haqqında Nazirlər Komitəsi tərəfindən
edilən sorğunun Məhkəmənin səlahiyyətinə aid olub-olmamasını, 47-
ci maddədə müəyyən edildiyi kimi, Məhkəmə özü həll edir.

Maddə 49

Məsləhət rəylərinin əsaslandırılması

1. Məhkəmənin məsləhət rəyləri əsaslandırılmalıdır.
2. Əgər məsləhət rəyi ümumilikdə və ya qismən hakimlərin yek-
dil rəyini əks etdirmirsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini
vermək hüququna malikdir.
3. Məhkəmənin məsləhət rəyləri Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 50
Məhkəmənin saxlanması xərcləri

Məhkəmənin saxlanması xərclərini Avropa Şurası ödəyir.

Maddə 51
Hakimlərin imtiyaz və immunitətləri

Hakimlər öz funksiyalarını yerinə yetirərkən Avropa Şurası Nizamnaməsinin 40-cı maddəsində və onun əsasında bağlanmış sazişlərin müddəalarında nəzərdə tutulan imtiyaz və immunitətlərə malikdirlər.

III bölmə
Sair müddəalar

Maddə 52
Baş Katibin sərəğuları

Avropa Şurası Baş Katibinin sərəğusu əsasında Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf öz daxili hüququnun bu Konvensiyanın hər hansı müddəasının səmərəli tətbiqini necə təmin edəcəyi ilə bağlı izahat təqdim edir.

Maddə 53
Təsbit olunmuş insan hüquqları ilə bağlı təminatlar

Bu Konvensiyada heç nə Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəfin qanunvericiliyi və ya onun iştirak etdiyi hər hansı digər sazişlə təmin edilə bilən insan hüquqlarından və əsas azadlıqlarından hər hansı nə məhdudlaşdırmaq və ya ondan kənara çıxmaq kimi sərəh oluna bilməz.

Maddə 54
Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətləri

Bu Konvensiyada heç nə Avropa Şurası Nizamnaməsinin Nazirlər Komitəsinə verdiyi səlahiyyətlərə xələl gətirmir.

Maddə 55

Mübahisələrin digər vasitələrlə tənzimlənməsindən imtina

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, bu barədə xüsusi saziş imzalanması halları istisna olmaqla, bu Konvensiyanın müddəalarının şərhinə və ya tətbiqi ilə bağlı mübahisələri petisiya yolu ilə baxılmağa verərkən, onlar arasında qüvvədə olan müqavilələrə, konvensiyalara və ya bəyannamələrə müraciət etməyəcəklərinə və mübahisələrin tənzimlənməsinin bu Konvensiyada nəzərdə tutulan vasitələrindən başqa, digər vasitələrdən istifadə etməməyə razılıq verirlər.

Maddə 56

Ərazilərdə tətbiq

1. Hər hansı dövlət imzalama, yaxud ratifikasiya zamanı və ya sonra istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş Katibinə ünvanlanmış bildiriş vasitəsi ilə bu maddənin 4-cü bəndi nəzərə alınmaqla, beynəlxalq əlaqələrinə görə həmin dövlətin məsuliyyət daşdığı bütün ərazilərə, yaxud onlardan hər hansı birinə şamil ediləcəyini bəyan edə bilər.

2. Konvensiya bildirişdə adı çəkilən əraziyə və ya ərazilərə Avropa Şurasının Baş Katibinin bildirişi almasının otuzuncu günündən şamil edilir.

3. Bu Konvensiyanın müddəaları belə ərazilərdə yerli şəraitin lazımı qaydada nəzərə alınması ilə tətbiq edilir.

4. Bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə ərazinin adından Konvensiyanın 34-cü maddəsinə müvafiq olaraq, Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayət qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığını bəyan edə bilər.

Maddə 57

Qeyd-şərtlər

1. İstənilən dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya təsdiqnaməni saxlanmağa verərkən Konvensiyanın hər hansı konkret müddəası ilə bağlı, o dövrdə, onun ərazisində qüvvədə olan bu və ya digər qanunun həmin müddəaya uyğun olmaması ilə əlaqədar qeyd-şərt verə bi-

lər. Bu maddəyə müvafiq olaraq, ümumi xarakterli qeyd-şərtlərə yol verilmir.

2. Bu maddəyə uyğun olaraq edilmiş istənilən qeyd-şərtə müvafiq qanunun qısa şərhı verilməlidir.

Maddə 58 **Denonsasiya**

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəf, yalnız bu Konvensiyanın tərəfi olduğu tarixdən beş il keçdikdən sonra və bu barədə Avropa Şurasının Baş Katibinə bildiriş göndərdikdən altı ay sonra bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər; Baş Katib Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfləri bu barədə məlumatlandıracaq.

2. Denonsasiya Razılığa gələn müvafiq Yüksək Tərəfi denonsasiyanın qüvvəyə minəcəyi tarixədək törədə biləcəyi və bu Konvensiya üzrə onun öhdəliklərini poza biləcək hər hansı əməlinə münasibətdə belə öhdəliklərindən azad etmir.

3. Avropa Şurasının üzvlüyündən çıxan Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf eyni şərtlərlə bu Konvensiyanın da Tərəfi olmur.

4. Konvensiya 56-cı maddənin müddəalarına əsasən, onun şamil olunmasının bəyan edildiyi istənilən əraziyə münasibətdə əvvəlki bəndlərin müddəalarına müvafiq olaraq denonsasiya edilə bilər.

Maddə 59 **İmzalama və ratifikasiya**

1. Bu Konvensiya Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalıdır. Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə verilir.

2. Bu Konvensiya on təsdiqnamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir.

3. Konvensiya onu sonradan ratifikasiya edən dövlətlər üçün, onların öz təsdiqnamələrini saxlanılmağa verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

4. Avropa Şurasının Baş Katibi Konvensiyanın qüvvəyə minməsi, onu ratifikasiya etmiş Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin adları və sonralar alına biləcək təsdiqnamələrin saxlanılmağa verilməsi haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

1950-ci il noyabrın 4-də Romada hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır və Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş Katibi təsdiq olunmuş surətləri Konvensiyanı imzalamış bütün dövlətlərə göndərəcəkdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair Protokol²⁸

Paris, 20 mart 1952-ci il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan hökumətlər, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya" adlanacaq) I bölməsinə artıq daxil edilənlərdən başqa, bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda tədbirlər görmək əzmində olaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1 **Mülkiyyətin müdafiəsi**

Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin üdənilməsinin təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır.

Maddə 2 **Təhsil hüququ**

Heç bir şəxsin təhsil hüququndan imtina edilə bilməz. Dövlət təhsil və tədris sahəsində öz üzərinə götürdüyü funksiyaları yerinə yeti-

²⁸ Protokol (qeyri-rəsmi olaraq) I saylı Protokol da adlandırılır.

Protokolun mətni 1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 saylı Protokolun müddəalarına müvafiq olaraq dəyişdirilib.

rərkən, valideynlərin öz dini və fəlsəfi baxışlarına müvafiq olan təhsil və tərdrisi təmin etmək hüququna hörmət edir.

Maddə 3 **Azad seçki hüququ**

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər qanunverici hakimiyyət orqanlarını seçərkən xalqın öz iradəsini sərbəst ifadə edə biləcəyi şəraitdə, ağlabatan dövriliklə gizli səsvermə yolu ilə azad seçkilər keçirməyi öhdələrinə götürürlər.

Maddə 4 **Ərazilərə tətbiq**

1. Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf imzalanma, yaxud ratifikasiya zamanı və ya sonradan istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş Katibinə, beynəlxalq əlaqələrinə görə məsuliyyət daşdığı, bəyanatda adı çəkilən ərazilərə bu Protokolum müddəalarının şamil ediləcəyi ilə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini təsdiq edən bəyanat göndərə bilər.

2. Əvvəlki bəndin müddəalarına müvafiq olaraq bəyanat göndərmiş Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf zaman keçdikcə istənilən əvvəlki bəyanatın şərtlərinin dəyişilməsi və ya hər hansı əraziyə münasibətdə bu Protokolum müddəalarının tətbiqinin dayandırılması haqqında yeni bəyanat göndərə bilər.

3. Bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

Maddə 5 **Konvensiyaya bağlılıq**

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Protokolum 1, 2, 3 və 4-cü maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq surətdə tətbiq olunur.

Maddə 6

İmzalanma və ratifikasiya

Bu Protokol Konvensiyanı imzalamış Avropa Şurasının üzvləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır; o, Konvensiyanın ratifikasiyası ilə eyni zamanda və ya bundan sonra ratifikasiya olunmalıdır. Protokol on təsdiqnamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir. Sonradan ratifikasiya edən hər bir dövlət üçün Protokol onların öz təsdiqnamələrini saxlanılmağa verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə verilir, o, Protokolu ratifikasiya etmiş dövlətlər haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

1952-ci il martın 20-də Parisdə, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Baş Katibi təsdiq olunmuş surətləri bu Protokolu imzalamış hər bir hökumətə göndərəcəkdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 4 saylı Protokol²⁹

Konvensiyaya və ona dair Birinci Protokola artıq daxil edilənlərdən başqa, bəzi hüquq və azadlıqların təmin olunması haqqında

Strasburq, 16 sentyabr 1963-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan hökumətlər, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya" adlanacaq) I bölməsinə və 1952-ci il martın 20-də Parisdə imzalanmış Konvensiyaya dair Birinci Protokolun 1, 2 və 3-cü maddələrinə artıq daxil edilənlərdən başqa, bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda tədbirlər görmək əzmində olaraq,

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Börcə görə azadlıqdan məhrum etmənin qadağan olunması

Heç kəs yalnız hər hansı bir müqavilə öhdəliyini ödəmək iqtidarında olmadığına görə azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

Maddə 2

Hərəkət etmək azadlığı

1. Qanuni əsaslarla hər hansı dövlətin ərazisində olan hər kəsin həmin ərazidə sərbəst hərəkət etmək və özünə yaşayış yeri seçmək hüququ vardır.

2. Hər kəs öz ölkəsi də daxil olmaqla hər hansı ölkəni tərk etməkdə azaddır.

²⁹ Protokolun mətni 1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 saylı Protokolun müddəalarına müvafiq olaraq dəyişdirilib.

3. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, ictimai qaydanı qorumaq üçün, cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mədəniyyətin qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz.

4. Birinci bənddə təsbit edilmiş hüquqlar müəyyən ərazilərdə qanuna müvafiq olaraq tətbiq edilən və demokratik cəmiyyətdə ictimai maraqlarla əsaslandırılan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 3

Vətəndaşların məcburi çıxarılmasının qadağan olunması

1. Heç kəs vətəndaşı olduğu dövlətin ərazisindən fərdi və ya kollektiv tədbirlər yolu ilə çıxarıla bilməz.

2. Heç kəs vətəndaşı olduğu dövlətin ərazisinə daxil olmaq hüququndan məhrum edilə bilməz.

Maddə 4

Əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qarşısının alınması

Əcnəbilərin kollektiv çıxarılması qadağandır.

Maddə 5

Ərazilərə tətbiq

1. Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf bu Protokolun imzalanması, yaxud ratifikasiyası zamanı və ya sonradan istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş Katibinə bu Protokolun müddələrinin, beynəlxalq əlaqələrinə görə məsuliyyət daşdığı, orada adı çəkilən ərazilərə şamil ediləcəyi ilə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini təsdiq edən bəyanat göndərə bilər.

2. Əvvəlki bəndin müddələrinə müvafiq olaraq bəyanat göndərmiş Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf zaman keçdikcə istənilən əvvəlki bəyanatın şərtlərinin dəyişilməsi və ya hər hansı əraziyə münasibətdə bu Protokolun müddələrinin tətbiqinin dayandırılması haqqında yeni bəyanat göndərə bilər.

3. Bu maddənin müddələrinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

4. Bu Protokolun ratifikasiyası və ya hər hansı dövlətin onu qəbul

etməsi əsasında onun tətbiq olunduğu hər hansı dövlətin ərazisi və bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, həmin dövlətin bəyanatı əsasında bu Protokolun tətbiq olunduğu hər bir ərazi 2-ci və 3-cü maddələrdə dövlətin ərazisinə istinad məqsədi ilə, ayrı-ayrı ərazilər hesab edilir.

5. Bu maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə əraziyə münasibətdə Konvensiyanın 34-cü maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, bu Protokolun 1-ci, 2-ci, 3-cü və 4-cü maddələrinin hamısına və ya hər hansı birinə riayət olunması ilə bağlı Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığıni bəyan edə bilər.

Maddə 6 **Konvensiyaya bağlılıq**

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Protokolun 1-ci, 2-ci, 3-cü, 4-cü və 5-ci maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq olaraq tətbiq olunur.

Maddə 7 **İmzalanma və ratifikasiya**

1. Bu Protokol Konvensiyanı imzalamış Avropa Şurası üzvləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır; o, Konvensiyanın ratifikasiyası ilə eyni zamanda və ya bundan sonra ratifikasiya oluna bilər. Protokol beş təsdiqnamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir. Sonradan ratifikasiya edən hər bir dövlət üçün Protokol onun öz təsdiqnaməsini saxlanılmağa verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

2. Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə verilir, o, Protokolu ratifikasiya etmiş dövlətlər haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1963-cü il sentyabrın 16-da Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır. Həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş Katibi təsdiq olunmuş surətləri hər bir imzalayan dövlətə göndərəcəkdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 6 sayılı Protokol³⁰

Ölüm cəzasının ləğvinə dair

Strasburq, 28 aprel 1983-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya" adlanacaq) bu Protokolunu imzalayan dövlətlər, Avropa Şurasının ayrı-ayrı üzv dövlətlərində baş vermiş təkamülün, ölüm cəzasının ləğv olunması xeyrinə ümumi tendensiyanı ifadə etdiyini nəzərə alaraq; aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər.

Maddə 1 Ölüm cəzasının ləğvi

Ölüm cəzası ləğv olunur. Heç kəs ölüm cəzasına məhkum edilib və ya edam oluna bilməz.

Maddə 2 Müharibə zamanı ölüm cəzası

Dövlət müharibə dövründə və ya qaçılmaz müharibə təhdidi zamanı törədilmiş əməllərə görə öz qanunvericiliyində ölüm cəzasını nəzərdə tuta bilər; bu cür cəza yalnız qanunla müəyyən olunmuş hallarda və qanun müddəalarına müvafiq olaraq tətbiq edilə bilər. Dövlət həmin qanunun müvafiq müddəaları haqqında Avropa Şurasının Baş Katibinə məlumat verir.

³⁰ Protokolun mətni 1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 sayılı Protokolun müddəalarına müvafiq olaraq dəyişdirilib.

Maddə 3

Öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən geri çəkilmənin qadağan olunması

Konvensiyanın 15-ci maddəsinə əsasən, bu Protokolun müddəalarından geri çəkilmək olmaz.

Maddə 4

Qeyd-şərtlərin qadağan olunması

Konvensiyanın 57-ci maddəsinə əsasən, bu Protokolun müddəaları ilə bağlı qeyd-şərt edilə bilməz.

Maddə 5

Ərazi tətbiqi

1. Hər bir dövlət imzalanma zamanı və ya öz təsdiqnaməsini, yaxud qəbuletmə və bəyönmə haqqında sənədini saxlanmağa verərkən bu Protokolun tətbiq ediləcəyi ərazini, yaxud əraziləri göstərə bilər.

2. Hər bir dövlət sonradan istənilən vaxt Avropa Şurası Baş Katibinin adına ünvanlanmış bəyanatla, bu Protokolu bəyanatda göstərilən hər hansı digər əraziyə şamil edə bilər. Bu əraziyə münasibətdə Protokol Baş Katibin belə bəyanatı aldığı tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Əvvəlki iki bənd əsasında verilmiş və belə bəyanatda göstərilmiş hər hansı əraziyə dair istənilən bəyanat Baş Katibin adına ünvanlanmış bildiriş vasitəsi ilə geri götürülə bilər. Geri götürülmə Baş Katib tərəfindən belə bildirişin alındığı tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 6

Konvensiyaya bağlılıq

İştirakçı dövlətlər bu Protokolun 1-5-ci maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq olaraq tətbiq edilir.

Maddə 7

İmzalanma və ratifikasiya

Bu Protokol Konvensiyanı imzalamış Avropa Şurasının üzvü olub, Konvensiyanı imzalamış dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır. O, ratifi-

kasiya olunmalı, qəbul edilməli və ya bəyənilməlidir. Avropa Şurasının üzvü olan dövlət Konvensiyanı eyni zamanda və ya əvvəlcədən ratifikasiya etmədən bu Protokolu ratifikasiya edə, qəbul edə və ya bəyənlə bilməz. Təsdiqnamələr yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə verilir.

Maddə 8

Qüvvəyə minmə

1. Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olan beş dövlətin 7-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, Protokol üzrə öhdəlikləri öz üzərlərinə götürməyə razılıqlarını bildirdikləri tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Protokol üzrə öhdəlikləri sonradan öz üzərinə götürməyə razılığını bildirmiş hər hansı üzv dövlət üçün bu Protokol onun öz təsdiqnaməsini yaxud qəbuletmə və ya bəyənmə haqqında sənədlərini saxlanılmağa verdiyi tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 9

Depozitarinin funksiyaları

Avropa Şurasının Baş Katibi Avropa Şurasının üzv dövlətlərini aşağıdakılar barədə xəbərdar edir:

- a) hər hansı imzalanma;
- b) təsdiqnamənin yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədin saxlanılmağa verilməsi;
- c) 5-ci və 8-ci maddələrə müvafiq olaraq, bu Protokolun qüvvəyə minmə tarixi;
- d) bu Protokola dair digər hərəkət, bildiriş və ya xəbərdarlıq.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1983-cü il aprelin 28-də Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş Katibi təsdiq olunmuş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövlətə göndərəcəkdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 7 saylı Protokol³¹

Starsburq, 22 noyabr 1984-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan dövlətlər, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya" adlanacaq) tətbiqi vasitəsi ilə bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda gələcək addımlar atmaq əzmində olaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər.

Maddə 1 **Əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatları**

1. Qanuni əsaslarla dövlətin ərazisində yaşayan əcnəbi, qanuna müvafiq qəbul edilmiş qərarların icrası istisna olmaqla, oradan çıxarıla bilməz və onun aşağıdakı imkanları olmalıdır:

- a) özünün çıxarılmasına qarşı arqumentlər təqdim etmək;
- b) öz işinə yenidən baxılmasını tələb etmək və;
- c) bu məqsədlərə görə səlahiyyətli orqan qarşısında və ya belə orqanın təyin etdiyi şəxs, yaxud şəxslər qarşısında təmsil olunmaq.

2. Çıxarılma ietimai qaydanın maraqları üçün zəruri olduqda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələri ilə şərtləndirildikdə, əcnəbi bu maddənin 1-ci bəndinin a, b və c yarımbəndlərində sadalanan hüquqlarına əməl edilməmişdən əvvəl çıxarıla bilər.

³¹ Protokolun mətni 1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 saylı Protokolun müddəalarına müvafiq olaraq dəyişdirilib.

Maddə 2

Cinayət işlərinə dair hökmlərdən ikinci instansiyaya şikayət vermə hüququ

1. Cinayət törətməyə görə məhkəmə tərəfindən məhkum edilmiş hər kəsin, barəsində çıxarılmış hökmə və ya təyin olunmuş cəzaya yuxarı məhkəmə instansiyasında yenidən baxılması hüququ vardır. Bu hüququn həyata keçirilməsi və onun həyata keçirilə biləcəyi əsaslar qanunla tənzimlənir.

2. Qanunla xırda xətalər hesab olunan hüquqpozmalarla bağlı və ya müvafiq şəxs artıq birinci instansiyada yuxarı məhkəmə tərəfindən məhkum edilibsə və ya onun bəraəti məsələsinə yenidən baxılma nəticəsində təqsirli hesab edilib və məhkum edilibsə, bu hüquqdan istisnaya yol verilir.

Maddə 3

Məhkəmə səhvinə görə kompensasiya

Şəxs cinayət əməli törətməyə görə qəti hökmə məhkum edildikdə və sonradan onun haqqında çıxarılmış hökm ləğv edildikdə yaxud o, yeni və ya təzədən ortaya çıxmış halların inandırıcı surətdə məhkəmə səhvinə yol verildiyini sübuta yetirməsi əsasında əfv edildikdə, belə məhkum etmə nəticəsində cəzaya məruz qalmış şəxs, əvvəllər məlum olmayan faktın vaxtında açılmaması onun tam və ya qismən günahı üzündən baş verməyibsə, müvafiq dövlətin qanuna və ya mövcud təcrübəsinə uyğun olaraq kompensasiya alır.

Maddə 4

İki dəfə məhkum edilməmək və ya cəzalandırılmamaq hüququ

1. Heç kəs hər hansı dövlətin qanunlarına və ya cinayət-prosessual normalarına müvafiq olaraq, artıq bəraət aldığı və ya məhkum edildiyi cinayətlərə görə həmin dövlətin yurisdiksiyası çərçivəsində cinayət qaydasında təkrar məhkum edilə və ya cəzalandırıla bilməz.

2. Bundan əvvəlki bəndin müddəaları, əgər yeni və ya təzədən ortaya çıxmış hallar barəsində məlumatlar varsa və ya əgər əvvəlki araşdırma zamanı işin nəticəsinə təsir göstərən əsaslı pozuntulara yol

verilibsə, müvafiq dövlətin qanunlarına və cinayət-prosessual normalarına uyğun olaraq, işə təkrar baxılmasına mane olmur.

3. Konvensiyanın 15-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, bu maddənin müddəalarından kənara çıxmağa yol verilmir.

Maddə 5

Ər-arvadın hüquq bərabərliyi

Ər-arvad nikaha daxil olmaq, nikahda olmaq və boşanma ilə bağlı məsələlərdə öz aralarında və uşaqları ilə münasibətlərdə bərabər hüquqlara malikdirlər və bərabər mülki hüquqi cavabdehlik daşıyırlar. Bu maddə uşaqların maraqlarına riayət olunması üçün zəruri tədbirlər görməkdə dövlətlərə mane olmur.

Maddə 6

Ərazilərə tətbiq

1. Hər hansı dövlət imzalama zamanı və ya özünün təsdiqnaməsini, yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədini saxlanılmağa vəzərkən bu Protokolun tətbiq ediləcəyi ərazini və yaxud əraziləri və bu Protokolun müddəalarının şamil ediləcəyi belə ərazi və ya ərazilərlə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini göstərə bilər.

2. Hər bir dövlət sonradan istənilən vaxt Avropa Şurası Baş Katibinin adına ünvanlanmış bəyanatla, bu Protokolu bəyanatda göstərilən hər hansı digər əraziyə şamil edə bilər. Bu əraziyə münasibətdə Protokol Baş Katibin belə bəyanatı aldığı tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Əvvəlki iki bənd əsasında verilmiş və orada göstərilən hər hansı əraziyə aid olan istənilən bəyanat, Avropa Şurasının Baş Katibinə ünvanlanmış bildiriş vasitəsilə geri götürülə, yaxud dəyişdirilə bilər. Geri götürülmə və ya dəyişiklik Baş Katib tərəfindən belə bildirişin alındığı tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

4. Bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

5. Bu Protokolun hər hansı dövlətin onu ratifikasiya etməsi, qəbul etməsi və ya bəyənməsi əsasında tətbiq olunduğu həmin dövlətin ərazisi və bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, həmin dövlətin

bəyanatı əsasında bu Protokolun tətbiq olunduğu hər bir ərazi 1-ci maddədə dövlətin ərazisinə istinad məqsədi ilə, ayrı-ayrı ərazilər hesab edilə bilər.

6. Bu maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə əraziyə münasibətdə Konvensiyanın 34-cü maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, bu Protokolun 1, 2, 3, 4 və 5-ci maddələri ilə bağlı Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığını bəyan edə bilər.

Maddə 7 **Konvensiyaya bağlılıq**

İştirakçı dövlətlər bu Protokolun 1-6-cı maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq olaraq tətbiq olunur.

Maddə 8 **İmzalanma və ratifikasiya**

Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olub, Konvensiyanı imzalamış dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalı, qəbul edilməli və ya bəyənilməlidir. Avropa Şurasının üzvü olan dövlət Konvensiyanı əvvəlcədən və ya eyni zamanda ratifikasiya etmədən bu Protokolu ratifikasiya edə, qəbul edə və ya bəyənə bilməz. Təsdiqnamələr, qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə verilir.

Maddə 9 **Qüvvəyə minmə**

1. Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olan yeddi dövlətin 8-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, Protokolun onlar üçün məcburiliyinə öz razılıqlarını bildirdikləri tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Protokolun, onun üçün məcburiliyinə sonradan öz razılığını bildirmiş hər hansı üzv dövlət üçün o, həmin dövlətin təsdiqnaməsinin, yaxud qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədlərin saxlanılmağa

verildiyi tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 10 **Depozitarinin funksiyaları**

Avropa Şurasının Baş Katibi Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövləti:

- a) hər bir imzalanma;
- b) hər bir təsdiqnamənin, yaxud qəbuletmə və ya bəyənəmə haqqında sənədin saxlanılmağa verilməsi;
- c) 6-cı və 9-cu maddələrə müvafiq olaraq, bu Protokolun qüvvəyə minmə tarixi;
- d) Bu Protokola aidiyyəti olan hər bir digər akt, bildiriş və ya bəyanat barədə xəbərdar edir.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1984-cü il noyabrın 22-də Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş Katibi təsdiq olunmuş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövlətə göndərəcəkdir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ ilə bağlı (8-ci maddə) işlər üzrə qərarlar

Olsson (Olsson) İsveçə qarşı.....	10
Klass (Klass) və başqaları Almaniya Federativ Respublikasına qarşı.....	41
Eyri (Airey) İrlandiyaya qarşı	70
Dadcen (Dudgeon) Birləşmiş Krallığa qarşı.....	97
Nimits (Niemietz) Almaniya qarşı	136
Buqhanemi (Boughanemi) Fransaya qarşı.....	145
Loizidu (Loizidou) Türkiyəyə qarşı	158
Z Finlandiyaya qarşı.....	205

Fikri ifadə etmək azadlığı ilə bağlı (10-cu maddə) işlər üzrə qərarlar

“Sandi Tayms ” (The Sunday Times) Birləşmiş Krallığa qarşı.....	234
Lingens (Lin Gens) Avstriyaya qarşı.....	290
Oberşlik (Oberschlick) Avstriyaya qarşı.....	303
Kastells (Castells) İspaniyaya qarşı.....	326
Yersild (Jersild) Danimarkaya qarşı	344
Foqt (Vogt) Almaniya qarşı.....	361
Qudvin (Goodwin) Birləşmiş Krallığa qarşı.....	391
Uinqrou (Wingrove) Birləşmiş Krallığa qarşı	413
De Haes (De Haes) və Gijsels (Gijsels) Belçikaya qarşı	433
Bouman (Bowman) Birləşmiş Krallığa qarşı	452

Birləşmək azadlığı ilə bağlı (11-ci maddə) işlər üzrə qərarlar

Belçika polisinin milli həmkarlar ittifaqı Belçikaya qarşı.....	475
Həkimlər həyat uğrunda platforması təşkilatı (Plattform “Ärtze Für das leben) Avstriyaya qarşı	511
Sosialist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı	517

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya və onun əlavə Protokolları

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya.....	538
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın Protokolu.....	559
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 4 saylı Protokol	562
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 6 saylı Protokol	565
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 7 saylı Protokol	568

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ CƏMIYYƏTİNİN

MÜLKİ İŞLƏR ÜZRƏ PRAKTİKUM: ÜMUMİ HİSSƏ

Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2001-ci il, 400 nüsxə tiraj, 500 səh.

Amerika Hüquqşünaslar Birliyinin Mərkəzi və Şərqi Avropada Hüquq Təşəbbüsü-nün (ABA CEELI) və Açıq Cəmiyyət İnstituti-tutu – Yardım Fondunun dəstəyi ilə dərc olunan bu kitab Azərbaycan Respublikasının Təhsil

Nazirliyinin Elmi Metodik Şurasının təsdiq etdiyi «Mülki hüquq fənninin proqramı» əsasında hazırlanıb və mülki hüquq fənnindən nəzəri seminarların və praktiki məşğələlərin keçirilməsi üçün tədris vəsaitidir. Kitaba mülki hüququn ümumi hissəsi üzrə nəzəri seminarların və praktik məşğələlərin keçirilməsi, referatların yazılması və tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan materiallar məsələlər, tapşırıqlar, testlər, mülki hüququn ümumi hissəsinin ayrı-ayrı institutları ilə əlaqədar mövzular üzrə suallar daxil edilib.

Vəsait ali təhsil müəssisələrinin hüquq fakültələrinin müəllim və tələbələrini, həmçinin mülki hüququ öyrənən və tətbiq edən digər şəxslər üçün nəzərdə tutulub.

Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ünvan: Bakı şəhəri, Xoqani küçəsi, 23

Telefonlar: 98-81-75, 98-94-79, 98-94-83; Faks: 98-08-93

Elektron poçtu: legal@azeri.com; legal@azeronline.com

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ CƏMİYYƏTİNİN

MƏTBUAT QANUNVERİCİLİYİ VƏ TƏCRÜBƏ

Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsi, 2001-ci il, 500 nüsxə tiraj, 684 səh.

Kitab ABŞ-ın Milli Demokratiyaya Dəstək Fondunun (NED) dəstəyi ilə dərc edilmişdir. Kitaba «19-cu maddə» təşkilatının hazırladığı və on bir demokratik ölkənin mətbuat qanunvericiliyinin müqayisəli şəkildə araşdırılmasını əks etdirən material, Azərbaycan Respublikasının mətbuat qanunvericiliyi və onun tətbiqi ilə bağlı

yerli ekspertin araşdırması, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin (mətbuat azadlığı) pozulması ilə əlaqədar şikayətlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin baxdığı işlər üzrə qərarları və Azərbaycan Respublikasının mətbuatla bağlı qanunvericilik aktları daxil edilmişdir.

Kitab mətbuatın fəaliyyəti ilə bağlı qanunların hazırlanması, təkmilləşdirilməsi və şərhilə məşğul olan qanunvericilər, insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan şəxslər, qeyri-hökumət təşkilatları, media sahəsində Azərbaycan qanunvericiliyi ilə xarici ölkələrin qanunvericiliyinin qarşılıqlı müqayisəsi, həmin qanunların tətbiqi sahəsində təcrübə ilə maraqlanan elmi işçilər, hüquqşünaslar üçün gərəkli mənbədir.

Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ünvan: Bakı şəhəri, Xəqani küçəsi, 23

Telefonlar: 98-81-75, 98-94-79, 98-94-83; Faks: 98-08-93

Elektron poçtu: legal@azeri.com; legal@azeronline.com

Bödi redaktor:
Pərviz Əhmədov

Çapa məsul:
Qalina Petrovna

Texniki redaktor:
Famil Kazımzadə

Dizayn:
Kəmalə Qacarova

Ölçüsü: 60x84 1/16

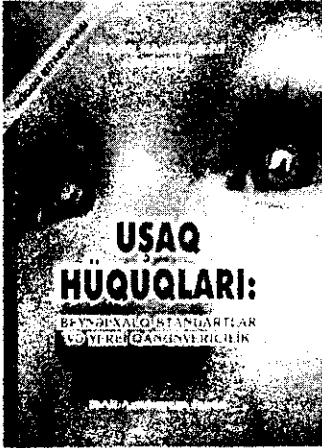
Tiraj: 1000 nüsxə

Kitab pulsuz paylanılır.

«İsmayıl» Nəşriyyat Poliqrafiya Müəssisəsi

«Patronat-S» şirkətində tərtib olunmuş
və çap edilmişdir.

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ CƏMIYYƏTİNİN

USAQ HÜQUQLARI: BEYNƏLXALQ STANDARTLAR VƏ YERLİ QANUNVERİCİLİK

Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsi, 2000-ci il, 150 nüsxə tiraj, 664 səh.

ISAR-Azərbaycan Fondunun və
ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf
Agentliyinin (USAID) dəstəyi ilə
dərç edilən və dörd hissədən ibarət
olan bu kitabda uşaq hüquqları
sahəsində beynəlxalq və yerli

qanunvericilik aktları ilə yanaşı (kitaba 70-dən çox normativ aktlar
daxil edilib), Uşaq hüquqları haq-qında BMT-nin
Konvensiyasının yerli qanunvericilikdə statusu ilə bağı
araşdırma, uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağı praktiki
əhəmiyyəti olan ma-teriallar (uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə
bağı iddia ərizələrinin, şikayətlərin və digər sənədlərin
nümunələri) daxil edilib.

Vəsait hüquqşünasların, uşaq problemləri ilə məşğul olan
qeyri-hökumət təşkilatlarının, insan haqları müdafiəçilərinin,
habelə təhsil müəssisələrinin istifadəsi üçün nəzərdə tutulub.

Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ünvan: Bakı şəhəri, Xəqani küçəsi, 23

Telefonlar: 98-81-75, 98-94-79, 98-94-83; Faks: 98-08-93

Elektron poçtu: legal@azeri.com; legal@azeronline.com

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ CƏMIYYƏTİNİN

QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARI: QANUNVERİCİLİYİN ŞƏRHİ VƏ XARİCİ TƏCRÜBƏ

Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2001-ci il, 300 nüsxə tiraj, 340 səh.

Avrasiya Fondunun və ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID) dəstəyi ilə dərc edilən bu kitab 4 hissədən ibarətdir: birinci hissəsində «Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun və Mülki Məcəllənin müvafiq normalarının maddə-maddə şərhı, ikinci hissəsində Beynəlxalq Qeyri-kommersiya Hüquq Mərkəzinin hazırladığı material – qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunların hazırlanması və tətbiqi ilə bağlı

tövsiyələr, üçüncü hissəsində müx-təlif növ qeyri-hökumət təşkilatlarının yeni qanunvericilik əsasında hazırlanmış təsis və daxili sənədlərinin nümunələri, dördüncü hissəsində isə qeyri-hökumət təşkilatları haqqında qanunvericilik aktları və onlardan çıxarışlar təqdim olunur.

Kitabın QHT-lər haqqında qanunvericiliyin şərhı ilə bağlı hissəsində üçüncü sektorun fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik normalarının məhlıyyəti və onların mümkün praktiki tətbiqini ardıcıl olaraq izah edilir, bu və ya digər normanın yeniliyi, nizamasalma baxımından əhəmiyyəti göstərilməklə yanaşı, qanunvericilikdəki qüsurlar və qanunvericiliyin praktikada tətbiqi zamanı yarana biləcək problemlər və onların aradan qaldırılması yolları ilə bağlı mülahizələr də səsləndirilir.

Vəsait peşəkar hüquqşünaslar, qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakçıları, rəhbərləri, mütəxəssisləri, dövlət aparatının, ədliyyə sisteminin əməkdaşları, elmi işçilər, universitet tələbələri və üçüncü sektorla işləyən digər şəxslər, həmçinin Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinin inkişafı ilə maraqlananlar üçün nəzərdə tutulub.

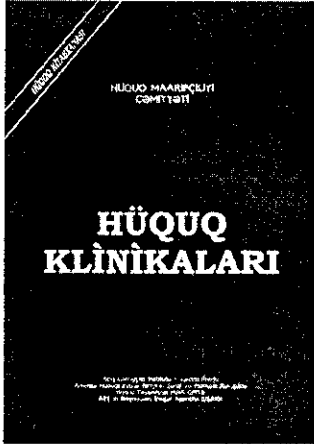
Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ünvan: Bakı şəhəri, Xəqanı küçəsi, 23

Telefonlar: 98-81-75, 98-94-79, 98-94-83; Faks: 98-08-93

Elektron poçtu: legal@azeri.com; legal@azeronline.com

HÜQUQ MAARİFÇİLİYİ CƏMIYYƏTİNİN

HÜQUQ KLİNİKALARI

Bakı, «İsmayıl» Nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2002-ci il, 1000 nüsxə tiraj, 380 səh.

Kitab Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun və Amerika Hüquqşünaslar Birliyinin Mərkəzi və Şərqi Avropada Hüquq Təşəbbüsünün (ABA CEELI) maliyyə dəstəyi ilə dərc edilib.

Hüquq klinikalarının yaranma tarixi, xarici ölkələrin təcrübəsi, hüquq təhsilinin və praktikasının bir sıra aktual

problemlərinə toxunan bu kitab 3 hissədən ibarətdir. Onun 1-ci hissəsinə daxil edilən araşdırma «Hüquqşünasın peşə vərdisləri: Praktiki təhsilin təcrübəsi» və «Hüquq klinikası: Hüquqşünasların praktiki təhsil təcrübəsi» adlı kitabların tərcümə materialları əsasında hazırlanıb, 2-ci hissəyə Azərbaycanda hüquq klinikalarının təşəkkülü, fəaliyyəti, rastlaşdığı problemlər və inkişaf perspektivləri ilə bağlı materiallar, 3-cü hissəyə isə hüquq xidmətinin (yardımının) göstərilməsi ilə bağlı fəaliyyəti tən-zimləyən normativ aktlar daxil edilib.

Kitab hüquq praktikası ilə məşğul olan hüquqşünaslar, ali təhsil müəssisələrinin hüquq fakültələrinin müəllim və tələbələri, hüquq təhsilinin, o cümlədən klinik hüquq təhsilinin problemləri ilə maraqlanan şəxslər üçün nəzərdə tutulub.

Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ünvan: Bakı şəhəri, Xəqani küçəsi, 23

Telefonlar: 98-81-75, 98-94-79, 98-94-83; Faks: 98-08-93

Elektron poçtu: legal@azeri.com; legal@azeronline.com

QEYD ÜÇÜN:
